13
HistoriaAyrıntı Dizisi

John Womack Jr.

Zapata ve Meksika Devrimi

İngilizce'den Çeviren: Zuhal Bilgin

AYRINTI

HİSTORİA AYRINTI

Zapata ve Meksika Devrimi • John Womack Jr.

819

John Womack

1937 doğumludur ve 2009'da emekli olduğunda, Latin Amerika tarihi dersleri verdiği Harvard Üniversitesi'nde Tarih Profesörü'ydü. Kendisi Meksika ekonomik ve toplumsal tarihin konusunda uzmanıdır.

Yayımlanmış eserleri şunlardır: *Rebellion in Chiapas: An Historical Reader* (1999); *Zapata and the Mexican Revolution* (1968); *Oklahoma's Green Corn Rebellion: The Importance of Fools* (1959); *Emiliano Zapata and the Revolution in Morelos, 1910-1920* [Harvard, doktora tezi] (1966); *The Revolution That Wasn't: Mexico, 1910-1920* (2011)

Ayrıntı: 819
HistoriaAyrıntı Dizisi: 13

Zapata
ve Meksika Devrimi
John Womack

Kitabın Özgün Adı
Zapata and Mexican Revolution

İngilizce'den Çeviren
Zuhal Bilgin

Yayına Hazırlayan
Cemal Balcı

Son Okuma
Ceren Ataer

© 1968 by John Womack, Jr.

Bu kitabın Türkçe yayım hakları
Ayrıntı Yayınları'na aittir.

Kapak Görseli
Mark D Callanan / Photolibrary / Getty Images Turkey

Kapak Tasarım
İnci Batuk

Kapak Düzeni
Gökçe Alper

Dizgi
Hediye Gümen

Baskı ve Cilt
Kayhan Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Merkez Efendi Mah. Fazılpaşa Cad. No.: 8/2
Topkapı/İst. Tel.: (0212) 612 31 85 - 576 00 66
Sertifika No.: 12156

Birinci Basım: İstanbul, *2014*

Baskı Adedi *1000*

ISBN 978-975-539-939-3
Sertifika No.: 10704

AYRINTI YAYINLARI
Basım Dağıtım San. ve Tic. A.Ş..
Hobyar Mah. Cemal Nadir Sok. No.:3 Cağaloğlu - İstanbul
Tel.: (0212) 512 15 00 Faks: (0212) 512 15 11
www.ayrintiyayinlari.com.tr & info@ayrintiyayinlari.com.tr

Zapata
ve
Meksika Devrimi

John Womack

HistoriaAyrıntı Dizisi

Sultanlar Zamanında Hıristiyanlık ve İslam I
F. W. Hasluck

Tarihçi ve Toplumsal Hareket
Georges Haupt

Savaş Alanı Olarak Tarih
XX. Yüzyılın Zorbalıklarını Yorumlamak
Enzo Traverso

İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu
Kişisel Gözlemlerden ve Otantik Kaynaklardan
Friedrich Engels

Cihan Harbine Doğru Türkiye
Kişisel Gözlemlerden ve Otantik Kaynaklardan
Parvus Efendi

Bir Yeniçerinin Hatıraları
Konstantin Mihailoviç

Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalist Hareketler
George Haupt & Paul Dumont

Sultanlar Zamanında Hıristiyanlık ve İslam II
F. W. Hasluck

Arabistan'dan Öteye
Warwick Ball

Bizans Dünyası Cilt 1
Cécile Morrisson

Coğrafya Her Şeyden Önce
Savaş Yapmaya Yarar
Yves Lacoste

Halk İstiyor
Gilbert Achcar

"Kaçabilirsin Fiilen, O Zaman
ve Fiilen Durabilirsin Kıpırdamaksızın
Hatta ... Saklanabilirsin Bile Faal Olarak"

Erik H. Erikson

İçindekiler

Önsöz 9
Girizgâh: Bir Halk Bir Lider Seçiyor 13
I. Başkan Díaz Bir Vali Seçiyor 20
II. Plantasyoncular İlerliyor 48
III. Köylüler Madero'ya Katılıyor 78
IV. Ordu Sefere Çıkıyor 110
V. Devlet Devrimcileri İş Başına Geçiyor 143
VI. Mülteciler Bir Savaş Kazanıyor 173
VII. Kır Ahalisi Meşrutiyetçileri Tanımıyor 206
VIII. Pueblolar Bir Devrim Gerçekleştiriyor 240
IX. Guerrillerolar Ayakta Kalıyor 272
X. Direniş Yeniden Biçimleniyor 306
XI. Morelos, Zapatista'ya Kalıyor 352
Sonsöz: Bir Halk İnancını Koruyor 393
EK A: Morelos'taki Belli Başlı Plantasyonlar, 1908-1909 410
EK B: Ayala Planı (Plan de Ayala) 412
EK C: Toprak Reformu Kanunu 425

Önsöz

Elinizdeki kitap, yurtlarından ayrılmak istemeyen ve bu yüzden bir devrime katılan kır ahalisini anlatıyor. Karşılaştıkları bütün güçlüklere, dışarıdan gelen ajitatörlere, başka yerlerde daha yeşil çayırlar olduğu yönündeki raporlara rağmen kendilerini bekleyen tuhaf akıbeti hesaplamadılar; tek istekleri, doğup büyüdükleri, atalarının kendilerinden önceki yüzyıllar boyu yaşayıp öldüğü köylerinde ve küçük kasabalarında, Orta-Güney Meksika'daki ufak Morelos eyaletinde kalmaktı.

Başka insanların, örneğin kentlerde yaşayan güçlü girişimcilerin 20. yüzyıla girerken, kendi kalkınmaları için artık köylüleri topraklarından ayırmaları gerekiyordu. Bu köylülerle girişimciler arasındaki derin çelişki bu şekilde çıktı ortaya. Aynı anlaşmazlık, bu denli dramatik olmasa da en az o kadar acı biçimler alarak, sadece Morelos'ta değil, diğer eyaletlerdeki benzer bölgelerde de baş gösterdi. Meksika'nın dört bir tarafındaki girişimciler, ülkede bazı temel değişikliklere gidilmeden kâr seviyelerini sürdüremeyecekleri veya Cumhuriyeti işler tutamayacakları düşüncesindeydi. Ama temeller her nerede değiştiyse, köylüler orada karşı çıktı –atalarından kalan topraklardan nasıl para kazanacaklarını bilmeden.

1910'da, 34 yıl süren bir hükümet yönetiminin ardından, rejimin yüksek politikacıları, başkanlık sırası konusunda çıkan bir isyana ön ayak oldular. Meksika'nın neredeyse bütün köylüleri arasında bir tek Morelos köylüleri bu isyana bile isteye katıldı. İsyanın ulusal yöneticileri birkaç ay içinde idareyi ele geçirdi. Ancak onların da yerel gelenekleri, yerine geçtikleri adamlardan daha fazla umursamadığı ortaya çıktı ve serbest girişimin ilerlemesi sürdü. Şaşkına dönen, tehdit altındaki Morelos köylüleri tekrar ayaklandı. Yaklaşık dokuz yıl süren savaş, sıradan çiftçi ve ırgatları, kuşatmalara maruz kalan ve barış çabalarını sabote ederek pasif direnişle karşılık veren gerillalara, teröristlere dönüştürdü. Birçok önderleri oldu, bunlar arasında en önde geleni ise Emiliano Zapata idi.

Bu ayaklanmanın da bir payı olmakla birlikte, esas olarak diğer bölgelerdeki farklı türden daha güçlü hareketler sayesinde Meksika, 1910'u izleyen on sene boyunca radikal reformlar geçirdi. 1920'de, Zapata ölmüştü, Morelos devrimcileriyse Meksika'da meşru bir oluşum olarak resmen tanınma hakkı elde etti. Dolaylı olarak, Meksika rejimini ülkenin kır yoksulları lehine bir politikaya zorladılar. Tarımsal refah, Meksika'da bugün bile devlet için resmi bir yükümlülük olmaya devam etmektedir.

Geriye kalansa, Morelos köylülerinin yaşadığı deneyimin öyküsüdür, bir analiz değil –tanıyıp bildikleri bir çevrede yerleşik bir hayata öncülük etme özlemlerinin nasıl şiddetli bir mücadeleye dönüştüğü; harekâtlarını nasıl yönettikleri; bölgeleri üzerindeki kontrolü sağladıkları veya yitirdikleri sırada nasıl davrandıkları; sonunda barışa nasıl kavuştukları ve bunu nasıl başardıklarına dair bir öykü. Bu sayfalarda Zapata en dikkat çeken figürdür ama bunun nedeni kendisinin dikkat çekmek istemesi değil, Morelos köylülerinin ona görev vermesi, ısrarla onun rehberliğini araması ve Cumhuriyet'in çeşitli yerlerindeki öbür köylülerin de onu lider saymasındandır. Kır ahalisi Meksika Devrimi'ne giden yolu onun sayesinde yavaş yavaş inşa etti. Devrimci deneyimin tek örneğini değilse bile, bana göre en anlamlı olanını yaşadılar.

Bu çalışmada genellikle "köylü" kelimesine rastlanmaz. Önemli bir noktaya parmak basmak için, belki biraz da huysuzluktan, bilinçli olarak başka kelimeleri tercih ettim. Bana öyle geliyor ki "köylü" kelimesi, genel olarak "dışarıdan" bir etki bırakıyor ve başka bir iklime ait bir topluma uygun düşen insanları akla getiriyor. Şayet özsel anlamda yabancı, yaşadığımız zamanın dışında, geçmişte kalmış ya da halen mevcut ama bir şekilde bize uzak bir toplumun tarihini yazıyor olsaydım, belirli tür bir kır insanına işaret etmek için bu kelimeyi kullanırdım. Ancak 1860'lardan bu yana, Meksika'nın bizdekilerden değişik bir boyutta gelişmiş olduğu hususunda kuşkularım var. "Köylü"nün Meksika'da geçmişte ve halen var olduğunu inkâr edecek değilim; ifade etmek istediğim yalnızca, 1910 itibarıyla, kentlerin dışında yaşayan ailelerin çoğunun muhtemelen, Morelos'takilerin çoğunun ise kesinlikle o anlamda "köylü" olmadıklarıdır. Ne oldukları ise şu İspanyolca kelimede açığa çıkar: *Campesinos*, yani tarla insanları.

Dahası, "köylü" kelimesini kullanmak, soyut sınıfsal sorunlara yönelmektir.* Oysa elinizdeki çalışma, tarih sosyolojisiyle değil, toplum-

* (Metnin buraya kadarki bölümünde çok miktarda rastlanmış olmasından da anlaşılacağı gibi, yazar aslında "peasant" ve "villager" arasında Türkçe'de olmayan bir nüansa vurgu yapıyor. Dilimizde her ikisi de "köylü" kelimesiyle karşılanmakla birlikte, daha çok tarihsel-sınıfsal bir konuma işaret eden "peasant" (feodal köylü) kelimesi yerine toplumsal bir konumu ifade eden "villager"ı (köy yaşayanları) tercih ettiğini belirtiyor. (ç.n.)

sal tarihle ilgilidir. Bir analiz değil, öyküdür; zira Morelos'taki devrimin gerçeği, etkenlerini tanımlayarak değil ama ancak anlatısını sunarak aktarabileceğim duygusunda saklıdır. Yapabileceğim ve uygun olduğunu düşündüğüm analizi bu anlatının içine dokumaya çalıştım ki anlaşılacağı en doğru anda ortaya çıksın.

Bu kitabı üretirken, çok sayıda insanın desteğine ihtiyacım olacağını biliyordum ama bir o kadar daha başka insanın desteği gerekti. Öncelikle Donald Fleming'e teşekkür etmek istiyorum; kendisi beni Latin Amerika tarihine yönlendiren kişidir. Harvard Üniversitesi'ndeki Latin Amerika İncelemeleri Fakülte Komitesi'ne ciddi bir teşekkür borçluyum; Robert Bliss Vakfı'ndan 1961-1965 arasında cömert bir burs, 1966 yazı için de yine cömert bir başka bağış aldım. Nezaket ve verimliliklerinden ötürü, ABD'de bulunan Widener Kütüphanesi, New York Halk Kütüphanesi, Kongre Kütüphanesi, Ulusal Arşivler, Texas Üniversitesi Kütüphanesi ve Berkeley California Üniversitesi Kütüphanesi ile Meksika'da bulunan şu kütüphane ve arşivlere teşekkür etmek isterim: Archivo General de la Nación, Hemeroteca Nacional, Biblioteca Nacional, Biblioteca de la Secretaria de Hacienda, Museo Nacional de Antropologia e Historia, Instituto de Investigaciones Historicas ve Universidad Nacional Autónoma de Mexico'daki Archivo Historico, Instituto de Estudios Historicos de la Revolucion Mexicana, Condumex SA'daki Centro de Estudios de Historia Mexicana, Colegio de Mexico ve Universidad de Morelos'taki Biblioteca Central Miguel Salinas. Muhtelif aşamalarda, bu metni yeniden yazma işini keyifle gerçekleştiren Claire Murray, Joslyn Allen ve Carol Thorne'a müteşekkirim. İlgi çekici söyleşiler için Daniel de la O, Diego Zapata, Daniel Gutierrez Santos, Cristobal Rojas Romero ve merhum Antonio Díaz Soto y Gama'ya teşekkür ediyorum. Söyleşileri ve bazı özel belgeleri kullanma izni verdikleri için Marte R. Gómez, Porfirio Palacios, José Garcia Pimentel, José Ignacio Conde, Elena Garro de Paz ve Juan Perez Salazar'a çok büyük gönül borcum var. Arşivlerle ilgili yönlendirmeler ve hadiseler ve yorumlar hakkındaki ipuçları için Luis Gonzalez y González, Fernando Sandoval, Manuel Gonzalez Ramirez, Valentin Lopez Gonzalez, Antonio Pompa y Pompa, Stanley R. Ross, Juan Luis Mutiozabal, Salvador Azuela, Luis Muro, Lothar ve Joséfina Knauth, Catalina Sierra Casasus, J. Ignacio Rubio Mane, Beatriz Arteaga ve Daniel Cosio Villegas'a şükranlarımı sunuyorum. Üslup hakkındaki yapıcı tavsiyeleri için de editörlerim Ashbel Green ve Edward Johnson'a teşekkür ederim.

Bu çalışmayı hazırlarken, özellikle beş kişi benim için çok büyük önem taşımıştır: Bana Meksika Devrimi'ni öğreten José Maria Lujan;

Meksika, Morelos ve toprak mücadeleleri hakkında bildiklerimi öğreten Jesus Sotelo Inclan; Latin Amerika'yı öğreten Juan Marichal ve tarih öğreten Ernest R. May ile Oscar Handlin. Bu kişilere çok derin bir şükran duyduğumu belirtmek isterim. İlerleyen sayfalarda karşınıza çıkacak olan yanlış, nahoş ve aptalca olan hiçbir şeyden onlar sorumlu değildir. Ama onların yardımı olmasaydı, bu çalışmada çok az iyi şey olurdu.

Arkadaşlarımın, ailem ve kızımın, ben bu çalışmayı yaparken sergiledikleri özel fedakârlıklar, bugün bile kapanmayacak kadar derin bir yaradır içimde. Onlardan ancak beni affetmelerini isteyebilirim.

John Womack, Jr. Cambridge, Mass.

22 Kasım 1967

Girizgâh
Bir Halk Bir Lider Seçiyor

"Bu ülkenin tarihi, bir yara gibi açılır Anenecuilco'da."
–Gastón García Cantú

Yaşlı adam konuşmasına başlamak üzereydi ve köy kilisesinin arkasındaki sırakemerlerin altında bekleşen çiftçi kalabalığı onu duymak için sustu. Toplantının öneminin farkındaydılar. Yaşlılar, herkes gelebilsin diye toplantıyı bu akşama, bir pazar gününe almış, haciendanın* kolbaşlarından saklamak için de kilisenin çanını çalmak yerine kulaktan kulağa yayarak duyurmuşlardı.[1]

Köydeki hemen hemen tüm aile babaları oradaydı, diğerleri de çoğunlukla yetişkin ama bekâr adamlardı. Hısım-akraba, eş-dost ve düşman, yaklaşık yetmiş beş-seksen kişi oraya gelmişler ve şimdi, o eylül akşamının alacasında hep birlikte bekliyor, kırışıklar içindeki yaşlı adamın söyleyeceklerini büyük bir dikkatle dinliyorlardı. José Merino'nun hiç mi hiç kulak arkası edilemeyecek bir adam olduğunu bilirlerdi. Çoğunun amcası, dayısı ya da kuzeni olan ve itibarı kilometrelerce genişlikteki bir çevreye uzanan bu adam, o 1909 yazının sonlarında köydeki ihtiyarların en kıdemlisi ve köy meclisinin de başkanı idi. Kalabalık, onun lafı dolandırmadan konuya giremeyecek kadar yorgun olduğunu görebiliyordu, bu yüzden o konuşurken sessizce ve dikkatle dinlediler.

Adam onlara artık çok yaşlandığını, yetmişini aştığını ve çok yıprandığını, ayrıca ihtiyar heyetindekilerin de çok yaşlı ve bitkin olduğunu anlattı. Geçen yılın işleri hepsinin iflahını kesmişti. Köyün toprak mülkiyetini ve su haklarını, tarlalarda olduğu kadar mahkemelerde de savunmak, artık onların toplayamadığı bir enerji gerektiriyordu. İkide bir eyalet başkenti Cuernavaca'ya gidip gelmek, hatta Mexico

---

* Hacienda: İspanyolca konuşulan ülkelerde, büyük emlak/çiftlik/fabrika. (ç.n.)

1. Bu toplantının bir dökümü için, bkz. Jesus Sotelo Inclán, *Raiz y razon de Zapata. Anenecuilco. Investigation historica*, Meksika, 1943, s. 175-6.

City'ye kadar seyahat etmek, avukatlar ayarlamak, Cuautla'daki jefe político'yla (bölge valisi) karşı karşıya gelmek, hacienda yöneticileri, kolbaşları ve korucularıyla uğraşmak –bütün bunlar yaşlılara fazla geliyordu. Üstelik Cuernavaca'da üç ay önce kabul edilen yeni gayri menkul yasasıyla yürürlüğe giren vergi ve tapu reformu, her şeyi daha da zorlaştırmıştı.[2] İhtiyarlar köye hizmet için yıllardır ellerinden gelenin en iyisini yapmışlardı, şimdiyse ona yapabilecekleri en iyi hizmet çekilmeleri olacaktı. Zaman öylesine hızlı değişiyordu ki köyün artık yaşlıların bilgeliğinden daha fazlasına ihtiyacı vardı. Anenecuilco halkının kendilerine arka çıkacak yeni adamlar –daha genç erkekler– seçmesi lazımdı. İşte hepsi bu, dedi ve ardından köy meclisi başkanlığı için kendi yerine adaylık başvurusu istedi.

Heyeti oluşturan dört yaşlı adam, aday isimlerini alma ve oy verme hazırlıklarına başladı. Hiçbir öğüt ya da tavsiyede bulunmalarına gerek yoktu: Oradaki mevcudiyetleri tek başına seçimin özgür, ciddi ve saygın olacağını garantilemeye yetiyordu. Çünkü Anenecuilco yedi yüz yıldır onlar gibi adamların irade gücüyle yaşamıştı ve şimdi de güvenilecek daha iyi bir güç yoktu. İhtiyarlardan biri, yirmi beş yıldır yerel siyaset içinde aktif ve bağımsız bir rol üstlenmiş olan Carmen Quintero, siyasi kariyerine başladığında bu toplantıda bulunanlardan bazıları daha doğmamıştı bile. Bir diğeri, Eugenio Pérez, köyün topraklarını savunmak için tüfeğini doldurduğunda, takvimler henüz 1887'yi gösteriyordu. Diğer ikisine, yani Merino ve Andrés Montes'e gelince, onlar da en az on yılı hayli aşkın süredir vefakâr ve sağlam birer lider olmuşlardı.[3] Anenecuilco, aşağı yukarı dört yüz kişiden oluşuyordu ve muhtemelen bunlardan her biri, bu dört ihtiyardan hiç değilse birine, amca, dayı, büyük amca, büyük dayı yahut kuzen, ağabey, baba veya büyükbaba diye bakardı.[4] Bu vakur ve bağımsız dört yaşlı adamın önünde, hiç kimse bir oy dayatması yapmaya veya yenilgi durumunda itiraz etmeye cüret edemezdi. Anenecuilco'da köyün meseleleri, kas gücü ya da öfkenin devreye giremeyeceği kadar önemliydi.

Aday başvuruları başladı. İlk olarak Modesto González'in adı söylendi. Ardından Bartolo Parral, Emiliano Zapata'yı, buna karşılık Zapata da Parral'ı önerdi. Oylama yapıldı ve Zapata rahatça kazandı.

---

2. A.g.e., 173-4. Yasa metni için, bkz. *Semanario Oficial del Gobierno de Morelos*, XVIII, 26, 2.
3. Quintero, daha 1884'teki federal seçimlerde ilçe delegeliğine seçilmişti. *Periodica Oficial del Gobierno del Estado de Morelos*, XVI, 23, 5. Ayrıca 1990'daki federal seçimlerde de ilçe delegeliğine seçildi. *Semanario Oficial*, VI, 28, 7. Perez, Merino ve Montes için, bkz. Sotelo Inclán, a.g.e., s. 155, 159.
4. Elizabeth Holt Bittner, "Evolucion de las localidades en el estado de Morelos segun los censos de poblacion, 1900-1950" Coğrafya Master Tezi, U.N.A.M., 1962, s. 94-7.

Sonuçlarda şaşılacak bir şey yoktu. Zapata, daha bir ay önce otuzuna basmış genç bir adamdı ama oy verenler onu ve ailesini iyi tanırlardı; eğer kendilerine önderlik edecek genç bir erkek istiyorlarsa, köyden sorumlu olma sözünün hakkını ziyadesiyle verecek daha iyi birini bulamayacaklarına hükmetmişlerdi.[5] On yedi yaşından beri, yani her iki ebeveynini de kaybedişinden bir iki yıl sonrasından bu yana, bölge yetkilileriyle başı beladaydı. O dönemde birkaç aylığına eyaleti terk etmek zorunda kalmış, Güney Puebla'daki bir aile dostlarının çiftliğinde saklanmıştı.[6] Ama kimse çıkıp da bunu ona karşı kullanmadı: Kırsal kesimde polisle başı dertte olmak, neredeyse bir delikanlılık ritüeliydi. Son üç yıldırsa, protesto gösterilerine imza atarak, jefe polîticoya giden heyetlere bir genç olarak katılarak ve genelde köyün moralinin yüksek kalmasına katkıda bulunarak, bir şekilde köyün savunmasında aktif rol alan genç erkekler grubunun önderlerinden biri olmuştu.[7] Yakınlarda, muhalefetten bir vali adayı için düzenlenen yerel seçim kampanyasına yardım etmiş ve uğradıkları ağır hezimete rağmen – seçmenlere gözdağı verilmiş, oylar sayılmamış, liderler tutuklanıp Yucatan'daki esir kampına gönderilmişti– eyaletin dört bir yanından gelen muhalif siyasetçilerle tanışıp bağlantılar kurmuştu.[8] Yeni gayri menkul yasasının yürürlüğe girmesinden sonraysa, mecliste düzenli olarak görev yapmaya başlamıştı.[9]

Köylüler onun kırsal yaşam standartlarına göre yoksul bir adam olmadığını bilirlerdi: Zapatalar derme çatma bir kulübede değil, kerpiçten ve taştan yapılmış sağlam bir evde yaşardı. Ne o ne de ağabeyi Eufemio, haciendalarda gündelikçi işçi olarak çalışmış ve her iki kardeşe de ölen ebeveynlerinden küçük birer toprak ve bir miktar çiftlik hayvanı kalmıştı. Eufemio, kendi payını satıp parasını Veracruz Eyaleti'nde –seyyar satıcılık mı, işportacılık mı, pazarlamacılık mı, her neyse,

5. Zapata'nın doğum tarihleri değişir. 1873 için, bkz. Alfonso Taracena, *Mi vida en el vertigo de la revolucion. Anales sinteticos, 1900-1930*, Meksika, 1936, s. 86. "1877 civarı" için, bkz. Gildardo Magaña, *Emiliano Zapata y el agrarismo en Mexico*, 3 Cilt, Meksika, 1934-41, I, 104 ve eserinin ölümünden sonraki ikinci baskısı, 5 Cilt, Meksika, 1951-2, I, 94. Aynı tahmin için, bkz. Baltasar Dromundo, *Vida de Emiliano Zapata*, Meksika, 1961, s. 27. "1879 civarı" için, bkz. Baltasar Dromundo, *Emiliano Zapata. Biografia*, Meksika, 1934, s. 21. 1883 için, bkz. Octavio Paz, "Emi liano Zapata" José T. Melendez (Der.), *Historia de la revolucion mexicana*, 2 Cilt, Meksika, 1936-40, I, 319. Zapatista meselelerinin en dürüst iki tarihçisi, Sotelo Inclán ve Porfirio Palacios'un her ikisi de 8 Ağustos 1879 tarihi üzerinde hemfikirdir, bunun için, sırasıyla bkz. a.g.e., s. 169 ve *Emiliano Zapata. Datos biográficos-historicos*, Meksika, 1960, s. 16-17. Artlarından, Alfonso Reyes H., *Emiliano Zapata. Su Vida y su Obra*, Meksika, 1963 ve Mario Mena, *Zapata*, Meksika, 1959, s. 169.
6. Palacios, a.g.e., s. 20.
7. Sotelo Inclán, a.g.e., s. 162-6, 172-3.
8. Bu seçimin bir hikâyesi için, bkz. Bölüm I.
9. Sotelo Inclán, a.g.e., s. 174-5.

kimsenin tam olarak bilmediği– bir iş kurmak için sermaye yapmıştı. Emiliano ise Anenecuilco bölgesinde kalmıştı: Kendi toprağında çalışıyor, fazladan yerel bir haciendanın birkaç dönümlük toprağını ortakçı olarak işliyor, durgun mevsimlerde ise Cuautla Irmağı boyunca güney yerleşmelerinde tekne çeken traktörleri kullanıyordu.[10] Ayrıca, ufak çapta at alım satımıyla da uğraşıyordu. Zapata ailesi, topraksızlık nedeniyle daha önce yıllarca hayvan ticaretiyle uğramış, Emiliano da genç yaşta ticareti öğrenmişti. Bu arada atların insanlarda uyandırdığı gururu da tanımıştı ve kazandığı kadarıyla onlara para harcardı –yeni bir at alarak, en sevdiği atı şık bir eğerle donatarak, kendisi de gereği gibi giyinip kuşanıp, meftunu olduğu atın pırıl pırıl parlayan sırtına kurularak.

Atlar konusunda kazandığı ün işe yaradı; çünkü Orta ve Doğu Morelos, Batı Puebla ve hatta Mexico City'nin dört bir yanındaki hacienda sahipleri arasında adı en iyi at terbiyecisi olarak geçiyor ve hepsi onu tutmak için birbiriyle yarışıyordu.[11] Ama onların bu dalkavukça alakasına asla teslim olmadı; insanlara o can sıkıcı bağımsızlığını her zaman hissettirdi. Anenecuilcalılar, onun çocukluğuna dair bir hikâye hatırlar –bir zamanlar daha çocukken, yerel haciendanın köyün meyveliğini kapatıp çitle çevirdiğini gören babasının yıkılmış bir halde öfkesinden ağlamasına şahit olmuş ve ona bu tarlayı geri alacağına dair söz vermişti.[12] Şayet bu olay gerçekten yaşanmışsa; ancak dördü yetişkinliğe erişebilecek on kardeşin dokuzuncusu olan Emiliano o zamanlar henüz dokuz yaşındaydı.[13] Olay sadece bir rivayetten ibaretse bile, Zapata'nın bakışları yine de hikâyede anlatılan kararlılıkla yanıp tutuşur ve kimsenin dalga geçemeyeceği çelik gibi sert bir adam olmasına rağmen, bazen sanki ağlayacakmış gibi bakardı. Sessiz bir adamdı, köydeki erkeklerin çoğundan daha az içer, içtiğindeyse iyice sessizleşirdi. Bir keresinde, birkaç haftalığına Moreloslu bir şeker plantasyoncusunun* şatafatlı Mexico City ahırlarını işletti. Bu toplumsal olarak da iktisaden de tırmanışa geçmek için iyi bir fırsattı –istese küpünü doldurup kendi ahırını açabilir, hatta küçük bir hayvan çiftliği dahi

10. Serafin M. Robles, "El General Zapata. Agricultor y Arriero" *El Campesino*, Ekim 1951.
11. Sotelo Inclán, a.g.e., s. 170, 172. Antonio Díaz Soto y Gama, *La revolution agraria del Sur y EMILIANO ZAPATA, su Caudillo*, Meksika, 1960, s. 245-6.
12. Dromundo, *Vida*, s. 29.
13. Emiliano'nun yanı sıra, Eufemio ve iki kız kardeşleri, Maria de Jesus ile Maria de Luz hayatta kaldı. Sotelo Inclán, a.g.e., s. 169-70. Mario Gill, *Episodios mexicanos. Mexico en la hoguera*, 3. Baskı, Meksika, 1960, s. 50-1.

* Plantasyon: Tropik ya da astropik bölgelerde, şeker kamışı, pamuk, çay, kahve, muz, kakao gibi ürünler ekilen, çok geniş tarım işletmeleri. (ç.n.)

edinebilirdi. Ama şakşakçılık, yaltakçılık gerektiren değersiz mecburiyetler, dolap çevirmeler, iş becermeler, iltimaslar –bunlar kelimenin gerçek anlamında midesini bulandırıyordu. Kısa süre sonra, başkentteki atların tüm Morelos eyaletindeki herhangi bir emekçi evini gölgede bırakacak bölmelerde yaşadığını acı acı fark etmenin huzursuzluğu ve moral bozukluğuyla Anenecuilco'ya geri döndü.[14] Tatillerde şıkır şıkır giyinip gümüş eyerli bir atın sırtında köy çevresinde ve komşu kasaba Villa de Ayala'da tırısa kalksa da kimse onun yine de kendilerinden biri olduğundan kuşku duymadı. Zarif atlarına ve şık takımlarına rağmen Anenecuilcolular ona hiçbir zaman Don Emiliano diye hitap etmedi; bu onu yerel hayatın çamurundan, gübresinden, pisliğinden, sineğinden çekip almak, kendisine duydukları gerçek saygıyı sterilize ederek, bir toprak ağasının şaibeli saygınlığına dönüştürmek olurdu. O içlerinden biriydi; Anenecuilco'dakiler böyle hissetti ve ona böyle davranmaktan asla rahatsız olmadılar. Ona "Miliano" dediler, öldüğünde de *pobrecito* –yavrucak. Onlar için bir komşuydu, aşirete yol gösterecek bir küçük kuzen, fırınlanmış kereste kadar sert ve sağlam, sevgili yeğenleri.

İşte köylüler bu adamı meclislerine başkan olarak seçtiler. Ama onu seçtiklerinde, nasıl biliyorlarsa öyle kalacağına da bahse girebilirlerdi. Bir kez gücü eline geçirince değişmeyeceği ve güvenlerini kötüye kullanmayacağına onları ikna eden –kafalarında bir soru işareti uyanmasının önüne geçen–, ailesinin şöhreti oldu. Zapata, Anenecuilco'da mühim bir isimdi. Kendini ilk olarak, 1810'lardaki Bağımsızlık Savaşı sırasında, yerel düzeyde bir asinin ismi olarak duyurmuştu.[15] Emiliano'nun sessiz, hafif peltekçe konuşan, herkesçe sevilen ve çalışkan bir insan olan babası Gabriel ile annesi Cleofas, herkesin dediğine bakılırsa, halktan, sade insanlardı; ama oğullarına hırsa bulanmamış bir cesaretin az bulunur saf özelliklerini ve aile tarihinde ışıldayan inatçı, ebedi bir dürüstlüğü aktarmışlardı. Meksika tarihi her neye darse, Zapatalarla Salazarların (anne tarafı) iliklerine kadar işlemişti. Bağımsızlık Savaşı'nda bir İspanyol ordusu Cuautla'daki isyancıları kuşattığında, çevre köylerden çocuklar, hatları gizlice geçip isyancılara haftalarca tortilla, tuz, içki ve barut taşımışlardı: Anenecuilcolu bu çocuklardan biri de Emiliano'nun anne tarafından dedesi José Salazar'dı. Babasının iki kardeşi, Cristino ve José de 1860'lardaki Fransız Müdahalesi'ne karşı verilen Reform Harbi'nde savaşmışlardı ve Emili-

14. Silvano Barba González, *La lucha por la tierra. Emiliano Zapata*, Meksika, 1960, s. 35-45. Sotelo Inclán, a.g.e., s. 173.
15. A.g.e., s. 138-42.

ano, onların Gericiler ve Emperyalistlere karşı verdikleri mücadeleye dair anlatıp durduğu hikâyeleri yıllar sonra bile hatırlardı.[16]

Bunun dışında, bir de bir diğer José Zapata vardı ki onun yaptıkları Zapata ailesinin köydeki itibarını adamakıllı perçinlemişti. Müdahale Harbi esnasında, 1866-67 yıllarında, genç Cumhuriyetçi General Porfirio Díaz, Fransızlara son darbeyi indirmek üzere Orta-Güney Meksika'nın her yerinde taburlar kurdu. Kendisine her yörede, yerel kuvvetleri sevk ve idare edecek güvenilir vekiller gerekiyordu. Villa de Ayala civarındaki adamı ise, işte bu öteki José Zapata'ydı.[17] Zapata, daha o zamandan yaşını başını almış bir adamdı ama bölgeyi ve halkını avcunun içi gibi bilir ve her geçtiği yerde saygı uyandırırdı. Evi Anenecuilco'daydı ve 1867'de biten savaştan sonra, Cumhuriyet'in restorasyonu sırasında, oranın ve Villa de Ayala'nın halkı, halkçı bir barış ve düzenin yeniden tesisinde doğal olarak onun izinden gittiler. 1860'ların sonlarıyla 1870'lerin başları arasındaki karışıklık dönemindeyse, hem Anenecuilco'daki ihtiyarlar heyetinin başıydı hem de Villa de Ayala belediyesinde seçilerek geldiği bir mevkii vardı.[18] José Zapata bütün bu yıllar boyunca, artık ihtiraslı ama yanlış yönlendirilen, kafası karışık muhalif bir siyasetçiye dönüşmüş olan Díaz'la yakın ilişkilerini korudu. Anenecuilco'da gizli bir Porfiriocu dernek örgütledi ve "habis bir illet" diye tarif ettiği şeker plantasyonlarına karşı köylülerin topraklarını savunma konusunda eski şefiyle el altından mektuplaştı.[19] Anenecuilcalılarsa onun anısı önünde saygıyla eğildi: 1876'da öldüğünde, yoldaşları "adeta babamız gözüyle baktığımız sevgili başkanımızın ölümü" ifadesiyle bildirdi bu ölümü Díaz'a.[20] Ve ondan sonra da yıllarca, Díaz iktidara geldikten ve topraklarını korumalarına yardımcı olmayı sonuna kadar unutmayacağına dair başlangıçta verdiği sözlerden caydıktan sonra bile, José'nin çizdiği siyasi çizgiye güvenle bağlı kaldılar. 1892'deki amansız başkanlık seçiminde bile hâlâ Eufemio Zapata, Octaviano Gutiérrez ve Teodoro Placencia gibi genç Anenecuilcalılar, yerel Porfirist derneklere kaydolmayı ve oylarını,

16. A.g.e., s. 192.
17. Victoriano Gómez'den Anenecuilco belediye başkan yardımcısına, 9 Temmuz 1867, Archivo de Jesus Sotelo Inclán (henceforth ASI). José Zapata'dan Narcizo Medina'ya, 9 Şubat 1867, ASI.
18. José Zapata'dan Anenecuilco başkan asistanına, 10, 12 ve 19 Ekim 1870, ASI.
19. J. Zapata, A. Solares ve Teodosio Franco'dan Porfirio Díaz'a, 14 Haziran 1874, Alberto Maria Carrefio'nadan alıntı, (Der.), *Archivo del General Porfiro Díaz. Memorias y documents*, 24 Cilt, Meksika, 1947-58, XI, 142-3.
20. Teodosio Franco, Alfredo Solares ve Justino Arriaga'dan Porfirio Díaz'a, 23 Ocak 1876, a.g.e., XI, 300-1. Bu alıntıyı ve öncekini, Jesus Sotelo Inclán'ın cömertliğine borçluyum.

köylülerin yaşlı José sayesinde güvendiği bir lider için kullanmayı bir vatandaşlık görevi addediyorlardı.[21] Emiliano'nun daha o doğmadan üç yıl önce ölmüş bu atasıyla olan akrabalığı hâlâ tam olarak sarih değildir; ancak José Zapata muhtemelen onun dedesinin erkek kardeşi, yani büyük amcasıydı. Her halükârda onun köy tarihinde oynadığı rol, Zapata adının orada onurlu bir yer edinmesine hizmet etti.

Sonuçta, sözü geçen toplantının havası, tam da akrabalığın sağladığı bir emniyet havasıydı: Emiliano, aynı zamanda görevdeki başkan José Merino'nun da yeğeniydi.[22] Köylüler, önlerindeki birkaç yıl boyunca başlarının dertten kurtulmayacağının farkındaydılar. Ellerinde kendilerini koruyacak en iyi kart, Zapata'ydı.

Başkanlıktan sonra diğer görevler için gösterilen adaylar da belli oldu ve bu mevkiler de köydeki genç kuşağın son beş yıldır gayri resmi önderleri olan gençlerce dolduruldu. Sekreterliğe Emiliano'nun yakın arkadaşı Francisco Franco seçildi; Eduwiges Sánchez ve José'nin oğlu, Rafael Merino, sayman oldular; José Robles ise *vokal*, yani makamı olmayan bir tür üye oldu. Kısa ve basit bir seremoniydi: Toplantı, seçim ve yetki devri. Aslında bu alışılmadık bir şey değildi; çünkü kocamış "yargıçlar"ın genç "savaşçılar"a yer açması, zor zamanların geleneksel yordamıydı ve tarihlerin 12 Eylül 1909'u gösterdiği o pazar akşamı, Anenecuilco'yu bekleyen günler çok karanlık görünüyordu.

Zapata kısa kesti. Omuzlarına binen ağır sorumluluğu kabul ettiğini ama herkesin onun arkasında durmasını beklediğini söyledi. Francisco Franco, otuz yıl sonra, kalabalıktan birinin Zapata'ya "Arkandayız" diye bağırdığını hatırladı, "Tek isteğimiz, bizi savunacak, yürekli bir adam".[23]

21. *La Idea Patriotica*, 10 Mart 1892.
22. Dromundo, *Vida*, s. 36.
23. Sotelo Inclán, a.g.e., s. 175-6.

I
Başkan Díaz Bir Vali Seçiyor

Kaptanın komuta ettiği yerde...

Meksika devrimi, ülkenin yüksek siyasetçilerinin, Başkan Porfirio Díaz öldüğünde yerine kimin geçeceği konusunda net bir mutabakata varamamaları yüzünden oldu. Halkın científicos* adını taktığı bu siyasetçiler, bir doğa kanununa inanır gibi, ülkenin ancak onların denetiminde ve onların yararına olmak kaydıyla ilerleyebileceğine inanıyorlardı. 1890'ların başlarından itibaren bütün Meksika'ya has bilimlerinin onlara bahşettiği yetkeye dair nutuklar çekmeye koyuldular ve sonunda halkın büyük kesimini yanılmazlıklarına inandırdılar. Ama 1904'e gelindiğinde, yirmi yıldır kesintisiz bir şekilde başkanlık koltuğunda oturan Díaz'ın halefini belirleme sınavında bocalamaya başladılar. 1908'de, yani bir sonraki başkanlık seçimlerine iki yıl kala ise, bu sınav artık dillere düşmüş bir devlet meselesi halini aldı. Ve çevirdikleri dolaplarla birlikte, bu muktedirlerin bön, hain ve iktidarsız oldukları da ortaya çıktı. Kısa bir süre sonra da pek rağbet ettikleri düzenleri yerle bir oldu.

Sınavı bir krize dönüştüren onun aleniyeti, onu aleni kılan da Díaz'ın kibriydi. Şubat 1908'de, aylık popüler Amerikan dergisi *Pearson's Magazine* adına Meksika'da bulunan tanınmış Amerikalı "özel muhabir" James Creelman'a bir röportaj veren Díaz, 1910'da görev süresi dolduğunda, kesinlikle emekliye ayrılacağını ve "dostları" yalvarsa dahi "yeniden göreve dönmeyeceğini" söyledi. Bir muhalefet partisinin oluşumunu "bir nimet olarak... hoş karşılıyorum" dedi ve "şayet istismara değil hükümet etmeye yönelik bir iktidar ortaya çıkaracaksa" diye devam ederek, söz verdi, "ona arka çıkacağım, des-

* científicos: İspanyolca'da bilim insanları; Porfirio Díaz'ın yönetimi sırasında, 1890'ların başından itibaren görev yapan ve Auguste Comte'un olgucu görüşlerinden etkilenen bir grup devlet görevlisi. Ulusal sorunların çözümünde, yöntem olarak metafiziği, ilahiyatı ve idealizmi reddedip, bilimsel yöntemlerin, özellikle de sosyal bilimlere ilişkin olanların, maliye, sanayileşme ve eğitimle ilgili sorunlara uygulanmasını savunmuşlardır. (ç.n.)

tekleyeceğim, tavsiyelerde bulunacağım ve ülkede tam demokratik bir yönetimin başarıyla iş başına gelmesi için ben arka planda kalacağım".[1]

Meksika tarihindeki yerini perçinleme konusunda marazi bir saplantıya kapılmış olan yetmiş sekiz yaşındaki Díaz'ın o sıralarda bu sözleri sarf ederkenki tek niyeti, kendine yakıştırdığı itibarı dünya çapında zirve yapmış devlet adamı pozuna dikkat çekmekti. Samimiydi ama ciddi değildi. Çekilme, emekli olma ve serbest seçimler vaadi, onun ne zamandır hep aynı seyirci önünde –ellerinden sadece haber yapmak gelen gazeteciler önünde, kabul etme ihtimali olan Kongre önünde asla değil– zararsızca sergilediği en favori jestleriydi. Ve onun bu sözlerini ciddiye alan da hiç çıkmamıştı. Ancak bu kez, söylediklerine beklenmedik bir anlam yükleyen farklı bir durum vardı: Díaz yaşlanıyor ve bunu artık gizleyemiyordu. Önceleri, emeklilikten bahsetmek nefes tüketmekten başka bir anlam ifade etmez, unutulup giderdi. Şimdiyse, 1908'de, emekli olsun ya da olmasın, yakında ölüp gideceğine ve o zaman da her şeyin değişeceğine dair dehşet verici bir uyarıydı bu.

Meksika'da otuz yılı aşkın bir süredir Díaz'ın bizatihi içinde olmadığı hiçbir önemli siyasi faaliyet olmamıştı. Çetrefil bir ittifaklar ve ateşkesler labirentinde manevra yapabilen yegâne siyasetçi haline gelebilmiş olması, bu sayede gerçekleşmişti. Díaz, kontrolünü güvence altına almak için her hamleyi muallakta bırakırdı: 1908'de her önemli mesele pratikte ona bağlıydı. Ayrılmasının düşüncesi bile insanları ürkütüyor, ast veya üst tüm devlet görevlilerinin tüylerini diken diken ediyordu. Díaz'ın kendi iyiliği için halkı telaşa düşürmekten kaçınması gerekiyordu ve bunu da ya Creelman'ı geri çevirerek ya da sarf ettiği sözlerin Meksika basını tarafından uygun bir biçimde çarpıtıldıktan sonra Meksikalı okura aktarılmasını sağlayarak yapabilirdi. Ama şimdi, hayatının sonuna yaklaştığı şu sıralarda, Edwardiyen bir dünyanın saygısından çok, kendi yurttaşlarından gelecek samimi bir minnettarlığın özlemi içindeydi ve bunu bir takım liberal sözlerle kazanabileceğine dair gecikmiş ve yersiz bir umutla, söz konusu röportajın tam bir çevirisinin, ülkenin en etkin hükümet yanlısı gazetesi *El Imparcial*'de mart başında yayımlanmasına izin verdi. Bu röportaj, kraliyet cenaze törenlerinde boğuk sesli çanların ansızın çalması gibi, Meksika'da bir dönemin –Don Porfirio döneminin– kapanıp bir diğerinin (Tanrı

1. James Creelman, "President Díaz. Hero of the Americas" *Pearson's Magazine*, XIX, 3, Mart 1908, 242.

bilir kimin) başladığını haber veriyordu ve bu yeni dönemde görevde kalanlar, önlerinde herhangi bir örnek olmadan, yollarını kendi başlarına bulmak zorunda kalacaklardı.

Ama aslında bu sahte bir törendi: Díaz hâlâ ortalardaydı. Sahneye oyunlar koyup insanların bu oyunları oynayışını seyretmek onu büyülüyordu. Ve Creelman'a verdiği röportajda da bir kez daha kendi gönlünü eğlenişti –orada olduğu ve olmaya devam edeceği, üstelik herkesin bildiği gibi mezara girene kadar da siyaset yapmaktan vazgeçmeyeceği halde, halktan ve siyasetçilerden sanki o orada yokmuş gibi devam etmelerini isteyerek. Sahiden ölmüş olsa, sonuç bu kadar kötü olmazdı. Ülkedeki hiçbir siyasetçi işe nasıl başlayacağını bilmiyordu. *Científico*lar, röportaj hiç yapılmamış gibi mi davransınlar yoksa ciddiye alıp 1910 seçimleri için bağımsız olarak örgütlenmeye ve alabilecekleri desteği görmek üzere Díaz'la müzakereye mi başlasınlar, bilemiyorlardı. Reformcular, strateji konusunda da endişeliydiler: Röportaj, onların kendilerini ateşe atmalarını sağlayacak bir hile miydi yoksa gayri resmi ve amatörce faaliyetlerini açığa dökmelerine ve profesyonel partiler bünyesinde koordine etmelerine yönelik meşru bir davet mi? Díaz, çekilmekten söz edip ucunu açık bırakmakla, Meksikalı siyasetçilerin herhangi bir dayanak noktası bulmalarını güçleştirmiş, böylelikle bütün bir sistemin muntazam işleyişini de bozmuştu.

Díaz, verdiği röportajda her ne kadar münhasıran iç siyasete ve 1910 başkanlık seçimlerine değinmişse de yol açtığı karışıklık önce eyalet kademesinde etkisini gösterdi. Bunun böyle olmasının nedeni, eyaletlerdeki siyasi işleyişin, derin yerel çıkarlar ve kabile bağlarıyla iç içe geçmiş özel olarak karmaşık tabiatıydı. Normalde, bu işleyiş demir gibi kaskatıydı. Ama ne zaman bir çatlak oluşsa ve eyalete kimin hükmedeceği konusunda yeniden pazarlığa oturmak gerekse, siperde bekleyen yerel siyasetçilerle Don Porfirio'nun arabulucu vekilleri arasında korkunç bir kıyamet kopardı. Sonunda bitap düşen rakip taraflar bir anlaşmaya vardıklarında, bunun mümkün olduğunca uzun sürmesi için çalışırlardı. Resmi olarak seçilen adaylar ve hileli seçimler sayesinde, eyalet siyasi düzenini devam ettirirdi. Ne var ki bir anlaşmanın dayanıklılığı, tüm şartlarına büyük bir özen gösterilmesine bağlıydı ki bu da bu şartların açık seçik tanımlanmış olmasını gerektirirdi. Evvelki sarih çizgileri bulandıran Creelman röportajı, Morelos, Sinaloa, Yucatan ve Coahuila'da yapılan 1909 valilik seçimlerinde bağımsız hareketlere yol açtı. Memurlar siyasi faaliyetlerde ipin ucunu o kadar ellerinden kaçırdılar ki federal hükümet sonunda yeni takındığı tarafsızlık maskesini indirmek ve adayları tepeden dayatma uygulamasına geri dönmek zorunda kaldı.

Morelos'ta Şubat 1909'da yapılan seçim, Creelman röportajından sonra ciddi bir muhalefet örgütlenmesinin olduğu ilk seçimdi. Normalde, bir eyaletteki iktidar ortakları ancak bir valinin görev başında ölümü halinde o sinir sozucu yeniden müzakere sürecine girişirlerdi ve Morelos'ta olan da buydu. Vali Manuel Alarcón, Ağustos 1908'de dördüncü kez seçildikten kısa bir süre sonra, 15 Aralık 1908'de öldü.[2] Bu kadar uzun süre görevde kalmasının bir nedeni de eyalet halkının ona duyduğu saygıydı. Yerine başka birini seçmek gerektiğinde de doğal olarak onun gibi birini istediler. Ve akıl almaz bir yanlış hesap sonucu karşılarına son derece farklı bir tip çıkarıldığında, direndiler. İki yıl sonra Meksika, bir kabarıp bir inerek merkezi otoriteyi kesintiye uğratan ve devrimi dışarı salıveren o muazzam doğum sancılarının ilkini çekmeye başlamıştı. Bu ulusal buhranda, Morelos'ta olanları asıl belirleyen ise 1909 seçiminde olanlardı.

Hadise, sonunda dönüşeceği sıkıntılara dair hiçbir ipucu vermeden başladı. Alarcón, o aralık sabahı öldüğünde, Díaz'ın Creelman'a ve o fantastik özveri, liberalizm ve demokrasi ayini dönemine ayar çekmesinin üzerinden on ay geçmişti. Bu arada, federal ve eyalet kongre seçimlerinin yanı sıra, altı tane de valilik seçimi yapılmıştı.[3] Ve her ne kadar ortalıkta bağımsız partilerin kurulmasını teşvik eden broşürler uçuşmakta, hararetli tartışmalar alıp başını gitmekteyse de hiçbir grup Díaz'ın yeni, hoşgörülü sözlerine alenen kanmış gözükmüyordu. Bu yüzden, Alarcón'un cenaze törenini izleyen 21 Aralık Pazar günü, şeker plantasyoncuları, hukukçular ve eyalet politikacılarından oluşan bir komite, ikindi vakti başkanlık dairesinde Díaz'la bir araya geldiğinde, herkes bir yıl önce olduğu gibi yeni valinin de alışılageldik usullerle seçileceğini sanıyordu: Eyalet hükümeti, seçim günü, uygun adayın gereken oy oranını sağlayarak seçilmiş olduğunu görecekti. Adayın kim olacağını ise Díaz'la eyalet ileri gelenleri arasındaki toplantı belirleyecekti.[4]

Alarcón'a yakışır bir halef seçmek bir sorun olmayacaktı. Bölgenin yetiştirdiği bir insan olan ve meslek hayatı yörenin yakın tarihiyle sımsıkı ve hayati derecede iç içe geçmiş bulunan Alarcón, bizatihi mükemmel bir örnekti.[5] 1851'de, Cuernavaca'nın birkaç mil kuze-

2. *Semanario Oficial*, XVII, 32, 1; 51, 1. *El Pais*, 16 Aralık 1908.
3. Alarcón'un ancak kazandığı Hidalgo, Guerrero, Tlaxcala, Puebla, Mexico Eyaleti ve Morelos'ta. *México Nuevo*, 2 Nisan 1909.
4. Bu toplantının kayıtları için, bkz. *El Imparcial*, 22 Aralık 1908; *Diario del Hogar*, 3 Ocak 1909; *Mexican Herald*, 22 Aralık 1908; *México Nuevo*, 2 Ocak 1909; *Actualidades*, 1 Ocak 1909.
5. Rosa E. King, eseri *Tempest over Mexico*, Boston, 1935, s. 35'te, Morelos halkının vali olarak "bir diğer Yerli'yi" "popüler bir adamı" istediğini söyler. Kastettikleri oralı biridir.

yindeki Santa María köyü yakınlarında, Buenavista *hacienda*sında doğan Alarcón, o dönem Meksika'sının bahşedebildiği kadar yoksul ve zor bir çocukluk geçirmişti. Reform Harbi patlak verdiğinde yedi, Fransızlar Maximilian'ı başa geçirmek için müdahale ettiklerinde on iki yaşındaydı ve ekip biçmekle savaşmaktan fazlasını öğrenme şansı hiç olmamıştı. On beşinde, işgalci Emperyalist orduya karşı koymak üzere yerel Cumhuriyetçi albaya katıldı. Annesi onu bulup eve geri getirdi ama o yine kaçtı –bu kez daha da uzağa, Tepoztlán'a– ve oradaki Cumhuriyetçilere katıldı. Savaştan sonra, 1869'da, Mexico Eyaleti'nin eski Üçüncü Askeri Bölgesi, Morelos eyaleti oldu. Eyalet işleri, haliyle savaşın yeraldeki eski tüfeklerine gitti ve Cuernavaca ile Mexico City kuşatmalarında yer almış olan Alarcón, Yautepec ve Tetecala ilçelerindeki *rurales*in, yani federal atlı polisin başına getirildi.[6] O sırada Morelos'u kasıp kavurmakta olan haydutlar ve eşkıyalar, kısa sürede onun bölgesinde kıpırdayamaz hale geldiler.[7] Sivil Cumhuriyetçilerin, yorgun komplocular diye tepeden baktıkları asker Cumhuriyetçilerden biri olan Alarcón, Juárez'in yerine geçen Sebastian Lerdo de Tejada'ya "Lord Chesterfield'in Meksika şubesi" olarak iyi gözle bakmıyordu.[8] 1876'da ordudaki eski patronu Díaz, Başkan Lerdo'ya karşı ayaklandığında, hâlâ bir ilçe polis şefi olan Alarcón, hemen onun safına geçti ve Morelos, Guerrero ve Mexico eyaletlerinin sorumluluğu kendisine verildi. Díaz'ın isyanı başarıya ulaştı ve bir yıl sonra, Morelos'un yeni Porfiriocu valisi, Alarcón'u eyalet *rurales*inin başına geçirerek ödüllendirdi. Bu vali daha sonraları eyaletteki haydutların kökünü kazımasıyla isim yapacaktı; oysa Alarcón ve yerel görevlileri kanun kaçaklarının peşine düşer, kıstırdığında vurur ve yavaş yavaş, adım adım, bölgeye düzeni geri getirirken, onun tek yaptığı makamında oturmak olmuştu.

Porfirio Meksikası, sert polisleri ödüllendirirdi ve Alarcón da yetenekleri sayesinde çok geçmeden başka mevkiler kazandı. 1883'e gelindiğinde o bir jefe político idi.[9] 1884'te ise eyalet yasama organına seçildiği gibi, vali muavini olarak da görev yapıyor ve aynı zamanda eyalet polis şefi koltuğunu da koruyordu.[10] Sağlığı el vermemesine rağmen, Morelos'un yirmi altı belediyesinin tamamını ziyaret ederek yerel eş-

6. Ireneo Paz, *Mexico actual. Galeria de contemporáneos*, Meksika, 1898, s. 43.
7. J. Figueroa Domenech, *Guia general descriptiva de la Repiiblica mexicana. Historia, geografia, estadistica vs vs*, 2 Cilt, Meksika, 1899, II, 370.
8. Terim, Frank A. Knapp, Jr., *The Life of Sebastian Lerdo de Tejada, 1823-1889. A Study of Influence and Obscurity*, Austin, 1951, s. 154'ten alınmıştır.
9. Cuautla ilçesi onundu. Paz, a.g.e., s. 43.
10. *Periodico Oficial*, XVI, 61, 1; 57, 3.

rafla tanıştı ve desteklerini kazandı.[11] 1880'lerin sonlarıyla 1890'ların başlarında, eyaletin en güçlü siyasetçisi olarak sivrildi ve mevcut valinin 1894'te, görev süresinin henüz yarısındayken, ölmesi üzerine hiç tereddütsüz ya da sorunsuz görevi devraldı; iki yıl sonra da bu kez kendi adına seçilerek; ancak ölümüyle son bulacak olan hoşgörüsüz, ama müşfik yönetimini başlattı.[12]

Alarcón'un vali olmadan önceki ve sonraki hayatı, iletişim başarılarından biriydi. İşin sırrı, eyaletin temel toplumsal meselesine yönelik derin bir kurnazlıkta yatıyordu. Mesele, bir avuç güçlü şeker plantasyonu sahibiyle (veya genellikle olduğu gibi, yokluklarında onların yöneticileriyle), çok sayıda küçük çiftçi ve köy önderi arasındaki çelişkiydi. Her iki taraf da hiç boş durmamıştı ama mücadele 1880'lerde umutsuz bir hal aldı. Veracruz-Mexico City demiryolunun 1873'te tamamlanması, Orta Meksika'daki navlun oranlarını düşürmüş, ilave bir demiryolu hattının 1881'de Cuautla'ya, 1883'te ise Yautepec'e uzanmasıyla birlikte de plantasyon sahipleri ağır makine ithalatına ve yeni açılan büyük pazarlara arz sağlayacak dev şeker fabrikaları kurmaya başlamışlardı. Eskisinden çok daha fazla şeker üretebilmek için, daha verimli olmaktansa daha yaygın bir tarım kolaylarına geliyordu. Toprağı, suyu ve işgücünü kapmak üzerine bir yarış vardı.[13] 1890'lar boyunca ve yeni yüzyıl başlarında, plantasyoncular bu yarışta adamakıllı üstündüler. Ama Alarcón, hiç değilse köylülerin dilekçelerine kulak vermek ve hatta bazen birini işleme koymakla popülarite kazandı.[14] O zamanlar kendisi de bir plantasyon sahibi olmasına rağmen, başarıya ulaşmış yoksul çocuk hünerlerine de sıradan insanlarda onları anladığı duygusu uyandıracak derecede sahipti.[15] İhtiyaç duyduğu tam da bu hünerdi çünkü aslında onlar için yapabileceği bir şey yoktu. O yılların Morelos'unda hiçbir valinin, köylüye ve küçük çiftçiye saygının lafından bile nefret eder hale gelmiş olan plantasyoncuların tarafında olması mümkün değildi. Bir siyasetçinin pratikte tek yapabileceği bir anlaşmaya varıyormuş gibi görünmek, poz kesmek, fırıldak çevirmek, numara yapmak, göz boyamaktı; Alarcón ise bu konularda tam bir

11. Bkz. Cecilio A. Robelo, *Revistas Descriptivas del Estado de Morelos*, Cuernavaca, 1885, çeşiti yerlerde.
12. *El Orden. Periodico Oficial del Estado de Morelos*, X, 49, 2-3; 50, 2. *Semanario Oficial*, II, 33, 1.
13. Domingo Diez, *Bibliografia del estado de Morelos*, Meksika, 1933, s. clxix–clxxi. Bu sürecin ayrıntılı bir tartışması için, bkz. Bölüm II.
14. A.g.e., s. clxxviii-dxxxi.
15. Onun haciendası Temilpa idi. Bkz. Domingo Diez, *Dos conferencias sobre el Estado de Morelos*, Meksika, 1919, s. 56. Vali Alarcón'u iş başındayken anlatan ilginç bir parça için, bkz. Mrs. Alec Tweedie, *Mexico As I Saw It*, New York, 1901, s. 291-353.

yerli malı dahiydi; bu yüzden de başarılı oldu. Eğer yaşasaydı –eğer Meksika kırsalının yemekleri, iç organlarını iflas ettirip de onu daha elli yedisinde gastroenteritten öldürmemiş olsaydı– eyaletinde iki yıl sonra patlayacak isyanın seyrini pekâlâ değiştirebilir, hatta bir takım adil hamlelerle hepten önüne geçebilirdi.

Halkın içinden çıkmış, onların kalplerini okuyan, popüler bir polis –böyle bir adamdan sonra kim gelebilirdi? Díaz'la yapılan 21 Aralık'taki toplantıda dört isim öne çıktı. Biri, Alarcón'un daimi gölgesi, son otuz yıldır zaman zaman Morelos'un vali muavinliğini de yapmış olan Luis Flores'ti. Diğer ikisi, Díaz'ın kişisel dostlarından ve Ulusal Porfirista Partisi'nin önderlerindendi; Mexico City'de avukatlık yapan ve Morelos'un eski valilerinden birinin damadı olan, özellikle Cuautla'da nüfuz sahibi Demetrio Salazar ile eyaletin küçük kasaba ve köylerinde hâlâ sevilen bir kıdemli siyasetçi, albay Antonio Tovar. Diğer bir ihtimal, Meksika'nın en seçkin entelektüellerden biri haline gelmiş olan bir Jonacatepec yerlisi, Agustin Aragón'du.[16] Bunlardan hangisi olsa, makul bir aday olacaktı; kendi başına desteği olan, eyaletin tamamında saygı gören, dolayısıyla adını yukarıdan dayatmanın hoşnutsuzluk uyandırmayacağı adaylar. Ama görüşmeler sırasında beklenmedik bir başka figür sökün etti –o kadar ihtimal dışı biriydi ki ertesi günkü siyasi dedikodularda, o sırada Federal Bölge yöneticisi olan kuzeniyle karıştırıldı.[17] Bu, Díaz'ın kurmay başkanı Pablo Escandón'du.

Alarcón'un kemikleri sızlamış olmalıydı. Bütün Meksika'da mumla aransa, ona bu kadar az benzeyen biri bulunamazdı. Escandónlar, Maximilian'ın İmparatorluk Sarayı'nı onurlandırmış, Veracruz-Mexico City demiryolunun finansmanına yardım etmiş, haciendalarıyla ünlü bir aileydi ve son olarak da bir Escandón, metropoliten sosyeteden alınıp Federal Bölge Valiliği'ne atanmıştı. Meksika'nın en fantezi vitrin süslerinden, hakiki lüks tarife turistik cazibe merkezlerinden biri olarak, o kadar uzun zamandır caka satıyorlardı ki 1900'e gelindiğinde başka herhangi bir şey olma kapasitelerini adeta kaybetmişlerdi. Escandón adı, yeni yüzyılın ilk yıllarında, hâlâ göze çarpacak şekilde gazetelerde yer alıyordu –ama sosyete sütunlarında. Can çekişen bu ulu ağacın son çelimsiz sürgünü ise Pablo'ydu.

---

16. *México Nuevo*, 2 Ocak 1909. Tovar ve Salazar için, bkz. Ricardo García Granados, *Historia de Mexico, desde la restauracion de la República en 1867, hasta la caida de Huerta*, 2 Cilt, 2. Baskı, Mexico, 1956, II, 48. Aragon, Mexico City'de "Düzen ve İlerleme" şiarıyla, Comteian takvimine göre çıkan aylık "felsefi, edebi, toplumsal ve siyasi" derginin editörüydü. Bkz. Eduardo Blanquel, "La *Revista Positiva* de D. Augustin Aragón y la Historia de la Ciencia en Mexico" *Memorias del Primer Coloquio Mexicano de Historia de la Ciencia*, Cilt I (1964).
17. *El Imparcial*, 22 Aralık 1908.

Morelos'un siyaset dünyasıyla son derece gevşek bağları olan Pablo'dan, Alarcón'un kıvrak ama sert yönetim tarzını beklemek, saçma bir fikirdi. Sınıfının başka pek çok genci gibi İngiltere'de, Stonyhurst'teki Cizvit Koleji'nde eğitim gören bu ince ruhlu delikanlı, 1900'ler civarında Meksika'ya döndükten sonra, ailenin Morelos'taki şeker işine girmişti.[18] Kısa sürede, Escandónların "ilerici" şöhretini tescilledi. Ülkenin dört bir yanındaki plantasyon sahipleri, Yautepec yakınındaki Escandón haciendası Atlihuayán'ı "örnek bir mülk" sayıyordu.[19] Morelos'ta iş yapıp vergilerini ödemek, kısa sürede ona ufak tefek siyasi ödüller kazandırdı. Önce 1902'de, ardından 1906'da ikinci kez eyalet yedek senatörlüğüne seçildi.[20] Zaman zaman Morelos'un federal delegesi olarak da görev yaptı. Ama siyasetin s'sinden nasibini almamıştı. Başkan Díaz onun gerçek yeteneğini fark etti: Yüzbaşı olarak orduya katıldığı andan itibaren onu kurmay heyetinde tuttu.[21] Şık bir süs eşyası olarak Pablo, rejim tarzının doğruluğuna teminat olacaktı. O da işini iyi yaptı ve yıllar içinde düzenli olarak terfi etti. 1908'e gelindiğinde yarbaydı.

Sonuçta Meksika'nın, görkemli ve asortik geçit resimleriyle dolu, uzun ve zengin bir hayatı dört gözle bekleyen en süslü ve önemsiz, iffet budalası ve yaltakçı düklerinden biri oldu.[22] Ardından Díaz onu –görünüşe bakılırsa önemsiz bir görevle– Alarcón'un cenaze törenini yönetmek üzere, kendi resmi temsilcisi olarak Cuernavaca'ya gönderdi ve işin tadı kaçtı. Törenle ilgilenmek üzere oradayken, Antonio Barrios, Ramón Corona ve Fernando Noriega'nın başını çektiği bir grup plantasyon sahibi, temsilcileriyle birlikte onu ziyaret etti ve aklına Morelos'un yeni valisi olma fikrini soktu.[23] Pablo teklifi reddetmedi; bundan cesaret alarak Díaz'la ertesi pazartesiye bir toplantı ayarladılar. Pazartesi görüşmelerinde sıra bir adam üzerinde anlaşmaya geldiğinde, diğerlerini eleyip Pablo'yu seçtiler.

Bu tercihin siyasi gülünçlüğünü kimse Pablo'dan daha iyi bilemezdi. Daha sonraları Cuernavaca'daki bir arkadaşına, İngiliz kadın otelci Rosa King'e bir çay davetinde yakındığı gibi, vali olmak en son istediği şeydi. Kendi deyimiyle "O iğrenç yerel siyaset"e bulaşmanın

18. King, a.g.e., s. 33. *Semanario Oficial*, VII, 28, 2-3.
19. *Mexican Herald*, 22 Aralık 1908.
20. *Semanario Oficial*, VIII, 29, 1; XV, 28, 1.
21. *México Nuevo*, 2 Ocak 1909.
22. Manuel Marquez Sterling, Kübalı yazar ve diplomat, Escandón'la 1904'te Ulusal Sarav'da karşılaştıktan sonra kaleminden zehir damlatmıştı. Bkz. eseri, *Psicologta prof ana*, Havana, 1905, s. 79-80. Ayrıca bkz. diğer eseri, *Los tiltimos dias del Presidente Madero, Mi gestián diplomática en Mexico*, 2. Baskı, Meksika, 1958, s. 15-16, 332-3.
23. *El Imparcial*, 22 Aralık 1908. *Diario del Hogar*, 3 Ocak 1909.

her centilmeni mutsuz edeceğinden şikâyet etmişti.[24] Dostları onun valilik gibi ağır bir iş için "fazla aristokrat" olduğu gibi cömert bir gözlemde bulundu. O kadar cömert olmayan diğerleriyse, onun kariyerinin "başkanlık kabul salonu"yla sınırlanmış olduğuna ve Meksika'da olup bitenleri, şayet fırsatı olmuşsa, "ancak saray pencerelerinin veya limuzinlerin kristal camlarının arkasından görmüş olabileceğini" ileri sürüyordu.[25] Öte yandan gergin sivil siyasetçiler, onun adaylığının Díaz'ın yakın danışmanları arasında yer alan askeri kanadın hâkimiyetini gösteriyor olmasından kaygılıydılar. Ama bu aptalcaydı –Pablo Escandón'un bu denli kaba dalaverelere karıştığını düşünün!– ve endişeleri derhal giderildi. Yeni, bağımsız *México Nuevo* gazetesi, onun ordu yaşamının anlamını tek cümleyle betimledi: "Albay Escandón'un askerler arasındaki itibarı ancak mükemmel bir sportmene gösterilecek bir itibardır".[26]

İyi de, özellikle de herkesin sevgisini kazanmış ve ayakları yere basan doğma büyüme oralı bir valinin ardından, eyaleti yönetmeye neden "mükemmel bir sportmen" seçilsin? Belli ki bunun hiçbir mantığı yoktu. Fakat o aralık günü öğleden sonrasında Díaz'la toplanan plantasyoncular için soru neden olsun değil, neden olmasındı? Komisyon başkanı (ve teknokrat Reeleksiyonist Parti* genel başkan yardımcısı) Manuel Araoz, Morelos'un en büyük plantasyon sahiplerinden biriydi.[27] Üç plantasyonu, daha o zamanlar eyaletin en verimli 31 bin dönümlük arazisini kaplıyordu; yerel hükümet onun tek başına ödeyebileceği vergilere dayanarak bile ayakta kalabilirdi. Ama yatırımlarının getirisi daha da yükselsin diye, gözü hâlâ daha da fazla ekilecek topraktaydı. Sorun bunların fiyatını ödemekte değildi: Morelos'ta toprak edinmek, Federal Bölge hariç ülkedeki başka her yere göre daha maliyetli olsa da plantasyoncular bunu karşılayabilirdi. Araoz'un ve hempası hacendadoların asıl canını sıkan, toprakların satışa çıkarılmasını sağlamaktı. Hazırda neredeyse hiçbir kamu arazisi kalmamıştı.[28] Plantasyon sahipleri, cazip fiyatlar sunarak bile köylüleri ellerindeki

24. King, a.g.e., s. 33. Dul Mrs. King, o sırada Cuernavaca'nın en iyi iki otelinden birini, Bella Vista'yı işletiyordu.
25. *Actualidades*, 1 Ocak 1909.
26. *México Nuevo*, 2 Ocak 1909.
* Díaz'ın yeniden başkan seçilmesini savunanların oluşturduğu parti; daha sonra İlerici Meşrutiyetçi Parti'yi oluşturdu. (ç.n.)
27. Araoz siyaseti için, bkz. García Granados, a.g.e., II, 48. Sahibi olduğu topraklar için, bkz. Ek A'daki haciendalar tablosu. Aynı zamanda Morelos'taki yirmi dört şeker fabrikasından ikisinin de sahibiydi.
28. Manuel Mazari, "Bosquejo historico del Estado de Morelos" MS, 1930, s. 109. Bu eserden, Valentin Lopez Gonzalez'in cömertliği sayesinde faydalandım.

arazilerin tapularını trampa etmeye ikna edemiyorlardı. Toprakları ele geçirebilmek için, siyasi ve hukuki dolaplara bel bağlamışlardı –istimlaklar, mahkeme emirleri, hacizler ve kusurlu tapu hükümleri. Manuel Araoz, kullanabileceği bir vali istiyordu. Tovar gibi, kendi tabanı olan, en önemsiz konularda bile ona karşı durabilecek birine uzak durmayı tercih ederdi. Araoz ve diğer çoğu plantasyon sahibi açısından Creelman röportajı, artık "eyaletin sorumluluk sahibi babaları" olma riyakârlığını bir kenara bırakıp, yine sırtlarını devlete dayayarak ama net bir sınıfsal çizgide örgütlenmeleri anlamına geliyordu. Alarcón'un büyük bir şans eseri devreden çekilmesiyle, artık istedikleri kadar basiretsiz davranmakta serbesttiler. Yani, onlara Tovar gibileri değil, kendileri gibi bir plantasyon sahibi, Jokey Kulübü'nden ahbapları, "tam bir sportmen" uzak durup onları rahat bırakacak yufka yürekli bir sosyetik lazımdı –peşinde oldukları buydu.

Díaz'ın kendisine kalsa, muhtemelen yerel popüleritesi daha yüksek birini tercih ederdi. Toplantıda, plantasyonculara, adı geçen diğer adanıları da onayladığını söyledi. Ama Araoz ve arkadaşları önemli adamlardı ve Pablo'yu istediler; onun hiç değilse zararsız biri olduğunu bilen Díaz, razı oldu. Pablo şiddetle itiraz ederek Don Porfirio'ya bu "atama"yı istemediğini söylediyse de kendisine bunun bir görev olduğu anlatıldı ve o da kabul etti.[29] Ertesi gün, önerilen diğer isimler müsait olmadıklarını açıklamaya koyuldular. Ve Pablo Escandón, 22 Aralık itibarıyla artık Morelos halkının en azından önlerindeki üç buçuk yıl boyunca alışmaları gerekeceğine inandıkları kişiydi.

Porfiriocu aygıt hızla vites yükseltti. 30 Aralık'ta, Barrios, Corona ve Noriega, eyaletin önde gelen işadamı ve profesyonellerini Cuernavaca'daki Moctezuma Otel'inde yapılacak toplantıya çağırdılar. Komisyon sözcüsü Corona, toplantıda onlara Escandón'un adaylığı konusundaki ricalarının Díaz tarafından onaylandığı ve Escandón'un da kabul ettiği bilgisini verdi. Toplantıda Pablo'yu resmen aday gösteren bildik Porfirio Díaz Merkez Kulübü de yeniden kuruldu. Ertesi gün, daha az fiyakalı bir grup, eyaletin toplam altı ilçesinin yerel siyasi ve toplumsal ileri gelenleri, kulübün kuruluşu ve kendi adaylarının atanması konusunda bilgilenmek üzere Cuernavaca'da bir araya geldiler.[30] Escandón da kısa bir süreliğine bizzat arzı endam ederek, bu sadık kasaba ve köy ağalarına cesaret verdi.[31] Ve ortak yerel sorunları tartışıp, dedikodu ettikten ve kendi yörelerinin iradesinden uzak siyasetçiler

29. King, a.g.e., s. 33.
30. *Diario del Hogar*, 3 Ocak 1909. *El Diario*, 25 Ocak 1909.
31. *Diario del Hogar*, 1 Ocak, 1909.

olarak gönüllerini eğlendirdikten sonra, onun seçilmesi için gerekli hazırlıklara başlamak üzere memleketlerine döndüler.

Bu noktaya kadar her şey rutin görünüyordu. Mexico City'de, Escandón şerefine verilecek kutlama ziyafetlerinin davetiyeleri dolaşmaya başlamıştı bile.[32] Doğru, bağımsız basında Escandón'un adaylığının ille de diğerlerinin dışlandığı anlamına gelmediği, Díaz'ın daha popüler kişiler için de olumlu sözler sarf etmiş olduğu ve Morelos'un kendisine bırakılacak olsa Flores'i (ya da Tovar veya Salazar'ı) seçeceği yollu hatırlatmalar çıkmaya başlamıştı.[33] *Diario del Hogar*, daha takvimler 23 Aralık'ı gösterirken resmi bir muhalefet kampanyası için çağrı yapmıştı. "Şu an çok değerli" diye adeta yalvarıyordu. Ama bu biçare itirazlar çabuk tavsadı. Hatta Cuernavaca'da 31 Aralık'ta yapılan Escandóncu kongreden sonra dahi, bir siyasi itiraz olduğuna dair kamuoyuna yansıyan hiçbir işaret yoktu. Creelman röportajı eyalet siyasetini akamete uğratmışsa, bundan en kârlı çıkanlar, bir dalkavuğu vali olarak atama ihtiyacı hisseden plantasyoncularmış gibi görünüyordu.

Ama tören boruları ya da kutlama şölenleri olmaksızın da istisnai bir şey olmuştu zaten. Plantasyoncuların taarruza geçtiği haberleri üzerine, Morelos kulislerinde sessiz sedasız bir yerli direniş biçimleniyordu.[34] Bu zamana kadar bu tür girişimler nadir görülmüşse, bunun sebebi hammadde eksikliği değil, sadece Díaz'ın genellikle bunların yoluna taş koymasıydı. Eyaletin her ilçesinde –tıpkı Cumhuriyet'in her eyaletinde olduğu gibi– yerel otoritelerle başı derde girmiş aileler vardı. Kiminin derdi sadece yoksulluktu; kimininki ise, yıllar önce Díaz ilk kez başa geçtiğinde, kendisi, babası veya amcası yanlış ata oynadığı için, ciddi siyasetten uzun zamandır dışlanmış olmaktı; yine diğer bazılarının da belli bir görevliden yana kişisel sıkıntıları vardı. Yönetimden hoşnutsuz bu aileler, belli belirsiz bir muhalif topluluk oluşturuyorlardı. En eski ve en önemlileri birbirini tanır veya en azından birbirlerini bilir, belli bazılarıysa ilçeden ilçeye muhalefet lideri olarak tanınırdı. Aralarında ağzı laf yapan ve öne çıkanlar, kuşkusuz kurulu düzenle sallantılı da olsa önemli bağları olan, beyaz yakalı, beyaz ayakkabılı, beyaz donlu kasaba ehliydi. Fakat asıl ve en sıkı muhalefet, kırsal kesimdeki ailelerden, kırda sağa sola dağılmış karşıt gö-

32. *El Imparcial*, 5 ve 7 Ocak 1909.
33. *México Nuevo*, 2 ve 4 Ocak 1909.
34. Antonio Sedano, "Andanzas militares del Coronel Republicano Antonio Sedano y Algunos Relatos Historicos del Estado de Morelos" MS, 1919, s. 18, ASI. Muhalefet, 7 Ocak 1909'da *México Nuevo* tarafından haber yapılana kadar basında tam olarak yer almadı.

rüşlü kabilelerden geliyordu. Bunlar genellikle sessiz kalıp konuşmayı memurlara, dükkâncılara, editörlere, hukukçulara bırakır ama bir kez harekete geçtiklerinde de şakaları olmazdı. Bu köylüler, küçük çiftçiler, Morelos'un alelade kır insanları –asla hafife alacak ya da hafife alınacak insanlar değillerdi. Ataları Meksika tarihinin en dramatik ve zorlu dönemlerinden bazılarında rol almıştı. Haysiyet ve bağımsızlığın ne demek olduğunu, sabır ve efendiliğin kendilerini ne zamana kadar meşru bir biçimde durdurabileceğini tecrübeyle bilirlerdi. Ve artık sindirilmeleri de mümkün olmayacaktı. Bölgenin tamamında dövüşmüş ve entrikalar çevirmiş olan Díaz'ın kendisi de sık sık "Güney'deki bu serseriler çetin cevizdir" derdi.[35] 1876'da yönetimi devralıp kendi rejimini kurmaya başladığında, kırdaki demokratlar yavaş yavaş yeraltına geçmiş, kentteki liberaller ise dışlanmaya alıştırmıştı kendilerini. Ama onlar ve onların oğulları, 1867'deki Yeni Cumhuriyet'in liberal umutlarına sarılmıştı. Şimdiyse Escandón'a karşı uç veren bu muhalefet –kent ve kırı birleştiren, kentin kır sözcülüğüne soyunduğu muhalefet– onlar için aynı anda bir yeniden doğuş, bir yeniden örgütlenme ve bir yuvaya dönüştü.

Ne var ki Meksika hâlâ Don Porfirio'ya aitti. Ve ister dükkân sahibi ister çiftçi olsun, Morelos muhalefeti düzenli bir seferberlik planına vakit harcamaktan daha iyisini bilirdi. Porfiriato'da doğrudan seçim yarışları nadiren olurdu: Pratik siyaset, bir pazarlık meselesiydi. Ve Morelos muhalefeti, plantasyoncuları temsil gücü daha fazla bir resmi adayın çıkabileceği yeni müzakerelere zorlayacaksa, ilgiyi hak ettiğini Díaz'a göstermek zorundaydı. Strateji, dört başı mamur değil ama sadece büyük bir enerji patlamasıyla başlayacak bir kampanya gerektiriyordu. Bu kampanya eğer daha başından itibaren yeterince güçlü görünürse, Díaz onu bastırmanın onunla uyuşmanın utancından daha maliyetli olacağını düşünebilirdi. Muhalefet liderleri için asıl soru, Díaz'ı etkileyebilecek zaman ve özgürlüğe sahip olup olamayacaklarıydı. Creelman röportajının ışığında önlerindeki şansı hesap edince, iyimserliğe kapıldılar. Madem plantasyoncular bu röportajın kendilerine sorumsuzca davranma yetkisini verdiğini düşünüyordu, muhalefet liderleri de aynı röportajı (hiçbir zaman mutlak olmasa da) daha uzun ve daha geniş çaplı bir bağımsız siyasetin güvencesi olarak görürdü.

Amaçları pazarlık olduğuna göre, onsuz yapamayacaklarını bildikleri bir adam vardı. Bu adam, Müdahale Harbi'nin yerel kahramanı

35. Sotelo Inclán, a.g.e., s. 186.

ve eyaletin ilk valisi General Francisco Leyva idi. Şimdi yetmiş üç yaşında olan ve Mexico City'de ikamet eden Leyva, son otuz küsur yıldır resmi olarak dışarıdan bakmıştı içeriye ama bu onun önemsiz olduğu anlamına gelmiyordu. Başkentin içinden olanlar için Morelos'taki dışarlıklıları temsil ediyordu; hem koltuk sahiplerinin hem de koltuğundan olmuş olanların hesabına çalışan bir tür Meclis komiseri. Bu mevkiye, Meksika siyaseti için elzem gayri resmi ateşkeslerden birine taraf olması sayesinde sahip olmuştu. Söz konusu ateşkes –Díaz'la yapılmıştı– 1860'ların son yıllarında başlamış olan bir husumeti kurumsallaştırmış ve ondan yararlanmıştı. Müdahale Harbi sonrasında Başkan Juárez'e meydan okuyabileceği bir siyasi taban peşinde koşan Díaz'ın en aptalca fikirlerinden biri, 1869'da Morelos valiliği için bastırması olmuştu.[36] Leyva ise bu makamı, savaş sırasında bölgenin askeri kumandanı, savaştan sonra ise ona eyalet unvanı kazandıran Kongre temsilcisi olması sebebiyle elde etmişti.[37] Ama Díaz kaşındı ve yapılan serbest seçimi, 174'e karşı 57 oyla kaybetti.[38] Leyva ile Díaz arasındaki nahoş duygular, Leyva'nın erkek kardeşinin, iki yıl sonra Díaz'ın La Noria'daki ayaklanmasını desteklemek üzere çıkan yerel bir isyanı bastırırken öldürülmesiyle daha da alevlendi.[39] Díaz, Leyva'nın dayandığı Başkan Lerdo'yu 1876'da devirdikten sonra apar topar Leyva'yı Morelos'taki görevinden aldı ve bir daha da onun eyalet siyasetine geri dönmesine izin vermedi. Ama bu, halkın gayri resmi yollardan Leyva'nın liderliğini izlemesini engellemedi; Morelos'taki pek çok aile için, gerçek şef Leyva olarak kaldı. Onun Díaz için bir sorun teşkil etmesi de bundandı. Çünkü Díaz iki cumhuriyete başkanlık ediyordu –biri, kendi resmi, fraklı Viktoryen centilmenlerinin Meksika'sı, öteki de paryaların yabancılaşmış ve yıpranmış Meksika'sı. Díaz'la öteki, yıpranmış cumhuriyet arasında görüşme gerektiğinde, tek aracılık yapabilecek olanlar, 1870'lerden itibaren aforoz edilmiş olan eski li-

36. Díaz, bu yıllarda başkanlığa, Yüksek Mahkeme baş yargıçlığına (yürürlükteki başkan yardımcılığı) ve çeşitli bölgelerin federal milletvekilliğine de adaylığını koymuştu. Bkz. Daniel Cosio Villegas, *Historia Moderna de Mexico. La República Restaurada. La Vida Politica*, Meksika, 1955, s. 86-9.

37. Bkz. the Papeles de Francisco Leyva, Dosya 8, Archivo General de la Nacion (henceforth AGN); ayrıca Diez, *Bibliografia*, s. cxlvii-cliii ve Manuel Rivera Cambas, *Historia de la intervention y del Imperio de Maximiliano*, 5 Cilt, 2. Baskı, Meksika, 1961, I, B, 736-7. Leyva, Morelos ilçelerini ondan koparırarak, Kongre'de resmen hizmet ettiği eyalete, Mexico Eyaleti'ne ihanet etmek zorunda kalmıştı. Bkz. Pantaleon Tovar, *Historia parla-mentaria del cuarto congreso constitutional*, 4 Cilt, Meksika, 1872-4, III, 284-5, 422, 452.

38. Kampanya hakkında en ayrıntılı haberler için, bkz. *La Opinion Naaonal*, 22 Nisan ile 15 Temmuz 1869 arası.

39. Alberto Leduc, Luis Lara y Pardo ve Carlos Roumagnac, *Diccionario de geografia, historia y biografza mexicanas*, Paris, 1910, s. 558.

derlerdi. Şayet Morelos'un ötesine berisine dağılmış muhalif topluluk 1909'da kimin vali olacağı sorusunu yeniden müzakere etmek istiyorsa, onlar adına sadece Leyva konuşabilirdi.

Muhalefet temsilcileri, Noel civarında, planlarını tartışmak üzere generalle, Mexico City'deki evinde bir araya geldi. İsminin Morelos'taki cazibesinin farkındaydılar ve aday olması için uğraştılar. Leyva reddetti, "çünkü çok yaşlıydı" ama iki oğlunu önerdi: Federal İlçe Emniyet Müdürlüğünde müfettiş muavini olan Alfredo ile ziraat uzmanı olan, Bayındırlık Bakanlığı Su İşleri görevlisi Patricio.[40] Komisyon, müstereddit de olsa, Patricio'ya razı oldu.

General Leyva bunun üzerine Díaz'la bir randevu ayarladı. 28 Aralık'ta, plantasyoncular dan bir hafta sonra, Başkan'la görüştü ve ona rakip bir adaya nasıl bakacağını sordu. Díaz için bu soruya cevap vermek kolaydı: Leyva'nın sonradan komisyona tek rapor edebildiği, Başkan'ın "Morelos vatandaşlarının özgür iradesiyle seçtiği herkese kendisinin de hoş geldin diyeceği" yolunda güvence verdiği oldu.[41] Díaz'ın halk iradesine ve seçim kanununa yarım ağızla gösterdiği saygı, cesaret kırıcıydı. Muhalifler işe başlayıp başlamama konusunda tereddüt ettiler. Yeterince uzun süre rahat bırakılıp bırakılmayacaklarını bilmiyorlardı. 4 Ocak'ta, daha aradan bir hafta bile geçmemişken, Cuernavaca grubu, 7 Ocak'ta bir Leyvacılar toplantısı yapılması için çağrıda bulundu.[42]

Patricio'ya bir alternatif çıkacağına dair bazı son dakika tahminleri oldu ama sabık generalin adının büyüsü toplantıyla ilgili soru işaretlerini giderdi.[43] Toplantıdan bir gün önce, seçim tarihleri resmen ilan edildi: Oy kullanacak delegelerin belirleneceği ön seçim için 7 Şubat; delegelerin oylarını kullanacağı ikinci seçim için 21 Şubat.[44] Bu, Díaz'ı kararını gözden geçirmeye sevk edecek kadar güçlü bir seçim kampanyasının hızlı bir başlangıçla örgütlenebilmesi için sadece birkaç hafta kaldığı anlamına geliyordu. İsimlerin cazibesi vardı ve muhalefetin de ulaşabileceği her türlü cazibeye ihtiyacı vardı: Oğul Leyva resmen aday gösterildi.[45]

Böylece, 8 Şubat itibarıyla, yani Alarcón'un ölümü üzerinden daha ancak üç küsur hafta geçmişken, Morelos'ta siyaset yeni bir çehre kazandı. Plantasyoncuların tam hâkimiyet için yaptıkları aleni manevrala-

40. *México Nuevo*, 14 Şubat 1909. Diez, *Bibliografía*, s. clxxxiii.
41. *México Nuevo*, 7 Ocak 1909.
42. A.g.e., 9 Ocak 1909.
43. A.g.e., 6 ve 7 Ocak 1909. *El Imparcial*, 8 Ocak 1909.
44. *Semanario Oficial*, XVIII, 2, 3.
45. *México Nuevo*, 11 Ocak 1909.

ra direnecek bir muhalefet somutlaşmıştı. Stratejisi ne olursa olsun bu muhalefet toplanıp bir aday üzerinde anlaşmış ve ulusal basın bu olaya geniş yer vermişti. Oğlu kanalıyla da olsa sırf General Leyva'yı işin içine katmakla, muhalefet yeni bir anlaşma dayatma konusunda inandırıcı görünüyordu. 10 Şubat'dan itibaren, yani Leyva yanlısı toplantıdan sadece iki gün sonra ortaya türlü rivayetler yayıldı. Escandón'un, ailesinin isteği üzerine yarıştan çekildiği ve Leyva'nın muhtemelen Díaz'ın şahsi onayını alacağı söyleniyordu.[46] Siyasetçiler rahat bir nefes aldı. Oysa Escandón ertesi gün haberleri yalanladı ve orada ikamet etmemesi nedeniyle Escandón'un adaylığının geçerli olmadığı yolundaki Leyvacı ithamlardan anlaşıldı ki daha ağır veya daha sempatik baskılar olmadan iki taraf da yolundan dönmeyecekti.[47] Ama bu sadece başlangıçtaki sinir harbiydi ve tarafların kısa sürede aralarındaki sorunu gidermenin politik bir yolunu bulacaklarından kimsenin kuşkusu yoktu. Herhangi bir adayın bir eyalet seçiminde altı hafta boyunca yarışabilecek dayanma gücüne sahip olması inanılmazdı. Ayrıca bunu denemenin bir mantığı da olmazdı –tabii, geleneksel muhalefet stratejisi işleseydi.

Ama otuz küsur yıldır ilk kez işlemedi. Birkaç aydır, ülkenin tamamında siyasetin ayarı kaçmış bulunuyordu. Ve düzenli işleyiş sonunda burada, Morelos'ta iflas etti. Yarış son ana kadar sürdü ve altı hafta sonra delegeler oylarını kullandığında, muhalefet kendini unutulmaya bırakmak şöyle dursun, oy da aldı. Kampanya ilerledikçe, seçimin tüm karakteri değişti. Cuernavaca'nın güvenli hudutları dışında siyasi cemiyetler kurulmaya ve başlangıçtaki muhalefet parçalanmaya başladı: Morelos'un taşra ahalisi, kentli sözcülerinin teskin edici denetiminden çıkıp, nasıl –ve daha da tehlikelisi neden– bağımsız olarak mücadele edileceğini öğrendiler.

Yarışın hiç bitmemesi sıkıntı vericiydi: Büyücek bir muhalefet şöyle dursun, tek bir muhalif oy bile jefes políticosun canını sıkıyordu. Ama muhalefetin serbestçe çalışması, büsbütün alarm vericiydi. Eyaletin yerleşik iktidarlarının Morelos'un kentli liberallerinden en ufak bir korkusu yoktu. Eğer çeşitli ilçe merkezlerini temsil eden bu küçük tüccarlar, esnaf, hukukçu, editör ve öğretmenler, cesaretlerini toplayıp kamusal meselelerle ilgili bir mütecaviz düzenlemeye karşı direnmiş olsalar, kurallar içinde kalan insanlar olmaya devam ederlerdi. İzlemeye çalıştıkları yordamlar kurallı olur, muhalefetleriyle uzlaşmanın da kurallara uygun biçimleri olurdu. Ama kır ahalisinin seslerini yük-

46. *Diario del Hogar*, 10 Ocak 1909.
47. *México Nuevo*, 11 Ocak 1909.

seltmesi dehşet verici ve korkunçtu. Eyaletin kaba saba halkı –köylüler, plantasyon işçileri, traktörcüler, yarıcılar, küçük çiftçiler ve çiftlik işçileri– kendi açık siyaset yapma tarzları içindeki kampanya sürecinde ortaya çıktıklarında, eyalet siyasetinin yerleşik tüm sınırlarını ihlal ettiler. Sebep oldukları kargaşayla yeniden başlattıkları kadim kan davaları ve yol açtıkları yeni hasetler öylesine yoğundu ki sakin bir dönemde dahi bunların körelmesi için yıllar gerekirdi.

Bütün bunların Morelos'ta olmasının nedeni ise, Mexico City'de neredeyse rastlantısal eşzamanlılıkla daha önemli siyasi gelişmelerin vuku bulmasıydı. Eyaletteki hiçbir muhalefet, başkentten güçlü bir destek almadan, istese de sürekli olamazdı. Bu sorunun 1908'den önce çıkması pek mümkün değildi çünkü ulusal çapta önemli hiçbir bağımsız grup mevcut değildi. Creelman röportajından sonra ise, bu tür gruplar oluşturma çabaları katlandı ama içlerinden birinin ciddiyet, saygınlık ve tutkunun doğru bileşimini bir araya getirebilmeyi başarması, Aralık 1908'den önce mümkün olmadı. Bu grup kendine Demokrat Parti Örgütlenme Cemiyeti adını verdi. Demokratlar görev başındaki Başkan Yardımcısı Ramón Corral'in 1910'da yeniden seçilmesini ve böylece, eğer Díaz 1916'da dolacak olan görev süresi bitmeden ölecek olursa, yerine başkanlık koltuğuna oturmasını önlemek istiyorlardı. Parti olarak Corral aleyhtarı bir kamuoyu yaratıp ona eklemlenen bir kampanya ile Díaz'ı Corral'in liyakatsizliğine ikna etmeyi umuyorlardı. 1908'deki eyalet ve kongre seçimleri, yerel muhalefetin onların bu müdehalesinden faydalanamayacağı kadar erken gerçekleşmişti. Ama 1909'daki dağınık vilayet seçimlerinin, kendilerine hem 1910 için bir prova hem de Díaz'ı ve kamuoyunu eğitmek için bir ön fırsat sunduğunu gördüler. Morelos'taki seçim, tam da Örgütlenme Cemiyeti yetkililerinin kendi yeni Demokrat Parti'lerini kurma yolundaki bu hamlelerine denk geldi.[48] Eğer daha çabuk örgütlemiş olsalardı, bu partinin Morelos'taki rolü biraz daha farklı olurdu. Oysa bu haliyle parti, 1909 başlarında hâlâ ancak kaba hatlarıyla tanımlanmış bir örgüt ve stratejiye sahipti ve üyeleri de henüz kendi başlarına hareket etmekte özgürdü. Demokratların partilerinin amacına ilişkin düşüncelerine uygun olarak, Morelos'ta her iki tarafa da yanaştılar.

Kampanyada yer alan en önemli iki Demokrat'ın ikisi de saygın birer gazeteci ve Örgütlenme Cemiyeti yürütme kurulu sekreteri idiler. Ama ikisi de birbirinin tam aksi yönünde hareket etti. Bunlardan biri, yeni kurulmuş *México Nuevo* gazetesinin editörü olan Juan Sán-

48. García Granados, a.g.e., II, 45-6.

chez Azcona, 13 Ocak'ta Patricio Leyva'yla yaptığı mülakattan sonra ondan yana tavır aldı. O zamana kadar geri durmuştu; çünkü geleneksel seçim öncesi pazarlığa bel bağlayan Leyvacılar, yaşlı generalin şahsi dostları olarak örgütlenmekte ısrar etmiş ve bir programı olan özgün bir parti kurmayı reddetmişlerdi.[49] Sánchez Azcona ise tam da bu tarz siyasete bir son vermek ve kişilere bağlı olmayan yeni bir sistem başlatmak için Demokratların örgütlenmesine yardım etmişti.[50] Ama kısa süre içinde Morelos'ta böyle ciddi bir çalışmaya ayrılacak zaman olmadığını fark etti.[51] Siyaseten bağımsız ve şahsen demokrat biri olarak, Leyva'nın popülist belagatinden ("Halkın çıkarlarını teminat altına almak, vatanın çıkarlarını teminat altına almaktır" diye üstüne basa basa teyit etmişti Patricio[52]) etkilenmiş olsa gerekti. Patricio ayrıca, Díaz ve Corral'in kıran kırana rakip adaylık yarışlarına izin verip teşvik etmek yerine genel pazarlık ayarlama alışkanlığıyla 1910'da yine yerlerinde kalmalarından çok, "yeniden seçilmeciliğe" karşı olduğunu beyan etmişti. Sánchez Azcona için meselenin can alıcı noktası da galiba buydu. Pablo Escandón'un adaylığının kaynağını ve Patricio Leyva'nınkine bulaşmış az buçuk umudu tarttıktan sonra, kontrolü altındaki etkili desteği Patricio'ya sunmaya karar verdi. Gabriel ve Alfredo Robles Domínguez ile Francisco Cosío Robelo da o sırada Leyvacılara katılan Demokratlardandı.[53]

Diğer Demokratlar ise partiyi, halkı belli bir biçimde eğitmek – Nuevo León'un artık yaşlanmış ama kudretli ve aydın valisi General Bernardo Reyes'in başkan yardımcılığını desteklemek için kullanmak niyetindeydi.[54] General Reyes, uzun zamandır Díaz'ın muhtemel varisi gibi gözüküyordu; ve Reyesçi Demokratlar da şimdi, yeni bir parti kisvesi altında eski usul bir kişisel pazarlığı dört gözle bekler gibiydiler. Bunun için Escandón'un askeri ve toplumsal bağlantılarını kullanabilirlerdi. Bu grubun başını, Örgütlenme Cemiyeti yürütme kurulunun öteki sekreteri, Reyes celladı olarak nam salmış Heriberto Barrón çekiyordu. Bir diğer Demokrat ve tanınmış Reyesçi olan Diódoro Batalla da onunla birlikte Escandón için çalışıyordu.

Barrón, Mexico City'deki gazetesi *La República*'da 21 Ocak'ta yayımladığı uzun Escandón mülakatıyla kamuoyuna tavrını belli etti.

---

49. *México Nuevo*, 11 Ocak 1909.
50. *Juan Sánchez Azcona, La etapa maderista de la revolution*, Meksika, 1960, s. 28-30.
51. *México Nuevo*, 13 Ocak 1909.
52. A.g.e., 15 Ocak 1909.
53. Alfredo Robles Domínguez, "Mis memorias politicas" *El Hombre'de* dizi olarak yayımlandı, *Libre*, 22 Eylül 1930.
54. Sánchez Azcona, a.g.e., s. 30.

Sánchez Azcona'nın Leyva'ya çoktan kazandırmış olduğu bağımsız ilginin bir kısmını geri almak için Escandón'un imajını yeniden biçimlendirmeye çalışıyordu. Escandón'un imajı, özellikle popüler bir dergiye yakınlarda verdiği bir mülakatta, Morelos hakkında tam bir cahil olduğunu itiraf ettiğinden bu yana sarsılmıştı.[55] Sánchez Azcona, *México Nuevo*'da okurlarına bu gafı hatırlatmaktan ve Morelos'taki Escandón desteği hakkında "Cuernavaca Jokey ve Şeker Kulübü" diye atıfta bulunarak espriler yapmaktan hiç yorulmadı.[56] Sánchez Azcona'nın en çok üzerinde durduğu, Escandón'un, şayet seçilecek olursa, eyalet için ne tür planları olduğuna dair üstü kapalı bir fikir dahi ortaya koyamayışıydı. Bunun üzerine Barrón, kendi gazetesinde yayımladığı 21 Ocak mülakatıyla *México Nuevo*'daki tabloyu ustaca tersine döndürdü. Escandón'a kusursuz bir program temin etti –Demokrat Parti'nin, bir gün önce Mexico City'deki toplantısında benimsediği programla nerdeyse kelimesi kelimesine aynı bir program.[57]

Belediyelerin jefes políticosun kontrolünden kurtulması, ilköğretime daha fazla özen gösterilmesi, konuşma ve basın özgürlüğü teminatı, kentsel gelişme, eyalet kelle vergisinin kaldırılması –işte Escandón'un, *Mexican Herald* tarafından Teddy Roosevelt'in Square Deal'iyle karşılaştırılan programının köşe taşlarını bunlar oluşturuyordu.[58] Barrón'u pek az insan ciddiye alırdı ama mülakat yine de onun için başarılı bir vuruş oldu. Ertesi gün *México Nuevo* cesurca sözlerini yedi ve Escandón'un böylesine değerli bir plan yayımlamaktaki "demokratik" cesaretini övdü.

Mülakat, Mexico City'nin bağımsız çevrelerinde büyük ilgi uyandırdı: Barrón, sadece Escandón'un imajını değil ama aynı zamanda seçimin koşullarını geri döndürülemez bir şekilde yeniden şekillendirmişti. Yerel kozların sürüleceği yerel bir yarış olarak başlayan seçim, şimdi artık Meksika'nın başlıca bağımsız siyasi grubunun iki ana hizbi arasındaki bir prestij savaşı halini almıştı. Ve artık aralarında herhangi bir pazarlık da söz konusu olamazdı. Escandón kuşkusuz kazanmaya mecburdu ama her iki taraftaki Demokratlar da dövüşe katılmakla seçimi sonuna kadar açık ve adil tutmaya mecbur olduklarını anladılar. Aslında bütün sınav, özgürce oy verilmesini sağlamaktan ibaretti. Escandón'un kazanacağı ya da az çok utanç verici bir biçimde tepeden

55. *Actucdidades*, 8 Ocak 1909.
56. *México Nuevo*, 5 ve 14 Ocak 1909.
57. Bkz. "Programa politico del partido Democrático" Ocak 20, 1909, [Luis Cabrera:] *Obras politico del Lie. Bias Urrea*, Meksika, 1921, s. 391-4'ten alıntı.
58. *Mexican Herald*, 10 Şubat 1909.

dayatılatacağı veriyken seçim günündeki bu nihai sınav kazanılmadan, onlar için dövüş anlamsızdı. (Eğer utanç –daha açık bir ifadeyle zalimlik– yaygın olursa, ne yapacaklarına ise pek kafa yormamış görünüyorlardı). Oy verdirmenin ilk adımı, bu ihtiyacı duyurmaktan geçiyordu –yani, alışıldık muhalefet yordamlarını terk edip doğrudan halka gitmekten. Bu tür bir operasyona daha önce rastlanmamıştı ama hem Escandóncu hem de Leyvacı Demokratlar bu işe dört elle sarıldılar.

Bu durum, Morelos'un yerlisi olan siyasetçilerin işini son derece zorlaştırdı. Her iki yerel ekip de Cuernavaca'da işleri kendi koşulları içinde zaten örgütlemişlerdi ve tanıtım mahir oldukları ya da özen gösterdikleri son şeydi. Ama Demokratlar, ocak ortalarında eyalete gelmeye başladıkça, yerel önderler de yavaş yavaş onların adanıları olarak hareket eder hale geldiler. Mexico City'den gelen yardım, onların örgütlenmesini bozduysa da reddedilemeyecek kadar cazipti.

Bu bozulma, Escandónculara daha az anlam ifade ediyordu. Resmi parti olarak, başından beri Mexico City'deki bağlantılarına bağımlıydılar –hepsinin üstünde de Başkan Díaz'a. Jefes políticos, plantasyon yöneticileri ve şehrin Escandón'un seçilmesini ayarlayan belediye meclisi üyeleri, zaten daha Demokratlar gelmeden, yabancı yöneticilerin adanıları olarak hareket etmeye başlamışlardı. Bunların yaptığı, kendilerine verilen rolleri korumaktan ibaretti. Reyesçi Demokratlar da kişi olarak ne kimseyi azletti ne de kimsenin yerini değiştirdi: Tek yaptıkları propagandayı daha profesyonelce yönetmekti. Paraları, fikirleri ve konuşmacılarıyla, Escandóncu kampanyayı zenginleştirip incelterek yaydılar ama kontrol merkezini değiştirmediler, Mexico City olarak kaldı.

Özgür birimler olarak işe başlayan Leyvacılar ise aksine tam bir yeniden şekillenme sürecinden geçtiler. İlk üsleri, pek de isyankâr bir şehir olmayan Cuernavaca'daydı. Kadim gelenekte, ulusal başkentin yorgun muktedirleri, yerlilerin gösterdiği hürmetin keyfini çıkarmak için her zaman burada konaklarlardı. İlk önderler Antonio Sedano ile oğulları Ignacio ve Enrique, Cuernavaca'nın yerlisi olarak o iklime uygun ürünlerdi. Antonio Sedano yıllar önce, Müdahale Harbi esnasında, General Leyva'ya hizmet etmiş, 1870'lerde de onun partizanları arasında kalmaya devam etmişti. Leyva 1876'da düştüğünde, Sedano da düştü –ama acze veya şaşkınlığa değil. Ordudaki görevinden ayrılarak Cuernavaca'da iş hayatına atıldı ve zamanla saygın bir tüccar oldu. Yıllarca alt mahkeme yargıçlığı yaptı ve herhangi bir hukuk eğitimi olmadığından ücret almadı; 1894'te belediye meclisi vekil üyeliğine seçildi. Orta halli bir refaha eren akrabaları da eyalet bürokrasisinde küçük mevkiler ediniyor, delege seçimlerinde oy kullanıyor, çocuklarını Morelos'taki ekâbir

ailelerin çocuklarıyla birlikte Cuernavaca'daki ortaokullarda okutuyorlardı.[59] Sedanolar, siyasi olduğu kadar toplumsal Porfirian usulleri de bilir ve onlara riayet ederlerdi. Antonio Sedano ve oğullarının "demagoglar" gibi ortalıkta hava atmak veya Escandón'la gerçekten boy ölçüşmek gibi bir niyeti hiç olmadı. Büyük bir özenle tüm müzakere sürecini yerleşik kanallarla sınırladılar, sadece kendi şartlarını ortaya koyacakları resmi bir davet için çaba gösterdiler. Ücra bölgelerdeki daha yoksul Sedano versiyonları ise, Cuernavaca'dan gelen talimatları uyguladı. Ve işler de Mexico City'deki bağımsızlar yardım teklif edene kadar, planlandığı gibi yürüdü. Cuernavaca Leyvacıları böyle bir teklifi geri çevirecek durumda değillerdi ve Demokratlar örgütlerine sızdıkça, onların yerel muhalefet üzerindeki tekelleri de kırıldı.

Bu sonuç, Demokratların sadece Leyvacı hareket içinde rol almakla kalmayıp, hareketin asli amacını ve yönünü değiştirmeleri nedeniyle ortaya çıktı. Kökendeki bir pay koparmaya yönelik çabanın izleri hiçbir zaman ortadan kalkmadıysa da dört dörtlük bir popüler kampanya faaliyeti içinde ocak ortalarından sonra kaybolup gittiler. Bir muhalefet partisinin bol para ya da resmi bağlantıların avantajı olmadan büyük oy almasının başka yolu yoktu. Son derece farklı amaçlara göre tasarlanmış Sedano yöntemleri elbette çalışmayacaktı ama kısa bir süre sonra, Mexico City'nin bilinçli münazara yönteminin de çalışmayacağı belli oldu. Pratikte sorunun cevabı kolaydı. Sıradan insanları muhalefet partisine oy vermelerini sağlayacak kadar heyecanlandırıp ilgilerini çekmenin yolu, onların yaşamlarını zorlaştıran konularda doğrudan vaatlerde bulunmaktı. Eğer taraftarlar zorla veya satın alınarak yola getirilemiyorsa, en azından konuşularak hizaya getirilebilirlerdi. Hareketin amacı ve stratejisi yeniden tanımlanır tanımlanmaz, Demokratların örgütlenmede de reforma gitmeleri şart olmuştu. Genelde reformun yolu genişlemeden –daha çok üye bulmak ve eyalette kurulu cemiyet sayısını artırmak– geçerdi. Demokratların kampanyaya katılmasından sonraki iki haftada, Leyvacılar ne kadar köy ve kasaba varsa oralarda, hemen hemen yirmi beş kadar düzenli cemiyet örgütledi ve taleplerini yayın yoluyla 1.500'ü aşkın üyeye ulaştırdılar.[60] Ama süreç içinde, sonuç olarak eyaletteki muhalefetin yapısını yeniden organize eden ve Demokratlar Mexico City'deki ofislerine döndükten sonra da devam eden daha önemli bir kontrol geçişi ortaya çıktı.

---

59. Sedano, a.g.e., s. 1-18. International Bureau of the American Republics: *Commercial Directory of the American Republics, Supplement, Containing Corrections of Errors in Volume Two of the Commercial Directory*, Washington, 1899, s. 268. *Periodico Oficial*, II, 7, 2; IX, 51, 3. *Semanario Oficial*, III, 51, 6; IV, 2, 2; 29,2-3.

60. *México Nuevo*, 18, 20-23, 25-29 ve 31 Ocak, 2 ve 5 Şubat 1909.

Söz konusu geçiş, Cuernavaca Leyvacılarının iktidarı Cuautla Leyvacılarına teslim ederek kenara çekilmeleriydi. Ve önemliydi çünkü o zamana kadar birbirini dengeleyen iki üs söz konusuyken, sadece bir nöbet değişimi olarak kalamazdı. Çünkü Don Porfirio, Mexico City'nin bir kolonisi olan Cuernavaca, muhalefetteyken dahi konformistti. Oysa Cuautla, popülist demokrasinin Don Porfirio döneminden çok daha eskilere, ulusal bağımsızlık mücadelesinin acı günlerine uzanan canlı kırsal gelenekleriyle, Morelos'un kalbi, eyalet gururunun ve yurtseverliğinin gerçek merkeziydi.[61] Şeker plantasyoncuları, Cuautla civarından gelen gündelikçileri Meksika'nın en alıngan ameleleri sayarlardı.[62] Yerli işadamları bile bu muhalif ruhu paylaşırdı. Cuernavaca ile Cuautla arasında bir denge sürekli olmazdı çünkü Cuernavaca yönlendirilmiş bir muhalefeti simgelerken, Cuautla sert ve hakiki bir direnişi temsil ediyordu. Morelos siyasetinde bu iki gücü sığdıracak bir boşluk yoktu; Demokratlar da Cuautla'yı örgütlemeye bakarken, Cuernavaca'yı –ve ılımlılık ruhunu– kaderine terk ettiler.

Esasında sıradan Morelos halkını salıvermişlerdi. Hem bir bir iş günü hem de Cuma'ya denk gelen 22 Ocak'ta düzenlenen kampanyanın ilk büyük gösterisinde, Leyvacı Liberal Siyaset Cemiyeti'nin Cuautla'daki kuruluşunu kutlamak üzere yapılan yürüyüşe yaklaşık 1.500 kişi katıldı.[63] Şehrin caddelerini ve meydanlarını hıncahınç dolduran kalabalık, General Leyva ve oğlu lehine sloganlar attı. Bu bir işaret oldu. Eyaletin orta ve doğu kesimlerinin –yani geleneksel olarak bağımsız bölgelerinin– her yerinde, kendi yörelerine resmen yukarıdan dayatılmış patronun Cuautla'yı göz hapsinde tutmasından uzun süredir mustarip olan insanlar, cesaretini topladı ve önderliği takip etti.

İki gün sonra, yirmi dört kilometre uzaklıktaki küçük Villa de Ayala kasabasında olup bitenlerse gayet tipikti. Refugio Yáñez, kasabanın hâlâ sevilen ve saygı duyulan eski bir belediye başkanıydı. Pablo Torres Burgos ise, sık sık yerli çiftçilere basit hukuki meselelerde yol gösteren bir öğretmendi –tabi, kasaba okulunu açık tutabilecek para olduğunda. Herkes onu iyi kalpli bir adam olarak tanır ve ona güvenirdi. Bir diğer okumuş Ayalalı, Luciano Cabrera da arazi anlaşmazlıklarında genellikle köylülerin avukatlığını yapmıştı.[64]

---

61. Yerel gururun kimi tarihsel sebepleri için, bkz. Luis Chavez Orozco, *El Sitio de Cuautla. La epopeya d e la guerra de independencia*, Meksika, 1931; ve Walter S. Logan, *The Siege of Cuautla, The Bunker Hill of Mexico*, New York, 1893.
62. *Mexican Herald*, 7 Şubat 1909.
63. *México Nuevo*, 25 Ocak 1909.
64. Yáñez için, bkz. *Semanario Oficial*, II, 15, 3 ve XVII, 6, 3-4. Torres Burgos için, bkz. Octavio Paz, "Estalla la bomba" *El Universal*, June 30, 1929 ve Mazari, a.g.e., s. 116. Her üçünün de Anenecuilcalılara verdiği destek için, bkz. Sotelo Inclán, a.g.e., s. 159-61.

Bu üç kişi bir araya gelerek, Melchor Ocampo (bir 19. yüzyıl liberal kahramanı) Cemiyeti adını verdikleri bir Leyvacı grup kurdu ve bölgedeki köylülere katılma çağrısında bulundu. Hallerinden memnun olmayan hemşerileri ve çevre yerleşimlerdeki hısımları da topluca gelip kaydoldular –tamamı seksen kişiyi buluyordu. Aralarında, cemiyetin sekreteri olan Francisco Franco, Eduwiges Sánchez, Rafael Merino, Emiliano Zapata ve artık yaşlı ama bir zamanların güven veren Porfiriocusu Teodoro Placencia gibi Anenecuilcalılar vardı.[65] Aynı gün, yüz dört kilometre güneybatıdaki Jojutla'da, yerel Serbest Oy Cemiyeti'nin düzenlediği kampanyanın ikinci büyük Leyvacı yürüyüşüne, kasabadaki üç bini aşkın köylü ve gündelikçi ırgat katılıyordu.[66]

Böylece, özenle sahnelenmiş bir manevra olarak başlamasının üzerinden daha üç hafta bile geçmeden, Escandón-Leyva çekişmesi kalabalıklar için ajite bir ulusal mücadele haline geldi. Eldeki tüm veriler, Escandóncuların daha profesyonel çıktıkları yönündeydi: Ekonomik ve siyasi güç ellerinde olduğundan, çalışanlarının parayla veya zorla gösterilere katılmasını sağlayabiliyorlardı.[67] Ama Leyvacılar daha popülerdi. Bariz taktikleri kırsal hoşnutsuzuğa oynamak oldu: Eyaletin dört bir yanında, köylerin militan "Toprak ve Su" talebini taşıyan afişler asıldı, "yetkisiz" konuşmacılar Patricio'nun genel olarak toprakları, hatta özel mülkiyeti yeniden dağıtmayı düşündüğünü ima etmeye başladı.[68] Buna karşılık Santa Maríalı Genovevo de la O gibi köy önderleri, Leyva'nın yanında olduklarını açıklayarak komşu haciendalara karşı eski taleplerini yükseltmeye başladılar.[69] Escandóncular kıskandı, içerledi ve ardından da öfkelerini dizginleyemeyip kavga çıkarmaya başladılar; Leyvacıların buna verdiği karşı tepki ise daha kışkırtıcı ve gözü karaydı. Cuernavaca'nın kuzeydoğusundaki küçük bir köyde örneğin, Leyvacı lider Fermín Bello, Cuernavaca polisince ziyaret edilip, jefe políticoyu görmek üzere şehre geri götürüldü. Jefe, Bello'ya kampanyanın nasıl gittiğini sordu ve ondan "iyi" cevabını aldı. Bunun üzerine Bello'ya, Escandón kazanmak zorunda olduğu için –"Don Porfirio böyle takdir etmişti"– köyün Leyvacı olmasının mümkün olmadığını, şayet Bello, kurduğu cemiyeti derhal dağıtmazsa, o ve avenesinin Es-

65. *México Nuevo*, 4 Şubat 1909.
66. A.g.e., 28 Ocak 1909.
67. A.g.e., 28 ve 31 Ocak, 2 ve 6 Şubat 1909.
68. Diez, *Bibliografía*, s. cbxxiii. Escandóncu basın, ocak sonu ve şubat başları boyunca bu teklifleri yayımladı; Leyvacı basın ise konuşmacıların yetkili olduğunu inkâr etmeye devam etti ve Escandóncular dan bunları yapanları açıklamasını istedi. bkz. örn., *El Diario*, 30 Ocak 1909; ve *México Nuevo*, 31 Ocak 1909.
69. Genovevo de la O, "Memorias" *Impacto*'da dizi olarak yayımlandı, 31 Aralık 1949. Bizzat Daniel de la O ile röportaj.

candón göreve başlar başlamaz soluğu Yucatan'daki çalışma kampında alacaklarını bildirdi. Ardından da şık Porfirian üslubuyla "Kaptanın komuta ettiği yerde, hiçbir gemici emir veremez" diye kestirip attı. Önceki seçimlerden biri olsaydı, Bello köyüne döner dönmez cemiyeti dağıtırdı. Ama bu sefer reddetti ve doğruca Sedanoları görmeye gitti. Aynı akşam Cuernavacalı Leyvacılar Cemiyeti'nin yürütme kurulu bir protesto toplantısı düzenleyip İçişleri Bakanı'na şikâyette bulundu.[70]

Kalabalıkları sürükleme dürtüsü sinirleri öylesine germişti ki ister yerel olsun ister ulusal, ister Escandóncu isterse Leyvacı, siyasetçiler mücadeleyi sadece yürüyüşler ve söylevlerle sınırlı tutmakta zorlanmaya başladılar. Gözlemcilerin giderek artan ölçülerde dikkatini çeken tehlike, plantasyoncuların zaten kendilerini şaşırtmayan küstahlığı değil, sıradan insanlar arasında keskinlik ve açık alayın yeniden hayat bulmasıydı.[71] Eyalet gururu ve ulusal çaptaki vatanseverliğin itici gücü, müphem ama güçlü bir sınıf bilinciyle birlikte, Leyva lehine neredeyse şiddet yüklü bir aşırı hassasiyeti mayalıyordu. Cuernavaca'daki bir yaşlı otel hizmetlisi, Alfredo Robles Domínguez'e kampanyayla ilgili duygularını anlattı. "Siz söyleyin" diyordu kadın, O Patricio çocuğu, buraların evladını nasıl sevmeyelim? Üstelik, Don Pancho –Patricio'nun babasını kastediyor– tam bir fakir dostuyken. Hatta valiyken bir ahbabını –bir ameleyi öldüresiye dövdüren bir *gachupin* toprak ağası– vurdurmuştu. Bu toprak ağalarının ve özellikle onların *gachupin* yöneticilerinin buradaki insanlara nasıl kötü davrandıklarını bilemezsiniz."[72]

Militan gurur, ateşli mizaçlar, azgın kibir ve yalın, gergin hınç, iç içe geçti ve bu karışım nihayet 1 Şubat'ta, Cuautla'daki bir isyanda infilak etti. Hadise gerçekleştiğinde, insanlar neredeyse sanki uzun bir süredir bunu beklemiyormuş gibi afallamışlardı: Bir sürpriz olamazdı bu, ama gerçekten olduğuna da inanamamışlardı. Halkın kampanyaya atfettiği asli anlam, sonunda bu can alıcı zaman dilimiyle pekişti ve isyanla birlikte hatırlayacakları o haletiruhiyeyi geri döndürülemez bir biçimde sabitledi.

Cuautla'da isyandan önceki hafta yaşanan olaylar, patlamaya mükemmel bir zemin hazırlamıştı. Şehrin yeni Leyvacı cemiyeti, 24 Ocak Pazar günü, esnafın ve çalışanların tam kadro katılacağı bir yürüyüş yapmaya hazırlanıyordu. Ama jefe político Enrique Dabbadie, buna

---

70. *Diario del Hogar*, 12 Şubat 1909. Mektubu imzalayanlar arasında, Cuernavaca'da iş sahibi, kasaba dışından birkaç Leyvacı vardı. Bunlardan biri de Anenecuilco'dan Emiliano Zapata idi.
71. *Mexican Herald*, 3 Şubat 1909.
72. Robles Domínguez, *El Hombre Libre*, 24 Eylül 1930. *Gachupin* İspanyollar ya da İspanyolca konuşan beyazlar için kullanılan aşağılayıcı bir terimdir.

izin vermedi. Leyvacılara tam bir serbesti tanıdığı iki gün önceki büyük açılış kutlamalarından dolayı sinirliydi ve birazcık daha özgürlüğe izin verirse, Cuautla ilçesinin Leyva'ya döneceğinden korkuyordu. Bu durumda başına geleceklerin en hafifi, işini kaybetmek olurdu. Aksine emir almadıkça, işi şansa bırakmayacaktı: İlk kalabalık toplandıktan sonra, şehirde fiili bir sıkıyönetim başlattı; her yer federal birlikler, polis ve belediyeye bağlı jandarmalarla kaynıyordu.[73] Ancak Demokratların bağlantıları ve genel kamuoyu baskısı, hükümete Leyvacılar lehine adım attırdı ve Cuautla cemiyetinin şikâyet başvurusu üzerine, Dabbadie daha fazla direnemedi. Leyvacılar yürüyüşlerini 31 Ocak'ta, yani bir sonraki pazar günü yapma izni aldılar. Hafta boyunca bildiriler dağıtıp, bir kadınlar kolu örgütleyerek hazırlıklarını detaylandırdılar.[74] Derken, Mexico City'deki Escandón yanlısı *El Diario* gazetesi, hafta ortasında, sanki meydan okur gibi, Escandón taraftarlarının yakında Morelos'u kısa molalarla baştan sona dolaşacakları bir tura başlayacaklarını duyurdu.[75] Barrón, Diódoro Batalla ve Hipólito Olea gibi ülke çapında tanınan hatipler, küçük istasyonlarda ve tren hattı üzerindeki haciendalarda, kampanya treninin arkasından konuşma yapacaklar, daha büyük kasabalarda ise ünlüler törenle ana meydanlara yürüyüp resmi nutuklar atacaklardı.[76] *El Diario*, ilk duraklarının, 1 Şubat Pazartesi, yani Leyvacı yürüyüşün ertesi günü varacakları Cuautla olduğunu bildiriyordu.[77] Bu, seçilebilecek en riskli yerdi, hele zamanlama iyice aptalcaydı.

Büyük gerginliğe rağmen, Leyvacı yürüyüş pazar günü bir sorun çıkmadan yapıldı. Dabbadie, son anda verdiği gösteri iznini geri almakla tehdit etti, ardından nihayet akşamüzeri saat dörtte onayladı; ama altıda bitirmek kaydıyla; çünkü söylediğine göre, federal polis o saatte caddeleri temizleyecekti. Ayrıca, Leyvacı selam bandosunun, tren istasyonuna geldiklerinde konuşmacıları karşılamasına da izin vermedi. Ve toplantı başlar başlamaz, rurales'i ana meydanın etrafına dizdi. Bütün bunlara rağmen eyaletin o bölgelerindeki Leyvacı cemiyetler –Villa de Ayala'nın Melchor Ocampo Cemiyeti dahil– Cuautla'ya akın etti ve maruz kaldıkları kışkırtmalar göz önünde tutulursa, son derece ölçülü davrandılar. Konuşmacılarına bandosuz hoş geldin dediler, baba ve oğul Díaz ile Leyva'yı alkışladılar, nispeten sakin kaldılar ve akşamüzeri altıda da caddeleri boşalttılar.[78]

---

73. *México Nuevo*, 31 Ocak 1909.
74. A.g.e., 2 Şubat 1909.
75. *El Diario*, 28 Ocak 1909.
76. A.g.e., 30 Ocak 1909.
77. A.g.e., 28 Ocak 1909.
78. *Diario del Hogar*, 31 Ocak ve 2 Şubat 1909. *El Sufragio Libre*, 3 Şubat 1909.

Fakat Dabbadie kalabalığın coşkusunu görmüş ve iyi bir polis gibi, Escandóncular ertesi gün kasabaya geldiklerinde olabileceklerin kokusunu almıştı. Savaş Bakanı, o akşam 23. Piyade Taburu'nun bir müfrezesini Albay Juvencio Robles kumandasında Cuautla'ya gönderdi.[79]

Escandónculann treni, ertesi gün öğleden az önce Cuautla'ya vardı. Ama seçkin grup çarşıya doğru törenle ilerlerken, talihsiz bir biçimde, yol boyunca Leyva yanlısı sevgi gösterileri yükseldi. Pazartesi iş günüydü, seyirciler arasındaki birçok kişi kendi isteğiyle değil, Dabbadie'nin baskısıyla gelmişti ve yüksek ücretli söz ustalarıyla beraber platformda dikilen zarif konuklarına karşı çok sıcak davranmıyorlardı. Tek tük de olsa yükselen, *Mueran los gachupines* –*gachupin*'lere *ölüm*– sloganları, konuşmacıların sinirini bozdu. Kalabalıkta coşkudan eser yoktu; sonunda konuşmacılardan biri, Hipólito Olea, Escandón için tezahürat istedi. Bu talebe birçok kişiden gelen karşılık, onu mahçup edip küplere bindirmek pahasına, "Yaşasın Leyvaaaaa!" diye haykırışı oldu. Öfkesinden çıldıran Olea, "eblehler" ve "nankör serseriler" diye bağırarak kalabalığa sövmeye başladı. Bunun üzerine taş atmaya başlayan kalabalık, bir anda galeyana gelip ürküntü verici bir güruha dönüştü. Rurales ateşe hazır vaziyete geçince, insanlar birbirini çiğneyerek kaçışmaya başladı.[80]

Meydan o akşam birlikler ve federal polis tarafından işgal edildi; o öğleden sonraki gösterinin intikamını almak isteyen Dabbadie, yayımladığı resmi bildiriyle "Hakaret içeren sloganlar atmanın veya sükûnu bozucu herhangi bir fiilde bulunmanın kesinlikle yasak" olduğunu ilan etti. "Yasağı ihlal edenler, en sert şekilde muamele görecektir" diyerek utanmazca bir geriye dönük işlem yapma tehdidiyle tansiyonu yükseltmeyi de ihmal etmedi.[81] Hemen ardından tutuklamalar başladı. Yerli esnaf, işçiler, memurlar, ameleler toplanıp hapse yollandı –kimileri hakkında hiçbir suçlama yoktu, birçoğu mitinge dahi katılmamıştı ama büyük çoğunluğu sırf şöhretleri nedeniyle tutuklandılar. Yerel mahkemeler yasal korumayı reddetti: Pablo Torres Burgos gibi men kararı talep eden Villa de Ayalalı bir avuç kişi ise, apar topar alınıp mümkün olduğunca uzun süre kalmak üzere içeri tıkıldı. Tutuklamalar ertesi gün de sürdü ve Cuautla'da parmaklıkların ardındaki Leyvacı sayısı eyaletin diğer tüm ilçelerindekileri geride bırakana kadar da durmadı.[82] Olayın yansımaları, Dabbadie'nin yetki alanının çok dışına taştı. Patricio Ley-

79. *Mexican Herald*, 3 Şubat 1909.
80. *México Nuevo*, 4 Şubat 1909. *La República*, 4 Şubat 1909.
81. *Mexican Herald*, 7 Şubat 1909.
82. *Diario del Hogar*, 17 Nisan 1909.

va, adamlarının köylülere toprak vaat ettiğini yalanlamadığı için isyanın ertesi günü Bayındırlık Bakanlığı'ndaki işinden oldu.[83]

Aslında olup bitenlerde büyütülecek bir şey de yoktu –birkaç taş atılmış, bazıları bağırıp çağırmış, epey tutuklama ve tehdit olmuş ama hiç kan dökülmemişti. Ama hadise kötüye alametti: İsyan sırasında herkes, korktuklarının başına geldiği, yani bir bütün olarak seçimin nerelere gidebileceğini gördükleri kanısındaydı. Bu da kampanyanın geri kalanı için bir düş kırıklığı yarattı. Mexico City'deki bir Científico editörü "dürüst insanlar açısından olay, sakin, eğitimli, kaliteli ve ilerici bir mücadele olarak başlamıştı" ve yozlaşıp "çarığın ayakkabıya, tulumun pantalona, meyhane öğesinin dürüst insanlara açtığı gerçek bir savaşa dönüştü" diye yakınıyordu".[84] Bu "meyhane öğesi"nin hissiyatı da uygun kelimelerle yeniden dile getiriliyordu. "Gerçek bir savaş" bir iç savaş, bir sınıf savaşı –Morelos'ta akıllara takılan işte buydu ve Cuautla bu manzaranın her zaman en berrak olduğu yerdi. 1 Şubat patırtısı, bu denli gergin ruhları tam bir felaketin eşiğine getirip bırakmış görünüyordu.

Bundan sonrası, artık seçimle bir alakası olmayan gelişmelerdi. Federal hükümet, sandıklar üzerindeki denetimini emniyet altına alabilmek için, şubat ayı boyunca Morelos'a alışılmadık büyüklükte, otuz beş ruraleslik bir müfreze konuşlandırdı.[85] Yine, her şeye rağmen seçim bittikten sonra eyalette çalışıp iş yapmaya devam etmek zorunda olacaklarını bilen yerel liderler, hiç değilse uygulamada bazı şeyleri kurtarabileceklerini de biliyorlardı. En azından bozulan eski dengeye kısmi ölçülerde çekidüzen verebilirlerdi. Orada konuk olan Leyvacı Demokratlar bile olup biteni fark edip söylem tonunu düşürdüler. Her ne kadar Cuernavaca jefe politicosunun koyduğu yasağı tanımayıp 5 Şubat'ta eyalet başkentinde büyük bir mitingle yola devam etseler de kalabalığı coşturmaktan ziyade yatıştırmaya çabaladılar. Daha sorumlu hükümet yetkilileri de benzer şekilde karşılık verdi.[86] O sırada 23. Piyade Taburu kumandanı olan General Luis C. Curiel, Cuernavaca yürüyüşünde jefe politicosun hemen oracıkta asmakla tehdit ettiği Leyvacı iki hatibi korumaya aldı.[87] Escandón'un tur treni, seçimden önceki birkaç gün içinde, Yautepec ve Jojutla'ya doğru yoluna devam etti ve her durakta, daha az, daha somurtkan ama en azından daha ılımlı bir seyirciye oynadı.[88]

83. *El Diario*, 5 Şubat 1909.
84. A.g.e., 13 Şubat 1909.
85. Morelos'a dair haberler, 1909, AGN, Ramo de Gobernacion (bundan böyle G): tomar 883.
86. *Diario del Hogar*, 9 Şubat 1909. Sedano, a.g.e., s. 19.
87. Robles Domínguez, *El Hombre Libre*, 24 Eylül 1930.
88. *El Diario*, 3 Şubat 1909. *La República*, 3 Şubat 1909. *Actualidades*, 5 Şubat 1909.

Leyvacı liderler de ağız değiştirip, düzen ve intizamın erdemlerini dillerine doladılar. Antonio Sedano ise, haksızlığa öfkeli mektuplarında, Patricio'nun hiç de devrimci ya da yıkıcı birisi olmadığını, zengin plantasyoncuların suyunun, toprağının "hibe edilmesi" şeklindeki "anarşist" fikirlerin ne kadar sorumsuzca olduğunu, Leyvacıların "mülkiyet hakkını" nasıl "kutsal ve dokunulmaz" saydıklarını anlatıyordu.[89]

Bariz karşılıklı uyuşma gayretleri üzerine, bir pazarlık yapıldığına dair spekülasyonlar dirildi. Díaz'ın şahsi yakınlarından ve eyalet siyasetinin eski kurtlarından biri olan Albay Tovar 3 Şubat'ta Cuernavaca'ya ulaştığında, onun varılan uzlaşmayı resmen kutlamak için gönderildiğine ve hem Escandón'un hem de Leyva'nın çekileceğine dair rivayetler anında almış yürümüştü.[90] Zayıf pazarlık umutları, en saflar (ya da en umutsuzlar) arasında, Escandón'un bizzat çıkıp yemin ettiği mart ortalarına kadar sönmedi.[91]

Ama pazarlık filan olmadı. Cuautla isyanı, ürkütüp 7 Şubat'taki seçimlerde sert ve genel bir zalimliğe ittiği hükümet dışında, her yerdeki muhalifleri ürkütüp uzlaşmaya zorladı. Özellikle jefes políticos, hiçbir şeyi şansa bırakmamakta kararlıydı. Kendi bölgelerinde Escandón'un seçilmesini mutlak garanti altına alabilmek için, hızlı ve utanmaz bir biçimde yasalara aykırı ya da usulsüz tedbirlere başvurdular. Federal polis, onların emriyle birçok Leyvacı lideri seçim günü kendi köyünde hapse attı; Genovevo de la O'nun Santa María'da başına geldiği gibi, eğer kurban kaçmışsa, ailesi rehin olarak tutuklanıyordu.[92] Jefes políticos bazı yerlerde de belediye başkanlarıyla anlaşıp, seçmen listelerini hiç veya bazen de zamanında askıya çıkarmama yoluna gitti. Ayrıca, oy pusulası dağıtımına müdahale edip yerel sandık kurullarını kovdular. Asker ve polis, şüpheli Leyvacıların sandıklara ulaşmasını engelledi. Leyvacı liderler, bu yolsuzluklara karşı İçişleri Bakanlığı'na resmen şikâyet başvurusunda bulundu ama nafile.[93] Son bir önlem olarak, Cuernavaca'daki General Curiel, seçim günü, Cuautla'daki Albay Robles'le her saat irtibat halinde kaldı ve federal birlikler, ilçe merkezlerinde alarmda bekledi.[94]

---

89. *Diario del Hogar*, 9 ve 11 Şubat 1909.
90. A.g.e., 6 Şubat 1909.
91. General Curiel için de umut vardı ama sonradan umutlar yine Albay Tovar'a bağlandı. Her ikisi de "eyaletin sorunlarını bilen adamlar" addedilirdi. *México Nuevo*, 13 Şubat 1909.
92. De la O in *Itnpacto*, 31 Aralık 1949. Bizzat Daniel de la O ile mülakat.
93. *México Nuevo*, 7 Şubat 1909. *Mexican Herald*, 8 Şubat 1909. *Diario del Hogar*, 18 Şubat 1909. Ayr. bkz. Robles Domínguez, *El Hombre Libre*, 29 Eylül 1930.
94. *Mexican Herald*, 7 Şubat 1909.

Genel sonuç –Escandón'un zaferi– önemliydi kuşkusuz ama oran ve dağılımına yönelik ilgi o kadar yoğundu ki güvenilir bir sonucun elde edilmesi çok zordu. Resmi eyalet gazetesi bu konuyu tamamen es geçerek, Escandóncu seçmenlerin "mutlak çoğunlukla" kazandığını ilan etmekle yetindi ve bahsi kapattı.[95] Sayılan oylara dair haberler arasında muhtemelen en isabetlisi, Escandón için 201, Leyva için de 92 rakamını veren *Mexican Herald*'ınkiydi.[96] Plantasyoncular, eyalet bürokratları ve polis için bu çapta bir muhalefet oyu, isyana teşvikle eş bir skandaldı ve dizginleri yeniden ele almak için yeni bir hamle başlattılar. Bundan sorumlu tutulan popüler ajitatörler –en azından hâlâ serbest ve el altında olanlar– kodese tıkıldı; onlar adına protestoda bulunan arkadaşları, böylelikle kendi tutukluluklarının kara listesini de hazırlamış oldular. Leyva'ya oy vermiş ya da daha ziyade göstere göstere Escandón'a oy vermemiş olan ırgatlar, pazartesi işe geldiklerinde geri çevrildiler ve işlerine geri dönebilmek için ustabaşılarına rüşvet vermek, bunun için de daha fazla borca girmek zorunda kaldılar.[97] Delegeler iki hafta sonra oy kullandı ve sonuç –resmi bir sayım olmadığından, yine *Mexican Herald*'a göre– 235'e 20 olarak gerçekleşti.[98] Tehditler, baskılar ve tutuklamalar, zaten budanmış olan Leyvacı oyları, baştakinin dörtte birinin de altına indirmişti. Yine en çarpıcı örnek Cuautla'dan geldi. Buradaki azılı Escandón taraftarı *El Diario* bile, ilk seçimlerde Leyvacı adaya 13 oy çıktığını bildirmişti. Şimdi ikinci turda ise, bu 13 oyun tamamı buhar olup uçmuştu.

Pablo Escandón, 15 Mart 1909'da yeni Morelos valisi olarak resmen yemin etti. Resmi gazeteye göre 30 Kasım 1912'ye kadar iş başında kalacaktı.[99] Kalacağından kimsenin kuşkusu yoktu veya süresi uzatılırdı ama ne kadar kalırsa kalsın asla muteber biri olamayacaktı. Onun seçilmesi, eyalet tarihi yıllıklarına basılmış –ve halkının zihnine kazınmış– bir hakaret olarak kaldı.

95. *Semanario Oficial*, XVIII, II, I.
96. Diğer yekunlar ve dağılımları için, bkz. John Womack, Jr., "Emiliano Zapata and the Revolution in Morelos, 1910-1920" Doktora tezi, Harvard Üniversitesi, 1965, s. 60-1.
97. Şikâyetler için, bkz. *México Nuevo*, 9-24 Şubat 1909.
98. Ayrıntılı bir kırılım için, bkz. Womack, a.g.e., s. 62.
99. *Semanario Oficial*, XVIII, n, 1.

II
Plantasyoncular İlerliyor

... bırakın çiçek saksısında ekip biçsinler ...

Escandón, Morelos'u iyi yönettiğini sanıyordu ama iş başında kaldığı iki yılda sivil müsamahanın kalan son bağlarını da kopardı. Daha 1910'un ortalarında, adaletsiz ve beceriksiz politikalarının sonuçları ortaya çıkmıştı: Kırk küsur yıl önceki Müdahale Harbi'nden beri Morelos'ta bu denli derin bir hoşnutsuzluk olmamıştı. Eyaletin siyasi sistemini fiilen mahvetmiş, hatta bir ilçede köylü ayaklanmasını bile tahrik etmişti. 1911 Mart'ında dehşet içinde kaçtığında, Escandón'u kaçıran kendine has kriz aylardır sürüyordu ve büyük ölçüde kendi eseriydi. Üstelik bu buhranı büyük ölçüde, ona son vereceğim diye yaratmıştı –Morelos'tan ve siyasetten kaçışlarla. Göreve geleli henüz iki hafta dolmamıştı ki eyalet yasama organından "kamu yararına olan meselelerde" Mexico City'ye gitme izni istedi.[1] 23 Nisan'da on günlük, 24 Mayıs'ta üç günlük, 3 Haziran'da sekiz günlük, 26 Haziran'da on günlük izin aldı ve bu, sene sonuna kadar böyle sürdü gitti.[2] 1910'da, ikişer aylık üç izinle yılın tam yarısını eyalet dışında geçirmişti.[3]

Bu devamsızlıkların yol açtığı siyasi hasar büyük oldu. Ortada, Escandón gibi ürkek ve müsamahakâr bir denetleyici bile olmayınca, ilçelerdeki jefeler canlarının istediğini yaptılar –sonuç, anarşi ve küçük despotluklar oldu. Özel olarak yatıştırıcı bir özen gösterilmesi gereken Cuautla bölgesinde, Dabbadie intikam almaya niyetli gözüküyordu. Şehrin ana köprüsü çökmüş, caddeleri, ana meydanı ve parklarını çöp bürümüştü; bunların tek sebebi Dabbadie'nin düzenli kamu hizmeti vermeyi reddetmesiydi.[4] Escandón'un emirlerini doğrudan çiğneyerek, pazar kurulan günlerde *pulque** ve rom satışına da izin verdi; bu-

1. *Semanario Oficial*, XVIII, 17, 1.
2. A.g.e., XVIII, 20,1; 24,1; 26, 1; 29,1; 33,1; 38,4; 41,2; 42, 1.
3. A.g.e., XIX, 14, 1; 29, 1; 38, 2.
4. *México Nuevo*, 15 Mayıs 1909.

* Meksika'da Aztekler zamanından beri bilinen ve agave bitkisinin mayalanmasıyla elde edilen alkollü içecek. (ç.n.)

nun üzerine hem kafayı bulmuş hem de sabrı tükenmiş kasaba halkı ve ameleler isyana başladı.[5] En infial yaratanı, Dabbadie'nin Vali Escandón'u resmi bir ziyarette karşılamak için bağış toplaması ve masrafların hiçbir hesabının tutulmamasıydı. İlçe halkı, onun bağışları iç ettiğinden emindi.[6]

Cuernavaca, Cuautla ve Jojutla bölgelerindeki jefeler eski Leyvacılara eziyet etmeye devam ettiler. Cuernavaca'daki merkezi Leyva cemiyeti, son seçimlerin iptalini isteyen bir şikâyet dilekçesiyle eyalet yasama organına başvurmuştu. Vekillerin buna tepkisi, dilekçeyi anında reddetmekle sınırlı kalmadı, bir de Leyvacıları, sırf Escandón'un seçildiğini ilan eden yasaya direnmek için şikâyette bulunmakla itham ettiler. Bu suretle şikâyet dilekçesinin kamu düzenini ihlalle aynı kapıya çıktığını ve altında imzası olan herkesin ayaklanmaya tahrikten tutuklanması gerektiğini öne sürdüler.[7] Bu taktik çuvallarsa, daha başvuracakları tonla bahane vardı. Cuernavaca jefe polîticosu, nisan ayında, eyaletin ilk Leyvacısı Antonio Sedano'yu, dükkânının önündeki "caddeyi temizlemediği için" tutuklatmıştı.[8] Öte yandan seçimlerin üstünden iki ay geçmişti ama Dabbadie, Villa de Ayalalı Leyvacı önderler Pablo Torres Burgos ve Octaviano Gutiérrez'i hâlâ içeride tutuyordu.[9] Sedano, haziranda hâlâ Cuernavaca hapishanesinde oturmuş, işlediği kabahatten dolayı yargı önüne çıkmayı bekliyordu. Yine haziranda, seçim gününden hemen sonra ortadan kaybolan Tepoztlánlı iki Leyvacı lider, Bernabé ve Ezequiel Labastida'dan da hâlâ haber bekleniyordu. Aileleri, –gerçi ikisinin de yaşı geçkindi ama– federal orduya alındıklarını zannediyordu; çünkü son olarak Mexico City askeri hapishanesinde görülmüşlerdi.[10] Gerçekteyse Bernabé Labastida, iki yılını, mucize eseri sağ çıktığı Quintana Roo'daki bir esir kampında geçirmişti.[11] Santa Maríalı Genovevo de la O gibi zaten kaçak durumundaki köy önderleriyse, bu misillemeleri bildiklerinden, gizlenmeye devam ettiler.[12]

Deneyimli Vali Muavini Flores'in, 1909 Haziran'ında emekliye ayrılıp 1910 Şubat'ında ölmesi, eyaletteki yozlaşmayı ağırlaştırdı.[13] Bölgenin ağababaları kurbanlarının etrafındaki halkayı daha da daraltıp,

5. A.g.e., 16 Nisan ve 1 Mayıs 1909. *Diario del Hogar*, 6 Ekim 1909.
6. *México Nuevo*, 15 Mayıs 1909.
7. A.g.e., 7 Nisan 1909.
8. A.g.e., 23 Haziran 1909. Sedano, a.g.e., s. 20-1.
9. *Diario del Hogar*, 17 Nisan 1909.
10. *México Nuevo*, 11 ve 14 Haziran 1909.
11. Oscar Lewis, *Life in a Mexican Village: Tepoztlán Restudied*, Urbana, 1963, s. 231.
12. De la O, *Impacto*, 31 Aralık 1949.
13. *Semanario Oficial*, XVIII, 25, 1; XIX, 7, 1.

halkın aleyhine daha aşırı şımarıklıklara başladılar.[14] Şubat 1910 itibarıyla Cuernavaca'daki dört büyük işletme, yerel memurların tacizi nedeniyle kapandı.[15]

Escandón görev yerinde kaldığında bile, belirsizliği ve kararsızlığı nedeniyle itibar kaybetti. Evvelce hiç değilse el çabukluğu ve özenle yapılan emrivakiler bile şimdi açıkça yüze göze bulaştırılıyordu. Eyalet kaymakamlıklar* müfettişi, 1909 yılı Aralık ayı ortalarında, belediye seçimlerinde valinin istediği adayların seçilmesini ayarlamak üzere Yautepec'e gitti. Müfettiş işi berbat etti ve istemedikleri bir grup aday seçildi. Bunun üzerine Escandón seçimleri iptal etmesi için eyalet polis müdürünü gönderdi. Ama polis müdürü hiçbir açık kanıt bulamayınca, seçilmiş meclis üyelerini istifaya zorladı. Üyelerin, henüz resmen göreve başlamadıklarından, hemen ardından istifalarını vermeleri kaydıyla yemin etmelerine razı oldu. Bazıları istifa etti ama kimi de göreve başlayınca, istifa etmeyi reddetti. Bu tam bir skandaldı ve semeresi Escandón ve adamlarına karşı geniş bir husumet oldu.[16]

Yeni vali bürokrasisini organize ederken, şans da sağduyu da kendisini tümüyle terk etmişti. İşe, Alarcón tarafından atanmış birçok memuru atıp, yerlerine eyalet dışından gelmiş memurları geçirmekle başladı. Bu ithal bürokratlar, işlerini görmekle yükümlü oldukları kimseler hakkında hiçbir şey bilmiyorlardı ve bu cahillikleri yüzünden sorunlar iyice katmerlendi.[17] Üstelik Escandón'un atadığı adamların kusuru, sadece cahillikle kalsa iyiydi. Felipe Robleda gibi, Jalisco'daki icraatlarıyla kısa sürede irili ufaklı vergi mükelleflerinin nefretini kazanan, adı çıkmış bir haraççıyı vergi müdürü atamak gibi ciddi bir hata yapmıştı.[18] Zengin takımından şikâyet sesleri yükseldi; ancak vergi dairesindeki –ve diğer yerlerdeki– personel değişiklikleri, sonuç olarak onlar için pek az şey ifade ediyordu; ilk didişmelerin ardından, ince anlaşmalar şekillendi: Külfetini karşılayabilenler için, satılık iltimaslar sürüyordu. Değişikliklerin büyük sorun yarattığı insanlar ise, çok parası veya bağlantısı olmayanlardı. Eski bürokratlar zamanla yerel sorunlara aşina olmuşlardı ve güçler dengesi eşit değilse de sıradan insanlara hâlâ muğlak vaatler sunan rutinler gelişmişti. Oysa şimdi, aşinalık da

14. *El Sufragio Libre*, 15 Aralık 1909 ve 30 Mart ile 25 Mayıs 1910.
15. A.g.e., 9 Şubat 1910.
* Orijinal metinde "prefecture" olarak geçen bu kelimeyi, belki mutasarrıf diye çevirmek daha isabetli olabilirdi ama fazla arkaik kaçacaktı. Bu yüzden onu kaymakamlık, prefect'i de kaymakamla karşılamayı tercih ettim. (ç.n.)
16. A.g.e., 29 Aralık 1909.
17. Diez, *Bibliografía*, s. clxxxiv-v.
18. *Semanario Oficial*, XVIII, 19, 2. *Diario del Hogar*, 16 Temmuz 1909.

rutin de ümit de kaybolmuştu. Sonuçta zenginler Felipe Robleda'dan barışı satın alabildi ama yoksullar acı çekmeye mecburdu.

Escandón, jefes políticosu tayin ederken de her şeyi berbat etti. Yemin ettikten sadece üç hafta sonra, Alarcón'un atadığı Cuernavaca kaymakamını görevden alıp, yerine Higinio Aguilar'ı, federal ordudaki bir muvazzaf tuğgenerali atadı.[19] Son kampanyanın resmi düzene duyulan saygıyı gevşettiği ve eyalet hükümetinin otorite korkusunu yeniden tesis etmesi gerektiği açıktı. Morelos'a fazla vakit harcamayı düşünmeyen Escandón'un, eyalet merkezini buyurgan bir şekilde yönetecek ve bir tür yedek vali muavini gibi hareket edecek birine ihtiyacı vardı.[20] Ama Aguilar doğru seçim olmaktan çok uzaktı. Yönettiği insanlara karşı hiçbir yakınlık duymuyor, sadist bir polis müdürünün Cuernavaca'da başıboş davranmasına göz yumuyor ve bütün şehri karşısına alıyordu.[21] Aguilar, iki buçuk ay sonra, Cuernavaca hazinesinin bir alık mirasçısını dolandırdığı için görevden alındı.[22] Escandón nihayet onun yerine güvenilir birini, Cuernavaca'nın halen yasama organında görev yapan eski belediye başkanı ve kaymakamını getirdi.

Kaymakamlığa yapılan ve başka biçimde de olsa geri tepen diğer iki atama da José Vivanco ve Eduardo Flores'in Cuautla'ya yapılan tayinleriydi. Oranın gedikli şefi Dabbadie, seçimler sırasında ve sonrasında kendisini had safhada sevimsiz biri haline getirmişti. Ama Escandón onu değiştirmek istiyorsa, yerine zaten tecrübeli ve yerel itibarı da olan birini bulup getirmeliydi. Oysa o önce Vivanco'yu, sonra da –Vivanco'nun 1910 Kasım'ında bırakmasının ardından– Flores'i seçti.[23] Bunların her ikisi de Morelos'un herhangi bir yerinde ne kaymakamlık ne de kaymakam kâtipliği yapmışlardı ve haliyle işe dair hiçbir şey bilmiyorlardı. Cuautla, eyaletin en sorunlu bölgesiydi ve 1910 yazında isyan liderleri ilçenin güney eteklerindeki Ayala belediyesinde kendi düzenlerini kurmaya giriştiler. Vivanco ve ardından Flores hiç seslerini çıkarmadı ve yörede devlet otoritesi ortadan kalktı.[24]

Escandón'un en büyük hatası ise Vali Muavini Luis Flores'in yerine yaptığı atama oldu. Flores istifa edince, Escandón onun yerine Morelos siyasetinin büyük sorunlarına hâkim değilse bile en azından

19. *Semanario Oficial*, XVIII, 17, 1.
20. Escandón'un vali yardımcısı olarak resmen Aguilar'ın adını verip eyaleti terk etmek için bir tezkere istediği, yani gerçekte istifa edip yerine Aguilar'ın geçeceğine dair rivayetler dahi vardı. *México Nuevo*, 9 Nisan, 1909.
21. A.g.e., 23 Haziran 1909.
22. *Semanario Oficial*, XVIII, 30, 1. *México Nuevo*, 7 Ağustos 1909.
23. *Semanario Oficial*, XIX, 49, 3-4.
24. Sotelo Inclán, a.g.e., s. 184-8.

aşina birini bulmak için fazladan bir çaba sarf etmek zorunda kaldı. Flores'in istifa ettiği ay, yani haziran, Escandón için zor bir zamandı –göreve başlayalı daha üç ay olmuştu, gayri menkulleri yeniden değerlemek için halkın hiç istemediği bir yasa çıkarıyordu, Aguilar skandalı henüz kopmuştu– ve seferber edebileceği tüm yerel güçlere ihtiyacı vardı. Ama elinin altında hiç değilse geçici olarak atayabileceği uygun yerli idareciler varken bunun yerine, Morelos'ta etkili hiçbir bağlantısı veya ağırlığı olmayan, eyalete yabancı, yargıç Antonio Hurtado de Mendoza'yı atadı.[25]

Bütün bunlar, haliyle zarar verici ama yine de affedilebilir gaflardı: İhmal, yanlış bilgilenme ya da aptallıkla açıklanabilirlerdi. Ama Escandón hükümet organizasyonundan yönetim uygulamalarına geçince, bir hata olamayacak kadar sistemli ve açık bir politika yürüttü –plantasyoncuların iktisadi ve siyasi çıkarlarına doğrudan hizmet. Plantasyonlarla köyler arasında olan ihtilaflar, artık Alarcón'un genelde becerdiği gibi el altından giderilmiyordu. Aksine Escandón, idari kararnameler çıkararak, yeni bir mevzuat yaparak ve eyalet anayasasında reforma giderek, Morelos köylülerinin açıkça karşısına geçti.

Escandón'un icraatları kısmen, Meksika'nın bu bölgelerindeki geleneksel zulmün yalnızca bir başka perdesiydi. Buralarda 16. yüzyıldan beri hayata şeker plantasyonları hükmederdi; 1910'da olup bitenler, bu plantasyonların köylere ve bağımsız çiftliklere doluştukları, *hacienda* avukatlarının toprağı, keresteyi ve suyu hakkı olan ama gücü olmayan kullanıcıların elinden hileyle kaptığı, *hacienda* kolbaşlarının çiftlik çalışanlarını dövüp dolandırdığı, eski bir hikâyeydi. Genel valilik döneminin azametli ırkçılığı, mazeret olarak hâlâ geçerliliğini koruyordu. Eyaletteki en büyük plantasyonun sahibi olan köklü ve tanınmış Pimentel ailesinin genç üyesi Joaquín García'ya göre, "bir işçi olarak Yerli... tembel, ayyaş ve hırsız olmak gibi pek çok doğuştan kusura sahip" gibi görünüyordu.[26] Ailenin muazzam mülklerini işleten, dindar ve kültürlü büyük ağabey Luis de aynı hissiyattaydı. Yerli köylülerin "haydutluğa olan doğal eğilimi" onu derinden etkilemişti ve sık sık, "Jakoben hükümetlerin" köylülerin "tek durdurucusu ve kılavuzu, din"i ortadan kaldırmış olmasından, plantasyonculara daha hoyrat baskılar dayatmaktan başka yol bırakmamasından yakınırdı.[27] Bir İn-

25. *Semanario Oficial*, XVIII, 25, 1. *México Nuevo*, 13 Haziran 1909.
26. Joaquin García Pimentel, "Condiciones de la gente de trabajo en el Estado de Morelos antes de la revolucion de 1910, durante el periodo de la lucha de 1911 a 1914, y desde esa epoca hasta la fecha" MS, 1916, s. 10, Archivo de Luis García Pimentel, Jr. (henceforth AGP).
27. Luis García Pimentel, Jr., "Memorias" MS, 1914, s. 2, 64, AGP.

giliz konuk "kadın yazar" ise, başka bir büyük Morelos ailesi, Amorların plantasyonunda benimsenen tarzı "Feodal yasaların hüküm sürdüğü ve otellerin bilinmediği Baronlar çağı İngiltere'sinin üslubuna" benzer buluyordu. Konuk, en kıdemli Amor'un "çalışanlarının ruhsal ve bedensel ihtiyaçlarını gözetmek zorunda olduğunu" aksi halde verdiği "...ekstra parayı sırf içkiye yatıracaklarını" anlamaya başlamıştı.[28]

Oysa Escandón'un politikası da 1880'lerden itibaren giderek daha güçlü bir biçimde gelişen yeni tür bir istibdat rejiminin parçasıydı. Bunun iktisadi kaynağı, şeker kamışı ve şeker pancarı sanayilerinin 19. yüzyıl boyunca sürdürdüğü uluslararası rekabetti. Şeker kamışı yetiştiricileri için bu mücadelenin en değerli getirisi, yarattığı teknolojik ilerleme, özellikle de eski preslere nazaran bitkinin gövdesinden çok daha fazla oranda şeker çıkaran ve 1870'ler itibarıyla her yerde rahatça bulunabilen yeni öğütme makineleriydi. Hemen hemen aynı sıralarda, Meksika'da siyasi bir istikrar dönemi ve kuvvetli bir iktisadi büyüme başladı. Düzenli bir demiryolu sistemi konusundaki ciddi çalışmalarla birlikte ufukta bir ulusal pazar umudu belirdi. Morelos plantasyoncuları bu fırsatı gördü; yaşadıkları pastoral yalıtılmışlığa bayılsalar da yeni talebi karşılamak üzere bu hayatı anında terk ettiler.[29] Dirayetli bir biçimde üretime gösterdiklerine eş bir ilgiyi, ürün işleme ve satış süreçlerine de yönelttiler. Demiryolunu, eyaletin içlerine getirttiler, yeni makineler ithal ettiler ve daha çok şeker kamışı yetiştirmek için daha çok toprak ele geçirmenin planlarını yapmaya başladılar. Üretimleri arttıkça, belediye ve eyalet vergilerinin düşürülmesi, halen varlığını sürdüren eyaletler arası vergilerin kaldırılması ve kendi sanayilerini koruyan ulusal gümrük duvarlarının ya olduğu gibi kalması ya da yükseltilmesi için lobi yapmaya koyuldular.[30]

Eski ve yeni istibdat arasındaki toplumsal fark, bir malikâneyle bir fabrika arasındaki fark kadar derindi. Morelos'ta daha önceleri muhtelif cemaatler ve iktisadi girişimler sorunsuzca yan yana yaşamıştı. Şeker plantasyonları, geleneksel köyler, küçük çiftlik yerleşmeleri, tek tek bağımsız çiftlikler, ırgat mezraları, kır kasabaları, taşra şehirleri –bu farklı türden toplulukların tümü serpilmedi ama kerhen de olsa hepsi

28. Tweedie, a.g.e., s. 339-41.
29. Tasasız ve gayri iktisadi bir kırsalcılığa atlayan Brezilyalı şeker plantasyoncularıyla ilginç bir kıyaslama için, bkz. Celso Furtado, *The Economic Growth of Brazil. A Survey from Colonial to Modern Times*, Berkeley, 1963, s. 125-6. Furtado'nun da betimlediği gibi, aslında Moreloslu şeker plantasyoncularını daha çok andıran, Brezilya'nın piyasa zihniyetli kahve plantasyoncularıydı.
30. Daniel Cosio Villegas (Der.), *Historia Moderna de Mexico. El Porfiriato. La Vida Económica*, 2 Cilt, Meksika, 1965, I, 79-81.

de ayakta kalmayı başarmıştı. Baskı vardı ama tekil örnekleri gerçek bir ivmeden veya eşgüdümden yoksundu. Dolayısıyla toprak mülkiyetinin temerküzü münferit ve kuralsızdı çünkü alışılagelmiş dürtü, iktisadi hesaplardan çok kişisel açgözlülüğe dayanıyordu. Morelos'un şeker plantasyonları ana Meksika haciendaları geleneği içinde yine bir işlev görüyordu ama bir işten çok, bir simge olarak.[31] Plantasyoncular, köylülerin özellikle korumasız bırakıldığını düşündüklerinde –federal hükümet yahut eyalet hükümeti onları koruyamaz veya korumaya isteksiz göründüğünde–; ancak o zaman, nicedir özlemini çektikleri tarlalara el koyabilirlerdi. Kimi zaman köylüler gerçekten bağımsız bir geçim imkânını kaybedip göç etmeye mecbur kalıyor, kimi zaman da daimi olarak *reale*, yani hacienda alanlarına taşınıyordu. Ama bu kriz daha çok, hedeflenmemiş, yarı sürpriz bir tesadüfün doğasında olan bir şeydi: Gerçekte bir politikanın sonucu değildi ve kimse de bunun geri dönüşü olmayan bir süreç olduğunu düşünmüyordu. Hoş ya da değil, toplumsal çeşitlilik ebedi gibi gözüküyordu.

1880'den sonra bu varsayım hızla eridi. Plantasyoncuların önündeki yeni, sürdürülebilir kâr seçeneği, yeni bir dünya öngörüsü ve yeni toplumsal eğilimler doğurdu. Morelos plantasyonları, daimi nüfusları 250'lerden neredeyse 3.000'lere çıkan şirket kasabaları haline geldiler. Plantasyoncular kendi tıbbi ve dini hizmetlerini, kendi mağazalarını, okullarını, polis teşkilatı ve elektrik santrallerini organize etti, kendi düzenli tuğlacı, marangoz, demirci, eletrikçi ve tamirci kıtalarını kurdular. Yeni makineleri çalıştırmak için yabancı teknisyenler ithal ettiler. Hatta araştırma laboratuvarları kurup, kimyagerler dahi tuttular. Ve yönetim birimlerine yeni profesyonel idareciler oturttular; eyaletin İspanyol plantasyoncuları idarecilerini Mexico City'deki İspanyol, Kübalı ya da Kanarya Adalı muhacirlerden derlerken, Meksikalı plantasyoncular, genellikle ya deneyimli Meksikalıları tuttular veya onların oğullarını yetiştirdiler. Mağrur bir Tepoztlán editörünün övündüğü gibi, bunlar *comme il faut** haciendalardı.[32]

Díaz rejiminin 1880'lerde giderek bir varsıllar iktidarı haline gelişi, plantasyoncuların işini kolaylaştırdı. Bayındırlık Bakanı, eyalette

31. Fernando B. Sandoval, *La Industria del Azúcar en Nueva Espana*, Meksika, 1951, s. 125-46. Bu genel konu hakkındaki klasik makale için, bkz. Andres Molina Enriquez: *Los grandes probletnas nacionales*, Meksika, 1909, s. 85-93. En iyi ve eksiksiz ele alış, Francois Chevalier'ninkidir, *La formation des grands domaines au Mexique. Terre et societe aux xvi-xvii siecles*, Paris, 1952.

* Gerektiği gibi. (ç.n.)

32. Holt Büttner, a.g.e., s. 101-2. Twcedie, a.g.c., s. 338-40. J. García Pimentel, a.g.e., s. 5, 9. Luis García Pimentel, Jr., "Recuerdos y reflexiones" MS, n.d., AGP. José García Pimentel ile kişisel mülakat. *El Progreso de Morelos*, 4 Haziran 1892.

geriye kalan kamu topraklarının neredeyse tamamını onlara sattı ve diğer şirket alımları için temiz tapu taleplerini de son derece elverişli kararnamelerle karşıladı. Yeni federal yasalar, birçok köyün daha önce tanınmış olan tapularını ve su haklarını tehlikeye atıyordu. Plantasyoncular bu tesadüflerden yararlanmaya başladıklarındaysa, uşakları gibi davranan yerel mahkemeler de bu gaspları onayladı.[33] Plantasyoncular veya onların babaları, 1860'ların son yıllarında Morelos'u Meksika Devleti'nin bir parçası olarak tutabilmek için kıran kırana bir mücadele vermişlerdi: Aksi takdirde, Cuernavaca ve Cuautla ilçelerinin kontrollerinden çıkmasından korkuyorlardı.[34] Díaz'ın himayesinde geçen yirmi yılın ardından, oradaki güçleri eskisine oranla daha fazlaydı. Giderek bir tek plantasyonlar, yasal, ilerici kurumlarmış gibi bir görüntü ortaya çıkmıştı. Diğer türden topluluklar onlara kaynak olsun diye varlardı sanki ve ister üst ister ast olsun, adeta Morelos'taki insanların tümü kendi kişisel yazgılarından feragat edip yalnızca kozmopolit plantasyon girişimlerinin bir unsuru olmak zorundaydılar. Bireysel hırsın motive etmiş olduğu bu süreç, şimdi artık düzenli Científico pratiği olarak ortaya çıkıyordu.

1890 yılına gelindiğinde, plantasyonlarla çevrili birçok önemli kasabanın, bu yeni patlama içinde gelişimini neredeyse durdurmuş olduğu iyice açığa çıktı. Sözgelimi bir zamanların serpilen katırcılık merkezi Jonacatepec, şimdi García Pimentels'in arazisinin orta yerindeki bir kuşatılmış alan gibi duruyor; konumu, İrlanda'nın kasvetli kır kasabalarındaki tahsilli bir yerliyi hatırlatıyordu.[35] Nüfus sayımlarındaki düşüşten dehşete kapılan Cuautla Belediye Meclisi üyeleri, "dört bir tarafından güçlü *haciendaların* uçsuz bucaksız şeker kamışı tarlaları arasında kalmış olmanın" şehirlerini bir durgunluk noktasına getirip getirmeyeceğini tartışmaya koyuldular. Sürecin kimi teşvikçileri, bu kısıtlama sonuçta şehri sınırlayacak olsa da bir yandan da kentsel dönüşümle şehir nüfusunu artıracağına dair ahkâm kestiler: Kuzey bölgelerde "içinde yaşadıkları topluma hiçbir faydası kalmamış... bir zamanların patron ve ırgatlarına... baldırıçıplaklara ait" birtakım nahoş çayırlar ve meyve bahçeleri vardı; onlar bu mülklere el koyup buraları

33. Mazari, a.g.e., s. 109. Ulusal bir politika olarak süreç konusundaki tartışmalar için, bkz. Wistano Luis Orozco, *Legislation y jurisprudencia sobre terrenos baldios*, 2 Cilt, Meksika, 1895, I, 337-85 ve Molina Enriquez, a.g.e., s. 165-96.

34. Diez, *Bibliografía*, s. clix. Dördüncü Kongre'yi devleti kurmaya götüren, esasen eski Üçüncü İlçe'deki pek çok köyden gelen dilekçelerdi. Bkz. Tovar, a.g.e., I, 151-2, 310; II, 530, 532; III, 89, 422, 428, 508, 676.

35. *Diario de los Debates del Congreso Constituyente, 1916-1917*, 2 Cilt, Meksika, 1960, II, 1083. Ayr. bkz. Fernando González Roa, *El aspecto agrario de la Revolution Mexicana*, Meksika, 1919, s. 30.

"yoksul ailelerin, bedelini taksit taksit ödeyebileceği" küçük parsellere bölmek istiyorlardı.[36] Ama kısa süre sonra bizzat bu teşvikçilerin de kabul ettiği gibi, çözüm bu değildi. Cuautla mezarlığı, ana meydandan yalnızca üç blok ötedeydi ve artık orada yer bulmak mümkün değildi. Bir editörün acı acı gözlemlediği gibi, çevredeki plantasyonlar "demir bir halka gibi... şehri günbegün kuşatmaya devam ettiklerinden" belediye meclis üyelerinin yeni bir mezar yeri için bir buçuk kilometre kadar uzaktaki bir köye bakmaları gerekiyordu.[37]

Özellikle Yautepec ve Tetecala ilçelerinde, kasabaların dışındaki kırsal kesimde kalan küçük, eski usul haciendalar tutunamadı ve birleşip büyüyerek modern işletmelere döndüler. Dolores gibi bazıları, büyük, birleşmiş bir mülkün tamamlayıcı kimliği olarak yaşadı ama Apanquezalco veya El Charco gibi diğerleri Morelos haritasından ebediyen silindi. Rancholar, yani bağımsız ama köy kimliğine kavuşmamış küçük kırsal yerleşmeler de yok oldu. 1876 kayıtlarında elli üç rancho varken, 1887'de bunlardan otuz altısı kalmıştı. 1891'de, en son eyalet sayımını inceleyen uzmanlar, üçte ikisi Tetecala ilçesinde olmak üzere hukuken ortadan kalkan otuz dört son nesil rancho'nun izini sürmüştü.[38]

Köyler bile yok olmaya başladı. Tepoztlán gibi, eyaletin kuzey kısmındaki dağlarda tecrit durumdakiler nispeten emniyetteydi ama erişilebilir keresteliklerde, demiryolu kıyısında ya da sulak taban arazilerde bulunan köyler, her an tehdide maruzdu.[39] Her ne kadar bunların pek çoğu, tarihleri Fetih öncesine kadar uzanan ve arazi tapuları Genel Valilik döneminin başlarına kadar giden, köklü ve sağlam köylerse de mevcut kuşatma altında hiçbiri güvende değildi. Díaz'ın iktidarı ele aldığı 1876'da, Morelos'ta kayıtlı 118 pueblo* vardı. 1887'ye gelindiğinde ise, eyalet nüfusundaki bir miktar artışa rağmen, bunlardan sadece 105'i kalmıştı.[40]

Bu yıkımlar arasında en korkuncu, kuşkusuz Tequesquitengo'nun başına gelendi. Buradaki köylüler komşu San José Vista Hermosa plan-

36. *La Idea Patriotica*, 6 Ağustos 1891.
37. A.g.e., 7 Ocak 1892.
38. José Maria Perez Hernandez, *Carttlla de la geograjia del estado de Morelos*, Meksika, 1876, s. 23. Gobierno de Morelos, *Memoria sobre el estado de la Admin istration pitblica de Morelos, presentada al Hon. X. Congreso por el Gobernador constitutional General Jesus H. Preciado, Abril 12, 1887*, Cuernavaca, n.d., 1887?. *La Idea Patriotica*, 2, 16 ve 23 Nisan 1891.
39. Lewis, a.g.e., s. 127. Diez, *Dos conjerencias*, s. 59.
* Güneybatı ABD'de ve Latin Amerika'nın belli bölgelerindeki Amerikan yerlilerinin, çoğunlukla bir veya birkaç katlı, basık, düz damlı, taraçalar halinde yerleşmiş. taş veya kerpiçten yapılmış evlerinden meydana gelen, kendine ait geniş, ortak arazisi olan, diğer yerleşimlerden ayrı ve özerk köy yerleşimi ve cemaatine verilen ad. (ç.n.)
40. Perez Hernandez, a.g.e., s. 23. *Memoria* (1887).

tasyonunun sahibine saldırmış, o da sulama suyunu onların gölüne yönlendirip bütün puebloyu sele vererek misillemede bulunmuştu. Bir süre sonra suyun üstünde yalnızca bağımsızlık riskinin bir hatırası gibi duran köy kilisesi kulesinin ucu kalmıştı.[41] Köylerin dağılması, 1890'lar boyunca ve yüzyılın dönümünden sonra da devam etti. 1909 yılına gelindiğinde, sadece yüz kadar tescilli köy kalmıştı.[42] Acatlipa, Cuauchichinola, Sayula ve Ahuehuepan gibi yerlerin kalıntıları, uzun saplı, yeşil şeker kamışı tarlalarının altında, karanlıklara gömülü, çürümeye terk edildi.[43] Bu kara bahtlı puebloların hikâyeleri, Morelos'un kır ahalisi arasında yaygın şekilde anlatılırdı: Hısım-akrabaları çoğu zaman onları kurtarmak için savaşmış ve onların yok oluşu köylüler için hiçbir soluklanma ümidi bırakmayan, ürküntü verici bir ders olmuştu.

Özellikle yoğun yörelerde, yaşamaya devam eden köyler hâlâ nüfus kaybediyordu. Örneğin, Villa de Ayala'nın 1900'de 2.041 olan nüfusu, 1910'da 1.745'e inmiş; Ayala beldesindeki Anenecuilco'nun mütevazı nüfusu da 411'den 371'e düşmüştü.[44] Köylüler, topraklarını tek tek kaybettiler –Anenecuilco'da 1887'de elden çıkan Olaque meyveliği gibi– ama ellerinde kalanı korumak için de yılbeyil mücadele ettiler. Ve sonunda, kayıpları ekip biçmeye devam etmelerini engelleyecek kadar büyük boyutlara ulaşınca, yeni işler denediler. Hospital ve Cuahuixtla haciendaları işe yarar çiftlik arazilerinin tümünü kapatınca, Cuautla çevresindeki birçok aile gibi Zapata ailesi de hayvan beslemeye başladı.[45]

Ancak herkesin kendi ayakları üzerinde durması mümkün değildi – plantasyoncuların hesap ettiği de tam buydu. Malını mülkünü kaybetmiş, muhtaç durumdaki birçok köylü, plantasyonların en garibanlarında yarıcılığa geçtiler.[46] Derken, borçları tırmandıkça rençber olarak dışarıda çalışmaya başladılar; hâlâ köylerinde yaşıyor ama anlaşmalı ekiplerde çalışıyorlardı. Gündeliklerin çok yüksek olduğunu gördüler; kurak kış sezonunda 65 centavoya, bahardaki hasat zamanında 1 pezoya çıkabilen günlük ücretler, işine göre günde 75 centavodan 1,25-1,50 pezoya kadar dahi yükselebiliyordu. Ama fiyatlar da onla-

41. *El Eco*, 19 Mayıs 1889.
42. *Semanario Oficial*, XVIII, 44, 6. Diez, *Dos conferencias*, s. 61. *conferencias*, s. 59. *La Idea Patriotica*, 16 Nisan 1891.
43. Magaña, a.g.e. (1951-2. Baskı, burada ve bundan sonra), I, 82-4. Diez, *Dos*.
44. Holt Büttner, a.g.e., s. 94-7.
45. Sotelo Inclán, a.g.e., s. 155-8, 170. *La Idea Patriotica*, 17 Aralık 1891.
46. Eğer şansları veya yerel bağlantıları olsaydı, bostancılık yapacak kadar iyi toprakları kiralayabilirlerdi. Emiliano Zapata zaman zaman de la Torre y Mier'in Tenextepango haciendasına yarıcılık yapmış ve Eufemio ile birlikte Veracruz'dan getirdikleri kavun türlerini denemişlerdi. Antonio Díaz Soto y Gama ile kişisel görüşme. Ayala'nın kamyon ticareti için, bkz. kaymakamlık raporları, *Semanario Oficial*, XIV, 8, 1-2; XVI, 17, 3-4; XVII, 3, 4; 19, 3; 29, 4; 42, 4-5; XVIII, 17, 1-2.

ra göre çok yüksekti: Morelos, sadece yüklü miktarda şeker, pirinç ve rom ürettiği, giyim-kuşam yanında mısır ve fasulye gibi mahsulleri ise ithal etmek zorunda olduğu için, bütün bunlara Mexico City'deki kadar para ödemeleri gerekiyordu.[47] Parasal düzene geçince iyice borca girdiler. Sonunda ailelerini de alarak köylerinden çıkıp geri dönmemecesine plantasyon topraklarına göçtüler ve birçok eski rancheros gibi gente de casa, yani daimi emekçi oldular. Orada, *real*de, eğer uslu dururlarsa, hiç değilse yaşamsal gereksinimlerini karşılayabilirlerdi.

Böylece plantasyoncular toprağın yanı sıra bağımlı bir işgücü de kazanmış oldular ve *real*e doğru olan bu ikametgâh değişikliğini, Joaquín García Pimentel'in de belirttiği gibi "ellerinden gelen her gayretle" desteklediler. Çünkü *gente de casa*nın "emin ve daimi emeği" plantasyon için de çok daha verimli bir angarya uzmanlaşmasına olanak sağlıyor ve yöneticileri, acil sezonlarda kendilerinden nefret eden ve daha yüksek bir ücret bulduğu anda çekip gidebilen yerli köylülerin eline kalma gibi tehlikeli ve gurur kırıcı bir duruma düşmekten kurtarıyordu. Yerleşik emek, Tetecala'daki Amors ile Jonacatepec ilçesindeki García Pimentels gibi hacendadoları* için özellikle önemliydi; çünkü buralarda köyler ve oralardan çıkıp gelen mevsimlik ekipler, daha yoğun nüfuslu merkezi ilçelere göre sayıca daha azdı; ve bu nispeten ücra bölgelerdeki plantasyonlar, en yoğun daimi yerleşik nüfusu barındıran plantasyonlardı. Ama işçilerin kendi topraklarına yerleşmesini, öbür plantasyoncular da "büyük bir avantaj" olarak görüyorlardı. Bu yeniden iskân, plantasyoncuların istediği kadar hızlı yürümedi; Joaquín García Pimentel'in gözlemine göre, Morelos köylüsü "doğduğu toprağa derinden bağlıydı ve durumunun daha iyi olacağını açıkça görse bile, yerinden çok zor kımıldardı" –ki bu da plantasyon yönetcilerini, Puebla veya Guerrero'dan göçmen işçi getirmeye zorluyordu.[48] Ancak olanca gözü peklikleriyle bu girişimciler; ancak köylere karşı olan mücadelelerinin temposunu hızlandırabildiler.

Plantasyoncular üzerindeki iktisadi baskılar yüzyılın dönümünden sonra iyice keskinleşti. En acil sorunları, Meksika'da koruma altında bulunan şeker iç pazarına yönelik rekabetin yoğunlaşmasıydı. Artık

47. Ücretler için, bkz. J. García Pimentel, a.g.e., s. 7-8; ayr. George M. McBride, *The Land Systems of Mexico*, New York, 1923, s. 32; Lewis, a.g.e., s. 94; ve *The Mexican Yearbook, igoo-igw*, New York, 1910, s. 392. Anenecuilcalılar Hospital'de, durgun mevsimde, günde sadece 37 centavo kazanıyorlardı –bkz. Sotelo Inclán, a.g.e., s. 185– ama bu bile günde 25 centavo olan ulusal ortalamanın epeyi üstündeydi. Yüksek hayat pahalılığı için, bkz. "Por que existe y como se desarrolla el zapatismo en el E. de Morelos?" *La Tribuna*, 29 Mayıs 1913.

* Hacendado: Hacienda sahibi veya yöneticisi. (ç.n.)

48. J. García Pimentel, a.g.e., s. 1-6. *La Idea Patriotica*, 2 Nisan 1891. Mazari, a.g.e., s. 109.

sadece Veracruz, Puebla, Michoacán ve Jalisco'da, işlerini genişletip modernize eden geleneksel rakipleriyle değil ama aynı zamanda Sinaloa, Tepic ilçesi ve en tehlikelisi de Amerikalı kapitalistlerin büyük girişimlere dev yatırımlar yaptığı tropik Veracruz gibi yerlerde ortaya çıkan yeni rakipleriyle de boğuşmak zorundaydılar. Morelos plantasyoncuları kuzeyden gelen tehdidi kontrol altında tutmayı başardı: Puebla ve Veracruz'da ittifaklar yaptılar, pazara mal yığdılar ve kendi ticari bölgelerindeki istilacıları sürdüler. Ancak Veracruz'daki Amerikalılar farklıydı. Körfezin alçak düzlükleri, Morelos'un pahalı sulama ve daha sık yeniden dikim gerektiren yüksek düzlüklerine nazaran, normalde dönüm başına yüzde 30 daha fazla şeker kamışı veriyordu. Şayet Amerikan girişimi süreklilik arz ederse, ülkenin en önde gelen üreticisi olarak Morelos'un konumunda ağır tahribat yaratabilirdi.[49]

Kendini hissettiren bir diğer sorun da şekerde ulusal üretimin artık iç talebi aşmış olmasıydı. Bunun aşikâr çözümü, fazlanın ihracından geçiyordu ve 1902'de büyük çaplı ihracat başladı.[50] Moreloslu plantasyoncular, ticareti Veracruz'a ve kuzeye bırakarak ilk başta bunda yer almasalar da bir kısmı daha 1905 gibi erken bir tarihten itibaren ihracata geçti. Bunların başında, o tarihte eyaletin en verimli haciendası olan Tenextepangolu Ignacio de la Torre y Mier geliyordu.[51] Ancak bu yeni iş, sadece yeni bir rekabet alanı daha açtı. Üretim maliyeti Morelos'ta hâlâ yüksekti ve krizden krize yuvarlanan uluslararası pazar bel bağlanamayacak kadar kararsızdı.

Şeker kamışı üreticilerinin, kendilerini mahvedeceğini düşündükleri yeni bir tehdit de alarm veren yerli şeker pancarı üretiminden geldi. Tarım iktisatçıları 1906'dan beri, bu yeni sanayi dalının sunduğu "dikkate değer fırsatlardan" söz edip duruyorlardı. Sonoralı çiftlik sahipleri bu sektörün kuruluşuna atfettikleri yaşamsal önemi belli edince, federal hükümet de bir Amerikan şirketine Federal Bölge'de veya Mexico Eyaleti'nde şeker pancarı yetiştirmeye başlaması için oldukça cömert imtiyazlar verdi.[52] Projeler gerçekleşmedi ama yaratabilecekleri tehlike Moreloslu plantasyoncuların rekabetçi ruhunu yükseltti.

---

49. Cosio Villegas, *Vida Economica*, I, 81. U.S. Department of Commerce and Labor, Bureau of Manufactures, *Monthly Consular and Trade Reports*, Ekim 1908, s. 155; Nisan 1908, s. 140; Temmuz 1905, s. 193-6. International Bureau of the American Republics, *Mexico. Geographical Sketch, Natural Resources, Laws, Economic Conditions, Actual Development, Prospects of Future Growth*, Washington,1904, s. 195-6-
50. Cosio Villegas, *Vida Economica*, I, 81-2.
51. *El hacendado mexicano y jabricante de azucar*, XI, 123 (Mart 1905), 65.
52. Konsolosluk Raporları, Eylül 1906, s. 101; Mart 1907, s. 20.

Bu dertlerin yanında bir de Morelos'un zengin toprağının tükenmesi gibi nihai bir tehlike daha vardı. Tahminler, toprağın gübresiz daimi bir şeker kamışı tarımına aşağı yukarı otuz yıl kadar dayanabileceği yönündeydi; bundan sonra nadasa bırakılmak zorundaydı.[53] Dolayısıyla 1880 civarında başlayan patlama, 1910'dan sonra düşüşe geçecekti. Manzara, Moreloslu plantasyoncuların tümünü tedirgin etmiyordu ama bazılarının –özellikle, tarım konusunda en iyi bilimsel eğitimi almış Ruiz de Velasco ailesinin– nicedir uykularını kaçırıyordu.[54]

Bu artan baskılar, plantasyoncuları hem rafine şeker nevilerini çeşitlendirmeye hem de daha fazla rom üretmeye yönelik daha büyük yatırımlara itti. Örneğin Araoz ailesi, Cuahuixtla haciendası için 350.000 dolarlık yeni makine ithal etti.[55] Plantasyoncuların pahalı makinelerini çalışır halde tutabilmeleri için daha çok şeker kamışı üretmeleri gerekiyor –bu da onları sahip oldukları arazileri daha da büyütmeye zorluyordu. Bu süratli genişleme, Morelos'u hızla bir kırsal fabrikalar ağına dönüştürmeye başladı. 1908 itibarıyla eyaletin otuz altı büyük haciendasının on yedi sahibi, toplam alanın yüzde yirmi beşinden fazlasını, ekilebilir arazilerinin çoğunu ve iyi topraklarının da neredeyse tamamını elinde bulunduruyordu.[56] Plantasyoncular artan ölçülerde çalılık alanlara el koydukça, sulama için daha fazla su temini gerekiyordu. Su işlerine yapılan yatırım, muhtemelen öğütme makinelerine yapılan yatırım kadar pahalıydı. Luis García Pimentel, Tenango haciendasına tünel, kanal, su kemeri, bent, savak, köprü ve kesme vanaları inşaası ile doksan altı kilometre uzaktaki Cuautla Irmağı'ndan su getirmek için 166.000 dolar harcamıştı. Ignacio de la Torre y Mier ile Vicente Alonso ise, aynı ırmak üzerindeki plantasyonlarının sulama işleri için 210.000 dolarlık ortak yatırım yapmışlardı.[57] Hükümetin yerli üreticiyi korumak için şekerdeki ithalat vergisini iki katına yükseltmesi üzerine, 1908'de iç piyasadaki şeker fiyatları önemli ölçüde arttı; ve daha dolgun kârlar, elbette ki daha fazla yatırımı ve daha büyük üretimi körükledi.[58]

---

53. A.g.e., Eylül 1906, s. 102. *Mexico. Geographical Sketch*, s. 194.
54. Bkz. Angel Ruíz de Velasco, *Estudios sobre el Cultivo de la Casa de Azúcar*, Cuernavaca, 1894, s. 3-6 ve Felipe Ruiz de Velasco, *Historia y Evoluciones del Cultivo de la Caiia y de la Industria Azucarera en Mexico, Hasta el Ano de 1910*, Meksika, 1937, s. 73-4.
55. "La industria azucarera en Mejico" *Revista Azucarera*, VII, 74 (Haziran 1900), 160-1.
56. Bkz. Diez'deki harita, *Dos conferencias*, s. 60.
57. Gobierno de Morelos, *Memoria sobre la AdministraciSn Publica de Morelos, en los periodos de 1895 a 1902. Gob. Sr. Col. Don Manuel Alarcán*, Cuernavaca, n.d., 1902?, s. 59-60.
58. H. C. Prinsen Geerligs, *The World's Cane Sugar Industry, Past and Present*, Manchester, 1912, s. 164-5. *Consular Reports*, Mart 1908, s. 236.

Morelos haciendaları böylelikle Meksika'nın en modern işletmeleri olarak hak ettikleri bir ün saldılar.[59] 1908'de, ülkenin toplam şeker üretiminin üçte birinden fazlasını, eyaletteki yirmi dört fabrika üretiyordu. Hawaii ve Puerto Rico'dan sonra dünyanın en verimli şeker kamışı bölgesi Morelos'tu.[60] Kendilerini yoğun bir biçimde işlerine adamış plantasyoncularda, hiç dur durak havası yoktu: 1905 ile 1908 arasında üretimlerini yüzde elliden fazla artırdılar.[61] Ve daha fazla toprak, daha fazla su, daha fazla yerleşik emekçi için manevralar çevirmeye devam ettiler. Bu gelişmede, plantasyoncuların bu ilerlemesinde, bir cemaat olarak köyün yeri yoktu. Ufuktaki ütopya plantasyondu.

Köylüler bu gelişmeye direndiler. Bu direnişlerden en ünlüsü bizzat Pablo Escandón'un da adının karıştığı bir vakaydı. Escandón, 1903 yılında ailesine ait Atlihuayán haciendasının yöneticisine Yautepec'in ortak malı olan 3.500 dönüm civarındaki merayı çitle çevirmesini emretmişti. Köylülerin öteden beri orada otlamaya alışkın sığırları yer yer çiti devirip, haciendanın hak iddia ettiği topraklara girdiler. Hacienda muhafızları bu sığırları bir yere kapattı ve çok yüklü bir ceza ödenınceye kadar da geri vermedi. El konan sığırların kimi açlıktan öldü, kimi de satıldı. Diğerlerinin sahipleriyse, ineklerin sınır tecavüzüne izin verdiği gerekçesiyle hapse tıkıldı. Ancak köylüler davalarından vazgeçecek değillerdi. Hakları çiğnenenler, aylarca boş yere protesto ettikten sonra, içlerinden bir çiftçiyi, Jovito Serrano'yu resmi makamların önünde temsilci olarak çıkardılar. Serrano, şikâyetleri önce Yautepec mahkemesine götürdü ve aleyhte bir hükümle geri döndü. Yautepec'teki jefe políticonun kararı gözden geçirmeyi reddetmesi üzerine, Serrano bu kez Cuernavaca bölge mahkemesine temyize gitti; mahkeme başvuruyu kabul etti, ama ilk kararda direndi ve davacılara yüz pezo ceza verdi. Hâlâ yılmayan Serrano, Eyalet Temyiz Mahkemesi'ne başvururken, Başkan Díaz'la Mexico City'de görüşmek üzere yetmiş Yautepecli'den oluşan bir de heyet topladı.[62] Başka yerlerdeki –Santa María, Jantetelco, Coatlan del Rio, Tepalcingo ve başka birçok pueblodaki– köylüler de daha gayri resmi şekillerde ama hiç de aşağı kalmayan bir inatla yerel efendilere açıkça karşı koydular ve kadim haklarını savundular.[63]

59. Figueroa Domenech, a.g.e., II, 374. F. Ruiz de Velasco, a.g.e., s. 30, 74-5.
60. Diez, *Dos conferencias*, s. 17-19.
61. Prinsen Geerligs, a.g.e., s. 164.
62. Atlihuayán-Yautepec ihtilafının kayıtları Archivo de Zapata'dadır (bundan böyle AZ), Kutu 30, Dosya 2. Mahkeme kaydı için, bkz. *Semanario Judicial de la Federation. Tribunal Pleno. Amparos* (Şubat-Mart 1905), 4. ser., XXII, 428-37. En son, John S. McNeely'de defalarca tekrarlanan bir efsane vardır: "Origins of the Zapata Revolt in Morelos" *Hispanic American Historical Review*, XLVI, 2 (Mayıs 1966), 155; buna göre heyette Zapata yer aldı. Bu muhtemel değildir; ismi davayla igili hiçbir kayıtta geçmez.
63. Mazari, a.g.e., s. 109, 112. Magaña, a.g.e., I, 79-80.

Ama plantasyoncular veya onların yöneticileri, her türlü direnişi anında bertaraf etti. Çoğu örnekte bu bertaraf yerel, gayri resmi ve zalimaneydi –uygun bir dayak, belki de cinayet.[64] Bu önlemlerin külfetli olduğu durumlarda, kaymakamlar yine aynı zalimanelikle başkaldıran çiftçinin askere alınmasını emrediverirdi. Kamuya mal olan nadir bazı durumlarda ise, plantasyoncular her zaman için Don Porfirio'ya başvurup uyulması zorunlu ve yine zalimane bir karar çıkarabiliyorlardı. Böylece, her ne kadar Başkan kendilerine destek sözü verse ve durum sonunda sanki onlar kazanacakmış gibi görünse de Yautepeclilerin verdiği yasal mücadele birden ve gizemli bir şekilde başlarına iş açtı. Serrano, Mexico City'de son ayrıntılarla uğraşırken tutuklandı; Yautepeclilerin tapuları ve diğer evrakları müsadere edildi. Eyalet Temyiz Mahkemesi, 21 Haziran 1904'te köylerin aleyhine verilmiş hükümleri onadı. Serrano'nun ailesi, kendisinden son olarak Quintana Roo'daki çalışma kampına sevk edilmek üzere Veracruz'dan geçerken dışarı kaçırtabildiği bir mektup sayesinde haber alabildi. Yanında, onun gibi, plantasyoncuların ilerleyişine engel çıkarmış olan başka Morelos yerlileri, Tepoztlán'dan, San Andrés de la Cal'dan, Santa María'dan, San Tuanico'dan çiftçiler vardı. Serrano, Kasım 1905'te, Quintana Roo'daki Santa Cruz de Bravo'da öldü.[65]

Böyle böyle, bu yeni sömürü genel bir uygulama haline geldi. Bu işe bulaşan ilk kuşak plantosyoncular –1880'lerin acımasız öncüleri– içlerini kemiren bir gelecek korkusuyla yaşardı: Cuahuixtla'nın eski sahibi, kendisini korumaları için isimlerini pazardan cumartesiye kadar haftanın günlerinden ve ardından da en azından marta kadar aylardan alan süfli görünüşlü bir it sürüsü beslerdi.[66] Ama arkadan gelen kuşak –1890'lar ve 1900'lerin acımasız mirasçıları– tam bir güven içinde çalıştı. Bu yıllarda Amor kardeşler, San Gabriel'deki haciendalarında polo atları, koşu atları ve safkan yarış atları için görene parmak ısırtan bir ahır yaptırmakla yetinmeyip, yurtdışından tazılar ve foks terrierler de getirtti.[67] García Pimenteller, Santa Clara ve Tenango'daki muhteşem binalarını öylesine şatafatlı bir şekilde döşediler ki genç bir Cuernavacalıya bunlar "Thames boyundaki saraylar" gibi gözüküyordu. Oacalo'da mülk sahibinin, ortasında köşkü, çeşmeler ve palmiyelerle kaplı ışıl ışıl ağaçlıklı yolları, bir bowling sahası ve ölen köpeğinin mezarıyla tamamlanan, on dönümlük muhteşem düzenlenmiş bir

64. Bir örnek için, bkz. a.g.e., I, 81-2.
65. A.g.e., I, 85-6.
66. Robelo, a.g.e., s. 79, 84-5.
67. Tweedie, a.g.e., s. 342, 347.

bahçesi vardı. Miacatlán'da sık sık konserler ve çılgın partiler verilir, Atlihuyan ise ziyaretçilerini "insanın asla içinden çıkmak istemeyeceği zarif malikânesiyle" çarpardı.[68] Bu Edwardiyen lüks sadece yeni kazanılmış servetleri değil ama aynı zamanda genç Morelos plantasyoncuları arasındaki yeni bir davranış tarzını da gösteriyordu: Kendi çıkarlarına olan denetimleri koruyabileceklerine, hatta güçlendirebileceklerine yönelik huzurlu bir inanç.

1909 yılına gelindiğinde sistemlerini pekiştirmeye hazırdılar. Alarcón'un ayak sürüdüğü yerde zulüm pratiğini bir politika olarak tesis etmek, iyi bir científico plantasyoncu olarak Escandón'un sorumluluğuna kaldı. Köylüler zaten zayıftı, başlarındakiler ve onların ardından gidenler son seçimlerde Leyvacılara gösterdikleri sempati yüzünden ya hapse tıkılmış ya da saklanmak zorunda bırakılmışlardı. Escandón hiç tereddüt etmeden ilerledi. Eyalet yönetiminin adaleti yerine getirme görevini reddetmesi açık bir kural haline geldi. Chinameca haciendası civarındaki birçok köylü, 1909'daki toparlama harekâtı esnasında sığırlarını kaybetti, şikâyetlerine de asla kulak asılmadı. Tetelpa köyü, Apatlaco Irmağı üzerindeki hakları konusunda kopan ihtilafta, yerel mahkemenin San Nicolás Obispo haciendası lehine hüküm vermesi üzerine meyvelikleri için gereken suyun çoğunu kaybetti. Hacienda yöneticisi kısa süre sonra mahkemenin kararını da hiçe sayarak köyün suyunu hepten kesti. Yerel meyvelikler harap oldu, köydeki meyve ve bağ bostan işi bitti ve köy sakinleri göç etmeye başladı. Kuzeydeki belediyelerde, yamaçlardan kerestelik ağaç kesme sözleşmeleri, ki her zaman için bitmez tükenmez bir yolsuzluk kaynağıydı, daha da büyük bir skandala dönüştü. Köylüler sırf kerestelerinden değil, bu iş için ödedikleri paradan da oldular.[69] En pervasız haksızlık ise, 1909'un yaz sonunda, Jojutla'da oldu. Burada bir pirinç plantasyonu fazladan şehre arz edilen suyun kullanımını da eline geçirdi. Belediye meclisi itiraz etti ama Escandón'un gözdelerine karşı, bir ilçe meclisi bile etkili bir merci olamadı. Anlaşmazlık –pirinç yetiştiricilerinin suyu kullanmaya devam ettiği– sonbahar boyunca sürdü.[70]

Escandón'un pueblolara karşı tutumu, sırf hayatı onlara dar etmekle kalmadı, aynı zamanda bağımsız birer kurum olarak sonlarını da getirdi. Sözgelimi Nisan 1910'da, Anenecuilco'nun önde gelenleri büyük bir çaresizlik içinde ona şöyle yazdılar: "Yağmur mevsimi başlamak üzere olduğundan, biz yoksul emekçilerin, toprağı ekime ha-

68. A.g.e., s. 320-2. Robelo, a.g.e., s. 5, 30, 54, 61-2, 116-17.
69. Diez, *Dos conferencias*, s. 59, 63.
70. *Diario del Hogar*, 31 Ağustos ve 1 Eylül 1909.

zırlamamız gerekmektedir. Bu nedenle... eyaletin Yüce Hükümeti'nin yardım ve himayesini istirham ediyoruz; böylece eğer lütfederse bize bahşedeceği destekle, Hospital haciendası maliklerince talan edilme ve basılma korkusu olmadan tarlalarımızı ekebiliriz. Sonunda ister San Miguel Anenecuilco köyü, isterse öbürleri olsun, bu tarlaların sahibinin kim çıkacağını kabule hazırız. Ama perişan olup gitmemek için toprağı ekmek istiyoruz; çünkü çiftçilik sayesinde hayatta kalabiliyoruz. Bizim ve ailelerimizin geçimi bu sayededir".

İstek acil, kabul edilmesi ve yerine getirilmesi yeterince kolaydı. Ama verilen yanıt, nihayet geldiğinde, bir bürokratik aşağılama şeklinde oldu. Eyalet yürütme dairesinden bir yönetici sekreteri, aradan sekiz gün geçtikten sonra onlara şöyle yazıyordu: "Üzerinde hak iddia ettiğiniz toprakları hazırlamak ve ekmek için izin istediğiniz 25 Nisan tarihli dilekçeniz valiye ulaştırılmış... ve kendileri, bahsetmiş olduğunuz tarlaların size ait olduğunu ibraz etmeniz gerektiğinin tarafınıza bildirilmesine hükmetmiştir".

Yağmur mevsiminin yaklaşması yüzünden çılgına dönen Anenecuilco liderleri buna anında cevap yazarak anlaşmazlığa çeşitli çözüm yolları önerdiler. Hatta sırf işlerine devam etmelerine izin versin diye, söz konusu tarlalar için haciendaya kira ödemeyi bile kabul ettiler –bu daha önce hiç yapmadıkları bir şeydi ve böylece aslında haciendanın hak iddiasını da tanımış oluyorlardı. Bir hafta sonra aynı sekreter cevap verdi: "Hospital haciendası maliki, geçtiğimiz Nisan ayının 25'i ve içinde bulunduğumuz ayın 8'indeki dilekçeleriniz konusunda bilgilendirilmiş bulunmaktadır, dolayısıyla kendisi söz konusu dilekçelerde dile getirdiğiniz talepler konusunda neyin uygun olduğunu söyleyebilir".[71] Escandón böylelikle kendi rejiminin politikasını tam bir açıklığa kavuşturmuş oldu.

Bununla birlikte onun asıl görevi, bu yeni politikanın yasalaşmasını zorlamaktı. Daha sonra vereceği adla "yeni yönelim" 21 Haziran 1909'da yürürlüğe giren Genel Gayri Menkul Yeniden Değerleme Yasası'yla başladı. Bu yasa kısmen toprak tapularını düzenliyordu ama asıl amacı plantasyonların vergi matrahını düşürmekti. Plantasyoncular şimdi topraklarına eskisinden de az vergi öderken, zaten ağır bir borç yükü altındaki küçük çiftçilerin ve öteki küçük veya orta ölçekli mülk sahiplerinin yükü daha da artmıştı. Sonradan Morelos tarihi konusunda en iyi otorite olan Cuernavacalı genç bir inşaat mühendisi, büyük bir ferasetle bu yasayı Escandón'un "en büyük hatası" olarak nitele-

71. Bu yazışma Sotelo Inclán'da zikredilir, a.g.e., s. 179-82.

di.[72] Yasa, valinin zaten kaybedeceği bir şey olmayan köylerdeki popülaritesine dokunmadı ama eğer bu yasa çıkmasaydı onun idaresini kabul edebilecek olan, oysa şimdi yeni oranlara karşı itiraz üstüne itiraz dilekçesi gönderen kasaba tüccar ve esnafını kesinlikle karşısına aldı; haftalık Cuautla gazetesi *La Época* bu kesimin şikâyetlerinin düzenli bir forumu haline geldi.[73] Ne var ki kısa vadede bu insanların bir önemi yoktu ve Escandón onları kolaylıkla göz ardı edebildi. Duydukları derin hoşnutsuzluğa rağmen bu kesim siyaseten o denli dağınık kaldı ki, Escandón bile onları bastırmayı becerdi. Manuel Araoz ve Luis García Pimentel gibi Escandón'u başa getirmiş olan plantasyoncularsa, yeni yasayı düzenlerken eyaletteki tarımsal krizi kırılma noktasına kadar sürükleyip, ardından hiç karşı koyan olmaksızın durumu bir anda kendi lehlerine çevirmeye karar vermekle yetindi. Ütopyalarını tesis etmeye yönelik ilk resmi adımlarıydı bu.

İşler o kadar tıkırında yürüdü ki sonbaharda Escandón emirbeyleri daha cüretkar başka adımlar atmaya hazırdı. Escandón, planlamada bizzat ciddi bir rol almadı; çünkü Díaz'ın Başkan Taft'la Ciudad Juárez'de yapacağı toplantının protokolünü yürütmek üzere Ekim'de izne ayrıldı.[74] Ama Aralık ayının sonlarında, eyalet yasama organındaki yeni reformların çerçevesini çizmek üzere geri döndü. Eyalet anayasasında, Escandón'un Morelos siyasetine "tam bir revizyon" getireceğini kabul ettiği; fakat yeni yönelimi sürdürebilmek için "acil ihtiyaç" olarak deklare ettiği sekiz değişiklik vardı. Bu değişiklikler, beş konuda değişime işaret ediyordu. Bunlardan maliye konusunda olanı, kamu ve özel finansmanın plantasyonların iktisadi ritmine ayak uydurmasını sağlamak için, vergilerin (şeker hasadından önceki) Aralık yerine, (şeker hasadından sonraki) Haziran'da toplanmasıydı. Diğer dördü ise siyasi değişikliklerdi ve yasamanın zaten kıt olan gücü ve itibarı pahasına, yürütme erkini açıkça pekiştiriyordu. Bunlardan biri, valiyi dört yasama dönemi boyunca mevcut işler hakkında herhangi bir malumat verme zahmetinden kurtarıyordu; bundan böyle vali sadece birinci dönemi açarken, tek bir *informe** verecekti. Bir diğer değişiklik, valiye yasamanın resmi izni olmaksızın on günlüğüne eyalet dışına çıkma imkânı sağlıyordu. Bir başkası, kişilerin birden fazla seçimle göreve gelmelerini ve maaş almalarını yasaklayarak, vekillerin gelirini

72. Diez, *Bibliografía*, s. clxxxv.
73. *Semanario Oficial*, XIX, 26, 1. Plantasyoncuların daha düşük vergi oranlarıyla ilgili veriler için, bkz. a.g.e., 16, 3; 33, 2; 39, 2-3.
74. Henry F. Pringle, *The Life and Times of William Howard Taft. A Biography*, 2 Cilt, New York, 1939, I, 463.
* Malumat. (ç.n.)

tehdit ediyordu. En önemli değişlik ise eyalet defterdarlığı ve eyalet vergi murahhaslığı gibi iki ana mevkiye valilikçe yapılan atamaları onaylama yetkisinin yasamanın elinden alınmasıydı. Escandón, bu yetkiyi "... bir engelleme politikası aracı olmaya dönüşebilecek ... bir müdahale" addediyor ve maliye bürokrasisi üzerinde mutlak bir denetim kurmak istiyordu. Vekillere, projesini nisanda başlayacak sonraki dönemde yürürlüğe sokmalarını önerdi.[75]

Böylece 1910 yaklaşırken, plantasyoncular adeta gönüllerince hareket edebilir durumdaydılar. Morelos'u Mükemmel Plantasyon yaparken, son zamanların muhalif dükkâncıları ve tüccarları karşısında da geleneksel olarak karşı koyan köylüler ve rancherolar karşısında olduğu kadar rahatça ilerleme kaydetmişlerdi. Porifiryen sistem bir on yıl daha sürmüş olsaydı, pekâlâ rüyalarını gerçekleştirebilirlerdi. Ama yeni yılın ilkbaharında, stratejik bir karmaşanın ilk işaretleriyle –muhalefetin sürpriz derecede coşkulu başkanlık kampanyasına yerelde gösterilen ilgiyle– karşı karşıya kaldılar. Mexico City merkezli kampanya, Anti-Reeleksiyonist Parti olarak ancak son zamanlarda örgütlenmiş ama kendilerini tutkuyla Porfiriocu rejime resmen meydan okumaya adamış dağınık haldeki siyasi bağımsızların eseriydi. ABD'deki ilerici reformcular gibi bu iyi insanlar da kendilerini, "kamusal alanı" şu anda ipleri elinde tutan "yoz siyasetçiler" çetesinden temizleyecek "aydın yurttaşlar" olarak görüyorlardı.

Sloganları "gerçek bir oy hakkı, patronların yönetimine hayır" idi ve başına, büyük toprak sahibi kuzeyli bir ailenin spiritüelist oğlu Francisco I. Madero'nun geçtiği parti, davayı cesaretle ülkenin her yerine yaydı.[76] Giderek şiddeti artan eziyetlere rağmen, hareket daha da büyümeye ve güçlenmeye devam etti.

Kampanyanın kendisi Morelos'ta pek önemli olmamış gibi gözüküyordu. Madero doğal olarak genel nüfus ve büyük eyaletlerdeki imalat

75. *Semanario Oficial*, XIX, 2, 1-6.

76. Bu şekilde çeviri, *"sufragio efectivo y no re-eleccio" (Etkin oy hakkı ve yeniden seçilmeye hayır)* sloganının bire bir çevirisinden daha iyi görünüyor. Amerika'daki kurumsal skandalları teşhir eden yayıcılık anlayışı ve İlerici siyasi reformlarının, Madero ve kuşağının öteki aydınları üzerinde bıraktığı iz oldukça derindi. Madero bunu, 1905'te Coahuila'daki vali seçimlerinde muhalefetin adayını belirlemek için yapılacak eyalet konvansiyonunu örgütlerken bizzat belirtmiş ve "seçiciler platformu"nu takdim ederken, kendinin ve arkadaşlarının "Amerikan göreneklerini" izlediğini ilan etmişti. Bkz. *La sucesion presidencial en 1910* adlı yapıtı, (San Pedro, 1908), s. 11. Madero, bu anlamda, Latin Amerika siyasetinde o sırada etkin olan diğer idealistlerden, değişik bakış açıları ve etkinlikleri olan ama hepsi de kişisel ahlakın temel siyasi erdem olduğuna inanmış olan insanlardan biriydi –Uruguay'da José Batlle y Ordonez, Arjantin'de Hipólito Yrigoyen, Şili'de Arturo Alessandri Palma, Brezilya'da Rui Barbosa ve Küba'da José Marti gibi insanlar. İyi bir biyografi için, bkz. Stanley R. Ross, *Francisco I. Madero, Apostle of Mexican Democracy*, New York, 1955.

merkezleri üzerinde yoğunlaşmıştı. Çalışma programı gereği, 1909 ve 1910'da Morelos'a en yakın olarak gelebildiği yer Puebla idi ve Morelos yerlileri harekete ancak kıyısından dahil olabildiler. Önde gelen Leyvacılardan hiçbiri harekette yer almamıştı. Evet, General Leyva ve Patricio'nun 1909 Şubat sonlarında, Anti-Reeleksiyonist Parti'ye dönüşecek olan grubu kurması için Madero'ya yardım etmiş oldukları doğruydu. Ama partinin fiilen kuruluşundan önceki yaz aylarında, geri çekilmişlerdi; Patricio, önce Robles Domínguez kardeşlerin halihazırdaki daha militan Ulusal Demokrat Parti'sine katılıp sonra onlardan da ayrılmış, siyaseti bırakan general ise kişisel evrakını düzenleyerek Ulusal Arşiv'e bağışlamıştı. Leyvaların Morelos'taki bayraktarı Antonio Sedano da 1909 Nisan'ında Mexico City'ye gidip destek olmak üzere Madero'yla görüşmüş; fakat Cuernavaca'ya döndüğünde yediği hapis cezası üzerine, siyasetten elini eteğini çekmişti. Madero'nun ağır sitemlerine ve acil ricalarına rağmen, ne Leyvalar ne de Sedanolar taraftarlarından bu yeni çabayı desteklemelerini istedi.[77]

Cuernavaca'daki eski Leyvacı aktivistler ise başlarında kimse olmamasına ve büyük risk almalarına rağmen, yine de Leandro Valle Kulübü olarak yeniden örgütlendi ve Madero'ya desteklerini açıkladılar. Yine orada, gençlerin devam ettiği bir diğer eski Leyvacı'nın etkisi altındaki bir edebiyat derneği, fiilen bir Anti-Reeleksiyonist kulübe dönüştü. Yautepec'in sevilen insanları propagandaya giriştiler. Cuautla'da, *La Época*'nın bağımsız editörleri ise başkan adayı olarak desteklerini açıkça Madero'dan yana koydular. Cuautla Sevgi ve İlerleme Kulübü'nün spiritüelleri de aylık yayın organları *El Obrero Espíritu*'da, alenen olmasa da muhtemelen bireysel olarak dindaşlarını desteklediler.[78] Ama tüm bu yapılanlar yetersiz kalıyordu. Son Morelos seçiminde canları yanan jefes políticos, en tehlikeli muhalifleri zaten safdışı etmiş, şimdi ise tam bir teyakkuz halindeydi. Sıradan memnuniyetsiz insanlar yetkililerin şimşeklerini üzerlerine çekmemek için, dilekçelerden ve resmi örgütlenmelerden uzak durdular.

Jojutla civarında cereyan eden tek ciddi faaliyet, sabık bir Leyvacı olan Eugenio Morales'in kırktan fazla Maderocuyu bir araya getirmesi

77. Agustín Yáñez ve Catalina Sierra (Der.), *Archivo de Don Francisco I. Madero. Epistolario (1900-1909)*, Meksika, 1963, s. 324, 382, 399. Robles Domínguez, *El Hombre Libre*, 17 Ekim 1930. Manuel Mazari, "Correspondencia del General D. Francisco Leyva" *Boletin del Archivo General de la Nación*, V, 3 (Mayıs 1934), 450. Sedano, a.g.e., s. 19-21.
78. Diez, *Bibltografia*, s. clxxxiv. Valentin Lopez Gonzalez, *La Historia del Perio- dismo en Morelos*, Cuernavaca, 1957, s. 9-10. *El Constitutional*, 20 Mart 1910. Madero to *La Epoca*, 24 Temmuz 1910, Archivo de Madero (bundan böyle AM). Manuel Dominguez, *Cuautla. Sucinta recena de la heroica ciudad, cabecera de distrito en el estado de Morelos*, Meksika, 1907, s. 17-22. *El Obrero Espiritu*, Eylül-Kasım 1910.

oldu. Topluluğun köklü üyesi ve yıllarca orduda ihtiyat subayı olarak hizmet etmiş olan Morales, Anti-Reeleksiyonist adaylar toplantısından altı hafta önce, 1 Mart 1910'da Madero'ya bir mektup yazarak çabalarını övdü ve onu kulübün açılışını yapmak üzere Jojutla'ya davet etti.[79] Madero, hayli uzun cevabında bir yandan Morales'e teşekkür ederken, bir yandan da davete neden icabet edemeyeceğini açıklıyor ve onu yola kendi başına devam etmesi için sıkıştırıyordu. Madero, 15 Mart'tan önce örgütlenmenin özellikle önemli olduğunu, kulübün böylece başkan adayını seçen parti kongresinin ön hazırlık toplantılarına katılabileceğini de söyledi ona.[80] Jojutla'da kısa sürede bir Anti-Reeleksiyonist Vatansever Ligi ile onun kadınlar kolu kuruldu ve Morales, nisan ortasındaki Mexico City konvansiyonuna yegâne Morelos delegesi olarak katıldı.[81] Ne var ki Jojutla Anti-Reeleksiyonistler'i fazla ayakta kalamayacak kadar ciddiydiler. Durumdan rahatsız olan yerel yetkililer mayıs başında grubun önderlerinden biri olan Lucio Moreno'yu içeri attı. Aleyhinde herhangi bir suçlama olmadan 1 Haziran'a kadar hapiste kalan Moreno, muhtelen seçim gününü de orada geçirdi.[82]

Bunca telefata rağmen, Maderocu kampanya Morelos'ta gerçek bir etki yaptı –üyelik listelerinde değil ama halkın tutumunda. Ulusal bir muhalefetin oluşmuş olması ve sadece Díaz'ın ardılı konusundaki tercihlerini değil, doğrudan doğruya onun görevde kalma hakkını da tartışmaya açması basit ama şaşırtıcı bir olguydu ve diktatörlük rejiminin itibarını gözle görülür biçimlerde olmasa da önemli ölçülerde sarstı. Kıyıma uğramış ve küçük, ücra kasabalarda güçten kuvvetten düşmüş yerel idealistler, yalnız olmadıklarını veya hiç değilse yalnız olmaları gerekmediğini, kendileri gibi sayısız insan olduğunu fark ettiler. Ayalanlı bir öğretmenin sonradan anımsadığı gibi, Madero'nun Díaz'ın karşısına dikildiğini görmeleriyle birlikte birden cesaret bulmuş ve utana sıkıla umuda, eylem baharına kapılmışlardı.[83]

Porfiriocu siyasetçilerin en akıllıları, tam da böyle bir umut uyandırmaktan korkarak, Díaz'a asla açıkça meydan okumamıştı.[84] Ülke-

79. Morales, Ocak 1903'te, Jojutla'daki ihtiyat ordusunda subay oldu. *Semanario Oficial*, IX, 6, 2.
80. Madero'dan Eugenio Morales'e, 11 Mart 1910, AM.
81. *México Nuevo*, 19 Nisan 1910.
82. *El Constitutional*, 10 Haziran 1910. Moreno'nun karısı, kadınların yardımlaşmasının başkanıydı.
83. Bkz. Otilio Montaño'nun, 9 Ocak 1915'te, Devrimci Konvansiyon önündeki nutku, Florencio Barrera Fuentes'den alıntı, (Der.), *Cronicas y debates de las sesiones de la Soberana Convention Revolucionaria*, 3 Cilt, Meksika, 1964-65, II, 61.
84. Bu husus ve devrimle ilgili diğer konular hakkındaki mükemmel bir makale için, bkz. Daniel Cosio Villegas, "Del Porfiriato a la Revolucion" *Novedades*, 2 Kasım 1952.

sini iyi tanıyan General Bernardo Reyes, Díaz'ın otoritesine başkaldırmanın ne anlama geleceğini –bunun nasıl şiddete, ardından iç savaşa, sonra devrime ve derken tüm Meksika toplumunun genel bir ayaklanmasına ve eğer ABD müdahale edecek olursa da Meksika'nın bağımsızlığının kaybına yol açabileceğini– biliyordu. Bu yüzden, Díaz kendisine önceki yaz emekli olmasını söylediğinde, muhalefet alanını boş bırakarak köşesine çekilmişti. Oysa Madero, nispeten daha genç oluşu, karakteristik masumiyeti ve kuzeyli taşra geçmişi yüzünden, Porfiriocu rejimin hakiki tabiatını hiçbir zaman anlamamış ve bu yüzden halk önünde cereyan eden bir başkanlık çekişmesinin düzen için toptan yıkım anlamına gelebileceğini görememişti. Madero'nun kendisi hiçbir zaman devrimci olmamıştı ama kurulu düzendeki düşmanlarının başından itibaren itham ettiği gibi, yıkıcıydı. "Demokrasi hareketi"ne kampanya boyunca yaptığı katılım çağrısı, "temiz" siyaset sözü, dokunaklı nezaketi, ilgisi ve içtenliği –hepsi birden, diğer her yerde olduğu gibi Morelos'ta da güçlü bir çekim yaratmıştı. Ayalanlı öğretmene göre, Madero'nun açıkladığı "ilkeler" "kutsal"dı, mutlak olarak "inanılmaya" değerdi.[85] Anti-Reeleksiyonist kampanya, bir haçlı seferine dönmüştü: İş, oyları değil kalpleri kazanmadaydı. Ve 13 Haziran günü, tam seçimin arifesinde, havari tevkif edildiğinde yaşanan duraksama, bir bekleyişin sonu değil başlangıcı oldu. Köy öğretmeni gibi yıpranmış, kenarda kalmış vizyonerler –komşu havarilerin bizzat kendileri– bunu en fazla umursayanlardı. Ama ajitasyon, düz çiftçileri, yarıcıları, hatta gündelikçileri bile harekete geçirmişti. Morelos'taki Maderocu bir acentanın bildirdiğine göre, orada halk "her türlü mücadeleye hazır" bekliyordu.[86]

Escandón ve yol arkadaşları, bu yeni ruhun planlarını altüst edebileceğini fark ettiler. Don Porfirio'dan onların da kendilerine göre şikâyetleri vardı, sıkı para politikaları, siyasi hayal kırıklıkları ve benzeri; ama bunlar ufak şikâyetlerdi, mevcut çekişmenin yanında lafı bile edilemezdi. 1909'da Morelos'ta kampanya yapmış Demokrat siyasetçilerin ve profesyonellerin birçoğu, şimdi Madero'nun Anti-Reeleksiyonist hareketiyle yakınlaşmıştı. Ve Madero da tutuklanışından önce, gerçekten ülkeyi turlayıp büyük kalabalıklar önünde konuşmuştu. Daha o zamanlardan Tlaxcala, Yucatan ve Sinaloa valileri yerel başkaldırılar yüzünden sıkıntıdaydı. Son ikisi, düzeni sağlamak için federal birlikleri çağırmak zorunda kalmıştı. Eğer benzer isyan ve ayaklanmalar

85. Bkz. Ek B'deki Plan de Ayala'nın girizgahı.
86. Mazari, "Bosquejo" s. 112-13.

Morelos'ta olmuş olsaydı, yakın hedefin kim olacağı belliydi –evvelki yılın *Mueran los gachupines!* [*Gachupinlere ölüm!*] çığlıkları hâlâ havada çınlıyordu– ve Escandón da adımlarını buna göre attı. Tehlike köylerdeydi; o da saldırılarını buraya yöneltti.

20 Haziran 1910'da, vekillerine seslenerek geçen aralıkta teklif ettiği sekiz yasa değişikliğine ilaveten dört yeni değişiklik daha onaylamalarını istedi. Madero bir haftadır San Luis Potosi'deki hapishanedeydi ama taraftarlarının çıkarabileceği karışıklıktan hâlâ korkan Escandón, bunun önüne geçebilmek için daha on sekiz ay önceki kendi kampanyasında yaptığı konuşmalarda yerin dibine batırdığı ilçe sistemini genişleterek kaymakamlıklara indirmeyi önerdi. Her ne kadar Morelos Cumhuriyet'in en küçük ikinci eyaleti ise ve mükemmel bir yol, demiryolu ve telgraf sistemine sahipse de Escandón "ulaşım ve haberleşme eksikliğinin idarenin otorite tesis etmesini engellemesi" ve bazen de resmi uygulamaları "düpedüz etkisiz" hale getirmesinden yakınıyordu. Tatminkârlıktan uzak bu gibi koşulların "hükümetin bastırmakla yükümlü olduğu ciddi rahatsızlıklara meydan verebileceği" uyarısını yaptı ve ardından, çözümün ulaşım ve haberleşmeyi yaygınlaştırmaktan veya rahatsızlıkların olası nedenlerini ortadan kaldırmaktan değil, "yerel siyasi otoriteyi" daha da pekiştirmekten –yani, Morelos'un ilçe merkezi olmayan yirmi belediyesine kaymakam görüntüsünde yirmi idari temsilci daha göndermekten– geçtiğini açıkladı. Böylece, "şayet yerel yönetimler, kötü niyetten veya ihmalkârlıktan dolayı eyalet valisinin eyleme geçmesini geciktirecek olursa" eyalet yerel yönetimler üzerinden değil, doğrudan doğruya harekete geçip güç kullanabilecekti. Subjefaturalar'ın* tabii ki geçici olacağı sözünü verdi: Yörenin tecrit durumu ve muhalefet sona erdiği anda, bu karakollara ihtiyaç kalmayacaktı.[87]

İşin tuhafı, vekiller onun isteklerini hemen yerine getirmedi ve bu talepleri ancak sonbaharda, yeni meclise "seçilip" görevlerine başlayınca onayladılar. Ama muhalefetin yaz boyunca süren huzursuzluğunun 8 Temmuz'daki son seçimlerden sonra da sürüp sürmeyeceğini görmekte geciktiyseler bile, haftasına bunun kanıtlarını fazlasıyla görmek durumunda kalacaklardı. Eylül en iyi kanıtı sunmuş olsa gerek. Her eylül, *fiestas patrias*larda ülkenin popülist kökenleri kutlanırdı. Ve federal hükümet, eyalet yönetimleri ve yerel yönetimler bağımsızlığın yüzüncü yılına denk gelen o yıl, o zamana kadarki en muhteşem

* Subjefatura: Merkezi karakollar. (ç.n.)

87. *Semanario Oficial*, XIX, 27, 1.

kutlamalara hazırlanmışlardı. Ne var ki Díaz'ın damadının Mexico City'deki ahırlarında yapılan inanılmaz müsriflikteki hazırlıkları gören Emiliano Zapata gibi sıradan insanlara, bütün bunlar –bedelini kendilerinin ödemek zorunda olduğu– büyük bir alay gibi geliyordu.[88] Her taşra şehri, Cumhuriyet'in ilk şehit havarilerine ve kumandanlarına tapınırken, Cumhuriyet'in son havarisi hapislerde çürüyordu. Hangi dönemde olunursa olunsun, yüz karası bir tutarsızlık sayılırdı bu: Güçlüklerin ancak "evrim" yoluyla çözüleceği yolundaki pişkin científico vaadine rağmen, Porfirio dönemi boyunca yaşanan hazin devrimler, Meksikalıların resmi ihanetler karşısında umutsuzca da olsa bitmek tükenmek bilmeyen öfke duyma kapasitelerinin anlamlı bir tanığıydı. Oysa yeni neslin yine adalet özlemiyle yanıp tutuşan, adaletsizliği haklı çıkaran mazeretlere sağır, üstüne üstlük bir de hâlâ dumanı tüten özgür bir kampanyada adaletin vaat ettiklerini tatmış pek çok yoksulu ve garibanı için, tutarsızlık daha kötü bir şey –hem gülünç hem de hoşgörülemez çelişkiydi. Özgürlüklerinden göz göre göre mahrum edilmiş olanlara, resmi bağımsızlık bayramı, bilerek yapılmış bir zulüm gibi geliyordu. Şu meçhul Ayalalı öğretmenin (ki kendisi yüzüncü yıl komisyonunun bir üyesiydi) sonradan hatırladığı gibi, "Kamuoyunda bir *refus*a ulaşma, yani ağzına kadar ret ve isyanla dolmuş olma ruhu vardı".[89]

Fiestalarda halkın tepkisine yakından şahit olan vekiller, ekim ayı başlarında yeniden toplandıklarında, Escandón'un talimatını yerine getirerek, istediği on iki yasa değişikliğini onayladı.[90] Ekim 15 itibarıyla vali, eyalette yerel özerklik adına ne kalmışsa onu da tasarufuna almak üzere kaymakamları atama yetkisine sahip olmuş oldu.

Artık plantasyoncular düze çıkmış, Morelos üzerindeki kontrollerini anayasa düzeyinde pekiştirmiş, ilkbahar ve yaz aylarında karşılaştıkları pürüzleri aşmış ve dinamik ilerlemelerine kaldıkları yerden devam edebilirlermiş gibi gözüküyordu. Gerçekteyse, bütün dertleri bitmemişti. Nitekim kasım başlarında, hapisten kaçıp Teksas'a geçmiş olan eski aday Madero'nun devrim çağrısı yaptığına dair haberler duyulmaya başladı. Ve Cuernavaca'nın son seçimde onu desteklemiş olan literatileri, onun yeni hareketinden yana tavır aldıklarını açıkladılar. Yerleşik atalarına ihanet ederek plantasyoncuların düzenine

88. Morelos'ta belediye kutlamaları için heyetler kurulması ve para toplanması işi, daha 1907'e başlamıştı. A.g.e., XVI, 35, 2; XVII, 6, 3-4.
89. Otilio E. Montano, "El Zapatismo ante la Filosofia y ante la Historia" (MS, 1913), AZ, 27:6.
90. *Semanario Oficial*, XIX, 49, 3.

karşı bayrak açtılar ve *La Voz de la Juventud* adlı küçük dergilerinde, yoksul halkı Madero'nun macerasına katılmaya teşvik ettiler.[91] Oysa aslında bunlar ailevi meselelerdi. Morelos'ta önemli olan, Mexico City'deki uzmanların gelecek şeker kamışı hasadının ülke tarihindeki en büyük hasat olacağı yolundaki tahminleriydi. Escandón bu beklentiyle kendi Atlihuayán haciendasındaki fabrikaya yeni gelişmiş makinalar kurdurmuştu.[92] Başkentteki son moda evlerinde dinlenen plantasyoncular hallerinden memnundu: Gururla "Cumhuriyet'in en zengin ve en müreffeh eyaleti" olduğuna inandıkları Morelos, nihayet onların olmuş gibi gözüküyordu. Ve nasıl plantasyonlarını idare etsin diye yöneticilerine emanet ettilerse, eyaletlerini de aynı güvenle Escandón'a bıraktılar.

Vali de kendinden emindi. Kasım ortasında, yağmur mevsiminin ardından, iki aylık bir tatilden dönüp kış güneşinin tadını çıkarmak üzere Cuernavaca'ya geldi.[93] Şimdi artık görevinin o kadar az bir çaba gerektirdiğine inanıyordu ki vahim bir ihtiyaç olduğunu söylediği kaymakam atamalarını dahi ihmal etmişti. Ve iplerin birazcık gevşek tutulduğu kasım sonundaki belediye seçimlerinde, eski Leyvacılar en az sekiz belediye meclisine girdiler; hatta Tepoztlán'da belediye başkanlığını dahi aldılar. Başka yerlerde de sabık Leyvacıların akrabalarına ya da mevcut vali aleyhine açılan 1903 davasından canını kurtaran bir Yautepecli gibi, aynı derecede isyankâr unsurlara giden sandalyeler vardı.[94] Ama bu bir kıyamet alameti değil, sadece ufak bir arıza gibiydi. Morelos'taki hiçbir yer, Madero'nun 20 Kasım'daki ulusal devrim çağrısına cevap vermemişti. Ve mülkünden emin olan Escandón, –arkadaşı Mrs. King'le İngiltere'yi yâd ederek– bir başka hayali dünyaya daldı.

Ne var ki yıl sonuna gelinirken, eyaletteki dertler hiç de azalmış filan olmayıp, tam tersine, katlanarak büyümüştü. Uzaklardaki Chihuahua'da Maderocu devrim canlılığını korumuş ve Mexico City'de hükümet baskı kurmakta geç kaldığı için bir bunalım patlak vermişti; Morelos'ta bundan cesaret alan siyasi ve adli kaçaklar çeteler kurmaya ve saklandıkları yerlerden çıkarak neredeyse yirmi senedir ilk defa, yerel idarelerin kuvvet ve moralini sınamayı giriştiler. Çeteler küçük, silahları zayıftı: Genovevo de la O grubu, Cuernavaca'nın kuzeyindeki dağlardan ancak yirmi beş adam toparlayabilmişti ve içlerinden yalnız de la

91. Lopez Gonzalez, a.g.e., s. 9-11.
92. *El hacendado mexicano*, XVI, 193 (Aralık 1910), 441; XVII, 194 (Ocak 1911), 15.
93. *Semanario Oficial*, XIX, 38, 2; XX, 1, 1.
94. Meclis üye listeleri için, bkz. a.g.e., XIX, 50, 6-8. Leyvacı kulüp üye listeleri için, bkz. *México Nuevo*, 18-27 Ocak, 29-31; ve 4-5 Şubat, 1909. Diğer yedi kasaba, Xochitepec, Yautepec, Ayala, Jojutla, Tlaquiltenango, Tlaltizapan ve Jonacatepec idi.

O'nun silahı vardı, o da 70 kalibrelik bir eski model tüfek.[95] Fakat asiler hep rastgele, zorlu yerlerde ortaya çıktıklarından, Escandón adamlarının onları yakalayıp imha edemeyeceğini anladı. Hatta bu kaçaklardan daha da rahatsız edici olanı, kırsal alandaki köylülerin de Escandón'un emniyette sandığı ütopya'ya karşı silahlı direnişe geçmeleriydi.

1910'da eyaletteki yüz pueblo arasında, komşu haciendayla düştüğü hukuki ihtilaf nedeniyle ağzı yanmamış tek bir tanesi bile yoktu muhtemelen. Ve hüküm süren kargaşada, umarsız birçok köylü, doğrudan eyleme geçerek davaya daha iyi hizmet edip etmeyeceğinin hesabına girişmişti. Tepoztlán, Santa María, Tlaquiltenango ve Cuautla gibi geleneksel bağımsızlık ve tarımsal hoşnutsuzluk merkezlerinde en muhtemeli, bu hesabın devrimden yana çıkmasıydı. Çeşitli topluluklarda, aslında kırsal birer grev olan küçük protesto hareketleri meydana geldi.[96] Ancak bu küçük isyanların hemen hemen tamamı ya kendiliğinden dağıldı ya da plantasyon idarecilerince yerinde bastırılarak yahut anlaşmayla sonlandırıldı; Escandón'un düzeni sağlamak için bu haftalarda federal polisi veya birlikleri kullandığına dair hiçbir kayıt yoktur.

Ama Escandón ve yöneticilerinin olgunlaşsın diye bıraktığı köy ayaklanmalarından birinde durumun vahamet kazandığı anlaşıldı. Bu, belalı Cuautla ilçesinin güneyindeki Ayala belediyesinde çıkan isyandı. Bu ilçe büyüklüğündeki belediyenin, Hospital ve Cuahuixtla haciendalarının hak ihlallerine karşı yıllardır mücadele eden dört çiftçi cemaati el ele vermiş ve birlikte, Cuautla ve Mexico City ile küçük ama doğrudan bir kamyon ticaretine girişmeyi başarmışlardı. Gelen büyük baskılara karşı sürdürülen bu ticari bağımsızlık, yörenin Bağımsızlık Savaşı'nda oynadığı rolden ileri gelen büyük yerel gururla karışınca katlanıyordu.[97] Buradaki sıradan insanlar eyaletteki diğerlerine göre kendilerini savunmaya muhtemelen daha hazırdılar. Ayala beldesindeki çiftçiler, 1860'ların çapulcu eşkıya çetelerine hiçbir zaman boyun eğmemiş, şantajlarına teslim olmamışlardı. Silahlanmışlar, yasadışı kanun infazcıları olarak örgütlenmişler ve karşı koymuşlardı. 1890'lara gelinirken de Ayala, Morelos'un belki de en militan ve en ağır silahlarla donanmış kırsal belediyesi olmayı sürdürdü.[98] Ve bu isyan geleneği devam etti. Escandón'un eyaletteki köylere karşı açtığı

95. De la O in *Impacto*, 31 Aralık 1949. Bkz. ayrıca Mazari, "Bosquejo" s. 115.
96. Lewis, a.g.e., s. 94.
97. Belediye ve onun merkezi Villa de Ayala, Francisco Ayala adlı yerel bir halk kahramanının ardından bu adı almışlardı. Bkz. Sotelo Inclán, a.g.e., s. 141-6.
98. Gobierno de Morelos, *Memoria sobre el estado de la Administración Pública de Morelos. Presentada al H. XI. Congreso por el Gobernador Constitutional General Jesus H. Preciado. Abril 25 de 1890*, Cuernavaca, n.d., 1890?.

savaşın kritik bir aşamaya geldiği 1910 yılında, silahlı direnişin geliştiği yörenin Ayala olması hiç de şaşırtıcı değildi. Yine, liderin beldedeki dört yerleşimden biri olan küçük Anenecuilco köyünden çıkması da sürpriz olmamıştı. Daha önce, 1860'larda da böyle olmuştu ve en ön safta yine aynı Zapata ailesi vardı.

Anenecuilco'nun Eylül 1909'da seçtiği yeni köy meclisi üyeleri, ilk olarak, bildik köy tapularını yeniden inceleme süreciyle işe başlamış ve köyü mahkemede temsil edecek güvenilir bir avukat bulmaya girişmişlerdi.[99] (Fahiş bir ücret karşılığında) anlaştıkları ilk avukatın pek yardımı dokunmayınca ona yol verdiler.[100] Ardından Mexico City'deki çeşitli kaynaklara danıştılar –ki bunların arasında, her ikisi de Díaz rejiminin tanınmış muhalifleri olan Paulino Martínez ile galiba Jesús Flores Magon da vardı.[101] Ama tüm bu çabalar sonuçsuz kaldı. Daha da kötüsü, muhtemelen bu aykırı şahsiyetlerle düşüp kalktıkları için, meclis başkanı Emiliano Zapata, Şubat 1910'da silah altına alındı.[102] Terhisi için, "eyaletteki, hatta belki Cumhuriyet'teki en iyi hacienda"nın sahibi, Díaz'ın damadı, Ignacio de la Torre y Mier'in uğraşması gerekti. Karşılığında Zapata, onun Mexico City'deki alımlarında baş seyis olarak çalıştı.[103]

1910 ilkbaharında, Zapata Morelos dışındayken, köylüleri ciddi bir sıkıntıyla karşı karşıya kaldı. Anenecuilcalılar yeni gayri menkul yasasını uygun bulup usulüne uygun şekilde kendi tarlalarını talep etmişlerdi ama bu talep Hospital'in onları atmak istediği toprakları da içeriyordu. Hospital'in yöneticisi, intikam olsun diye tam tarlaları ekime hazırlama döneminde, eğer ihtilaflı alanı ekip biçmeye cüret edecek

99. Sotelo Inclán, a.g.e., s. 176-7.

100. İlk avukat Luis Ramirez de Alba'ya 100 pezo ödediler. Onun, köy meclisi başkanı olarak Zapata'ya verdiği, ASI'deki makbuz 16 Ekim 1909 tarihlidir.

101. Zapata'nın meseleyi ünlü anarko-sendikalist Ricardo Flores Magon'la da görüştüğüne dair bir anlatı da vardır. Bkz. Sotelo Inclán, a.g.e., s. 217. Ama bu imkânsızdır. Ricardo, 1907'den Ağustos 1910'a kadar Amerikan hapishanelerindeydi, sonra da Baja California'nın işgalini yönetmek için doğrudan Los Angeles'e gitti. Bkz. Lowell L. Blaisdell, *The Desert Revolution. Baja California, igu*, Madison, 1962, s. 9, 15 ff. Hem Jesus Flores Magon, Ricardo'nun kardeşi ve hem de Martínez aktif Anti-Reeleksiyonistlerdi ve Martínez 31 Ocak 1909'da Cuautladaki Leyvacı yürüyüşte konuşmuştu. Bkz. the *Diario del Hogar*, 2 Şubat 1909.

102. Zapata, 11 Şubat 1910'da, Albay Angel Bouquet komutasında Cuernavaca'da üslenen Dokuzuncu Süvari Alayı'na alındı. 29 Mart 1910'da, ilk girdiği rütbeyle –*soldado*, er– salıverildi. Bkz. Hector F. Lopez'de yeniden basılan belgeler: "Cuándo fue consignado Emiliano Zapata?" *El Hombre Libre*, 5 Nisan 1937. En bilgili Zapatacı vakanüvis, Lopez'in tarihleri doğruladığı halde, Zapata'nın 1908'de orduda hizmet ettiği efsanesi hâlâ sürmektedir. Bkz. Serafin M. Robles, "Emiliano Zapata sienta plaza como soldado el ano 1910" *El Campesino*, Aralık 1951.

103. Sotelo Inclán, a.g.e., s. 173. De la Torre y Mier de o sıra Morelos'tan federal vekildi. Onun Tenextepango haciendasının tasviri için, bkz. *El hacendado mexkano*, XIII, 148 (Nisan 1907), 484.

olurlarsa, buradan sürülüp çıkarılacaklarını söyleyerek Anenecuilcalıları uyardı. Bunu Escandón'un ofisiyle yapılan acıklı yazışmalar izledi; başvurular umutsuzlaştıkça yanıtların kibarlaştığı o yazışmalar. Talepler Hospital'in sahibine iletilip de meydan onun "nasıl uygun görürse, öyle buyurmasına" bırakılınca, o da şöyle dedi: "Eğer Anenecuilcolu bu güruh ekip biçmek istiyorsa, bırakın saksıda ekip biçsinler; çünkü bir gıdım toprak alamazlar, hatta tepelerin yamaçlarını bile".[104]

Ama köylüler pes etmedi. 24 Mayıs'ta kendilerinden, söz konusu toprakları önceden işleyen şahısların bir listesini isteyen Vali Muavini Hurtado de Mendoza'dan bir randevu kopardılar. Liste, yanında acele bir karar için yakaran bir dilekçeyle birlikte iki gün içinde iletildi –artık toprağın tapusuna veya mülkiyetine dair değil de bundan böyle kiralanarak veya borcuna, artık hangisi mümkünse o şekilde işlenip işlenemeyeceğine dair bir karar için. Hurtado de Mendoza diğer işleriyle öylesine meşguldü ki köy hiçbir cevap alamadı. Erteleme üstüne erteleme derken, yağmurlar zaten başlamıştı.

Anenecuilco tarihçilerinin sözcükleriyle, "Anenecuilco gerçekten dağılıp, iflasa gidiyordu". Köylüler bu topraklar olmadan geçinemezlerdi. Dağılıp göçmek zorunda kalacaklardı ki bu da yedi yüz küsur yıllık bir insan topluluğunun sonu demek olurdu. Hospital'in yöneticisi zarara bir de hakaret ekleyerek toprakları Villa de Ayala'dan, belediye merkezinden gelen çiftçilere kiraladı ve onların verdikleri isimle villano'lar Anenecuilcalıların zaten çapalamış olduğu sıraları ekmeye başladı.

Bardağı taşıran da işte bu damla oldu; Zapata'nın tam o sırada, Torrey Mier'in ahırlarındaki o yüz yılda bir başa gelen fırsatı tepip, kafası bozuk ve öfke içinde çıkagelmesi de Anenecuilco'nun şansıydı. Bu yerel krizi çözmek için olağandışı bir şeylere cüret etmek gerekiyordu. Köy konseyinin başkanı olarak kararı Zapata verdi. Alışılageldik yollar işe yaramadığına göre, Anenecuilco kendisi adına hareket edecekti. Zapata köyden seksen kadar silahlı adamı yanına alarak villanoların ekim yaptığı tarlalara gitti. Onlarla dövüşmeye meraklı olmadıklarını, her iki köyde de Placencialar, Merinolar ve Salazarlar bulunduğunu ama toprağın Anenecuilco'ya ait olduğunu ve Anenecuilcalıların işleyeceğini söyledi. Villanolar, hacienda korucularıyla birlikte kenara çekildi ve Zapata toprakları kendi köylülerine dağıttı. Haber bir anda bütün eyalete yayıldı. 1910 yazında, Escandón'un ahbabı Mrs. King bile kaldığı Cuernavaca otelinde Zapata'nın adını duydu –"Cuautla yakınlarında bir yerlerde ... halkı galeyana getiren bir herif".[105]

104. Bu ve izleyen epizotlar için, bkz. Sotelo Inclán, a.g.e., s. 182-8.
105. King, a.g.e., s. 59.

Hospital, izleyen birkaç ay Anenecuilcalılara ilişmedi ama sonunda kullandıkları topraklar için onlardan kira istedi. Köylülerin bunu ödemeyi reddetmesi üzerine, hacienda kaymakama başvurarak Villa de Ayala'da Kaymakam Vivanco ve Belediye Başkanı Refugio Yáñez'in huzurunda bir duruşma talep etti; Yáñez, önceki arazi anlaşmazlıklarında Anenecuilco'ya yardım etmiş ve 1909'da Villa de Ayala'daki Levyacı kulübün başkanlığını yapmıştı. Anenecuilco adına konuşan Zapata, kötü hava koşulları yüzünden mahsul alınamadığını, bu yüzden elde kira ödeyecek ne ürün ne de para bulunduğunu anlattı. Hospital ise talebinde ayak direterek, Anenecuilcalılardan ya ineklerini satarak ya da topraklarında gündelikçi olarak çalışarak borcu ödemelerini istedi; fakat jefe sonunda köylüler lehine karar vererek 1910'da hiç kira ödememelerine, 1911'de ise ne kadar ödeyebileceklerse o kadar ödemelerine hükmetti.

Bu müthiş bir zaferdi ama Anenecuilco buna bel bağlayamazdı. Zapata, ihtilaflı arazinin kesinlikle köylülere iadesini sağlamak üzere Başkan Díaz'a bir heyet gönderdi. Anenecuilco lehine çıkan hüküm ulaşmış, jefe político da bunu hem hacienda yöneticisine hem de Zapata'ya iletmişti. Yönetici bu karardan hiç hoşlanmadı ama o sırada yapabileceği fazla bir şey yoktu. 1910 sonu itibarıyla Zapata ve yerel yetkililer –Vivanco ve Yáñez– pratikte ittifak halindeydiler. Kırdaki durum, Zapata başkanlığındaki köylülerle hacienda koruculari arasında silah zoruyla varılmış, gayet nazik bir ateşkesti. Ve Hospital haciendanın pahalı makinelerini, sulama tesislerini ve şeker kamışlarını koruyacak daha güvenilir bir kaymakamı iş başına getirtmeden, hacienda açık şiddetten kaçınmayı tercih etti.

Vivanco, kasım ortasında istifa ederek Zapata'nın düzenlediği bir veda töreninin ardından eyaletten ayrıldı.[106] Ama yerine gelen Eduardo Flores de ilçedeki haciendaların hizmetine fazla koşmadı. Bu haftalarda, Chihuahua'daki devrim yüzünden kırsal kesimdeki görevlilerin tamamı son derece gergindi ve reformları yerel popülarite kazanarak kısıtlama isteğindeydiler. Bundan yararlanan Zapata faaliyet alanını genişletti. Şimdi belediye merkezinden gelen villanolar da iyice güneydeki küçük Moyotepec yerleşiminden gelen çiftçiler de ona katılmıştı. Birçoğu, Anenecuilco savunma sandığına katkıda bulunuyor ve Zapata'nın köy tapuları ve adam başına düşen hisseler konusundaki kararlarına uyuyordu.[107] İhtilaflı her alanda haciendanın çitlerini yerle

106. *Semanario Oficial*, XIX, 49, 3-4.
107. Sotelo Inclán, a.g.e., s. 217-18.

bir eden Zapata, yerli çiftçilerle müzakere ettikten sonra hisseleri dağıtıyordu. Ve çiftçilerin isyanlarıyla duydukları gurur arttıkça, Zapata'nın ünü de alıp başını gidiyordu.

Her tarafta isyan ve başkaldırı haberleri dolaşırken, yeni jefe sonunda kendini ilçesindeki rahatsızlığın bir değerlendirmesini yapmak zorunda hissetti. Bir muhafız gücüyle yola çıkıp, haciendanın üzerinde hak iddia ettiği dağıtılmış kimi toprakları yerinde görmek üzere Zapata'nın üzerine yürüdü. Bu gibi karşılaşmalarda hep ne önemli olduysa, yine o öne çıktı –ateş gücü. Zapata'nın yüzden fazla silahlı adamı vardı; Flores'in muhafızları ise on kişiydi. Savunmada kalan Flores'in müdahalesini izah etmesi gerekiyordu. Zapata'ya kendisi ve adamlarının Maderocu olup ayaklandıkları söylentilerinin alıp yürüdüğünü söyledi. Zapata bu haberleri yalanladı, kendilerine ait olan tarlaları bölüşmekten başka bir şey yapmadıklarını söyledi. Flores'in bu konuda herhangi bir şikâyeti yoktu; sadece Maderocular bölgeye damlayacak olurlarsa, Zapata ve adamlarına güvenip güvenemeyeceğini sordu. Zapata'nın bu konuda teminat vermesi üzerine Flores çekip gitti ve köylüler de işlerinin başına döndü.

Zapata, 1910-11 kışı itibarıyla eyaletin o bölgesinde hâkim otorite haline gelmişti. Kontrolündeki alan büyük değildi ama büyük bir ekonomik değere, dolayısıyla da son derece stratejik bir öneme sahipti. Üstelik o ardından gidenlerin sergilediği kalkışma, başka taraflardaki bunalmış köylülere de tehlikeli bir örnek oluyordu. Kırda silah zoruyla sağlanan ateşkes, muhtelif yerlerde her an bozulabilirdi. Aslında Ayala isyanı, –başka yerlerde de kalkışmaya yol açsa bile– plantasyoncuların Morelos'u yeniden yapılandırmaya yönelik uzun vadeli planları için had safhada, hatta ciddi bir tehlike bile değildi. Son kertede, federal hükümet askerlerini gönderip isyanı ezer ve elebaşlarını da vurur ya da hapse atabilirdi. 19. yüzyıl Meksika'sının büyük yerli isyanlarının önderleri bile, isyan bayrağını daimi olarak yukarıda tutabilmiş değillerdi. Hükümet, geçen haziranda Yucatan ve Sinaloa'da olduğu gibi, Morelos'ta da bu büyüklükte bir isyanı kesinlikle ezip geçer, Zapata da eğer şansı varsa kaçıp kurtulurdu –şayet arkadan Madero devrimi çıkagelmeseydi. Ama 1910-11 kışının bitiminde, kuzeydeki bu hareket neredeyse mucizevi bir biçimde birleşti ve ülkenin yüksek politikacılarının bastırma veya satın alma girişimleri boşa çıktı. Bu aylarda iyice ayyuka çıkan kargaşada, başlangıçta son derece yerel, kökeni ve amaçları bakımından da sınırlı olan Ayala isyanı, ulusal bir anlam ve önem kazandı.

III

Köylüler Madero'ya Katılıyor

"... ve kısa bir süre sonra karşılaştık..."

Evlilikler gibi devrimlerin de en iyisi yıllar sonra belli olur. Madero, Díaz'ı on aylık bir planlama ve eylemin ardından devirmeyi başardı. Bu fazlaca erken kazanılmış bir zaferdi.

1910-11 kışı boyunca yönettiği koalisyon, asla sıkı bir devrimci örgüt değildi; aynı kafada, aynı niyette, kararları tartışılmaz bir lidere itaat eden, sınanmış bir yoldaşlar takımı da değildi asla. Birbirlerini hiç tanımıyor değillerse de ancak uzaktan tanıyan, ortak bir umudun etrafında daha yeni bir araya gelmiş bağımsız isyancılardan oluşan gevşek bir topluluktu. Maderocuların iktidarı ele geçirmeye teşebbüs dahi etmeden önce, en az iki üç yılı birlikte hareket ederek, birlikte gizlenip, birlikte dövüşerek geçirmeleri gerekiyordu. Aksi takdirde, birbiriyle ilişkili ama yine de farklı isyanlarını koordine edip bir düzene sokmaları zordu. Bu isyanlardan en kendine has olanı da Morelos'takiydi.

Başından itibaren eyalet Madero için pek bir anlam ifade etmiyordu. İlk devrimci planlarında ona küçük bir rol atfetti. Esas olarak Escandón-Leyva seçimine dair kulağına gelen haberler yüzünden buradan destek bekliyordu ama onun için asıl önemli yerler başkaydı.[1]

Madero, genel bir ayaklanmanın altından mali ya da siyasi olarak kalkamayacağının farkındaydı: Böyle bir şey fazla maliyetli olur ve muhtemelen de elden kaçardı. Dolayısıyla nihai devrim planında, mazbut eylem merkezlerine ağırlık verdi. Ülkeye kuzeyden yeniden girerken –Puebla City'de, Pachuca'da ve Mexico City'de olmak üzere– üç *golpes*, yani üç seri darbe tasarlıyordu. Devrimciler ile onların sivil ve asker sempatizanları "yekvücut" ayağa kalkıp bu şehirlerdeki cadde ve garnizonları ele geçirecek ve hükümeti, muzafferane bir şekilde Chihuahua'ya doğru hareket eden Madero ile görüşmeye zorlayacaktı.[2]

---

1. Roque Estrada, *La revolucion y Francisco I. Madero. Primera, segunda y tercera etapas*, Guadalajara, 1912, s. 263-6.
2. A.g.e., s. 319-22.

Devrimci bir birimin, kırda kendi hedefi etrafında toparlayabileceği herhangi bir bölgesel destek, hareketin genel pazarlık gücünü artıracak, bu da faydalı bir la guerrilla harekâtı, küçük savaş olacaktı. Ama asıl anahtar, şehirlerdi.

Bu durumda Morelos'taki ayaklanma, Mexico City'deki eyleme dayanmak durumundaydı. Ama hazırlıklar başlarken, plan değişti. Madero'nun Mexico City temsilcisi Alfredo Robles Domínguez, orada başarılı bir darbe şansının zayıf olduğunu fark etti. Daha sonra not düştüğü gibi, güneyde her ne olacaksa, en önemlisi o olacaktı. Ve her ne kadar Madero'nun stratejisine asla açıkça karşı çıkmadıysa da pratikte onun vurgusunu tersine çevirdi. Yönetimi altındaki bölgesel bir kırsal ayaklanma ulusal başkenti kuşatacak ve kuzeydeki Madero'ya teslim olana kadar baskı altına alacaktı.[3]

Morelos'a düşen rol yine de küçük kalıyordu. Guerrero üzerinde yoğunlaşan Robles Domínguez, Iguala'yı almayı, federal güçler erişmeden eyaletin çevresiyle irtibatını kesmeyi ve orada bulunan birkaç garnizonu yerle bir etmeyi umuyordu. İsyancılar başarısızlığa uğrayacak olurlarsa dağlarda saklanabilir, kuzeydeki isyanın peşlerindeki birlikleri kendi üstlerine çekmesini bekleyebilir ve ardından Oaxaca'daki isyanla birleşerek Costa Chica boyunca harekâta geçebilirlerdi. Morelos'a gelince, oradaki isyancılar da üslerinin eyaletin doğu veya batı ilçelerinde konumlanmış olmasına göre, Guerrero ya da Puebla'daki hareketlere yedek kuvvet hizmeti verebilirlerdi. Morelos'un tali rolü, oradaki yegâne iki muhtemel liderin –Eugenio Morales ile Patricio Leyva– kendilerini eyleme geçmekten mazur göstermeleri üzerine kesinleşmiş oldu. Leyva "bozuk sağlığından" yakındı, Morales ise meşgul olması gereken "vahim ailevi meselelerden" dem vurdu.[4] Eyalette dayanabileceği kimse kalmayan Robles Domínguez, kaynak ve silahlarını haliyle başka bir yere çevirdi.

Kasım ortası itibarıyla manzara buydu. Tasarlanan plan hayata geçmiş olsa, Morelos'taki hareket daha sıkı bir merkezi denetim altında kalmış olacak, büyük bir ihtimalle bütünleşik bir kuvvet olarak daha saygın bir muamele görecek ve dolayısıyla da bu kadar orijinal

3. Robles Domínguez, *El Hombre Libre*, 12 ve 14 Kasım 1930.
4. Diez, *Bibliografía*, s. clxxxviii. Leyva'nın *"ataxia locomotriz muy avanzada"*sı, (ileri derecede omurilik zaafiyeti, ç.n.) kendisini iki yıl öncesinde valilik *için şiddetli bir kampanya yürütmekten alıkoymamıştı*. Benzer biçimde, 1912-1913 arasında faal olarak siyasetle uğraşmasına da engel olmamıştır. Guerreran Maderistas Ekim 1910'da, kendisiyle temasa geçtiğinde, Morales'in ortaya koyduğu özür için, bkz. Arturo Figueroa Uriza, *Ciudadanos en armas. Antecedencia y datos para la historia de la revolution mexicana*, 2 Cilt, Meksika, 1960, I, 57.

bir yola sapmayacaktı. Bu şekilde örgütlenmiş bir devrimde de Zapata'nın eyalet çapında bir önder ortaya çıkması zor olacaktı.

Lakin güney için kurulan bütün bu devrimci plan, yürürlüğe sokulmasından bir hafta önce aniden çöktü. Robles Domínguez 13 Kasım'da tutuklanarak başkentteki hapishaneye atıldı. Ülke merkezindeki en yakın iki arkadaşı, Francisco Cosío Robelo ve Ramón Rosales de onunla birlikte tutuklanmıştı.[5] Tutuklanmaları, Mexico City'yi devrimin güney kanadı liderliğinden etti. 18 Kasım'da Puebla City liderliği de devre dışı kaldı. Oranın başkanı Aquiles Serdan, şehir polisi ve federal polis tarafından evinde uğradığı saldırıda, erkek kardeşi ve diğer birkaç partizanla birlikte öldürüldü.

Bu bozgun üzerine devrimci birimler Mexico City, Puebla City ve Iguala arasında mekik dokumaya devam ettiler ama gerçek bir otorite veya kaynakları olmadan. Yerel gruplar artık kendi iç farklılıklarını törpüleyip gelişmek ya da kendi başlarına eriyip gitmekte serbestti.

Bu koşullarda Morelos'ta bir hareketin örgütlenebilmiş olması dikkate değerdir. Kuzeydeki devrimci karargâhtan alınan haberler ya pek sık olmuyor ya da cesaret kırıcı oluyordu; ve eğer kuzeyde hiçbir eylem yoksa, bir başka yerde ayaklanmak intihar olurdu. Madero, 20 Kasım'da Rio Grande'de kendisini hemen hemen hiç kimsenin karşılamadığını görünce yaşadığı grotesk hayal kırıklığının ardından, kederli bir biçimde San Antonio'ya çekildi. Aralık'ın büyük kısmını New Orleans'ta geçirdi; belli ki davasını kaderine terk etmişti. Bütün bu haftalar boyunca Morelos'taki hoşnutsuzlar profesyonel liderlerden, resmi devrimci birimlerle güvenilir temaslardan veya özel fonlardan yoksun kaldı. Yine de orada burada bir araya gelmeye başlayıp Madero'nun mücadelesine katılmayı düşündüler.

Puebla City'deki katliam ve Rio Grande'deki utanç verici geri çekilişin ve devrimciler arasında ülke çapında yaşanan moral bozukluğunun ardından, bir grup kasım sonlarına doğru Pablo Torres Burgos'un Villa de Ayala eteklerindeki evinde toplanmaya başladı.[6] Ayala beldesindeki en politize çiftçilerin çoğu bu toplantıların birine veya diğerine katılmıştı muhtemelen, ama müdavimler Torres Burgos, Emiliano Zapata ve Rafael Merino idi. Ayalalılar dışında sıkça katılan diğer üç kişi ise San Pablo Hidalgolu Catarino Perdomo, Tlaquiltenangolu Gabriel Tepepa ve Güney Pueblalı Margarito Martínez'di.

5. Taracena, a.g.e., s. 100.
6. Magaña, a.g.e., I, 97.

Kâğıt üzerindeki lider Torres Burgos'tu. Taşra deyişiyle o "nasıl konuşulacağını" –jefe polîticoya bir vakayı nasıl takdim edeceğini– bilirdi. Ama hakiki şef, Anenecuilco-Villa de Ayala-Moyotepec ortak savunma komitesinin başkanı ve mevcut durumda Cuautla ilçesinin güneyindeki fiili otoritesi, Zapata idi. Grubun ne karar alacağı ona bağlıydı.

Yapılan çeşitli toplantılar sonucunda, grup üyeleri San Antonio'daki Maderista karargâhıyla temas kurmayı denemek gerektiğine kani oldular. Her şeyin ötesinde, Maderocuların federal toprak kanunlarının suiistimal edilmesiyle topraklarını kaybeden "küçük işletme sahiplerine" yaptığı rivayet edilen teklifin gerçek olup olmadığını öğrenmek istiyorlardı. Zaten Zapata, Madero'nun San Luis Potosi Planı'nın bir nüshasını görmüştü ve onun üçüncü maddesinin bir bendi üzerinde çalışıyordu.[7]

Madero'nun devrimci platformundaki basit bir tarımsal payanda olan bu bent, Díaz'ın toprak politikasından mustarip olan kırsal kesimdeki ailelerin desteğini almaya yönelik bir girişimdi. "Tapusuz Araziler Kanunu'nun sağladığı haksız avantaj sayesinde" diyordu Madero, "çoğunluğu Yerli olan sayısız küçük işletme sahibi –ya Bayındırlık Bakanlığı'nın çıkardığı bir hükümle ya da Cumhuriyet mahkemelerinin verdiği kararlarla– topraklardan atılmış bulunmaktadır. Kusursuz adalet, eski sahiplerin böylesine keyfi bir şekilde yoksun bırakıldıkları topraklarına yeniden kavuşmalarıyla tam olarak tecelli edeceğinden, bu tür tasarruf ve kararların yeniden incelemeye tabi tutulacağı beyan olunur. Ve böyle gayri ahlaki şekillerde bunları [toprakları] kendilerinin yahut varislerinin üstüne geçirenler, onları asıl sahiplerine geri vermek ve yanı sıra verdikleri zarar yüzünden tazminat ödemek durumunda kalacaklardır. Ancak toprakların "bu planın yayın ve ilanından önce üçüncü şahıslara intikal etmesi durumunda, eski sahiplere tazminatı, tahakkuk eden mülkün elden çıkarılması işleminden karlı çıkan öder".[8]

Bu tutum Ayalalı asilere de o sırada doğru ve yeterli göründü. Doğruydu, Morelos'ta bildikleri birkaç "Yerli" vardı ama bunu sadece şehirlilerin taşra halkına verdikleri isim diye biliyorlardı.[9] Madero'nun

7. Sotelo Inclán, a.g.e., s. 189. Bu belge için bkz. Manuel Gonzalez Ramirez (Der.), *Planes politicos y ottos documentos*, Meksika, 1954, s. 33-49.
8. Madero'nun zikrettiği *ley de terrenos baldios* isimli kanunla ilgili bir çalışma için, bkz. Orozco, a.g.e., I, 587-617; II, 1022-9.
9. 1910 yılında bölgesel Yerli dili Nahuatl'ı konuşan kişilerin oranı, Morelos nüfusunun sadece % 9.29'unu oluşturmaktaydı. Bu bilgi için bkz. Holt Büttner, a.g.e., s. 48. Bu nüfusun yoğunlaştığı kasabalar şunlardı: Xoxocotla, Chalcotzingo, Tepalcingo, Amilcingo,

teklifinin, anarko-sendikalist ajitatörlerin bazılarınca köylerin eski ejidolarını veya ortak arazilerini geri vermek olarak bilinen vaadi kadar radikal olmadığı da doğruydu; 1857'den itibaren anayasa tarafından tesis edilmiş olan bireysel özel mülkiyet hakkı sistemini olduğu gibi kabul eden Madero, sadece kamu görevlilerinin kanunu o şekliyle uygularken "ahlaklı" davranmalarını talep ediyordu.[10] Ama Ayalalıların da bildiği gibi, çoğu köylü ve rancheronun tek istediği de buydu. Morelos kırsalındaki aileler 1857 Anayasası'na saygılıydı. Onlara göre bu anayasa, ortak malların anlaşılmaz bir feshinden ibaretti, ama canlı ve hayati bir millet olma ilanıydı da –yaşlı birçok hısım, akraba ve komşuları, Fransız ordularına karşı bu dava uğruna hayatlarını hiçe saymışlardı. Yerleşik otoritelerce yıllardan beri kandırılmalarına rağmen, kanuna duydukları saygıyı asla kaybetmemişlerdi; Madero, onların ilgisini şimdi tam da mahkemelerde resmen adaletin sağlanacağı vaadi yüzünden çekiyordu. Ayala çevresinde bu gibi tavırlar devindirici güç haline gelmişti. Zapata, Madero'nun samimiyetinden bir emin olabilse, onun apaçık can çekişen devrimine katılıp hayat bulmasına yardım etmek isterdi.

Asiler, devrimci şeflerin Morelos'taki harekâtı kimin yönetmesini istediklerini de merak ediyorlardı. Başka hiçbir yerel grup San Antonio'dan görev talep etmemiş ve Morelos'un kendine has koşulları nedeniyle San Luis Planı da hiçbir yanıt alamamıştı. Madde 10, son iki yıl içinde "demokratik kampanyaların" yer aldığı eyaletlerde, devrime katılmış olduğu varsayımıyla önceki "halk adayı"nın geçici vali olmasına hükmediyordu. (Bu fıkra, Madero'nun Creelman mülakatından sonraki muhalif faaliyeti büyük bir ilgiyle izlediği Morelos, Yucatan, Sinaloa ve Coahuila'ya apaçık uyuyordu). Ve "geçici vali" büyük ihtimalle kendi eyaletindeki devrimci direktifleri de verecekti. Fakat Morelos'taki eski "halk adayı" olan Patricio Leyva bocalıyordu. Eğer sonunda liderlikten feragat ederse, o zaman kim yetkiyi üzerine alacaktı? Dikkatli ve vicdanlı insanlar olan Ayalalılar haydutluk suçlamasıyla karşılaşmaktan korkuyor ve bundan kaçınmak için resmi atama

---

Tetelcingo ve Tepoztlán. Bkz. Othon Flores Vilchis, "El problema agrario en el estado de Morelos" (Facultad Nacional de Jurisprudencia thesis, U.N.A.M., 1950), s. 66 ve Robert Redfield, *Tepoztlán, A Mexican Village. A Study of Folk Life*, Chicago, 1930, s. 30. Nahuatl'ı okuyabilenlerin sayısı elbette daha da düşüktü. Anenecuilco'nun Eylül 1909'a ait, eski tapularıyla ilgili çalışmasında, Zapata'nın kendisine bütünüyle yabancı olan Nahuatl dilinden tercümeye ihtiyacı olmuş, bunun üzerine sekreterini Cuautla'nın kuzeyindeki Tetecingo'ya göndermişti. Söz konusu tercümeyi yapabilen tek kişi, Tepoztla'daki eğitim sürecinde bu dil üzerine çalışmış olan kasaba rahibi olmuştu. Sotelo Inclán, a.g.e., s. 177.

10. Anarko-Sendikalist eğilimli Liberal Parti'nin 1906 yılı programı için bkz. Gonzalez Ramirez, a.g.e., s. 3-29.

ve kesin bir program istiyorlardı. Bu nedenle de bu gergin haftalarda, Zapata'nın ortak savunma komitesi vasıtasıyla para topladılar ve "sözcüleri" Torres Burgos'u, Madero'yu görmeye kuzeye gönderdiler.

Torres Burgos muhtemelen aralık ortasında San Antonio'ya gitmek üzere yola çıktı. Oraya gerçekten gidip gitmediği veya Madero'yu görüp görmediği bir soru işareti olmuştur. Büyük bir ihtimalle gitmişti. Ne o böylesi bir misyon konusunda yalan söyleyecek bir adamdı ne de Emiliano Zapata kendisine yalan söylenecek birisi; üstelik Zapata, Torres Burgos'un emirlerini doğrudan doğruya Madero'dan almış olduğuna her zaman inanırdı.[11] Şayet Ayala elçisi San Antonio'da Madero'yu görmüşse, bu aralık sonu veya ocak başlarında olmalıydı. Çünkü Madero o zamana kadar New Orleans'tan dönmemiş, hemen ardından da Dallas yoluna çıkmıştı. Ayalalıların şansına, onun devrim umutları tam da bu aralarda, Chihuahua'daki son başarılar üzerine yeniden alevlenmişti.

Bütün bunlar olurken, Mexico City'deki plantasyoncular da siyasi dostları arasında giderek tırmanan endişenin kokusunu aldılar. Ve Don Porfirio'ya hâlâ güvendikleri için oradaki mülklerinin savunmasını bizzat örgütlemek üzere Morelos'a dönme zahmetine girmeseler de en azından uzaktan bazı önlemler alarak plantasyonlarındaki personel için silah ısmarladılar ve ocak ayında da eyalet federal polisini takviye etmesi için Escandón'a para yardımında bulunmaya başladılar.[12]

Ayala'daki asilerinse o anda bir karara varmaları gerekiyordu: Plantasyoncuların stok yapmaya ve seferber olmaya devam etmelerine izin mi vereceklerdi, yoksa resmi devrimci bağlantıları olmasa da ellerine fırsat geçmişken ayaklanacaklar mıydı? Zapata'nın kararı Torres Burgos'u beklemek oldu.[13] Ayala çevresindeki kuvvetlerini sessiz sedasız örgütlerken, bir yandan da tanıdığı ateşli ve kızgın yerel liderleri zapt

11. Bu seyahati inkâr edenler veya kuşku duyanlar arasında şu isimler vardır: Dromundo, *Biografía*, s. 46; Douglas M. Crawford, "The Suriano Rebellion in Mexico, 1910-1919" Yüksek Lisans tezi, University of California at Berkeley, 1940, s. 18; ve Francisco Cosio Robelo, "Digale a Zapata que acabe el circo" *Mujeres y Deportes*, 6 Şubat 1937. Ancak, revize edilmiş biyografide Dromunda, Torres Burgos'un Madero'yla bir söyleşi yaptığını belirtmektedir: *Vida*, s. 47. Cosio Robelo, 1910-1911 kışından beri hapisteydi; bu yüzden, bu durumu birinci elden doğrulamasına imkan yoktur. Yetersiz kaynaklara dayanarak çalışan Crawford'a gelince, o da kısaca bununla ilgili bir kanıt olmadığını söylemektedir. San Antonio sürgünlerinin hiçbiri Torres Burgos'un ziyaretinden bahsetmedikleri gibi, daha sonra Madero'yu gördüklerini de reddetmediler.

12. Morelos'un siyasi durumu hakkında bir andıç, 29 Aralık 1911, Archivo de Alfredo Robles Domínguez (bundan böyle ARD), Kutu 7, Dosya 37, Belge 5.

13. Joaquin Páez, "Cuatro meses de vacaciones con Zapata" 26 Mart 1951'de *El Sol de Puebla*'da tefrika edildi.

etmeye çalışıyordu. Ama Torres Burgos dönene kadar otoritesi ancak kişisel düzeyde kaldı. Eyaletin kuzeybatı ve güneybatı köşelerinde, asker kaçaklarının çoktan sırra kadem bastığı ücra belediyelerde, hemen hemen hiç nüfuzu yoktu. Ünü sayesinde kuvvetlendiği –Cuautla'dan batıda Yautepec'e, güneyde Jojutla'ya ve doğuda Puebla'ya kadar uzanan– bölgede dahi, hırsından, intikam duygusundan, idealizminden ya da korkusundan giderek sabrı taşan çoğu komşu lidere hâlâ hâkim olabilmiş değildi.

Bu liderlerin en dikkat çekeni, Gabriel Tepepa'ydı. Alarcón ailesinin Tlaltizapán'ın hemen kuzeyinde bulunan Temilpa haciendasında bir kolbaşı olan Tepepa, bu kasaba ve Tlaquiltenango civarındaki sıradan insanlar arasında büyük saygı görüyordu. Müdahale Harbi'nde ve 1876'daki Díaz yanlısı isyanda savaşmış eski bir asker olan ve o sırada yetmiş dört yaşında bulunan Tepepa, Jojutla, Yautepec ve Cuautla civarında yaşayan insanların çoğunun babalarını, dedelerini, amcalarını ve büyük dedelerini şahsen tanırdı.[14] Yerli köylülerden ve rancherolardan oluşan sıkı bir tayfanın başı olan bu yaşlı ama çetin ceviz adamı kendilerinden saymak, Ayalalılar için önemliydi. Ama Tepepa için, San Luis Potosi Planı'yla resmi bir üyelik töreni pek bir anlam ifade etmiyordu: O savaşa susamıştı.

Tepepa'nın Jojutla çevresindeki bağımsızlığı, oradaki pek çok Anti-Reeleksiyoniste de cesaret vermiş olmalıydı. Bu profesyonel demokratlar her ne kadar Madero'yla temasta değillerse de doğruca güneyde, Huitzuco'daki Guerrero'da üslenmiş olan Maderocu asilerden gelen ısrarlara maruz kalmışlardı.[15] Şimdiyse, ya Torres Burgos'un misyonundan haberleri olmadığından ya da daha büyük bir ihtimalle, erken davranıp Morelos'taki devrimci otoriteyi tekellerine alma umuduyla, Zapata'yla rekabet halinde harekâtlarını başlattılar.

Eugenio Morales'in gıyabında, liderliğe kasabanın öteki önde gelen Anti-Reeleksiyonisti, Lucio Moreno soyunmuş görünüyordu. Cezaevinden yeni çıkmış olan Moreno, eyaletteki Maderocu isyanı yürütmeye çok uygundu. Tepoztlán beldesi kökenli ve Yautepec'le bağları olan biri olarak, Jojutla'dan evlenip oraya yerleşmişti.[16] Burada son seçimlerde oynadığı rol memnuniyetsizler arasındaki itibarını artır-

14. Jesús Romero Flores, "Mil biografías en la historia de Mexico: Gabriel Tepepa" *El National*, 15 Aralık, 1946. Magaña, a.g.e., I, 136-7. Serafín M. Robles, "Emboscada del Gobernador Teniente Cnel. Escandón" *El Campesino*, Kasım 1952.
15. Sergio Valverde, *Apuntes para la historia de la revolución y de la política en el estado de Morelos, desde la muerte del gobernador Alarcón*, Meksika, 1933, s. 38.
16. Díez, *Bibliografía*, s. clxxxviii. Lewis, a.g.e., s. 232.

mıştı. Sahip olduğu bu arka planla Jojutla'da taban bulması mümkün oldu; Tepepa ve taraftarlarını Yautepec Irmağı'nın kuzeyi boyunca uzanan stratejik alanı kontrol etmek için kullanarak, önce Tepoztlán'ı, ardından da Yautepec'i alıp Cuernavaca'ya doğru yürüdü. Böylece Zapata'nın o yönde yapabileceği bir hamlenin önünü alabilir ve devrim zafere ulaştığında eyalet başkentini ele geçirebilirdi.

Tepepa 7 Şubat'ta Tlaquiltenango'da başkaldırdığında, Torres Burgos henüz dönmemişti. Derhal yadımına koşanlar, Francisco Alarcón, Timoteo Sánchez, Jesús Capistrán, Lorenzo Vázquez, Emigdio Marmolejo, Pioquinto Galis gibi bölgenin her biri kendi savaşçı çetelerine sahip genç partizanlarıydı.[17] Bunun üzerine kuzeye yönelen Tepepa, Moreno'yla birlikte birkaç gün içinde Tepoztlán'ı ele geçirdi. Burada belediye arşivlerini yakacak ve yerel siyasi efendilerin evlerini didik didik yağmalayacak kadar kaldıktan sonra, karargâhlarını kurmak ve şanslarını bir de Yautepec veya Cuernavaca'da denemeyi kollamak üzere tepelere yöneldiler.[18] İyi silahlanmış haciendalardan uzak durmaya dikkat ettiler ve besbelliydi ki eyalet hükümeti onları bastırmak için hiçbir şey yapmadı.[19] Eylemsiz yerinde duramayan Tepepa, gerisin geriye güneye kaydı.

Tepepa ve Morena'nın çekip gitmesinden sonra Tepoztlán civarında hareketlilik arttıysa da Ayalalılar hâlâ beklemedeydi. Oradaki eski Leyvacı lider Bernabé Labastida, kendisini sürgün eden yerel şeflerden intikam almaya kararlı bir halde Quintana Roo'dan geri döndü. Hepsinin kaçmış olduğunu görünce, akrabalarından ikisini öldürüp kasaba dolaylarına kendi karargâhını kurdu.[20] Bu arada yakınlardaki tepelerde kalmakta olan Moreno, gözünü Yautepec ve çevresindeki zengin haciendalara dikmiş bulunuyordu. Yörede son zamanlarda boy gösteren bir diğer rakip de Escandón ile 1903-5'te yaşadıkları ihtilafta yöre köylülerine yardım eden Yautepecli genç bir sığır çobanı ve hacienda işçisi olan Amador Salazar'dı; Salazar, daha sonra orduya yazılmış, şimdi de eski hesapları görmek üzere çıkagelmişti. Ama o an için hiçbiri önemli hamleler yapmadı. Labastida ve Moreno'nun gidebilecekleri başka hiçbir yer yoktu. Salazar'sa henüz Yautepec'e terfi etmiş eski bir Ayalalı öğretmen olan Otilio Montaño vasıtasıyla Zapa-

17. Magaña, a.g.e., I, 98. Serafin M. Robles, "Primeros brotes a causa de la Burda Imposicion" *El Campesino*, Mayıs 1954. Eduardo Adame Medina, "De Villa de Ayala a Chinameca, 1909-1919" a.g.e., Mayıs 1958.
18. Lewis, a.g.e., s. 233.
19. *Semanario Oficial*, bu haftalarda gerçekleşmiş *trastornos* (kargaşa, tedirginlik) ile ilgili resmi bilgi içermemektedir. Bkz. XX, 6-9.
20. Lewis, a.g.e., s. 233.

ta'yla (kuzeni) irtibat halinde, tıpkı Ayalalılar gibi Torres Burgos'un San Antonio'dan haber göndermesini bekledi.[21]

Madero'nun 14 Şubat'ta Mexico'ya tekrar girmesiyle ülkenin dört bir yanındaki devrimci ruh da canlanışa geçti. Aşağı yukarı aynı zamanlarda, Orta Morelos dolaylarında Torres Burgos'un geri döndüğü lafı dolaşmaya başladı. Burgos, Madero'nun toprak meseleleri konusundaki samimiyeti konusunda Zapata'ya teyit etmiş ve Patricio Leyva'yı eyalet devrimin liderliğine atayan bazı belgeler sunmuştu. Şayet Leyva yükümlülüğünü yerine getirmezse –ki o sırada bu apaçıktı– hareketin başına Torres Burgos'un kendisi geçecekti. Yanında, eyleme geçtikleri gün dağıtılmak üzere diğer liderler için boş görev listeleri de taşıyordu.[22] Ayalalıların referansları artık usulüne uygundu.

İzleyen üç hafta içinde tek yaptıkları yanlarına daha çok müttefik çekmek, planlarını iyice geliştirmek ve doğru anı beklemek oldu. Ama mart ayı başlarında devrim kuzeyde ivme kazandı ve kapı komşusu Guerrero'da birkaç isyan patlak verdi. Morelos'ta ise hükümet nihayet karşı devrimci kuvvetleri seferber etmeye başladı. Haciendalarda şeker kamışı hasadı ve ezilmesi işleminin doruk noktasında olması nedeniyle plantasyoncular pahalı makineleri ve yetişmiş şeker kamışı tarlaları için fazladan koruma talep ediyorlardı. Ve 8 Mart'ta Vali Escandón, eyalet federal polisinin genişletilip yeniden örgütlenmesi emrini verdi.[23] Ayalalılar artık hareket geçmeleri gerektiğini anladılar.

Zapata, Torres Burgos ve Rafael Merino 10 Mart Cuma günü Cuautla'da her yıl kutlanan Lenten bayramında buluştu. Son ayrıntıları kararlaştırdılar ve ertesi gece Villa de Ayala'ya geri dönüp planlarını yürürlüğe koydular. Apansız kazan kaldırıp köy polisinin elindeki silahları aldıktan sonra, köy halkını meydana topladılar. "Sözcüleri" Torres Burgos, buradaki küçük bir kürsüye çıktı ve San Luis Potosi Planı'nı –Morelos'ta ilk kez– halk önünde okuduktan sonra, kuzeydeki ayaklanmalar hakkında bilgi verip, devrim için *vivas** hükümet için *mueras*** diyerek sözlerini bitirdi. Ardından, Yautepec'ten bu olay için oraya gelmiş bulunan Otilio Montaño, bir başka haykırışla itiraz alanını kaydırdı– "Kahrolsun haciendalar! Yaşasın pueblolar!" Ama kim-

21. Páez'in *El Sol de Puebla*'daki yazısı, 26 Mart 1951. Romero Flores, "Mil biografias ... : Amador Salazar" *El National*, 15 Aralık 1946. Juan Salazar Perez ile gerçekleştirilmiş kişisel görüşme. Montano ile ilgili olarak, bkz. Magaña, a.g.e., II, 80, not 1; *Semanario Oficial*, XVII, 44, 3-4; ve Páez'in *El Sol de Puebla* mecmuasındaki 2 ve 11 Nisan 1951 tarihli yazıları.
22. Diez, *Bibliograjia*, s. clxxxviii. Rafael Sánchez Escobar, *Episodios de la Revo lution Mexicana en el Sur*, Meksika, 1934, s. 167.
23. *Semanario Oficial*, XX, 10, 1.

* Yaşasın. (ç.n.)
** Kahrolsun. (ç.n.)

se bunu bir tartışma meselesi haline getirmedi: O heyecan ortamında siyasi ve toplumsal mücadele özdeş gibi gözüküyordu. Ve genç köylüler sevinç çığlıkları arasında isyancı güçlere katılmak için kuyruğa girdiler. San Luis Planı'na göre artık resmen isyan etmiş halde Ayalalılar, beldenin çeşitli yerleşimlerinden gelen yetmiş kadar adamla bir ekip kurup görev dağılımı yaparak atlarını güneydeki kırlara doğru sürdüler. Morelos'ta Maderocu devrim başlamıştı.

İsyancılar ertesi gün Zapata'nın daha önceleri katır sürülerini otlattığı Cuautla Irmağı boylarından inerek San Rafael Zaragoza çiftliğine ulaştı. Catarino Perdomo bölge halkını zaten önceden hazırlamıştı ve gençlerin hemen hemen tamamı ile aralarında mahalli asayiş görevlilerinin de bulunduğu yetişkin erkeklerin tümü isyana katıldı. Öteki rancholardan ve pueblolardan gelip de burada toplanmış olan pek çok muhalif de aynı yolu izledi. Daha sonra dağlarda kamp kurmak üzere güneye doğru at süren isyancılar, içinden geçtikleri köylerdeki ve rancholardaki tüm adamları ve binekleri de yanlarına katıp, kasabalardan ve haciendalardan uzak durarak eyalet sınırını aştılar ve mücadelelerini örgütlemek üzere Puebla'ya vardılar.[24]

Bundan sonraki haftalarda gelişen askeri operasyonlar, berrak ve zeki bir planlamanın sağlam kanıtlarını açığa vurur. Her ne kadar emirleri –en azından başlangıçta– Torres Burgos vermiş ve Zapata birçok devrimci albaydan yalnızca biri olarak kalmışsa da stratejinin Zapata'ya ait olması kuvvetle muhtemeldi. Hedef Cuautla'ydı –jeopolitik olarak tam da Morelos'un tabanı, mantığı ve nedeni. Ayalalılar buradan isterlerse eyaleti başka birinin kontrol etmesini veto edebilir, Cuernavaca için müzakereye oturabilir veya doğrudan oraya saldırabilir ve Mexico City'ye olduğu kadar, güneyin tepelerine kaçış rotalarına serbest erişimi de ellerinde tutabilirlerdi. Ama Zapata ve diğer şefler, kötü silahlanmış, deneyimsiz adamlarının, ister Cuautla'da isterse başka bir yerde olsun meydan muharebelerinde henüz guerrerolar (muharip) yahut guerrillerolar (pusucular, gerillalar) gibi savaşamayacaklarını biliyorlardı. Zapata, bir yandan silah ele geçirmek bir yandan da gönüllülerini eğitmek için, ilk olarak Jojutla ile Yecapixtla arasındaki sınırın gerisine ve aşağısına düşen alanı kontrol etmek için harekete geçti. İsyancılar bu alanda istedikleri gibi hücum edebilir, bekleyebilirlerdi. Bu arada eyaletteki federal ordu veya polis müfrezeleri vahim derecede azaltıldığı veya olduğu gibi kuzeydeki daha acil

24. Magaña, a.g.e., I, 98. Serafin M. Robles, "Se Levantaron al Grito de [Viva Madero!] Muera Díaz!" *El Campesino*, Mart ve Nisan 1952.

harekât alanlarına çekildiği için, köyleri ve kasabaları pek bir direnişle karşılaşmadan ele geçirmeleri mümkün oldu. Puebla City'den Cuautla'ya giden Okyanuslararası Demiryolu hattı üzerindeki kilit noktaları yavaş yavaş denetimleri altına alarak, Cuautla'yı elde ettiklerinde arkalarından gelebilecek bir saldırıya karşı kendilerini emniyete almış oldular. Sonunda, kalan son federal kuvvetler de çağrılıp Cuautla'nın ötesine açık kalan tek rota üzerinden geri çekilince, şehrin düşmesi de mukadder oldu.

Ne var ki bu stratejinin hayata geçirilmesi, o kadar da rahat ve kolay olmadı. Ayalalı Maderocular, isyanları boyunca daima beklenmedik ve can yakıcı krizlerle karşılaştılar. Bunlardan ilki, yeni yeni filizlenmeye başlayan hareketi neredeyse paramparça eden bir liderlik kriziydi. Torres Burgos'un çetesi, Puebla tepelerinde bir haftadan fazla kalıp sessiz sedasız yeni neferlerin katılmasını bekledi. Sıcak karşılanan ama problemli bir katılım, atalet içindeki Lucio Moreno'yu bırakıp, Ayalalı asli müttefiklerinin yanına geri dönen Gabriel Tepepa'dan geldi. Bütün genç liderlerini de beraberinde getirmişti. Bu takviyeler özellikle Zapata'ya ilaç gibi geldi; çünkü Tepepa ilkel ama çok kıymetli askeri tecrübesiyle isyancıların eğitilmesine ve saldırı planlarına büyük katkı sağlayabilirdi; üstelik, yaşlı kurdun ekibinde, Zapata'nın Cuernavaca'daki askerlik günlerinden silah arkadaşı ve yine askeri meselelerde yardımı dokunabilecek bir kişi olan, Lorenzo Vázquez de vardı.[25] Böylece güçlenen Torres Burgos guerrillerolarını deliklerinden çıkarıp savaşa sürmeye karar verdi. Adamlarını askeri birlikler bir yana, düzenli polis güçleriyle dövüşebilecek kadar bile hazırlayabildiğinden hâlâ kuşku duyan Zapata itiraz etti; fakat Torres Burgos yetkisini kullanarak onu reddetti ve kuvvetlerini Jojutla üzerine taarruza geçmek üzere hazırladı.

Hedef seçimi askeri bakımdan sağlamdı. Kasaba, eyaletin Anti-Reeleksiyonist merkezi olduğundan, yerel destekle kolay bir zafer ihtimali büyük görünüyordu. Üstelik oradaki bir zaferin sunacağı fazladan faydalar da olacaktı. Kasabanın fevkalade zengin tüccarlarından –gönüllü veya zorla– sağlanacak kaynaklar vaat ediyordu ve Moreno gibi bağımsız isyancıların üslenmiş olduğu bir bölgede Ayalalıların devrimci otoritesini tesis edecekti. Buna karşılık siyasi açıdan bu tercih tehlikeli derecede basiretsizdi. Çünkü her ne kadar Torres Burgos, iş başındaki atanmış lider olarak, ilk büyük isyan girişimine önderlik edecekse de büyük ölçüde asıl lider Tepepa'ya bağımlı kalmak

25. A.g.e., Aralık 1951.

zorundaydı; çünkü Jojutla eski kurdun uğrak mekânıydı: Ve memlekete dönüldüğünde Tepepa'nın adamları kendisinindi, Torres Burgos'un değil. Şayet Tepepa taraftarları, 1909 siyasi mücadelesinin eski kurtları olan ve şimdi de tüm ilgilerini siyasi sadakat ve disiplin formalitelerine yönelten Ayala liderleri gibi olsalardı, bu komuta ayrışması çok da önemli olmayabilirdi. Ama Tepepa'nın liderlerinden hiçbiri aktif birer Leyvacı olmamıştı ve şimdi de tek dertleri örgütlenip yeni bir ilerleme kaydetmekten çok, eskiyi yerle bir etmek için ellerinden geleni yapmaktı. Davasını nasıl bir tehlikenin içine attığını görmeyen Torres Burgos, buna rağmen planını detaylandırdı. Rafael Merino'yu Jonacatepec çevresinde düşmanı oyalamaya yönelik taktik harekâtlara, Zapata'yı da Puebla-Morelos hattının muhafazasına atadı; kendisi de Tepepa kuvvetlerinin başına geçip Jojutla'ya doğru yola çıktı.[26]

Escandón ise farkında olmadan isyancılar arasındaki bu gerginliklerin açığa çıkmasına yardımcı oldu. Kendi eyaletindeki isyan bayraklarının ardından Mexico City'den gelen yeni ve daha sert baskılar üzerine, her zamanki güveniyle bir güç gösterisine girişti. Cuernavaca garnizonundan bir grup süvari, birkaç da ruralesle, bölgeyi orada oldukları bildirilen isyancılara karşı savunmak amacıyla 22 Mart'ta Jojutla'da ortaya çıktı. Ne var ki Torres Burgos'un savaşçıları iki gün sonra hiçbir engelle karşılaşmaksızın atlarını on kilometre kadar kuzeydeki Tlaquiltenango'ya sürdü. Escandón, isyancıların kendisini kaçırmak istedikleri yolundaki haber ve rivayetler üzerine apar topar eyalet merkezine geri döndü. Asker, polis ve tüm yerel görevliler de arkasından geldi.[27]

Meydanı bu şekilde boşaltışları, iktidarın yerleşik otoriteden devrimci otoriteye düzenli şekilde transfer şansını sıfırladı. İsyancılar Jojutla'ya girdiklerinde, Torres Burgos'un talana karşı koyduğu kuralları hiçe sayarak, aralarında sevilmeyen İspanyollara ait dükkânların da bulunduğu muhtelif işyerlerini yağmaladı. Ağırbaşlı Ayalalıların beklentisi içine girmiş oldukları reforma benzemiyordu bu pek. Sergilenen şiddet ve yanı sıra muhtemelen Tepepa ve adamlarını kontrol etmedeki aczi yüzünden şok geçiren Torres Burgos, kendi komutasını tartışma konusu yaptı. Ve Zapata ile Merino'nun Jojutla'ya gelmesiyle toplanan cuntada çekilme kararı alan Torres Burgos, iki oğluyla birlikte kaçıp yaya olarak Villa de Ayala'ya doğru yola çıktı. Ertesi gün

26. Magaña, a.g.e., I, 99. *El Campesino,* Haziran 1958.
27. Sánchez Escobar, a.g.e., s. 167-8. Diez, *Bibliografía,* s. clxxxix. José Rincon Gallardo Hope, "Episodios de la revolucion del Sur" *Revista de Revistas,* 29 Ocak 1933. Adı geçen son yazar EscandÓn'la Jojutla'da bulunmuştu ve onun yardımcılarından birisiydi.

yolda bir federal polis tarafından pusuya düşürülerek yakalandılar ve asi olmaları sebebiyle oracıkta kurşuna dizildiler.[28]

İsyancılar şimdi ya yozlaşarak sırf birer kaçağa dönüşecek ya da başka bir yerdeki mücadeleye katılmak üzere Morelos'u terk edeceklerdi.[29] Çünkü Torres Burgos halefinin ismini belirtmeden istifa etmişti ve ölümüyle birlite Morelos'taki devrimci yetki sorunu da kendisinin Madero tarafından atandığı iddiasından önceki dönemde olduğu kadar havada kalmıştı. Devrimci güçler içindeki alt kurullarda albay olarak görev yapan on beş kadar lider vardı. Ama bunların hiçbiri meşru yollardan bir diğerine emir veremezdi. Puebla'ya geri çekilen bir grup isyancı (aralarında Tepepa da vardı), Zapata'yı "Devrimci Güney Hareketi Yüksek Lideri"i seçerek sorunu şeklen çözdüler.[30] Ancak asıl sorun olduğu gibi kaldı. Giderek daha da önemli gözüken bu makamı, diğer gruplardaki öteki liderler de istedi. Devrim zafere ulaştığında –ve mart ayı geçip giderken bu zafer her zamankinden daha muhtemel gözüküyordu– eyaletteki devrimci patronlar geçici vali ya da eyalet ordusu veya polisinin komutanı olarak yönetimi ele geçirebilirdi. Artık Madero ile olan resmi bağlantı koptuğuna göre, her kim iş başındaki lider olarak ortaya çıkacaksa, bunu zor yoldan –mevkidaşlarını, desteklerini hak ettiğine ikna ederek– yapmak zorundaydı.

Bu ne siyasi ihtirasın ne de askeri gaddarlığın üstesinden gelebileceği bir marifetti. Yerel taraftarlara bir şeyi zorla yaptıracak bir mekanizma yoktu. Eğer bir köy kendi kendini atayan bir lideri sevmiyorsa, adam göndermezdi, o kadar. Bu yüzden Morelos'ta devrimin komutası için süren çekişme bir savaş değil, civardaki farklı liderler tarafından bir tanınma süreciydi; eyalette hepsinin de işbirliği yapacak kadar saygı duyduğu yalnızca tek bir kişi olduğunu ve önlerinde taraftarlarını onun otoritesi altında toplamak gibi bir görev durduğunu anlamaları süreci. Bu tek adamın Zapata olduğu çıktı ortaya; tuhaf biçimde kalifiye bir adaydı –hem köylülerin güvenebileceği ortakçı bir çiftçi hem de sığır çobanlarının, amelelerin ve eşkıyanın saygısını kazanmış, katır sürücüsü bir at cambazı; hem sorumluluk sahibi bir yurttaş hem de kararlı bir savaşçı. Ama onun liderliğe yükselişi, kendiliğinden olmadığı gibi hiçbir zaman kesin de değildi. Kendisinin sonradan Alfredo Robles Domínguez'e yazdığı gibi, adamlarına karşı son derece dikkatli olmak zorundaydı: Çünkü demişti, onlar, öyle emir aldıkları için değil, kendisine karşı *cariño* hissettiklerinden

28. Magaña, a.g.e., I, 99-100. Diez, *Bibliografía*, s. clxxxix-cxc.
29. Bunlar varsayımsal değil gerçek ihtimallerdir. Bkz. Figueroa Uriza, a.g.e., I,117-18.
30. *El Campesino*, Temmuz 1958.

–yani onu sevdikleri, hayranlık duydukları için, ona karşı yüksek ama kırılgan bir saygı beslediklerinden, ona bağlı olduklarından– peşinden geliyorlardı.[31] Bunun nedeni bu yolla diğer aşırı pragmatik insanları harekete geçirebilecek türde bir adam olmasıydı ve bu konuda ne Tepepa ne Merino ne de harekete gönül vermiş bir başkası onunla boy ölçüşmeye kalkabilirdi. Onlara hiç patronluk taslamadıysa, onlar da hiç karşısına geçmediler. Ama komutayı ele alma süreci buna rağmen yavaş ve dengesizdi.

Zapata mart sonlarında, muhtemelen Moreno ve diğer yerli isyancılarla bir müzakere ayarlamak üzere bulunduğu Tepoztlán civarında, tesadüfen başkentteki Tacubaya Conspiracy adlı bir yeraltı grubunun üyesiyle karşılaştı. Zapata, Madero için kendi bağımsız programından sapmamak kaydıyla isyana hazır olan söz konusu örgütün Octavio Magaña isimli bu üyesinden, Torres Burgos'un ölümünden Mexico City'deki Maderocuları haberdar etmesini ve Madero yeni bir lider atayıcaya kadar bölgede görevi geçici olarak kendisinin üstleneceğini bildirmesini istedi.

Madero'nun (asla gelmeyen) talimatlarını beklerken ve Octavio'nun gidişinden birkaç gün sonra bir diğer Tacubaya temsilcisi –Octavio'nun erkek kardeşi Rodolfo– Morelos'a geldiğinde, Zapata'nın yerel hareketteki konumu önemli ölçüde güçlenmişti. Hükümet isyancı örgütü açığa çıkarıp dağıtmış ve birçok üyesini tutuklamıştı. Rodolfo kurtulmayı başarıp güneye kaçmış, beraberinde de babasının Tacubaya örgütüne bağışladığı yaklaşık on bin pezoyu getirmişti. Onların perişan halini görünce parayı Zapata'ya verdi ve bu da Zapata'yı eyaletteki en güçlü mali kaynağa sahip asi haline getirdi. Zapata, karşılığında herhangi bir ödün vermeden parayı aldı. Çünkü her ne kadar Rodolfo kendisine, örgütün Madero'nun San Luis Planı'ndan ciddi ölçülerde daha radikal olan Siyasal-Toplumsal planının bir kopyasını göstermiş ve kendisi de bu planın tarımsal konulardaki hükümlerini onayladığını ifade etmişse de üzerinde bağlılığını değiştirmesini gerektirecek bir baskının olmadığı aşikârdı.[32]

---

31. Zapata'dan Robles Domínguez'e, 4 Haziran 1911, ARD, 4: 17: 106.

32. Octavio Magaña Cerda, "Historia documental de la revolucion" *El Universal*, 7 Temmuz, 1950. Bu bölümün tarihini tahrif etmiştir. Magaña, a.g.e., I, 109-10. Siyasi-Kültürel Plan için bkz. Gonzalez Ramirez, a.g.e., s. 68-70. Madde 9 şöyle demektedir: "Şimdiki yönetimin gözdelerine verilmek üzere gasp edilmiş olan bütün mallar, bunlardan alınarak önceki sahiplerine verilecektir". Madde 10 ise çiftliklerdeki rençberlere daha yüksek ücret söz veriyordu. Madde 11 "ekip biçebileceklerinden ya da istediklerinden daha fazla arazisi olan bütün toprak sahiplerinin, kendilerine başvuranlara, nadasa bırakılmış toprakları kiralamalarını" zaruri kılıyordu; değer de toprak vergisinin % 6'sı kadardı. Madde 15 ise tarım ve sanayi sahalarında tekellerin varlığını ilga ediyordu.

Bundan kısa süre sonra, Zapata'nın Maderocu örgütle resmi bağlantısı yenlden kuruldu. Juan Andrew Almazán –eski bir Puebla tıp öğrencisi, eski bir Aquiles Serdán taraftarı, eski bir San Antonio sürgünü ve kendi beyanına göre halen güneydeki tek mutlak Maderocu yetkili– 4 Nisan'da Puebla eyalet sınırının hemen ötesindeki küçük bir köyde, Tepexco'da, Zapata ile buluştu ve burada, Zapata'yı Morelos'taki Maderocuların lideri ilan etti.[33] Bu ilanın gerçek manası tartışma konusu olmuştur. Genç Almazán'ın adam işletme ve üçkâğıtçılık konusunda müstesna bir yeteneği vardı ve bu vakada ibraz ettiği vesikalar şüphe uyandıracak derecede Muğlak gözükmektedir. Kendisinin güneyde yaptıklarından övgüyle söz etti, belgeler ve resmi raporlar ortaya koydu. Ancak San Antonio'yu terk etmeden hemen önce Madero'yla takışmıştı ve Madero, kendisinden yola gelmez ve güvenilmez *–difícolo* kelimesini kullanmıştı– diye bahsetmesine yetecek kadar iyi tanıyordu onu.[34] Almazán'ın Puebla ve Morelos'taki gerçek misyonu üzerinde gölgeler dolaşmaya devam etmektedir; ancak sonuçta önemli olan, onun orada kendisini nasıl takdim ettiyse öyle kabul edilmesidir – Madero'nun "elçisi" merkezi devrim idaresinin yerel temsilcisi olarak. Onun Zapata'yla olan görünüşteki resmi temasları, Zapata'nın ilerideki liderliğini daha da meşrulaştırdı.

Bu arada, bizzat científicolar da istemeden Zapata'nın Morelos isyancıları arasındaki lider konumunu destekledi. İlk olarak, eyaletteki Maderocuların çevresinde cidden toplanabileceği yegâne diğer figürleri, Leyvaları bertaraf ettiler. Bölük pörçük tavizlerle ulusal isyanın önüne geçmek gibi umutsuz bir çaba içinde olan científicolar, kabinedeki bakanlardan belediye başkanlarına kadar bir dizi yetkiliyi, daha az itiraz edilebilir kişilerle değiştirmeye başlamışlardı. Morelos'ta Patricio Leyva'yı valiliği kabul etmeye ikna edemediler ama yaşlı General Leyva'yı ayartıp emeklilikten vazgeçirmeyi ve eyalet ordu komutanlığı mevkiini kabul ettirmeyi becerdiler –ki bu bütün ailenin yerel isyancılar ve reformcular arasındaki itibarını yere bir etti. Derken, hatasını katlamak istercesine isyancılarla yeni bir vali konusunda görüşme arayışına giren General Leyva, bunun için tam da Zapata'yı zaten lideri olarak kabullenmiş olan grubu buldu. Veracruz'dan henüz dönmüş olan Emiliano ve Eufemio Zapata'nın yanı sıra Gabriel Tepepa ve Gu-

33. Dromundo, *Biografía*, s. 47-8. Juan Andrew Almazán, *En defensa legítima*, Meksika, n.d., 1958?, s. 19.
34. José C. Valades, *Imagination y realidad de Francisco I. Madero*. 2 Cilt. Meksika, 1960, II, 202. Almazán'ın Zapata ile olan erken temasları için, bkz. ayrıca Leopolda Ancona'daki ilginç yorumlar: "El General Almazán y el Agrarismo de Zapata" *Novedades*, 3 Ekim 1939.

errero isyancılarının bir temsilcisi olan Manuel Asünsulo ile Jonacatepec'te bir araya gelen general, sonuçta Zapata'yı karşılığında hiçbir taviz koparamadan, Morelos'taki Maderocu lider olarak tanımış oldu.[35]

Ayala grubu özellikle eyaletin doğu ve güney ucundaki ilçelerde üstünlük kazanmaya başladıkça, kampa her gün yeni liderler gelir oldu. Bunların arasında her türden insan vardı –Felipe Neri gibi, Chinameca haciendasından yirmi altı yaşında bir tuğla fırını ustası; José Trinidad Ruiz gibi, Tlaltizapánlı Protestan bir vaiz; Fortino Ayaquica gibi, Puebla, Atlixco'dan yirmi sekiz yaşında bir dokuma işçisi; Francisco Mendoza gibi, Puebla sınırının tam karşısındaki Chietla'dan kırk yaşında bir çiftlik işçisi-sığır hırsızı; Jesús "Tek-Göz" Morales gibi, Chietla'nın hemen kuzeyindeki Ayutla'dan, göbekli, kabadayı bir bar sahibi ve Zapata kardeşlerin 1890'ların sonlarında, orada Morelos polisinden saklandıkları dönemden beri dostları.[36] Her birinin yanında, sayıları elliden iki yüze kadar çıkan, yeni askere alınmış erlerden müteşekkil bir çete vardı.

Zapata, nisan ortası itibarıyla, kendi stratejik alanındaki en üst düzey devrimci lider olarak sıralamadaki yerini açıkça almış bulunuyordu. Artan otoritesini kullanarak sadece uzak güneydeki Puebla-Guerrero sınırı boyunca düzenlenen operasyonlarda Tepepa ve Almazán'a talimatlar vermekle kalmıyor, Tepepa liderlerinin komutasını da elinde tutabiliyor ve Pueblalı yeni müttefikleriyle birlikte onları da aslen Ayalalı kendi güçleriyle bütünleştirmeyi başarabiliyordu. Ardından, yöredeki pueblolardan ve rancholardan daha çok gönüllüye çağrıda bulunarak, Puebla'daki Chietla ile önemli bir demiryolu ve alışveriş kenti olan Izúcar de Matamoros üzerine büyük bir taarruz başlattı. Yeni federal polis ve askeri birlikler ise buraları savunacaklarına boşalttılar. Zapata'nın Maderocuları 7 Nisan'da her iki yerleşmeyi de işgal etti. Ertesi gün, Atlixco'dan toplar ve makineli tüfeklerle alelacele yetişen takviye federal güçler, asileri Izúcar'dan sürüp çıkardı. Ama Chietla ve çevre kırsalında yeniden toplanan asiler, buralardaki kontrollerini sürdürdüler.[37] Harekâtın görece başarısı, Zapata'nın yöredeki ününe ün kattı.

---

35. Diez, *Bibliografia*, s. cxc-cxci.
36. Bu biyografik parçacıklar için, bkz. Carlos Reyes Aviles: *Cartones Zapatistas*, Meksika, 1928, s. 14; Serafin M. Robles, "Se Incorpora J. Morales, Toma de Chietla, Puebla" *El Campesino*, Haziran 1952; a.g.e., Şubat 1956; Miguel Angel Peral, *Diccionario biográfico mexicano*, Meksika, n.d.; *El Pais*, 22 Ağustos 1911; son olarak da Porfirio Palacios'a ait şahsi özel belgeler.
37. Magaña, a.g.e., I, 101. Manuel de Velasco, "La revolucion maderista en el estado de Puebla" (MS, 1914), s. 67-9. Bu el yazmasını görmeyi, José Ignacio Conde'nin cömertliğine borçluyum.

Ne var ki eyaletin diğer bölgelerindeki devrimciler nezdinde Zapata'nın otoritesi daha zayıftı. Orta kesimdeki Amador Salazar, Felipe Neri ve Otilio Montaño çeteleri, Ayala takımına sadık ve başarılıydılar; Tepoztlán'dan Yecapixtla'ya ve Tlaltizapán'a kadar inen alana, Zapata'nın emirlerini ulaştırıyor ve onun adına asker topluyorlardı. Ama kuzeyde Huitzilac'tan güneyde Amacuzac'a kadar olan batı kesimde, Zapata'ya en ufak bir şekilde riayet etmeyen asiler ve asker kaçakları dolaşıyordu. Cuernavaca'nın batı ve güneyini tutan Genovevo de la O çetesi, Salazar vasıtasıyla Ayalalılarla en azından dostane ilişkiler içindeydi ama buna rağmen mesajlar "don* Ginovevo"dan, "siñor** Emiliano"ya diye taşınıyordu.[38] Ve aynı bölgedeki öteki isyancı liderler ise –aynı zamanda Tacubaya Asileri'nin de kaçakları olan Miranda biraderler ve babaları gibi– Zapata'yı tümüyle göz ardı edip, bunun yerine yüzlerini o sırada Guerrero üzerinden baskı kuran güçlü liderlere dönmüş bulunuyorlardı.

Bu liderler, yani Huitzucolu dört kardeşten oluşan Figueroa biraderler Ayalalıların amansız rakipleriydi. Guerrero, stratejik olarak Güney Meksika'nın anahtar eyaleti ve Figueroalar da oradaki isyan siyasetinin ustasıydılar. Birkaç yıl önce, Huitzuco'da bu kardeşlerin en ihtiraslı ikisi, Ambrosio ve Francisco, Porfiriocu valiye yönelik isyana karışmış ve Ambrosio, eyalet sınırları dışındaki Jojutla'ya sığınmak zorunda kalmıştı.[39] Onun ve Francisco'nun da bildiği gibi, devrimciler için, başta çatıştıkları federal hükümetle olmak üzere, türlü pazarlıklara girişmeden son derece geniş ve dağlık eyaleti kontrol etmek imkânsızdı; bu tür pazarlıkları yürütmenin en doğrudan yolu da Morelos'a doğru sarkmak ve isyanı eyalet kapılarına taşımaktı. Morelos güneydoğuya açılım alanında olduğundan, coğrafya da bu yaklaşımın lehineydi. Figueroalar örneğinde, yerel siyaset de aynı yönde işliyordu. Ambrosio, Jojutla'da özellikle başarılı olmuş bir çiftçi ve nüfuzlu Ruiz de Velasco ailesi için çalışmış bir çeltik işletmesi müdürüydü. Yöredeki tüccar ve plantasyon yöneticilerinin çoğuyla tanışıp, etkilemiş biri olarak, 1903'ten itibaren yerel ihtiyat ordusunda subay olarak hizmet görmüş ve evine ancak 1908'de dönmüştü. Eski arkadaşlarından hâlâ büyük hürmet görürdü.[40] Dahası, bir başka eski dostu, Yarbay Fausto Beltrán da yakın zamanda Jojutla bölgesi askeri komutanlığına getiril-

* Beyefendi. (ç.n.)
** Bay. (ç.n.)
38. Páez, *El Sol de Puebla,*; 2, 3, 6, 11, 17, 18, 20 ve 23 Nisan, 1951.
39. Figueroa Uriza, a.g.e., I, 31-5.
40. A.g.e., I, 41. *Semanario Oficial*, IX, 6, *2. El Pais*, 12 Ocak 1912.

mişti. O sırada General Leyva'nın Morelos'taki kurmay başkanı olarak da görev yapan Beltrán, generali, kanuna karşı gelmeyen yerel Leyvacıları ve yerel plantasyoncuları, Figueroalarla müzakereye ve ateşkese iknaya çalışıyordu.[41] Müzakere nisan ortasında başladı. Nüfuz alanlarındaki tehlikeye artık uyanmış olan Morelos plantasyoncuları, mülklerinin güvenliğinin garantisi karşılığında, Ambrosio'ya dolgun bir ücret ödemeye razı oldular.[42] Halkın gözünde Zapata, Morelos'taki "elebaşlarından yalnızca biri" olarak kalırken, Figueroalar tüm güneyin en hükmü geçen adamları olarak sivrildiler.[43] Mexico City'den gelen herhangi merkezi bir devrimci talimat da olmayınca, Guerrero ve Morelos isyancıları arasında baş gösteren zıtlık, kontrolsüz bir gelişme gösterdi.

Zapata'nın bir an önce Figueroaların önünü kesmeye yönelik karşı hareket için izlemesi gereken çizgi gayet netti. Morelos'un, devrim zafere erdikten sonraki siyasi bağımsızlığını ancak bu çizgiyi önceden sağlamca çizerek garanti edebilirdi. Yeterli olmasa da bu hedefe dönük iki başarılı harekât şarttı. Bunlardan biri siyasiydi: Figueroaların yahut da kuzey devrim direktörlüğünün Morelos ayaklanmasının bağımsızlığını resmen tanımasını sağlamak. Birinciyi pekiştirecek olan diğeriyse askeriydi: Díaz, Madero'yla müzakereye başladığında, eyaletteki stratejik yerleri elde tutmak.

Önce siyasi tanıma gerçekleşti ve daha kolay oldu. Zapata ve Ambrosio Figueroa, 22 Nisan'da, yeterince tarafsız, küçük Puebla kasabası Jolalpan'da buluştular.[44] Toplantıyı, Maderocu temsilci Guillermo García Aragón ayarlamıştı. Bölgeye henüz gelen Aragón, ayağının tozuyla Figueroaların Kuzeydoğu Guerrero'da dağınık halde bulunan taraftarlarını "Güney Kurtuluş Ordusu"nda ayrı bir bölüm olarak örgütlemelerine yardım etmiş, şimdi de dikkatini Morelos isyancılarını Kurtuluş Ordusu'na resmen katmaya vermişti.[45] Aslında istediği, devrimin bu ileri aşamasında, Guerrero'daki sözde hegemonik hareketle Morelos'taki sözde özerk hareket arasında düzenli bir işbirliği sağlamaktı. Kendisinde Robles Domínguez'in güneyli isyancılar üzerinde sahip olduğu kişisel otoriteden eser yoktu ama herhangi bir eşgüdüm, hiç eşgüdüm olmamasından iyiydi.

---

41. Figueroa Uriza, a.g.e., I, 111-12. Diez, *Bibliografía*, s. cxc-cxci. Figueroa'dan Robles Domínguez'e, 12 Haziran 1911, ARD, 2: 8: 36.
42. Hector F. Lopez, "El maderismo en Guerrero" *El Hombre Libre*, 3 Eylül 1937 ve "Datos para la historia de la Revolucion" a.g.e., 10 Eylül 1937.
43. *El Pais*, 18 Nisan 1911.
44. Figueroa Uriza, a.g.e., I, 120-3.
45. A.g.e., I, 113-14.

Jolalpan konferansında alınan çeşitli kararlar arasında ilkesel olanı, devrimci otoriteyi resmi düzeyde bölüştüren karardı. Zapata ve Figueroa –Zapata, Figueroa'ya eşit yetkilere sahip bir devrimci general olarak görevlendirilmişti–, kendi "saflar"ının, kendi liderlerinin önderliğinde ayrı ayrı, Cumhuriyet'in herhangi bir bölgesinde serbestçe harekât düzenleyebileceğinde anlaştı. Ama anlaşma, "Morelos eyaletinde [ortak] harekâtlar yapıldığında, müttefik safların üst komutanının Senor Zapata olacağını; saf Guerrero eyaletinde harekâtta ise üst komutanın Senor Figueroa'da olacağını; [müttefik] saf diğer eyaletlerde harekât düzenliyor ise üst komutanın kimde olacağının söz konusu liderler tarafından önceden karara bağlanacağını" açıkça belirtiyordu.[46]

Merkez karargâhtan bir görevli tarafından onaylanan bu anlaşma, Zapata için büyük bir zaferdi. Böylelikle Morelos'un Maderocu lideri olarak tanınmakla kalmıyor, aynı zamanda Morelos hareketi de artık resmen bağımsız bir örgüte kavuşmuş oluyordu. Fakat zafer öylesine büyük ve kolay olmuştu ki ortada şüphe götürür, hatta hayra yorulmaz bir durum vardı: Figueroaların sözlerini tutup tutmayacakları kuşkulu görünüyordu.

İzleyen olaylar şüpheleri derinleştirdi. Jojutla üzerine 28 Nisan'da yapılması planlanan bir taarruz, Jolalpan anlaşmasının doğal bir sonucu olarak anlaşmaya dahil edilmişti. Burası, Figueroa'nın plantasyonculardan iane aldığı yerlerden biri değildi. Tuhaf bir biçimde, Zapata'nın Morelos'taki liderliği daha yeni karara bağlanmış olmasına rağmen, Figueroa'ya bağlı saflar taarruz sırasında kendi kumandasında kalmaya devam etti. Tam harekâtla ilgili hazırlıklara girişti̇ği sırada, Zapata'ya can sıkıcı raporlar ulaşmaya başladı. Gelen malumatın çoğu, Figueroa'nın plantasyoncular ve ordu komutanıyla yerel ilişkileri gibi zaten bilinen şeylerdi. Ama gelen son haber daha da can sıkıcıydı. Figueroa ile Beltrán arasındaki bir rüşvet ve pazarlığa dair bu habere göre, Figueroa taarruzdan önce son dakikada Zapata'dan desteğini çekecek ve onu ağır silahlarla donanmış bir feredal garnizon karşında perişan edici bir çarpışmada yalnız bırakacaktı. Figueroa'nın Zapata'yı öldürtme planları kurduğuna dair hikâyeler bile vardı. Ve Beltrán'ın topçusunu kuzeydoğuya, Morelos isyancılarının taarruz edeceği noktaya doğrulttuğu yönündeki son istihbarat üzerine, Zapata çekildi.[47] Ancak Figueroa'yı durumdan haberdar edip de yeni bir

46. Madde 5, Jolalpan paktı. Bu belge yeniden basılmıştır a.g.e., I, 121-2.
47. Magaña, a.g.e., I, m-12. Carlos Perez Guerrero, "Por que el general Zapata no atacó Jojutla en 1911" *El Hombre Libre*, 8 Eylül 1937.

konferans talep ettiğinde, Figueroa bunu reddetti ve Beltrán'ın iki yüz kişilik birliğinden hiçbir direniş görmeden Jojutla'nın batısındaki kenar mahalleleri işgale başladı. Ardından yetkisi olmadığı halde, yakınlardaki bir haciendada müzakere edilen bir ateşkes yaptı.[48]

Zapata, düşmesine ramak kalmış bu tuzağa temkinli bir tepki gösterdi. Liderlerinden ve ateşli Guerrillerolarından gelen itirazlara rağmen, Ayala belediyesindeki bir üsse çekildi. Jojutla zengin ama hayati olmayan bir yerdi: Oraya saldırmakla kendisinin öldürülmesi, hareketinin de dağılması ihtimali söz konusu olacaksa, orayı kaybetmeyi göze alabilirdi. Stratejik olarak eyaletin kalbi Cuautla idi. Ve ihtiyacı olan her şeyi –resmen tanınma– elde etmiş olarak, Figueroaları federallerle cilveleşmeye bırakarak dikkatini başarının bir tek ona yarayacağı yerde harekete geçmeye çevirdi.

Zamanın su gibi akıp gittiğinin farkındaydı. Devrimin ulusal liderleri çoktan El Paso'da Díaz'ın elçileriyle pazarlık etmeye başlamışlardı. Ve Francisco Figueroa da Don Porfirio ile kendi bölgesel pazarlığını yapmak üzere Mexico City'ye bir seyahat ayarlamaya çalışıyordu.[49] Bu durumda Ayalalıların Morelos'taki konumlarını garanti edebilmek için, Zapata'nın sadece kasabaların üzerine yürümesi değil, onları alması da gerekiyordu. Hepsinin ötesinde, Cuautla üzerinde açık ve tartışmasız bir hâkimiyet tesis etmesi şarttı. Bundan sonra şayet vakit kalırsa, hareketin itibarını pekiştirmeye daha çok bakabilirdi ama Cuautla elzemdi.

Hızla ve iyi düşünerek hareket etti. Kendisine bağlı yirmi beş otuz kadar liderlere çağrı yaparak Jantetelco'da bir cunta topladı ve burada stratejisinin ayrıntıları üzerinde çalışıp kuvvetlerini dizdi. Müttefik isyancılar mayıs başında aldıkları Yautepec'i ancak dört gün ellerinde tutabilirken, Jonacatepec'te federal bir garnizonu yenilgiye uğratan Zapata, burayı daimi olarak işgal etti. Artık başkent basınında adı "eyaletteki ayaklanmanın *elebaşı*" olarak geçiyordu. İzleyen günlerde kuzeye doğru –daima Cuautla'nın arkasından– hareket ederek, Batı Puebla'nın zengin ancak yerleşik asker sayısı az olan fabrika kentleri Metepec ve Atlixco üzerine yürüdü. Etrafa salmalar salıp, ihtiyat akçesi toplayarak adamlarını ele geçirdiği silah ve cephaneyle donattıktan sonra, devrimcilerin Ciudad Juárez'i zapt ettikleri yolunda haberler gelmesi üzerine, Cuautla'nın kırk kilometre kadar kuzeybatısındaki Yecapixtla köyünde kamp kurup taarruzunu tertiplemeye başladı.[50] Bu

48. Figueroa Uriza, a.g.e., I, 125-7.
49. A.g.e., I, 129-35.
50. Magaña, a.g.e., I, 112. Páez'in *El Sol de Puebla*'daki yazısı, 24 ve 27 Nisan, 4 ve 5 Mayıs, 1951. *El País*; 5, 7, 9 ve 12 Mayıs 1911. Alıntıdaki italik karakterler bana aittir.

sırada Madero kuzeyde bir antlaşmaya daha yaklaşmış, Figueroalar da Mexico City'de siyasete dalmış bulunuyordu.

Burada zafer, uzun vadede ve kanlı geldi. Plantasyoncular sonunda hükümetten kendilerini koruyacak seçme bir güç –çatlak "Beşinci Altın" Alay– koparmayı ve onu da Cuautla'da üslendirmeyi başarmışlardı. Bu tam da Zapata'nın, daha önce karşılaşmaktan kaçındığı türde bir askeri sınavdı. Ama artık bekleyemezdi. Figueroalar Guerrero'da gerçekten de Morelos'taki şartları onun için daha da ağırlaştıracak özel bir mütareke hesaplıyor gibi görünüyordu.[51] Bütün liderlerini 400'e karşı 4.000 gibi muazzam bir sayısal üstünlük sağlamak üzere asker vermeye çağıran Zapata, büyük ölçüde talimsiz, disiplinsiz ve sabırsız çetelerle artık nasıl bir kuşatma yürütülebilirse, bunun gereklerini yerine getirmek için elinden geleni yaptı. Bu arada Victoriano Huerta gibi üstün bir komutana bağlı 600 kişilik bir federal birlik Cuernavaca'ya ulaştıysa da, Cuautla'daki silah arkadaşlarının yardımına koşmak için hiçbir girişimde bulunmadı.[52] Sonunda, devrimin en korkunç günlerinin yaşandığı altı haftalık bir savaşın ardından, federaller şehri boşalttı, devrimciler de tümüyle tükenmiş şehri işgal etti.[53] Takvimler 19 Mayıs'ı gösteriyordu, yani Ayalalılar'ın Torres Burgos'la birlikte ayaklanmalarının üzerinden, bir gün eksiğiyle on hafta geçmişti. Şimdi Zapata hiç değilse sağlam bir üsse sahip olmuştu –tek başına bütün eyaletin kontrolünü ona vermeye yeterli değil ama böyle bir iddiası olması için fazlasıyla yeterli.

Daha fazlası da mümkün değildi zaten. İki gün sonra, 21 Mayıs Pazar günü, iç savaşı sona erdiren Ciudad Juárez Antlaşması imzalandı. 25 Mayıs'ta ise Díaz, bu antlaşma gereğince, başkanlığı eski ABD büyükelçisi ve halen Dışişleri Bakanı olan, havalı hukukçu-diplomat Francisco León de la Barra'ya devretti. Böylece ekimde yapılacak olan ve herkesin Madero'nun kazanacağını farz ettiği serbest seçimlerle sona erecek bir ara rejim başladı. Ve ayın son günü, kır saçlı eski diktatör, yeniden sıradan bir Meksika vatandaşı olarak, Alman buharlı gemisi *Ypirang'ya binerek* VII. Edward'ın sevgili Paris'ine sürgüne yollandı.

Ama her ne kadar çatışma sona ermişse de devrim bu kez sadece bir resmi politika olarak, devam edecekti –ya da Zapata ve liderleri buna inanıyordu. Üzerinde en fazla plan yaptıkları politika ise, tarım refor-

51. Bkz. Zapata'nın editöre gönderiği mektup, *El Pais*, 10 Mayıs 1911.
52. George J. Rausch, Jr., "The Early Career of Victoriano Huerta" *The Americas*, XXI, 2 (Ekim 1964), 144.
53. Magaña, a.g.e., I, 113-14. Páez'in *El Sol de Puebla*'daki yazısı, 8 ve 9 Mayıs 1951. Figueroa Uriza, a.g.e., I, 165-7.

muydu. Bu, plantasyonların müsaderesi anlamına gelmiyordu. İsyancılar, bu nefret edilen girişimlere karşı gerçekten de dikkate değer derecede saygılı olmuşlardı. Zaman zaman, oralardaki binek hayvanları, silah ve mühimmata el koymak için başta San Gabriel yahut Tenango gibi büyükleri olmak üzere haciendaları yağmaladıkları olmuştu. Hatta Tenango'da, müdüre misilleme olsun diye bir şeker kamışı tarlasını ateşe verip bir malikâneyi talan etmiş, Puebla'daki Atencingo'daysa yedi çalışanı öldürmüşlerdi.[54] Ama genelde isyan liderleri plantasyonlara hasadın ve öğütmenin bitirilmesi konusunda teminat vermişlerdi. Hatta Amador Salazar nisan ayında Chinameca'ya, o aralar tam kapasite çalışılan hasadı korumak için, isyancılardan oluşan bir garnizon dahi yerleştirmişti.[55] Liderler buralardan aldıkları malzeme ve malların bedelini genellikle öder veya hiç değilse makbuz imzalarlardı. Gente de casa'nın her halükârda teminat altındaki güvenliklerini tercih edecek çalışanları arasından nadiren isyancı topladılar ve hiçbir yerde bu bağımlı gündelikçileri ayaklanmaya, çalıştıkları plantasyonu ele geçirmeye teşvik etmediler.[56] Maderocu çeteleri oluşturan köylü ve rancherolar, tıpkı babaları ve büyükbabaları gibi, Morelos'taki yaşam modeli konusunda geleneksel müsamahalarını korudular: Haciendaya yerini vereceklerdi. Ama kendi yerleri konusunda da ısrarcıydılar: Onların gözünde, devrimci politikalarının adaleti buydu –kısaca, köyü ve ranchoyu kabul ettirmek ve tapularının geçerliliğini de tanıttırmak. Dolayısıyla Zapata, Cuautla'nın işgali üzerine, ilçedeki bütün pueblolara talimatlar gönderip plantasyonlardaki arazilerinin iadesini istemeleri gerektiğini belirtmişti. Ve şehrin geçici belediye başkanı bu talimatı hükümsüz kılmaya kalkıştığında, Zapata gözünü kırpmadan arkasında durdu. İzleyen günlerde, ortakçılar ve yoksul çiftçilerden meydana gelen silahlı gruplar eyaletin orta ve doğu ilçelerindeki arazileri işgale başladılar. Savunmasız plantasyon yöneticilerinin ve işgalcilerin talep ettiği topraklarda ikamet eden gündelikçilerin devrimci talepleri karşılamaktan başkaca bir seçenekleri yoktu.[57]

Dışarıdan bakıldığında, reform San Luis Planı'nın gereği gibi görünüyordu. Madde 9'a göre Cuautla'daki meşru otorite Zapata'ydı, en azından Madde 3'ün orada hayata geçmesini sağlamak –keyfi biçimde el konulmuş mülkleri "incelemeye" tabi tutmak ve "gayri ahlaki ola-

54. *El Pais*, 8 ve 17 Nisan 1911. Velasco, a.g.e., s. 68-9.
55. Páez'in *El Sol de Puebla*'daki yazısı, 18 Nisan 1951.
56. J. García Pimentel, a.g.e., s. 11.
57. Teofanes Jimenez'den de la Barra'ya, 18 Ağustos 1911, AZ, 6: J-3: 6. Antonio Carriles'ten Juan Pagaza'ya, 23 ve 24 Mayıs 1911, ARD, 6: 28: 10.

rak edinilmiş" toprağın "asıl sahibine" "iadesini istemek"– üzere geçici yetkiyle donatılmış olarak. Eyaletteki devrim liderinin, bu tarım politikasının her bölgede uygulanmasını sağlayacağından da kimsenin pek kuşkusu yoktu. Eğer diğer eyaletlerdeki devrimci generaller böyle yapmazsa, bu belli ki onu rahatsız etmezdi. Onların devrime katılmaktaki gerekçeleri farklı olabilirdi. Anenecuilco-Villa de Ayala-Moyotepec ortak savunma komitesinin başkanı olarak kendisine gelince, o belli bir temelde başkaldırmış ve onunla birlikte aynı zeminde isyan etmiş insanlara karşı ciddi sorumluluklar üstlenmişti. Şimdi devrim zafere erdiğine göre, yükümlülüğünü yerine getirmesi gerekiyordu.

Ancak eyaletin gerçekten Zapata'ya ait olup olmadığı ve Ayala grubunun Morelos'ta umursanıp umursanmadığı soruları sorulmaya devam etti. Zira plantasyoncular yine güçlü ve etkindi. Bu girişimciler daha isyancılar Cuautla'yı zapt etmeden önce denetimlerini onarmanın hesabını yapıp duruyorlardı. Başlangıçtaki mülklerin güvenliğini sağlama sorunu, mali bir felakete uğramaktan kaçınma gibi ürkütücü bir sorun haline gelince, bunun altından başka türlü kalkamayacaklarını sezmişlerdi. Şayet kamulaştırmalara karşı temyiz için mahkemeye gitmek zorunda kalsalardı, o zaman yaz sonunda, yani tam gelecek mevsim ürününün hazırlanması gereken bir dönemde, ihtilaflı topraklardaki küçük çiftçiler şeker kamışı yerine mısır ve fasulye ekerlerdi. Bunu da 1912'de ruh karartıcı bir bahar –düşük üretim, boş duran fabrikalar ve eriyen kârlar– izlerdi; buralara servet döken işadamları için hiç de mutlu bir manzara olmazdı bu. Gerginlik içinde toprak mülkiyetini, olduğu şekliyle teminat altına alacak ve köylüleri temyize gönderecek Maderocular gözlediler. Ve aradıklarını daha önce Jojutla civarında oluşmasına yardım ettikleri Leyva-Figueroa koalisyonunda buldular. General Leyva'nın kendisi ise her ne kadar yanlış tahmin yapıp Porfiriocuların verdiği görevi kabul etmişse de şimdi bu hareketini reform adına gösterilmiş bir çaba olarak izah etmeye ve kendisini de devrimci ilan etmeye hazırdı.[58] Jojutla ve Cuernavaca'daki birçok eski partizanı, her ne kadar birer esnaf ve avukat olarak işin savaşla ilgili kısmına pek rağbet etmemiş olsalar da samimi birer Maderocu olmuşlardı ve besledikleri sempati yüzünden, yeni rejimde görev almakta isyancılardan daha ehil olduklarını farz ediyorlardı. Mexico City'ye oynayan Figueroalar ise dostane anlaşmaların önlerindeki yolu düzleyeceğinin farkına varmışlardı. Bu demek değildi ki adayları ihanet edecek; onların niyetleri daima onurluydu. Bu sadece, onların devri-

58. Leyvacı olan Diez, bu halini kabul etmektedir: *Bibliografia*, s. cxc, cxcii.

me siyasi bir değişim olarak bakmalarının ve kendi çıkarlarının da bu değişimi lehlerine çevirmekten geçtiğini görmelerinin, kendilerini plantasyoncularla geçici bir ittifakın adayı durumuna sokmasından ibaretti. Karşılıklı olarak gönüller alındı ve yeni parti biçimlendi.

Cuautla düşmeden iki gün önce, 17 Mayıs'ta, Moreloslu "saygın yurttaşlar ve tüccarlardan" müteşekkil bir heyet, Iguala'da Ambrosio Figueroa ile görüşmüş ve kendilerini Zapata'nın elinden kurtarmak için eyaleti işgal etmesini istemişti. Figueroa teklifi üzülerek reddetti: Henüz bir uzlaşmaya varamadığı federallerin arkadan saldırmasından korkuyordu. Ama daha düşük rütbeli bir isyancı subay, Manuel Asunsulo, araya girip Figueroa'yı, Guerrerolu devrimcilerin ihmal edilmekle, nasıl dolaylı yoldan Zapata'nın eline bırakılmış olacakları konusunda işledi. Dahası, Cuernavaca'yı elde tutmanın, çok fazla avantajı –sözgelimi Mexico City'ye yakınlık gibi– olduğunu da hatırlattı. Madero'nun önünden, ülkenin başkentine doğru uygun adım yürüyen Guerrero isyancılarını bir düşünün! Bu noktada pes eden Figueroa, kuzeye, Morelos'un başkentine doğru yürümesi için sekiz yüz askerini Asunsulo'nun emrine verdi. Daha küçük bir diğer kuvveti de Jojutla'yı işgale yolladı.[59]

Kararın ne kadar akıllıca olduğu ortaya çıktı. Aynı gün, Ciudad Juárez'de pazarlıklar sürerken, Savaş Bakanı General Leyva'ya Morelos'taki ateşkesleri ayarlamasını emretmişti. Ertesi gün Figueroacı lider Federico Morales, savaşmadan Jojutla üzerine yürüyüp oradaki komutayı ele alarak, Leyva'ya silah bırakılmasını kabul ettiğini bildirdi. Aynı teklifi kabul eden Asunsulo da emrindeki kolu Cuernavaca'ya doğru, Xochitepec'e sürdü.[60] Hâlâ Cuautla'daki kuşatmayla meşgul olan Zapata, bulunduğu yerden bu ilerlemelere karşı direnemedi ve onlarla başka bir yoldan konuşmayı da öfkeyle reddetti. Ateşkes teklif eden General Leyva'ya, "Siz benim için yetkili bir kanal değilsiniz" diye cevap verdi, "çünkü ben sadece Cumhuriyet'in Geçici Başkanı Francisco I. Madero'dan emir alırım... Size sadece şu kadarını söyleyeyim ki eğer Cuernavaca'yı bana teslim etmezseniz ve şayet sizi tutsak alırsam, kurşuna dizileceksiniz".[61] Cuautla'yı ele geçirmesinden sonra, kendisiyle teslim olma koşullarını tartışmaya gelen Cuernavaca belediye meclisi üyelerinden müteşekkil barış komisyonuyla konuşmayı da reddetti. Dolayısıyla komisyon, 21 Mayıs'ta, Asunsulo'nun onlara mecburen "garantiler" sunduğu Xochitepec'e geri döndü. General

59. Figueroa Uriza, a.g.e., I, 173-5.
60. Morales'ten F. Leyva'ya ve Castrejon'dan F. Leyva'ya, 19 Mayıs 1911, AZ, 12: 1.
61. F. Leyva'dan savaş sır katibine, 3 Haziran, 1911, a.g.e., 12.

Leyva o akşam paniklemiş, büyük bir küskünlük içinde istifa ederken, Guerreralılar sessiz sedasız Morelos'un başkentini işgal ettiler.[62] Ertesi gün Asunsulo, Robles Domínguez'den Juárez Antlaşması nedeniyle düşmanlıkları bitiren telgrafı aldı.[63]

Plantasyoncular böylelikle yerel inisiyatifi yeniden kazanmışlardı. Ama Zapata ve Ayalalılar için asıl sürpriz, devrimci üstlerinden gelen tuhaf tepkiydi. Örneğin, hapisten çıkan ve artık Madero'nun görevlendirdiği biri olarak Mexico City'de bulunan Robles Domínguez, 23 Mayıs'ta Zapata'ya, Calderón, Hospital ve Chinameca haciendalarına yönelik "saldırıları askıya almasını " tavsiye etti.[64] Aslında, halihazırda bu yerlere devam eden herhangi bir saldırı, hatta saldırı tehdidi dahi yoktu –sadece Chinameca yöneticisine, Zapata'nın yerel otorite olma konusundaki ısrarı açıkça iletilmişti, o kadar.[65] Fakat Robles Domínguez'in plantasyonlara karşı bu denli hassaslaşması, Ayalalılar için rahatsız edici olmuştu. Domínguez'in özel tavsiyeleri 24 Mayıs'ta genel bir emre dönüştü: "haciendalara yönelik düşmaca bir eylem..." isyancıların "mutlak olarak askıya alması" gereken "bir savaş nedeni" idi.[66] Madero'nun kendisi de 26 Mayıs'ta yayımlanan, ateşkesten sonraki ilk devrimci manifestosunda "San Luis Potosi Planı'nın üçüncü fıkrasında içerili özlemler, tam anlamıyla karşılanamaz" notunu düşüyordu.[67] Şayet tarımsal hedeflere konulan bu çekincenin gerçek olduğu çıkarsa, Morelos'ta devrimin zafere ulaşıp ulaşmadığını söylemek o kadar kolay olmayacaktı. Ayalalıların askeri pozisyonu her halükârda istikrarsızdı. Dava uğruna aylar süren onurlu ve etkili bir uğraştan sonra, eyaletteki devrimci otorite olma taleplerinin –ve tasarladıkları politikaların– bizzat kendi güvendikleri liderler tarafından bir kenara bırakılması ihtimaliyle yüz yüze geldiler.

Morelos'taki devrimin kaderinin, tam da ulusal liderlerin Ciudad Juárez'de vardıkları o hiç de devrimci olmayan uzlaşmaya dayandığı, kısa sürede açığa çıktı. Madero ve ortakları, o arada çok önemli iki hususta karar vermek üzere toplanmıştı: Meksika'da bir devir kapanıyor muydu? Ve eğer böyleyse, Díaz'ın ayrılması bir yerlerde bir şeyleri kaçınılmaz bir biçimde değişikliğe uğratacaksa, Don Porfirio devrinin

62. Diez, *Bibliografia*, s. cxciii. Sánchez Escobar, a.g.e., s. 29-31.
63. Robles Domínguez'den Asünsulo'ya, 22 Mayıs 1911, ARD, 4:17:2.
64. Robles Domínguez'den Zapata'ya, 23 Mayıs 1911, a.g.e., 5.
65. Carriles'ten Pagaza'ya, 23 ve 24 Mayıs 1911, ARD.
66. Robles Domínguez'den kendi bölgesindeki devrimci şeflere, 24 Mayıs 1911, ARD, 1:6:34.
67. Bu belge için bkz. Manuel Gonzalez Ramirez (Der.), *Manifestos politicos, 1892-1912*, Meksika, 1957, s. 210-13.

hangi kısımları, ne ölçüde kapanmalıydı? Ne var ki kararlara merkezden dahil olanların hiçbiri, bu konular hakkında emin değildi, belki de emin olmak istemediklerinden böyleydi. Çok az devrim, 1910-11 yıllarının üst düzey Maderocuları kadar, kafayı yasal düzenin devamlılığıyla bozmuş adamlarca planlanıp yürütülmüş ve kazanılmıştır. Süregelen biçim ve rutinleri korumaktan daha fazla umursanacak hiçbir şey yokmuş gibi davranıyorlardı. Díaz rejimi, tıpkı karakteri gibi, akıllarını almıştı: Bu rejim içinde doğup büyümüşlerdi ve diğer Meksikalılar gibi onlar da onun tesis etmiş olduğuna inanmaktan kendilerini alamadıkları "barış"a duydukları ikircikli saygıdan bir türlü tam anlamıyla yakalarını sıyıramıyorlardı. Böylece, uzlaşma süsü vererek, devrin sonu sorusunu açıkta bıraktılar.

Hükümetle girdikleri pazarlık, bu kaytarmalarının mükemmel bir kaydıydı. Juárez antlaşmasının mantıken, arzulanan değişiklikleri şart koşan ve bunlara muhalif olanları da resmi olarak ve diktatörce bastıran bir taslak, devrimci bir yönetime geçiş projesi olması gerekiyordu. Oysa devrimci liderler, bunun yerine –de la Barra ve diğer dört Porfiriocu'yu yeni kabineye alarak– en hafifinden bir baskı uyguladılar ve değişim meselesini siyasetin gönüllülük boyutuna bıraktılar.[68] Burada, kendileri vicdanlı kişiler olduklarından, kendi yüce gönüllü demokrasilerinin vicdanlı reform müzakerelerini ve elbette kendileri açısından mutlu sonuçları teminat altına almasını beklediler.

İyimser kaytarmalarının ölümcül bir hata olduğu ortaya çıktı. De la Barra yaradılışı itibarıyla adil olabilecek biri değildi. Amerikan sefirinin de kaydettiği gibi, "kesinlikle dürüst, saygıdeğer, kültürlü, diplomasiden ve güzel sanatlardan anlayan ama ... aynı zamanda hislerinin etkisiyle hareket eden ve böyle kritik zamanlarda onun konumundaki bir insan için son derece önemli olan sertlik ve meselelere vakıf olmaktan uzak bir insandı".[69] Ama yönetimdeki Maderocular da sorumluluk alacak adamlar değillerdi. Sözgelimi, teklif edilecek reformlar konusunda bir mutabakata varamadılar. Değişime ön ayak olma sorumluluğunu üstlenen ulusal liderlerin hiçbiri eski rejime gerçek anlamda sırt çevirmediğinden, içlerinden hiçbirinin eskinin neyinden nefret ettiğine veya yeninin neyine can attığına dair açık bir fikri yoktu. San Luis Planı'nı yüzüstü bırakmakla, kaba bir öncelikler ajandasını dahi yitirmişlerdi. Ve ülkenin dört bir yanında ayaklandırdıkları derin ve ivedi özlem, gerekli hünere sahip olsalar bile, bir devrime albeni, neşe

68. Anlaşmanın bir nüshası için bkz. Cabrera, a.g.e., s. 453-4.
69. Wilson'dan Dışişleri Bakanı'na, 23 Mayıs 1911, National Archives (bundan böyle NA), Record Group 59: 812.00/1981.

ve iyi niyetle arka çıkacak vakti tanımadı kendilerine. Merkezden dayatılmış mutat ya da devrimci bir düzen olmayınca da ulusal siyasetin temelleri yerinden oynamaya başladı.

Yalnızca Morelos'ta hemen ortaya çıkıveren biçimsel aksamalar bile, Ayala hareketi için sarsıcıydı. Antlaşma, valiye, eyalet parlamenterlerine, kongre üyelerine, jefes políticosa ve belediye başkanlarına meşruiyetlerini iade ederek, San Luis Planı'nın "siyasi radikalizm"ini tamamen ortadan kaldırdı.[70] Bunların devrime direndikleri gerekçesiyle hapsedilip mahkemeye çıkarılmaları bir yana, devrimciler de geçici görevliler atanana kadar onların otoritesini saymak zorundaydı. Dahası, üstlendikleri Maderocu askeri görevleri muhafaza etmeye bakan devrimciler için, ordudaki rütbelerinin onaylanması giderek daha ihtimal dışı bir hal alıyordu.

Bu tekil aksiliklerden çok daha fecisi, ulusal ilginin tekrar Mexico City'de yoğunlaşması oldu. İç savaş aylarında, ilgiyi üzerine Chihuahua çekmiş ve Morelos genel olarak kenarda kalmanın serbestliğini yaşamıştı. Sonuç, özgül talepleri, sorumlu ve kararlı bir lideri olan, köy bazlı, diri bir popülizm oldu. Ancak başkent mayıs sonlarıyla haziran başlarında bir kez daha ana siyaset sahnesi –ve bilinçli bir biçimde uzlaşmacı bir siyasetin sahnesi– haline gelince, yüz otuz kilometre kadar güneydeki zengin vadilerde olup bitenleri ne Porfiriocu düzen yanlıları ne de Maderocu çaylaklar görmezden gelebildi. Böylece Morelos, kendi yerel mücadelesinin üzerine bir de yeni ulusal krizle ilgili merkezi siyasi çekişmelerin konusu olma talihsizliğine maruz kaldı. Muhafazkarlarla reformcular arasında uzlaşmacı dış görünüş altında cereyan eden ölümcül mücadele, her bir kampın kendi duvarları içindeki arsız rekabet, artık bir söz söylemek zorunda olduğunu düşünen herkesin ortalığa saçtığı zorlama iç dökmeler –bunların tümü Morelos'ta yankılandı. Sonuçta ortaya çıkan çekişmenin dokusu had safhada çapraşıktı. Ama muhtelif koalisyonlar kurulup bozuldukça, Juárez antlaşmasının yerel akıbeti de netleşti. Barış geldiğinde, Ayala grubunun eyalet yönetiminde yeri olmayacaktı.

Böylece inisiyatifleri onaylanmış olan plantasyoncuların cüreti arttı. Gabriel Tepepa ateşkesten hemen sonra Cuautla seferinden Tlaquiltenango'ya döndü. O ve Federico Morales yıllardan beri birbirinin kişisel hasmıydı ve aralarındaki mevcut siyasi farklılıklar bir düelloyu kaçınılmaz kılıyordu. Tepepa, en varlıklı ve en az sevilen Jojutla tüccarlarından bazılarına –bunlardan biri de Ruiz de Velasco'nun bir

70. Bu noktada, bkz. Gonzalez Ramirez'in ilginç yorumları: *Manifestos*, s. 219-20.

hısmıydı– zorunlu vergi çıkararak, Morales'in otoritesine ve yiğitliğine Tlaquiltenango'dan meydan okudu. Tepepa, saldığı vergileri toplaması için ilçeye davet edildi. 25 Mayıs'ta yanında sadece az sayıda korumayla kasabaya girdiğinde, Morales onu yakalatıp derhal kurşuna dizdirdi.[71] Gelecek aylarda Morelos plantasyoncularının sözcüsü olacak olan Tomás Ruiz de Velasco, hadisenin yerel siyasi önemini ertesi gün Robles Domínguez'e açıkladı.[72]

Plantasyoncular bastırmaya başladılar. Bir sonraki başarıları, geçici valiyi atamaları oldu. Escandón, epey uzun zaman önce eyaleti terk ederek, Kral V. George'un taç giyme töreninde Meksika'yı temsil etmek üzere, o bayıldığı İngiltere'ye dönmüştü; gerçi istifa etmemişti ama altı aylık resmi bir izin almış ve geri dönmeyeceği de anlaşılmıştı.[73] Dolayısıyla devrimciler, San Luis Planı'nın aslen onlara tanıdığı yeni valiyi getirme ayrıcalığından fiilen yararlandılar. Sorun bunların hangi devrimciler olduğundaydı. Ayalalılar bu ayrıcalığın kendilerine ait olduğu düşüncesindeydi. 26 Mayıs'ta Cuernavaca'ya giren Zapata, Asunsulo'yla oturup tek bir devrimci heyet oluşturdu, heyetin başına da kendi sekreterini (Abrahám Martínez) getirdi.[74] 29 Mayıs itibarıyla o ve Martínez, Robles Domínguez'e üç ayrı telgraf çekmiş ve ona valilik için bir isim ileri sürüp sürmeyeceğini sormuşlardı.[75] Ama herhangi bir cevap aldıklarına dair hiçbir emare yoktur. Bu arada onlardan bağımsız müzakereye giren Asunsulo, valiliği önce şehrin barış komisyonunda görev almış olan Cuernavacalı otel sahibi Manuel Dávila Madrid'e teklif etti. Otelci teklifi reddetti ama Morelos Bankası yöneticisi Juan Carreón'u salık verdi. Carreón da Asunsulo gibi Chihuahua'nın yerlisiydi ama 1905'ten beri Cuernavaca bankasını işletiyordu ve plantasyoncuların yakınıydı.[76] 31 Mayıs'ta Robles Domínguez'e, Asunsulo'nun teklifini "vatanseverliğin gereği olduğu kadar devrimci davaya duyduğu sempati nedeniyle de zevkle kabul edeceğini" yazdı. Vatanseverliğini kanıtlamak için de Zapata'nın adamlarını disiplin altına alamıyormuş gibi bir hali olduğunu, Cuernavaca'nın "asıl sa-

71. Figueroa Uriza, a.g.e., I, 198-9. Carriles'ten Pagaza'ya, 23 ve 24 Mayıs 1911, ARD. Salmanın en ağır kısmının düştüğü Lamadrid, Jr., Felipe Ruiz de Velas o'nun üvey kardeşiydi. Ruiz de Velas olar, EscandÓn'un suçortaklığıyla son olarak Lamadrid'in eyalet vergilerinden 18.000 pezoyu kaçırmasına yardım etmişlerdi. Bkz. Memorandum, ARD.
72. Ruiz de Velas o'dan Robles Domínguez'e, 26 Mayıs 1911, ARD, 1: 6: 44.
73. *Semanario Oficial*, XX, 19, 3. *El Pais*, 9 Mayıs 1911.
74. Martínez'den Robles Domínguez'e, 26 Mayıs 1911, AZ, 27: 2.
75. Martínez'den Robles Domínguez'e, 28 Mayıs 1911, ARD, 4: 17: 40. Zapata'dan Robles Domínguez'e, 28 Mayıs, 1911, a.g.e., 45. Martínez'den Robles Domínguez'e, 29 Mayıs 1911, ARD, 1: 6: 92.
76. Sánchez Escobar, a.g.e., s. 32. *Semanario Oficial*, XIII, 9, 6; 13, 8.

kinlerinin" Asunsulo'nun şehri yerli isyancı liderlere bırakıp gideceği söylentileri nedeniyle telaş içinde olduğunu vurgulayarak devam etti. Robles Domínguez'e Asunsulo'nun kalmasını sağlaması için yalvardı.[77] Carreón, 2 Haziran'da geçici vali olarak göreve geldi, Asunsulo da kaldı.[78]

Plantasyoncuların nüfuzlarını geri kazanmalarının hızı ve çapı, parmak ısırtıcıydı. Bir ay içinde Jojutla civarındaki bir komşuluk meselesini eyaletin resmi zenginliği üzerinde dar ve geçici ama yine de yol gösterici bir kontrole dönüştürmeyi başardılar. Yönettikleri koalisyon eyaletin başkentini, güneyin en zengin kentini, üç ilçe merkezini –ve eyaletteki tüm sivil makamların iplerini– elinde tutuyordu.

Zapata'nın, plantasyoncu operasyonlarına kamuoyu önünde verdiği açık yanıt tuhaf biçimde pasif kaldı. Jojutla'da bir direniş örgütleyememiş olsa da Cuernavaca'da Asunsulo'ya meydan okuyabilirdi. Cuautla'nın düşmesinden sonra Asunsulo'nun ilerlemesi konusunda uyarılmış ve kendisine ısrarla eyalet başkentine bizzat yürümesi tavsiye edilmişti. Ama o tehlikeyi küçümsedi. Kendisinin "o kadar da endişeli" olmadığını, "la gente decente"nin –münasip insanların– meseleyi kavga ederek çözmesine izin vereceğini ve sonra kendisinin müdahale edeceğini söyledi.[79] Ancak, işin içinde Figueroalar varsa, kavga ihtimalinin pek olmadığını bilmeliydi. Ya siyaset yapması ya da taarruz etmesi gerekirken ikisini de reddedince, şehir üzerindeki hakkını kaybetmiş oldu.

Zapata, Tepepa'nın tasfiyesinde de aynı derecede müsamahakâr davrandı. Olaydan Morales dışında hiç kimseyi asla sorumlu tutmadı ve onu cezalandırmak için de asla özel bir zahmete girmedi.[80] 26 Mayıs'ta, yani kurşuna dizme olayından bir gün sonra, Morales'in suçortağı Asunsulo'yla oturmuş ahenk içinde toplantı yapıyordu.[81] Ve 29 Mayıs'ta, Zapata, Asunsulo ve Figueroalarla işbirliği yapan bir diğer isyancı, Alfonso Miranda, iki devrimci hareket arasındaki faklılıkların tatminkâr bir şekilde giderildiğini ilan ettiler.[82]

Üstelik, Carreón'u onaylamamasına rağmen, kovmak için hiçbir teşebbüste bulunmadı. Evet, Genovevo de la O gibi Carreón'dan nefret eden Moreloslu diğer liderlerle dost olduğu doğruydu. Nitekim 26

77. Carreón'dan Robles Domínguez'e, 31 Mayıs, 1911, ARD, 4: 17: 63.
78. Carreón'dan de la Barra'ya, 2 Haziran 1911, AZ, 17: 8: 5.
79. Páez, *El Sol de Puebla*, 10 Mayıs 1951.
80. Zapata'dan Robles Domínguez'e, 9 Haziran 1911, ARD, 4: 17: 132.
81. Asünsulo'dan Robles Domínguez'e, 27 Mayıs 1911, ARD, 4: 17: 33. Zapata ve Asünsulo'dan Robles Domínguez'e, 27 Mayıs 1911, a.g.e., 35.
82. Magaña, a.g.e., I, 116.

Mayıs'ta Cuernavaca'ya girdiğinde, kasten, Asunsulo'nun kendisini karşılamak üzere bulunduğu yere gitmeyip, de la O'nun onu beklediğini bildiği yere gitti. Ve karşısında, çiftçilerin beyaz iş kıyafetlerine bürünüp adamları arasında kaybolmuş, aksi, bodur bir adam buldu ve ondan çok etkilendi. Ama plantasyoncuların seçimine karşı yerel bir muhalefet örgütleme şansını elinden kaçırdı. Carreón'un atanmasına karşı bir itiraz bile yayınlamadı.[83] Haziran başında, birliklerini Puebla'ya, Carreón'un yetki alanı dışına taşımaya yeltendi ama kısa sürede bu girişimden vazgeçti.[84]

Bu pasifizmin nedenleri muhtelifti. Zapata hiç değilse Cuautla'ya hâlâ hâkimdi ve orada iktidarını sağlamlaştırabilirdi. Cuernavaca'daki Asunsulo ise içten bir kişiydi, bir genç, Amerika'da eğitim almış, cazdan hoşlanan bir maden mühendisi; ve Figueroalara sıkı sıkıya bağlı da değildi; tek yaptığı devrim başladığı sırada tesadüfen Guerrero'da çalıştığı için onların kuvvetlerinde hizmet etmiş olmaktı.[85] Eyalet başkentinde Ayala grubuna yönelik olarak takındığı ve Federico Morales'in Jojutla'daki saldırgan tutumuyla tam bir karşıtlık içindeki yoldaşça yaklaşım, onların hükmetme iddiasını kabul edebileceğinin bir göstergesiydi. Ayrıca, Zapata isyancı birliklerinin maaşlarını ve devrimin masraflarını karşılamak için düzenli tahsisatlar da alıyordu: 29 Mayıs ile 2 Haziran arasında, Morelos Bankası ile Ulusal Banka'nın Cuernavaca şubesi, ordusunun masrafları için emrine 20.000 pezo tahsis etmişti.[86]

Hepsinden önemlisi, Meksika'da rüzgâr artık Madero'dan yana dönmüş gibi görünüyordu. Her ne kadar birçokları bu küçük adamı hayalci bulsa da sonuçta otuz beş yıldır ilk başarılı isyanın üstesinden o gelmişti. Kararsızlığının ardında bile saklı güçler vardı sanki. Amerikan büyükelçisine İncil'in "hayalci denilen ama büyük bir krallığın fiili hükümdarı olan ve kardeşlerini de birer prens yapan" Yusuf'unu hatırlatıyordu.[87] Zapata ise, son zamanlardaki uyarılara rağmen, hâlâ Madero'nun devrimin "kutsal ilkelerine" ve "özgürleştirme vaatlerine" saygı göstereceğine inanıyordu. Ulusal iktidarın ağırlık merkezindeki bu farz edilen kayıştan doğan faydalar, Morelos'ta, yerel tepkiyi ezip geçecekti. Dolayısıyla, ağırlıkla devrimci bağlarına bel bağlayan Zapata, Robles Domínguez olayında olduğu gibi, onun egemenlik alanında

83. Páez, *El Sol de Puebla*, 29 Mayıs 1951. De la O, *Impacto*, 31 Aralık, 1949.
84. Robles Domínguez'den Zapata'ya, 2 Haziran 1911, ARD, 4: 17: 99. Zapata'dan Robles Domínguez'e, 10 Haziran 1911, a.g.e., 135.
85. Figueroa Uriza, a.g.e., I, 174. King, a.g.e., s. 66-8.
86. Makbuzlar için bkz. ARD, 4: 17: 81-5.
87. Wilson'dan Dışişleri Bakanı'na, 23 Mayıs 1911, NA.

rakip hizip kurduklarında bile, disiplinsizlik ya da saygıda kusur ederek üstlerini gücendirmemeye özen gösterdi. Her türlü kışkırtmaya sabırla göğüs gerdi ve Madero'nun Morelos tarımının içinde bulunduğu açmaz hakkında tam anlamıyla bilgilendirildiği anda köylülere haklarını teslim edeceği anı bekledi. Talimatları veren liderken, elçilerle tartışmanın alemi neydi? Zapata'nın henüz farkında olmadığı şey ise, talimatları bu liderin vermediğiydi.

7 Haziran'da Mexico City'ye varan Madero'yu şatafatlı bir karşılama töreni bekliyordu; muhtemelen ülke başkentinin doksan yıl önce Bağımsızlık Ordusu için yapılandan sonra gördüğü en büyük karşılama.[88] Tren istasyonunda kendisini ilk selamlayanlar arasında, Morelos kırsalından çıkan asi lider de bulunuyordu. İkili ertesi gün akşam yemeğinden sonra, Madero ailesinin Mexico City'de Berlin Caddesi üzerindeki evinde buluştu. Hepsi de devrimci koalisyonun üst yönetim çevrelerinden gelen Emilio Vázquez, Benito Juárez Maza ve Venustiano Carranza da oradaydı.[89]

Zapata, Madero'nun Figueroalarla iyi geçinmesi yolundaki ilk ricasını kabul etti. Ardından, açık ve dürüst bir dille kendi durumunu izah etti. "Bizi ilgilendiren şu ki" dedi, kendisi ve taraftarları adına konuşarak, "puebloların toprakları derhal geri verilmeli ve devrimin verdiği sözler yerine getirilmeli".

Madero itiraz etti: Toprak sorunu hassas ve karmaşık bir konuydu, usulüne uygun prosedürlere saygı gösterilmeliydi. Asıl önemli olan, dedi, Zapata'nın isyancı birliklerini dağıtmaya hazır olmasıdır.

Madero'ya duyduğu kişisel güveni bir kez daha dile getirmeyi ihmal etmeyen Zapata, federal ordunun, ister ulusal ister yerel olsun silahsızlandırılmış bir devrimci yönetime bağlı kalacağından kuşkusu olduğunu belirtti. Carreón'un tamamiyle plantasyoncuların tarafını tuttuğu Morelos'u örnek gösterdi. Eğer devrimcilerin silahlı olduğu yerlerde bile bunlar oluyorsa, "kendimizi düşmanın iradesine bıraktığımız yerlerde neler olmaz?" diye sordu. Belli ki Zapata yeni uzlaşma ruhunu yakalayamamıştı. Madero ona sitem etti: Bu, yeni bir devirdi; siyaset kurallı bir iş olacaktı artık; şiddet sökmeyecekti.

Morelos kırsalının kaba saba tereddütü kendi elektiriğini bir anlığına o konforlu metropoliten odanın atmosferine yüklemiş olmalıydı ki ardından kayda değer bir diyalog cereyan etti. Zapata yerinden doğrulup, elinde karabinasıyla Madero'nun oturduğu yere doğru yürüdü.

88. Madero'nun resmi partisine üye olan tarihçi, Ricardo García Granados'a atfen, a.g.e., II, 181.
89. Bu toplantı için, bkz. Magaña, a.g.e., I, 130-4.

Onun yeleğini süsleyen altın saat zincirini işaret ederek, "Bakın, Senor Madero" dedi, "Şayet ben silahlı olmanın avantajından yararlanarak saatinize el koysam ve bir süre sonra her ikimiz de aynı şekide silahlanmış olarak karşılaşsak, sizin benden saatinizi geri isteme hakkınız doğar mı?" Elbette, dedi Madero ona; hatta bir tazminat bile isterdi. "Eh" dedi Zapata, "İşte Morelos'ta bizim başımıza gelen de bu, bir avuç plantasyoncu köylerin topraklarını zorla gasp ettiler. Askerlerim –silahlanmış çiftçiler ve köylerdeki tüm ahali– olanca hürmetleriyle, benden, topraklarının iadesine derhal başlanmasını size söylememi talep ediyor".

Madero konuyla ilgili vaatlerini tekrarladı. Ama görüşmeden rahatsız olmuştu. Yoğun programını bölerek, Zapata'nın, oradaki koşulları bizzat teftiş etmek üzere 12 Haziran'da, yani bir sonraki pazartesi günü Morelos'u ziyaret etmesi için yaptığı daveti kabul etti. Görünen, Zapata'nın plantasyonculara üstünlük sağladığıydı. Kişisel müttefiki olmuş bir Madero'yla onları yenebilirdi. En azından hâlâ öyle gözüküyordu.

IV
Ordu Sefere Çıkıyor

"... deyim yerindeyse, güven tohumları ekerek, ..."

Bilerek ya da bilmeyerek, Díaz'ın son resmi icraatı, tam bir stratejik deha hamlesi oldu. İstifa etmekle, muharebeyi Madero'ya hediye etmiş ama onu savaşı kazanmak için gerekli deneyimden de mahrum bırakmıştı. Tamamlanmamış bir zaferin yarattığı gerginlik, devrimci koalisyonu kısa sürede paramparça etti.

Morelos'taki plantasyoncular, Madero ile Zapata arasındaki ittifaktan dolayı ümitsizliğe kapılmama konusunda yüreklerine su serpen bu gerilimi gayet iyi hissetti. Her zamanki işbilirlik ve kurnazlıklarıyla basit yolu izleyip Madero üzerine çalıştılar. Şeker ve Alkol Üreticileri Birliği Başkanı ve iki yıl önce Escandón kampanyasının yönetmiş olan Antonio Barrios, Madero'ya acil bir protesto dilekçesi yazarak, Moreloslu asileri silahlarını gönüllü olarak bırakmaya yanaşmamakla suçladı.[1] Tomas Ruiz de Velasco, kendisi ve bir grup Moreloslu tüccar için, Cuernavaca'ya yapacağı gezide Madero'ya eşlik etme imkanı yarattı.[2] Ve Carreón, Madero daha adımını atar atmaz Borda Bahçeleri'nde onun şerefine öylesine saldırganca seçkin bir ziyafet verdi ki Zapata, yani eyaletin şeklen en önde gelen Maderocusu, katılmayı reddetti.[3] Böylece Zapata'nın daveti geri tepmiş oldu. Ertesi gün Iguala'ya, bir sonraki gün de Chilpancingo'ya geçen Madero, Figueroalarla enine boyuna müzakereye oturdu.[4]

Madero, turunu bitirmek üzere 15 Haziran'da Morelos'a geri döndüğünde, artık Zapata'nın barbarlığıyla ünlü birliklerinin kontrolünü

1. Şeker ve Alkol Üreticileri Birliği'nden Carreón'a, 12 Haziran 1911, ARD, 4: 17: 144. Antonio Barrios, aynı zamanda San Vicente ve Chiconcuac haciendalarının maliki Ramon Corona'nın da avukatıydı. Bkz. Sánchez Escobar, a.g.e., s. 167 ve Memorandum, ARD.
2. *El Impartial*, 12 Haziran 1911.
3. Magaña, a.g.e., I, 136. *El Impartial*, 13 Haziran 1911.
4. Figueroa Uriza, a.g.e., I, 201-7.

elinden kaçırdığına tamamiyle ikna olmuş bulunuyordu. Cuautla'da bir ay önce yaşanan korkunç altı gün savaşını açığa vuran harabeye dönmüş binaları, Zapata'nın ön ayak olduğu ayaklanma ve yağmanın kanıtı saydı.[5] Mexico City'ye döndüğünde, Moreloslu asilere dair en kötü şeylere bile inanmaya hazırdı.

Bu kişisel yabancılaşmadan, önemli siyasi çatlaklar boy verdi. Zapata, Cuernavaca'da bir kez daha tarımsal ihtilaf konusunda detaylı bir icraat talep etmiş, Madero da bir kez daha onu vaatlerle oyalamıştı. Ayrıca hem plantasyoncular hem de Zapata, birbirine zıt nedenlerle Carreón'un geçici valiliğinden memnun değillerdi ama Madero, açık bir şekilde plantasyoncuların adayına daha yakın duruyordu. O günlerin asıl kritik sorusu –2.500 kişilik devrim ordusunun zorunlu silah bırakması ve dağıtılması– konusunda, Zapata daha da zemin kaybetti. Madero'dan tek koparabildiği, Morelos federal polisinin başına kendisinin geçmesi ve adamlarından 400'ünü de oraya sokması konusunda aldığı şahsi bir söz oldu; geri kalanlarını dağıtmak ve eğer tekrar isyan edecek olurlarsa da bastırmakla yükümlüydü.[6] Bu şartlar, teslim olmakla aynı kapıya çıkıyordu ve muhtemelen de Ayalalıların üç ay önce başlattığı devrimin sonunun başlangıcıydı. Çünkü o an için pek de işine yaramayan Madero'yla bağlantısı hariç, eyaletin köylüleri ve rancheroları üzerindeki nüfuzundan doğan gücü dışında Zapata'nın elinde hiçbir güç kalmıyordu –ki bunlar da ancak isyan sırasında kurdukları ilkel orduda işe yarar gözüküyorlardı. Ordusunu dağıtmak ve kendi eski askerlerinin polisliğine soyunmak zoruna kalmak, elindeki son siyasi kaynağı da tasfiye etmek olacaktı. Zapata anlaşmaya isteksizdi ama bu tecrit edilmiş haliyle Madero'nun güven çağrısını da geri çeviremezdi ve askerlerini terhis etmeyi kabul etti.

İşlem, 13 Haziran'da La Carolina'da, Cuernavaca'nın kuzeybatı varoşlarındaki bir fabrikada başladı.[7] Gözetmenliğini, Alfredo'nun kardeşi, İçişleri Bakanlığı özel komiseri olarak hareket eden Gabriel Robles Domínguez yapıyordu. Bu arada Madero da güneye indi. Domínguez, isyancı askerlerin silahlarını eyalet görevlilerine teslim edebilecekleri bir masa hazırlattı; askerler buradan, Dominguez, Zapata ve Zapata'nın Kurmay Başkanı Abrahám Martínez'in oturduğu ikinci bir masaya geçip kimlik tespiti yaptırdıktan sonra terhis evraklarını teslim alıyor ve nihayet terhis ödentisini alacakları üçüncü masanın

5. *El Impartial*, 19 Haziran 1911.
6. *El Pais*, 14 Haziran 1911.
7. Madero'dan E. Vázquez'e, 13 Haziran 1911, Charles C. Cumberland'da alıntılanmıştır: *Mexican Revolution. Genesis Under Madero*, Austin, 1952, s. 173. Magaña, a.g.e., I, 168-9.

yolunu tutuyorlardı –Cuernavaca civarından gelenlere adam başı on pezo, daha uzaklardan gelenlere on beş pezo ve teslim edilen her tüfek ve tabanca başına ilave bir beş pezo–. Ne Robles Domínguez'in ne Zapata'nın ne de Zapata'nın herhangi bir astının erişim imkânı olan bu ödeneklerin dağıtımı, eyalet vergi memurlarının elindeydi. Son isyancı asker de silahını bıraktığında, memurlar 3.500 dolayında silah toplamış ve karşılığında 47.500 pezo ödemişti. Operasyon başarıya ulaşmış gibi görünüyordu ve bu, Zapata'nın pazarlıktaki iyi niyetinin de inandırıcı bir deliliydi.

Ama plantasyoncular Madero'yu işlemeye devam ederek, Zapata'nın zoraki razı olduğu sınırlı pozisyonu bile engellediler. Madero'nun isyanın elebaşını eyalet federal polisinin başına geçirme sözüne, "gerçek devrimin" hatırına, başından beri karşı çıkmışlardı. Tomas Ruiz de Velasco, buna itiraz etmek için Madero'nun peşinden Iguala'ya kadar gitmiş ve orada sözden bir cayma sağlayamasa bile, en azından baskıyı eksik etmemişti. Mexico City'ye dönerken, Zapata'nın atamasının henüz resmiyet kazanmadığını, konudan sorumlu yetkili Maderocu İçişleri Bakanı Emilio Vázquez'in, Madero'nun sözünü henüz fiiliyata geçirmediğini fark etti. Konuyu hemen kamuoyuyla paylaştı. Başkentteki plantasyoncu hempalarını ve yandaşlarını seferber ederek "José María Morelos Cumhuriyet Kulübü"nde 18 Haziran saat 10'da bir toplantı yapılacağını ilan etti.[8] Pazar sabahına, yani bu dini bütün girişimciler için sabah ayini saatine denk geliyordu, yine de çoğu geldi ve toplantı basında ayrıntılı olarak yer aldı. "Bu yalvaryakar olma işi... bitmiştir" diye kükredi Ruiz de Velasco heyecanlı seyircisine. Diğer bir yaşlıca konuşmacı, "şayet herkes işinden yan çizerse, bize de bir tek silahlı yollara başvurmak kalır. Biz eski tüfekler silah taşıyacağız ki gençler tetiği çekebilsinler" diye nutuk attı. Resmi açıklama isteyecek bir komite kuruldu. Hacendadoları*, eski eyalet vekili ve Cuernavaca meclis üyesi Fernando Noriega ile Cumhuriyet'in en zengin ve kültürlü plantasyoncusu Luis García Pimentel temsil ediyordu. Tüccar ve küçük çiftçilerin temsilcisi ise dükkânı Cuautla kuşatmasında yanan Damaso Barajas ile Tepepa'nın Jojutla'daki zoraki salmalarının son kurbanlarından Emilio Mazari idi. Ruiz de Velasco "Vereceğim tavsiye, kolları sıvamak gerektiğidir" diye kestirip attı. "Madero herhangi bir şeye icabet etmeyeceğinden, kimse de bize kulak asmayacağından... tutabileceğimiz tek yol mukavemet yoludur".[9]

8. *El Impartial*, 18 Haziran 1911.
* Hacienda sahibi ya da yöneticisi. (ç.n.)
9. A.g.e., 19 Haziran 1911.

Cuernavaca'daki Zapata ise plantasyoncuların sözüne uydu. Ertesi gün, eyalet polis komutanı olduğu inancıyla, Vali Carreón'dan mühimmatıyla birlikte beş yüz tüfek istedi. Carreón bu isteği reddeti ama Zapata istediklerini bir şekilde aldı.[10] Gabriel Robles Domínguez'den gelen ve "eyalet polis şefliği için gereken atamayı mutabık kaldığımız şekilde ayarladım" diyen ve ertesi gün için "büyük öneme sahip diğer meseleleri" görüşmek üzere onunla bir araya gelme sözü veren telgraf, Zapata'nın yetkisini en azından geçici olarak teyit ediyormuşa benziyordu.[11]

Plantasyoncular şimdi Zapata'yı istedikleri yere çekmek için dolap çevirmeye başlamışlardı. Başkentte yayımlanan ve pek de tarafsız olmamakla birlikte etkisi kesin olarak süren *Imparcial* (*Tarafsız*, ç.n.) gazetesi, Zapata'nın Carreón'la olan çekişme haberini, bir boyalı basın spesiyali olarak "Modern Attila Zapata" manşetiyle verdi. Asilerin şefi, başka barbarlıkların yanı sıra, vali de dahil olmak üzere Cuernavaca'daki bütün senoritaların şehirden kaçmasına sebep olmakla itham ediliyordu.[12] Oysa isyancılar düzeni nispeten iyi muhafaza etmişlerdi. Cuernavaca'nın en kalburüstü sakinlerini ve konuklarını Bella Vista Otel'inde ağırlayan gözü pek İngiliz leydisi Mrs. King'in ciddi hiçbir şikâyeti yoktu.[13] Belli ki şehirdeki muhtelif Amerikalıların da. Diğer ilçelerde kayda geçen vakalar da genellikle geri dönmeyen bir ata veya yerel "son dakika devrimcilerinin" çıkardıkları münferit suiistimallere dairdi.[14] Ama ortam, plantasyoncu propagandasına müsaitti. Devrimci toprak zoralımları, bir atavistik komünizm patlamaları gibi görüldü. Bunun da ötesinde, Morelos'ta meydana gelen tek tük fiziksel zalimlikler de özellikle ayrıntılı ve iç karartıcı bir şekilde işlendi: Bu suçlar Mexico City yakınlarında, işe çıkarken beyaz pijama ve sandaletler giyen, ellerinde palalar taşıyan, esmer tenli ve bu sonuncu özellikleriyle şaşmaz bir şekilde kendilerinin "aşağı bir ırktan" olduklarını ele veren adamlar tarafından işleniyordu. Düğüm noktası da buydu. Devrimci infazlar her zaman endişe vericiydi ama eğer infazcılar gözle görülür şekilde "beyaz"sa ve medeni insanlar gibi pantolon, gömlek ve ayakka-

10. *El País*, 20 Haziran 1911.
11. G. Robles Domínguez'den Zapata'ya, 19 Haziran 1911, ARD, 4: 17: 160.
12. *El Imparcial*, 20 Haziran 191 1. Sekiz yıl boyunca, yakıp yıkıp, tecavüzedip yağmalayarak Güney'i kasıp kavuran Vahşi Zapata efsanesi böyle başladı. Bu masal, H. H. Dunn'ın yapıtı, *The Crimson Jester, Zapata of Mexico* (New York, 1934) ile zirvesine erişti.
13. King, a.g.e., s. 62-70, 76.
14. Alfredo Robles Domínguez'e gelen şikâyetlerin, şaşılacak kadar azı Zapata'nın kuvvetlerini ilgilendiriyordu. Bkz. o yazki Morelos'a dair yazışmayı içeren, ARD, 2: 8 ve 4: 17. Bunları, 4: 16 (Michoacán), 4: 18 (Oaxaca), 4: 19 (Puebla), 4: 20 (Queretaro), 6: 27 (Guerrero and Oaxaca) ile kıyaslayın.

bı giyiyorsa, işledikleri fiil de insani kalıyordu. Kurbanlarını infaz etmek durumunda kalan "Plebler" ise insanlık dışı, canavar "Yerli"lerdi.

Madero, plantasyoncuların Morelos'ta yeni bir isyan başladığı yolundaki suçlamalarına cevap vermesi için Zapata'yı derhal Mexico City'ye çağırdı. Görüşme 20 Haziran'da Madero'nun evinde gerçekleşti ve ardından Madero plantasyoncuların sorunu abarttığı, kendisinin ise çözdüğü konusunda gazetecileri ikna etti. Gerçekten de çözmüştü: Zapata tümüyle geri çekileceği sözünü vermiş, polisin başına geçme talebinden vazgeçip, hiçbiri bir daha geri gelmemek üzere adamlarının tümünün dağıtılmasına razı olmuştu. Kurtarabildiği tek kuvvet, elli kadar adamdan oluşan kişisel korumasıydı. Yerel toprak anlaşmazlıkları konusunda ise, Madero'nun serbestçe seçilmiş ve halka dayanan bir hükümetin bunu "yasal sınırlar içinde" çözeceği öngörüsünü kabul etmişti.[15] Morelos'tan gelen anarşi ve isyan haberleri, şimdi ortaya çıktıkları hızla yok olmuştu.

Böylece temmuz başlarında plantasyoncular, liderlerini Cuernavaca'dan çıkarıp köylerine sürmek suretiyle, Ayala grubunun eyalet siyasetinde başa güreşen konumuna da son vermiş bulunuyorlardı. Ne var ki bu başarılı veto eski düzeni geri getiremedi ve plantasyoncuları umutsuzluğa sürükledi. Asi ordular henüz dağıtılmamış, federal birlikler de henüz dönmemiş olduğundan, bir düzen sağlamak büsbütün zorlaştı. Haydutlar kimi bölgelerde harekâta geçip köy ve haciendalardan tehditle para sızdırmaya başlamışlardı. Carreón, Madero'nun tavsiyesi üzerine İçişleri Bakanı'ndan diğer eyaletlerdeki devrimci birliklerin geçici olarak Morelos'ta görev yapmasını istedi.[16] Ancak –bakanlığı tam bir mali ve idari kargaşa içinde olan– Vázquez, valinin üst üste isteklerini görmezden geldi.

Polisiye meseleler önemsizdi aslında. Plantasyoncuları en çok kaygılandıran, ekim dikim sezonu başlarken tüm eyalette devam eden kırsal huzursuzluktu. Asi ordusunu dağıtmanın kırsaldaki isyankârlığı hafifletebileceğini, devrimci bir köylüyü tasfiye etmenin, ondaki yeni kahramanlık duygusunu da tasfiye edeceğini hayal etmişlerdi. Oysa bu asileri dağıtmanın onların moralini hiç bozmadığı gün gibi açıktı. Tam tersine, şimdi ve hâlâ dövüş arzusuyla dolu gururlu eski tüfekler, devrimci bilinçleri yanlarında taşıdıkları resmi terhis belgeleriyle ironik bir biçimde bilenmiş, yeni bir azgınlığın misyonerleri olarak evle-

15. *El Pais*, 21 Haziran 1911. *El Impartial*, 21 Haziran 1911. Magaña, a.g.e., I, 164-5. Magaña'nın anlatısındaki tarih yanlıştır.
16. Madero'dan de la Barra'ya, 15 Ağustos 1911, Figueroa Uriza'dan alıntı: a.g.e., I, 225.

rine geri dönüyorlardı.[17] Cuautla civarında köylüler, plantasyonlardan kazandıkları tarlaları geri vermeye hâlâ yanaşmıyordu.[18] San Gabriel ve Cuauchichinola haciendalarına ait toprakları işgal eden Cuauchichinola köylüleri de aynı derecede inatçıydı. Liderleri, başkent basında "Morelos'u muazzam bir şeker fabrikasına çeviren tiranik patronlara" yönelttikleri saldırıları yayınlatacak kadar da cüretkardı. "Pueblomuz Mexica tarafından kurulmuş ve daha sonra naiplik yönetimince de tanınmış en eski pueblolardan biridir" notunu da düştükten sonra, Madero'dan "San Luis Planı'nın adil vaatlerine" saygı göstermesini ve "doğruluğu bir kez daha ortaya çıkan haklarımızı" korumasını istiyorlardı.[19] Yine, ayaklandığını ilan eden bir başka köy halkı da Corona ailesinin San Vicente ve San Gaspar plantasyonlarına kattığı topraklara göçen Jiutepec köylüleriydi. Jiutepecli liderler, ailenin avukatı Antonio Barrios'a gönderdikleri açık mektupta, eğer Coronalar toprakları satın aldıysa, bu satışın "pueblodaki tüm baba mirası malvarlığını ele geçirmeye yönelik bir maskaralık olduğunu" ilan ediyorlardı.[20]

Bunların yanı sıra, çeşitli kasaba ve köylerde, Zapata'nın valiliği lehine rüzgârlar esiyordu. Gerçi Zapata'nın onları cesaretlendirmediği çok açıktı ama ona hizmet etmiş pek çok lider, bir gazetecinin yakındığı gibi "Yerlileri sahte vaatlerle kandırarak" adaylığını destekleyen dernekler kuruyordu. Mexico City'de bulunan Tepalcingolu bir ziyaretçi, memleketindeki patırtıyı "lucha de castas" –bir ırk savaşı– diye betimledi.[21] Ağustos ortasında eyalet seçimleri yapılacaktı. Şayet eski asi askerler, terhis oldukları ve dağıtıldıkları halde köylüleri etkileyebilirlerse, eyalet siyasetinde meşru bir güç olarak agraryan partiyi yeniden kurabilirlerdi.

Böylece plantasyoncular bir çıkmaza girdi. Hâkim güç olmak tek başına yeterli değildi. İstedikleri ilerlemeyi ancak siyasi kontrol üzerindeki tekellerini yeniden inşa ederek bir kez daha yürürlüğe koyabilirlerdi. Plantasyoncular, köylülerin kabul edebileceği geleneksel uzlaşmada, kendi mali ve toplumsal çöküşlerini görüyorlardı. Açılacak en küçük bir gedik –en ufak bir devrimci başarı, sadece köylerin varlık hakkının tanınması– ölümcül olabilirdi. Bu Morelos'taki o plantasyon-

17. Süregiden bu kışkırtmanın, hareketli bir kurgusal hikâyesi için, bkz. Gregorio Lopez yFuentes, *Tierra*, Meksika, 1933, s. 80-91.
18. Jimenez'en la Barra'ya, 18 Ağustos 1911, AZ.
19. *El Pais*, 3 Temmuz 1911. Azteklerin doğru adı "Mexica"dır.
20. A.g.e., 5 Temmuz 1911.
21. *Diario del Hogar*, 24 Temmuz 1911. *El Pais*, 5, 10, 15 ve 18 Temmuz 1911. Bkz. ayrıca King, a.g.e., s. 69-70, 74 ve Clemente G. Oñate, "Continuo mi aportacion de datos para la verdad historica del zapatismo y demás 'ismos' que cooperaron de la ruina del estado de Morelos" *El Hombre Libre*, 15 Eylül 1937.

cular kuşağının katlanmak zorunda kaldığı ilk ciddi kriz olmuştu ve ilerleyen haftalardaki icraatları, bir panik değilse de bir kafa karışıklığı ve giderek tırmanan bir telaşın tezahürüydü. Cuauchichinolalıların ihtilaflı tarlalara konmaları üzerine "...bizler taciz mağdurlarıyız" diye yazıyordu Emmanuel Amor yarı içerlemiş, yarı afallamış bir halde Madero'ya ve kederle ekliyordu; "sizin bu şahısların sosyalist eğilimlerini dikkate alabileceğinize bir an bile inanmadım".[22]

Siyasi alanda da plantasyoncular hangi rotayı takip edecekleri konusunda kararsızdı; tek mutabık oldukları konu Carreón'un yetersizliği oldu. Ruiz de Velascos'a göre, "devrimci adına layık tek insan" Ambrosio Figueroa'ydı.[23] Luis García Pimentel, Manuel Araoz ve Antonio Barrios'un da içinde bulunduğu bir komisyon, akıl almaz bir şekilde Cuautla'ya gidip Zapata'yla toplanarak, valiliğe dönüşü konusunda kendisini desteklemeyi ve iddialarını mahkemeye taşıyacak köylülerle işbirliği yapmayı teklif etti. Barrios, Zapata'nın öneriyi dikkate almayı reddetmesi üzerine, Patricio Leyva'ya yanaştı; Leyva, ona teşekkür etti ama plantasyoncular, eğer gelecek seçimlerde kendisine destek verecek olurlarsa, bunu alenen yapmamalarını istedi: Çünkü bu onun kampanyasına zarar verebilirdi.[24] Rakiplerince geri çevrilen plantasyoncular, tekrar kendi kamplarına dönüp 1902'den beri gerek kongrede gerek eyalet yasama organında kendilerine hizmet etmiş olan eski bir şakşakçılarını –Ramón Oliveros'u– bulup çıkardılar. Amorsların San Gabriel haciendasındaki bir yöneticinin oğlu, eski bir keresteci ve şimdi de Cuernavaca'da iflas etmiş bir otelin idarecisi olan Oliveros, plantasyoncu arkadaşlarının dediği gibi, "amele ve tüccarın halinden nasıl anlıyorsa, hacendadonun halinden de öyle anlıyordu".[25] Ayrıca Amorslara, eğer vali olursa, onların eyalete olan vergi borçlarının silineceği sözünü vermişti.[26] Ama Oliveros sakat doğmuş bir umuttu. Onu önermek demek, siyasi felci açıkça itiraf etmek demekti.

Ulusal siyasette olup bitenlerse plantasyoncuların yerelde yaşadığı açmazı derinleştirdi. 9 Temmuz'da Anti-Reeleksiyonist Parti'yi lağveden Madero, yeni bir İlerici Meşrutiyetçi Parti'nin kurulduğunu duyurdu. Maksadı, devrimci hareketi yeniden örgütleyerek onun üze-

22. *El Pais*, 7 Temmuz 1911.
23. *El Impartial*, 19 Haziran 1911.
24. Memorandum, ARD.
25. Moreloslu Tüccarların, Profesyonellerin ve Ziraatçilerin Temsilcilerinden de la Barra'ya (n.d., Temmuz 1911?), AZ, 12: 7: 1.
26. Oliveros üzerine, bkz. *Semanario Oficial*, VIII, 32, 1; XV, 28, 1; XVII, 32, 1; Valentin Lopez Gonzalez, *El Ferrocarril de Cuernavaca*, Cuernavaca, 1957, s. 10; Memorandum, ARD.

rindeki denetimini artırmaktı –1910'daki en sivrilmiş iki yardımcısı, halihazırda eğitim ve İçişleri Bakanı olan Francisco ve Emilio Vázquez Gómez kardeşler olmadan. Francisco halen Anti-Reeleksiyonist başkan yardımcısı adayıydı; fakat Madero artık kendine yeni bir koşu arkadaşı, daha bağımlı bir ortak istiyordu. Hareketteki bu kopma önemli bir sinyaldi çünkü Emilio ve Francisco, kuvvetli oldukları bir partinin lağvını kabul etmezlerdi.

Zaten seyir halinde olan bağımsız girişimleri hızlandırarak, eski Anti-Reeleksiyonist cemiyetleri, olduğu gibi muhafaza etmeye ve Madero-Vázquez Gómez programına sadık kalmaya baktılar. Böylece Maderocular başka yerlerde olduğu gibi Morelos'ta da birbirine düştü. Madero nereye giderse peşinden mi gitmeliydiler yoksa onu ilk sözleşmesine bağlı kalmaya mı çağırmalıydılar? Sözgelimi General Leyva, İlerici Meşrutiyetçilerle işbirliğine gitti. Ama siyaseten yine etkin olan Antonio Sedano için, yeni parti ve yeni bir başkan yardımcısı adayını dayatma çabaları "porqueria"lardan –iğrenç hakaretlerden– başka bir şey değildi ve bu yüzden generalin "Madero'ya güçlük çıkarmama" çağrısını reddetti. Kampanya için tek başına Sedano, eyalet çapında neredeyse iki bin Anti-Reeleksiyonist poster dağıttı.[27] Devrimciler arasındaki bu ikilik, uzun vadeli düşündüklerinde plantasyoncuların hoşuna gidebilirdi ama halihazırda bir baş ağrısıydı: Hangi siyasetçiye oynamaları gerektiğini iyice muammа haline getiriyordu.

Daha da kötüsü, İçişleri Bakanı Emilio Vázquez'in, eski isyancıları kendisinin ve ağabeyinin elini güçlendirmek üzere kışkırtmaya girişmesiydi. Vázquez, Madero'nun yatıştırıcı terhis politikasını hiçbir zaman onaylamamış ve önlemeye çalışmıştı. Madero tarafından geri çevrildiğine göre, bu politikayı sadakatle uygulaması için şimdi daha da az nedeni vardı. Asileri toplayıp yeniden federal görevler veremezdi ama hükümete ait silah ve cephanenin el altından sessizce onların eline geçmesini sağlayabilirdi. Ve böyle de yaptı, bihassa Morelos'ta. Eski isyancılar, kesin bir planları veya örgütleri olmadan, temmuz başlarında, burada yeniden silahlandılar –bu kez, eskisine göre daha iyi silahlarla. Plantasyoncuların durumu, Başkan de la Barra'ya kendi hallerinden yakınırken dile getirdikleri gibi "riskli" bir hal almıştı.[28]

Derken, ay ortasında, daha önce plantasyoncuların gündeme getirdiği terhisi tamamen rafa kaldıran ve yerel iktidar mücadelesini yaz başındaki noktasına döndüren başka bir ulusal kördüğüm ortaya

27. Sedano, a.g.e., s. 21-2.
28. Moreloslu Tüccarların, Profesyonellerin ve Ziraatçilerin Temsilcilerinden de la Barra'ya, AZ.

çıktı. 12 Temmuz gecesi, Puebla City'ye yerleşmiş devrimci birliklerle oradaki federal garnizon arasında çıkan arbede, devrimcilerin katliamıyla sonuçlandı.[29] Skandal, sadece çok yakında cereyan ettiği için değil ama aynı zamanda Zapata'nın Kurmay Başkanı Abrahám Martínez'in İçişleri Bakanlığı'nın özel ajanı olarak devrimci birliklerin başında bulunması nedeniyle de Morelos'ta büyük yankı yarattı. Anlaşmazlık, Martínez'in, aralarında iki eyalet parlamenteriyle bir federal vekilin de bulunduğu bazı kimseleri, 13 Temmuz'da şehri ziyaret eden Madero'ya suikast düzenlemek şüphesiyle tutuklaması üzerine başlamış, ardından parlamenter dokunulmazlığı ihlal etmekten Martínez'in kendisi de tutuklanmıştı. Ve eski tutukluları kurtarmak için çıkan curcunada, federal kumandan sonunda birliklerine, devrimcilerin Puebla arenasındaki kışlasını yerle bir ettirmiş, bu arada çoğu çocuk ve kadın olmak üzere elliden fazla insan ölmüştü.

Martínez'in tutuklanışı, bu tutuklanışın sebep ve sonuçlarına ilişkin haberler Zapata'ya ulaşınca, o da eyalet çevresindeki müttefiki liderlere haber göndererek, askerlerini alıp Puebla'ya yürümek üzere Cuautla'da toplanmalarını istedi. Böyle bir eylem yetkileri yoktu, aciliyet durumu mazur gösteriyordu. Eğer Martínez, Madero'yu öldürmek üzere tertiplenmiş bir suikastı ortaya çıkardığı için tutuklanmışsa ve Madero da Puebla'daysa, belki de tertip halen devam edecekti. Ne Madero'nun Puebla'da dökülen kandan dolayı devrimcileri suçlayıp, "sadakat ve cesaretlerinden" ötürü federallere övgüler yağdırdığından ne de Francisco Vázquez Gómez'in "güvenilir" federalleri şehri savunmaya hazırladığından haberi olan Zapata, hem Emilio Vázquez'e hem de Madero'ya telgraf çekerek şehre yürümeye hazır olduğunu bildirdi.[30] Yanıt derhal geldi ve olduğu yerde kalması emredildi, o da uydu; ve Cuernavaca'yı isyandan geri tutacağına dair söz vermesi üzerine, çoktan oraya sevk edilmiş federal güçlere de geri dönmesi talimatı verildi.[31] Böylece kriz atlatılmış oldu. Ama hemen akabinde, Morelos'ta yeniden seferber olan ve her şeyden huylanan devrimci bir ordu ortaya çıktı.

Bu gücü ikinci kez tasfiye etmek, ilki kadar kolay olmayacaktı. Bir kampta, koşullu bir barışın tehlikelerini şimdi daha iyi anlayan plan-

29. Puebla'daki olaylar için, bkz. Magaha, a.g.e., I, 170-7; ve Francisco Vázquez I Gómez, *Memorias Politicas (1909-1913)*, Meksika, 1933, s. 314-34. Bkz. ayrıca Reyes'ten Agustin del Pozo'ya, 15 Temmuz 1911, AZ, 28: 15: 1, katliam hakkında, Zapata'ya da giden, gayet antifederal bir rapor.

30. Vázquez Gómez, a.g.e., s. 335-8. F. Vázquez Gómez'den E. Vázquez'e, n.d. (13 Temmuz 1911?), AZ, 27: 11.

31. Zapata'dan Sánchez Azcona'ya, 13 Temmuz 1911, AM. Madero'dan F. Vázquez Gómez'e, 13 Temmuz 1911, Archivo de Genaro Amezcua (henceforth AA). Carreón'dan G. Robles Domínguez'e, 14 Temmuz 1911, ARD, 2: 8: 53.

tasyoncular; diğer kampta eyalette içten içe kaynayan bir anlaşmazlığı korumanın değerini keşfetmiş umutlu siyasetçiler vardı. Önceki terhisten ders alıp sadakatlerini yeniden gözden geçirmeye başlayan isyancı liderler ise üçüncü bir kampı oluşturdu. Zapata'nın, önderleri olarak onların itirazlarını temsil etmesi gerekiyordu. O da 22 Temmuz'da, gözü pek ve kamuoyuna iyi duyurulan bir protestoya imza atarak, Vázquez Gómez kardeşlerin bir grup memnuniyetsiz subayı la Barra rejimine karşı tavır almaya teşvik ettiğini duyurdu.[32] Zapata açısından güvenilirliğini kanıtlama sırası, şimdi artık hükümete gelmişti. Pratikte bir militan haline gelmeyecekti çünkü hâlâ Madero'ya bağlıydı; daha yeni bir araya topladığı adamları terhis etme aldatmacasına da giremezdi. Onları daha önceki gibi safiyane ve koşulsuz bir şekilde dağıtmayacaktı, o kadar.

Arada kalan Madero ve "Beyaz Başkan" hitabından hoşlanan de la Barra oldu. Madero, bir isyan liderinin uzlaşma çabalarını mahvetmesine izin veremez ama hükümetin, onun hareketinin en öne çıkmış kesimlerinden birine düpedüz hakaretamiz ültimatomlar yöneltmesine de göz yumamazdı. De la Barra ise, yeni kurulan Ulusal Katolik Parti'nin başkan yardımcısı adayı olarak, partizan çıkarlarını ancak lekesiz bir gayri partizan görünümle ilerletebilirdi ama nihayetinde Zapata'ya, haydutlar gibi yasadışı olarak silah bırakmayan adamlarını seferber etmesini o emretmemişti. Ayrıca o da hükümet üzerindeki denetimini yeniden inşa etme peşindeydi.

İmkânsız denge, eyalet seçimlerinden birkaç gün öncesine, ağustos başlarına kadar sürdü. Ardından, 2 Ağustos'ta, Emilio Vázquez İçişleri Bakanlığı'ndan istifa etti. Ertesi gün yerine, Federal Bölge Valiliğinden terfien Alberto García Granados atandı. Değişiklik son derece önemliydi. Çiçeği burnunda bakan, Madero'ya "... her bakımdan ... tavsiye edebileceği ... son derece muteber bir kişi" gibi gözükse de aslında uzlaşma politikasını sabote etmeye azmetmiş, kibirli ve hırslı bir komplocuydu.[33] Madero'ya karşı ince bir küçümseme besliyordu. Eski Díaz karşıtı muhalefetin görmüş geçirmiş bir stratejisti olarak devrim sayesinde iktidara gelmişti ama Puebla'nın çalkantılı bir bölgesinde hatırı sayılır büyüklükteki bir plantasyonun sahibi olarak, savaşçı asilerden tiksiniyordu.[34] Zaten kamuoyu önünde, devrimci birliklerin hemen ve

32. Protestonun bir nüshası için, bkz. Gonzalez Ramirez, *Planes*, s. 52-3. Zapata, 11 Temmuz'da, Puebla katliamından evvel yapılan daha önceki bir protestoya katılmamıştı. Bkz. a.g.e., s. 54.
33. Madero'dan A. Figueroa'ya, 9 Ağustos 1911, AA.
34. Onun haciendası, Chagua, rutubetli Huejotzingo ilçesindeydi. Bütün isimler tahrif edilmiş olsa da mülk John R. Southworth'ta listelenmişti: *The Official Direc tory of Mines*

koşulsuz tahliyesini sağlama ve bunu, gerekirse federal orduyu kullanarak yerine getirme sözü vermişti. Morelos konusunda ise, Zapata'nın eyalet ekonomisi üzerindeki zorbaca ve feci diye tanımladığı etkisini sona erdirmeye özellikle istekliydi. "Hükümet haydutlarla iş yapmaz" politikasındaydı. Şayet Zapata, kuvvetlerini derhal dağıtması yolundaki İçişleri Bakanlığı emrine uymayacak olursa, federal ordu kanun kaçağı olarak bu kuvvetlere saldırı başlatacaktı.

Puebla'nın güneydoğusundaki Tehuacán kaplıcasında dinlenen Madero, hâlâ bir uzlaşma hülyası içindeydi. Zapata'yı, görüşmek üzere defalarca oraya çağırdı. Ama her defasında özürlerinin kabulünü isteyen Zapata, birçok devrimci önderin toplanıp kolay bir hedef teşkil etmesi durumunda, bir suikast girişimi olmasından korktuğunu itiraf etti.[35] Puebla katliamından bu kadar kısa bir süre sonra hükümetle restleşme, belli ki onu rahatsız etmişti. Kamuoyuna açık bir mektupla Madero'ya tabiyet ve sadakatini bir kez daha teyit etti.[36] Ama başkent siyasetçilerinin düzen hakkındaki fikirlerini tatmin etmek için, pueblolara karşı görevinden feragat edecek de değildi –Mexico City'de mantıksız ama Morelos'ta doğal duruş. Gerçi yeni bakanın talimatlarına uysun ya da uymasın, davasının felaketini davet etmiş gibi görünüyordu. Sonunda yumuşadı ve kardeşi Eufemio ile o zamanki üsteğmeni Jesús Morales'i koşulları görüşmek üzere Morales'e gönderdi. Ortalıkta Zapata'nın müzakereler için Mexico City'ye gediği lafları bile dolaştı. Kısacası, o zaman belli oldu ki koparılan resmi yaygaraya rağmen, şu ya da bu şekilde bir anlaşma ihtimali vardı: Tartışma konusu seferber birlikler terhis edilir, Morelos'a barış gelir ve seçimler de bir sonraki pazar, 13 Ağustos'ta yapılırdı.

Zapata besbelli emekliliğe niyetleniyordu. Otuz ikinci yaş gününe yaklaştığı o günlerde, devrim öncesinden beri çıktığı genç bir kadınla, Ayalalı orta halli bir hayvan tüccarının birkaç kızından biri olan Joséfa Espejo ile evlendi. Babası, 1909'un hemen başlarında ölmüş ve Joséfa'ya mütevazı bir drahoma bırakmıştı.[37] Meksika'nın kırsal

and Estates of Mexico, Meksika, 1910, s. 224. García Granados, bu aylarda mülküyle yakından ilgiliydi. Bkz. Onun yerel siyasete olan ilgisi üzerine, Oaxaca Başpiskoposu E. G. Gillow'un İçişleri Bakanı Aureliano Urrutia'ya yaptığı yorumlar, 11 Temmuz, 1913, I. C. Enriquez'den alıntı, *The Religtous Question in Mexico*, New York, 1915, s. 12-13. Yöredeki devrim sonrası şiddet için, bkz. del Pozo to A. Robles Domínguez, 5 Haziran 1911, ARD, 4: 19: 102.

35. Zapata'dan Madero'ya, 28 Temmuz 1911, AM.

36. *El País*, 6 Ağustos 1911.

37. Serafín M. Robles, "El Caudillo se Casa en la Villa de Ayala, Morelos" *El Campesino*, Kasım 1954. Ayalalı belediye başkanı, sivil seremoniyi daha önce, 26 Haziran'da yapmıştı. Bkz. Luis Gutierrez y Gutierrez, *"Hoy* visita a la viuda de Zapata" *Hoy*, 28 Mart 1953.

kesiminde, evlilik sadece çoluk çocuk sahibi olmak veya aşk uğruna yapılan bir şey değildi. Zapata'nın zaten (başka bir kadından) en az bir çocuğu vardı ve ilgi duyduğu birçok kadından birçok çocuğunun daha olacağını varsaydığına da –ki bu sıradan bir erkek varsayımıydı– kuşku yoktu. Evlilikse daha ciddi bir iş, halk arasındaki söylenişiyle bir *contrato de matrimonio*, yürürlüğe girdiğinde bir erkeğe kendi cemiyetinde mevki kazandıran bir sözleşmeydi. Evlilik, ciddiye alınması gereken bir meşru aile kurma, meşru varisler dünyaya getirme ve soyadını –komşuları arasında müstakil bir hayat sürmek isteyen her erkeğin yapacağı gibi– bir kuşak daha su götürmez bir biçimde güvence altına alma işiydi. Zapata, atlarla, pazar kurulan günlerle, horoz dövüşleriyle, hasat zamanlarıyla, köy seçimleriyle, yerel panayırlarla geçen eski kır hayatını ne kadar özlediğinden dem vurarak, yaz boyu çeşitli vesilelerle siyasetten çekilme "kararını" dile getirmişti. Ve evliliği, neredeyse planlanmış bir kendi cemaatine geri dönme girişimi, bir tür kendini tekrar cemaatine adamaya benziyordu. Eğer olaylar o sırada Zapata'nın net bir biçimde inandığı gibi gelişmiş olsaydı, kariyerini muhtemelen geri dönmüş olduğu Ayala belediyesi arenasında sürdürür, kendinden önceki José Zapata gibi kendi halinde şerefli bir hayat sürdürür, memleketinde yası tutulan bir ölümle ölür ve bir kuşak sonra da unutulup giderdi.

Ama bundan sonra olanların, bu dinlenme hülyasıyla uzaktan yakından ilgisi yoktu. Ne plantasyoncuların ne önde gelen Leyvacıların ne Figueroaların ne de Mexico City'de sokaklara dökülen muhafazakâr siyasetçilerin bu rüyanın gerçekleşmesi için bir nedeni vardı. Ve eyaletteki bu baş belası agraryan partiyi ebediyen bir kalemde etmek üzere, acemice ama etkili bir biçimde harekete geçtiler. Artık gücünden daha da emin olan de la Barra öncülüğü üstlendi. 7 Ağustos'ta, De la Barra, Zapata'ya kamuoyu önünde reddedemeyeceği koşullu bir teslim olma fırsatı vermemek için elini çabuk tutan de la Barra, Vali Carreón'a, Zapata'nın görüşmek üzere Mexico City'ye gelmemesi talimatını gönderdi.[38] 8 Ağustos'ta ise Savaş Bakanlığı, Zapata'yı kuşatmak üzere federal birliklere Cuernavaca ve Jonacatepec'e, Ambrosio Figueroa'nın federal polisine de Jojutla'ya hareket emrini verdi.[39] De la Barra ertesi gün bu güçlerin bir isyanı bastırmakla görevlendirildiği

38. De la Barra'dan Carreón'a, 7 Ağustos 1911, AZ, 16: 2: 14. Bkz. ayrıca de la Barra'nın sonradan kendi anlattığı karar veriş hikâyesi, Dearing'den Dışişleri Bakanı'na giden yazışmadan nakille, 26 Ağustos 1911, NA, 59: 812.00/ 2318.
39. Victoriano Huerta'dan, Morelos eyaletindeki sefere ilişkin olarak Savaş ve Donanma Bakanı'na giden rapor, 31 Ekim 1911, AZ, 27: 8.

şayialarını yalanladı: Onların sadece Zapata'nın eski askerleri yeniden ortalığa dağıldığında güvenliği sağlamakla görevli olduklarını anlattı. Beyaz Başkan beyaz bir yalan söylüyordu çünkü federal komutanlara verdiği emir, "Zapata'nın adamlarının tahliyeye gösterecekleri muhalefetten doğabilecek herhangi bir ayaklanmayı boğmak" şeklindeydi.[40] Aynı gün, adeta Zapata'ya şahsen hakaret edercesine, Ambrosio Figueroa'yı Morelos'a vali ve askeri komutan olarak atadı.[41] Madero ise bütün bu önlemlere tam destek vererek, Figueroa'ya [García Granados'un] "emirlerini sanki kendi emriymiş gibi" yerine getirmesi gerektiğini tavsiye etti ve "Zapata'ya bizim için haddini bildir çünkü artık ona tahammül edemiyoruz" dedi.[42]

Zapata, 9 Ağustos'ta, sert ve üstün yetenekli Tuğgeneral Victoriano Huerta emrinde bini aşkın askerin Morelos'a girdiğini haber aldığında, karısı, komşuları ve liderleriyle birlikte hâlâ düğün törenindeydi.[43] Köy hayatına geri dönme yolunda –Villa de Ayala'da, neredeyse yaş gününde evlenmek suretiyle– tazelediği taahhüt, şimdi artık sadece o köy hayatını savunmak üzere siyasete geri dönmesine yarayacaktı. Derhal García Granados ve Madero'ya protesto telgrafları çekti. Madero'ya çektiği telgrafta, ona olan hürmet ve sadakatini bir kez daha teyit ettikten sonra, "Benimle ilgili herhangi bir şikâyetiniz mi var?" diye dobra dobra sordu. Eğer Madero harekâtı durduramayacaksa, kendisinden "dürüst ve içten bir açıklama" bekleyeceğini belirtti.[44] Ama ne bir dur emri ne de bir açıklama geldi. Ertesi gün Vali Carreón üç gün sonraki eyalet seçimlerini iptal etti; öne sürdüğü gerekçe, Huerta'nın gelişinin yol açmış olduğu "rahatsızlıklar" idi.[45] Huerta, o öğleden sonra, 32. Piyade Alayı'nı Cuernavaca'daki çeşitli evlere yerleştirdi.

Üç hafta süren ve Madero'yu utançtan yerin dibine sokup pişman eden, Zapata'nın ise ölümün kıyısından döndüğü düzenli bir askeri harekât başlamıştı. Siyasi masumiyetleriyle her iki adam da vakit kazanıp uzlaşabileceklerine veya tehdidi erteleyebileceklerine sonuna kadar inanıyordu. De la Barra ve García Granados'un seferberliği sona erdirip nezaret etmekle sıkı sıkıya sınırlı bir görevi, düpedüz eyaleti istila ve zapt etmek için bulunmaz bir fırsat olarak kullanabileceğini, ikisi de görmedi. Bu istila ve zapt, gayri resmi bir iktidar genişlemesi

40. *El País*, 10 ve 11 Ağustos 1911.
41. García Granados'tan A. Figueroa'ya, 9 Ağustos 1911, Figueroa Uriza'dan alıntı, a.g.y., I, 229-30.
42. Madero'dan A. Figueroa'ya, 9 Ağustos 1911, AA.
43. G. Robles Domínguez'in teftiş turu raporu, Ağustos 1911, ARD, 7: 37: 22.
44. Zapata'dan Madero'ya, 9 Ağustos 1911, AM.
45. Carreón'un kararnamesi, 10 Ağustos 1911, AZ, 6: V-2: 52.

değil, kelimenin sözlük anlamıyla askeri bir harekâttı. Huerta'nın Savaş Bakanlığı'na rapor ettiği gibi: "Morelos seferi ... teknik olarak istila seferi denilen şey"di.[46] Kısa vadede operasyon müthiş bir muhafazakar başarıydı; çünkü yerel toprak refomcularıyla ulusal devrimcileri, birliğe en çok ihtiyaç duydukları sırada birbirinden ayırmıştı.

Ancak sefer bittikten sonra, eyaletteki toprak reformcularına rakip olan taraflar –plantasyoncular ve önde gelen Leyvacılar– kendilerinin de o kadar ağır olmasa da kaygı verici kayıplar verdiklerini anladılar. Dertleri Huerta'ydı. Başlangıçta, nicedir hasretini çektikleri "güce karşı koyacak güç" olarak ona kucak açmışlardı. Antonio Sedano'nun de la Barra'ya yazdığı teşekkür notunda belirttiği gibi, Zapata'nın Cuernavaca'daki adamları "kültürlü Sosyete'nin çıkarlarına daimi bir tehdit" olmuştu ve Huerta disiplini sağlayacaktı.[47] Porfiriocu ordunun en iyi muharip subaylarından biri olan Huerta, Guerrero'da 1890'larda çıkan isyanları bastırarak tuğgeneraliğe terfi etmiş ve geçen bahar Guerrero ve Morelos'taki isyan hareketini gözlemleyerek de güneyde özel deneyim kazanmış biriydi.[48] Ama hilekâr ve sonsuz derecede fesat bir adamdı ve hâlâ mavi tümgeneral fuları almak için yırtınıyordu. Ayrıca, Morelos seferine mesleki ve şahsi olduğu kadar siyasi bir ilgi de duyuyordu. Kahramanı General Bernardo Reyes, ekimdeki seçimlerde başkan adayı olmaya daha yeni karar vermişti; ve Morelos'ta özel sekreteri olarak Huerta'ya eşlik eden şahıs, Reyes'in en etkin temsilcilerinden biriydi.[49] Dolayısıyla, Huerta'nın eyalete dayatacağı herhangi bir düzen, ille de plantasyoncuların veya Leyvacıların amaçlarına hizmet edecek değildi. Figueroalar, Huerta'yı Guerrero'daki eski icraatlarından tanıdıkları için tehlikeyi daha baştan fark ettiler ve Francisco, Ambrosio'nun Morelos valilik koltuğuna oturmasına izin vermezdi. Nitekim Huerta'yla işbirliğinin "ölümcül" sonuçlar doğurabileceği konusunda Madero'yu uyardı.[50] Zamanla Huerta taraftarları da onu piyasaya sürmenin kendi önlerine çıkarabileceği kötülükleri gördüler; uzun vadede, yerel isyancıların başını ezmek yerine, sadece onları eskisinden de radikal ve kararlı yeni bir isyana sevk etmişti.

---

46. Huerta'nın raporu, AZ.
47. A. ve E. Sedano'dan de la Barra'ya, 12 Ağustos 1911, AZ, 6: V-2: 40. Önde gelen başka iki Cuernavaca Leyvacısı daha de la Barra'ya federalleri gönderdiği için teşekkür etti: bkz. de la Barra'dan Castaneda ve Patino'ya, 19 Ağustos 1911, AZ, 12: 3: Nüsha 7.
48. Vicente Fuentes Díaz, *La revolution de igio en el estado de Guerrero*, Meksika, 1960, s. 31-3, 37-47. Rausch, a.g.e., s. 140-4.
49. Bu Flavio Maldonado idi, *El Pais*, 23 Ağustos 1911.
50. F. Figueroa'dan Madero'ya, 13 Ağustos 1911, AA.

Huerta, Cuernavaca'da daha karargâhını bile tam kurmadan, hiç de askeri olmayan değerlendirmelere dönmeye başladı. 11 Ağustos'ta, de la Barra'ya, "Eyaletteki siyasi durum, çok, çok kötü" diye yazdı; "... eyalet valisinin suyuna gidiyorum ama hak eden valilere saygıda kusur etmeden, naçizane olarak arz etmem gerekirse, kendisi *un hombre de agua tibia* –sade suya tirit bir adam".[51]

Ambrosio Figueroa, tayinini kabul etmediği müddetçe, Huerta ve de la Barra bu sade suya tirit valiyi çekmek zorundaydı. Ama gaflarıyla onları engellemesin diye kısa sürede yetkiyi elinden aldılar. Huerta, 11 Ağustos'ta, de la Barra'dan kendi telkin ettiği emri alarak, eyaletin Carreón'un denetimine verilmiş ama kendisine göre "gerekli güvenlik şartları altında tutulamayan" silah ve mühimmatına el koydu.[52] Ertesi gün de eyaletin hükümranlık hakkı de la Barra tarafından askıya alındı. Bahane, Cuernavaca'nın kuzeyindeki asilerin, Huerta'ya bağlı birliklerin bir kısmını civarda yürüyüş yaptıkları sırada pusuya düşürmüş olmasıydı. Bunlar, o yaz ülkenin tamamında görülen çatışmalardı. Ayrıca, Zapata'nın olayda hiçbir dahli yoktu. İşi Genovevo de la O'nun bağımsız askerleri yapmış, Zapata'ysa ancak eylemden sonra haberdar olmuştu.[53] Ama ne kadar uyduruk da olsa, bahane işe yaradı. De la Barra, Carreón'un eyaletin özerkliğiyle ilgili sorularına, Huerta'nın talimatlarının "federal kuvvetlerin maruz kaldığı saldırının tahrik ettiği savaş harekâtını sürdürmeye yönelik" olduğu cevabını verdi; "... söz konusu harekât, Zapata kuvvetleri koşulsuz teslim olup silahlarını teslim edinceye kadar, gereken enerji ve hızla devam edecekti".[54]

Medeni kanun engelinin ortadan kalkmasıyla, Huerta düşman bölgeyi serbestçe işgal edip asayişi sağlamak üzere harekete geçebilirdi. Hesaplarına göre, "eyaletin altı ilçesinde huzuru temin için" –100'ü her ilçe merkezindeki garnizonda kalacak– 600 piyadeye ilaveten, 1.500 kişilik bağımsız bir birliğe de ihtiyacı olacaktı. De la Barra'ya yazdığı gibi ancak bundan sonradır ki "asileri imha etmede mesafe alabilirdi". Daha az askerle "barışı garanti edemeyeceği" uyarısında bulunan bu federal general, devrimin güya zafere ermesinden üç ay sonra, muhafazakâr başkanına, "birliklerimizin bütün meydan muharebelerini kazandığı ama pratik hiçbir şey elde edemediği" Morelos'un

51. Huerta'dan de la Barra'ya, 11 Ağustos 1911, AZ, 12: 1: 17.
52. Huerta'dan de la Barra'ya ve de la Barra'nın kayıtlı cevabı, 11 Ağustos 1911, AZ, 16: 1:25.
53. De la O, *Impacto*, 31 Aralık 1949. Rapor, ARD.
54. Huerta'dan de la Barra'ya ve cevabı, 12 Ağustos 1911, AZ, 16: 1: 34.

da Chihuahua'yla aynı acı kaderi paylaşacağını yazıyordu.[55] "Eyalete bunca zarar veren bu unsurlara bir son vermeye" can atıyordu.

Ne var ki hemen ilerleyemedi; çünkü Madero dönüp Zapata'yı savunmaya başlamıştı. Morelos liderinden yeni bir sadakat teyidi, yanında bir de federalleri çektirtmesi ricası alması ve Francisco Figueroa'nın da işbirliğini reddetmesi üzerine, Madero müzakere yoluna gitmeye karar vermişti.[56] De la Barra, bundan dolayı şaşkına dönüp mahcup duruma düştü. Madero'yu resmen müzakereye yetkili kılmadıysa da lekesiz hakem imgesini koruma konusunda o derece titizdi ki özel arabuluculuğa razı oldu.[57] 13 Ağustos'ta Cuernavaca'ya ulaşan Madero, ertesi gün telefon başına geçip Cuautla'daki Zapata'yla görüşmeye başladı. Vardıkları anlaşma, aynı günün akşamı de la Barra'ya telgrafla bildirdiği gibi, Madero'nun inandığı kadar gelecek vaat etmiyordu. Zapata, Huerta'nın birliklerindeki Reyesçi ajanları öğrenmiş ve bu yüzden de alışılmadık ölçüde katı koşullar ileri sürmüştü.[58] Kendisinin geri çekilip adamlarını terhis etmeye hazır olduğunu bir kez daha beyan etti; ancak "onları meşgul eden meseleyi –toprak meselesini– yasal yollardan ve yürütmeyle uyum içinde çözecek veya karara bağlayacak bir yasama organı seçilirken, eyaletteki kamu güvenliğine nezaret etmek üzere" özel ve seçkin bir gücü elinde tutmak istiyordu. Ayrıca, eyaletin hükümranlık hakkına saygı adına federal birliklerin geri çağrılmasını, toprak meselesi konusunda devrimci politikaları garanti edecek yeni bir vali atanmasını ve halk tarafından sevilmeyen eski rejim artığı yerel yetkililerin görevden alınmasını istiyordu.[59] De la Barra bu teklifleri dikkate bile alamazdı. Zaten Huerta, Carreón ve Ruiz de Velascolarlı korku hikâyeleri bombardımanına uğradığı yetmezmiş gibi, şimdi bir de asilerin Cuernavaca'nın kuzeyindeki bir Amerikan çiftliğine yaptıkları baskınların yol açtığı uluslararası sorunlarla da karşı karşıya kaldığından, Madero'ya "yetki ilkesini kurtarma" gereği üzerinde ısrar etti.[60] Sabırsızlıkla üzerinde durduğu tek gerçek

55. Huerta'dan de la Barra'ya, 11 Ağustos 1911, AZ.
56. Zapata'dan Madero'ya, 12 Ağustos 1911, AM. F. Figueroa'dan Madero'ya, 13 Ağustos 1911, AA. Madero'nun çabalarının sempatik bir hikâyesi için, bkz. Ross, a.g.e., s. 188-202.
57. Bkz. de la Barra'nın konumunu kamuoyu önünde beyanı, Magaña'dan alıntı, a.g.e., II, 40-1.
58. *El Pais*, 6 Ağustos 1911. Zapata'ya danışmanık yapan, anarko-sendikalist bağlantıları olan, eyalet dışından gelme bir devrimci, Alfredo Quesnel idi. Quesnel, önceki temmuzda, Tlaxcala'da, federal komutanlarla çatışmıştı. A.g.e., 6 Temmuz 1911.
59. Magaña, a.g.e., I, 205-11, 215-16. Madero'dan de la Barra'ya, 14 Ağustos 1911, AZ (iki mesaj), 17: 8: 8 ve 10. *El Pais*, 16 Ağustos 1911.
60. De la Barra'dan Madero'ya, 15 Ağustos 1911, AZ, 17: 8: n. Tek tük hikâye için, bkz. Huerta'dan de la Barra'ya, 14 Ağustos 1911, AZ, 12: 1: 18 ve 15 Ağustos 1911, AZ, 14: 3:

konu, kimin vali olacağıydı. Figueroa hâlâ isteksizdi. Ramón Oliveros niçin olmasındı? Doğrusu öğrenmeye değerdi –her ne kadar Zapata, önceki günkü toplantıda onu özellikle veto etmişse de.[61] Aslında de la Barra, Zapata'yla müzakereden nefret ediyordu. Madero'ya "onun gibi, atalarının zorbalıkları karşısında dehşete düştüğümüz birinin, yeni zorbalıkları, sizin de aşina olduğunuz [o] tavırları sürdürmesine müsaade etmek, gerçekten mide bulandırıcı" diye dert yanmıştı.[62] Madero'yla pazarlık ederken, Huerta'yı da salıvermeye hazırlandı.

Savaş Bakanlığı'nın başındaki General José González Salas, 15 Ağustos'ta, Huerta'ya şifreli bir telgraf çekerek diğer federal kuvvetlerin Puebla'dan Jonacatepec'e doğru ilerlemekte olduklarını ve şayet Zapata hemen o gün silah bırakmayı kabul etmeyecek olursa, Madero'ya Cuernavaca'dan Yautepec'e doğru bir harekâtın başlayacağını anlatması gerektiğini belirtti.[63] Huerta, aynı gün akşamüzeri sabırsızlıkla de la Barra'ya telgraf çekti ve şayet Madero ertesi sabah itibarıyla hiçbir lehte çözüm sağlayamayacak olursa, –yine şifreli olarak– kendisine 75mm'lik havan topu için beş yüz havan mermisi göndermesini istedi.[64] Mühimmatı alır almaz, Yautepec üzerine "genel bir hareket" planlıyordu.[65] De la Barra anında cevap vererek, Madero'nun "ivedi ve etkili bir kesin silah bırakma sözü" alamaması durumunda, ondan Savaş Bakanlığı talimatlarına harfiyen uymasını rica etti.[66] Madero, ertesi sabah saat dokuzda, içi rahat, Cuernavaca'yı terk etti. Huerta'dan, Yautepec üzerine planlanan hiçbir harekât olmadığını öğrenip "General Huerta her konuda benimle aynı fikirde" düşüncesine kapılmış olarak, Zapata'yla yaptığı pazarlığı de la Barra'ya onaylatmak üzere Mexico City'nin yolunu tuttu.[67] Saat onda, Huerta'nın öncü birlikleri, Yautepec yolu üzerindeki harekâtlarına başladılar.[68]

Fakat de la Barra Mexico City'den bir kez daha kuvvetlerini dizginledi. Emanetçi bir başkan olarak, Madero'nun yüzüne, Zapata'nın

4; Jojutla sakinlerinden de la Barra'ya, 15 Ağustos 1911, a.g.e., 27; Carreón'dan de la Barra'ya, 15 Ağustos 1911, a.g.e., 10; F. Ruiz de Velasco'dan de la Barra'ya, 15 Ağustos 1911, a.g.e., 19. Amerikan rahatsızlığı için, bkz. Dearing'den Mrs. H. L. Hall'a, 14 ve 15 Ağustos 1911, NA, 84: Meksika, C8, 15. ABD Büyükelçiliği askeri ataşesi Yüzbaşı Girard Sturtevant, Huerta'ya en azından Yautepec'e kadar eşlik etti. *El Pais*, 17 Ağustos 1911.

61. De la Barra'dan Madero'ya, 15 Ağustos 1911, AZ, 17: 18: 17.
62. De la Barra'dan Madero'ya, 15 Ağustos 1911, AZ, 17: 8: 12.
63. Huerta'nın Raporu, AZ.
64. Huerta'dan de la Barra'ya, 15 Ağustos 1911, AZ, 16: 1: 24.
65. Huerta'dan de la Barra'ya, 15 Ağustos 1911, AZ, 17: 11: 7.
66. De la Barra'dan Huerta'ya, 15 Ağustos 1911, AZ, 14: 3: 20.
67. Madero'dan de la Barra'ya, 15 Ağustos 1911, AZ, 17: 8: 13. Madero'dan Huerta'ya, 31 Ekim 1911, Magaña'da alıntılanmıştır, a.g.e., II, 44-6.
68. Huerta'dan de la Barra'ya, 16 Ağustos 1911, AZ, 14: 3: 28. Telgraf şifreliydi.

tahliye talebini kabul etmeyeceğini söyleyemezdi. Maderocu siyasetçiler, daha şimdiden Beyaz Başkan'ın artık alenen Reyes lehine bir partizanca çizgi izlediği yolunda ithamlara başlamışlardı bile. De la Barra, "çok acil" ibareli bir telgrafta Huerta'dan, Madero'yla bir yürütme toplantısı yapana dek ilerlemeyi durdurmasını istedi.[69] Huerta, cevaben, gülünç bir çaresizi oynadı. Dediğine göre birlikleri, "Cumhuriyet hükümetini selamladıktan sonra" savaş poziyonu almak üzere biraz önce ayrılmış bulunuyordu.[70] De la Barra, hafif bir muğlaklık bırakarak, emrini tekrarladı ve Huerta'dan "saldırı olarak addedilebilecek her türlü askeri harekâtı durdurmasını" istedi.[71]

Muğlaklık, bir işaret oldu. Ve Huerta bu fırsatı kaçırmamak için mesleki jargona başvurma yoluna gitti. Birliklerinin Yautepec'e doğru hareketi, artık bir "harekât" değil bir "manevra"ydı.[72] Sivil de la Barra'ya büyük bir özenle hareketi açıkladı. Zapata'nın "Yüce Hükümet'in haklı isteklerine koşulsuz olarak uymasını sağlamak için" baskı yapmak zorundaydılar. Birliklerinin "saldırgan duruşu"nun "... Zapata'nın koşulsuz tesliminin en detaylı gerekçesi olduğuna" işaret etti. Nutuk şöyle devam ediyordu: "... hükümetin tartışmasız gücü gösterilmeden, pazarlıklar sonuçsuz kalacaktır; benim birliklerimi seferber etme nedenim budur". Eğer Madero'nun barış görüşmeleri "makul bir sürede" başarıya ulaşırsa –ki bunu engellemek için elinden geleni yapıyordu– bu takdirde geri dönecekti. Eğer başarısız olursa ki ifade ettiği gibi böyle olacağına inanıyordu, bu takdirde Zapata'ya "hükümetin yüce varlığı" önünde boyun eğdirecckti.

De la Barra, Huerta'nın duruşunu "yürekten takdir etti".[73] Ama bu kişisel olarak ne denli tatmin edici olursa olsun, o an için yine de akıl kârı olmayan bir siyasi tavırdı. Madero Zapata'yla pazarlığı bir sonuca vardırma umuduyla 17 Ağustos'ta Cuautla'ya dönme hazırlığı içindeyken, kabine "askeri hücum harekâtlarını" kırk sekiz saatliğine askıya alma konusunda anlaştı.[74] Savaş Bakanlığı Huerta'ya buna uygun hareket etmesi emrini verdi.[75]

Her ne kadar askerlerini çiftlikleri yakmaya gönderse ve istihkâmcıları Yautepec yolunu top arabalarının geçişine hazırlamaya devam etse de isteneye isteneye ilerlemesini durduran Huerta, de la Bar-

69. De la Barra'dan Huerta'ya, *16* Ağustos 1911, a.g.e., 54.
70. Huerta'dan de la Barra'ya, 16 Ağustos 1911, AZ, 17: 11: 10.
71. De la Barra'dan Huerta'ya, 16 Ağustos 1911, a.g.e., 12.
72. Huerta'dan de la Barra'ya, 16 Ağustos 1911, a.g.e., 13.
73. De la Barra'dan Huerta'ya, 16 Ağustos 1911, a.g.e., 14.
74. De la Barra'dan Huerta'ya, 17 Ağustos 1911, AZ, 14:4: 28.
75. Gonzalez Salas'tan Huerta'ya, 16 Ağustos 1911, AZ, 14: 3: 26.

ra'ya, Savaş Bakanlığı'nın emirlerinin teyidini isteyen ve bunu yaparken "karakteri"ndeki "kabalık" için özürlerinin kabulünü istirham eden bir telgraf çekti.[76] De la Barra, şifreli cevabında, eğer Cuautla'dan o gece itibarıyla iyi olmayan haberler gelirse –her ne kadar Madero'ya çalışması için kırk sekiz saat tanımışsa da– "başlatılan harekâtı sürdürmesini" sağlayacağına dair kendisine söz verdi.[77]

Yautepec üzerine başlayan harekât daha şimdiden bir sürü yerel protesto ile karşılanmış, bir tek Cuernavaca Leyvacıları, Huerta'yı ilk planda eyaletlerine gönderdiği için de la Barra'ya teşekkürlerini sunmuşlardı. Şimdi de Tepoztlán'dan, Tlayacapan'dan, Telixtac'tan, Ialostoc'tan, San Andrés de la Cal'dan, Jantetelco'dan, Yecapixtla'dan, Zacualpan de Amilpas'tan, Villa de Ayala'dan, Yautepec'ten, Cuautla'dan, Atotonilco'dan, Huitzililla'dan, Huazulco'dan, Amilcingo'dan –bunca köy ve taşra kasabasından yığınla sözcü, de la Barra'yı telgraf yağmuruna tutarak, saldırgan federal birliklerin Morelos'un hükümranlığına ve refahına büyük bir tehdit oluşturduğunu ve geri çekilmeleri gerektiğini belirtiyordu.[78] Morelos Okyanuslararası Demiryolu'nun "çalışanları, zanaatkârları ve teknisyenleri" ile Cuautla Kızılhaç şubesi de öyle.[79] Bunlar, bütün ümitlerini eyalet seçimleri üzerinden yerel reforma bağlayan ve ordunun bunu önlemek üzere devreye girdiğini düşünen halk kesimleriydi. Zapata, Cuautla'dan de la Barra'ya zehir gibi bir not göndererek "Halk, haklarına saygı gösterilmesini istiyor" demişti. "Kendisine dikkat edilip kulak verilmesini istiyor. Sırf bir protesto yaptılar diye, kimse onları süngüyle susturmaya kalkamaz".[80]

De la Barra açısındansa, Mexico City'nin en önde gelen Maderocu gazetesinde müzakereleri destekleyen ve Beyaz Başkan'ın Morelos asilerine karşı beslediği önyargıya üstü örtülü serzenişte bulunan bir başyazının yayımlanması, halktan gelen bu yakarışlardan daha önemliydi.[81] Dolayısıyla her ne kadar Madero o gece Cuautla'ya varmadıysa da

76. Huerta'dan de la Barra'ya, 17 Ağustos 1911, AZ, 14: 4: 29.
77. De la Barra'dan Huerta'ya, 17 Ağustos 1911, a.g.e., 28.
78. Tepoztlán sakinlerinden de la Barra'ya, 17 Ağustos 1911, AZ, 14: 4: 1. Aşağıdakilerin tamamı aynı kutudan ve aynı dosyadan çıkmıştır ve aynı tarihi taşır. Kolay olsun diye sadece gönderen ile belge numarası listelenmiştir. Tlayacapan Anti-Reeleksiyonist Demokratik Kulübü, 2. Huazulco ve Amilcingo Sakinleri, 3. Hidalgo Kulübü ve Atotonilco halkı, 4. San Andrés de la Cal sakinleri, 64. Jantetelco sakinleri, 65. Yecapixtla sakinleri, 66. Zacualpan de Amilpas sakinleri, 67. Ayala halkını temsil eden Pablo Torres Burgos Siyasi Kulübü, 68. Yautepec Liberal Demokratik Kulübünün Şubeleri, 69. Cuautla Belediye Başkanı, 72. Cuautla İşadamları, 76. Cuautla Ahalisi, 77. Çeşitli köylerin delegeleri, 78. Jalostoc Demokratik İlkeler Kulübü, 79. Tümü, de la Barra tarafından "Cevaplamayın" diye işaretlenmiştir.
79. A.g.e., 70 ve 71. Bunlar da "Cevaplamayın" diye işaretlenmiştir.
80. Zapata'dan de la Barra'ya, 17 Ağustos 1911, Magaña'da alıntılanmıştır, a.g.e., I, 217-18.
81. *Nueva Era*, 17 Ağustos 1911.

Başkan Huerta'yı olduğu yerde tuttu. Ve ertesi gün de yani 18 Ağustos boyunca beklemesi gereken general, vaktini –Yautepec yolunun yarı yerindeki Tejalpa'da– "uygun bir mevzi" almakla geçirdi.[82]

Madero ve Zapata, bunca baskı altında, birbirlerine eskisinden daha sempatik bakıyor gibiydi. Zapata, her ne kadar şefine, "eğer devrim yarım kalmayıp kendi ilkelerini hayata geçirmek üzere kendi rotasını izleyebilmiş olsaydı, şimdi kendimizi bu çatışmanın içinde bulmazdık" diye dert yandıysa da Madero'nun samimiyetine ve sorunu çözme kapasitesine olan inancını bir kez daha teyit etti. Bu kez Reyesçi bir dirilmeden de korkmaya başlayan Madero, karşılık olarak Zapata'yı "onda uyanan duyguları" anladığı konusunda temin etti.[83] Madero, federallerin Yautepec üzerine ilerleyişinin yarattığı heyecan yüzünden 17 Ağustos akşamı Cuautla'ya gitmemişti.[84] Ama ertesi sabah oraya vardığında, Zapata'yla olan karşılaşması gayet sıcaktı. Cuautla tren istasyonunda, Zapata'yı tıpkı federallerin komutanını Puebla'da kucakladığı sıcaklıkla kucakladı ve Zapata'ya "integerrimo general" – en hakiki generalim– diye hitap etti. Ardından, Cuautla bahçelerindeki kalabalığa konuşurken, yerel hareketi hassaten övmeyi ve "onun yiğit Generali Zapata"yı "düşmanlarımızın çaldığı karalara karşı" yüceltmeyi ihmal etmedi. Reyesçilerin entrikalarına karşı yeni bir devrimci birlik çağrısında bulunurken, yöredeki isyancıların, tahliye edilmiş olsalar da, "daha ilk çağrımıza cevap vermeye" ve "özgürlüklerimizi savunmak üzere silaha sarılmaya" hazır olduklarını bildiğini söyledi.

Sadece Zapata ve onun en yakın müttefiki olan liderlerin değil, onun daveti üzerine yakın köylerden gelen sivil delegelerin de katıdığı o akşamki görüşmeler de çok içten bir hava içinde cereyan etti ve sonuçları mutluluk vericiydi. Madero'nun, de la Barra'ya hemen telgrafla bildirdiği üzere, vardıkları mutabakat eskisine nazaran daha cömertti ve üzerinde daha kolay anlaşılmıştı. Zapata ve köy delegelerinin valilik için tercihi, halihazırda eyalet halk eğitim müdürü Miguel Salinas'tan yana idi, çünkü Salinas oranın yerlisiydi. Ama Madero'nun adayı, onun eski kurmay başkanı ve inanmış bir devrimci olan Eduardo Hay'e de itirazları yoktu. Hidalgo eyaletinden federal statüye geçirdiği 250 devrim neferini beraberinde getiren, Madero'nun kardeşi Raul'ün eyalet polis amirliğini kabul ediyorlardı. Terhis, kabinenin tanıdığı kırk sekiz saatlik mühlet içinde, isyancıların hemen ertesi sa-

82. Huerta'nın Raporu, AZ. Huerta to de la Barra, 18 Ağustos, 1911, AZ, 14: 4: 63.
83. Zapata'dan Madero'ya ve Madero'dan Zapata'ya, 17 Ağustos 1911, AA.
84. Madero'dan de la Barra'ya, 17 Ağustos 1911, AZ, 17: 8: 18. *El Pais*, 18 Ağustos 1911.

bah yapacağı bir içtimada yeniden başlayacaktı. "Toprak meselesi"ni de hiç sorun etmediler. Madero, onlar adına de la Barra'dan sadece "Cuernavaca'daki federal kuvvetleri ... yeniden bir araya toplamasını ve mümkün olduğunca çabuk başkente dönmelerini sağlamasını" istiyordu. Dediğine göre, Mexico City'deki federaller tekrar geri dönene kadar kendisi Cuautla'da kalmayı planlıyordu, "çünkü aksi takdirde, insanların onlara karşı duyduğu ve General Huerta'nın yeni konumunun da doğruladığı nefreti yenmek çok zor olurdu ..."

Anlaşma, Cuautla'da 19 Ağustos'ta, yani ertesi sabah yürürlüğe girdi. Zapata'nın, eyaletin muhtelif yerlerinden toplanıp gelmiş kimi liderleri, kuvvetlerinden arta kalanları dağıtmak üzere harekete geçtiler. Madero federaller geri çekilmediğinden şikâyetçi oldu ki, de la Barra da böyle bir söz vermemişti zaten. Fakat hiç değilse kamplarında kaldıkları müddetçe, tahliye devam edecekti.[85]

Bu saatlerde, köylüler açısından her şey nihayet yoluna girmiş gibi gözüküyordu. Mutabakatın şartları bir yana, mutabakata varılmış olması gerçeği, son derece önemliydi. Çünkü bu, hükümetin eyalet siyasetine yerel katılımı hoş görmeye istekli olduğuna yoruluyor ve kırsal kesimdeki haksızlıklar karşısında adalete başvurmanın teminat altına alındığı düşünülüyordu. Görünen o ki Morelos birkaç gün içinde sulha kavuşacaktı –belki de bir eyalet zirai komisyonu, sempatik bir eyalet polisi ve eğer halk seçtiyse, Zapata'ya dahi görev verecek kadar hakkaniyet gösteren geçici bir valiyle.

Olamadı. Tam da tahliyenin sükûnet içinde yürümekte olduğu o gün, de la Barra "hükümet etme adabının" tehlikede olduğuna karar verdi.[86] Belli ki Madero'nun Morelos kampanyasının bir Reyes kumpası olduğuna dair kinayesi, Başkan'ı sarsmıştı. Madero ve Zapata'nın sahte bir terhis üzerinde anlaştığına, böylece şayet Reyes ve onun federal ordudaki yandaşları yaklaşan başkanlık seçimleri sırasında isyan edecek olursa, Zapata'nın Madero'ya askeri destek vereceğine dair rivayetler yayılacağı kesindi.[87] Gizli bir anlaşma olduğuna dair hiçbir somut kanıt yoktu. Ama mevcut şartlarda şüphe ispat yerine geçiyor, en azından bahane oluyordu. Kaldı ki kabinenin tanıdığı kırk sekiz saatlik müddet bitmişti ve de la Barra, hâlâ Carreón ve Felipe Ruiz de Velasco'dan çetelerin zorbalıklarına dair "alarm verici mesajlar"

85. Bu müzakereler ve haberleşmeler için, bkz. Magaña, a.g.e., I, 219-24.
86. De la Barra'dan Madero'ya, 19 Ağustos 1911, AZ, 17: 8: 28.
87. *El Pais*, 21 Ağustos 1911. Bu söylentiler, Antonio D. Melgarejo'da gerçek bir konuşma olarak kaydedilir: *Los erimene s del zapatismo (apuntes de un guerrillero)*, Meksika, 1913, s. 125-7.

alıyordu.[88] Bu "ağır tahrikler" Zapata'nın Cuautla civarındaki bölgesinde değil, hiçbir zaman pek sözünün geçmediği Tetecala ve Jojutla yöresinde meydana gelmişti; fakat de la Barra'nın amaçları açısından bunlar yine de Zapata'nın sorumluluğundaydı. Artık "düzeni yeniden tesis etmek üzere harekete geçmenin" sırasıydı –ne pahasına olursa olsun. Bunu ilanen, Ambrosio Figueroa'ya eyaletin kuzey ve güneyindeki kasabaları işgal etmesini emretti; Puebla'daki federal kuvvetlere Jonacatepec'e doğru yola çıkmaları, Huerta'ya da "daha önce verilmiş emirler uyarınca düzeni tesis etmesi..." talimatını verdi. Bunlar, 12 ve 15 Ağustos'ta verilmiş, orijinal "savaş harekâtı" talimatlarıydı. Huerta, Savaş Bakanlığı'ndan gelen özel emirler üzerine kurduğu Tejalpa'daki kampını bozup tekrar Yautepec üzerine yürüdü.[89] Birlikleri kasabaya yaklaşırken, belediye başkanı elinde beyaz bir bayrak olduğu halde dışarı çıktı ve üzerine ateş açıldı. Huerta, Başkan'ın tavsiyesine uymuştu. Madero, "Böyle bir birliğin sakin sakin yürüyeceği söylenemez; savaş hali bu" diye masumca ve açıkça yazmıştı. Aynı akşam, koca bir federal birlik kasaba eteklerinde kamp kurmuş ve Cuautla'daki tahliye, askıya alınmış bulunuyordu.[90]

Gayretlerinin bu pişkince altüst edilişi karşısında Madero'nun adeta dili tutuldu –o zaman da, sonra da. Büyük bir şaşkınlık ve sinir içinde, Gabriel Robles Domínguez'i Yautepec'e gönderdi ve Huerta'yı tutması için de la Barra'ya başvurduktan sonra, ertesi gün, 20 Ağustos Pazar günü, öğle üzeri kendisi de oraya gitti.[91] Onun kasabadaki şahsi varlığı kadar, aynı gün Mexico City'de düzenlenen büyük Maderocu öğrenci gösterisi de, de la Barra'ya yeniden dönüş yaptırdı. En değerli siyasi varlığı olan ünlü tarafsızlığına sarılarak, kabineyi toplantıya çağırdı ve kırk sekiz saatlik yeni bir ateşkes ilan etti. Zapata'nın askerleri yeniden Cuautla'da toplanacak, buna karşılık federal kuvvetler de ilerleyişlerini durduracaklardı. Terhis ve ardından garnizonun kurulması işine de federal askerler değil, Hidalgo ve Veracruz'dan gelen devrim

88. Carreón'dan de la Barra'ya, 18 Ağustos 1911, AZ, 14: 4: 46. F. Ruiz de Velasco'dan de la Barra'ya, 19 Ağustos 1911, a.g.e., 88. Bu raporların kuşkulu kesinliği için, bkz. Madero'dan de la Barra'ya, 19 Ağustos 1911, AZ, 17: 8: 22 ve 29. Bkz. ayrıca Huerta'nın de la Barra'ya ilginç mektubu, 28 Ağustos 1911, AZ, 12: 1: 20, burada şöyle yazar: "... her ne kadar tam bir istihbarat servisim yoksa da, eyalette geçirdiğim birkaç gün içinde, düzen bozukluklarına dair tüm raporların abartılı karakterde olduğuna kanaat getirdim. Yani, her seferinde bir haydut grubu şu ve şu yönde hareket etmektedir, yüzlerce, hatta binlerce kişi oldukları söylenmektedir".

89. Huerta'nın Raporu, AZ. De la Barra'dan Madero'ya, 19 Ağustos 1911, AZ, 17: 8: 28.

90. Madero'dan de la Barra'ya, 19 ve 20 Ağustos 1911, Magaña'da alıntılanmıştır: a.g.e., I, 225-7.

91. Madero'dan de la Barra'ya, 20 Ağustos 1911, AZ, 16: 1: 3.

polisleri nezaret edecekti.[92] Yautepec'in dışındaki Huerta, kasabayı işgalden kırk sekiz saatliğine vazgeçmeye zaten razı olmuştu; Savaş Bakanlığı'na çektiği telgrafta yazdığı gibi, yolu top arabalarına hazırlamak için bu kadarlık bir müddete ihtiyacı vardı.[93]

Madero'nun iki taraftan binbir dikkatle kopardığı tavizlerin açık bir çatışmayı önleyeceği bir kez daha ortaya çıktı. Zapata bizzat Yautepec'e gelerek Madero'yla yeni şartları görüştü. Pratikte bunlar, onun daha önce kabul ettiği şartlarla hemen hemen aynı kapıya çıktığından, evet dedi. Yautepec'in acilen boşaltılmasını emrettikten sonra, Madero'nun yeni birlikleri gözden geçirmesinden bir gün sonra başlayacak olan nihai tahliye işlemlerini düzenlemek üzere Villa de Ayala'ya döndü. Sonradan Madero'nun da kabul ettiği gibi, harekât kusursuz değildi ama en azından o ve Zapata, eyaletin önde gelen liderlerini silah bırakmaya ve barış görüşmelerini sürdürmeye razı etmişlerdi. Madero, Morelos isyancılarına teşekkür babında, Zapata ve yirmi iki görevlisi için, fiiliyatta hükümette görev vaadi anlamına gelecek olan sadakat kefil belgeleri kaleme aldı.[94] Bu arada, bir meydan savaşı çıkacağı korkusuyla kaçan birçok yerli aile de, aynı güvenle kasabaya dönüşe geçti.[95]

Ama kırk sekiz saat geçince, yeni barış umutları suya düştü. De la Barra, Eduardo Hay'ın vali olarak atanmasını ertelemeyi sürdürüyordu. Tahliyenin birinci gününün akşamında, Cuernavaca garnizonunu makineli tüfekli 330 federalle takviye etti.[96] Ve Huerta askerlerinin Yautepec'i işgale başladığı akşam, Zapata'nın liderleri de az kalsın ona isyan ediyorlardı.[97]

22 Ağustos kader günü oldu. İsyancıları silahlarını indirmeye ikna etmek artık giderek zorlaşıyordu; İçişleri Bakanı García Granados'un onları nasıl olsa yargı önüne çıkaracağı yolundaki haberler kulaklarına geldiğinden, silahlarını bıraktıkları anda, federal birliklerin üzerlerine saldıracağına inanıyorlardı.[98] Mexico City'de ise, Carreón'dan gelen çılgıncasına abartılmış "alarm verici mesajlar"la, General Huerta'dan gelen "daha da tumturaklı siyasi analizler"e boğazına kadar batmış olan de la Barra, terhisle vakit kaybetmekten vazgeçme kara-

92. De la Barra'dan Madero'ya, 20 Ağustos 1911 tarihli iki mektup, Magaña'da alıntılanmıştır: a.g.e., I, 238-9.
93. Huerta'nın Raporu, AZ. Telgraf şifreliydi.
94. Bu müzakereler ve haberleşmeler için, bkz. Magaña, a.g.e., I, 240-5, 249-53.
95. *El Pais*, 22 Ağustos 1911.
96. Carreón'dan de la Barra'ya ve de la Barra'nın not edilen cevabı, 21 Ağustos 1911, AZ, 18: 7: 20.
97. Madero'dan de la Barra'ya, 21 Ağustos 1911, AZ, 17: 8: 41.
98. *El Pais*, 23 Ağustos 1911.

rını verdi.[99] İkinci müddet de sona ermiş ve Morelos'taki devrimciler hâlâ silahlarını bırakmamışlardı. Artık ateşkes olmayacaktı. Havadaki değişikliğin kokusunu alan Huerta, balıklama hücum pozisyonuna geçti. De la Barra'ya, "tam bir hürmet ve büyük bir iyi niyetle" önerdiği "reçete", "Zapata'yı son zerresine kadar bitirmek, hatta onu ya asmak ya da ülkeden atmak" şeklindeydi.[100]

23 Ağustos'ta askeri birlikler tekrar harekete geçti. Bunlar arasında en kaygı verici olanı, Huerta'nın Yautepec üzerinden Cuautla'ya düzenlediği harekâttı. Veracruz'dan gelen federal statüye geçirilmiş devrimciler düzeni sağlamak üzere zaten Cuautla'da garnizon kurmuş bulunduklarından, bu gayet lüzumsuz ve belli ki izinsiz bir hareketti. Adamlarının tahliyesi hâlâ devam ettiğinden, Zapata ve subayları kıyameti kopardılar. İçlerinde Eufemio'nun da bulunduğu bir grup, hain olarak gördükleri Madero'yu, o "nanemolla bücür"ü vurmak istedi. Zapata bunun başlarına ne büyük belalar açacağını bildiğinden, o sırada orada bulunan Hay'la birlikte bu ayaklanmayı yatıştırmayı başardı. Son derece canı sıkkın bir halde Mexico City'ye gitmek üzere yola çıkan Madero, bir yanlış anlaşılma olduğuna ama de la Barra'yla baş başa görüşerek sorunu çözeceğine kaniydi. Ama de la Barra ona asla bu fırsatı tanımadı. Madero görüşmek üzere geldiğinde, Başkan bir kabine toplantısına katılacağını söyleyerek mazur görülmesini istedi. Ara bulma çabalarından nihayet vazgeçen Madero, de la Barra'ya uzun ve acı bir mektup yazarak Yucatan'daki seçim kampanyası için yola çıktı.[101] Böylece Morelos isyancılarının son safkan savunucusu da ortadan yok oldu.

Yine de dökülecek kanın sorumluluğundan kaçamayacağından korkan de la Barra, izleyen günlerde isyancılarla federaller, özellikle de Huerta arasında doğrudan bir karşılaşmayı önlemeye çalıştı. Zapata böylece soluklanacak birkaç gün kazandı. Ama son yakındı. Ambrosio Figueroa kuvvetlerini Jojutla'ya sürdü. General Arnoldo Casso López komutasındaki federal kuvvetler, Jonacatepec'ten Cuautla'ya doğru yola çıktı. De la Barra'ya en yakın günlük metropol gazetesinin editör-

99. Carreón'dan de la Barra'ya, 20 Ağustos 1911, AZ, 16: 1: 28. (Carreón burada Eufemio'nun Cuernavaca'ya saldırmak üzere olduğundan yakınır. Madero, aslında onun Cuautla'daki "sumiso y obediente" olduğunu söyleyerek cevap verir. Bkz. Madero'dan de la Barra'ya, 21 Ağustos 1911, AZ, 17: 8: 40.) Diğer şikâyetler için, bkz. Carreón'dan de la Barra'ya, 21 Ağustos 1911, AZ, 18: 7: 1, 5, 6, 13, 14 ve 20; ayr. Huerta'dan de la Barra'ya, 21 Ağustos 1911, AZ, 17: 11: 16 ve 18.

100. Huerta'dan de la Barra'ya, 22 Ağustos 1911, AZ, 17: 11: 18.

101. Magaña, a.g.e., I, 245-54. Her ne kadar Huerta'nın genel talimatları savaş operasyonlarını ilerletmek yönündeyse de, onun Cuautla'yı almak için özel emir verdiğine dair hiçbir kayıt yoktur.

leri, Morelos'taki asilerin "tahliye mi yoksa tarumar mı edilmelerinin uygun olduğunu" sormaya başladılar. Tomas Ruiz de Velasco, Zapata aleyhinde fiilen suç duyurusunda bulunmaya girişti; federal savcı da tutuklanmasını emretti. Zapata buna cevaben, 27 Ağustos'ta "Morelos Halkına" hitap ettiği ilk manifestosunu yayımladı; eyalette olanlardan ötürü kendini savundu, hükümeti suçladı. O zamana kadar Figueroa yaklaşık altmış yerel asiyi, sıkıyönetim mahkemesiyse daha fazlasını infaz etmişti. Madero, kardeşi Raul vasıtasıyla Mexico City'den son bir ateşkes daha ayarlamaya çalıştı. Ama 29'undaki bir kabine toplantısından sonra García Granados, "Zapata'nın etkin bir biçimde takip edilip tutuklanması" hükmünü çıkardı.[102] Devrimci liderler de kanun kaçağı ilan edldi.

Federaller iki gün sonra Cuautla'yı kuşattığında, Zapata de la Barra'ya, son bir protesto mesajı çekerek, kendisinin isyan ilan etmediğini, yanında sadece Madero'nun ona tahsis ettiği küçük bir kişisel muhafız grubu bulunduğunu ve herhangi bir kan dökülmesinden hükümetin sorumlu olacağını bildirdi.[103] De la Barra cevabını mesajın arka yüzüne not ederek verdi: "Çok üzgünüm ki kuvvetleriniz etkili bir şekilde silah bırakmamış ve eşkıya birlikleri ortaya çıkmıştır". Kabinenin, Morelos'ta "eşkıyalığın kökünün kazınmasına" karar vermesi üzerine, Başkan, Huerta'ya Zapata'nın nerelerde olabileceği ve zafiyetleri hakkında bilgilendirdi.[104] Aynı gün, Casso López ve Huerta, Cuautla'yı birlikte işgal ettiler; Huerta, ertesi gün, 1 Eylül'de, güneye, Zapata'nın kaçmış olduğu Chinameca haciendasına doğru yola koyuldu.[105]

Avına bir an önce ulaşma isteğinin verdiği sabırsızlıkla, muhalefete karşı son derece acımasızdı. Villa de Ayala civarındaki direnişi kırdıktan sonra, de la Barra'ya "Olaylar bana, azimle ve hiçbir şeye kulak asmadan çalışmam gerektiğini gösteriyor" diye yazdı; "bunların hepsi haydut!" De la Barra telgrafla onayını verdi: Huerta "serbestçe" ilerleyebilirdi.[106]

Ne var ki Chinameca'ya vardığında, Zapata'yı yakalamayacayı kadar geç olmuştu. Oradaki kumandan, Figueroa'nın tetikçisi Federico Morales, işi çoktan yüzüne gözüne bulaştırmış ve onu elinden kaçırmıştı. Zapata'yı hacienda duvarları arasında kapana kıstırmaya çalışırken, budala gibi ön kapıdaki nöbetçiyi aşıp geçmek üzere hücum

102. A.g.e., I, 255-8. *El Pais*, 26 Ağustos 1911. Dearing'den Dışişleri Bakanı'na, NA, 59: 812.00/2316.
103. Zapata'dan de la Barra'ya, 31 Ağustos 1911, AZ, 16: 5: 4.
104. *El Pais*, 31 Ağustos 1911. Huerta'nın Raporu, AZ.
105. Magaña, a.g.e., I, 258-9.
106. Huerta'nın Raporu, AZ.

emri vermiş; ancak açılan ateşi duyan ve plantasyonun arazisini iyi bilen Zapata, ana binadan sinerek çıkıp arka taraftaki şeker kamışı tarlalarına dalmıştı. Üç gün sonra, Juan Andrew Almazán'ın, yaklaşık yüz otuz kilometre güneydeki küçük bir Puebla dağında eşek sırtında giderken tesadüfen rast geldiği yorgunluktan canı çıkmış bir kaçaktı.[107]

Birçok gözlemciye Morelos'taki devrim dosyası kapanmış gibi geldi. Madero sorunu rafa kaldırmış, gergin bir halde ulusal iktidar için başlayan yeni ve şiddetli yarış içinde nasıl davranabileceğini hesaplıyordu. Zapata'nın kendisi saklanmakla, eyaletteki yerel taraftarları ise canlarını kurtarmak için kaçışmakla meşguldü. Ayın sonuna gelindiğinde işin pis tarafı bitmiş, Ambrosio Figueroa sivil ve askeri yetkiyi devralmaya ikna olmuş,[108] şimdi artık altı ilçe merkezini işgal etmiş bulunan Huerta ise temizlik harekâtına girişmişti. O taklit edilemez üslubu, kinizm ve gösterişin yaltaklanıcı retoriğiyle, de la Barra'ya bildirdiği gibi "tabiri caizse güven tohumları ekmek" ve "Cumhuriyet Hükümeti'nin top ve tüfeğiyle Morelos'un tüm evlatları arasında kardeşlik, barış ve uyum vazetmek" üzere eyaletteki garnizon şehirlerini dolaşmaya çıktı. 26 Eylül itibarıyla da eyaletin "pasifize edildiği" ve oradaki misyonunun da "sonuçlandığı" kanatine vardı.[109]

Lakin bu "pasifikasyona" bayram etmesi gereken plantasyoncular, somurtmaya devam ettiler. Dertlerinin bitmediğini, Huerta'nın onların çıkarlarına yönelik acil tehdidi ortadan kaldırırken, yeni ve daha tehlikeli bir tehdit ortaya çıkarmış olduğunu görüyorlardı. "Serbestçe" üzerine yürüdüğü her köye "eşkıya" yuvası muamelesi yapmış ve böylece de "eşkıyalar" –temsil ettiği sistemden, daha önce hiç olamayacağı kadar nefret eden insanlar– yaratmıştı. Kırdaki Maderoculları taciz ederek, onları da Zapatista yapmıştı; bu adlandırma; ancak onun Morelos'a gelmesinden sonra, ağustos ortalarında yapılır olmuştu.[110] Daha da beteri, yerel isyancılar üzerinde terör estirip onları sağa sola dağıtmakla, onların hacienda topraklarında kalan ırgatlardan ilk kez ciddi biçimde eleman devşirmesini ya da koruma görmesini sağlamıştı. Sözgelimi isyancılar, Cocoyoc'taki plantasyonun sekiz yüz emekçisinden altı yüzünü silahlandırmışlardı.[111] Hepsinden beteri de, Huerta'nın yaz aylarının bitmesiyle birlikte bütün eyalette popüler bir idol

107. Almazán: a.g.e., s. 22.
108. Figueroa'dan de la Barra'ya, 4 Ekim 1911, AZ, 21: 3: 28. *Semanario Oficial*, XX, 37.3-
109. Huerta'dan de la Barra'ya, 13 Eylül 1911, AZ, 12: 1: 24 ve 25.
110. *El Pais*, 17 Ağustos 1911.
111. Huerta'dan de la Barra'ya, 26 Ağustos 1911, AA.

haline gelen Zapata'yı henüz yakalayamamış olmasıydı. Dolayısıyla Morelos seferinin resmen açıklanan sonuçlarına rağmen, plantasyoncuların düzenin sağlanması konusunda içleri rahat değildi. En girişimci ve zekileri olan Luis García Pimentel Jr., babasının mülkleri için özel polis mangaları kurmaya girişmiş, elli adamı aile hesabına silah, at ve mühimmatla donatıp, başlarına da komutan olarak eyaletin en deneyimli polisini geçirmişti.[112]

García Pimentels'in akıl yürütmesinin Huerta'dan daha gerçekçi olduğu anlaşıldı. Çünkü Zapata yalnızca kuvvetlerini yeniden düzene sokmak üzere geri çekilmişti. Almazán'la birlikte, Puebla-Guerrero sınırı boyunca uzanan dağlarda, hatta Oaxaca'daki kararsız liderleri dahi "mümkün olduğu kadar çabuk isyana" teşvik ediyordu.[113] Zapata, o karmaşa içinde "karşıdevrim" olarak adlandırdığı bu yeni sürecin programını zihninde çoktan biçimlendirmeye başlamıştı. Memleketlerinde Figueroa'nın polisinden eziyet gören eski müttefikleri günbegün gelip ona katılıyor, programa eklemelerde, değişiklik önerilerinde bulunuyorlardı. Zapata, taleplerini "Karşıdevrimcilerden Cumhuriyetin Başkanı Francisco L. de la Barra'ya" başlıklı bir dilekçeyle 26 Eylül'de resmen ifade etti. O ve liderleri, de la Barra'yı Başkan olarak tanıyor; ancak Morelos, Puebla, Guerrero ve Oaxaca valilerini tanımadıklarını ilan ediyor, halk tarafından sevilen yetkili ve ordu komutanlarından, başkanlık seçimlerinin ertelenmesini, "puebloların toprak, kereste ve su olarak haklarına düşeni almasını" kaymakamlıkların kaldırılmasını ve siyasi tutuklular için genel af çıkarılmasını talep ediyorlardı.[114] Almazán, Jesús Jáuregui ve José Trinidad Ruiz, mesajı de la Barra'ya bizzat ilettiler.

Beyaz Başkan, siyasi kaçaklar için genel affı kabul etti; fakat aralarında isyancı lider Zapata'nın da bulunduğu ve adli suç işlemiş isyancılara müsamaha gösterilmesini reddetti. Bu bilgiyi alan Huerta, "gülünç derecede kasıntı haydutların" peşinde, güneydoğu Puebla'ya daldı.[115] O ilerledikçe, Zapata onu üzerine çekiyordu. Derken, ekim ayı başlarında, Güney Puebla'nın iyice derinliklerine sahte bir ricat tertipleyen Zapata, yüz geri edip iki yüz üç yüz kadar adamla kanattan Huerta'yı çevirdi. Dağlarda, kimselerin bilmediği patikalarda at oynatan guerrillerolar, tekrar akın etmeye hazır bir biçimde, aniden Doğu Morelos'ta beliriverdiler. Huerta'nın savaş "vaazının" ardından,

112. L. García Pimentel, Jr.,'dan de la Vega'ya, 15 Mart 1912, AGN, G: 846.
113. Zapata ve Almazán'dan Menchaca'ya, 20 Eylül 1911, AZ, 30: 15.
114. Bu belge için, bkz. Ek B.
115. Huerta'nın Raporu, AZ. Huerta'dan de la Barra'ya, 27 Eylül 1911, AZ, 12: 1: 26.

köylerden ve şimdi de plantasyonlardan akın akın gelen katılımlarla, isyancı ordunun sayısı 1.500'e ulaşmıştı. Yeniden canlanan hareket o kadar popülerdi ki halihazırdaki –o sırada Casso López komutasında bulunan– asker ve polis, onu zapt edemezdi. İsyancılar, 10 Ekim'de Cuautla'yı zorlamaya başladılar. Ertesi hafta yönlerini kuzeye çevirip, Mexico Eyaleti'ndeki Ozumba çevresine yöneldiler. Zapatistalar aralarına her gün katılan yeni savaşçılarla, 22-23 Ekim tarihlerinde, Federal Bölge'de Mexico City şehir merkezine ancak yirmi beş kilometre kadar mesafedeki köyleri zapt ettiler.[116]

Zapata'nın Morelos'a dönüşü, başkanlık seçimleriyle hoş bir şekilde çakışarak hükümet politikası üzerine bir tür yerel referandum işlevi görmüştü. Ağustostaki valilik seçimlerinin durdurulmasına yol açan olaylardan daha da beter karışıklar çıkmasına rağmen yapılan seçimi resmi sonuçlara göre, Cuernavaca ve Cuautla ilçelerinde Madero'nun İlerici Meşrutiyetçi, Jojutla'da ise Vázquez Gómez'in Anti-Reeleksiyonist partisi kazandı.[117] Ama halkın hükmü kesinlikle bambaşka olmuştu. "Kökünü kurutma" politikasına karşı birçok kişi tepkisini –köylerinin davası uğruna– oy vermeye gitmeyerek göstermişti.

Huerta'nın görünürdeki başarısına karşı yerelde sergilenen yoğun tepki, Kongre'de karşı tepkisini yarattı. Vekiller arasındaki en parlak hatip olan José María Lozano'nun fark ettiği gibi, "Emiliano Zapata artık bir insan değildir, o bir simgedir. Kendisi yarın teslim olabilir... ama [onu takip eden] güruh... teslim olmaz".[118] Başkaldırı, sonunda, García Granados, González Salas ve Francisco Vázquez Gómez'in, koltuklarından olduğu bir kabine bunalımına yol açtı. Bu arada, Huerta'nın da değişmesini zorlayarak, kariyerinin son bulmasına vesile oldu.

Olup bitenler Madero'yu da gereğince, muhtemelen en çok Zapata'nın istediği şekilde, etkilenmişti. Göreve başlama gününü beklediği Coahuila eyaletindeki Parras'tan, kamuoyuna hitaben uzun –ve kısmen de yanlış– bir mektup yayımladı ve Zapata'nın hükümetin emirlerini neden kabul etmediğini izah etti. Mesajının düğüm noktası, Zapata'nın o göreve gelir gelmez silahları indireceğine dair teminatıydı: "... O biliyor" diyordu Madero mektupta, hiç kuşkusuz bizzat Zapata'ya neredeyse kişisel olarak hitap ederek, "hükümetin önceki hedeflerini hayata geçireceğimi" –18 Ağustos'ta üzerinde mutabık kalınan hedef-

116. *Diario del Hogar*, 10 ve 19-26 Ekim 1911.
117. *Semanario Oficial*, XX, 41, 1.
118. Salvador Sánchez Septién (Der.), *José María Lozano en la Tribuna Parlamentaria, 1910-1911*, 2. Baskı, Meksika, 1956, s. 34-5.

ler– "Morelos eyaletini sükûna kavuşturacak yegâne vasıta olduğuna inandığım ve Cuautla'da kendisine bizzat söylediğim için Zapata'nın da çoktan bildiği hedefler".[119]

Havari Francisco'nun dışında bir diğer Madero daha etkilenmişti. Bu da erkek kardeşi, siyasetçi Gustavo'ydu. Ekim ayı boyunca, Madero'nun göreve başlamasını engellemeyi hedefleyen gerici komplolar neredeyse açık açık aldı yürüdü; Reyes, çoktan, San Antonio'da netameli bir sürgüne yollanmıştı. Bu tehditler karşısında Gustavo, baştaki devrimci koalisyonu yeniden örgütlemeye girişti. Ekim sonlarında Zapata'nın genç yaverlerinden biri olan ve güneye cesaret verici haberler geçen Gildardo Magaha'yla, Mexico City'de defalarca bir araya gelerek görüş alışverişinde bulundu.[120] Vali Figueroa, 1 Kasım'da Cuautla'yı, iki hafta içinde teslim olan tüm asilerin özel olarak affedileceğini duyuran ilanlarla donattı.[121] Yeni bir tür sulhun ayak sesleri duyulur gibiydi. Aykırılıkların en nihayet giderilip yeniden devrimci bir birlik kurulacağına dair taze umutlar yeşeriyordu.

Madero 6 Kasım'da göreve başladığında, Zapata çoktan Villa de Ayala civarındaki birliklerini toplamış, sakince müzakerelerin başlamasını bekler vaziyetteydi. Madero'ya göreve başlama töreninde ulusal devrimin güney kanadı temsilcisi olarak Figueroa'nın eşlik ettiği gibi can sıkıcı haberler ulaşıyordu Morelos'lu isyancılara. Fakat uzlaşı konusunda coşkulu olan Gabriel Robles Domínguez'in 8 Kasım'da Cuautla'ya gelişi rahatlatıcı oldu. Mexico City'deki gözlemciler de gelişmeleri yakından takip ediyorlardı. *El Imparcial*'e göre, "Attila" teslim olmaları için "sürülerine" acele bir "ferman" uçurmuştu.[122]

Üç gün sonra, Robles Domínguez, Zapata ve liderleri bir pazarlık üzerinde çalışmaya başladılar. Sonuçta varılan anlaşma, Guerreralıları tasfiye edip Ayala takımına eyaletin hâkim gücü olarak iade-i itibar edecek, federal birliklere eyalet topraklarını tedricen boşalttırıp, yerel devrimcileri federal polis gücü olarak bırakacak, Morelos devriminin toprak reformu hedeflerini teminat altına alacak ve isyancıların geçmiş başkaldırılarını meşru protestolar olarak onaylayacaktı.[123]

Robles Domínguez, anlaşmayı onay için Madero'ya sunmak üzere dönmeye hazırlandı. Ama o sırada, eyaletteki federal birliklerin mü-

119. Mektup Magaña'da zikredilir: a.g.e., II, 38-9.
120. A.g.e., II, 63.
121. *El Imparcial*, 2 Kasım 1911.
122. Magaña, a.g.e., II, 63-4. *El Imparcial*, 8, 10 ve 11 Kasım 1911. Bu sırada Zapata, tüm subaylarına, demiryolları ile telefon ve telgraf hatlarındaki tamiratlara izin vermeleri için emirler yayımlamıştı. Emirlerin birer nüshası da istasyon şeflerine ve trencilere gitmişti.
123. Anlaşma için, bkz. Magaña, a.g.e., II, 65-6.

zakereler sürerken herkesin içine doğan manevralarını tamamlamış oldukları ortaya çıktı. General Casso López, isyancıların Villa de Ayala çevresine yığılmış olmasından faydalanarak, 11 Kasım itibarıyla onları dar bir çembere almıştı. Daha da kötüsü, Casso López, Robles Domínguez'in Mexico City'ye gitmesine de izin vermeyecekti. Neyse ki özel temsilci Madero'ya Cuautla'dan şifreli bir telgraf yollamayı başardı ve Zapata'ya hiçbir koşulda saldırılmasına izin vermemesi için yalvardı. "Mükemmel şartlar sağladım" diye de rapor etti. "Federaller, sırf toplantıları kesmek istediklerinden saldırıyorlar. [Neyin peşinde olduklarını] söylemeye yanaşmıyorlar". Ertesi gün, başındaki nöbetçiyi atlatıp başkente gitti.[124]

Madero, pazar günü olmasına rağmen hiç gecikmeksizin onu Chapultepec'teki başkanlık konutunda kabul etti. Kendisinin bu yeni teklifleri tam olarak nasıl karşıladığını söylemek güç. Ağustos ayında verdiği ve yakınlarda onayladığı sözlerle, Robles Domínguez'in şimdi ona sunduğu koşullar arasında aman aman bir fark yoktu. Dahası, anlaşmanın da işaret ettiği gibi, Zapata'nın karşı koyuşu ulusal çapta değil sadece eyalet çapında bir eylemdi. Ama Madero, henüz oluşan otoritesine her gün meydan okunan bir başkan olarak, ne denli değerli olursa olsun yerel bir kanun kaçağıyla eşit şartlardaki bir müzakerenin altından kalkamazdı. Bu yüzden, Robles Domínguez'i dinledikten sonra, ona bir talimat mektubu, cevabının resmi bir kaydını verdi:

"... Zapata bilsin ki kabul edebileceğim tek şey, derhal koşulsuz olarak teslim olması ve bütün askerlerinin derhal silah bırakmasıdır. Bu durumda, askerlerini işledikleri isyan suçu için affedeceğim ve kendisine de geçici olarak eyalet dışına yerleşebilmesi için pasaport verilecektir".

"Ona, isyankâr tutumunun hükümetime büyük bir zarar verdiğini ve bunun herhangi bir şartta devamına hiçbir şekilde müsamaha gösteremeyeceğimi, eğer bana gerçekten hizmet etmek istiyorsa, bunu yapmasının tek yolunun [bana itaat etmek] olduğunu bildirin".

"Şunu bilsin ki eğer derhal silah bırakırsa, hayatı için korkmasına hiçbir surette gerek yoktur".

Madero, yazılmamak kaydıyla, pekâlâ Robles Domínguez'in Zapata'ya özel olarak iletebileceği daha cömert karşılıklar vermiş olabilir.[125] Ama eğer öyleyse bile plan boşa çıktı. Çünkü Zapata henüz adamlarını dağıtmamıştı ve General Casso López de, Robles Domínguez ile asile-

124. Bu ve izleyen haberleşmeler için, bkz. a.g.e., II, 66-78.
125. Kanıtla ilgili bir değinme için, bkz. Womack, a.g.e., s. 216-17.

rin elebaşı arasında geçen görüşmelerin başarısızlıkla sonuçlandığına karar verdi.[126] Ve Robles Domínguez görüşmeleri yeniden başlatmak üzere Cuautla'ya döndüğünde, general asilerin Villa de Ayala'daki karargâhlarına gitmesine izin vermedi. Zapata'nın yaptığı barış teklifinin akıbeti konusunda tek öğrendiği, Madero'nun ondan bir kurye kanalıyla resmen teslim olmasını talep etmesiyle, Robles Domínguez'den gelen ancak durumu yarım yamalak açıklayan umutsuz bir mektuptu.

Kurye isyancıların kampına ulaştığında, Zapata federallerin kapıda bekleyen hücumunu karşılamak üzere kuvvetlerini tertiplemeye çoktan başlamıştı. Gildardo Magaña'nın söylediğine göre –her iki mesajı da at sırtında, sanki beklediği olayların oluşunu seyrediyormuş gibi okudu. Bizzat Başkan Madero'dan gelen öteki mektuptan da anlaşıldığı gibi, Casso López, talimatlar gereği, topçusunu çoktan yarım milden de yakına yanaştırmış dururken, Robles Domínguez'in dokunaklı özrünün pek de önemi yoktu. Öfkeyle kuryeyi kovdu. Az sonra top ateşi başlayınca, Zapata da geri çekilme emrini verdi. O ve maiyeti akşamüstüne kadar dayandıktan sonra federallerin safları arasından kayıp gittiler. Zapata, daha önce olduğu gibi bu kez de yol boyunca yerini yurdunu terk etmek zorunda kalanlardan ve partizanlardan asker devşirerek, güneydeki Puebla dağlarının yolunu tuttu.

Bu uzlaşma için son umut verici çabaydı. Robles Domínguez, birkaç gün sonra yeni bir anlaşma için Zapata'yla iletişim kurmaya çalıştı ama hiçbir cevap alamadı.[127] Ve Doğu Morelos'ta yeniden küçük bir gerilla savaşı başladı. Zapata, kasım sonlarında, Güneydoğu Puebla'da küçük bir dağ kasabası olan Ayoxustla'da, en yakın partizanlarından oluşan bir cunta topladı ve toplanan şefler, burada Montaño'nun kaleme aldığı Ayala Planı'na imza koyarak federal hükümete karşı isyan halinde olduklarını nihayet resmen açıkladılar. Madero'yu beceriksiz, dönek ve müstebit ilan ettiler. Puebloların hakkını ancak şiddet yoluyla arayabilirlerdi. Ayala isyanının başına geçmesi için ulusal bir kahramana, önceki San Luis devriminden en ünlü Maderocu komutan olarak çıkan, şimdi de Chihuahua federal polisinin sadık fakat boyun eğmez başı olan Pascual Orozco'ya çağrı yaptılar. Zapata, Mexico City'deki Magaña'ya "Her şeyle ve herkesle mücadeleye kararlıyım..." diye yazdı.[128]

---

126. Casso Lopez'in Savaş Bakanı'na raporu, 30 Kasım 1911, Archivo His– torico de Defensa Nacional (bundan böyle AHDN), XI/481.5/177, 290-302. Güvenlik gerekçesiyle, bu arşivdeki orijinal belgelere müracaat etmeme izin verilmedi. Onların üzerindeki notlar konusundaki istişareler için, Luis Muro'nun âlicenaplığına teşekkür borçluyum.
127. G. Robles Domínguez'den Zapata'ya, 15 Kasım 1911, ARD, 7: 37: 42.
128. Zapata'dan Magaña'ya, 6 Aralık 1911, Magaña'dan alıntı: a.g.e., II, 95-6. Ayala planı'nın tam metni ve onun kaynağı ve önemi üzerine yorumlar için, bkz. Ek B.

Madero, aralık başlarında muhtemelen kardeşi Gustavo'nun tavsiyesi üzerine, Puebla-Morelos sınırındaki bir kampta bulunan Zapata'yı görmeye bir başka komisyon gönderdi. Ancak komisyonun yeni hiçbir teklifi yoktu. Madero'nun ağustos ayındaki Cuautla krizinde, yalanlar ve çiğnenen sözler döneminin o en kötü günlerinde kucaklamış olduğu bir lidere, yine Madero'nun bütün devrimci generalleri arasında kendisinin "en hakiki generali" payesi vermiş olduğu bir lidere, işte bu lidere, bu komisyon şimdi şayet silahları bırakacak olursa bir genel af ve bağışlanma garantisi dahi veremiyordu. Verebildikleri tek garanti, emniyetli bir sürgün yolculuğuydu. Ve Madero'yla birlikte dağlarda geçirdikleri o uzun, meşakkatli günleri hatırlayan Zapata, sonunda dayanamayıp öfkeyle patladı. Komisyondakilere "Senor Madero'nun en sadık partizanıydım" dedi. "Bugüne kadar bunun sayısız kanıtını ortaya koydum. Ama artık bitti. Madero beni de ordumu da Morelos halkını da tüm ulusu da aldattı. Onun [en baştaki] destekçilerinin çoğu ya hapiste ya da katledildi". Kendi eyaletinde sürüp gittiğini bildiği ve başka yerlerde de eli kulağında olduğunu tahmin ettiği temizliklerle çileden çıkmış halde devam etti: "Ona artık kimse güvenmiyor çünkü verdiği bütün sözleri çiğnedi. O, tanıdığım en dönek, en kaypak insan". Komisyondakiler "Başkana ne söyleyelim?" diye sordular. "Ona benim tarafımdan deyin ki" diye kestirip attı Zapata, "–bir an önce Havana'ya doğru yola çıksın, aksi takdirde günleri saymaya bile fırsatı olamayacak, zira bir ay içinde yirmi bin adamla Mexico City'de olacak ve onu Chapultepec kalesine sürüyüp parktaki en yüksek ağaçtan sallandırma zevkini tadacağım".[129]

Böylece Morelos devriminin ilk evresi, ulusal hareketten acı ve savunmacı bir boşanmayla sona ermiş oldu. Devrim bundan böyle kendi yolundan gidecekti. Sancılı birleşme umutları faydasızdı çünkü hem Madero hem de Zapata kendilerini olanca ciddiyetleriyle, son derece farklı baktıklarını bilmedikleri hummalı bir faaliyete –devrime– adamış bulunuyorlardı. Başlangıçta devrimci koalisyon içindeki hiç kimse, "toplumsal" ve "siyasal" devrim ayrımı yapmıyordu. Haziranda, vahim sıkıntıların başlamasından kısa bir süre sonra, Zapata evine dönmek üzere Mexico City tren istasyonunda beklerken, bir gazeteciye hüzünlü bir mülakat vermişti. "Kimse benim için, savaş meydanlarına yoksulluğun zorlamasıyla çıktı diyemez" dedi gazeteciye. "Benim siyasi kampanyalar sayesinde değil, yıllardır alnımın teriyle çalışıp kazandığım ve ailemin geçimini rahatça sağladığım... bir toprağım ve

129. *Diario del Hogar*, 18 Aralık 1911.

bir ahırım vardı... Şimdi, bana yardım eden adamları tahliyeye gidiyorum, gidiyorum ki yeniden özel hayatıma dönüp tarlalarımı ekmeye başlayabileyim. Çünkü devrime atılırken tek isteğim, diktatörlük rejimini yenmekti ve bu da başarıldı".[130]

Madero ve diğer devrimcilerin de tek istedikleri şey olduğunu söyledikleri şey de buydu –"diktatörlük rejimini yenmek". Ama zorluk, diktatörlük rejiminin ne zaman yenildiğine, hatta diktatörlük rejiminin ne olduğuna karar verme konusunda, farklı adamların farklı kıstaslarının olmasındaydı.

Devrim ne zaman zafere ulaşmıştı? Köyünün çileden çıkmış lideri, güney taşralı Zapata için cevap gayet açıktı: Eyaletindeki toprak ihtilafı hakkaniyetli bir şekilde çözüldüğünde yahut hiç değilse o yönde hesaplı adımlar atıldığında. Bir toprak ağasının iyilik hülyaları içinde yüzen en zarif oğlu, kuzey taşralı Madero için ise cevap aşağı yukarı şuydu: Meksikalılar refaha erip birbirlerini sevdiklerinde veya hiç değilse kendisi göreve geldiğinde. Beklentilerinin doğası arasındaki farklılık derindi. Ve en nihayet amaçlarını gerçekleştirdiklerinde, anlaşmazlığı ortadan kaldırıp disiplini sağlamak için dönüp başvurabilecekleri örgütlü bir parti veya komite de yoktu. Korkunç baskılar altında, çatışmalarına kendileri arabuluculuk etmek zorundaydı. Ancak besledikleri neredeyse umutsuz denilebilecek güvenme ve güvenilme arzusunun da gösterdiği gibi, onlarda gerçek siyasetçilerin –diğerlerinin zararı pahasına kendi emniyetleri için– sergiledikleri insanlıktan uzak barış içinde bozuşma hünerinden eser yoktu. Yola çıkarkenki taahhütleri fazla iyimser kaçmıştı: Zapata her fikir ayrılığında ihanetten şüpheleniyor, Madero ise kendininkiler dışında tüm görüşleri bencilce buluyordu. Bütün devrimciler arasında, farklılıklarıyla yaşamaya en az uyan iki kişi varsa, o da onlardı.

130. *El Pais*, 22 Haziran 1911.

V
Devlet Devrimcileri İş Başına Geçiyor

"Sadece científico denilenler değil ..."

Devrimciler Mexico City'de iktidarı aldı ve Prens Albert kabanları da yerini hâki ceketlere bıraktı. Ne var ki Morelos'ta savaş devam etti. İki yerel devrimci grup buradaki devrimin rengini belirlemek için bütün Madero dönemi boyunca dövüşecekti. Yasalara saygılı devrimcilerin amacı başından beri açıktı: Başkentteki efendilerinin desteğine güvenerek, halktan yana reformların yasallık kazanması ve resmen ilan edilmesini istiyorlardı. *Diario del Hogar*'ın Ayala Planı'nı yayımladığı 15 Aralık'tan sonra, Morelos'taki isyancı devrimcilerin amacı da açığa çıktı. Masa başındaki bir memur ister onaylasın ister onaylamasın, halktan yana reformların sahada uygulanmasını istiyorlardı. Zapata ve liderleri daha önce Díaz'a karşı verdikleri savaşı, bu kez de Madero'ya karşı veriyorlardı ama bu sefer, mücadelenin ülkedeki kırsal bölge halkının yararına olacağını, topraklarından edilmiş çiftçi ailelerinin topraklarını geri alacağını veya kamulaştırılmış haciendalardan yeni hibeler edineceğini ve sonuçta ortaya çıkacak rejimde mücadelenin avukatlarının değil gerçek emektarlarının hâkim olacağını açıkça belirlemişlerdi. İhtilaf halindeki iki grup da halktan yana bir değişim için çalışıyordu ama ayrı dünyalardaydılar. Çatışma sırasında kendileri de değişti.

Federal hükümetin Morelos'ta iç düzeni sağladığı 1912 ortasına kadar, orada devam eden her iki devrim de birer muhalefet hareketiydi –biri sadık, diğeri isyankâr. İsyancılar için doğru taktikler tasarlayıp uygulamak kolaydı. Diğer birçok gözlemci gibi, Zapata ve liderleri de belli ki Modero'nun kısa sürede düşeceğine inanıyordu. Havari daha yemin bile etmeden, otoritesine yönelik tehlikeli meydan okumalar gündeme gelmişti. Emilio Vázquez ekimde San Antonio'ya çekilmiş ve orada karşılaştığı General Reyes'le ittifak halinde alenen bir isyan tezgâhlamaya koyulmuştu. 31 Ekim'de Mexico City'de kendi Plan de Tacubaya'larını imzalayan Vázquezci birimler, Madero'yu başkan olarak

tanımadıklarını açıklayıp Vázquez'in başkanlığını ilan ettiler. Kasım başında yeni başkana suikast düzenlemeye yönelik Vázquezci-Reyesçi bir komployu açığa çıkaran başkent polisi, bir ay sonra Reyesçilerle bağlantılı üst düzey askeri görevlilerin karıştığı bir diğer plan daha ortaya çıkardı.[1] Ve her ne kadar General Reyes aralık ortasında Mexico City'ye yeniden girip ayaklanmayı başlatayım derken kendini hapiste bulmuşsa da onu kafese koyan Vázquez Gómez kardeşler hükümet için ciddi bir tehdit oluşturmaya devam ediyordu.[2] Kuzeyde, her an ayaklanmaya ikna edebilecekleri, muhteris Pascual Orozco gibi birçok hoşnutsuz devrimci vardı. Bu umut veren koşullarda, Zapata ve liderlerinin yapmak zorunda olduklarını düşündükleri tek şey belli ki savaşmaktı –azıcık daha dişlerini sıkıp Madero düşene kadar isyancı duruşlarını devam ettirmeliydiler ki yeni hükümete taleplerini yerine getirmesi ya da çekilmesi yolunda baskı yapabilsinler.

Örgütlenme konusunda fazla sıkıntı çekmediler. Ayala Planı'nı yapan cunta Morelos'un önde gelen ve gelecek olan isyan liderlerinden oluşuyordu ki bunlar arasında Zapata kardeşler ve planın müsebbibi Montaño'nun yanı sıra, Francisco Mendoza, Jesús Morales, José Trinidad Ruiz, Amador Salazar, Lorenzo Vázquez, Emigdio Marmolejo ve Pioquinto Galis gibi eski tüfekler vardı. Ancak cuntanın ne belli bir kamp yeri vardı ne de düzenli bir karargâhı. Keza, işlerini yürütecek tam zamanlı bir sekreteri hiç olmadı: Daha önce Zapata'nın genelkurmay başkanı olarak görev yapan Abrahám Martínez hâlâ Pueblo City'de hapistcydi; hareketin entelektüeli Montaño, şimdi bir savaşçı olmaya uğraşıyordu; çeşitli isyan kamplarına gelişigüzel girip çıkan diğer küçük zevat da bunu operasyonları koordine edemeyecek kadar kararsızca yapıyordu. Dahası birçok önemli yerel lider henüz Ayala cuntasına mensup değildi. Başkalarının yanı sıra ortada olmayan eski tüfekler ise Felipe Neri, Genovevo de la O, Francisco Pacheco, Jesús Jáuregui, Ignacio Maya ve Pedro Saavera'ydı; hepsi halihazırda isyan halinde ama resmen Zapata'nın emri altına girmemişlerdi. Öte yandan Ayala Planı'na bağlılık yemini etmiş olanların hepsi de sadakatlerinde kararlı değildi. Jesús Morales, ocak başında federal hükümetle özel bir pazarlık yapmayı denedi. Çok geçmeden Mendoza, José Trinidad Ruiz'e silahlarını bıraktırıp sürgüne yolladı, adamlarını da kendi

---

1. Tacubaya Komplosu'nun Siyasal-Kültürel Planı ile ilgisi olmayan Tacubaya Planı için bkz. Gonzalez Ramirez, *Planes*, s. 55-60. Krokiler için, bkz. *Diario del Hogar*, 9 Kasım ve 18 Aralık 1911.

2. San Antonio'daki özel dedektiflerin hususi raporları, 2 Ocak 1912, Archivo General de la Secretaria de Relaciones Exteriores (bundan böyle AGRE), L-E-857R: Dosya 9 (böyle, gerçekten, Dosya 3).

kuvvetlerine kattı.[3] Bu haftalar zarfında Zapatistaların Morelos'taki eylemleri bir isyandan çok kırsal bir kargaşa çıkarmaya yakındı.

Hemen ardından haydut kısmı da faaliyete geçti. Bu, özellikle netameli bir gelişmeydi çünkü plantasyonlarda çok yakında hasat başlayacak ve tüm bölge piyasalarındaki yıllık patlamayı tetikleyecekti. İsyancılar plantasyonlara paralı koruma sağlama işinde diğer yasadışı kişi veya gruplarla rekabete girmek ve bu eşkıyaların kendilerine nakit kaynak sağlamak için ticaret yapması gereken köy halkının başına ekşimesini istemiyorlardı. Zapata, 20 Aralık'ta kendi Güney Kurtuluş Ordusu'na genel bir genelge yayımlayarak "köylerde, tarlalarda ve yollarda her türlü garantinin sağlanmasını, ...yasal ve özgür olarak seçilmiş sivil yetkililere saygı gösterilip yardımcı olunmasını" ve "hacienda mülkleri köylerin atadan kalma mirası ve iş kaynağı olduğu için" devrimci kuvvetlerin veya pacificoların "buraları yakmasına veya tahrip etmesine izin verilmemesini" istedi. Ayrıca, subaylara hasat etmek veya ailesine göz kulak olmak için eve dönecek erata izin verilmesi talimatını da verdi. Tarım reformuyla ilgili tek kelime yoktu. Sonuç kısmında subaylarına "daha iyi davrandığımız ölçüde halk arasında taraftarımız ve desteğimiz artar ve bu da zaferimizi çabuklaştırır" öğüdünü veren Zapata, 31 Aralık'ta da "aziz puebloların" kendisine bir manifesto yayımladı.[4] Bu manifestoda Ayala devrimcilerinin amaçlarının meşru olduğunu açıkça ilan ederken "benim bayrağım altında olup da kötülük yapan, suç işleyen ve kan davası güdenleri..." tanımadığını ilan edip, "partizanlarım ve pueblolarım, düşmanım saydığım ve kutsal amacımıza gölge düşürüp zaferimizi engellemeye çalışan bu kişileri olanca enerjileriyle geriletmelidirler" dedi.[5]

Ancak örgütsüzlük eğilimlerine rağmen isyan cuntasının şekilsizliği sürdü. Finansmanı hâlâ yerel katkılara, dayatmayla alınmış birkaç borca ve başkent siyasetçilerinden ilgilenenlerin münferit insancıllıklarına bağlıydı. Silahı ve cephanesi, sadece federal ordu ve polisten ele geçirilenlerle Mexico City'den gelen silah kaçakçılarının verdiklerinden ibaretti.[6] Cuautla'daki gözü yükseklerde bir Zapatista ajanı, ocak başlarında Cunta'ya başvurarak kendisine bir takdim mektubu ve talimatname verilmesini, böylece devrimi "ÖRGÜTLEYİP SİS-

3. Morales'ten Madero'ya, 7 Ocak 1912, AZ, 28: 12: 1. Encarnacion Muñoz, "Breves apuntes historicos" (MS, 1913), s. 62, AZ, 31: 1.
4. Gonzalo Vázquez Ortiz'den O. Magaña'ya, 25 Aralık 1911, Magaña Cerda tarafından şurada anılmıştır: *El Universal*, 10 Aralık 1950.
5. Manifesto için bkz. Gonzalez Ramirez, *Manifiestos*, s. 505-6.
6. Antonio Díaz Soto y Gama, "Un noble amigo de Zapata" *El Universal*, 13 Aralık 1950. *El Pais*, 19 ve 25 Şubat, 15, 21 ve 26 Haziran 1912.

TEMLEŞTİRİP GENELLEŞTİREBİLECEĞİNİ" söyledi. "Hareketin yönetilmesi, bir karakter edinmesi ve siyasal sorumluluğa bürünmesi için... Mexico City'de bir *Merkez* kurulmasının" "elzem" olduğunu üstüne basa basa belirtti. Ona göre bu, harekete "İTİCİ GÜÇ ve DAYANIKLILIK" sağlayacaktı.[7] Evvelce, talimat için iki kere başvurmuş ancak cevap alamamıştı; bu defa daha mutlu olduğuna dair hiçbir kayıt bulunmuyor. Belli ki Ayala liderlerinin, ulusal veya yerel esinli daha girift bir yapıya karşı hiçbir özlemleri yoktu.

Aralarındaki gevşek bağlantılara rağmen, yine de eyaletin askeri denetimini ele geçirmenin eşiğindeydiler. General Casso López komutasında binden fazla federal asker ve çeşitli kişilerin komutası altındaki beş bin civarında rurales Morelos'ta kaldı. Ancak fiilen ellerinde bulundurdukları yerler, konakladıkları kasabalar, ilçeler ve belli başlı belediyelerdi. Komutanların harikalar yarattığı bazı vakalar vardı, hele ki ruralesler söz konusuysa; bunlar, altlarındaki atlı polis için kâğıt üzerinde gayet cin fikirli taktikler geliştirmişlerdi –sürekli takip, gece yürüyüşleri, seyyar tedarik gibi.[8] Oysa subayların ve askerlerin neredeyse tamamı diğer eyaletlerden, esas olarak da Guanajuato ve Jalisco'dan geldiğinden, bunlar ne manevra yapmaları gereken yılankavi patikaları ve dereleri biliyor ne de kaçınılmaz olarak taciz ettikleri ve onları asilere haber veren yöre köylülerini tanıyorlardı.[9] Askerin ve polisin sebep olduğu zarar ziyandan plantasyoncular da rahatsızdı.[10] Sonuç, federal kuvvetlerin karargâhlarından burunlarını nadiren çıkarabilmeleriydi. Bunu göze alıp da yollara düştüklerinde, kumandan normal olarak yanında hantal bir tabur er bulunduruyordu. Dolayısıyla güneydoğu kırsalında Zapata, Mendoza ve Morales, pratikte gerillalarını canlarının istediği gibi sevk edebiliyorlardı. Kuzeydoğuda ise Mexico Eyaleti'nin Ozumba'ya kadar olan yukarı kısmında, hâkim güç José Trinidad Ruiz idi. Kendisi, bu bölgedeki çeşitli küçük kasabalarda vaaz vermiş olduğundan halkı ve bölgeyi iyi tanıyordu; buradaki ayaklanmayı bastırmakla yükümlü polis komutanı, görevinin imkânsızlığını kabul etmişti.[11] Ancak Mendoza'nın Ruiz'i silahsızlandırmasından sonradır ki federaller bu alanda cüzi bir kontrol sağlayabildi. Eyaletin merkezine öteden beri hâkim olan Salazar ve Neri, garnizon şehirlerine saldırıyor, köyler arasında istedikleri gibi cirit atabiliyorlardı.

7. Zapata'ya gönderilen imzasız mektup, 4 Ocak, 1912, AZ, 28: 12. Vurgular yazanındır.
8. Kırsal Polis Memurları ve Amirleri için Genel Talimatname, 1912, AGN, G: 647.
9. Morelos'taki kır polisinin İşe Alınma Mukaveleleri, Ocak 1912, AGN, G: 846, 925.AGN.
10. *El Imparcial*, 20 Aralık 1911 ve 21 Ocak 1912. L. García Pimentel, Jr'dan de la Vega'ya, 15 Mart 1912,
11. Francisco J. Enciso'dan Reynaldo Díaz'a, 23 Aralık 1911, AGN, G: 645.

Kuzeybatıda ise –Cuernavaca'nın kuzeyinde, Santa María ve Huitzilac çevresindeki stratejik bölge– de la O, ruralesi tam bir pasifliğe itmişti. Bu bölgede nadiren çatışma oluyordu çünkü federaller bile onun otoritesine karşı çıkmayı göze alamıyordu.

İsyancılar Morelos'ta o kadar güçlü bir hale gelmişlerdi ki, ocak ortası itibarıyla başka yerlerdeki hoşnutsuzlara da sirayet eden bir örnek olmaya başladılar. Tlaxcala, Puebla, Mexico Eyaleti, Michoacán, Guerrero ve Oaxaca'da Ayala hareketine sempati duyan isyanlar patladı. Böylece, kuzeyde Pascual Orozco'yla arası giderek açıldığından başı zaten belada olan federal hükümet için, utanç verici bir güney krizi de oluştu. 17 Ocak'ta Ambrosio Figueroa'nın Morelos valiliğinden istifasını kabul eden Madero, bu sayede hem yerel ılımlı kesimin sadakatini yeniden kazanmak hem de Figueroa'nın kendi eyaletindeki ayaklanmayı bastırmasına olanak sağlamak istiyordu. İki gün sonra, İçişleri Bakanı, krizi doğrudan çözmek için Morelos, Guerrero ve Tlaxcala ile Mexico ve Puebla'daki on üç ilçede dört aylığına sıkıyönetim ilan etti. Buna rağmen ayaklanma yayıldı. Ocak sonunda isyancılar Cuernavaca'yı neredeyse tamamen ele geçirmişti. Üç bin kadarı eyalet başkenti çevresinde, Tepoztlán'dan Temixco ve Huitzilac'a kadar olan kırsal bölgede toplandı; 26 Ocak'ta, Santa María'daki federal harekâtın başarısızlığa uğramasının ardından, isyancılar tüm bölgede coşkulu ve belli ki iyi koordine edilmiş saldırılar başlatarak, bir haftayı aşkın bir süre boyunca, de la O komutasında her gün üç veya dört saatlik meydan savaşları yaptılar. Cuernavaca'daki teraslarından federal topçu mermilerinin Santa María'daki patlamalarını büyülenmişçesine seyreden gözlemciler, köy yanarken dağın yamacından yükselen siyah dumanları da izleyebiliyorlardı. Ne var ki saldırıyı devam ettiren isyancılar, her geçen gün federalleri bozguna uğratıp başkenti işgale biraz daha yaklaşmış gibi görünmekteydiler.[12]

Morelos'un yasalara saygılı diğer devrimcilerine gelince, siyasetin taktikten daha anlamlı olduğu bu kesim için, kriz bir yanıyla işlerini kolaylaştırırken, diğer yandan da karmaşıklaştırdı. Figueroa'nın istifası onlar için bir nimet oldu çünkü eyalet hükümetinin yerel kontrolünü ele geçirme ve reformları yasalaştırma şansları önemli ölçüde arttı. Figueroa, vali olarak, Cuernavaca'da bir Guerrero kliği oluşturmaya çalışmıştı. ikisi de ithal Guerreracı siyasetçiler olan vali yardımcısı Aurelio Velazquez ile Cuernavaca bölge yargıcı Ruperto Zuleta'ya

12. *El Pais*, 19, 20, 27-29 ve 31 Ocak, 2 ve 4 Şubat 1912. *El Impartial*, 19 Ocak 1912. De la O, *Impacto*, 21 Ocak 1950.

dayanarak, Morelos'u kendi ailesinin ulusal ihtiraslarına uygun bir kıvama getireceğini sanmıştı. Yerel devrimciler eyaleti kendi başlarına yönetmek istediklerinden, Velazquez ve Zuleta'nın patronları için oluşturabilecekleri siyasi taban ancak eski Escandóncular ve onların daha yeni bir makam edinmiş ve emekli olmaya gönülsüz tayfasından oluşabilirdi. Dolayısıyla aralıktaki belediye seçimlerinde Guerreralılar Cuernavaca belediye başkanlığına aday olarak insan bozuntusu Ramón Oliveros'tan daha iyi bir aday bulamadılar ve kaybettiler. 14 Ocak'taki valilik seçimleri için yerli ileri gelenlerden makul bir aday bulamayan Velazquez ve Zuleta, sonunda kendi yerli işbirlikçilerinin bile kabul etmediği bir başka Guerreralıyı önerdiler. Figueroa'nın otoritesini onarmak ve valilik yarışını bir yerlinin kazanmasını önlemek için kapsamlı bir temizlik harekâtına girişen Velazquez, eyalet bürokrasisine yeni atanmış ama güvenilmez bulduğu birçok kişiyi tasfiye edip, Alarcón ve Escandón'a hizmet etmişleri yeniden göreve getirdi. Belediye başkanlarına verilen maaşları kaldırdı, bu da onları yüklü bir borca girmek veya istifa etmek seçeneğiyle karşı karşıya bıraktı. General Casso López'in üç Puebla sınır kasabasında yaptığı gibi belediye başkanlarını fiilen kovmadıysa da belediye meclisi üyelerini değişik yerlere atadı. Himayesindeki polis amirleri yerel hükümetleri kasıp kavurdular, hatta şüpheli gördükleri görevlileri mahkeme etmeden infaz ettiler. Bu tedbirlerin de boşa çıktığı anlaşılınca ve Yargıç Zuleta'nın valiyi seçmek için örgütlediği şakşakçılar kulübü de başarısız kalınca, Figueroa seçimleri iptal etmişti –seçimlerden iki gün önce, 12 Ocak'ta. Dolayısıyla Figueroa'nın birkaç gün sonra istifa ederek Morelos'tan çekilmesi, yasal değişimin yerli bayraktarları için bir ceza ertelemesi yerine geçti. Hızla harekete geçip konumlarını sağlamlaştırmaya çalıştılar.[13]

Ellerinde kuvvetli üsleri zaten vardı. Sadece Cuernavaca'da değil, Yautepec, Cuautla, Jonacatepec ve birçok küçük kasabada son belediye seçimlerini kazanmışlardı. Adayları ne sabık Porfiriocu ne sabık Escandóncu ne de sabık Leyvacılardandı: Ne Cuernavaca'nın yeni Belediye Başkanı Felipe Escarza ne Yautepec'in yeni Belediye Başkanı Julio Cárdenas ne Cuautla'nın yeni Belediye Başkanı Everard Espinosa ve ne de Jonacatepec'in yeni Belediye Başkanı José María Alcázar, herhangi bir grup veya harekete aktif katılımda bulunmuştu. Belli ki siyasetin acemileri olan bu insanlar, varlıklı da değillerdi: kuru gıda ve bakkaliye dükkânı işleten Alcázar, içlerinde kredisi olan tek vatan-

13. *Diario del Hogar*, 5, 6 ve 16 Ocak 1912.

daştı.[14] Eyaletteki plantasyoncuların temsilcisi veya avukatı da olmamışlardı. Ve onlar şimdi başına geçtikleri şehirlerin geçici mukimleri değil, hakiki yerlileriydiler. Mexico City ile hatta Cuernavaca ile bile bağlantıları olmadan, itimat, görev, rıza ve bağlılık gibi yerelin aşina işleyişlerine harfi harfine uydukları için göreve gelmişlerdi. Figueroa çekip gittiği için, barışçıl reform kampanyasında komşularını başarıya götürebilir gibi görünüyorlardı.

Yeni geçici Vali Francisco Naranjo Jr. da cesaretlendirici bir faktördü. Yerel devrimcilerin tercih edeceği gibi yerli biri değildi ama en azından bir başka Guerreralı olmayıp Nuevo Leónlu bir kuzeyliydi. Söylendiğine göre kuzeyde halkçı davanın samimi ve dürüst bir emektarıydı. Babası Porfiriocu kahraman bir asker olan Naranjo Jr., Don Porfirio zamanında radikal Liberal Parti'nin kuruluşuna yardımcı olmak için rahat bir mühendislik kariyerini riske atmıştı. Kışkırtıcılık suçuyla bir kez hapse atılmış ve serbest bırakılması için babasının Díaz'a şahsen başvurması gerekmişti. 1910'daki Maderista devriminin ilk haftalarına bir Anti-Reeleksiyonist olarak katılmıştı.[15] Daha sonra, görevine sahip çıkacağına güvenilen ve örgütlediği silahlı adamlardan kurulu birliklerin komutası emanet edilen az sayıdaki düzensiz albaydan biri oldu. Şimdiyse, Figueroa'nın aksine yerel halk için iyi şeyler yapmak gibi aleni bir niyetle Morelos'a gelmiş bulunuyordu. Liberal partiyi birlikte kurduğu kişilerden, eski arkadaşı anarşist militan Antonio Díaz Soto y Gama'yı vali yardımcılığına getirmek istemişti. Soto y Gama bunu reddetti: Güneydeki "derin toplumsal sorunu" haydutluk olarak kabul etmekle ve "Rus tarzı... top atışlarıyla çözülebileceğini sanmakla" hükümet "son derece ölümcül bir hata" yaptı diye izah etti bu tutmunu; her ne kadar "agraryan komünizm" özlemi içinde değilse ve "imkansız bir mutlak eşitlik ütopyasına" da katılmıyorsa da, "Sermaye'nin kurbanlarına karşı ölümüne savaş"ın suçortağı da olmayacaktı.[16] Fakat Naranjo kendi başına hâlâ, yerel devrimcilerin henüz iyi gözle baktıkları bir müttefikti. İsyanın yatışması ve halkın refahının yükseltilmesine yardıma kesinlikle istekli olarak gelmişti.

Cuernavaca'ya geldiğinde ayaklanma ve şiddetin sebeplerini dikkatle araştırmaya başladı. Daha sonraları, "Morelos'ta üç şeyin eksik olduğunu tespit ettim –birincisi saban, ikincisi kitap ve üçüncüsü de

14. A.g.e., 11 Aralık 1911 ve 28 Şubat 1912; *El Pais*, 3 Temmuz 1912. *Commercial Directory*, s. 168, 199, 224.
15. Ruben García, *El Antiporfirismo*, Meksika, 1935, s. 32-3. Francisco Naranjo, *Diccionario bioGráfico revolucionario*, Meksika, 1935, s. 143.
16. *Diario del Hogar*, 25 Ocak 1912.

eşitlik. Ve gereğinden fazla latifundiya, taverna ve patron vardı" diyecekti. Yautepec'de mezarlığı genişletecek veya Cuautla'da çöpleri dökecek yer olmadığı bilgisi, kuzeyin geniş ve açık steplerinden gelen bu ciddi mühendis için bir şoktu. Kendisi de bir kuzeyli olan Soto y Gama gibi o da yerel toplulukların hayal kırıklığına ve bunaltısına bir "sorun" özel bir tür muammadan ziyade kasti bir zulüm olarak baktı.[17] Eyalet belediyelerinde zaten var olan reformcularla birlikte onu "çözebilirdi".

Daha belirsiz kanallardan da yardım yoldaydı. Başkan Madero'nun ağabeyi Gustavo, Zapata'nın eski Kurmay Başkanı Abrahám Martínez'in Puebla City hapishanesinden sessizce serbest bırakılmasını sağladı ve 25 Ocak'ta onunla ve Zapata'nın diğer iki yandaşı Gildardo ve Rodolfo Magaña'yla Mexico City'de özel bir toplantı yaptı. Zapata'nın kırgınlığına hak veren Gustavo, yine de "görevlerinin yeniden uzlaşmayı denemek" olduğunda ısrarcıydı. Aslında Gustavo'yu harekete geçiren yurtsever cömertlikten ziyade siyasal endişelerdi, zira bir hafta önce Maderolarla şahsi olarak bozuşmuş olan Pascual Orozco, şimdi de Chihuahua'da onlarla olan bağlarını alenen koparmak üzereydi. Şimdi bu toplantıda varılacak anlaşma, Naranjo'nun Morelos'taki iyi amaçlarına yarayacaktı. Martínez ve Rodolfo Magaña, 26 Ocak'ta Gustavo'nun müzakerelerin yenilenmesi ve ateşkes ricasını iletmek üzere Zapata'nın kampından gizlice ayrıldılar.[18]

Yasalara saygılı devrimciler için bu nimetleri yaratan krizin, onlar için de bir bela olduğu sonradan anlaşıldı. Naranjo onların çıkarlarına hizmet edemezdi; çünkü isyancılar ona manevra yapabileceği bir alan veya zaman bırakmadı. Alanda savaşmakta olan devrimciler için yeni valinin sempatisi bir önem arz etmiyordu. Onlar için önemli olan, valinin bölgelerine yönelttiği güçtü. Nitekim ocak sonunda Cuernavaca'ya büyük bir saldırının yapılmasına, valinin onları Santa María'dan çıkarmaya çalışması neden oldu. Şubat başında isyancılar saldırılarını biraz gevşetseler de, de la O ve ona yeni katılan Vázquez ve Salazar gibi diğer liderler, 6 Şubat'ta bir duyuru yaparak eyalete gelen her trene saldıracaklarını bildirdiler.[19] Bu arada Zapata ile görüşmüş olan Martínez, Başkan Madero'ya yazarak, eski liderine yeniden katılıp elinden gelen yardımı yapacağını belirtti.[20] Ve 6 Şubat'ta, de la O

17. *El Pais*, 5 Ağustos 1912.
18. Michael C. Meyer, *Mexican Rebel. Pascual Orozco and the Mexican Revolution, 1Qio-jgis*, Lincoln, 1967, s. 47-52. Magaña, a.g.e., 11, 108-9.
19. *Diario del Hogar*, 14 Şubat 1912.
20. *El Pais*, 9 Şubat 1912.

ve müttefikleri, uyardıkları şekilde eyalet başkentine öncekinden de şiddetli saldırıda bulundular. Şehrin umutsuzluğa kapılan federal komutanı, isyancıların üssünün bulunduğu Santa María ve etrafındaki koruluklarını hemen yakılmasını emretti. Naranjo onu engelleyemedi. Ve 9 Şubat'ta aniden köye saldıran federal birlikler, evlere ve binalara gaz döküp ateşe verdikten sonra geri çekildiler. Akşam olduğunda köy kül olmuştu, tepelerdeki yanmış kerestelerden hâlâ kıvılcım ve duman çıkıyordu.

Böylece federal kuvvetler komşu Cuernavacalılara bir kez daha hayranlık verici bir gösteri ikram etmişlerdi. Günlük Katolik metropol gazetesi *El País*'in bir muhabirine göre, bu eylem "en yüksek değerimiz olan ulusal kimliğimizi tehdit eden Zapatismo'yu ortadan kaldırma yolunda" değer taşıyan bir girişimdi.[21] Ama isyancılar için –özellikle de yangında küçük kızını kaybeden de la O için– bu, her türlü savaş kuralının çiğnenmesiydi.[22] Federaller gittikten sonra bölgeye geri gelen isyancılar, bir aydan fazla sürecek olan mücadelelerine yeniden başladılar.

Bu aciliyet içinde, Naranjo'nun ve onun belediye meclislerindeki müstakbel koruyucularının ümitlerinin gerçekleşmesi imkânsızdı. Bir fiyaskodan kaçınan yeni vali eyalet seçimlerini yenilemeyi göze alamazdı. Sürekliliği sağlamak için ve o sırada uygun başka bir görevli de bulamadığından, Aurelio Velazquez'i vali yardımcılığında tuttu. Dolayısıyla yerel meclis üyelerinin taciz ve ihraç edilmeleri devam etti.[23] Ve reformlar önermeye hazır olan devrimciler planlarını rafa kaldırmak zorunda kaldılar.

Onlar için daha da kötüsü, Başkan Madero'nun bir panik anında Morelos'a ayaklanmayı daha da azdıracak yeni bir askeri komutan ataması ve dolayısıyla yasal ertelemeler döneminin uzamasıydı. Yeni komutan Tuğgeneral Juvencio Robles idi. Yıllar önce kuzey sınırındaki Yerli savaşlarında ordunun ayaklanmaları bastırma yöntemini öğrenmişti ve şimdi güneye gelirken, köylü ve rancheroslarla aynen kabilelerle savaştığı gibi savaşmaya niyetliydi. Morelos ve oradaki karışıklıklar konusunda da tecrübesi vardı: 1909'da, albayken, Escandóncu seçmenlerin Leyvacıları "sayıca geçtiği" gün, Cuautla garnizonuna kumanda etmişti. 3 Şubat'ta, Savaş Bakanı ile yaptığı uzun bir toplantının ardından muhabirlere eyaleti nasıl gördüğünü anlattı: "Anladığım kadarıyla Morelos'un tamamı Zapatista'dır ve kentte hay-

21. A.g.e., 10 Şubat 1912.
22. De la O, *Impacto*, 14 Ocak 1950.
23. *El País*, Şubat 1912.

dut Emiliano Zapata'nın yanlış doktrinine inanmayan tek bir kişi yoktur". Yani Robles, plantasyoncular, bunların avukatları, yöneticileri, fabrikalarda ve alanlarda çalışanları, barışçıl reformcular, isyancıların pasif hayranları, bağımsız çalışan isyancılar, Zapata ile ittifak halinde iş gören isyancılar, Zapata önderliğinde faaliyet gösteren isyancılar ve haydutların kendileri olmak üzere tamamının bir ve aynı düşman olduğuna kaniydi. "İşledikleri suçlarla ve yaptıkları hırsızlıklarla eyaleti felakete sürükleyen bu gangster çetelerini ... nispeten kısa bir süre içinde azaltacağını" tahmin ediyordu.[24]

Morelos'a gelir gelmez kolları sıvadı. 10 Şubat'ta, onun talimatı üzerine federaller Zapata'nın kayınvalidesini, kız kardeşini ve iki görümcesini Villa de Ayala'da tutukladılar ve rehine olarak Cuernavaca'ya götürdüler.[25] Aynı gün Yautepec'deki federal bir komutan, Belediye Başkanı Julio Cárdenas'ın evinde arama yaptırdı. Askerlerin buldukları kanıtlar suç teşkil edecek şeyler değildi –eski ve bozuk bir tabanca, altı tane küflenmiş fişek ve on yedi yıllık bazı siyasi belgeler– ama komutan Cárdenas'a istifa etmesini emretti ve Cárdenas hayatını kurtarmak için kaçmak zorunda kaldı. Üç gün sonra komutan on dört yerli şüpheliyi vurdurdu: Yautepecli dört çiftçi ile isyancıların önceki yaz birçok ameleyi silahlandırdığı Cocoyoc plantasyonundan on işçi. Cárdenas, kendisi gibi kaçan arkadaşı, Cuautla Belediye Başkanı Everardo Espinosa ile bunu protesto ettiyse de[26] bir etkisi olmadı.

Robles kısa zamanda gözde "yeniden iskan" politikasını daimi bir uygulama haline getirdi. Son Küba Bağımsızlık Savaşı'nda İspanyolların, Boer savaşında İngilizlerin ve Filipinler'de Amerikalıların yaptığı gibi "yeniden iskan" sonsuz bir savaşın incelikli adıydı. 1910 itibarıyla yeniden iskan, Meksika ordusunun halkçı gerillaları bastırmak için kullandığı standart yöntem haline geldi. Bu yöntemde, önce kırsal kesimdeki pacificos, köylerinden ve rancholardan çıkarılıp daha büyük şehir ve kasabaların kenarlarında kurulan, federal denetimin daha kolay oluğu temerküz kamplarına getiriliyordu. Ardından seyyar kıtalar kırsal kesimde rahatça hareket etmeye ve gördükleri herkese "düşman" muamelesi yapmaya başlıyordu. Sonunda, moraller bozulup tükenen isyancılar teslim oluyor, federaller de hâlâ direnenlerin olduğu yerleri süratle temizlemeye girişiyordu. Robles'in bu yöntemi kullanırkenki kendine has özelliği, nüfusunu tahliye etmek istediği yerleri yakmasıydı. Daha sonra, savunmasında şöyle demiştir: "Madem Zapatistalar

24. A.g.e., 4 Şubat 1912.
25. Robles'ten Savaş Bakanı'na, 11 Şubat 1912, AHDN, XI/481.5/178, 90.
26. *Diario del Hogar*, 18, 27 ve 28 Şubat 1912.

bu puebloları işgal etmek için geri dönüyor ve federallerle savaşmak amacıyla evlerin önlerine barikatlar kurmakla kalmayıp bir de üstelik ihtiyaçlarını orada yaşayanlardan sağlıyordu, bu Zapatista tabyalarını yok edip ve orada yaşayanların bu gangsterlere silah, cephane ve gıda vermesini önlemekten daha rasyonel ve mantıklı bir şey yoktu".[27] Böylelikle, daha birkaç gün evvel Santa María'da bir çaresizlik hamlesi olarak başvurulmuş olan yakma işlemi, artık bir sistem haline geldi.

Robles 15 Şubat'ta politikasına başlamak üzere Jojutla'nın güneyine güçlü bir kuvvet gönderdi. Askerler Guerrero sınırı yakınlarındaki Chinameca nehri kıyısında bulunan küçük Nexpa köyüne ulaştılar. Burada 131'i kadın ve çocuk olmak üzere sadece 136 kişi vardı. Askerler hepsini dışarı çıkardıktan sonra zaten harap haldeki evlerini ateşe verdi. "Köy sakinleri, doğumlarına şahitlik etmiş pueblo yakılıp yıkılmasın diye çığlık çığlığa yalvardılar" diye verdi haberi *El Pais* muhabiri, "...büyük bir korku ve dehşetin ortasında alevler işlerini yaptı ve dağın yamaçlarına doğru yükselen kapkara ve yoğun duman sütunu, oralarda saklanmış olan Zapatistalara, artık bir evleri olmadığının işaretini veriyordu..." Tüm Nexpalılar federal mahkûmlar olarak Jojutla'ya götürüldü ve başlarına nöbetçi dikilerek bir ordu ağılına kapatıldılar. Robles sonunda onları serbest bıraktı ama harabelerine dönmelerine izin vermedi; her gün Jojutla polisine gidip yoklama vermeleri gerekiyordu.

Başka federal güçler de başka köyleri "yeniden iskân etti". San Rafael ve Ticumán yakıldı. Evvelce Zapata'nın karargâhının bulunduğu Los Hornos da öyle; federaller burada da Lorenzo Vázquez'in ailesini, tıpkı Zapata'nın ailesi gibi rehine olarak alıp Cuernavaca'ya götürdü. Aynı bölgede küçük bir rancho olan Elotes de federaller tarafından ateşe verildi ve Villa de Ayala'da da birçok ev yakıldı. Robles ve üstleri, *El País*'in Katolik editörleri gibi bu eylemlerin "zalimlikte cömert" olduğunu teslim edebilirlerdi. Fakat bizzat editörlerin de ısrarla belirttiği gibi, "kahramanca reçeteler" gerekiyordu. Aksi takdirde "korkarız ki ayaklanma durumu kronik bir hal alırdı" diye savundular. Editörlerin gözlemlerine göre Morales gerçeği "dehşet verici"ydi. "Zapatismo'nun sürüyle uzmanı, binlerle ifade edilen yandaşı vardı ...dolayısıyla (ayaklanmacı) espiyonaj muazzamdı". Robles, "Zapatistalara sığınak işlevi gören gecekondu şehirlerin tamamen ortadan kaldırılması" planını uygulamadığı sürece, "Morelos, kahraman ordumuzun mezarlığı haline gelecekti".[28]

27. *El Pais*, 31 Ağustos 1912.
28. A.g.e., 17-20 Şubat 1912. *Diario del Hogar*, 18 ve 23 Şubat 1912.

Bu şekilde meşrulaştırılan "yeniden iskân" devam etti. Cuernavaca'nın kuzeyinde hâlâ etkin olan asilere, katırcıların Coajomulco ve Ocotepec den geçerek malzeme sağladığını öğrenen Robles, 20 Şubat'ta bu iki köyü de yaktı. Plantasyonlarda ikamet etmekte olan gündelikçilerin barakalarını yakmadı ama onlara da köylülere ve rancheroslara olduğu kadar acımasızca davrandı. Yautepec'deki komutanı Cocoyoc haciendasından on sekiz işçiyi daha idam etti. Üst rütbeli plantasyon personeli bile Robles'in dikkatli gözlerinden kaçamadı. Şubat sonunda, San Vicente ve Chiconcuac yöneticilerini ve bazı yardımcılarını, koruma karşılığında ayaklanmacılara cephane verdikleri gerekçesiyle tutukladı. Askeri mahkeme bu kişileri suçlu bularak altı ay hapse mahkûm etti.[29]

Bela az kalsın onları da içine çekecek kadar yakında olduğu halde, yasalara saygılı devrimciler barışı ve anaysal düzeni yeniden kurmaya yönelik özel girişimlerde bulunmakta ısrar ettiler. 20 Şubat'ta, Cuernavaca'ya gelen yaşlı General Leyva, komşu pueblolardan heyetlerle görüşmeye başladı. Kendisinin Zapata ve emrindeki liderler üzerinde hiçbir nüfuzu olmadığını herkes biliyordu; "Zapata, Abrahám Martínez, diğer elebaşılar ve hırsızlarla kategorik olarak hiçbir görüşmenin başlamayacağını" general bizzat kendisi ilan etti. Bununla birlikte, de la O ve Santa María'da üslenen asilerle bir ateşkese varılması hâlâ mümkün görünüyordu. Basına "yerlilerin çoğunluğu devrime katıldı çünkü topraklarından edilmişlerdi" diye bir açıklamada bulunan general, misyonunu "eyalet valisi ile yerlilerin hak iddia ettikleri mülklerin tapularını incelemek ve adalet yönünde ilerlemek" şeklinde ifade etti. Ayaklanmaya katılan ama suç işlemeyenlere af getirilebileceğini söyledi.[30]

Bu arada Cuernavaca toplumunun önde gelenleri, Robles'in belli puebloları yakmamasını rica eden resmi dilekçeler yayınlamaya başladılar. Oradaki ailelerin sadakatine kefil olarak, Robles'i rahatsız ederek hiç değilse geçici ve kısmi olarak dizginlemeye çalıştılar. Bundan cesaret alan başka yerlerin ileri gelenleri de kendi kasabaları için resmi savunular yayınlayıp benzer geçici teminatlar elde etti. Yakma ve yağmalamalar devam ettiyse de nüfuzlu vatandaşlar birkaç gözde yerin bundan hariç tutulmasını sağlayabildi.[31]

Aynı sıralarda, görevden uzaklaştırılmış belediye başkanlarının Aurelio Velazquez'i yerinden etme hırsı da sonuç vermek üzereydi. Julio

29. A.g.e., 24 Şubat 1912. *El Pais*, 21, 25 ve 26 Şubat, 2 ve 7 Mart 1912.
30. A.g.e., 21, 22, 24 ve 26 Şubat 1912.
31. A.g.e., 25 ve 28 Şubat, 3 ve 4 Mart 1912.

Cárdenas'ın, Velazques'i Morelos'ta yıkıcı faaliyetlerde bulunan Vázquez Gómez kardeşlere gizlice destek örgütlemeye çalışmakla suçlaması, dönüm noktası oldu. Cárdenas, Velazquez'i ve onun gibi siyasetçileri, Senyör Madero idaresinin şerefine leke sürmekle suçladı çünkü "bu adamlar Maderistadan başka her şey olabilirlerdi".[32] Velazquez kısa süre sonra istifa etti ve 2 Mart'ta, Naranjo'nun yakın arkadaşı Jacobo Ramos Martínez vali yardımcılığına getirildi. Derhal Zapata ile temas kurmaya çalışan Martínez, General Leyva'nın de la O ile yapmaya çalıştığına benzer bir anlaşma yapma peşindeydi.[33]

Ne var ki isyancılar vazgeçmedi. Artık topraklarından fazlasını kaybetmişlerdi. Evlerinin yakıldığını, akrabalarının öldürüldüğünü ya da hapsedildiğini görmüşlerdi ve hükümetin teslim olma önerisini dikkate alma konusunda çok az yükümlülük hissediyorlardı. Üstelik Robles'in takviye kuvvetlerinin korkusundan, köyler ve plantasyonlar da onların kamplarına yöneldiğinden, sayıları öncekinden de fazlaydı. Hele mart başlarında Pascual Orozco'nun nihayet kuzeyde ayaklandığı haberleri gelince, uzlaşmak için hiç sebepleri kalmadı: Hükümet kısa sürede çökecek ve onlar da eyalet başkentine fatihler olarak girecekler gibi görünüyordu. Ne Levya ne de Ramos Martínez onları görüşmeye ikna edebildi. Federal birliklerin ve polisin görev yerlerinin Chihuahua olarak değişmesi nedeniyle Federal Bölge'ye çekilmesiyle ayaklanan liderler, aktif harekât alanlarını genişletip saldırılarını sıklaştırdılar. De la O, mart boyunca Huitzilac çevresindeki düzenli federal kuvvetlere hemen her gün saldırdı. Neri ve Salazar, bütün ay boyunca Tepoztlán'daki zayıf garnizonu kuşatma altında tuttular. Lorenzo Vázquez, Orta Morelos'taki haciendalara sık ve başarılı akınlar yaptı. Mendoza, Axochiapan'dan Zacualpan'a kadar esaslı seferler yürüttü. Ve iki Zapata'nın Güney ve Batı Puebla'da gerçekleştirdiği büyük saldırılar, eyalet başkentinin tehdit altında olduğu alarmını veriyordu.[34]

Robles, saldırı konumunda kalmaya çalıştı; bazen bir ayaklanma üssünü veya yerel asi gruplarını ele geçirdiği de oluyordu ama ayaklanmayı kontrol altına almak bir yana, yavaşlatamadı bile. 23 Mart'tan sonra, Orozco Güney Chihauhua'da kritik bir meydan savaşını kazanınca, Morelos'taki asiler daha da cesaretlendi. Eyalet adeta onların

32. *Diario del Hogar*, 28 Şubat 1912.
33. *El Pais*, 2 Mart 1912. *El Diario*, 29 Eylül 1912.
34. De la O, *Impacto*, 21 Ocak 1950. Robles'ten Savaş Bakanı'na, 10 Nisan 1912, AHDN, XI/481.5/178, 198-212, 229-33, 274-5- G. Sánchez'den genel müfettişte, 18 Mart 1912, AGN, G: 846. Muhoz, a.g.e., s. 63-8. *El Pais*, 29 Mart 1912.

olmuş gibi gözüküyordu. Pablo Escandón, Mexico City'den hâlâ Paris'te sürgünde bulunan siyasal hocasına umutsuzluk içinde şunları yazdı: "Her şey bu şekilde devam ederse, SON SIRADAKİ BİR ULUS, GERÇEK BİR ZENCİLİK olan eski konumumuza döneceğimiz muhakkak".[35]

İsyancılar için nisan kritik aydı. Mücadeleye katılan diğer iki parti savunmada, pratikte ricatta kaldı. Kuzeyde süregelen acil durum Morelos'taki federal kuvvetleri ve mühimmatı tüketmişti; öyle ki, Robles kırsal bölgeyi tamamen bırakıp sadece başlıca şehirlerde tutunmaya çalıştı. Ve asilerin devrimdeki rakipleri, yasal değişimi hedefleyen reformcular, kuşatma altındaki federal hükümetten daha fazla ayrıcalık koparamaz hale geldiler. Kongre'ye sunduğu 1 Nisan raporunda Madero, Morelos'un askeri kontrolünü ele alana kadar, "asırlık toprak sorunumuz" hakkında "çalışma ve faaliyet"te bulunulmasına yetki vermeyeceğini özellikle belirtti. Güneydeki sıkıntılar konusundaysa belli ki çok müteessirdi. "Neyse ki" diyordu, "Morelos'taki çiftçilerin kaba saba aklı yüzünden ancak uğursuz bir vandalizm biçimini alabilen bu ne idüğü belirsiz agraryan sosyalizm, ülkenin öteki bölgelerinde yankı bulmadı" dedi.[36] Düzenin yeniden sağlanması konusundaki umutsuzluk, o sezon hasadını önemli ölçüde kaybeden hacendadolar arasında özellikle belirgindi. Federal bir kurum yoksul çiftçilere satılmak üzere toprak almak için araştırmalara başladığında, birçok Moreloslu plantasyoncu kendi mülkünü teklif etti.[37]

Asilerse, olanca güçleriyle bastırdıkları halde, yerelde kazandıkları avantajı nihai bir zafere dönüştürmeyi ve eyalette kendi yönetimlerini kurmayı başaramadı. Tren seferlerini engellediler, önemli şehirleri işgal ettiler. Neri ve Salazar nihayet 1 Nisan'da Tepoztlán'ı ele geçirdi. Zapata, 2 Nisan'da Junacatepec'e saldırıp burayı aldı. Zapata, Mendoza, Vázquez ve diğer liderler, 6 Nisan'da Tlaquiltenango, Tlaltizapán ve Jojutla üzerine ortak bir saldırı düzenledi ve bu son şehre fiilen birçok kez girdiler. Ne var ki zaferlerini güvence altına alamadılar. Federaller her seferinde geri dönüp şehirleri yeniden işgal etti. Jojutla'daysa

35. Escandón'dan P. Macedo'ya, 29 Mart 1912, "El Archivo de la Reaccion" *El Universal*, 12 Ekim 1917. Vurgu yazarındır.
36. "Informe leido por el C. Presidente de la República Mexicana al abrirse el cuarto periodo de sesiones del 25 Congreso de la Union, el 1 de abril de 1912" *Diario Oficial*, CXIX, 27, 405-13.
37. *El hacendado mexicano*, XVIII, 208 (Mart 1912), 81; 209 (Nisan 1912), 121; 210 (Mayıs 1912), 161. Secretaria de Fomento, *Trabajos e iniciativas de la Comiston Agraria Ejecutiva*, Meksika, 1912, Jesus Silva Herzog'da yer verilmiştir, (Der.), *La cuestion de la tierra, 1910-1911*, 4 Cilt, Meksika, 1960-2, II, 168.

elli kadar esiri idam ederek rövanşı aldılar.[38] Belli ki ayaklanmacıların ciddi seferler düzenleyecek mühimmatı yoktu. Dikkatsiz federallerden ve polisten çaldıkları veya Mexico City'de karaborsadan satın aldıkları mühimmatla, gerillalarda sürekli bir istim durumu yaratabilirlerdi; ne var ki düzenli savaşlar yürütecek kadar çalmaları, satın almaları veya nakletmeleri mümkün değildi. Önünde sonunda, federallerin atacak mermisi daima daha fazlaydı.

Velhasıl, çatışmalar haftalarca sürdü. Süreç, genelde çok kanlı geçiyordu; özellikle de federallerin top ateşine tutup yaktığı Huitzilac çevresinde. Nisan sonunda de la O ve Salazar, dört bin kadar adamı yeniden Cuernavaca çevresine sevk etti ve bombardıman için top bile getirdiler; kentin ileri gelenleri teslim olmak istedi.[39] Ancak saldırı hiçbir zaman olmadı. Ve başka yerlerdeki hiçbir saldırı da katiyetle asilerin lehine sonuçlanmadı. Siyasi değil ancak toplumsal üsler olan kırsalın efendileri olarak kalmaya devam ettiler.

Mayıs başında asi liderlerin başarısızlığı açık seçik hale geldi: Mücadeleyi kaybetmemişlerdi ama şanslarının en yüksek olduğu zamanda da kazanamamışlardı. Yeniden mühimmat depolamak için büyük seferleri erteleyen Neri ve Salazar, akınlarını iyice seyrelttiler. De la O da kuvvetlerini toparlamak üzere Mexico Eyaleti'nin kuzeybatısına gitti. Sinir bozucu bir cunta toplantısının ardından mühimmat elde etmek için Tlapa'ya saldıran Zapatalar, Montaño, Mendoza, Capistrán ve diğer liderler, kaybederek batı Guerrero'ya çekildiler.[40] Zapata, Orozco'nun kuzeyden deniz yoluyla Guerrero'nun Costa Chica'daki küçük limanını kullanarak kendisine silah ve cephane yollayacağını umuyordu.[41] Ne var ki Orozco'nun bağışlayabileceği hiç malzemesi yoktu çünkü ABD Meksika'ya savaş gereçleri yollanmasına ambargo koymuştu ve hiçbir zaman Zapata'dan böyle bir talep aldığını da açıkça söylemedi.[42] Mayıs sonunda, içlerinde Zapata olmasa da, bazı liderler kuzey ve doğu Morelos'ta aktif eylemlere kaldığı yerden devam etti. Zapata da Temsilciler Meclisi'ne, kabineye ve diplomatik mercilere Mexico City'ye saldırının "an meselesi olduğunu" bildiren mektuplar gönderdi.[43] Ama bu boş bir

38. Robles'ten Savaş Bakanı'na, 10 Nisan 1912, AHDN. J. Refugio Velasco'dan Savaş Bakanı'na, 26 Mayıs 1912, a.g.e., XI/481.5/178, 221-4. Robles'ten Savaş Bakanı'na, 4 Nisan 1912, a.g.e., 234-8; 7 Mayıs 1912, a.g.e., 492; 19 Mayıs 1912, a.g.e., 249-53, 258-63. Magaña, a.g.e., II, 133-4.
39. *El País*, 25 Nisan 1912.
40. Muñoz, a.g.e., pp. 79-90.
41. Zapata'dan Orozco'ya, 6 Mayıs 1912, ARD, 8: 43: 17.
42. Meyer, a.g.y, s. 70-1, 73-5, 81-2.
43. Robles'ten Savaş Bakanı'na, 25 Mayıs 1912, AHDN, XI/481.5/178, 513-31. Villar'dan Savaş Bakanı'na, 22 Mayıs 1912, a.g.e., 533-4, 539-40. *El País*, 25 Mayıs 1912. Wilson'dan Madero'ya, 25 Mayıs 1912, NA, 84: Meksika, C8, 15.

tehditti. Federal cephaneliklerden aldığı binlerce Winchester fişeğini Morelos'taki ayaklanmacılara yollayan ordu yüzbaşısı içeri atılmıştı.[44] Ve her ne kadar ayaklanmacılar başkent varoşlarında oraya buraya saldırı düzenleyebiliyorlarsa da, rurales göründüğünde bulundukları yerde tutunamıyorlardı. Ayrıca, şimdi yağmur ve ekim zamanıydı, birçok isyancı nefer tarlalarında çalışmak için evine gitmişti. Cuernavaca'ya, aksayarak da olsa tarifeli tren seferleri yeniden başlamıştı.

Şiddet azalınca yasalara saygılı grup, acemice ama yine de etkili bir şekilde eyalette inisiyatifi ele aldı. Zaten Vali Naranjo, daha mayıs başında, kendisine desteğinden emin olduğu Madero'ya uzun, ciddi bir mektup yazarak, kudurmuş General Robles'i dizginlemesini rica etmişti. Kendisinden, federal yürütme "savaş zamanlarına uygun ... tedbirler dikte ettiğinde" bir valinin bundan şikâyetçi olmaması gerektiği şeklinde, ters bir cevap aldı ama baskı yapmaya devam etti.[45] Mayıs ortasında Orozco kuzeyde duraksayınca, Naranjo hükümetin güneyde de kontrolü yakında ele alacağını ilan etti ama bu askeri bir tahminden ziyade, anayasal düzeni yeniden kurmak için siyasi bir bahaneydi. Dört aylık sıkıyönetimin sona ereceği 19 Mayıs'a doğru vali, yardımcısı ve yerel müttefikleri eyalet seçimlerine hazırlanmaya başladılar. Şaşırtıcı bir hız ve koordinasyonla yaptıkları manevralar, o zamana kadar aralarında oluşturmuş oldukları bağların sıkılığını ortaya koyuyordu. Ve 19 Mayıs'ta, anayasal garantiler yeniden yürürlüğe girince, birkaç belediyede delegeler için oy verme işlemi yapıldı. Delegeler, bir hafta sonra eyalet yürütme organına ve Kongre'ye oldukça türdeş bir reformcular ekibi seçerek gönderdi. O sırada Cuernavaca'da ölmek üzere olan General Leyva için bu, son bir tatlı intikamdı.[46]

Eyalet vekilleri göreve fiilen başlamadan önce beklenmedik bir gecikme oldu. Bunun nedeni kısmen Yautepec'teki yetkililerin seçimleri yapamamaları ve muhtemelen Robles'in sivil yönetime dönüşe itiraz etmesiydi. Ayrıca dağınık isyancı akınları hâlâ sürüyor ve Cuernavaca ile Cuautla'ya demiryolu trafiğini ara sıra aksatıyordu.[47] Bununla birlikte uzlaşma şansı her hafta daha da artıyormuş gibiydi. Safdil Madero'yu savaşın yakında biteceğine inandıran Robles, Puebla'ya yeniden atandı.[48] Haziran ve temmuz başlarındaki yağmurlar sırasında asiler sakin yörelerde beklediler. Cuautla'dan Mexico City'ye seyahat

44. *El Pais*, 25 Mayıs 1912. Ayrıca bkz. Alfonso Taracena, *La Tragedia Zapatista. His- toria de la Revolution del Sur* (Meksika, 1931), s. 27-8.
45. Ramos Martínez'in Tanıklığı, 2 Nisan 1913, AZ. 27: 6.
46. *Semanario Oficial*, XXI, 20, 1; 21, 1. Diez, *Bibliografia*, s. cc-cci.
47. *El Pais*, 15, 17 ve 19 Mayıs, 28 Haziran, 5 Temmuz 1912. *El Diario*, 6 Temmuz 1912.
48. Madero'dan Robles'e, 15 Haziran 1912, AM.

edenlerin bildirdiğine göre, bu civardaki gerillalar malzeme tedarikinde sıkıntı yaşıyor ve ekiplerini koruyamıyorlardı. ABD elçiliğine gelen istihbarat da "iç fikir ayrılıkları nedeniyle Zapatista örgütlenmelerinin büyük ölçüde dağıldığı" yönündeydi.[49] Yeni İçişleri Bakanı Jesús Flores Magon, koşulların Zapata ile yeni görüşmeler yapmak için uygun olduğuna inandı ve Zapata'nın kampına gizli bir elçi yolladı.[50] Gonzalo Vázquez Ortiz, Abrahám Martínez, Gildardo Magaña ve Luiz Méndez gibi önde gelen temsilcilerinin Mexico City'de tutuklanmaları da asiler için ağır bir kayıp oldu. Yakalattıkları belgeler ve yaptıkları itiraflar, hangi plantasyoncuların zorunlu kredi açtığını, karaborsa silah ve mühimmatın nereden geldiğini, ayaklanmanın başkentteki kanallarının kimler olduğunu ele verdi.[51] O sırada Naranjo ve hempaları, Morelos'taki örgütlenmelerini takviye edip yasalaştırmak istedikleri reform programını geliştiriyorlardı. Nihayet 12 Temmuz'da, yaklaşık altı haftalık bir gecikmeyle vekiller yemin etti, Yautepec hâlâ temsil edilmiyordu. Barışçı devrimciler artık muhalefet değil hükümet idiler.

Yeni vekiller 17 Temmuz'da eyalet başkentinde, Cortés'in sarayında toplandılar; bu Morelos'un yirmi ikinci yasama yılının son dönemiydi.[52] Önceki yılın sonunda seçilen belediye başkanları gibi, hemen hepsi yalnızca yerel mevki sahibi kişilerdi. Şehirli insanlar olarak ne çiftlikleri vardı ne de plantasyon yönetmişlerdi. Genelde kendi kasabalarında bakkalliye işletiyorlardı; içlerinden biri, Eugenio Morales, Jojutla'da küçük bir fabrikanın sahibiydi. Hiçbiri eyalette dikkate değer ölçüde varidat sahibi veya sivrilmiş bir kişi de değildi. Hiçbiri 1910-11'deki Maderista devriminde aktif olarak yer almamıştı. Ve sadece birkaçının resmi politika deneyimi vardı. Aralarında en deneyimli politikacı Morales'ti –Leyvacı ve Anti-Reeleksiyonist kampanyalarının bir emektarı olup, 1911'de de Jojutla belediye meclisi üyesi idi. Diğer ikisi biraz eğitim görmüştü: Jonacatepec Vekil Yardımcısı Pedro Guzman, 1904'te bir jefe polîticonun kâtipliğini yapmıştı ve Tepoztlán vekili José D. Rojas da bir Levyista kulübü mensubuydu.[53] Kalanlar, alaveralı dalaveralı çetrefil iktidar oyununun hepten acemisiydiler. Kendi memleketlerinin saygın birer bakkalı, eczacısı veya nalbantı olan bu yeni vekiller Cuernavaca'nın meçhulü idiler. Ama yakından tanıdıkları

49. *El Pais*, Haziran 1912. Schuyler'den Dışişleri Bakanı'na, 17 Haziran 1912, NA, 59: 812.00/4232.
50. Zapata'nın elçi ile olan görüşmesi için, bkz. *El Pais*, 7 Ağustos 1912.
51. *El Pais*, 14, 15, 21, 22, 26 ve 27 Haziran, 7, 16 ve 17 Temmuz 1912.
52. *Semanario Oficial*, XXI, 29, 1-2.
53. *Commercial Directory*, s. 224-5, 268. *Semanario Oficial*, XII, 12 (Supplement), 13. *México Nuevo*, 18 Ocak 1909. *El Impartial*, 22 Ağustos 1913.

sıradan insanın refahını artırmaya olan hevesleriyle, kendilerine verilen yetkiyi büyük bir ciddiyetle kabul ettiler.

İçinde ter döktükleri koşullar gerilimini korudu. Onları en başından beri kıvrandıran, dönemlerinin kısalığıydı ki söz konusu dönem 15 Eylül'de sona eriyordu. Koltuklarına oturduktan sonra kendilerine bırakılan iki ay içinde istedikleri yeni yasaların tümünü geçirmeleri pek mümkün görünmüyordu. Bir başka sıkıntı, 4 Ağustos'ta başlayacak olan yirmi üçüncü yasama organı üyelerinin, valinin ve on üç bölge yargıcının seçimleriydi. Madero'nun patron egemenliğine karşı sesini yükseltmesinden büyük heyecan duymuş olan görevliler açısından, yeniden seçilmek için çaba sarf edip sarf etmeme konusu, özellikle sivri bir sorundu. Eğer bunun için çaba sarf ederlerse, ilke insanı olarak isimlerini lekelemiş olacaklardı. Yok eğer sarf etmezlerse, devrimci ruhlarının dağılması ve devrimci programlarının altüst olması riski ortaya çıkacaktı. Her halükârda, vali olarak kimin arkasında durmalıydılar? Naranjo'nun seçimler sırasında görevde kalmasına ve böylece kimin yeni vali olacağına karar vermesine yardımcı mı olmalıydılar? Böylece ivedi politik endişeler yasama reformunun zaten gerdiği havayı daha da ağırlaştırdı. En korkutucu olanı da asilerin silahlı oluşlarıydı. Zapata'nın hükümetin gizli elçisine söylediği gibi: "...Morelos'taki devrim yerel bir devrim değildir... Madero düşene kadar barış görüşmelerine girmeyiz". Mühimmat depolamak için operasyonlara biraz ara veren isyancılar, ardından federal üslere, birliklere ve yolcu trenlerine hemen her gün saldırmaya başladılar. Yasama organının toplanmasından üç gün sonra, de la O'nun adamları Federal Bölge dağlık parkındaki eyalet sınırının hemen yanı başında bulunan Parrés istasyonundaki bir trene saldırıp yaktılar. Çoğu sivil yaklaşık yüz yolcu yaralandı, trene eşlik eden elli üç askerden sadece on üçü sağ kalabildi. Madero'nun sırf bu katliam üzerine yaptığı olağanüstü hükümet toplantısında İçişleri Bakanı Flores Magon, Morelos'ta ve diğer bazı eyaletlerde yeniden sıkıyönetim ilan edilmesini ve Robles'in güney ordusunun güçlendirilmesini önerdi. Ancak asiler savaşa devam etti. Zapata ve Jesús Morales, temmuz sonunda hem Jojutla'yı hem de Yautepec'i ele geçirmiş gibiydi; Yautepec'te federal kumandan, bizzat şehir halkının garnizona karşı ayaklanmasıyla adeta içten vurularak kaybetmişti.[54]

Yeni vekiller her şeye rağmen metanetle görevlerine hazırlanmaktaydılar. Bastıkları zemini güvenceye almak için, 23 Temmuz'da fe-

54. *El Diario*, 12, 22 ve 23 Temmuz 1912. *El Pais*, 19, 21, 27 ve 29 Temmuz 1912. *Nueua Era*, 26 ve 28 Temmuz 1912. Magaña, a.g.e., II, 139-41.

deral hükümetten eyalete daha fazla birlik göndermesi için resmen ricada bulundular; cevaben, iki gün sonra iki topçu bataryası ve dört yüz asker geldi.[55] Bunun üzerine Naranjo'dan kurtulup bir yerliyi geçici vali yapmaya karar verdiler. Bu sıkıntılı ve çapraşık bir manevraydı. Naranjo, Morelos'taki kendi reform programını tamamlamadan önce emekli olmak istemiyordu: Bu reform programı siyasi kaymakamlıkların kaldırılmasını, kentsel büyüme ve yollar için gerekli olan toprakların istimlakını, yeniden seçilmeye imkân veren anayasal maddelerin kaldırılmasını ve başlıca şehirlerde düzenli bir polis örgütünün kurulmasını içeriyordu.[56] Dahası, onun çöpe atılması, bu makamı isteyen iki rakip aday arasında bir yarışa neden olacaktı. Söz konusu adaylar, tazelenmiş bir Patricio Leyva ile científicoların 1909'da Escandón'u seçmeden önce bir ara akıllarından geçirdikleri entelektüel, Agustin Aragón idi; birbirlerine karşı sert bir kampanya yürütüyorlardı ve ikisi de, seçim günü eyalet yürütme makamını kontrol etmenin öneminin farkındaydı. Hatta Eugenio Morales, yasama meclisinde yaptığı uzun ve enerjik konuşmayla Naranjo'nun geçici görevde kalması gerektiğini ileri sürdü, belli ki makam boşalırsa, Aragón'u destekleyen Tepoztlán hizbinin mücadeleyi kazanmasından korkuyordu. Ancak vekiller aralarındaki farklara ve bedelin büyüklüğüne rağmen isabetli bir anlaşmaya vardılar. Naranjo'yu görevden alarak saygın bir Tepoztlán avukatı olan ve Aragón'u destekleyen Aniceto Villamarı geçici vali, 1909'dan beri sadık bir Leyvacı olan Francisco Sánchez'i de onun yardımcısı yaptılar.[57]

Sonunda, kilit bir hamleyle bu anlaşma ve sonraki projeler için federal hükümetin onayını aldılar. Sonuçta Madero ordunun Morelos'taki davranışı için Patricio Leyva'dan özür dileyip bundan sonraki kötüye kullanmalarda adaleti yerine getirme sözü verdi. Birkaç gün sonra seçimler bittiğinde, "siyasi kışkırtıcılar vatanseverlik dışı faaliyetlerine mazeret bulamayacak ve eyaletin huzuru görece daha kolay sağlanacaktır" beyanatında bulundu.[58] Her federal tasarruf yeni yasama meclisi lehine değildi. Sözgelimi 6 Ağustos'ta hükümet, Morelos da dahil çeşitli eyaletlerde, 25 Ağustos'ta başlamak ve altı ay sürmek üzere yeniden sıkıyönetim ilan etti.[59] Bu karar, yeni yasama organını askıya almıyorsa da bu sayede askeri komutanlara sivil yetkililerin reform

55. *Semanario Oficial*, XXI, 31, 2. *El Diario*, 27 Temmuz 1912.
56. *El Pais*, 5 Ağustos 1912.
57. *Semanario Oficial*, XXI, 30, 5-6; 31, 1-3; 32, 3-5, 7. Villamar ve Aragón için, bkz. *El Pais*, 4 Mart 1912; Leyva ve Sánchez'le ilgili olarak, bkz. *Mexico Nuevo*, 18 Ocak 1909.
58. Madero'dan Leyva'ya, 7 Ağustos 1912, AM.
59. *Nueva Era*, 7 Ağustos 1912.

girişimlerini engelleyebilecek belli serbestiler verilmiş oldu. Bununla birlikte hükümet genelde yeni vekillere yardımcı oldu. Villamar'ın kişisel ve Leyva'nın Madero'ya yazılı genelgeleri yoluyla birçok işe yarar kazanım elde ettiler.

Bunların en önemlisi, General Robles'in geri çağrılması ve güney harekâtının komutanlığına General Felipe Ángeles'in getirilmesiydi. Yerli savaşlarına katılmamış biri olan Ángeles, daha ziyade askeri bir entelektüel –Fransızca eğitim görmüş ve yakınlarda Ulusal Askeri Kolej'in yöneticiliğine atanmış, parlak, bir topçu subayı– idi. Mexico City'de dürüst ve medeni bir subay olarak tanınıyordu. Aynı zamanda oldukça hırslı biriydi; ancak kariyerini ilerletmenin ılımlı görünmekten geçen ince bir iş olduğunu bilecek siyasi anlayışa da sahipti. Köyleri yakmadığı gibi, "yeni vali ile uyum içinde... Zapatistalarla anlaşma zemini bulmak için" Cuernavaca'ya dahi geldi. Sonuç olarak, Zapata'nın reddine rağmen, İçişleri Bakanı Flores Magon düşmanlıkları sınırlamak ve belki de bir mütareke sağlamak için bir başka kanal yaratmış oldu. Hükümetin "Zapata ile anlaşmaya... daima hazır olduğunu" belirtti. Ruiz de Velascos'un Jojutla çevresindeki asilerle başlatmaya çalıştığı türden özel görüşmelere karşıydı ama asi liderlerle temsilcileri vasıtasıyla görüşmeye çalışan Naranjo ve Ramos Martínez'e bizzat kendisi yardımcı oldu.[60]

Federal hükümetin bir başka hizmeti de asilere koruma karşılığında ödeme yapmakta ısrar eden plantasyoncuları yakından takibe almak oldu. Hatta federal yetkililer, 1 Ağustos'ta Cocoyoc, Atlihuayán ve Oacalco haciendalarından üç yöneticiyi yerel ayaklanmacılara yardım ettikleri gerekçesiyle tutukladılar.[61] Böylece ağustos başlarında, Morelos'ta barışçıl değişim savunucuları icraatlarının ön hazırlıklarını tamamladı. Ve ay boyunca, hatırı sayılır bir ateşli konuşmalar ve jestler sağanağı altında, devrimlerini yasallaştırmaya koyuldular.

5 Ağustos'ta, Villamar'ın göreve başlaması nedeniyle yapılan yemin töreninde, yasamanın yeni başkanı tiyatroyu başlattı. "Sadece científicos denilenler değil... aynı zamanda halkı iyi tanıyan ve yaşamın acı gerçeklerini onlarla birlikte hissetmiş olan mütevazı halk temsilcileri de, sosyal ilerleme sorunlarıyla meşgul olmalıdır" dedi. "Gerçek demokrasiye ulaşmak için, uzun yılları veya yeni nesilleri beklemek gerekmiyor... Sadece anavatana hizmet etmeye niyet etmek ve hatalara göz yummamak gerekiyor" diye ekledi. Bir taraftan, Zapata gibi 1910-

60. *El Diario*, 4 ve 7-12 Ağustos 1912. *El Pais*, 10 ve ? Ağustos 1912.
61. A.g.e., 2 ve 3 Ağustos 1912.

11 Maderista devrimcilerinin "kahramanlığı"nı överken, diğer taraftan şimdiki federal hükümetin meşruluğunu vurgulayıp Villamar'a asilerin ailelerine seslenerek bu hükümete karşı savaştan vazgeçmeleri çağrısı yapmasını resmen önerdi. Sonuç olarak, yeni validen "tüm bilgi ve becerisini, [eyaletin] geleceği ve barışı uğruna bilgece yönetime sarf etmesini" istedi.[62] Böylece Morelos'un kırk üç yıllık yasama organı tarihinde en radikal aşamayı başlatmış oldu.

Bu gidişatın başını, Eugenio Morales çekiyordu. Onun siyasi pratiği diğer vekillerden zaten daha fazla idi ve ek olarak, önceki yaz Mexico City'deki feminist–anarşist bir grupla teması olmuştu –belli ki bu ona ideolojik bir tecrübe de sağlamıştı.[63] 7 Ağustos'ta kendisinin ve mesai arkadaşlarının eyaletteki asli sorunu çözeceğine inandıkları anayasa değişikliklerinin ilk serisini sundu. Morales'in değişmesini istediği ve hepsi de eyalet hükümeti üzerindeki yerel denetimi teminat altına alan on iki madde. Escandón'un büyük ölçüde genişlettiği yürütme yetkilerinin azaltılmasını özellikle istiyordu. 16 ve 60. maddeler, sadece gerçekten bölgenin yerlisi, resmi görevler hariç birbirini izleyen iki yıl süreyle eyalet dışında yaşamamış ve adaylığını koyduğu seçimlerin hemen öncesindeki iki yıl boyunca eyalette ikamet etmiş olan vatandaşların vali olabilecekleri şeklinde değiştirilmeliydi. 34 ve 39. maddeler, Escandón'un onları değiştirmesinden önceki haline dönmeli, yani yasama organı, validen her dört oturumda bir resmi bir rapor isteme ve eyaletin hazine ve vergi görevlilerini atama hakkına sahip olacak şekilde düzenlenmeliydi. Morales, kaymakamlıkların ve alt-kaymakamlıkların kalkması için, 81, 82 ve 83. maddelerin tamamen, 70. maddenin de kısmen kaldırılmasını istedi. Eyalette delege sisteminin ortadan kalkıp yerine doğrudan seçimlerin konması için de, 23, 61, 89 ve 95. maddelerde reform yapılacaktı.[64]

Morales'in önerileri yasamanın ilgili komitesine gitti ve vekiller dikkatlerini yeni reformlara çevirdiler. O günlerde asıl ortalığı ayağa kaldıran, Madero'nun bıkkınlıkla söylediği gibi, "yaşımız kadar eski toprak sorunumuz" idi. Her iki vali adayı da konuyla ilgilenmekteydi. Patricio Leyva, köylerin ejidolarını ve su haklarının yeniden konmasına ilişkin 1909 sloganlarını yeniledi. Neredeyse yıkıcı denilebilecek popülist duyguları daha da gıdıklayan bir tarz tutturmuş olan Aragón ise, kamuoyuna yaptığı açıklamada "Morelos'ta Emiliano Zapata'yı iyi niyetle ve kendi toplumsal koşullarını iyileştirmekten başka bir amacı

62. *Semanario Oficial*, XXI, 33, 1-6.
63. *Diario del Ho gar*, 17 Temmuz 1911.
64. *Semanario Oficial*, XXI, 35, 1-3

olmadan izleyenler... uygarlığın sadece adını bilenleri temsil ederler. Ve *onların özlemlerinin meşruluğunu* samimiyetle kabul etmek; ancak dürüstlük olabilir... Morelos'un hacendadoları suyu ve toprağı yasadışı olarak kullanıyorlarsa... ben Yerlilerin, emekçilerin yanındayım" diye ant vermişti.[65] 12 Ağustos'taki seçimlerde Leyva on bir ilçeden onunu kolaylıkla kazandı ama toprak programının ne olduğu tam olarak anlaşılamadı.[66] Ve yeni vekiller kendi aralarındaki özel görüşmelerde, kırsal kesimde karşılaştıkları sorulara nasıl cevap vereceklerini tartışmaya devam ettiler. Sorularda tam bir mutabakatları yoktu, cevaplarda ise daha da az mutabıktılar ama çoğu, eyaletin kırsal kesiminde gerçek bir mağduriyet olduğu inancındaydı –ve bu, 1912 Meksika'sında devrimci bir konum demekti.

Federal hükümet, bir diğer demiryolu katliamından sonra bile bu reform çabalarını desteklemeye devam etti. 12 Ağustos'ta Yautepec ile Jojutla arasındaki Ticumán'da, Amador Salazar yönetimindeki bir grup asi, bir trene saldırıp otuz altı federali ve aralarında iki başkent gazetecisinin de bulunduğu otuz sivil yolcuyu öldürdü.[67] Mexico City'de derhal en vahşi intikam talepleri ayyuka çıktı. Ama General Ángeles savaşı genişletmeyi reddetti. Ve Ulusal Saray'ın tepkisi de, Cuernavaca'daki görevlilerin yeni "yeniden iskanlar" başlatmak yerine, halkı hoş tutmaları şeklinde oldu. Villamar, barışı sağlamak için asilerin haydut olmadığını kabul eden bir manifesto yayımlayarak onlara "valiniz değil kardeşiniz" diye hitap etti. Ardından, "soğukkanlı ve tarafsız mahkemeler... ve danışmanlık cuntaları" yoluyla "...onların da barışın tesisini ümit ettiklerinden şüphe olmayan toprak sahipleriyle eşit düzenlemelere giderek... toprak sorununu çözme" sözü verdi. Federal hükümetin yerel rejime olan güveninin daha canlı ve düşünülmüş bir işareti de Zapata'nın ailesinin Cuernavaca hapishanesinden salıverilmesi için verdiği izindi. Ve Flores Magon, kabine toplantısında, yerel reformcuların ejidosların yeniden tesis edilmesi umudunu canlandırdı.[68]

Morelos'taki yasalara saygılı devrimcilerin performansı, ağustos sonlarında zirveye ulaştı. Vekiller, Eugenio Morales'in önerdiği anayasa değişikliklerini geçici olarak kabul ettikten ve kırsal ve kentsel küçük işletmeler lehine vergi yasalarını geçirdikten sonra doğrudan

65. Mateo Rojas Zúniga: *La gobernacion de Morelos de 1911 a 1916 y la opinion publico. Dos cartas acerca de la candidatura del Ingeniero Agustin Aragón*, Meksika, 1912, s. 14-15. İtalikler yazara ait.
66. *Semanario Oficial*, XXI, 36, 1. Kısmi geri dönüşler için, bkz. *El Diario*, 13 Ağustos 1912.
67. *El Pais*, 13 Ağustos 1912. *El Diario*, 17 Ağustos 1912.
68. *El Diario*, 18, 25 ve 28 Ağustos 1912. *El Pais*, 28 Ağustos 1912.

"toprak meselesi"ni ele aldılar ve çabalarıyla dağ üç fare doğurdu. Devrimci yasamanın başı olarak Morales, 31 Ağustos'ta, hacienda vergilerinde yüzde 10 artış önerisinde bulundu. Kendi açıklamasına göre amacı plantasyonculara kenarda köşede kalan topraklarını ihtiyacı olan çiftçilere satmaları için baskı yapmak değil, sadece yerel yönetimlerin gelirlerini artırmaktı. Toprak meselesine bir diğer çözüm önerisi Tetecala civarındaki ilçeyi temsil eden Antonio Sarnano'dan geldi. Ona göre "yasal usule uygun önlemler alınmak suretiyle" eyalet çeşitli haciendalar üzerindeki pazar yerlerini kamusal alan olarak sahiplenebilirdi. Öneri, "bu, puebloların iyiliğine ve serbest ticaretin lehine olacak" vurgusu yapan Morales tarafından övgüyle karşılandı. Nihayet, gaza gelen bir diğer vekil de eyalet tarım ve teknik koleji kurulması için harekete geçti. Her üç öneri de resmen onaylanıp dosyalandı ve sonraki yasama meclisine havale edildi. Yorgunluktan öldükleri belli olan vekiller, Morelos'un yasama meclisi tarihindeki en radikal birleşim olan oturumu böylece sona erdirdiler.[69]

Bu arada Cortés'in sarayında verilen söylevlerden ziyade, Villamar, Ángeles, Naranjo ve Ramos Martínez'in siyasi manevraları nedeniyle kırsalda belirgin bir sükûnet havası olgunlaşıyordu. Asi liderlere de isyancı birliklere de kamuoyu önünde ve özel çağrılarda bulundular. Ve hiçbir lider izin vermediği halde birçok gerilla sessiz sedasız köyüne ve rancholarına döndü. Federal bir tacizle karşılaşmadıkları için de birçok arkadaşları arkalarından gitti. Robles'in acımasız terörünün ardından, kırsal kesimdeki aileler şimdikilere şükran duyuyordu –"kızlarım artık ağlamayacak" diyerek Ramos Martínez'e teşekkür eden Zapata'nın kayınvalidesi gibi.[70] Ángeles, bu diplomatik başarıdan yoğun bir gurur duyuyordu. Muhabirlere, "sayısız pueblo'nun" yanmasına sebep olan ve köylülere "federal güçleri ve polisi en büyük düşmanları olarak görmeleri için yeterinden fazla sebep veren" önceki "tarifsiz nezaket yoksunluğu"ndan yakındı. Kendisinin aksi yöndeki "mantıklı ve adil yaklaşımı sayesinde ...burada, güneyde bir devrim yoktu've "bir ordu komutanı" kampanyasını, "bir polis şefi" kampanyasına dönüştürmüş olmasıyla böbürlendi. Aslına bakılırsa, her ne kadar generaller Huerta, Robles ve Casso López, bu neşredilmiş ifadelerinden dolayı onu divan-ı harbe vermeye çalışsalar da Ángeles Morelos'taki durumu oldukça isabetle betimlemişti.[71]

69. *Semanario Oficial*, XXI, 36, 2-7.
70. Felicitas ve Guadalupe Sánchez V. de Espejo'dan Ramos Martínez'e, 22 Eylül 1912, AZ, 28: 12.
71. *Nueva Era*, 24 ve 25 Ağustos 1912. *El Diario*, 24 ve 29 Ağustos 1912. *El Pais*, 1, 2, 7 ve 8 Eylül 1912.

Köylüler artık isyana katılmamakla kalmayıp, isyancı liderlerden kendi bölgelerinde kamp kurmamalarını istemeye dahi başlamışlardı. Liderler de ayaklanmayı sürdürmek ama bu arada tabanları ile ters düşmemek için, diğer eyaletlere gitmek zorunda kaldılar. De la O, ağustos sonunda faaliyetlerini Mexico Eyaleti'ne, Zapata ve Mendoza ise Puebla'ya kaydırdı. Zapata, eylül başında, ay ortasındaki resmi milli bayram kutlamalarını taciz etmek için, Mexico City üzerine koordineli bir hareket örgütlemeye çalıştı ama Tetecala ve Jonacatepec civarındaki sert saldırılara rağmen plan işlemedi.[72] Morelos'ta sadece küçük yasadışı gruplar kalmıştı ve bunların da büyük bir bölümü Ángeles'in de iddia ettiği gibi muhtemelen isyancı değil, hayduttu. Eyaletin hiçbir yerinde büyük çaplı çatışmalar olmadı. Normalde devam edegelen sürtüşmeler, taraf olarak sadece federalleri ve ruralesi ilgilendiriyordu.

Böylece yirmi üçüncü yasama meclisi 16 Eylül'de toplandığında, barışçı devrimcilerin eyaletteki otoritesi hem sosyal hem de siyasi olarak olağandışı bir düzeye çıkmıştı. Çoktan sunulmuş olan reformları daha da inceltip genişletebilselerdi, Morelos'un meşru yöneticileri olabilirlerdi ve isyan liderlerine de orada savaşa son vermek, teslim olmak ya da başka yerlerde avlanmak dışında seçenek kalmazdı. Nitekim iki yıl sonra de la O ve Zapata, bu dönemi nihai zafer konusunda en çok kararsızlığa düştükleri devre olarak anacaklardı.[73]

Ne var ki bu yasama döneminde reformdan çok reformun imkânsızlığı tartışıldı. Önceki meclisten sadece pek de fark edilmeyen iki vekil kalmıştı.[74] Yeni göreve gelen diğer vekiller, öncekilere göre açıkça daha tutucu devrimcilerdi. Bunlardan sadece biri, Octaviano Gutiérrez, 1909'da önde gelen bir Leyvacı idi. Diğerleri, adaletsizliğe karşı protestolara sempati duyan ama herhangi bir şekilde eyleme geçemeyecek kadar riske hassas, daha akıllı uslu kimselerdi. Bunlar arasında, 1904 ile 1908 arasında Cortés sarayında hizmet etmiş olan Alonso ailesinin avukatı Leopoldo Fandiño veya 1906 ile 1910 arasında orada bulunan Juan Alarcón gibi, Cuernavaca görüşmelerinde yer almış politikacılar da vardı. Genç Domingo Diez gibileri eyaletin "en iyi ailelerinden" gelmişlerdi. Benito Tajonar ve Lauro Arellano gibilerinin ise yerel yönetimlerde uzun tecrübeleri olmuştu.[75]

---

72. A.g.e., 2 Eylül 1912. *El Diario*, 3 Eylül 1912. Muñoz, a.g.e., s. 112-16. Ángeles'ten Savaş Bakanı'na, 7 Eylül 1912, AHDN, XI/481.5/178, 950-1. Ocaranza'dan Cuatlua hattı liderine, 17 Eylül 1912, a.g.e., 980-93, 995-1000.
73. Díaz Soto y Gama, *La revolucion*, s. 119.
74. Görev cetveli için, bkz. *Semanario Oficial*, XXI, 36, 1.
75. A.g.e., XII, 33, 1; XV, 32, 1; XVII, 32, 1; 6, 3-4; XIX, 50, 7. *Memoria* (1890).

Bunların yanı sıra, Arellano gibi ücra bir taşra kasabasında bakkaliye işiyle uğraşmayıp, işlek pazar şehirlerinin önde gelen tüccarlarından olan, gedikli varidat sahipleri de vardı. En az iki tanesi de ticari çiftçilik yapıyorlardı –Jojutla yakınında sekiz yüz dönümlük pirinç plantasyonu olan León Castresana ile dokuz yüz dönümlük pirinç plantasyonu olan Isaac Flores.[76] Cuernavaca'da, bu kodamanlar tam yerlerini bulmuşlardı. Önceki dönemin vekilleri halkçı bir değişimin bayraktarlığını yapmışken, bu yeni vekiller sivil düzenin bekçisi olmaya can atıyorlardı. Adlarını duyuracakları iki yıllık süre ve buradan federal temsilciğe, hatta senatörlüğe atlama umuduyla, hemen engellenmiş devlet adamı rolünü benimsediler.

Bunları en çok heyecanlandıran konu, zaten dağılmakta olan ayaklanmanın bastırılmasıydı. Bu yöndeki çabalara yardımcı olmak için, sivil hakların askerlerce çiğnenmesine rıza gösterdiler. Ve ekim ortasında resmi politikayı ana ilgi konuları haline getirdiler. Bir yandan vali yardımcısının isyancı liderlere teslim olmaları için devlet parasıyla rüşvet verip vermediğini soruştururken, öte yandan aniden Morelos'ta şiddetin hemen hemen sona erdiği şeklindeki federal hükümet hikâyesini bombalamaya başladılar. Tajonar oradaki "garnizonun azaltılmasının... Cuernavaca halkını telaşa sevk ettiğini" özellikle söyleyip durdu. Onun ısrarıyla yasama "ayaklanmanın günbegün ilerlemesine karşı acil koruma için" Kongre'ye başvurdu. "Toplumu savunmaya hazırlanmanın yolu" konulu bir araştırma için bastıran Diez de, bu kamusal sorumluluk mesleğine katıldı. Sırf başkent basınındaki utanç verici yayınlar üzerine Vali Villamar, isyancı liderlere affedilmeyi kabul etmeleri için rica göndermeyi durdurdu. Diğer gizli elçiler de üstelemelerine ara verdiler. Kasım başında yasama meclisi Morelos'ta "güvenliğin" tesisine "yardım" çağrısını tekrarladı.[77] Bu sürekli baskı, sonunda etkisini gösterdi. Kasım sonunda yeni muhafazakâr İçişleri Bakanı, Ramos Martínez'in isyancılarla anlaşmaya çalışma görev ve yetkisini feshetti ve ona "hesapları hemen çıkarıp bilgi vermek üzere derhal başkente gelmesini" emretti.[78] Ve Vali Villamar yeni bakana birkaç günde bir ayaklanma hareketlerinin olup olmadığı hakkında bilgi vermeye başladı. Vali Leyva, 1 Aralık'ta görevi devraldıktan sonra 1913'e kadar hemen hemen her gün bu hizmeti vermeye devam etti.[79]

76. Southworth, a.g.e., s. 218.
77. *El Pais*, 29 Ekim, 9 ve 24 Kasım 1912. *Semanario Oficial*, XXI, 42, 3-6;43,4.
78. R. L. Hernandez'den Ramos Martínez'e, 30 Kasım 1912, AGN, G: 889.
79. 29 Kasım 1912 ve 7 Ocak 1913 arasındaki 29 haberleşmeyi de içeren bu alışveriş için, bkz. a.g.e. Ayrıca bkz. *El Pais*, 23 ve 26 Kasım 1912.

Bekleyen reform tekliflerine böyle bir düşkünlük gösterilmemişti. Yeni vekiller önce bunları "inceleme ve kanaat için" özel komisyonlara havale ettiler. Yeni İçişleri Bakanı gibi onlar da "sabırsızlığın" bir erdemsizlik durumunu yansıttığına, yanlışlık yapmamak ve pişman olmamak için "her değişimin, her projenin çok dikkatle incelenmesi gerektiğine" inanıyorlardı.[80] Ancak sonunda komitenin raporları önlerine gelmeye başlayınca, önceki meclisin çözmeye çalıştığı "toplumsal ilerleme sorunlarına" tamamen kayıtsız kaldılar. 17 Ekim'de yapılan gizli oylamada, eyalete hacienda pazar yerleri üzerinde edinim yetkisi veren tasarıya olumsuz oy verdiler. Tarım ve teknik koleji tasarısı geldiğinde onu da reddettiler. Ve 22 Ekim'deki oylamada da, Morales'in plantasyon vergilerini yükseltme tasarısını sonsuza kadar ertelediler. Morales'in anayasa maddeleri ile ilgili önerilerini, bu toplantıdan altı hafta sonra, yani ancak 8 Kasım'da ele aldılar. On iki maddeden, biri yurttaşlıkla, dördü de doğrudan oy vermeyle ilgili en demokratik beşini reddettiler. Yasamanın eyalet politikası üzerindeki denetimini kuvvetlendirmeye yönelik diğer maddeleri ise küçük ilave ve çıkarmalarla kabul ettiler.[81]

Bu beyefendilerden sadece iki reform önerisi geldi.[82] Bunlardan biri Diez'in 10 Aralık'ta sunduğu bazı köylerin korunması ile ilgili olandı. Diez'in fikri, Morelos'taki "korulukların geniş ölçekli kullanımını" yasaklamak ve "bu aynı korulukların, onların sahibi olan pueblolların tek tek üyeleri tarafından kullanılmasını" sağlamaktı. Bundan asıl faydalanacak olanlar belli ki Santa María ve civarındaki köyler olacaktı, buradaki birçok aile odun kömürü yapmak için bu ağaçlıklardaki odunlara bağımlıydı.

Birçok vekil Diez'in projesini destekledi. Zaman da bu önerinin hayata geçirilmesine uygun görünüyordu. Mexico City de, bir başkanlık komisyonu köy topraklarının iadesini tavsiye eden bir rapor yayımlamış, Bayındırlık Bakanlığı'na toprak meselesiyle ilgilenmek üzere bir reformcu atanmış ve kırsal yaşamda halktan yana değişiklikler için altı farklı kanun tasarısı yeni Kongre'ye gelmişti. Bunlardan en etkileyicisi, parlak zekâlı Luis Cabrera'nın 3 Aralık'ta sunduğu "ejidosun yeniden tesisi" tasarısı idi.[83] Federal hükümette daha öncesi düşünülmesi bile imkansız tartışmalar yapılıyordu –kapitalist giri-

80. A.g.e., 8 Ekim 1912.
81. *Semanario Oficial*, XXI, 38, 1; 49, 2; 43, 3, 5.
82. A.g.e., XXI, 51, 2-4; 52, 2-3.
83. Komisyonun raporu ve tasarılar için bkz. Silva Herzog, a.g.e., II, 163-310. Yeni bakan için, bkz. Gonzalez Roa, a.g.e., s. 223-5.

şimcilere karşı ülke yoksullarının savunulup savunulmamasını değil bunun nasıl yapılacağını ele alan radikal tartışmalar. Aguascalientes ve Guanojuato gibi eyaletlerde tarımsal reformlar zaten yapılmaktaydı. Ve Cuernavaca'da da Vali Leyva, 1 Aralık'taki konuşmasında bu harekete duyduğu sempatiyi ifade etti: "Ejidoların yeniden tesisi, bu zengin bölgeyi halihazırda karıştıran sorunun tümünü kapsamaktadır. Zapatistaların toprağı yeniden bölüştürme peşinde oldukları... doğru değildir [metinde aynen böyle]. Onların istediği –ve bunu talep etme hakları olduğuna inanıyorum– ejidoların yeniden tesis edilmesi, el konulmuş küçük mülklerinin geri verilmesidir". Sonuç olarak "bu haklı fiil, bugün devrimci niteliğine bürünmüş olan birçoklarını, tarıma geri döndürecektir".[84] Diez'in o sırada savunduğu koruluklar tasarısı bir eski durumuna getirme işlemi bile olmayıp, sadece gelecekteki kaynakların sınırlı bir korunmasından ibaret olduğundan ve üstüne üstlük şeker plantasyonlarını etkilemediğinden, meclisten geçişinin kolay olması gerekiyordu.

Ancak büyük ölçüde Vali Leyva buna karşı çıktığından geçemedi. Leyva'ya göre bu yasa tasarısı anayasaya uygun değildi çünkü vekillerin ortak mülkiyet üzerinde karar verme hakları yoktu. Diez şoke oldu. "Önümüzde, şimdiki devrimin gerekçelerinden biri duruyor" dedi. "Pueblolarda yaşayanlara yardım etmez de [bunun yerine] onları müteahhitlerin suiistimallerine terk edersek, barışın yeniden sağlanması arzumuzun gerçekleşmesini hiçbir zaman göremeyiz... önümüzde iki yol var... ya müteahhitleri korumak ya da koruluları olan köylerin sakinlerini korumak". Ne var ki diğer vekillerin bahaneleri hazırdı. İçlerinden birinin açıklamasına göre, pueblolarn da refahının artmasını istiyordu ama "yürütmenin gerekçelerine de kulak vermek" lazımdı. Altıya karşı beş oyla yasa tasarısının sonraki döneme ertelenmesi kabul edildi. Diez daha fazla itiraz etmedi. Yasa tasarısını savunması esnasında şöyle diyerek kendini zaten temize çıkarmıştı: "Şayet yasa tasarısı kabul edilmezse de benim vicdanım rahattır. Bir insan olarak yapabileceğimi yaptım".

Bu yasama meclisinde önerilen bir diğer reform da, Fandiño'nun 13 Aralık'ta sunduğu ve 1910-11 devriminde zarara uğrayanların vergilerinin azaltılmasını öngören yasa tasarısıydı. Bundan faydalanacak olanlar, zorla borç veren ve verdiği bu borçları geri alamayan plantasyoncularla Jojutla ve Cuautla'da mağazaları yağmalanan tüccarlardı. Yasama meclisi bu tasarıyı dokuza iki oyla kabul etti, bu arada kap-

84. Magaña'da zikredilmiştir, a.g.e., II, 200-1.

samını da genişleterek 1910'dan yasanın çıktığı tarihe kadar zarara uğrayanların hepsini dahil etti.

Böylece Leyva ve onun yasalara saygılı devrimcileri ne kadar değerli bir hükümet olduklarını kendilerine kanıtlamış oldular. Diez'in sonradan işaret ettiği gibi, tek başına anayasal prosedürleri "normalleştirmek" bile onlara muazzam bir başarı gibi görünüyordu.[85] Artık, diğer sosyal sorunlara cevap vermek için önlerinde yıllar olduğuna inanıyorlardı. Çözümlerin kaynağının siyaset değil mantık olmasını istiyor ve gerçeğin peşindeki rasyonel insanlar olarak sonunda yanlış yapmayacaklarını düşünüyorlardı. Her ne kadar Madero onların ejidolar konusundaki görüşlerini paylaşmıyor olsa da sözgelimi yeni Bayındırlık Bakanı paylaşıyordu; ve yasama meclisi kapandığında Leyva, Tajonar'ı bakana gönderdi; amacı Madero'nun anlayış göstermesini hızlandıracak bir pazarlık yapmak değil, bakanın dosyalarında kayıtlı harita ve tapular konusunda danışmak ve zamanla Başkanı ikna edecek bir örnek çerçeve çizmekti.[86] Cuernavaca'da her yere yayılmış bir umut duygusu vardı. O sene kentin yılbaşı festivali, şehrin en büyük binası olan eski Porfirio Díaz tiyatrosunda yapıldı. Mrs. King daha sonraları "o mutlu gecede her türlü savaş düşüncesi bir kenara bırakıldı ve askerlerle kasaba halkı hep birlikte eğlendiler!" diyecekti.[87]

Ne var ki kırsal alanda duygular bu kadar coşkulu değildi. Orada reformların reddi ve ertelenmesi, siyasi bir bilgelik veya yeteneğin kanıtı olarak değil, yeni bir ihanetin işareti olarak görülüyordu. Yasama meclisine getirilip savunulan bir tasarı için öne sürülen "insan olarak yapabileceğim buydu" mazereti, isyancı liderleri faaliyetlerini başka yerlere kaydırmaya ikna etmek için hayatlarını tehlikeye atan köy ileri gelenlerine sahtelik olarak göründü. Barışta topraklarını geri alacakları umuduyla silah bırakan çiftçiler için şimdi tek mümkün olanın sadece yoksulluklarının araştırılmasıyla sınırlı kalması, inanılmazdı. Cuernavaca'daki kanuna saygılı devrimciler, eylülde üstlendikleri siyasi otoriteyi pekâlâ pekiştirebilirlerdi ama köylerde mirasçısı oldukları popüler toplumsal otoriteyi de ziyan etmişlerdi.

Bu tehlikeli bir hak kaybıydı çünkü isyancı liderler şimdi kendilerine yerelde gösterilen sadakati tekrar talep edebileceklerdi. Bütün bu parlamenter performans boyunca, eylemlilik halini korumuşlardı. Tümünün de savaşı sürdürmesi gibi bir zorunluluk yoktu ve neden tümünün de bunu yaptığı hâlâ açık değildir. Ekim başlarında Zapata,

85. Diez, *Bibliografía*, s. ccii-cciii.
86. Manuel Bonilla, Jr., *El regimen maderista*, 2. Basım, Meksika, 1962, s. 113, 215-16.
87. King, a.g.e., s. 105.

Ramos Martínez ile Jolalpan'da bizzat görüşmeye hazırdı.[88] Dönem analizcilerin belirttiği gibi, belki de geçici bir ateşkese girecekti ama daha evvel katliamlar geçirmiş olan de la O ve Salazar bu fikre yanaşmamıştı.[89] Sonuç olarak bir ateşkes sağlanamadı –önemli olan da buydu. Ekim ortasında, Vercaruz'da Don Porfirio'nun yeğeni Felix Díaz'ı desteklemek için kısa süreli bir askeri ayaklanma oldu, bu Morelos'taki garnizon sayısını azaltıp subayların bölünmesine neden olurken, isyancı liderler de faaliyetlerini yeniden bu eyalete kaydırdılar. Köylerde devletten devrim umudu kesilirken, Zapata ve müttefikleri, inatçı isyanlarında apaçık ortaya çıktığı gibi, orada bir kez daha halkın sınanmış ve gerçek şampiyonları olarak popüler figürler haline geldi.

Kısa sürede askeri açıdan da dal budak sardılar. Şimdi artık daha da açıkgöz birer generaldiler ve Morelos'taki harekâtlarına uygun yeni bir strateji tasarladılar. Temel plan, seferlerinin ana maliyetini pueblolara değil plantasyonlara ödettirmekti. 1 Kasım'da Pablo Hidalgo'da yapılan bir cuntada Zapata, Mendoza, Momtano, Slazar ve Neri mali ayrıntılar üzerinde anlaşmaya vardı. Morelos ve Güneybatı Puebla'daki her haciendaya haftalık bir vergi saldılar, kimin hangi bölgenin vergisini toplayacağını kararlaştırdılar ve plantasyonculara yeni hükmü bildiren genelgeler gönderdiler. Eğer bir plantasyoncu ödeme yapmazsa onun vergisini toplamakla sorumlu lider, o plantasyonun şeker kamışı tarlalarını yakacaktı. Birtakım plantasyoncular ödemeyi yapmadı. Bunun üzerine ocak başında isyancılar Atlihuayán, Chinameca, Tenango, Treinta, Santa İnes, San José ve San Gabriel'deki şeker kamışı tarlalarını yaktılar, plantasyoncular iki milyon pezonun üzerinde bir zarara uğradı. Bununla birlikte birçok plantasyoncu da vergiyi ödedi ve bu da asilere düzensiz de olsa iyi bir gelir sağladı.[90] Böylece isyancılar sadece köylerdeki ünlerini korumakla kalmayıp daha fazla gelir de elde ettiler.

Bu yeni strateji taktik fırsatlar da sağladı çünkü isyan liderleri artık insan gücü bakımından bile köylere bağımlı değildi. Şeker kamışı tarlalarını tahrip ederek hasat zamanı çalışan birçok mukim ve geçici plantasyon işçisinin işini de elinden almış ve böylece kendilerine yeni bir potansiyel eleman havuzu yaratmış oldular. De la O ve Mendoza gibi liderlerin düzenli adamlarının sayısı eylülde yüz-yüz elli kişiye

88. Eufemio Zapata'dan Ramos Martínez'e, n.d. (1-3 Ekim, 1912?), AZ, 27:16.
89. *El Pais*, 29 ve 30 Eylül, 1, 3, 5, 6 ve 13 Ekim 1912.
90. Muñoz, a.g.e., s. 126-7. *El Pais*, 30 Ekim, 12-15 Kasım 1912 ve 4 Ocak 1913. Mendoza'dan the Tenango menejerine, 16 Ocak 1913 ve Tenango temsilcisine, 19 Ocak 1913, AGP.

inmişken, ocakta bu sayı beş yüz ile bini buldu.[91] Şimdi baskın veya pusudan daha iddialı operasyonlar planlayabilirlerdi; büyük koordine saldırılar yeniden mümkün hale gelmişti. Huerta ve Robles'e kıyasla daha dikkatli ve özenli davranmakla birlikte, Ángeles de artık bombardımana başvuruyor, şüpheli köyleri yakıyor ve esirleri toplu halde idam ediyordu. Yolladığı kuvvetler de artık devriyeler değil, sayıları sekiz yüz ile bin iki yüz kişi arasında değişen keşif kollarıydı.[92]

Kırsal kesim ayaklanmalarında görülen bu canlanış, utanç verici bir siyasi homurtuya neden oldu. Ateşe verilen her yeni alan, federal hükümeti rezil ediyordu. Plantasyoncuların asilere ödeme yapmasına izin vermeyen İçişleri Bakanı, Escandón ve yöneticisini bile koruma karşılığı ödeme yaptıkları için hapse tıktı; ancak ne o ne de Savaş Bakanı yakılmaları önleyecek kuvveti toplayabildi. *El País*'teki dostlarının dediği gibi "kılıçla duvar arasında" kalan plantasyoncular çaresiz bir öfke içindeydiler. Kasım ortasında özel bir kırsal alan polisi örgütlenmesi için federal hükümete özel bir vergi ödemeyi teklif ettiler ama boşunaydı. Şeker kamışı tarlalarının yakılması yeni yıla da sarktı. Ocak sonu itibarıyla eyaletin zaten beş paralık olan hâsılatı kül olup çıkmıştı.[93] Felipe Ruiz de Velasco, İçişleri Bakanı'na "size açıkça bildiriyorum ki durum tahammül edilir gibi değil..." diye yazdı.[94]

Hal böyleyken, Cuernavaca'daki hükümet tehlikede bile değildi. Yasalara saygılı devrim partisi iç yapısı bakımından sağlam, üyeleri ve liderleri güvenli ve güvendeydi. İsyancıların kırsal alandaki başarılarına rağmen ne Cuernavaca ne de diğer önemli şehirlerin düşme tehlikesi yoktu. Mexico City'deki güçlü efendilerinin desteği olmadan iş başındaki yerel devrimcilerin ayakta kalamayacağı doğruydu. Ne var ki şubat başında, federal başkentte devam eden dalaşa rağmen, desteğin kesilmesi pek muhtemel görünmüyordu. Bizzat efendilerin kayıplara karışmasıysa hiç muhtemel görünmüyordu.

---

91. Muñoz, a.g.e., s. 120, 143. *El País*, 21 Ocak 1913. Vazquistas'ın iddiasının aksine, Zapatistaların bu haftalar boyunca Francisco Vázquez Gómez'e destek verdiğini gösterir bir belge veya koşullara bağlı kanıt mevcut değildir. 15 Aralık 1912 tarihli bir San Blas Manifestosu'nda "Güney Ordusu Tümgenerali Emiliano Zapata" imzasıyla Vázquez Gómez geçici başkanlık için önerilmektedir. Bkz. ABD Senatosu, *Revolutions in Mexico. Hearing before a subcommittee of the Committee on Foreign Relations*, 62 Cong., 2 oturum, Washington, 1913, s. 871-6. Ancak bu ibare, bir evrak sahtekârlığı, en azından bir vekâlet edenin yetkisi olmadan yaptığı bir taahhüt gibi gözükmektedir.
92. *El País*, 19 ve 26 Ocak 1913. *Nueva Era*, 23 Ocak 1913. Ángeles'den Savaş Bakanı'na, 6 Aralık 1912, AHDN, XI/481.5/178, 1398-1407, 1417, 1568-9.
93. *El País*, 12 ve 15 Kasım 1912; 14, 24 ve 26 Ocak, 1913. *Nueva Era*, 10 Ocak 1913.
94. Hernandez'den Jojutla'dan sorumlu kumandana, 6 Ocak 1913, AGN, G: 889.

VI
Mülteciler Bir Savaş Kazanıyor

"...hukuk, adalet, haklar ve ahlaka dair her şey..."

9 Şubat 1913'te, tan ağarmadan, Mexico City'de bir kışla ayaklanması patlak verdi. General Manuel Mondragón liderliğindeki isyancı askerler, General Reyes ve Felix Díaz'ı, önceki isyanları yüzünden kapatıldıkları hapishaneden çıkarıp Ulusal Saray'ın başına geçirmeye kalkıştılar. Öğlene doğru ise isyan, sadık askerlerce neredeyse bastırılmıştı. General Reyes, Zocalo'daki çatışmada vurularak öldürülmüş; Mondragón ve Díaz ise, Alameda'nın birkaç blok güneybatısında kaderine terk edilmiş gibi görünen eski bir cephanelik-kaleye saklanmışlardı. Fakat sabahki çatışmada başkent garnizonunun muvazzaf komutanı yaralanmış, bunun üzerine Başkan Madero komutanlığa General Victoriano Huerta'yı atamıştı. Takip eden günlerde, Amerikan büyükelçisinin de göz yummasıyla Huerta, Díaz ve Mondragón ile ayaklanmalarının başarıya ulaşması için gizlice anlaştı. Pazarlıklar sürerken, şehir merkezinin büyük bölümü düzmece bir topçu düellosuyla yerle bir edildi ve yüzlerce masum sivil hayatını kaybetti. Bu olay Decena Trágica, yani On Trajik Gün diye anılır. Toplar nihayet 19 Şubat'ta sustuğunda, Madero ve yardımcısı istifa etmiş ve Huerta, kahramanı Reyes'in ölümüyle emanetçi başkan olarak zuhur etmişti; ortada bir de yeni kabine vardı: Felixçi hükümet. Üç gün sonra Madero ve başkan yardımcısı suikasta uğradı.

Huerta, Felix Díaz ve Reyesçiler kısa bir süreliğine eski ilerleme hatlarını yenileyebilecek istikrarlı bir koalisyon kurmayı başaracak gibi göründü –hatta daha da iyisini, kurnaz ve bazen de inatçı Don Porfirio olmaksızın daha etkili bir yönetim tesis etmeyi. Fakat kendi kapasiteleri ve sıradan yurttaşlarının özlemleri hakkında fena halde yanılıyorlardı. Huerta'nın ihaneti ve Madero cinayeti öyle genel ve korkunç bir dram yarattı ki ülkeyi köklerinden sarsarak yüzyıl önceki Bağımsızlık Seferberliği'nden bu yana ilk defa bu denli hırs, tepki ve radikal örgütlenmenin uyanmasına yol açtı. Huerta, Madero'nun sür-

dürmeyi başardığı düzeni hiçbir zaman sağlayamadı. Aksine, kargaşayı ağırlaştırıp korkunç bir krize dönüştürdü ve Meksika'yı derin bir toplumsal devrime götürdü.

Başka her yerde olduğu gibi Morelos'ta da süreç karışıklık içinde başladı. Yönetimdeki devrimciler arasındaysa özellikle dolambaçlı yollardan ilerledi. İsyanın telgrafları tıpkı Vali Leyva ve General Ángeles ile toplantı için gelen Madero gibi, Cuernavaca'ya neredeyse anında ulaştı.[1] Yerel otoriteler ilk önce Başkan'ı destekledi. Madero eyaletten o kadar emindi ki Mexico City'ye döndüğünün ertesi günü, Ángeles'e beraberinde iki bin askerle kendisini takip etmesini emretti. Fakat ulusal başkentte şiddetin sürmesi ve kışkırtıcı ajanların kalan garnizonların aklını çelmesiyle, halktaki endişe yükseldi. Darbe başarıya ulaştığında, diken üstünde oturma sırası Leyva ve ahbaplarına gelmişti. İşlenen korkunç cinayetlerde, kendi kariyerlerinin, siyasi ve toplumsal reform hayallerinin sonunu görebiliyorlardı. Leyva'nın tavsiyesiyle yasama meclisi Huerta ve Felix Díaz'ın tebrik edilmesine karşı oy verdi. Fakat Huerta'nın sadece geçici bir figür olacağı varsayılıyordu ve en iyi haber alan kaynaklara göre, aydın siviller çok yakında hükümeti yeniden ele geçireceklerdi. Sonunda, yönetimdeki devrimcilere sessizliklerini ve mevkilerini korumak daha akıllıca geldi ve ulusal bir reform hareketi örgütlemeyi sonraya bıraktılar. Leyva ve diğer birçok Morelos siyasetçisi kısa sürede duruma uyarak kendilerini Felixçi ilan etti. Yasama meclisi, 5 Mart'ta "yeni hükümete bağlılık" oyu verdi.[2]

Ancak eyaletteki diğer resmi unsurlar bu kararı tanımadı. Kuzeyde, Maderocu kökenli çeşitli federal polis birlikleri yeni rejimi kabul etmeyeceklerdi. Ve Federal Bölge'de, artık muhalefette olan diğer bazıları da kaçarak Morelos'taki muhalif yoldaşlarına katıldı. Bunun yanı sıra, belediye yetkilileri yerel isyancılarla görüşmeye başladı.[3]

Karışıklık, sahadaki devrimciler arasında da mevcuttu. Birçoğu Decena Trágica sırasında eylem halinde kalmış ve epey zemin kazanmıştı. Fakat bu kazanımların kimin adına olduğu belirsizdi. Yerel isyancıların karşı çıkışı, düşen hükümeti savunma amacıyla değildi. Her ne kadar ortalıkta Zapata ve de la O'nun, yönetime sadık kalanlara yardım amacıyla geçici ateşkes ilan ettiklerine dair rivayetler dolaş-

1. Bonilla, a.g.e., s. 173-4. King, a.g.e., s. 107-11. Mrs. King'e göre Madero, Cuernavaca'da bulunduğu sürede, kendisine ait otelde kalmış ve King'den, İngiliz bayrağını göndere çekmesini rica etmişti –korunma amaçlı ve King'in de yerine getirdiği bir istek.
2. *El Pais*, 7 ve 13 Mart 1913.
3. Jesús Romero Flores, *Historia de la Revolution en Michoacán*, Meksika, 1964, s. 83-4. Magaña, a.g.e., II, 267-72.

sa ve bazı gözlemciler Zapata'nın Madero'ya barınma teklif ettiğine inansa da, besbelli ki ne böyle pazarlıklar vardı ne de hatta bu yönde bir teşebbüs.[4] Çünkü bu gergin zamanda, liderlerin bir araya gelip bu kararı alacağı hiçbir toplantı olmadı. Muhtemelen isyancıların saldırıdan kaçınmalarının tek nedeni, binlerce federal kuvvetin eyaletten çekilip Puebla ve Mexico City'ye gitmesini kolaylaştırmak ve ardından boşaltılmış şehirlere ve haciendalara girmekti. Dolayısıyla da Huerta yönetimi ele geçirdiği zaman, birçok isyancı yeni hükümeti tanımaları gerekip gerekmediği konusunda tereddüte düştü.

Önde gelen liderlerin çoğunun takınmaları gereken tutum konusunda en ufak bir şüphesi yoktu. Huerta ve Felixçilerin iktidarını Madero'nunki kadar gayri meşru, hatta ondan daha kalleş ve zalim bulduklarından, önceki savaş hali durumunu muhafaza ettiler. Zapatalar ve de la O ise, Huerta'yı, Dışişleri Bakanı ve Başkan Vekili de la Barra'yı ve İçişler Bakanı Alberto García Granados'u iyi tanıyor ve bu tanıdık düşmanlardan hiçbir anlayış beklemiyorlardı. Zapata, 27 Şubat'ta, Mexico City'den "müzakere" davetiyeleri alan de la O'ya, "önlemlerini al... ve düşman ortaya çıktığı anda saldır" talimatı verdi. 2 Mart'ta, Zapata, Mendoza, Vázquez ve diğerleri, Huerta'ya isyanlarının devam edeceğini resmen bildirdiler. Benzer şekilde 4 Mart'ta Felix Díaz'ı "General Huerta'nın yasadışı hükümet uygulamasına karşı" protesto ettiler.[5]

Ancak ciddi ayrılmalar da yaşanıyordu. Jesús Morales ve Otilio Montaño işgal ettikleri Izúcar de Matamoros'ta başarılı darbeyi çoşkuyla kutlamışlardı. Montaño kısa sürede pişman olmuş; fakat o sırada üçüncü ya da dördüncü dereceden bir isyan generali olan Morales, Huerta'nın temsilcileriyle uzlaşarak Mexico City'ye gitmiş ve ulaşabildiği herkese Zapata ve diğer liderlerin de yakında teslim olacaklarını yaymıştı.[6] Simon Beltrán, Joaquín Miranda ve oğulları Alfonso ile Joaquín Jr., gibi ikinci derecen bazı liderler de benzer şekilde anlaşmaya vardılar.[7] Bağımsız bir isyan yürüten eski Zapatista José Trinidad Ruiz de öyle. Diğerleri de aynı yöne meyletti. Chihuahua'daki Pascual Orozco'nun adamakıllı cömert bir teklifi kabul ederek Huerta hükümetini tanıdığını duyunca, bu eğilim daha da güçlendi: Orozco, Ayala Planı'nda hâlâ milli şef olarak kabul edildiğinden, aynı şeyi yapmak için

4. Bu efsaneler için bkz. Bonilla, a.g.e., s. 215-16.
5. Muñoz, a.g.e., s. 146-57. De la O in *Impacto*, 21 Ocak 1950. Magaña, a.g.e., III, 25, 90-2.
6. *El Pais*, 27 Şubat, 5 ve 6 Mart 1913.
7. A.g.e., 24 Şubat 1913. Magaña, a.g.e., III, 87-8.

geçerli bir nedenleri vardı.[8] Morelos isyancılarının büyük bir saldırı başlatmaması anlamlı görünüyordu. Jonacatepec, Tlaltizapán, Yautepec, Tepoztlán, Tetecala ve daha birçok şehri işgal ederek eyaletteki yerlerini sağlama almışlardı. Ama güçleri, kimsenin çantada keklik sayamayacağı birliklerinden doğuyordu.

Morelos'taki belirsizliklere bir de yerel isyanları farklı amaçlarla bitirmeye çalışan ajanlar eklenmişti. Örneğin, barış arayışındaki Felixçi temsilciler, anlaşmak için tek tek liderleri avlamak üzere eyalete üşüşmüşlerdi. Savaş Bakanı, Cuernavaca Piskoposu'ndan "ülkede huzurun ivedilikle sağlanması" konusunda yardım isteyerek, de la O ile müzakere etsin diye bir de papaz görevlendirdi. Pascual Orozco Sr., ünlü oğlunu temsilen doğrudan Zapata'nın karargâhına gitti. Ancak Leyva ya da yerel siyasetçiler, benzer müzakere yöntemleri denediklerinde, Felixçiler onları "resmi Zapatismo"lukla, isyancılarla birlik olup direniş tezgâhlamakla suçladılar. Bütün bunlar olup biterken, uzlaşmayı hor gören tutumunu sürdüren Başkan Huerta, Juvencio Robles'i "demir eli ve küçümseyen kadınsı mülahazalarıyla" isyancılara karşı verdiği savaşın hâlâ hatırlandığı Cuernavaca'ya ordu komutanı olarak yeniden atadı. İsyancılar, Cuernavaca'ya giden bir trene bir misilleme düzenleyip yetmiş beş federali öldürünce, Huerta güneyde yeniden sıkıyönetim ilan etti.[9] Her ihtimale karşı, on beş ila yirmi bin kadar işçiyi Morelos'tan sınır dışı ederek Quintana Roo'ya göndermeyi ve yerlerine diğer eyaletlerden işçi getirtmeyi planladı. ABD büyükelçisine dert yanarken, bu yeni işçilerin "ilk başta Morelos'taki çiftlik sahiplerinin talep ettiği kadar verimli olmasalar da en azından eyaletin yolundan izinden habersiz ve Zapata'nın vaatleriyle baştan çıkmaya daha az teşne olacaklarını" söyledi. Daha sonra büyükelçiye, isyan liderleriyle "başa çıkmanın en iyi aracı, onları asacak on sekiz sentlik bir iptir" demişti.[10] Henüz hâlâ çekinceli olduğundan, Robles'i görevine başlatmadı.

Bunca uyumsuzluk ve ihtilaf arasında, şimdi yeniden hükümetin tarafına dönmüş olan plantasyoncular bile, hükümete yapacakları tavsiyenin ana teması hakkında hemfikir olamıyorlardı. Corona, Araoz ve Escandón gibi, 1911'den beri ülkeye ayak basmamış olan bazıları, güvenliğin en sağlam garantisi olarak Robles'in acımasız enerjisinin

8. Meyer, a.g.e., s. 97-8.
9. Magaña, a.g.e., III, 92-3, 100-1, 106-7, 144,158-9. *El Pais*, 2-5, 8, 9, 13, 20, 23, 26 ve 27 Mart 1913.
10. Wilson'dan Dışişleri Bakanı'na, 14 Mart ve 1 Nisan 1913, NA, 59: 812.00/6849 ve 7101.

avukatlığına soyundular. Onun atanmasının sonuç vereceği, beraberinde mebzul miktarda kuvvet getireceği ve bir kez Morelos'a gelirse kalacağı yönünde devamlı lobi yaptılar. Amorlar ve García Pimenteller gibi diğerleri, terör politikasını tasvip etmeyip diplomatik düzenlemeler için bastırdılar. Eyaletteki plantasyoncudardan sadece iki genç, Luis, Jr., García Pimentel ve Joaquín García Pimentel, Robles'in daha önce yol açtığı ıstırap ve yıkıma bizzat şahit olmuşlardı ve onun köylülere asilermiş gibi saldırarak asi yarattığının sadece onlar farkındaydı. Genç Luis, Robles'in "usul"lerinin "yalnız aptalca olmayıp aynı zamanda tamamen ters etki yarattığına ve tiksindirici" olduğuna karar vermişti. Fakat o ve Joaquín sektördeki meslektaşlarını bu konuda ikna edemediler. Krizdeki bir sınıf olarak plantasyoncular ortak bir amaç etrafında toparlanamazdı. Her ne kadar birbirlerinin yurtdışındaki okullardan, Binicilik Kulübünden veya polo takımından arkadaşları, iş ortakları ve hatta hısımları olsalar da artık bir dayanışma ruhu oluşturabilecek halde değillerdi. Herkes kuşku içinde sadece kendisi için manevra yapıyordu. Sonuçta, ülkelerindeki karışıklığa ve kendi mahvoluşlarına kendileri katkıda bulundular.[11]

Marttan nisana kadar geçen zamanda Morelos'ta derme çatma ve kolay olmayan bir birlikte yaşama havası sürdü. Siyasi anlamda hiçbir çekişme patlak vermedi: Yeni rejime sadakatinden şüphelenilen Leyva, valilik makamını Kongre'deki daha güvenli ve daha az cazip bir koltuk için terk etti. Yeredeki taraftarları ise beklendiği üzere kendi Felixçi kulüplerini kurdular. İsyancıların ellerinde tuttukları şehirlerin geri alınması için hiçbir federal takviye birliği gelmedi çünkü Huerta o sırada dikkatini, bunun yerine kuzeye, popüler liderlerin ve muhalif yöneticilerin onun rejimine karşı çok daha heybetli bir direniş örgütedikleri Coahuila, Chihuahua ve Sonora gibi güçlü eyaletlere çevirmişti. Öte yandan isyancıların kendileri de, sonradan vergi alabilmek için hâlâ işler durumdaki birkaç plantasyonun hasat ve öğütme işlemlerini tamamlayabilmeleri için ağır şiddeti durdurdular. Hasmane davranışlar elbette devam etti; örneğin Zapata, Orozco ve Huerta'ya yazdığı açık mektuplarda, onların "Devrim'i katletmeye yönelik... esnafça icraatlarını" lanetledi. En spektaküler hareketse, Zapata'nın Orozco'nun takımı da dahil çeşitli barış görevlilerini tutuklaması ve onları göstermelik duruşmalara tabi tutmasıydı. Bu rehinelerin duruşmaları nisan ayının ileri tarihlerine kadar devam etti; maksat, Mexico City'ye ve tereddütteki isyancı liderlere, Ayalan muhalefetinin ilkelerini bellet-

11. L. García Pimentel, a.g.e., s. 2, 5-7. *El Pais*, 15 Mart 1913.

mekti. Aslında isyancı devriyeler, orada burada küçük ordu ve polis müfrezeleriyle çatışıyorlardı. Fakat düzenli bir ordu harekâtı şeklinde arkası gelmedi. İçişleri Bakanı García Granados, Zapata ve liderlerinin kuzeydeki direnişin gidişatını izleyerek zaman kazandığından yakınıyordu.[12]

Oysaki nisan ortalarına gelindiğinde, Mexico City'de masada çok önemli kararlar vardı. Kuzeyde Coahuila Valisi Carranza, hazırladığı Guadalupe Planı'nı yayımlayarak, Huerta'yı safdışı edip Madero'nun yerine meşru halefini geçirmek üzere resmen milli bir "meşrutiyetçi" hareket kurduğunu ilan etmişti. Öte yandan ABD'nin yeni seçilen Başkan'ı Woodrow Wilson, de facto (fiili) bile olmayan bir hükümeti de jure (meşru) olarak tanıyacağına dair hiçbir emare göstermiyordu. Huerta, yapabildiği her yerde göz açtırmamaya karar verdi. Güvenilir generali Robles'i nihayet Morelos'a gönderdi. Böylece eyaleti, içinden ancak geri dönüşü olmayan köklü bir değişimle çıkabileceği bir keşmekeşe sürükledi.

14 Nisan'da Robles Cuernavaca'ya geldiğinde, vali, Leyva'nın sağ kolu Benito Tajonar'dı. Ertesi gün, yasama meclisinin ikinci oturumuna başlamasından bir gün önce, Robles, Tajonar'a, Huerta'dan gelen "son emirler" doğrultusunda kendisinin vali olduğunu bildirdi. Tajonar bunu reddetti; karar yasama meclisinindi. Vekiller, eyaletin yerlisi olmadığı gerekçesiyle Robles'in anayasal olarak seçilebilir olmadığına karar verdi. Tam da böyle dayatmaları engellemek için, önceki oturumda, anayasada tadilat yapmışlardı.

Ertesi günkü yasama meclisi toplantısında vekillere hitap eden Tajonar, Robles'in talebine üstü örtülü bir gönderme yaparak "Sadece Tanrı'nın kudreti, bana halkın vermiş olduğu bir onuru devrettirebilir" şeklinde bir beyanatta bulundu.[13] Yasama meclisi Başkanı Leopoldo Fandiño, bu hitaba cevaben yaptığı konuşmada "eyaletin egemenliğinin ihlal edilmesine asla razı gelmeyeceklerini..." söyleyerek milletvekillerinin Tajonar'a olan desteğini belirtti.[14] Salonda bunu alkışlamayan yegâne kişiler, birtakım subaylardı.

Bunun üzerine vekiller oturumu sona erdirdi. O akşamüstü, Tajonar ve Cuernavaca'daki diğer Leyvacı liderlerle birlikte, ertesi gün hü-

12. A.g.e., 7 Mart; 4, 10 ve 11 Nisan 1913. Zapata'nın mektupları Magaña'da zikredilmektedir: a.g.e., III, 130-7. Göstermelik mahkeme kayıtları için, bkz. Palafox'un Ramos Martínez'e yönelik iddiaları, 21 Mart, ayrıca Orozco komisyonuna yönelik iddiaları 27 Mart ve Görüşme Tutanakları, 30 Mart; 1, 2, 4 ve 10 Nisan 1913, hepsi de AZ, 27: 6.
13. Diez, *Bibliografía*, s. ccv.
14. Şu kaynakta zikredilir: [Jan Leander De Bekker] *De como vino Huerta y como se fue*, Meksika, 1914, s. 280-1. *El País*, 17 Nisan 1913.

kümeti şehrin kuzeybatısındaki dağlara taşımak için hazırlıklara başladılar –de la O'nun burada onlara bir sığınak sağlayacağına inanıyorlardı.[15] Halbuki Robles, yasama meclisinin toplantı tutanaklarını çoktan Huerta'ya rapor etmişti; ve gece yarısı, komplocular henüz kaçamadan, Huerta'nın emriyle hepsini tutuklattırdı. Askerlerin gözetimi altında derhal paketlenip Mexico City hapishanesine yollandılar. Antonio Sedano gibi hâlâ özgür olan diğer Leyvacılar saklanmak üzere başkente kaçtı. Böylece Morelos'taki yasal reform grubu gözden kayboldu.

Bunun üzerine eyalet başkenti Robles'in eline geçti. O sabahın ilerleyen saatlerinde, Cuernavaca'daki Escandóncu artıklarını topladı ve yasama meclisinin isyanını bastırdığını ilan etti. Leyva'nın federal vekil olarak yemin etmiş olmasının eyaleti hükümetsiz bıraktığını öne sürerek, Senato yeni bir vali atayana kadar askeri yetki kadar sivil yetkiyi de elinde tutacağından onları haberdar etti.[16] Hükümetten hiçbir karşı koyma gelmedi ve bir ay sonra, bireysel protestolara rağmen, Senato ezici çoğunlukla General Robles'e oy vererek, Başkan Huerta'nın geçici vali kararını onadı.[17]

Çaresiz plantasyoncular için diktatörlüğün bu kurumlaşması, şık olmayan ama yine de umut veren bir hamleydi. *El País*'in editörleri gibi, onlar da Morelos'un şimdi "düzeni yeniden sağlayacak, askeri karakterli, güçlü bir hükümete" ihtiyacı olduğuna inanıyorlardı. Dolayısıyla, 21 Nisan'da Jokey Kulübü'nde Huerta şerefine büyük bir ziyafet verdiler. Dinledikleri konuşma gayet açık ve şoke ediciydi. Huerta, ertesi gün Morelos'ta federal bir seferberlik başlayacağını ilan etti ve plantasyonculardan, "bu şanslı kullardan" "bu eyalette sahip oldukları malı mülkü feda ederek... bir an bile duraksamadan kendisini desteklemelerini" istedi, "... çünkü kardeşlerimizin hayatları ve menfaatlerimiz tehlikede" idi. Başarıyı teminat altına alabilmek için, diye uyardı, "olağanüstü önlemlere" başvurmak durumunda kalacaktı, "çünkü hükümet, eyalette, tabiri caizse, nüfus azaltma yoluna gidecek ve haciendalarına başka işçiler gönderecek"ti. Gerekçe ise, Morelos'taki kırsal nüfusun "tamamının Zapatista" olmasıydı. "... Bu türden hepsinin [tiplerin] temizlenmesi gerekir"di. "Şayet, tesadüfen anormal bir durum yaşanır da vaziyet, kanunların onaylamadığı ama ulusun selameti adına kaçınılmaz olan bazı işlemleri gerektirirse ...sürpriz olmasın" diye de kestirip attı. Fakat bu aynı zamanda vaatkâr bir ko-

15. Diez, *Bibliografía*, s. ccvi.
16. De Bekker, a.g.e., s. 282-3. Sedano, a.g.e., s. 22. *El País*, 18 Nisan 1913.
17. *El Imparcial*, 11 ve 15 Mayıs 1913. Göstericiler arasında Morelos'un kendi senatörlerinden José Diego Fernandez de vardı.

nuşmaydı da: Huerta, bir ay içinde "barışın bütünüyle sağlanacağını" doğruluyordu.[18] Dolayısıyla onlar da, kendi ceplerinden "gönüllü kuvvetler" kurmak, haciendaları karargâh haline getirmek ve federal askerleri rahat rahat "haydut" kovalamaya bırakmak gibi dostane tekliflerle mukabele ettiler.[19]

Oysa plantasyoncuların yeni umutları boşunaydı. Bildirilen seferberlik başlamadı. Daha da kötüsü, Huerta'nın ülkenin kırsal nüfusuna savaş açması, sadece isyan cephesinin büyümesine, evvelce bölünmüş olan muhalefetin birleşmesine ve bütün direniş güçlerinin Zapata komutası altına girmesine yaradı. Biraz, başkent basınının kendisini sürekli olarak güneydeki isyanın rakipsiz efendisi olarak göstermesi ve biraz da, kendisinin gerçekten de Morelos'taki kesin ve ödünsüz hareketin ilk lideri olması nedeniyle Zapata, yerel sıkıntıların doğal başvuru merciiydi. Artık, diğerleri gibi şaşkına dönmüş liderler de önderlik için ona bakıyor, mülteci köylüler, rancherolar ve korku içindeki ameleler de ondan emir bekliyordu.

Ve bütün bunları örgütlü bir biçimde kabul ettiler. Zapata'nın karargâhı artık bir yıl öncesinin, geçici sekreterler ve yoldan geçen yardımcıların gelişigüzel bir toplamı olmaktan çıkmıştı. Şimdi isyanı profesyonelce kontrol eden yeni bir direktör vardı: Manuel Palafox. Diğer sekreterler görev başında tutuklanıp Mexico City hapishanesinde çürürken ve Montana silahların kahramanı olduğu kadar yazışmaların da kahramanı olmak için idareyi ihmal ederken, Palafox sessiz ve derinden isyancıların baş kâhyası olarak ortaya çıkmıştı. Geçmiş tecrübeler onu bu görev için adamakıllı eğitmişti. Doğduğu şehir Puebla City'de bir zamanlar mühendislik okumuş ve Oaxaca'dan Sinaloa'ya kadar Cumhuriyet'in çeşitli yerlerinde satıcı ve şirket muhasebecisi olarak çalışmıştı. Buralarda işini yürütmeyi, dakikliği, tamlığı ve kumpas kurmayı öğrenmişti. Zapata'yla ilk olarak, Ekim 1911'de, bir Tenango plantasyonu çalışanı olarak isyancı kampına rüşvet teklif etmeye gittiğinde tanışmıştı; Zapata az daha onu vurduracaktı. Fakat daha sonra bir görevle San Antonio'ya, Emilio Vázquez'e göndermek üzere salıvermiş, geri döndükten sonra ise onun yönetim yeteneklerine –muhtemelen siyasi danışmanlığına da– giderek daha çok ihtiyaç duyar hale gelmişti.[20] Ba-

18. *Mexican Herald*, 23 Nisan 1913.
19. *El Independiente*, 26 Nisan 1913.
20. E. Marmolejo'dan Palafox'a, 3 Aralık 1918, AZ, 30: 19 ve 25 Aralık 1918, AZ, 27: 13. Marte R. Gómez, "Notas sobre el Gral. Manuel Palafox" (MS, 1966). Yazarının cömertliği sayesinde, bu el yazmasını görüp incelemem mümkün oldu; o, bunu yakında yayınlayacağı çalışmasında kullanmak niyetindeydi, adı "Galena de Secretarios de Agricultura de Mexico".

rış komisyonlarının yargılandığı göstermelik davalar sırasında, Palafox karargâhtaki yerini sağlamlaştırmıştı. Kısa boylu, zayıf ve çiçek bozuğu yüzüyle henüz yirmi altı yaşında olmasına rağmen, içinde öylesine yoğun ve hırslı bir enerji yayıyordu ki o koşuşturma içinde bile, liderinin ofisinde muntazam bir sistemi oturtabiliyordu. Planları o koordine ettiği ve talimatları o ilettiği sürece, isyancı harekâtlar çok daha net çizgiler içinde yürüyordu.

Robles'in Cuernavaca'da yönetime el koymasından bir gün sonra, Zapata sabahın erken saatlerinde Jonacatepec'e büyük bir saldırıya geçti. General Higinio Aguilar'ın emri altındaki yaklaşık beş yüz askerden oluşan garnizonuyla şehir, düşmeden önce otuz altı saat direndi. Bu tam da isyancıların istediği gibi bir zaferdi. 330 mavzer, 310 eyerli at, cephanesiyle birlikte iki makineli tüfek ve General Aguilar'ın kendisi de dahil olmak üzere 47 subay ve kalan erlerden oluşan muazzam bir ganimet. Aguilar ve adamlarının hepsi isyancıların Tepalcingo'daki karargâhına getirildi. Zapata, propaganda olsun diye, bir daha devrime karşı savaşmayacak olanları bağışladı.[21] Afallayan Aguilar, kaşarlanmış bir madrabaz olarak çift taraflı oynayabileceğini fark etti. Minnet ve açgözlülükten Zapata'ya katılarak, o kıymetli profesyonel askeri eğitimini isyancılarla paylaştı. Daha da önemlisi, Zapatista için yoz federal subaylardan silah ve cephanelik satın almak işine arabulucuk yaptı.

İsyancı saldırılar devam etti. Zapata, 23 Nisan'da Cuautla'yı kuşattı. İsyancılar, 1 Mayıs'ta, Meksika-Morelos sınırındaki bir istasyonda bulunan askeri bir treni havaya uçurarak, neredeyse yüz askerin ölmesine neden oldular. Cuernavaca civarındaki saldırılar 5 Mayıs'tan sonra da devam etti.[22]

Huerta bu meydan okumaya karşı daha fazla hareketsiz kalamazdı. Fakat kuzeydeki Meşrutiyetçi hareket içinde büyüyen ayrı bir tehdit varken, beş bin ile sekiz bin civarındaki askerinin güneyde uzayıp giden bir oyalanma içinde kalmasını da hoş göremezdi. Başka yerlerde görevlendirmek üzere Morelos'tan askere aldığı acemiler, eyalette bu denli devasa bir askeri taahhüdü yerine getiremeyecek kadar azdı. Huerta'nın bu ikilemden kaçmak için akıl ettiği yol, dâhiyane, karakteristik olarak gözü pek ve acımasızdı. Bir yandan risk aldı ve Robles'in gücünü bir süreliğine yaklaşık beş bin askere çıkardı. Ve Robles, 9 Mayıs'ta favori yöntemi "yeniden iskân"a resmen kaldığı yerden devam

21. Magaña, a.g.e., III, 160-1. Muñoz, a.g.e., s. 165-9.
22. El *País*, 24 Nisan 1913. *El Imparcial*, 3 Mayıs 1913. Magaña, a.g.e., III, 178-9.

etti. Bir hafta içinde, pueblonun, ranchoların ve daha küçük mezraların tüm sakinlerinin, en yakın ilçe merkezinde veya diğer birkaç büyük şehirden birinde "yeniden temerküzünü" emretti. "Kanun kaçaklarının yuvası" olduğundan şüphelenilen pueblolar yakılıp yerle bir edilecekti; üzerinde izin belgesi olmadan kırsalda yakalanan herkes kısaca yargılanıp infaz edilecekti. Huerta, öte yandan, askerlerin Morelos'taki bu meşguliyetini kuzeyde dengelemek için, yetkisini kullanarak yerelden asker alımını büyük ölçüde artırdı. Robles askerlerini yeniden temerküz eden nüfustan aldığı için, bu artış mümkün olabildi.[23]

Planı büyük bir başarıyla uygulamaya koyan Robles, her hafta yüzlerce çiftçi ve ırgatı zorla askere alarak, büyükbaş hayvan vagonlarında Mexico City'ye gönderdi. "Acemi erler" buradan, ya toplara yem olmak üzere kuzeye ya da ordu işçisine ihtiyaç duyan diğer eyaletlere gönderildiler. Bu asker alımlarının Meksika tarihinde ancak özel durumlar için geçerli pek az örneği vardı. Bu seferki, zorbalık yapan kişilere ceza olsun diye mahkeme kararıyla verilen alışılmış veya ülkede on dokuzuncu yüzyıl siyasi savaşları sırasında doğaçlama yapılan silah altına almalar gibi değildi; bu daha çok hükümetin Sonora ve Yucatan'daki isyancı Yerlilere karşı açtığı ırkçı savaşlar sırasında uyguladığı sistemli soykırıma benziyordu. Robles mesleğin inceliklerini orada öğrenmişti ve şimdi Morelos'ta yeniden uyguluyordu. "Ne var, güzel Morelos'unuzu sizin için temizlemeye çalışıyorum" demişti, kızgın bir şekilde Mrs. King'e. "Şu Morelenslerden bir kurtulsak, burası ne kadar güzel bir yer olacak. Şayet bana direnirlerse, onları ağaçlarda küpeler gibi sallandırırım". 1 Haziran itibarıyla, yaklaşık bin kadar esiri sürmüştü.[24]

Askere almalar öylesine bir sarsıntı yarattı ki "Tiran Huerta'nın Suçları" adlı halk şarkısına konu oldu.

Askerlik, seni zalim askerlik.
ekilmiş keder, dört bir yanına
Sevgili toprağımızın
Soylu Ülkemizin

İşçi, zanaatkâr,
Tüccar, rençber demeden,
Alıp götürdüler, asker yaptılar
Hiç merhamet etmeden

23. *El Imparcial*, 5, 9, 10, 11 ve 14 Mayıs 1913.
24. King, a.g.e., s. 93. *Mexican Herald;* 31 Mayıs ve 1 Haziran 1913. Magaña, a.g.e., III, 180.

Kuzeye gönderdi onları
İnsafsızca ölmeye
Savaş meydanlarında
O aşağılık kötü Huerta

Binlerce yetim
Kaldı yapayalnız ebediyen
Babaları ölmüştü çünkü
Seferberlikte bir hiç uğruna.

Ozanlar "Morelos'un İmhası"nı anarken, Robles'ten de bahsetmeyi ihmal etmiyorlardı:

Tanrı seni bağışlasın, Juvencio Robles,
Küçük şehrimizde işlediğin
Onca barbarlık, onca kötülük,
Onca utanç, onca dehşet için.[25]

Bu gerçekten de "anormal bir şey"di. Her ne kadar Huerta, beklentiler konusunda kendilerini uyarmış olsa da plantasyoncular şaşkındı. Çünkü Robles devam ettikçe, yarım yamalak bir barışı bile sağlamadığını gördüler. Onun gücü ancak yakıp yıkmaya yetiyordu, kontrolü temin etmeye değil. Luis García Pimentel, Jr.'ın belirttiği gibi, temerküz politikası bir "kaba güldürü"ydü. Sonuç olarak federaller köyleri boşaltamıyorlardı: Köylüler, onları tahliye etmeye gelen bir birlik gördüklerinde, tepelere, vadilere kaçıyor, birlik evleri talan edip gittikten sonra geri dönüp gizlice içeri süzülüyorlardı. Garcia Pimentel'in dikkati çektiği gibi, işin ironik yanı, gerçek temerküz işini, sık sık kaçakları götürüp gizli sabit kamplar kuran isyancıların yapıyor olmasıydı.[26] Böylece plantasyoncular işçilerinin birçoğunu askere almalar nedeniyle orduya ama daha fazlasını asilere kaptırıyordu ve devletin onlara ne zaman ve nereden yeni işçi göndereceğine dair de hiçbir işareti yoktu. Henüz nefsi müdafaa için "gönüllü kuvvetleri"ni oluşturamadıklarından ve ordu da hâlâ onların topraklarında garnizon kurmadığından, haciendaları isyancı akınlarına uğruyor ve borç vermeye zorlanıyorlardı. Eğer plantasyoncular Robles'i durduramazlarsa, Robles eyaleti mahvederken onları da mahvedecekti.

25. Her iki şarkı da, şu eserde zikredilmiştir; Merle E. Simmons, *The Mexican CORRIDO as a Source for Interpretive Study of Modern Mexico (1870-1950)*, Bloomington, 1957, s. 121, 293– L. García Pimentel, a.g.e., s. 2.
26. L. García Pimentel, a.g.e., s.2.

Morelos'taki plantasyoncular, çeşitli başvurularla yeni yeni algıladıkları sorumluluklarını yerine getirmeyi denedi. Kimileri Robles'i başka bir yere tayin ettirmek ve Cuernavaca'ya daha barışçıl bir komutan getirtmek için aleni dolaplar çevirdi. Diğerleri, Robles'in kalıp takviye edilmesinde ayak diredi. Bunlar belli ki hiç değilse kendi mülklerini savunmak üzere savaşta bizzat rol alabileceklerine, böylece Robles'in telafi edilemez bir hasar vermesini önleyip eyaletteki asli istikrarı koruyacaklarına inanıyorlardı. Haziran sonlarına doğru Huerta'dan bir anlaşma koparmayı başaran plantasyoncular, buna göre kaydetmek, karşılığında teminat ve silah vermek şartıyla çalışanlarının % 30'unu alıkoyma izni aldılar. Temmuz başlarında yapılan Ulusal Tarım Kongresi'nde, İçişleri Bakanlığı ile resmi bir anlaşmaya vararak plantasyonlardaki muhafızlara silah ve cephanelik sağladılar.[27] Fakat bu projeler kâğıt üzerinde kaldı: Özel muhafızlar örgütlenip silahlandırılamadı. Robles plantasyonları ve köyleri tam gaz mahvetmeye devam etti. Takviye olarak gelen General Alberto T. Rasgado ve Albay Luis G. Carton gibi yeni subaylar, daha da yıkıcı çıktı.

Yerel hayattaki karmaşa daha da şiddetlenerek büyüdü. Robles, haziranda iki bini aşkın insanı askere alırken, ailelerini de temerküz kamplarında başlarının çaresine bakmaya mecbur bıraktı. Ayrıca Cuernavaca, Cuautla ve Jojutla'daki pazarların kontrolünü ele geçirip, çevre köylere giden tedarikin önünü keserek buralardaki köylüleri de kamplarına gelmeye zorladı.[28] Kır ahalisi genellikle tepelerdeki isyancı kamplarına kaçıyordu ama oralarda da sefalet hüküm sürüyordu. Saatlerce saklanarak bir yudum su için bekleme; günlerce tuz ve tortillasız yollara düşme; sürekli sıtmaya ve zatürreeye kurban olma; nadiren, o da yarı çiğ et yeme; neredeyse hiç sigara, içki ya da ilaç bulamama; akşamları yağmur altında bir battaniyeye sarılıp ıslak toprakta uyuma; Robles'ten kaçanların kaderi buydu. Olay yerindeki bir başkent gazetecisi, çevredeki isyancı çeteleri takip eden on-on iki yaşlarında çocuklardan oluşan bir "düzenli tabur"un o kaosta nasıl çöple beslendiğini ve nasıl büyüklerinden de beter yağma yaptıklarını bildiriyordu. Puenta de Ixtla'da isyancıların dulları, eşleri, kızları ve kız kardeşleri kendi taburlarını kurmuş ve "ölülerinin öcünü almak" için ayaklanmışlardı. La China diye çağırdıkları, iriyarı eski bir tortillacının komutasında, Tetecala bölgesinde çılgınca baskınlar düzenliyorlardı. Kimisi paçavralar içinde, kimisi yağmalanmış süslü kıyafet-

27. *El Impartial*, 5, 10, 13-15, 25 Haziran ve 2-4 Temmuz 1913.
28. A.g.e., 22 ve 28 Haziran 1912. *Mexican Herald*, 30 Haziran 1913.

ler, ipek çoraplar ve elbiseler, sandaletler giyen hasır şapkalı ve silah kemerli bu kadınlar, bölgenin korkulu rüyası haline geldiler. De la O bile La China'ya saygıda kusur etmiyordu.[29] Morelos'taki her türlü cemaat paramparça olmuştu. Köyler ardı ardına terk edilirken, federal komutanlar halkı yeni birliklere yönlendiriyordu: Mahalleler ve aileler ortadan kayboldu, mülteci olanlar gezgin isyancı ordularınca yutuldu. Böylece, Robles ve yandaşları birkaç ay içinde, taşra toplumunun sağlam dokusunu öyle bir lime lime ettiler ki onarılması için on yıllarca sürecek bir barışçıl gelişme gerekliydi.

Aynı çırpınmalar Cumhuriyet'in genelinde devam ediyordu. Sıkı bir iç savaşın yolda olduğu belliydi. Bu savaş, Fransız Müdahalesi'ne karşı verilen savaştan bu yana Meksika'da yaşanan savaşlardan daha geniş çaplı ve daha şiddetli olacaktı. Güneyde ise halkın davasının adını koyup liderliğini yapan, puebloların şampiyonu Zapata'ydı. Ozanların mırıldandığı gibi,

> Güle Güle, Carton ve Juvencio Robles,
> Adios, Rasgado, seni ateşli şey,
> Al taburlarını Huerta'ya geri götür,
> Ve o alçak stratejini.
> Söyle ona, ne köy kaldı
> Ne de haydut kovalayacak,
> Seninle karşılaşmaya her daim hazır
> Zapata ve onun birliğinden başka.[30]

Zapata, halk güçlerini örgütlemek için Morelos ve yakın çevresinde gerçekten de özel bir çaba harcadı. Bu artık hayati bir görevdi. Mücadele o kadar azılı bir hal almıştı ki moral çöküşün kıyısında olan bazı yerel liderler, federallerle olduğu kadar birbirleriyle de savaşmaya hazırdı. Daha da kötüsü, bunlar rakip bölgelerdeki ve hatta kendi bölgelerindeki köylüleri bile taciz ediyorlardı. Bu da isyanın tabanını aşındırıyordu. Zapata bu zorbaları tek tek payladı ama ancak hedefi açıkça tanımlanmış, komuta eşgüdümüne sahip bir orduda bu emirlerin etkili olmasını bekleyebilirdi. Üstelik Morelos'un ötesine taşan yeni gerginlikler devredeydi. Ayala Planı merkez ve güney eyaletlerinde kabul görmeye başlayınca, planın toprak sorunu ile ilgili hükümlerinden haberdar olan ve Morelos'ta olduğu gibi halkın topraklarını kaybetmiş olduğu birçok bölgenin yerel lideri, Zapata partizanı olduklarını

29. *La Tribuna*, 29 Mayıs; 3 ve 4 Haziran 1913.
30. Simmons'da alıntılanmıştır: a.g.e., s. 293.

ilan ettiler. Michoacán'da Eutimio Figueroa ve Miguel de la Trinidad Regalado; Figueroaların nüfuzlarını tamamen yitirdikleri Guerrero'da Jesús Salgado, Julio Astudillo Gómez, Encarnacíon Díaz ve Heliodoro Castillo; Mexico Eyaleti'nde Everardo González, Julían Gallegos ve Valentín Reyes; Tlaxcala'da Honorato Teutle ve Domingo Arenas bunlar arasındaydı; Puebla, Federal Bölge, Oaxaca, Hidalgo, Veracruz, hatta San Luis Potosi, Durango ve Chihuahua gibi yerlerde sayı daha da yüksekti -buraların tamamı Zapatista olmuştu ve Ayala Planı'na bağlıydı.[31] Ancak bu müttefikler, gerek birbirlerinden gerekse Morelos'taki karargâhtan kopuk kaldı ve aralarında gevşek bir birliktelik dahi oluşturamadılar. Zapata'nın o mesafeden onların askeri harekâtını yönetemeyeceği açıktı ama eğer onlara genel bir siyasi rehberlik yapmazsa, kolayca birbirlerine girerek hükümetle ayrı pazarlıklara oturabilir veya yerli halka saldırarak davanın itibarını zedeleyebilirlerdi.

Zapata kendi siyasi konumunu netleştirmek üzere, Ayala Planı'nda tadilat yaptı. Nisan sonundan beri planı nasıl reforme edeceğini düşünüyordu. Nihayet 30 Mayıs'ta Montaño ile birlikte bir manifesto yayımlayarak değişiklikleri belirginleştirdi.[32] Huerta, "Cumhuriyct'in başındaki varlığıyla, hak, hukuk, adalet ve ahlaka dair ne varsa hepsine her geçen gün daha da ters düşen ve kötü şöhretiyle Madero'ya bile taş çıkaran bir ... gaspçı" ilan ediliyordu. Orozco'nun da, Huerta'nın "sözde-hükümet"iyle uzlaşması nedeniyle Morelos Devrim Cuntası'nın ona en başta verdiği milli şeflik onuruna "layık olmadığı"na hükmediliyordu. Montaño'nun muhteşem ifadesiyle, Orozco "kabul edilebilir hiçbir değer taşımayan toplumsal bir sıfır" haline gelmişti. Zapata artık resmen Ayala hareketinin başkanlığını üstleniyordu.

Zapata, askeri ilişkileri ve devrimci hedefleri ana hatlarıyla belirlemek üzere, yüksek komutayı Orta ve Güney Cumhuriyet Devrim Cuntası olarak yeniden düzenledi. Kendisi, isyan ordusunun başı olarak resen cuntanın da başkanıydı. Eufemio Zapata, Montaño, de la O, Pacheco, Salazar, Neri ve Mendoza diğer üyeleri oluşturdu, Palafox da sekreter oldu.[33] Birkaç hafta sonra, Zapatista karargâhından, büyük olasılıkla Palafox'un elinden, devrimci subaylar için yeni bir dizi talimat yayımlandı. Aralık 1911 talimatları gibi bunlar da subayların birliklerine ve işgal ettikleri köylere karşı iki temel sorumluluğu olduğunu dile getiriyordu. Fakat önceki kurallardan farklı olarak ve hare-

31. Palacios, a.g.e., s. 117-18
32. Zapata'dan Montano'ya, 25 Nisan 1913, AZ, 30: 1. Manifesto metni için bkz. Gonzalez Ramirez, *Planes*, s. 84-5.
33. Magaña, a.g.e., III, 183.

ketin eskisine göre kadar büyüdüğünü ve profesyonelleştiğini göstermek üzere, yeni kurallar subaylara "askerlere maaşlarını ödeme ya da daha doğrusu birliklerine mümkün olduğunca yardımcı olma" zengin tüccar ve toprak sahiplerine zorla borç salma, yerel memurları "halkın arzularına uyarak" değiştirme ve iki haftada bir bölge şeflerine ya da merkez karargâhına harekâtlarla ilgili rapor verme mecburiyeti getiriyordu. En önemli gelişme ise, Ayala Planı'nın 6. Madde'sinde de dile getirildiği gibi, toprak reformunun uygulanmasında adem-i merkeziyetçiliğe geçilmesiydi. Önceden, sadece Morelos cuntası köylülerin tapularını inceleyip topraklarını geri verebiliyordu ve bunu da resmen sadece bir kez, Pueblo, Ixcamilpa'da yapmıştı.[34] Oysa şimdi sahadaki subaylar, tapularını ve iade talepleriyle ilgili evraklarını gösteren köylülere "maddi ve manevi destek" olmak durumundaydı. Her ne kadar yeni kurallarda, karşılıksız istimlakla ilgili, radikal 7. ve 8. maddelerden hiç dem vurulmuyorsa da arazi anlaşmazlıklarında tanınan bu sınırlı yargı yetkisi bile, açık bir hükümranlık iddiasını ve belirlenmiş bir politikanın pratiğe dökülmesi girişimini simgeliyordu.[35]

Yeni uygulamaların etkisi bir bölgeden diğerine büyük ölçüde değişiyordu. Belli bir bölgedeki devrimci otoritenin karakteri, çok sayıda etkene bağlıydı. Bunların arasında, yerel federal komutanın ve isyancı liderin huyu suyu, bölgenin stratejik değeri, hükümetin ve isyan karargâhının bundaki çıkarları, oradaki siyasi ve toplumsal şartların kendine has doğası da vardı. Örneğin isyancılar Morelos'un hiçbir yerinde toprak reformunu kurumlaştıracak kadar uzun süre kontrolü ele geçiremediler. Şurada burada küçük mezraların isyancılarca yerle bir edildiği oldu –buralardaki evler yağmalanmış, kadınlara tecavüz edilmiş, atlara, eşeklere el konulmuş, büyükbaş hayvanlar karaborsada yoz federal albaya satılmak üzere götürülmüş, domuzlar oracıkta kesilmiş, tavuklar sonra yenmek üzere alıp götürülmüştü. Ama bu tür vahşetler vuku bulsa da Zapata'nın yakın etki alanındaki halkın isyancıların elinden çok eziyet çekmesi, pek muhtemel görünmemektedir. En basitinden, yerel liderlerin çıkarları, bir gün hükümet olabilecek merkez karargâha değerlerini ispatlamaları bakımından, kurallara uymalarını gerektiriyordu. Kotalarını dolduramayan belediye görevlilerini ya da tüccarları ipe çekseler bile, çiftlik çalışanlarını ve ailelerini küstürmüyorlardı.[36] Sade vatandaşlar Zapata'ya besledikleri derin saygı ve bağlılıkla, en azından katlandıkları acıları anladıklarını gös-

34. Palacios, a.g.e., s. 81-2.
35. Bu talimatlar için bkz. Magaña, a.g.e., III, 267-8.
36. *La Tribuna*, 31 Mayıs; 4 ve 7 Haziran 1913.

terdiler. Ozanlar, "Güneyin her yerinde, onu candan severler/çünkü o onlara Adalet, Barış, İlerleme ve Özgürlük verdi" diye türküler söyleyip duruyorlardı.[37]

Güneydeki devrim yeniden örgütlenip gerçek anlamda Zapatista haline geldikçe, her yerde birden uç vermeye başladı. Zapatista gerillaları Mexico City banliyölerine bile baskınlar yaptılar. Robles, buna mukabil Morelos'ta estirdiği teröre hız verdi. Basın açıklamasında "kötülüğü kökünden kesip atmak için, Zapatista tohumlarını öyle bir imha ediyoruz ki bir daha filizlenemeyeceler..." demişti. Politikası icabı daha çok yerin ateşe verilmesini emretti. Böylece küçük hedeflerin çoğunu zaten kundaklamış olan subayları Rasgado ve Carton, şimdi Yecapixtla, Xochitepec, Villa de Ayala ve Tepalcingo gibi işçi merkezlerini de ateşe vermeye başladılar. 1912'de olduğu gibi kadın ve çocukları da rehin alıp tutukladılar. Tutuklananlar arasında, Zapata'nın casusluk suçlamasıyla Mexico City'deki askeri hapisaneye gönderilen kayınvalidesi ile dört kızı da vardı. Bir yandan "o zalim askere almalar" devam ediyordu: Temmuzda Morelos'tan yaklaşık bin üç yüz zorunlu asker yola çıktı. Yıkımın boyutları ürkütücüydü. Beyaz Haç'tan bir görevlinin raporunda belirttiği gibi, durum "iki sene öncesine sadece kâğıt üzerinde benziyor... bereketli şeker kamışı, pirinç ve başka birçok gıda ürünü tarlasının yerinde yeller esiyor; hepsi yürek burkan bir kül yığınına dönüşmüş durumda. Yanmış tarlaların yeknesak görüntüsünü sadece yangından harabeye dönmüş birkaç mezra kesintiye uğratıyor".[38] Hükümetin, kaybedilen rençberlerin yerine Japonya'dan otuz bin işçi ithal etmek için yaptığı genel teklife rağmen, sorumluluk sahibi plantsyoncular araya girmeye çalıştı. Joaquín García Pimentel, Eufemio Zapata ile şahsen görüşerek barış için ricacı oldu.[39] O ve diğer çiftçiler, yeni İçişleri Bakanı'ndan Robles'in kaçak işçilerin haciendalara geri dönmesine izin vereceği sözünü kopardılar. Ayrıca "gönüllü kuvvetler" için bir onay da aldılar. Fakat çabaları yine sonuçsuz kaldı.[40] Robles, Rasgado ve Carton azmaya devam ettikçe, mülteciler çoğaldı, devrimciler sayıca ve kararlılıkça katlandı.

Robles'in beceriksiz isyancıları ezme kampanyasının zirvesinde, Jojutla'nın güneydoğusundaki sarp tepelerde yer alan maden yerleşmesi Huautla'yı ele geçirmek vardı. Zapata orada eyaletin farklı yerlerinden kaçıp gelmiş birçok köylü ve rençberin toplandığı geçici bir

37.Simmons'ta alıntı: a.g.e., s. 286-7.
38. *El Imparcial*, 7, 8, 12, 14, 15, 19 ve 26 Temmuz 1913.
39. Eufemio Zapata'dan J. García Pimentel'e, 28 Haziran 1913, AGP.
40. *El Imparcial*, 30 Temmuz 1913. L. García Pimentel, a.g.e., s. 4.

karargâh kurmuştu. Huautla'yı ele geçirmenin Zapatistaları dağıtamayacağını, yıllardır gerillalarla savaşan Robles'in bilmesi gerekirdi. O sırada Morelos'ta bulunan federallerin hiçbiri, o zorlu arazide isyancıların yerlerini tespit edip de onları ortadan kaldıracağını düşünemezdi. İsyancılar anında dağılıp federal hatlarının ötesine geçer ve başka bir kampta yeni bir karargâh kurabilirlerdi; en kötü ihtimalle biraz erzak kaybederlerdi. Fakat Robles, savaş meydanında kazanılan bir zaferin kesin terfi garantisi olduğunu da biliyordu. Temmuz boyunca büyük bir tantanayla saldırıya hazırlandı. Gazetecilere, General Rasgado, Antonio Olea ve Albay Carton komutasındaki üç kıtanın kıstırma manevralarını, kendisinin Cuernavaca'dan nasıl yöneteceğini ve federaller isyancıları kuşatıp duman ettiklerinde, Zapatista hareketinin nasıl çözüleceğini anlattı. Gazeteciler savaşın "kesinlikle kanlı" olacağını öğrendiler çünkü "Huautla'da taş üzerinde taş kalmayacak"tı. Fakat hemen ardından da "Morelos'ta huzurun sağlanması bir vakıa olacaktır" diye ekledi.[41]

Ağustosun başlarında meşhur hücum başladı. Bunu günler süren şatafatlı saldırı haberleri ve yeni saldırılara yönelik "gizli" hazırlık haberleri izledi. Bu sırada Zapata mültecileri ve yerel güçlerinin büyük kısmını tahliye edip sessiz sedasız güneydeki Guerrero ve Puebla'ya gönderdi. Ama gösteri sürdü. Bir gün, Carton işareti kaçırıp kıtasını doğruca yerleşimin üzerine sürdü ve girdiğinde oranın terk edilmiş olduğunu gördü ama hemen geri çekilip diğer yoldaşlarının düzmece harekâtlarına katıldı. Federal Bölge'deki şehirleri kundaklamakla meşgul Robles'ten emir bekleyen Rasgado, Olea ve Carton, kendilerini bölgelerindeki köy ve ranchosları yakmaya verdiler. Sonunda 19 Ağustos'ta beraberce boş yerleşime doğru ilerlediler. Orada Zapata'nın intikam olsun diye idam ettirdiği Pascual Orozco, Sr. ve diğer iki barış görevlisinin bedenlerini buldular. Buldukları diğer şeyler arasında, Zapatistaların arşivi ve hiçbir şekilde kendileriyle ilgisi olmayan mühimmatıyla beraber kırk bin tüfeklik bir zulanın da olduğunu söylediler. Robles, Huerta'ya "Zapata ordularının o gün tamamen imha edildiğini" ve "doğrusunu söylemek gerekirse Morelos seferberliğinin sona erdiğini" bildiren bir telgraf çekti.[42]

Başkent basınına göre bu muazzam bir zaferdi. Sonrasında sıra, olayda görev alan subay ve askerlere boca edilen terfi sağanağına geldi. Albay Carton general oldu. Robles ise ordudaki en üst rütbeye

41. *El Imparcial*, 2 ve 3 Ağustos 1913.
42. A.g.e., 5, 7, 12 ve 17-20 Ağustos 1913. L. García Pimentel, a.g.e., s. 5-6.

erişerek tümgeneral oldu. Çiftçiler bile dualarının kabul olup Robles'in ayaklanmayı ve devrimi bastırmış olduğuna inandılar. Aşağıda, Cuernavaca'daki muhterem beyefendilerse –Ramón Corona, Antonio Escandón, ve Luis García Pimentel, Sr. ve her an hazır ve nazır teşrifatçıları Ramón Oliveros– alelacele bir parti verdi. Şehir, aylardan beri ilk defa "elegan bir suare"ye ev sahipliği yapıyordu. Aslında Robles, Morelos'ta başarılı bir nüfuz harekâtı gerçekleştirmişti. Takviyelerle beraber artık yedi bin askeri yönetiyordu ve bu sayede altı eski ilçe merkezinin askeri kontrolünü eline geçirmişti. O da bu kontrolü kaymakamlıkları yeniden oluşturma ve jefeleri atama işinin siyasi kılıfı haline getirdi.[43] "Şanslı kullar" bunun için müteşekkür olabilirlerdi.

Fakat federallerin henüz denizdeki çakıl taşları gibi bir o tarafa bir bu tarafa gidip geldikleri savaş alanında, devrim hâlâ dize gelmemişti. Huautla'dan çıkarılan Zapata ve diğer liderler basitçe harekâtı başka bir yere taşıdılar. O günlerdeki en uzak mesafeli Zapatista eylemi, Morelos'ta silahaltına alınan askerlerin marifeti olan Yucatan'daki Mérida ayaklanmasıydı ama memlekete yaklaştıkça –Morelos'un tamamında ve Federal Bölge, Mexico Eyaleti, Tlaxcala, Puebla, Guerrer ve Michoacán içlerine doğru– düzenli Zapatista çeteleri demiryolu raylarını parçalıyor, federal karakolları yerle bir ediyor, kasabalara baskınlar düzenliyordu. Böylece Robles'in Morelos'taki tahkimatına rağmen, merkez ve güneydeki genel devrim almış başını gidyordu. Ve ağustos sonu itibarıyla, federal misyonun başarılamadığı ayan beyan ortaya çıktı. Robles, sadece bir sene önce zaten kanıtladığı bir şeyi yeniden kanıtlamıştı –yeterli bir kuvvet ve silah gücüyle kırdaki kentsel mıntıkaları savunabilirdi; fakat çevredeki halkı korkutarak düzeni sağlayamazdı. En büyük başarısı ise kendi çıkarından başka hiçbir şeye hizmet etmeyen bir kısır döngü yaratmış olmasıydı. Oysa Huerta, yerlilerin dik başlılığından yakınmayı özür kabul edecek bir amir değildi. Kendi gaddar bakış açısıyla, Moreloslu ozanların türküde sorduğu soruyu pekâlâ o da Robles'e sorabilirdi: "Burada yaşayan halkın ne suçu var/sen sonunda kazanamıyorsan?"[44]

Üstelik Robles'in başarısızlığı hükümetin özellikle zor bir dönemine denk geldi. Huerta, Felixçileri kabineden uzaklaştırıp Felix Díaz'ı da elçi olarak Japonya'ya göndererek, idaredeki gücünü daha yeni pekiştirmişti ama ABD'nin onayına fena halde ihtiyacı vardı; bu onay

43. *El Imparcial*, 21, 22 ve 26 Ağustos 1913. Robles'in atadığı isimler arasında, Jojutla'nın kaymakamlık yetkisine de sahip Belediye başkanı Eugenio Morales de vardı.
44. A.g.e., 23 ve 25 Ağustos 1913, Magaña, a.g.e., III, 230-2. Şarkı şu kaynakta zikredilmiştir, bkz. Simmons, a.g.e., s. 293.

olmadan, Avrupalı bankerler kredi başvurularını reddediyordu. Öte yandan Başkan Wilson, bu geçici Meksika başkanının, ahlaki ya da siyasi açıdan onun himayesine hâlâ layık olmadığını düşünüyordu. Huerta lehine konuşan büyükelçisini yakınlarda geri çağırmış ve Meksika'daki şartları incelemesi için yerine, "şahsi temsilcisi" John Lind'i göndermişti. Ve Huerta'nın da Dışişleri Bakanı'ndan öğrendiği gibi, bu "gizli ajan" ülkeye ayak bastıktan kısa süre sonra hükümetin meşru ve geçerli olmadığına kani oldu. Temsilcinin bu konudaki kanıtı, kuzeyin iyi örgütlü Meşruti hareketiyle merkez ve güney boyunca yayılmış aktif direnişti. Dolayısıyla yönetimi tanımak için sunduğu şartlar da ağır oldu –ulusal bir ateşkes ilanı, Huerta'nın aday olmayacağı, erken ve hür bir seçim sözü– ve alternatifleri ne olursa olsun Huerta bunları dikkate almazdı. Seçim tarihini zaten 26 Ekim olarak belirlemişti ve halk önünde illa başkanlık için yarışacağı (ve makamı elinde tutacağı) şeklinde bir ısrarda bulunmamakla beraber, ABD hükümetine eli mecbur olmak da istemiyordu. Bu dik başlılık Başkan Wilson'ı sinirlendirdi. 27 Ağustos'ta Meksika sorunu konusunda Kongre'ye hitap ederek, Huerta'nın düzeni kurmadaki başarısızlığının altını çizdi ve buradaki Amerikalıların ülkeden acilen ayrılmalarını istedi.[45]

Huerta giderek artan Amerikan baskısı karşısında, Robles'inki gibi maliyeti ağır ve işe yaramaz sapmaları daha fazla kaldıramazdı. Artık güneyde sadece sayıları azaltılmış savunma garnizonları bırakarak, ana taarruz kuvvetlerini siyasi ve askeri tehdidin olağanüstü olduğu kuzeye nakledecekti. 4 Eylül'de Savaş Bakanı, Robles'i Mexico City'de uzun bir görüşmeye çağırdı. Bu görüşmeden sonra Robles'in iki haftalık izne ayrılacağı duyuruldu. Bunu, kendisine pek de dinlenme zamanı bırakmamış olması gereken birçok başka toplantı izledi ama 13 Eylül'de izni belirsiz bir tarihe kadar uzatılarak Morelos valiliğinden ve askeri komutanlığından alındı. Yerine, Morelos'ta bir önceki sene Ángeles'in altında görev yapan Tuğgeneral Adolfo Jiménez Castro getirildi.[46] Kördüğümü o da sürdürecekti ama daha az şiddetle ve daha ucuza.

Öyle de oldu. Tüccarlar, plantasyoncular ve mülteciler biraz rahat nefes aldı.[47] Jiménez Castro döneminde, eyalette kalan üç dört bin kadar askere hükmeden federal komutanlar, birer polis şefine dönüştü.

45. Ajanın Meksika'daki faaliyetlerinin bir dökümü için, bkz. George M. Stephenson, *John Lind of Minnesota*, Minneapolis, 1935, s. 208-329.
46. *El Imparcial*, 5, 13 ve 23 Eylül 1913.
47. A.g.e., 25 Eylül 1913. L. García Pimentel, a.g.e., s. 1, 3, 6. J. García Pimentel, a.g.e., s. 13.

Düzenli bir savaş yapmaya uygunluk şöyle dursun, küçük bir gerilla savaşına bile zar zor dayanabiliyorlardı. Zaman zaman kırsala tabur gönderip yangın çıkarsalar da genellikle kuvvetlerini ilçe merkezlerinde kapalı tutuyorlardı. Buralarda, subaylar eyalet ve belediye ödeneklerini zimmetlerine geçirip eyalet mülklerini satarak turlarını daha cazip hale getirirken, askerler de günlerini sıcak bira ya da pulque içerek, bilardo oynayarak ve geldikleri kuzey köylerini düşünüp efkarlanarak geçiriyorlardı.[48] Strateji kendi sınırları dahilinde işe yaradı. Garnizonlar isyancılardan gelecek bir saldırıyı gerek insan gerek mühimmat bakımından göze alınamayacak ölçüde maliyetli hale getirmeye yetecek kadar güçlü ve birbirlerine yakındılar. Devrimciler harabeye dönmüş köyler, tarlalar, tepeler ve vadiler arasından canları istediği zaman geçerek, buralardaki plantasyonlardan kira toplayıp trenleri soyabiliyorlardı; fakat başlıca şehirlerde göze alabildikleri tek şey baskındı.

Zapata içinse bu küçük savaş kısa zamanda tehlikeli bir mecburiyete dönüştü. Cumhuriyet'in başka yerlerindeki devrimci liderler gibi o da Huerta'nın 26 Ekim seçimlerinin kritik olabileceğini anlamıştı. Eğer Huerta o zamana kadar yönetimde kalır ve hep tekrarladığı aday olmama sözünü tutarsa, büyük ihtimalle yönetime geçecek olan científicos ve dinci muhafazakârlar, Amerika tarafından tanınacaklardı. Fakat Huerta'yı bundan önce devirebilmek ya da en azından seçimleri geçersiz kılacak çapta ulusal bir sıkıntı yaratabilmek için, devrimcilerin sadece eylemlilik halinde kalmaktan fazlasını yapmaları şarttı. Ve sonunda Huerta gerçekten düştüğünde, güneyli devrimcilerin bölgelerinde baskınların sağladığından daha sıkı bir kontrol kurmaları gerekiyordu; şehirleri tutmalı, federal başkenti tehdit etmeli, hatta oraya girmeliydiler. Dolayısıyla, baskından daha karmaşık hiçbir taktiğin uygulanamayacağı Morelos, artık Zapatista'nın harekât merkezi olarak işe yaramazdı. Güneydeki bu yeni yer ve konum savaşına en uygun stratejik üs, Kuzey Guerrero'ydu. Zapata da eylül sonlarına doğru karargâhını buraya taşıdı. Çünkü Ayala devrimi güneyde öylesine yayılarak gelişiyordu ki buradan da Morelos'tan olduğu kadar sefer düzenleyebilirdi.

Bastıran soru, seçimlerden önce büyük bir saldırı planlamaya yetecek vakti bulup bulamayacağı idi. Harekete geçebilmek için, emri altındaki çeşitli çeteleri en azından düzenli bir ordunun iskeleti haline sokabilmesi gerekiyordu –hem de bir aydan kısa bir süre içinde. Bu görev, belli bir bitiş tarihi olmasa bile yeterince ürkütücüydü çünkü

48. Diez, *Bibliografia*, sp. ccviii.

her bir lider onun orduya seçtiği her "bölüğü" kendi malı gibi bağrına basıyordu. Fakat Zapata, Guerrero'ya gelir gelmez, sekreteri Palafox'a da güvenerek işe koyuldu.

Karargâh, 4 Ekim'de Merkez ve Güney Kurtuluş Ordusu için, yine büyük ihtimalle Palafox tarafından oluşturulmuş yeni talimatlar yayımladı. Devrimci kuvvetler arasındaki dar grup bağlarını kırmak ve sevk ve idareyi düzenli bir askeri hiyerarşide bütünleştirmek için tasarlanmış olan bu kurallar, resmi ordu yapısını büyük ölçüde ayrıntılandırırak oturtuyordu. Örneğin liderler artık onbaşı ya da subay olarak adlandırılacak ve "böylece ... askerlerini daha kusursuz ve hızlı bir şekilde seferber edebilecekler"di. Her ast, onun takımından olsun veya olmasın, üstüne itaat etmek zorundaydı; her asker, çatışmada ya da yürüyüşte bağlı olduğu birimde kalmalı, başka birimlerle karışmamalıydı, "yoksa düzensizliğe ve karışıklığa neden olurdu". Savaşta ya da ricatta görev yerini terk eden her asker, asker kaçağı ilan edilecekti. Birimlerini terk etmelerini gerektiren görevleri olan her askerin yanında yazılı talimat olmalıydı. Bunun yanı sıra, köylere girme, borç para toplama ve maaş dağıtmayla ilgili işlemler daha açık bir hale getirildi. Yağmalamaya veya halkın herhangi bir şekilde taciz edilmesine yönelik yasaklar daha sertleştirildi. Reformlara gelince, burada önceki talimattakinden bile daha Muğlak tanımlanmışlardı: Bir lider, teminatların askıya alınması –yani, yerel bir memurun değiştirilmesi veya mülkün müsaderesi– emrini, ancak o kişinin "kötü, yasadışı hükümete yardım ettiği ispatlanmış bir Devrim düşmanı" olması halinde verebilirdi ki bu durumda şüphe "düşmanlar" lehine yorumlanıyordu.[49] Taktik ihtiyaçları, bölgenin parçalanmasını değil, devrimin daha geniş ve farklı kesimlere hitap etmesini ya da en azından devrime karşı olan direncin azaltılmasını gerektirdiğinden, Zapata ve Palafox belli ki bu yönde karar vermişlerdi.

Mexico City'de bir haftada gelişen beklenmedik olaylar Zapata'nın elini rahatlattı. 9 Ekim'de, Meşrutiyetçi General Francisco Villa'nın, Güney Coahuila'da ana bir demiryolu kavşak noktası olan Torreon'u kısa süre önce teslim almasından yüz bulan ve halen Temsiciler Meclisi'nde bulunan Maderocu militanlar, bir hükümet krizi çıkardılar. Bir gün önce ortadan kaybolan ve öldürüldüğünden şüphelendikleri Maderocu senatör için protestoda bulunarak Başkan Huerta'yı, şayet Kongre'ye karşı başka saldırılara izin verecek olursa, Kongre'nin "ga-

49. Zapata'dan idaresi altındaki güçlere 4 Ekim 1913, AZ, 12: 8: 1.

ranti alabilecekleri yerde toplanacağı" konusunda uyardılar.[50] Meşrutiyetçi hattın gerisindeki bir şehre taşınmaya yönelik bu üstü kapalı tehdit, Huerta'nın elini zorladı. O da ertesi gün hiçbir milletvekilini tutuklattırmadan Kongre'yi feshederken seçimlerle yeni bir hükümet iş başına gelene kadar diktatörlük yetkilerini kendinde topladı. Bu şekilde kendi sonunu hazırladığı açıktı çünkü ABD'nin gelecek seçimleri tanıma şansını bütünüyle yok etmişti. Ülkenin dört bir yanındaki devrimci hizipler artık biraz dikkatle koalisyonlarını yapıp kampanyalarını örgütleyebilirlerdi.

Güneyde Zapata bu yaşananların kritik önemini hemen kavradı. 19 Ekim'de Morelos'un güneyinde Palafox ve diğer danışmanlarla bir araya geldi ve kuzeyin başta gelen devrimci liderleriyle bir "birlik" kurmak için temsilciler yollanması ve bu müttefik hareketin savaşan taraflardan biri olarak tanıması için ABD'yle pazarlık edilmesi kararını aldı.[51] Ertesi gün Ulusal Manifesto'sunu yayımlayarak, "Zafer yaklaşıyor, mücadelenin sonu geliyor" açıklamasını yaptı.[52] Ardından 24 Ekim'de Washington D. C.'deki Francisco Vázquez Gómez'i güney devriminin Beyaz Saray nezdindeki temsilciliğine atayıp, mühimmat için Beyaz Saray'dan borç istemesini bildirdi.[53] Bu heyecan ve manevralar için henüz çok erkendi: Huerta bir dokuz ay daha istifa etmedi, elçiler Guerrero'dan çıkamadılar ve Vázquez Gómez de hiçbir şey başaramadı. Fakat Zapata, Ekim krizini dönüm noktası olarak almakta haklıydı.

Kuzeyli devrimciler hükümetin ilgisini üzerine çektikçe, Zapata'nın güneydeki seferberliği de yavaş yavaş şekillendi. Oyunu, Guerrero'nun siyasi coğrafyasını ve haberleşme sistemlerini derinden kavrayan sağlam bir strateji üzerine oturmuştu. Önce Mexico City'den gelen demiryolunun bittiği yerdeki Iguala, buradan iki ya da üç gün çeken zor bir yürüyüşle aşılan sıtma yuvası Balsas Nehri, derken dağlara vurma ve eyalet başkenti Chilpancingo. De la O, Salazar, Neri ve Mendoza gibi önde gelen Morelos liderleri Zapata'nın emriyle kendi bölgelerindeki federal birlikleri meşgul ederken, karargâhını Güney Morelos'ta tutan Zapata burada ve Güney Puebla'da şaşırtmacalar veriyor, bir yandan da gizli gizli Guerrero'daki kuvvetleri koordine ediyordu. Böylece Morelos'tan tehditle federalleri Iguala ve Morelos-Guerrero-Puebla sınırı

50. De Bekker, a.g.e., s. 367.
51. Luis Iniguez'e ait hizmet kaydı, 2 Mayıs 1913'ten 16 Eylül 1915'e dek, AZ, 27: 17. Zapata'nın elçiler atanması, 29 Ekim 1913, AZ, 28: 17: 1.
52. Magaña'da alıntılanmıştır: a.g.e., III, 252-7.
53. Zapata'dan F. Vázquez Gómez'e, 24 Ekim 1913, AZ, 27: 6.

boyunda tutup, tecrit ettiği Chilpancingo'yu ele geçirebilirdi. Böylesi bir zaferin –güneydeki diğer hiçbir eyalet başkenti devrimin yakınında bile değildi– yaratacağı itibar ve buradan ele geçecek silah ve cephane, Acapulco'ya yapılacak eşzamanlı saldırıların yakıtı olacaktı. O zaman Zapata kuzeyle denizden haberleşebilecek ve tüm bölgenin kilit noktası olan Iguala'ya hücum edebilecekti. Morelos üzerinden Mexico City'ye karşı yapılacak nihai ve kitlesel bir taarruz için, ülkenin orta ve güneyindeki devrimci güçlerin tamamını Iguala'dan bir araya getirebilirdi.

Zapata, ordusunu oluştururken dikkat çekecek derecede az siyasi zorlukla karşılaştı. Orta ve Kuzey Guerrero'nun büyük liderleri –Salgado, Díaz, Gómez ve Castillo– Zapata karargâhının otoritesini biçimsel olarak zaten tanımışlardı. Şimdi ise ya Ayalalıların davasına duydukları sempatiden ya da çoğunluğa uyma hesaplarıyla, Zapata'nın liderliğini bilfiil kabul ettiler. Costa Chica'nın güneyinde konuşlanmış bir diğer önemli Guerrero şefi, Julían Blanco da kısa zamanda onlara katıldı. Blanco önceleri Maderocu eyalet hükümeti için Guerrero'da Zapatistalara karşı savaşmış ve Huerta iktidarı ele geçirdiğinde ise yerel bir Meşrutiyetçi olmuştu; fakat 23 Kasım'da o da Ayala Planı'na imza attı. Takip eden haftalarda o, diğer müttefikler ve Zapata, işbirliklerinin şartları üzerinde çalıştılar.[54] 18 Ocak 1914'te, Blanco ve Zapata adına da Montaño, Blanco'nun kendi karargâhında bağlılığını teyit eden bir antlaşma imzaladılar.[55] Sadece Morelos'taki liderler isteksiz davrandı. Örneğin Mendoza, adamlarının ve cephanesinin taktik baskınlarında harcanmasına belli ki içerlemişti. Seferi onun bölgesine yaymak için, Zapata'nın daha da itibar edilen lider Ignacio Maya'yı oyuna dahil etmesi bile gerekti.[56] Tepesi atan Mendoza, teslim olmak için Joaquín García Pimentel ile pazarlığa girişti.[57] Fakat muamele asla yürürlüğe girmedi. Zapata, her halükârda örgütlediği güçlerinin sadakatini korumayı başardı. Kurmakta olduğu devrimci konfederasyon öylesine etkileyiciydi ki federaller de kaydolmak için saf değiştiriyordu.

Zapata'nın planlarını en fazla sekteye uğratan, askeri teçhizat yetersizliğiydi. Dağınık haldeki liderlerin sadakatini elde tutmak, sabırsız taratarlar ordusunu donatmak ve ardından günlük eşgüdümlü operasyonları geniş bir cephede yürütebilmek için, baskınların, çalıntı

54. Zapata'dan Blanco'ya ve Montano'ya, 26 Aralık 1913, AZ, 30: 1.
55. Magaña'da alıntılanmıştır: a.g.e., III, 294-5.
56. Palafox'tan Mendoza'ya, Kasım 1913, AZ, 27: 17.
57. Mendoza'dan J. García Pimentel'e, 19 Aralık 1913, AGP.

malların veya küçük karaborsa alımlarının sağladığı silah ve cephaneden daha fazlasına ihtiyacı vardı. Fakat ne kuzeydeki devrimcilerden ne de ABD'deki Vázquez Gómez'den herhangi bir sevkiyat geldi. Zapatista karargâhında silah ve cephane arayışı saplantılı bir hal aldı. En küçük zulaya bile devrim adına el konuluyordu. Tıpkı yaşlı José Zapata'nın, hasta numarası yapan komşularından Fransızlara karşı kullanmak için silah istemesi gibi, şimdi de Emiliano Zapata, Huerta'ya karşı kullanmak için silah istiyordu. Kendi komutası altında olmayan liderlerden birine "Elimde, birtakım savaş teçhizatları sakladığın yönünde istihbarat var" diye yazdı, "O tüfeklerden altı tanesini derhal bana yollamanı tavsiye ederim... şayet yollamazsan... sana ait büyükbaş hayvanların 50'sine el konulup bu karargâha getirilmeleri için emir verilecektir".[58]

Ocak ve şubat ayları, Chilpancingo üzerine yapılacak hareketle ilgili dikkatli hazırlıklarla geçti. Zapata, bir yandan diğer Guerrero liderleriyle ittifak müzakerelerine otururken, diğer yandan da bağlı liderlerin yürüteceği harekâtları ve karşılaşabilecekleri arızaları belirlemeye çalıştı.[59] Moreloslu liderler saldırılarını eşzamanlı hale getirmeyi öğrendiler. Böylece federal komutanlar aynı gün içinde üç dört ilçe merkezine birden yapılan baskını, içlerinden hangisinin ciddi olduğunu bilmeden püskürtmek zorunda kalacaklardı. Ayrıca, Kuzey Guerrero'daki stratejik şehirler ele geçirilip kalıcı olarak işgal edildi.[60] Savaş Bakanlığı bu hareketler üzerine alarma geçse de gönderecek takviye kuvveti yoktu.[61] Devrimciler, şubat sonuna gelindiğinde hazırdı. Zapata'nın taarruzdan sorumlu tuttuğu Jesús Salgado, cunta liderlerini hedeflerinin kuzeybatısındaki dağ kasabası Cuetzala'da toplantıya çağırdı.[62] Burada, her birinin üstleneceği rolün son ayrıntıları üzerinde çalıştılar.

Blanco'nun askerleri, 9 Mart'ta eyalet başkentinin güneyinde vaziyet aldı. Batıya doğru Salgado'nun, kuzeye doğru ise Castillo'nun bölüğü vardı. Zapata, 12 Mart'ta, Pueblo ve Morelos'tan yaklaşık iki bin askerle gelerek birkaç kilometre kuzeybatıdaki Tixtla'da geçici bir karargâh kurdu. Artık devrimci güçler, adı kötüye çıkmış General Carton komutasındaki bin dört yüz federale karşı toplamda neredeyse beş bine ulaşmıştı. İki gün sonra ise Zapata'nın emriyle şehir kuşatma al-

58. J. Zapata'dan Narcizo Medina'ya, 9 Şubat 1867, ASI. Zapata'dan Andres Figueroa'ya, 25 Ocak 1914, şurada zikredilmiştir, Figueroa Uriza, a.g.e., II, 566-7.
59. Zapata'dan Montano'ya, 3 Şubat 1914, AA
60. Magaña, a.g.e., III, 291-2, 298-9, 304-5. Figueroa Uriza, a.g.e., II, 569-79.
61. *El Independiente*, 3 ve 12 Mart 1914.
62. Magaña, a.g.e., III, 309-10.

tına alındı. Savaş Bakanlığı, bu acil durum karşısında bile bir yardım kıtası gönderemedi; Jojutla garnizonundaki birimler 12 Mart'ta, bütün güney bölgesindeki savunmayı felç ederek kazan kaldırmıştı.[63] Zapata, son saldırının 26 Mart'ta olmasını planlamıştı fakat harekete geçmek için yanıp tutuşan Guerrero lideri Díaz, 23 Mart'ta askerleriyle çıkageldi. Emirleri hiçe sayıp, peşinden gelen diğer kuvvetlerle beraber saldırıya geçerek federal hattı kırdı. Devrimciler, ertesi sabahın erken saatlerinde şehrin merkezini kontrolleri altına aldılar.[64] Acapulco'daki Amerika Konsolosu, Washington'a çektiği telgrafta dediği gibi, "Chilpancingo'nun düşüşü, bu bölgede şimdiye kadar yapılmış en kararlı savaş eyleminin sonucuydu".[65]

Carton, subayları, altı yüz askeri ve birçok teçhizatla birlikte Acapulco'ya doğru kaçsa da liderlerden Blanco ve Ignacio Maya derhal peşine düştü ve Carton, sonunda altmış kilometre güneydeki El Rincón köyünde teslim oldu. Birçoğu zorla orduya alınmış federal askerler silahları alınarak serbest bırakıldı ve birçoğu devrimci kuvvetlere katıldı. Ama General Carton da dahil olmak üzere kırk üç subay Tixtla'daki Zapatista karargâhına götürüldü. Burada Zapata, askeri mahkemede yargılanmaları emrini verdi. Bazıları serbest bırakılsa da diğerleri kasten ayaklanma çıkarmaktan suçlu bulunup ölüm cezasına çarptırılarak infaz edildiler. General Carton, 6 Nisan sabahında Chilpancingo şehir meydanında kurşuna dizildi.[66]

Bu duruşmalar olurken Zapatista karargâhı, Guerrero'nun önde gelen devrim liderlerini Tixtla'da bir cunta toplantısına çağırdı. Ayala Planı'nın 13. Madde'sine göre geçici bir vali seçmeleri gerekiyordu. General Blanco ve General Salgado arasından Salgado'yu seçtiler ve Salgado, kendinden menkul "Geçici Hükümetin Yöneticisi" sıfatıyla 28 Mart'ta iş başına geçerek, eyalet bürokrasisinde derhal temizliğe ve yeniden düzenlemeye başladı.

Ne var ki Salgado ve Blanco askeri taarruza kaldığı yerden devam ederken, siyaset genel olarak güvenilir astların eline bırakılmıştı, Blanco'nun güneye yönelmesi Acapulco'daki Amerika Konsolosu'nu öyle korkuttu ki ABD'den açıkta bekleyecek bir savaş gemisi göndermesini

63. *Mexican Herald*, 14-18 Mart 1914.
64. Savaşın değişik anlatımları için, bkz. Magaña, a.g.e., III, 310-15; Figueroa Uriza, a.g.e., II, 583-6; Custodio Valverde, *Julian Blanco y la revolucion en el estado de Guerrero*, Meksika, 1916, s. 48-9; ve Daniel R. Trujillo, "Memorias Revolucionarias de un suriano Zapatista" *El Legionario*, 15 Mart 1958.
65. Edwards'dan Dışişleri Bakanı'na, 30 Mart 1914, NA, 59: 812.00/11356.
66. Mahkeme oturumları ve sonuçları için bkz. Magaña, a.g.e., IV, 11-18.

istedi (ve aldı).[67] Salgado ise kuzeye yöneldi. Kuvvetleri 8 Nisan'da Iguala'yı ele geçirdi. İzleyen günlerde Jojutla ayaklanmasından gelen destek kuvvetleriyle beraber Taxco ve Buenavista de Cuéllar'ı da aldılar. Hatta Salgado, Michoacán ve Mexico Eyaleti'ndeki devrimcilere destek kuvvet bile gönderdi.[68]

O sırada Zapata da operasyonları yönetmek için Morelos'a dönmüştü. Elindeki saldırı kaynakları büyük ölçüde artmıştı. Chilpancingo ve El Rincón'da ele geçirilen toplar, makineliler, tüfekler, cephane ve hükümet fonları görev duygusuyla karargâha teslim edilmişti.[69] Her ne kadar aradaki uyumu korumak için Guerrero liderlerine takviye yapması gerekse de, Zapata bu malzemenin oldukça büyük bir miktarını Morelos ve Pueblo için sakladı. Böylece, donanımı ve cesareti artmış bir şekilde, hevesle seferi hızlandırdı. Devrimci hükümetin Guerrero'da göreve geldiği gün, Morelos liderlerine bir manifesto yayımlayarak, saldırılara devam etme çağrısında bulundu ve kısa süre içinde karargâha göndermeleri gereken raporları hatırlattı. De la O, nisan başlarında Mexico Eyaleti güneyine bir baskın düzenlerken, Mendoze ve Eufemio Zapata da, Morelos'un güneydoğusu ve Güney Puebla'daki plantasyon ve köylere saldırıp işgal etti. Zapata, Michoacán gibi çok uzaklardaki liderlere ise Mexico City'ye düzenlemeye niyetlendiği saldırı hakkında talimatlar gönderdi.[70] Nisan ortası itibarıyla, devrimci güçler Morelos'taki neredeyse bütün köyleri, ranchosları ve küçük kasabaları kontrol eder ve ilçe merkezlerine her gün saldırır hale gelmişlerdi.[71] Hâlâ ele geçiremedikleri yegâne haciendalar, García Pimentel'in Tenango ve Santa Clara haciendaları idi. Eyaletteki plantasyonculardan sadece Luis Jr. ve Joaquín, burada gerçekten de özel bir muhafız gücü (bir Fransız subay komutasında on Japon askeri) oluşturmuş ve kendileri de kalmış, baba topraklarının savunmasına yardım ediyorlardı. Fakat şiddetli devrimci saldırılar öncesinde, bu cesur gençler bile çaresizlik içindeydi. Ümitsizce yeni saldırıları bekleyen Luis, yerel cemaat kilisesinde günah çıkarmasına ve komünyona katılmasına rağmen teselli bulamadı. Öylesine derin bir bunalımdaydı ki ancak daha da pespaye, bayağı bir zevke sürüklenip de "gramafonda boğuk sesle plak dinlemeye başladık"larında ruhu yeniden canlandı. Kapıldığı histerik sefalet içinde, "Vatansever konuşmalar, tarihi

67. Edwards'dan Dışişleri Bakanı'na, 2 Nisan 1914, NA, 59: 812.00/11395.
68. Magaña, a.g.e., IV, 18-22.
69. Figueroa Uriza, a.g.e., II, 586-7.
70. Concha de Villarreal, "El indio tarasco decapitado por agrarista" *Todo*, 4 Kasım 1937.
71. Magaña, a.g.e., IV, 168-71. L. García Pimentel, a.g.e., s. n ft., 51-8.

sahneler, şarkılar ve müzik parçaları –bu lanetli makinenin, önceleri nefret ettiğim bütün bu şeytani repertuarı, artık... müthiş bir avuntuya dönüşmüştü" diyordu.[72] Kaderine razı gelip eyaletteki mirasını terk etmeye hazırlandı.

Ne var ki Zapatistaların cephanesi yine azalıyordu. Chilpancingo'daki ganimet bile birkaç büyük savaştan fazlasına yetmezdi. Üç bin ile dört bin kişilik bir devrimci kuvvetin bir kasabayı beş gün kuşatabilmesi için, iki yüz binden fazla mermi yakması gerekiyordu ve güneyde bu miktarda malzeme bulmak zordu. Kuzeyde, daha fazla pazarlanabilir mal –büyükbaş hayvan ya da pamuk– olan bölgelerde faaliyet gösteren ve Amerikan mühimmat satıcılarına daha kolay ulaşabilen devrim orduları, uluslararası sınır boyunca uzanan güvenilir bir ticaret ağını önceden kurmuş olduklarından, uzun seferleri planlayıp sürdürebildi. Oysa Zapata'nın satılmaya değer hiçbir şeyi olmadığı gibi, satabileceği güvenli bir pazarı da yoktu. Salgado, Guerrero madencilerine gümüş pezolar bastırıyordu. Fakat bunlar eyalet hükümetinin ve yerel ekonominin işlemesine ancak yetiyordu. Ayrıca önceden korunma karşılığı ödeme yapan plantasyoncuların şimdi korunacak şeker kamışları kalmadığından, ödeme yapmalarının gereği de kalmamıştı.

Zapata, düzenli bir seferberliğin olağanüstü ihtiyaçlarını karşılamak için önce ekimde Amerika'dan kredi sağlamaya çalıştı fakat Vázquez Gómez'den hiçbir yardım işareti alamadı. Bunun üzerine, Guerrero saldırısıyla meşgul olduğu sırada, Mexico City'deki Amerikan temsilcilerine adamlarını yolladı; birini Amerikan başkonsolosuna, ötekini de Gizli Ajan John Lind'in kendisine –kurnazlıkla ikna edip cephane satın almaları için. Bu çabalar, Lind nisan başlarında Washington'a döndükten sonra bile devam etti. Bir seferinde Lind'e manevra çevirip, zaten başaramayacağı bir iş olan Mexico City'ye girmeme sözü vererek kredi ayarlamaya çalıştı. Fakat Lind, Zapata'ya bağış için Kızıl Haç'ı görmesini tavsiye etmekle yetindi.[73] Zapata, ABD'yle kredi anlaşması yapmış ve mermileri satın almış olsa bile, tonlarca yükü, son sekiz kilometresi eşeklerin sırtında olmak üzere sınırdan iki bin beş yüz kilometre içeri karadan taşıtması fiilen olanaksızdı. Bu durumda, daimi bir tedarik olmadan, seferberlik için gerekli ritmi muhafaza edemezdi. Mexico City'ye yapılan saldırı tavsadı. Olabilirliği olan tek strateji, Morelos ve Pueblo'daki gerilla baskısını devam ettirmek ve bir fırsat çıkmasını beklemekti.

72. A.g.e., s. 64.
73. Stephenson, a.g.e., s. 265-6.

Derken o fırsat da çıktı –güneydeki ve kuzeydeki devrimciler için Kongre'nin altı ay önceki feshi kadar ani ve hayati bir talih kuşu. 21 Nisan'da Başkan Wilson Huerta'yı alaşağı etmek için beceriksizce bir girişimde bulundu ve ABD askeri güçlerine Veracruz limanını işgal etmeleri direktifini verdi. Ertesi hafta, federal birlikler, Decena Trágica'daki gibi, tüm merkez ve güney eyaletlerinden acil takviye olarak Federal Bölge'ye çağırıldılar. Morelos'takiler, eyaletteki altı ilçe merkezinden dördünü –Jonacatepec, Cuautla, Yautepec ve Tetecala– boşalttı ve hepsi anında Zapatista tarafından kuşatıldı.[74] Sonunda García Pimentels de geri çekildi. Genç Luis, Veracruz'dan gelen haberleri alınca "hepsi birleşip kendisine tuzak kurmuş gibi görünen bu kadar çok unsur karşısında derin bir öfke duygusu" hissetti. Artık gitmesi gerektiğini görerek, doğruca "kalan değerli birkaç ufak tefeği saklamak için" plantasyon şapeline gitti ve daha sonra hatırladığına göre, burada, "dizlerinin üstüne çökerek hakkındaki yüce hükmü duyan bir adam gibi ağlamaktan kendini alamadı..." "Büyük bir ıstırapla" topraklarında kalan birkaç kişiyi bir araya topladı ve 24 Nisan'da eyalet dışına, kuzeye doğru yönelmiş bir federal birliğe katıldı.[75] Morelos'un her yerinde eski düzenin ve eski ilerlemenin son kalıntıları da giderek bel veriyor ve yerine hızla devrimciler akın ediyordu. Bizzat Cuernavaca o kadar zayıf düşmüştü ki oradaki komutan bütün yabancıları uyarıp tüm Amerikalılara ülkeyi terk etmelerini emretti: Artık onların güvenliğinden sorumlu olamazdı.[76]

Ne Meksika ne de Amerika hükümeti savaş istemese de ve ikisi de bu durumun ihtimal dahilinde olmadığını bilse de, Huerta Amerikan müdahalesini kendi işine geldiği gibi, halka dört başı mamur bir istilanın ilk adımı gibi anlattı. Ona arka çıkan başkent basını, asrın dönümündeki gazeteciliğin karakteristiği olan vatanseverlik öfkesine tutuldu. Bir manşet "Meksikalılar Gringo Domuzlarını Boğazlarken, Kiliselerde Zafer Çanları Çalıyor" diye yaygara yapıyordu.[77] Amerikan denizci ve donanmasının Veracruz'a çıkmasının yarattığı şok, birçoklarına General Winfield Scott'un 1847'de Meksika'yı yerin dibine sokan çıkartmasını hatırlatmıştı. Huearta, olaylardan hâlâ haberi olmayan devrimci liderlere alenen af çıkardı ve "Yanquilandia domuzlarını" püskürtmek için girilecek ulusal mücadelede ittifak önerdi.

74. Magaña, a.g.e., IV, 171-4.
75. L. García Pimentel, a.g.e., s. 66-79.
76. King, a.g.e., s. 135.
77. *El Independiente*, 23 Nisan 1914.

Morelos'taki Huerta elçileri, derhal en önde gelen liderlerin komplarının yolunu tuttular. Federal subaylar, 24 Nisan'da, de la O'yu hükümete teslim olmaya ve Amerikalılarla savaşta yardıma davet ettiler. De la O'ya aynı davet iki gün sonra da, bu kez de artık Huertacı olmuş iki eski devrimciden, Joaquín Miranda ve oğlu Joaquín, Jr.'dan geldi. Mendoza'nın kampına da benzer bir teklif, yine benzer bir ajan olan Jesús Morales'ten gelmişti. Fakat hiçbir Zapatista lideri subayların bu teklifini kabul etmedi. Her seferinde durumu artık Tlaltizapán'da bulunan karargâha bildirerek yeni talimatlar istediler. Hatta de la O, kendi başına Mirandaları hain oldukları gerekçesiyle tutuklatarak yargılanmaları için karargâha gönderdi. Mendoza da Morales'e aynı şeyi yaptı. Tlaltizapán'da işbirlikçilere karşı direniş, son derece katıydı. Burada, Huertacı simsarlar getirdikleri önerileri sunamadılar bile; Palafox resmi şartları öğrenmek için Cuernavaca'daki yeni askeri hükümete kendi elçisini yolladı. Zapata, Veracruz olayının "kanını beynine fırlattığını" fakat Huerta ile birlik olmayı düşünemeyeceğini açıkladı. Eğer Amerikalılar gerçekten istilaya kalkışırlarsa, Cumhuriyet'i savunacaktı –fakat bağımsız bir şekilde, Ayala devriminin şefi olarak, federal güçlerle hiçbir bağlantı kurmadan. Güneydeki karargâha Amerikan hareketinin kısıtlı niteliği hakkında rapor geçen Antonio Díaz Soto y Gama gibi Mexico City'deki çeşitli dostlar da Zapatistaların bu kararını onayladılar. Palafox, askeri mahkemede vatan hainliğinden yargılanıp hüküm giyen Mirandalar ile Morales'i kurşuna dizdirdi. Guerrero ve Puebla'daki liderleri çağıran Zapata ise güney seferinin kaldığı yerden devamını emretti.[78]

Planı, yine Federal Bölge'yi eğer mümkün olursa Mexico City'ye doğru sıkıştırmaktı. Zapata'nın bu stratejisi Meksika siyasetinin gerçek oluşumundan çıkardığı berrak anlamı yansıtıyordu. Üç yıllık isyan sırasında, uğruna sadece kendisi ve liderlerinin savaştığı reformların gerçekleşmesinde diğer partilere güvenmemeyi çok iyi öğrenmişti. Savaşan kuvvetlerine verdiği ismin kendisi, iç savaşı nasıl algıladığını açıklıyordu. Kuzey, Kuzeydoğu ve Kuzeybatı Meşrutiyetçi Bölükler, yapmacık bir ulusal ordunun tali parçalarıyken, Zapata'nın Merkez ve Güney Özgürlük Ordusu kendi bölgesinin bağımsız bir temsilcisiydi. Morelos köylülerinin güvenliği Zapata'nın artık görebildiği gibi federal hükümetin iyi niyetinden değil, eyalet liderinin ulusal etkisinden kaynaklanıyordu ve ona göre ulusal etkiyi sağlamanın en kesin yöntemi ordusunun ulusal başkenti ele geçirmek için yaptığı disiplinli girişimlerden geçiyordu.

78. Magaña, a.g.e., IV, 183-4, 188-96.

Morelos'ta, Jojutla ve Cuernavaca'daki garnizonlar olmak üzere sadece iki adet toplama kampı kalmıştı. Devrimciler bunlardan ilkini ezici saldırılarla mayıs başlarında ortadan kaldırdı. Burada savaşan bin iki yüz federalden çoğu sonunda silahları ve cephaneleriyle birlikte devrime katılırken, yaklaşık doksanı dağınık bir şekilde Cuernavaca'ya geri döndü. Eyalet başkentini ele geçirmesi daha zordu. Derin yarıklarla çevrili sarp tepelerde doğal bir kale gibi dikilen şehir, kuşatma dışındaki bütün taktiklere meydan okuyordu. Zapata, mayıs sonlarına doğru burayı kuşatarak haziran başında yakın izlemeye almıştı. Böylece eyaletteki son federaller de ara sıra takviye kuvvet veya tedarik alsalar ve ferahlasalar da umutsuz ve eli kolu bağlı bir durumda kalmışlardı.[79]

Zapata, bu sırada diğer devrimci kuvvetleri çoktan Federal Bölge'ye doğru harekete geçirmişti. Zapatistalar bölgenin aşağı yarısına dağılmış olan dağ köylerini neredeyse her gün yoklayıp, küçük ordu keşif kollarını ortadan kaldırıyor ya da halkı kendi yanlarına çekip savaşacak adam toplamaya çalışıyorlardı.[80] Zapata, 10 Haziran'da güneyli liderlere, artçı birlikler dışındaki bütün güçlerini "Cumhuriyet'in kalbine doğru ilerlemeye devam etmek üzere" toplamaları emrini verdi.[81] Buradaki Amerikalı bir ajana göre, haziran sonuna doğru şehrin Zapatistalar tarafından istilası kaçınılmaz görünüyordu.[82]

Zaferin eşiğindeki Zapatista liderleri başkenti şartlı alma gibi yeni bir hevese kapıldılar. Meşrutiyetçilerin, kuzeyde Zacatecas'ta kazandığı çok kritik bir zafer ve batıda Guadalajara'da kaydettiği kaygı verici ilerleme üzerine, Huertacı ajanlar güneyde bu şansı ileri sürmeye başlamışlardı. Huerta takımının tepe siyasetçileri kuzeydeki bu harekete karşı müthiş bir kin besliyorlardı –kısmen hareketin, şayet iktidara gelecek olursa, onların el atamayacakları kadar zengin, örgütlü ve dayanışma içinde olmasından, kısmen de eski bir Porfiriocu olan ve köklerine ihanet ettiği halde komutaya geçebilen lideri, Vali Carranza'ya duydukları nefretten dolayı. Zapatistalardan, bu daha kısa daha koyu ve daha köylü "Yerli" takımından ise hâlâ iğreniyorlardı. Bu yüzden, artık kazanamayacaklarının bilinciyle bu güneyli hödükleri bir tür pazarlıkla kandırmaya, onları iktidara getirerek ulusal devrimi bölüp başrolü kapmaya çalıştılar. Fakat Zapata bu tarz manevralara pabuç bırakmadı. Muhtemelen Palafox'un tavsiyesiyle, 1 Haziran'da liderle-

79. A.g.e., IV, 217-29. Ayrıca bkz. King, a.g.e., s. 152-202.
80. Magaña, a.g.e., IV, 206-8.
81. Karargâh genelgesi, 10 Haziran 1914, AA.
82. Canada'dan Dışişleri Bakanı'na, 23 Haziran 1914, NA, 59: 812.00/12323.

rine –"gerçekleştiği takdirde Halk'ın davasına zararla sonuçlanabilecek yanlış yorumlardan, ölümcül sapmalardan ve çarpık niyetlerden kaçınmak için"– karargâhtan geçirmedikçe hiçbir beyanatı yayınlamamaları talimatı gönderdi.[83] Meşrutiyetçiler gibi Zapatista karargâhının da talebi, koşulsuz feragattı.

Sonunda Huerta yenilmiş ve rezil olmuş bir halde 15 Haziran'da istifa ederek, Don Porfirio'yu götürmüş olan *Ypiranga* gemisiyle sürgüne gitti. Ama hükümeti kaldı; ordu savaşı bırakmıyordu. Açık bir son dakika tezgâhıyla Francisco Carbajal başkanlığa yükseldi. Geçici Başkan Carbajal, meşum Juárez anlaşmasını Díaz hükümeti adına müzakere edip imzalamış ve bu yüzden de ülke devrimcilerinin gözünden sonsuza dek düşmüş, eski Porfiriocu Anayasa Mahkemesi hâkimiydi. Bu seferki olta, başka bir uzlaşmaydı.

Zerre kadar devrimci değidi. Zapata ise Meşrutiyetçiler batıdan yaklaştıkça pazarlık gücünün çoğunu kaybetmesine rağmen, müzakerelere her zamanki uzlaşmazlığıyla karşı çıkıyordu. 17 Haziran'da Mexico City'den gelen gergin devrimci temsilciler, ona Huerta'nın istifa ettiği ve başkenttekilerin de şehrin onun tarafından zapt edilip yağmalanacağı korkusuyla "tir tir titredikleri" haberini verdiklerinde, kendisinin garanti verdiği iddialarını hiç tereddütsüz bir kenara itti. Elçilerine, yirmi bin askerle harekete geçip başkente ilerlemeyi planladığını söyledi. En fazla üç gün içinde şehri işgal edeceklerini ilan etti. Subayları hiçbir yağmalamaya izin vermeme konusunda kesin emir almışlardı ama siyasi olarak kimseyc hiçbir ayrıcalık tanımayacaktı.[84] "Şunu tekrar etmekte fayda var ki" dedi liderlerine, "Ulusal Egemenlik, hiçbir koşul olmadan Devrim'e teslim edilmedikçe, herhangi bir hükümetle hiçbir alışverişimiz olmayacak".[85] Kanıt olarak da ertesi gün, Mexico City'nin güney banliyölerindeki önemli bir kasaba olan Milpa Alta üzerine bir saldırı düzenledi ve yerleşim iki günde düştü.

Zapata, 19 Temmuz'da önde gelen liderleriyle Ayala Planı Onay Yasası karşısındaki resmi konumlarını dikkatle belirlemek üzere bir araya gedi. Aradıklarının "her şeyden önce Meksikalıların büyük çoğunluğunun ekonomik bakımdan gelişmesi olduğunu" ve "her şeyi hükümet personelinde basit bir değişikliğe indirgeyen o menfur gösteriye her zaman karşı duracaklarını" belirtip, ülkenin muhteşem halk

83. Karargâh genelgesi, 1 Temmuz 1914, AZ, 27: 21.
84. Zapata'dan komutası altındaki lider, subay ve askerlere, 14 Temmuz 1914, ARD, 12: 34A: 1.
85. Santiago Orozco'dan Merkez ve Güney Kurtuluş Ordusu lider, subay ve askerlerine, 17 Temmuz 1914, AZ, 27: 21.

ordusunun önderleri tarafından oluşturulmayan herhangi bir otoriteyi şeklen tanımayacaklarını bildirdiler. "Kanları ve canları pahasına" savunmayı üstlendikleri üç özel sorumlulukları vardı. Öncelikle, Ayala Planı'nın toprak meselesiyle ilgili hükümleri "anayasa maddesi mertebesine yükselene" kadar "çabalarını durdurmayacaklar"dı. İkincisi, Pascual Orozco'nun indirilip devrimlerinin ulusal liderliğine Zapata'nın seçildiğini onaylıyorlardı. Ve üçüncüsü, "Huertacı hizmetkârlar ve eski rejimin diğer şahsiyetleri" tüm dairelerden temizlenmediği ve "Ayala Planı'na bağlı, toprak reformlarını bir an evvel uygulamaya dönüştürecek" adamlardan oluşan "yeni bir hükümet kurulmadığı sürece" güneyli liderler "görevlerini yerine getirilmiş" addetmeyeceklerdi.[86] Palafox'a göre bu belge her şeyin esasıydı. Zapata'ya devrimciler arasında yaygın şekilde dağıtmasını tavsiye etti.[87]

Sonun yaklaşmasına rağmen, Carbajal ve hempaları hâlâ bir pazarlık ümidi taşıyorlardı. Örneğin gedikli bir siyasetçi, Yurttaşlar Ulusal Savunma Komitesi adına Zapata'ya mektup yazarak, Carbajal'ın Ayala Planı önerilerini özellikle de toprak sorunuyla ilgili olanları desteklediği konusunda teminat verdi. Bu ve diğer cömert tavizler karşılığında, Zapata'dan tek istediği düşmanlıktan vazgeçip bir antlaşma imzalamak üzere delege göndermesiydi.[88] Mexico City'deki Zapata temsilcilerine Carbajal'ın kendisi de aynı düzmece önerilerde bulunuyordu. Bir sabah tıraş olurken kendisiyle mülakat yapan iki genç öğrenciye inanılmaz bir vaatte bulunmuş ve başkenti cephaneliği ve garnizonlarıyla beraber Zapata'ya teslim edeceğini söylemişti. Karşılığında ise Zapata'dan sadece başkentlilerin "canına ve malına" saygı göstereceğine dair söz istiyordu. Gençlere, hırçın bir şekilde "tıka basa zaferlerini yiyen" diye tanımladığı Carranza ile güneyli liderlerin hiçbir anlaşmaya varamayacaklarını garanti etti.[89]

Oysa bu gelip geçici üvertürler, Zapatista karargâhındaki hiçbir dinleyiciyi heyecanlandırmadı. Zapata hâlâ kuvvetlerini kendi istimleriyle şehre sokmanın hesabını yapıyor ve mümkünse bunu ayaklanan bir şehir merkeziyle varoşlardan gelen bir saldırının koordinasyonu sayesinde başarmayı planlıyordu.[90] Palafox, "Devrimin herhangi bir önyargıya kurban olmaması" için Zapatista ajanlarının hareketlerini

86. Ayala Planı'nın Kabul Yasası, 19 Temmuz 1914, a.g.e.
87. Palafox'tan Zapata'ya, 24 Temmuz 1914, AA.
88. Samuel Espinosa de los Monteros'tan Zapata'ya, 25 Temmuz 1914, ARD, 12: 34A: 2. Öteki imtiyazlar için, bkz. Womack, a.g.e., s. 312-13.
89. Magaña, a.g.e., IV, 208, 210-13.
90. Zapata'dan Heliodoro Arroyo'ya, 26 Temmuz 1914, AA.

pür dikkat takip ediyordu.[91] Meşrutiyetçilerin Guanajuato üzerinden Queretaro'ya doğru baskıyı ve pazarlık güçlerini her geçen gün artırmalarına rağmen, Zapata her türlü görüşmeye sert bir şekilde karşı çıktı. Onay verdiği tek görüşme, açıkça siyasetçilerden daha çok güvendiği ordu subaylarıyla olandı. Ulusal Askeri Koleje gitmiş güvenilir bir devrimci olan elçisini doğrudan onlara yolladı. Ve 10 Ağustos'ta sivil suçları olmayan subaylara ve askerlere genel af çıkaran emrini yayımladı.[92]

O zamana kadar Meşrutiyetçi ordular şehre o kadar yaklaşmıştı ki Zapata'nın en büyük kazancı ortak bir istila olabilirdi. Şaşırtıcı bir şekilde, hiçbir rol almadı. Öyle ki sonunda başkent siyasetçileri münhasıran Carranza temsilcileriyle anlaşmaya varmaya karar verdiler; ve Zapata onları durduramadı. 13 Ağustos'ta Mexico Eyaleti'nin orta-kuzeyinde küçük bir kasaba olan Teoloyucan'da, Savaş Bakanlığı yöneticileri federal orduyu Meşrutiyetçi lider General Alvaro Obregón'a teslim ettiklerinde, orada tek bir Zapatista gözlemcisi dahi yoktu. Teoloyucan antlaşmaları devrim hakkındaki acımasız bir gerçeği bir anda gözler önüne serdi. Meksika halkının kesin zaferi henüz kazanılmıştı; zorlu bir on sekiz aydan sonra ve büyük ölçüde kendi araçlarıyla –yakın akrabalar olarak değil ama hısımlar olarak, birlik olarak değil ama işbirliği yaparak kazanılmış bir zafer. Şimdi ilişkilerine enerji yükleyen soru, adeta kendi imgelerinde yarattıkları bu muhtelif önderlerin, onların bu zaferini örgütleyip korumak için bir araya gelip gelemeyecekleriydi.

Antlaşmalar Zapatistaları yok saysa da onları ortadan kaldıramazdı. Zapata'nın iyi bir siyasi fırsatı elden kaçırdığı doğruydu ama hiç değilse, onursuz tavizlerden kaçınırken yakalanmıştı tam bir devrimci onuru yakalamaktaki başarısızlığa. Zapatistaların Huerta'nın devrilmesine katkıda bulunduğu da çok açıktı, devrimin, keşifleri ve umutlarıyla birlikte, ülke tarihinin seyrine girmesini sağladıkları da. Gerçekten de o ağustos gecesinde güney dağlarında yanan kamp ateşlerinin başkentteki herkes tarafından görülebilecek titrek ışıkları, Zapatistaların orada olduğunun inkâr edilemez kanıtlarıydı.

91. Palafox'tan Angel Barrios'a, 7 Ağustos 1914, A A.
92. Magaña'da alıntılanmıştır: a.g.e., IV, 209-10.

VII

Kır Ahalisi Meşrutiyetçileri Tanımıyor

"Bunların hepsi bir avuç piç kurusu"

Sekiz aylık iç savaşın ardından Mexico City tekrar devrimcilerin eline geçmişti. Sonora'dan Chiapas'a kadar halk, önce biraz tereddütle ama sonra coşkuyla barışın geri dönüşünü kutladı. Barış sanki bir deprem ya da bir mucize gibi beklenmedik bir haberdi. Ozanlar sokak köşelerinde barış türküleri söylüyordu.[1]

Tüm eyaletler içinde herhalde en çok Morelos'un rahat bir nefes almak için sebebi vardı. Zengin kırsalı harap duruma düşmüştü. Sadece birkaç şeker plantasyonu hasadını satabilmişti, o da Zapatista'nın himayesinde; diğerlerindeyse işler "neredeyse durma noktasına gelmişti."[2] Eyalet ilçelerinin merkezleri, hatta başkenti bile hayalet birer şehre dönüşmüştü –evler ve dükkânlar boşalmış, çıkan yangınlarla çatıları çökmüş, geriye sadece dumandan kararmış yıkık dökük duvarları kalmıştı. Köylerdeki terk edilmiş harabeleri yaz boyunca uzayan çalılar kaplıyordu. Son yıl, sadece Morelos, nüfusunun beşte birinden fazlasını kaybetmişti.[3]

Ama barış sağlanmış olsa da hiç huzur yoktu –ne Morelos'a ne de başka bir eyalete. Meksika'nın devrimci liderlerinin ortak halkçı amaçları doğrultusunda güç birliği yapmayı beceremedikleri bir kez daha ortaya çıkmıştı. Önceleri, Madero döneminde devrimin ne olduğu konusunda dalaşmışlardı; şimdi, Huerta'dan sonra ise, sadece devrimin nasıl yönetileceği ve nasıl garanti altına alınacağı konusunda dalaştılar. Bölünmeleri ise aynı derecede şiddetliydi.

İktidar için iki büyük grup kapışıyordu. Her ikisi de Meşrutiyetçi hareketin fraksiyonlarıydı. Bunlardan biri, hareketin kurucusu

1. Bkz. Simmons'ta zikredilen şarkılar: a.g.e., s. 132-3, 521.
2. *El hacendado mexicano*, XX, 231 (Şubat 1914), 41; 232 (Mart), 81; ve 233 (Nisan), 121.
3. Holt Büttner, a.g.e., s. 23.

ve şimdi Birinci Şefi olan Vali Venustiano Carranza'yı destekleyen gruptu. Karşı grup ise, bir zamanların eşkıyası, sonradan ülkenin en güçlü devrimci generali olan, "Kuzeyin Santoru" Francisco Villa'nın etrafında toplanmış olan muhalefetti. Dıştan bakıldığında, Villistalar ile Carrancistalar birbirine benziyordu. Her iki grubun da silahlı örgütü vardı; Villa'nın ünlü Kuzey Bölüğü, Carranza'nın ise Kuzeydoğu ve Kuzeybatı Bölükleri. Ve her ikisi de birbirini tutmayan rakip unsurlardan müteşekkil toplama yığınlar halindeydi; iki tarafta da eski Maderistalar, sonradan olma devrimciler, hatta eski científicolar ve Reyesçiler bulunuyordu. Meksika'ya gelen Amerikalı bir araştırmacı gazeteci, iki grubu birbirinden ancak Wall Street'in hangisinin tuttuğunu bularak ayırt edebilirdi.[4]

Fakat Amerikalıların da sezdiği gibi, söz konusu olan iktidardan ibaret değildi. Genç bir Meksikalı gazeteci, hangi tarafa katılacağını düşünürken aradaki ayrımı fark etti. Sonunda katıldığı Villismo'yu tarif ederken, hareketin karakterine ilişkin hoş bir içgörü dile getirdi. *"Descontentadiza"* dedi buna ve *"liberrima, inconsciente, arrolladora"* – huzursuz, memnun etmesi güç, sapına kadar özgür, bilinçsiz, baskın.[5] Siyasi olmaktan çok doğal bir güç olan Villista takımı, dal budak sarmış bir kargaşaydı. Bu kuzeyli serseriler, halkçılıklarına hiçbir gerçek neden gösteremezlerdi. Sığır çobanları, katırcılar, eşkıyalar, demiryolu işçileri, uyuşturucu satıcıları, mülteci ırgatlardan toplama Villistaların hiçbir belirgin sınıf aidiyeti ya da yerel bağı yoktu. Ve General Felipe Ángeles gibi belli birtakım ihtiraslı operatörler için bu düzensizlik bir fırsattı. Ángeles, Huerta'yı yüzüstü bıraktıktan sonra ordu komutanı ve belki de daha sonra başkan olabilme umuduyla devrime katılmıştı. En kolay çekip çevirebileceği karargâh, başka hiç kimse bunu yapamayacağı ya da yapmayacağı için, Villa'nın karargâhıydı; o da entrikalarını burada kurguladı.[6] Fakat o bile Villismo'ya net bir yön veremedi. Villa düzensizliğin vücut bulmuş haliydi ve adamları da kendilerine onu örnek alıyordu.

Öte yandan Carranza takımı, davasını şekli meşruiyet üzerine kurmuştu. Hareketin üst komuta ve yerel kadrolarını oluşturan yeni, ulusalcı girişimciler, Villistalara göre çok daha planlı programlı davranıyorlardı. Talan yapıyorlarsa bunu eğlenmek için değil, iş için yapıyor-

4. Lincoln Steffens, *Autobiography*, New York, 1931, s. 715. Yazara göre, olayın sorumlusu Villa'dır.
5. Martin Luis Guzman, *El Aguila y la Serpiente*, 9. Basım, Meksika, 1962, s. 213-14.
6. Luis Fernando Amaya C, *La Sob'erana Convention Revoluaonarta, 1914-1916*, Meksika, 1966, s. 17-18, 24-5. Basilio Rojas, *La Soberana Convention de Aguascalientes*, Meksika, 1961, s. 61.

lardı. Carrancista generallerinin tahayyül ettiği gelecek, serserilerin hayallerinin çok ötesinde, garantiye alınmış ve (had safhada zorunlu!) resmen tescil edilmiş ve toplumsal olarak kabul edilebilir gelecekti. Ve bunu başaracak, pozitif, açık seçik bir politikaları vardı. Önce hükümette toptan bir temizlik yapacaklardı. İktidarı ele geçirmek için eski ordusuyla birleşmesinden endişe ettikleri Ángeles'ten de işte bu yüzden korkuyorlardı. Ardından kendi rejimlerini örgütleyecek ve başkanlığa kadar uzanan sağlıklı bir reform sistemi kuracaklardı.

Bu rekabetin bir kenarında ise Zapatistalar duruyordu. Bu hareket de Villismo gibi halkçı ve gayri resmi idi. Ancak bağımsız Ayala devriminin doğuşuyla ortaya çıkan bu grup, sıra dışı bir siyasi dayanışmaya sahipti. Yapayalnız ve yoksuluk içindeki Zapatistalar, Morelos'un köylerinde sağlam bir tabanı çoktan güvence altına almış ve amaçlarını puebloları savunmak olarak tanımlamışlardı. Son katılımlar da sıkı ve militan bir ideolojiyle birbirlerine yapışmalarını sağladı. Yeni gelenler metropol entelektüelleriydi, Huerta'nın Mayıs 1914'te kapattığı anarko-sendikalist Dünya İşçi Evi'nden gelen sığınmacılar. İşçi Evi yasaklandıktan sonra bölündü. Pek çoğu başkentte yeraltına çekildi ve daha sonra Carrancistalara katılıp işçileri Kızıl Taburlara örgütlemeye çalıştılar. Diğerleri ise Morelos'un güneylerine kaçtılar ya da –Antonio Díaz Soto y Gama, Rafael Pérez Taylor, Luis Méndez, Miguel Mendoza López Schwerdtfeger ve Octavio Jahn gibi– kaçmış olanlara yakın durdular. Tümü kentlileşmiş radikallerden oluşan güneye gidenler, belirli bir anarko-sendikalist çizgi izlemedi. Pérez Taylor, Méndez ve Mendoza L. Schwerdtfeger asıl olarak kentli işçi sınıfıyla uğraşıyor ve kararsız Marksistler gibi görünüyorlardı. Jahn, söylenenlere bakılırsa 1871 Paris Komünü'nün eski tüfeklerinden bir Fransız sendikacıydı. Hem 1899'da Liberal hareketin hem de 1912'de Sosyalist Parti'nin kurulmasında rol oynayan genç avukat Soto y Gama ise Tolstoy ve Kropotkin'in iyi köylü öğretisinin tutkulu bir müridiydi.[7] Ama bu profesyonel devrimciler bir araya gelip, en son jargonla, bir "Toprak ve Özgürlük" kuramı ortaya attılar. Ve Palafox bu isimlere Zapatista karargâhına getirip, çeşitli sekreteryal görevler verdi. Soto y Gama fikirlerin detaylandırılmasına ve rafine edilmesine öncülük etti; agrarismo doktrini ve oradan hareketle ortaya çıkan agraristas kültü temel olarak onun çalışmasıydı. Yani Zapatistalar 1914 yazı ve sonbaharı boyunca, giderek artan ölçülerde agraryanizmi sadece ulusal politikanın gerekli

7. Rosendo Salazar, *La Casa del Obrero Mundial*, Meksika, 1962, s. 145-9, 187, 212-15. Miguel Mendoza L. Schwerdtfeger, *Tierra Libre!* Meksika, 1915. Soto y Gama ile kişisel görüşme.

bir öğesi olarak değil ama başlı başına, hatta yegâne politika olarak önermeye başlar gibiydiler. Zapata'nın kendisi ve yerel liderleri aslında o kadar da tutkulu değillerdi bu konuda: Ayala Planı'nın mütevazı sloganını hiç değiştirmediler: "Reform, Özgürlük, Adalet ve Hukuk". Ama yerel uzlaşmazlıkları, belli ki yeni birimlerinin sert bildirilerini tasdik ediyordu.

Ülkenin önde gelen liderleri Huerta'ya karşı kazandıkları zaferin hemen ardından yeni bir raund için askeri olduğu kadar siyasi hazırlıklara da zaten başlamışlardı. Villa ve Ángeles, güçlerini Chihuahua'da toplamaktan vazgeçmişti. Merkezde ve güneyde ise Meşrutiyetçilerle Zapatistalar arasındaki sahada yaşanan gayri resmi işbirliği –özellikle Mexico Eyaleti'ndeki Michoacán'da hayata geçen dostluk anlaşmaları– kısa sürede son buldu.[8]

Carrancistalar taleplerini tartışmaya yer vermeyecek netlikte koydu. Federal ordunun Obregón'a teslim olduğu 13 Ağustos akşamı, Zapatista keşif devriyeleri, federallerin Federal Bölge'nin güneyinde hâlâ askeri karargâhları bulunan küçük şehirleri Meşrutiyetçiler gelip de yerlerini alana kadar boşaltmadıklarını bildirdi.[9] Zapatistaların bilmediği, bu işlemin Obregón'un o gün erken saatlerde Teoloyucan'da müzakere ettiği teslim koşullarına harfiyen uygun yapıldığıydı.[10] Böylece Carrancistalar, başkent yolunu Zapata'ya kapatmış oluyordu.

Zapatista liderleri bu düşmanca tavır karşısında fazla şaşırmamış olmalıydı. Meşrutiyetçilerin kuzeyde Ayala Planı'na uygun hareket eden birkaç lideri saf dışı bıraktığını zaten öğrenmişlerdi.[11] Zapata'nın kendisi de kibirli Carranza'dan bağımsız davrandığını hiçbir zaman saklamamıştı. Daha Mayıs 1913 başlarında yaptığı bir konuşmada, "Kuzeydeki silahlı hareketin" lideri olarak tek başına Carranza'nın değil, birkaç liderin birden adını anmıştı.[12] Ekim 1913'le birlikte "Carrancista hareketinin" alışılmadık iddialarını not etmişti.[13] Yine de kuzeylilerle bir birlik oluşturmak için "büyükelçiler" atadığında, bunları sadece Carranza'nın karargâhına değil, diğer

8. Magaña, a.g.e., IV, 275-92. Romero Flores, a.g.e., s. 124-5. I. Thord-Gray, *Gringo Rebel (Mexico, 1913-1914)*, 3. Basım, Coral Gables, 1961, s. 380-7.
9. Magaña, a.g.e., IV, 240. Thord-Gray, a.g.e., s. 388.
10. Bkz. Juan Barragán'daki Tahliye ve Fesih Şartları'nın 3 ve 4 numaralı maddeleri: *Historia del Ejercito y de la Revolución Constitucionalista*, 2 Cilt, Meksika, 1946, I, 600-2. Bkz. ayrıca Armando de Maria y Campos'taki, Obregón'un, birlikleri Mexico City'nin güneyindeki federal kuvvetlere yardıma giden Luico Blanco'ya verdiği genel emirler: *La Vida del General Lucio Blanco*, Meksika, 1963, s. 104.
11. Manuel Palafox, "La paz que Carranza propuso a Zapata" *El Universal*, 28 Haziran 1934.
12. *El Imparcial*, 1 Mayıs 1913.
13. Zapata'dan to F. Vázquez Gómez'e, 24 Ekim 1913, AZ.

altı liderin karargâhlarına da gönderdi. Şubat 1914'de Meşrutiyetçi bir temsilci Zapata ile birkaç kez görüştü ve bu görüşmelerde Zapata'dan "General [metinde aynen böye] Caranza'ya ayak uydurmasını, daha doğrusu koşulsuz şartsız Caranza'yı tanımasını istedi. Bu adımı attığı takdirde" Zapata'ya "kısa süre içinde kendisinin ve grubunun siyasi ve agraryan özlemlerinin karşılanacağına" dair güvence verdi. Ancak Meşrutiyetçilerin bu ve diğer girişimleri bir sonuç vermedi. Aynı ajan daha sonra şöyle hayıflanıyordu: "Söylediklerimi duydular fakat önemsemediler ve sonunda reddettiler". Zapata ona kimsenin, hatta Villa'nın bile asla Sr. Carranza'yı tanımayacağını söylemişti.[14] Savaşın sonlarına doğru, anarko-sendikalistlerden ve umutsuz muhafazakârlardan Carranza hakkında kötü raporlar alan Zapata, tavrını daha da ilerletti. Bir Carrancista elçisine –daha çok ressam Dr. Atl olarak tanınan bir Dünya İşçi hareketi entelektüeli Gerardo Murillo'ya– söylediği gibi, Carranza'yı Baş Lider olarak tanımamakla kalmayacak, üstüne bir de "Cumhuriyet'in tüm devrimcilerinin Ayala Planı'nı tanıması"nda ısrar edecekti ki bu plana göre ulusal cunta geçici bir başkan atarken, Zapata'dan da Yüce Lider olarak söz ediliyordu.[15] Kısa süre sonra, Zapata'nın sekreterleri, Palafox, Soto y Gama ve Reynaldo Locana, Carranza'yı "sağlıksız bir unsur" ve "bir burjuva olduğu... ve bu nedenle Ayala Planı'nı tanıyamadığı" argümanıyla diğer Carrancista temsilciler nezdinde kınadılar.[16] Onlardan etkilenen Zapata, Carranza'nın kişisel samimiyetini dahi reddetti. Carranza'nın Mexico City'e geldiği günün ertesinde de Meşrutiyetçilerin önde gelen üç dört generalinden biri olan Lucio Blanco'ya açıkça şunları yazdı: "Tüm açıksözlülüğümle şunu belirtmek isterim ki bu Carranza'ya hiç güvenmiyorum. Onda aşırı bir ihtiras ve halkı aptal yerine koyma eğilimi görüyorum..."[17]

Ve mademki Carrancistalar Zapatistaların başkente girmesini engellemişti, Zapatistalar da kendi bölgelerini geçişe kapattılar. Tam bu günlerde, üç yüz Meşrutiyetçi kuzey ordularının atlarından ve katırlarından oluşan büyük bir sürüyü otlatmak için Chalco yaylalarına getirmişti. Bölgedeki Zapatista komutanı grubu kuşatıp silahlarına el koydu ve tutsak olarak Yautepec'teki güney karargâhına gönderdi. Askerler burada serbest bırakılsalar da subaylar tutuklandı.[18]

14. G. García Aragón'dan A. Robles Domínguez'e, 5 Ağustos 1914, ARD, 9: C: 24.
15. Zapata ile Dr. Atl arasındaki görüşme tutanakları, 28 Temmuz 1914, AZ, 27: 21.
16. A. Robles Domínguez'e iletilen imzasız rapor, n.d. (Ağustos başları, 1914?), ARD 11: 31:32.
17. Zapata'dan Blanco'ya, 21 Ağustos 1914, AZ, 27: 21.
18. Magaña, a.g.e., IV, 242.

Öte yandan Zapatistaların, Carranza'nın en tehlikeli rakibi Villa ile olan ilişkileri de sır değildi. Villa, Meşrutiyetçi kampanyalarda öne çıktığı anda, Zapata onu Carranza ile aynı mertebede bir lider olarak tanımıştı. Zapata'nın "büyükelçilerini" gönderdiği yedi liderden ilki Villa idi. Ve 1913 Kasım ayında ilk kişisel temas başladı. Para olmadığı için, masraflarını kendi karşılayan Gildaro Magaña dışında Zapatista "büyükelçiler"i kuzeye gidemedi. Genç Magaña, bir yıl önce, Madero rejimi sırasında birkaç ay Villa ile birlikte Mexico City'de tutsak kalmış ve bu sırada okuma yazma öğrenmesine yardım ederek Villa'nın dostluğunu kazanmıştı. Aynı zamanda ona Ayala Planı'nı da açıklamıştı.[19] Bu yüzden Magaña, Veracruz, Havana ve New Orleans üzerinden dolaşarak Matamoros'a vardığında, doğal olarak Villa'yı en olası kuzeyli aday olarak görüyordu.[20] Ve önüne de herhangi bir engel çıkmadı. Carranza o sırada ülkenin diğer bir ucunda, Sonora'da idi; Chihuahua'daki Villa'ya ulaşmak için geçmesi gereken Tamaulipas ve Nuevo León eyaletlerini yöneten devrimci general ise, kısa bir süre önce bir haciendayı kamulaştırıp, rençberler arasında paylaştırarak kırsal kesimin sempatisini kazanmış olan Lucio Blanco idi. Blanco'nun Kurmay Başkanı Francisco Múgica ise Magaña'nın çok yakın bir çocukluk arkadaşıydı. Magaña'nın umutları bu ortamda iyice yeşerdi ve Villa'nın 16 Kasım'daki etkileyici Ciudad Juárez zaferinden kısa bir süre sonra bir görüşme için oraya gitti. Villa'nın "toplumsal" adanmışlığının ne denli sağlam olduğunu söylemek mümkün değildi gerçi ama en azından onun iyiliğini isteyen Magaña'ya samimi görünüyordu. Nitekim daha önce, Maderista rejimi sırasında, Carranza'nın Chihuahua'da başlatılan bir dizi toprak reformunu yürürlükten kaldırma önerisini reddetmişti; hatta bu reformları devam ettirmek için bir eyalet tarım komisyonu kurmayı planlıyordu. Ayrıca, kendi bölgesi Durango'da, Calixto Contreras ve Orestes Pereyra gibi toprak reformuna sıcak bakan olan diğer kuzeyli liderlerden de övgüyle bahsediyordu. Ve companeritosu Zapata ile hiç karşılaşmamış olsa da onun "ilkeli devrimciler"i birleştirme arzusuna içtenlikle katılıyordu. Bu konudaki ilgisini kanıtlamak için Zapata'yla irtibata geçti.[21]

Zapata ise Mart 1914 itibarıyla Villista temsilcilerinin sözlerine dikkatle kulak vermeye başlamıştı: Getirdikleri haberler, önde gelen güneyli liderlerin bir cunta oluşturmasını hızlandırabilirdi.[22] Ağustos

19. A.g.e., II, 146-64.
20. Yazarın yolculuk izlenimleri için, bkz. a.g.e., III, 271-4.
21. Konferans için, bkz. a.g.e., III, 284-8.
22. García Aragón'dan A. Robles Domínguez'e, 5 Ağustos 1914. ARD.

ortalarında, Mexico City'ye Villista temsilcilerinin Zapatista karargâhlarında ne kadar saygınlık gördüklerine dair raporlar gelmeye başlamıştı. Magaña'nın daha önceden görüştüğü bir Villista, özellikle gelip Zapata'dan "ateşli bir Carranza aleyhtarı olduğunu göstermesini" istemişti.[23]

Bununla birlikte, Garrancista kampındaki pek çok lider de Zapata'yla anlaşmaya önem veriyordu. Kendileri de radikal olan bu liderler, onun toprak reformu için verdiği mücüdeleyi takdir etmekteydi. Ayrıca, onu Villa'ya kaptırmanın sonuçlarından da korkuyorlardı. Oluşacak bir Villa-Zapata hattı, Meşrutiyetçilerin iktidarı ele geçirmesini zora sokup kurnaz bir muhafazakâr kliğin başa geçmesine sebep olabilirdi. Özellikle de federal bağlılık ve bağlantıları olan Felipe Ángeles'den korkuyorlardı. Hatta onun yükselmesini önlemek için, Zapata konusunu Baş Lider'lerine açmaktan imtina etme cüretini bile gösterdiler. Carranza için Zapata'nın "ayak takımı"nın Emilio Vazguez'in 1912'deki "çete"sinden bir farkı yoktu ve birleşip Madero'ya karşı ittifak kurdukları Orozco'nun hainlerinden de daha ehven değillerdi; o yüzden de Morelos hareketiyle herhangi bir birlikteliği kesinlikle reddetti.[24] Ancak Villa ve Zapata yavaş yavaş karşılıklı ilişkilerini geliştirirken, merkezdeki ve güneydeki Carrancista sözcüleri bundan bağımsız olarak Zapata'yı kendi taraflarına çekebilmek ya da en azından Villa'dan uzak tutabilmek için ellerinden geleni yaptılar. Carranza'nın özel sekreteri, 27 Temmuz'da yazdığı mektupta, Zapata'ya, Baş Lider'i desteklemesi karşılığında askeri gereç vermeyi teklif ediyordu.[25] Ardından Yautepec'teki Dr. Atl görüşmesi gerçekleşti.

Bu Carrancistaların en büyük umutlarını, Zapata'nın resmen Villa'ya bağlanmamış olmasına bağlıyorlardı. Chihuahua hareketinin güney bağlantısı, kayıtsız ve ihtiyatlı kaldı. Zapata da Carrancista'yı mutlak anlamda karşısına almamıştı, nitekim Michoacán, Guerrero, Mexico ve Puebla'da onlarla barışı sürdürdü. Fakat bu bir sempati göstergesi de değildi. Sırf Zapata'nın başka bir ulusal lidere güven duymamasından kaynaklanıyordu ve duyacağı ana kadar da bağımsız kalacaktı. Şubat ayında bir Carrancista temsilcisine "bir devrim gelir, bir devrim gider ama ben benimkiyle devam edeceğim" demişti. Villa böyle bir tavrı hoş görebilir, hatta teşvik de edebilirdi. Ama Carranza,

23. Marte R. Gómez, "La Reforma Agraria en las filas villistas" (MS, 1965), s. 33-4. Bu el yazmasını, yazarının cömertliği sayesinde bizzat inceleme fırsatı buldum.
24. Alfredo Breceda, *Mexico Revolucionario, 1913-1917*, 2 Cilt, Madrid, 1920; Meksika, 1941, I, 435.
25. Zapata'dan Alfredo Breceda'ya, 21 Ağustos 1914, AZ, 27: 17.

böyle bir şeyi tanımak şöyle dursun, asla tolere edemezdi: Bağımsız bir devrim, onun Huerta karşısındaki tüm meşru direnişin lideri olma iddiasını tehlikeye atardı. Zapata'nın güneydeki operasyonları başarıya ulaştıkça, Carranza daha da rahatsız oldu ve iyice uzlaşmaz hale geldi. Emrindekilerin herhangi bir uzlaşmanın zeminini hazırlaması da adamakılı zorlaştı.

Savaş bittikten sonra da resmi hiçbir şey olmadı –hatta Carrancistalar Zapatistaların başkente giden yollarını kapatıp böylece Villa ve Zapata arasındaki olası bir ittifaka karşı ilk kez açık tavır aldıklarında bile. Her iki taraftaki öfkeye rağmen, halihazırda bir anlaşma yolu da mevcuttu. Hiçbir devrimci lider, astlarının duygularını hiçe sayacak kadar kampına hâkim değildi. Ve pek çok Carrancista lideri, kamuoyu önünde mutabakata varılmadan önce –ister reformist subaylarının Zapata'nın anlaşması imkânsız biri olduğunu anlamaları için olsun, isterse düşman subayların çözülmesini sağlamak ya da hâlâ siyasi bir uzlaşma şansı olup olmadığını görmek için– düzenli görüşmelerin devam etmesi gerektiğine inanıyordu. Zapatista liderleri de benzer gerekçelerle –kendi aralarında birlik sağlamak, diğer tarafı bölmek ve barış umutlarını sürdürebilmek için– karşılık veriyordu. Halkta da bir mola için homurdanmalar başlamıştı. Böylece görüşmelere geçildi.

Obregón Mexico City'e girdikten sonra Carrancista ve Zapatistalar neredeyse her gün görüşmeye başladı. Carranza başkente girmek için Tlalnepantla'da beklerken, nevi şahsına münhasır bir Zapatista temsilcisi olan Alfredo Serratos, onunla ve diğer liderlerle görüşerek tekliflerini Zapata'ya iletmeyi kabul etti. Ayrıca de la O'cuların da iki üyesi, kendi hesaplarına Baş Lider'le görüştü.[26] Bu ziyaret üzerine, Carranza Zapata'ya bir mektup gönderip onun belirleyeceği bir yerde "baş başa görüşme" talep etti.[27] Zapata'yla bir anlaşma ayarlamak isteyen Mexico City'deki Carrancista subayları arasından Lucio Blanco öne çıktı. Devrimci ayrışmaların yarattığı tehlikenin farkında olan Blanco, 17 Ağustos'da diğer dört Carrancista generaliyle tam bir gizlilik içinde bir araya geldi ve güneye güvenilir bir elçi gönderdi. Elçi, Zapata'ya Blanco'nun şahsi hediyesini, altın kaplama bir 44'lük Colt teslim edecek ve kendisini Carranza'yı toprak reformlarını uygulamaya zorlayacak Meşrutiyetçi liderler olduğu konusunda temin edecekti.[28] Ardından, 18 Ağustos'ta Dr. Atl devreye girdi ve Blanco adına bir görüşme için Zapata'ya mektup gönderdi.

26. Magaña, a.g.e., IV, 247-51.
27. Carranza'dan Zapata'ya, 17 Ağustos 1914, AZ, 27: 17.
28. Thord-Gray, a.g.e., s. 395-8.

Ama devam eden görüşmelere rağmen hâlâ karşılıklı bir uzlaşma zemini tesis edememiş, hatta gerilimi bile düşürememişlerdi. Guadalupe Planı çerçevesinde yürütme yetkisine sahip olma konusunda Carranza tavizsizdi. Barış istiyordu ancak taviz vermeyecekti. Villa'nın iktidarı ele geçirmesi durumunda, Meksika'nın bir ülke olarak ayakta kalamayacağından korkan Carranza, Zapata'yı da sadece Villa'nın bozguncu faaliyetlerinin bir suçortağı olarak görüyordu. Carranza ile aynı şeyi bile yapsa, Zapata'nın yaptığı her şey kötüydü. Bizzat kendisi toprak reformunun kaçınılmaz olduğunu beyan ettiği halde, de la O'nun elçilerine "şu, toprağı bölme işi saçmalık" demişti. Carranza için önemli olan, reformun resmi bir merkeze dayanması, yani başkentteki ofisten yönetilmesiydi. Ona göre Zapatistalar sadece kırsaldaki kanun kaçakları, hükümet etmek nedir bilmeyen, sonradan görme tarla işçileriydi. Huerta ile savaşmış olabilirlerdi ama Madero'ya karşı da Orozco'yu desteklemişlerdi. Bir Zapatista komisyonunu, silahlarını bırakmadıkları takdirde güneylileri "eşkıya" kabul edip üzerlerine saldıracağı yönünde uyardı.[29]

Zapata'nın da inatçılık konusunda ondan aşağı kalır yanı yoktu. Onun için önemli olan nokta, yeni federal ve eyalet seçimlerini denetleyecek geçici bir hükümet kurulmasıydı. Zapata, haklı gerekçelerle, başkan olduğu takdirde Carranza'nın güney hareketini berteraf edeceğine ve toprak reformu davasını boşa çıkaracağına inanıyordu. Zapata'ya göre, toprak reformlarının nihai olarak yürürlüğe girip uygulanmasını ancak Ayala Planı'na uygun olarak inşa edilecek bir rejim garantileyebilirdi. Bunun sebebi, planın kendisini devrimin Jefe Supremo'su ilan eden değiştirilmiş 3. Madde'si değil, kendisinin yerine alacak mekanizmayı –geçici başkanı seçecek olan ve ülke çapındaki halk ordularının generallerinden oluşan büyük liderler cuntası– öneren 12. Madde'siydi. Ve tıpkı Carranza gibi, Zapata da kendi planı kabul edilmediği müddetçe herhangi bir uzlaşmayı kabul etmeyecekti. Sekreterlerinin Carranza hakkında sürekli verdiği bilgiler onun görüşlerini doğruluyordu: Kuzeyli Baş Lider, raporlarda böyle geçiyordu, sıradan halkın çektiği sefaletin farkında olmayan işbirlikçi avukatlarla kuşatılmış, yağmacı, hırslı, kart bir *cabron**du.[30]

Özenli bir saygısızlık içinde, Carranza'ya gönderdiği temsilcilerine resmi delege payesi vermeyi reddetti. Carranza'ya bizzat yazdığı mektupta, "benim temsilcilerim olarak seninle görüşen kişiler, beni temsil

29. Magaña, a.g.e., IV, 261-70.
* Teke; argoda piç kurusu. (ç.n.)
30. A. R. Serratos'dan Magaña'ya, 1 Ekim 1914, AZ, 27: 7.

etmemektedir, Mexico City'de hiçbir temsilcim yoktur" demiş ve Carranza ile diğer kuzeyli liderlerin güney planını imzalaması zorunluluğunu belirtmek için de şunu eklemişti: "Senin gerçekleşti dediğin halkın zaferi, Ayala Planı'nın devrimi başkente girene kadar gerçek bir güvence altında olmayacaktır". Carranza'nın önerdiği baş başa görüşme konusunda ise görüşmeye hazır olduğunu "tam anlamıyla özgür olarak konuşabileceğimiz bu şehre, Yautepec'e gelmeni tavsiye ederim..." diye kestirip atarak belirtmişti.[31]

Zapatista karargâhından sözde Baş Lider aleyhine düzenli bir propaganda yayılmaktaydı. Zapata, Villa'ya yazdığı mektupta Carranza'nın başkanlık arzularının "çok tehlikeli" olduğundan söz etmişti. Yaşlı adamın açgözlülüğü yüzünden yeni bir savaş çıkacak diyordu, "çünkü [Ayala] Planı'na bağlı olan biz devrimciler onunla dalga geçilmesini hiçbir surette kabul etmeyiz".[32] Mexico City'deki bir Zapatista temsilcisi, Brezilyalı bakana, liderinin "Carranza'yı asla tanımayacağını" söylemişti.[33] Bu arada Amador Salazar imzalı, şüphe uyandıran, kafa karıştırıcı bir manifesto ortaya çıktı; muhtemelen Montaño tarafından hazırlanmış olan manifestoda, "halen Cumhuriyet Geçici Hükümeti'nin başında bulunan Senor Carranza [,] henüz Genel Kurmay Başkanı'mız Emiliano Zapata'ya dönük yaklaşımını gösteren, açık ve samimi bir açıklama yapmamıştır" denilerek kuşkular ortaya konuluyordu.[34] Zapata, 23 Ağustos'ta Başkan Wilson'a yazdığı uzun ve açık bir mektupla, ilk kez ABD'ye yanaşmaya çalıştı. Mektupta "Bay V. Carranza'yı ve onun hırslı politikacılar kliğini" itham ediyordu.[35] İki gün sonra, yine Villa'ya, devrimci liderler tarafından "geçici bir hükümet kurma vakti geldi" diye yazdı. Şayet Carranza aksi yönde davranacak olursa, Zapata sonuna kadar savaşmaya hazır "eli mavzerli 70.000 adamından" dem vuruyordu.[36] Yakın çevresinde, Carranza'nın kuvvetlerini hafife almıyordu. Oysa aynı esnada Soto y Gama, kendisine Carranza'nın en fazla bir iki yıl içinde eriyip biteceği yolunda iyimser öngörülerde bulunuyordu. Zapata ise aynı fikirde değildi: Bunun çok daha uzun bir zaman alacağı, Carranza'nın, generalleri pes edip de onu terk edene kadar dayanacağı görüşündeydi. Ama o zamana kadar, Carranza ayakta kalırdı.[37]

---

31. Zapata'dan Carranza'ya, 17 Ağustos 1914, AA.
32. Zapata'dan Villa'ya, 21 Ağustos 1914, AZ, 27: 17.
33. Canova'dan Dışişleri Bakanı'na, 21 Ağustos 1914, NA, 59: 812.00/12959.
34. Meksika Cumhuriyeti Kurtuluş Ordusu'na hitaben, 23 Ağustos 1914, a.g.e.,13006 1/2.
35. Zapata'dan Wilson'a, 23 Ağustos 1914, AZ, 27: 17 ve NA, 59: 812.00/12998 1/2.
36. Zapata'dan Villa'ya, 25 Ağustos 1914, AZ, 27: 17.
37. Soto y Gama ile kişisel görüşme.

Öte yandan barış için büyük bir baskı da vardı. Başkent basını, Carrancista ve Zapatistaların fikir alışverişinde bulunduğuna dair rivayetler yayarak iki tarafı da görüşmeye teşvik ediyordu.[38] En önemlisi, başkentteki Amerikan elçiliği temsilcilerinin görüşmelere hamilik etmeye çalışmalarıydı. Onların bu dolaylı çabaları, iki taraf arasında gerçekleşen yegâne resmi görüşmelere yol açtı.

Amerikalılar aylardır, Huerta'nın düşüşünden sonra "barışın tesisi ve korunmasına yönelik bir işbirliği oluşturmak" amacıyla Zapatistalarla Meşrutiyetçileri bir araya getirmeyi ummuşlardı.[39] Ve Carranza 23 Ağustos tarihinde bir elçilik temsilcisi, John Silliman'a, "ABD arabuluculuğunun Zapata ile kendisi arasında bir görüşme ayarlamak için etkili olabileceği ihtimalini çıtlattı.[40] Besbelli ki Amerikalıların Zapata'yı Mexico City'e davet etmesini, böylelikle Zapata'yı siyasi olarak aşağılanmak ya da diplomatik olarak itibar kaybetmek durumunda bırakmak istiyordu. Ertesi gün, Silliman'a açık açık "Zapata'yla bir görüşme ayarlama" teklifini kabul edeceğini söyledi.[41] Elçi bunun "hassas bir konu" olduğunun farkındaydı ama bu görüşme talebini bir Amerikan Kızıl Haç temsilcisiyle Zapata'ya ulaştırarak sorunu sağduyulu bir biçimde çözdü. Kızıl Haç temsilcisi Charles Jenkinson, 25 Ağustos'ta "Zapata ile uzun ve gizli bir görüşme" yaptı. Fakat raporu cesaret kırıcıydı. Jenkinson'a göre, Zapata'nın Carranza'ya yaklaşımı "kararlı bir biçimde düşmanca"ydı. Güneyli lider "Carranza ile bir görüşme yapmasının mecburen gerekli" olduğunda ısrar etse de bu görüşmenin "kendi askeri kampında gerçekleşmesi gerektiğini" tekrarlayıp durmuştu. Jenkinson ayrıca "Villa'nın elçilerinin Zapata ile birlikte olduğunu" da fark etmiş ve "son derece itibar gördüklerini" belirtmişti. Yine de –ve kuşkusuz Carranza'nın hiç de hoşuna gitmeyecek bir biçimde– "Zapata'nın, ancak ve ancak Amerikalılar teklif ettiği takdirde yakın bir yerlerde görüşmeyi kabul edebileceği" kanaatindeydi. Silliman ve Jenkinson, "fazla ayrıntıya girmek uygun görülmemiş"se de 26 Ağustos'ta Carranza'ya bunları aktardı.

Carrenza şimdi zor bir elle karşı karşıyaydı. Amerikalıların müdahalesini kendi talep ettiği için sonuçlarından şikâyet etme şansı pek yoktu. Bununla birlikte, bir yandan da yabancıların Meksika'nın içişlerine burnunu sokması konusunda kendisi de son derece hassas olduğundan, ABD hükümeti temsilcilerinin kendisiyle yerel rakiple-

38. *El Liberal*, 18-20 Ağustos 1914.
39. Lind'den Dışişleri Bakanı'na,3 Nisan 1914, NA, 59: 812.00/11396.
40. Silliman'dan Dışişleri Bakanı'na, 23 Ağustos 1914, a.g.e., 12967.
41. Silliman'dan Dışişleri Bakanı'na, 24 Ağustos 1914, a.g.e., 12986.

ri arasındaki görüşmelere gerçekten dahil olmasını istemiyordu. Bu yüzden kırılmamak için büküldü ve bir kumar oynadı. Bir yandan, Amerikan arabuluculuğu ihtimaline açık kapı bıraktı. Her ne kadar Zapata ile Yautepec'de buluşma teklifini bir kez daha reddetmiş ve her ne kadar, Silliman'ın da kaydettiği gibi "hâlâ Zapata'yı küçümsemeye devam ediyor"sa da ABD başkanının, diğer tüm bağlantılar başarısız olduğu takdirde, pazarlıklar için arabulucu temin etmesine sesini çıkarmayacağı sinyalini de verdi. Diğer yandan, Zapata ile önce kendi bağlantılarını sonuna kadar kullanma hakkını da elinde tutuyordu.[42] Böylece, bizzat ilgilenmesi koşuluyla görüşmeler üzerindeki Meksika kontrolünü de yeniden sağlamış oluyordu.

Şansına, Zapata'ya giden son Carrancista delegesi umut vaat eden bir rapor sundu. Bu, eski bir Liberal, Ayala Planı'nı ilk yayınlayan *Diario del Hogar* gazetesinin eski editörü ve Antonio Díaz Soto y Gama'nın eski bir dostu olan Juan Sarabia'nın eseriydi. Federal Bölge polis şefi tarafından yetkilendirilen Sarabia, yanına Ramón Barrenechea'yı da yardımcı alarak "Anayurdun bu denli ihtiyaç duyduğu barışı tesis etmek amacıyla kuzey ve güney ordularının birleşmesi için General Zapata ile görüşme" talebiyle Cuernavaca'ya gitmişti.[43] Sarabia bir kez Morelos'ta Zapata'yı, karargâhını ve kuvvetlerini görme şansı bulmuş ve hiçbirinden etkilenmemişti. Güney ordusu Cuernavaca'da ele geçirilen malzemeyle iyi bir biçimde donatılmıştı fakat Zapata'nın tüm övünmelerine rağmen, Sarabia bu ordunun sadece on beş bin kişilik aktif bir kuvvetten teşekkül ettiğini –üstelik bunların da fazla bir eğitime ve vasfa sahip olmadığını– öğrenmişti. Karargâhdaki personel Palafox'un "tam kontrolü" altındaydı ama bu Sarabia'ya "a mediocrity de pueblo"* (her anlamda) gibi gelmişti. Zapata, partizanlar nezdinde "bir Mesih gibi"ydi ama iş "eğitime ya da siyasete" gelince "Zapata'nın en ufak bir nosyonu dahi yoktu... kibirden şişmişti..." Yine de Sarabia umutlanmak için birtakım nedenler buldu. Karargâh civarındaki diğer sekreterler –Soto y Gama, Luis T. Navarro, Genaro Amezcua ve Montaño– entelektüel ve makul kişilerdi, ona göre: "benim ... yeri geldiğinde barış için bir şeyler yapabilecek iyi dostlarım".

---

42. Silliman'dan Dışişleri Bakanı'na, 26 Ağustos 1914, a.g.e., 13015.
43. Bu konferans için, bkz. Sarabia'nın Ramon R. Barrenechea ile Emiliano Zapata arasındaki anlaşmalar hakkındaki raporları, 25 Ağustos 1914, ARD, 11: 31: 64. Bkz. ayrıca Sarabia'dan John Kenneth Turner'a, 26 Ocak 1915, Carlos Basave del Castillo Negrete'de alıntılanmıştır: *Notas para la historia de la Convention Revolucionaria (1914-1915)*, México, 1947, s. 76-93.

* Camianın bir vasatı. (ç.n.)

Sarabia, doğru bir yaklaşıma Zapata'nın bile olumlu tepki verebileceğine inanıyordu Amezcua, liderine Sarabia'nın Antonio Villarreal'den bir mektup getirdiğini söylediğinde, Zapata hemen ilgi göstermişti. Villarreal'i Soto y Gama'nın Liberal Parti'deki bir diğer yoldaşı olarak tanıyordu ve Magaña'dan, Nuevo León'un devrimci valisi Villereal'in kısa bir süre önce toprak reformları başlattığını duymuştu. Daha dört gün önce Villarreal'e bir mektup yazmış ve ona "halkın hakkını savunmayı bilen... bir vatansever ve onurlu bir adam" olarak övgüler düzmüştü.[44] Şimdi de Sarabia'ya onun hakkında "çok olumlu" konuşuyordu. Amezcua'nın önerisi üzerine, Palafox'a danışmaya gerek duymadan, Sarabia'ya yazılı bir yetki vererek Villarreal, Cabrera ve Blanco'yu Cuernavaca'da görüşmeye davet etti. Mektupta, "aynı ilkelere bağlı tüm devrimcilerle, samimi bir anlaşmaya varma konusundaki dileklerini" ifade ediyordu.

Bütün bunları göz önünde bulunduran Sarabia, Carranza'ya "Zapata'yı tatmin edici bir anlaşmaya çekmenin imkansız olması bir yana, zor bile olmayacağını" bildirdi. Morelos'a Lucio Blanco ve Villarreal'den oluşan son bir komisyon göndcrilmcsini önerdi. Hatta Carrancistalara, Zapata'nın geçici başkanı belirleyecek ulusal devrimci cunta talebini kabul etmelerini de tavsiye etti. Carrancistalar çok kalabalık oldukları için durumu kontrol altında tutabilirlerdi. Ve şayet bu son barış çabası da sonuçsuz kalırsa, Zapatistaları aç bırakıp teslim almak için çok uzun bir sefer gerekmeyeceğini de söyledi.

Carranza her zamanki gibi tüm bunlara kuşkuyla yaklaşsa da Amerikalıları işine karıştırmamak için görüşmeyi kabul etmek zorunda kalmıştı. Aslında bu görüşmeler onun açısından olabilecek en uygun koşullarda gerçekleşecekti: Davet Zapatistalardan geldiği için görüşmelere şahsen katılması gerekmeyecek, Zapata'nın görmek istediği elçileri gönderecekti. Böylece komisyonu kurdu. Şüphesinden, Blanco'nun gitmesine müsaade etmedi ve delegelere herhangi bir ödün verme yetkisi de tanımadı. Zaten genel heyecan içinde bu çekinceler pek fark edilmedi bile. Komisyon –daha sonra Carranza'nın en yakın sivil danışmanı olacak olan Luis Cabrera ile ara bulucu Sarabia'nın eşlik ettiği Villarreal– 27 Ağustos'ta Güney'e doğru yola çıktı. *El Liberal*'in devrimci editörlerine göre, "olumlu bir sonuçla biteceği neredeyse kesindi". Dr. Atl kendi sayfasında heyecanla Zapata'yla bir ay önce yaptığı "uzun görüşme"den bahsediyor, "azimli ve yenilmez" güneyli savaşçılara borçlu olunan "ulusal itibara" değiniyordu. "Şuna kesinlik-

44. Zapata'dan Villarreal'e, 21 Ağustos 1914. Magaña'da zikredilmiştir, a.g.e., V, 16-17.

le inanıyorum ki... General Antonio I. Villarreal ve Hukukçu Luis Cabrera yarın başkentlilere ve ...tüm ulusa, sadece bizim barışımız için değil, aynı zamanda adalet için de lüzumlu olan kelimeyi getirmeye muvaffak olacak".[45]

Bu bir fanteziydi. Carrancistaların, konuşmak için geldikleri Cuernavaca'da gördükleri karşısında düştükleri şaşkınlık, anlaşmaya varmak için fazla bir şansları olmadığına delalet ediyordu. Harap durumdaki bu taşra başkentine girerken, Mexico City'den tümüyle farklı bir dünyaya adım attıklarını fark ettiler. Cuernavaca, Morelos'un sıradan kırsal halkının yönetimi ele aldığı, kamp kurduğu ve kendine benzettiği bir kente dönüşmüştü. Sıradan kırsal halkın olumlu-olumsuz tüm özellikleri kentin atmosferine sinmişti. Huzurları kaçan Meşruityetçiler için kimin lider, kimin sıradan halk olduğunu anlamak mümkün değildi: Ortalıkta başıboş dolaşan *charros* (atlılar) dışında, Zapatista liderleri de, tıpkı adamları gibi, ayaklarında sandaletler ve tüm Morelos çiftçilerinin giydiği beyaz iş elbiseleriyle dolaşıyordu. Çoğu okuma yazma bilmiyordu. Toplantılarda düşüncelerini dile getirdiklerinde, hitabet sanatının değil, cahil cesaretinin damgasını vurduğu basit halk dili öne çıkıyordu –dilbilgisi kurallarından uzak bir laf dolandırma ve derken aniden dürüst bir açıksözlülük.

Carrancista elçileri için en kötüsü, yüz yüze geldikleri taşra güvensizliğiydi. Farklı ortamlara, değişik çevrelere ve politikacıların nazik sohbetlerine alışkın konuşkan insanlar oldukları için, Ayala devrimcilerinin kendi yerel davalarına besledikleri yalın ve keskin gururu rahatsız edici bulmuşlardı. "Zapatistaların Devrimin zaferinden anladıkları tek biçim" diye yazdı Cabrera ve Villarreal, daha sonra raporlarına: "Ayala Planı'nın her alandaki zaferi... Ayala Planı'nın adı bile o kadar önemli ki, [güneyli] devrimcileri [kendi] planlarının zafere ulaştığına ikna etmek için, ondan kabul edildi diye bahsetmenin elzem olduğuna inanıyoruz".[46]

Davet edilen elçilerin sezdiği düşmanlık, kısmen Zapatista karargâhınan yönlendirilen kasıtlı bir tavırdı. Yardımcılarının görüşme önerisiyle otoritesi sarsılan Palafox tekrar kontrolü ele geçirmiş ve uzlaşma karşıtı politikasını yeniden inşa etmişti. Ona göre, iktidarı Zapata'nın rakibi Carranza'ya vermek, Carrancista karargâhındaki rakiplerinin lehine olacaktı; artık böyle bir cömertlik gösterecek durumda değildi. Son aylarda, şiddetli bir yönetme arzusuna kapılmıştı. Bir zamanlar

45. *El Liberal*, 28 ve 29 Ağustos 1914.
46. Caranza'ya sunulan bu rapor için, bkz. Magaña, a.g.e., V, 82-90.

mütevazı ve açık olan imzası, artık büyümüş, kabarmış ve şişmişti. Küçük Manuel Palafox ulusal bir şöhrete sahip olmuş, en azından potansiyel bir bakan haline gelmişti. Carranza'nın itibar kaybetmesinde ve Carrancista grubunun bölünmesinde rol oynayabilirse, devrimci kabinede bir koltuk edinmesi katiydi.

Carrancista elçilerini bozum etme planında kendisine arka çıkansa, güney kampının yeni misafiri, Alfredo Serratos idi. Bu sonradan olma Zapatista'nın amacı da bariz biçimde kendini göstermekti. Carranza ve Zapata arasındaki ilişkilere çoktan müdahale etmiş, her iki liderin önünde de yok yere diğerini temsil ettiğini iddia etmişti. Eski bir Maderista ve Soto y Gama'nın da dostu olan Serratos, kişisel olarak Palafox'dan hazzetmiyordu –"huysuz ve gaddar bir adam" diye bahsetmişti ondan daha sonraları. Fakat o sırada bunları kendine sakladı ve Palafox'u destekledi. Serratos'un gizli bir Villa ajanı olması da muhtemeldi: Felipe Ángeles'in kendi eyaleti olan Hidalgo'da siyasi ve askeri bir kişilik olarak öne çıkmış, daha sonra Ángeles ile yakın ilişki içinde olmuş ve en sonunda Villista ordusuna katılmak için kuzeye dönmüştü.[47] Her halükârda şimdi üstlendiği rol, Carranza ve Zapata arasındaki uzlaşmaz karşıtlığı derinleştirmekti. Fakat Morelos'taki yabancı düşmanlığı, kendileri de dışarıdan gelme olan Palafox ve Serratos'la başlamadı.

Mevcut güvensizliğin asıl kaynağı eyalete hâkim olan korkuydu. Yabancıların buralarda geçmişte karıştığı istismar ve ihanetlerden kaynaklanan bir korku. Kendi halkının duygularını –zaaflarında bile– en iyi temsil eden, yine Morelos'un lideri Zapata idi. Zapata, Villarreal ve Cabrera ile bir araya gelmenin öneminin farkındaydı. Bu buluşma, adamlarıyla birlikte kendisinin zaten uyguladığı reformları ulusal sisteme dahil etme umudu taşıyordu. Fakat buluşmayı onun için bu kadar korkunç bir duruma getiren de, tam da taşıdığı bu büyük önem oldu. Nasıl olmuşsa olmuş, Morelos'un sıradan halkı kendine bundan daha fazla emin olamayağı bir lider seçmişti. Zapata da kendini halka karşı başkasının olamayacağı kadar sorumlu hissediyordu. Dürüst kalma saplantısında bir adam olarak, hayatı karşılığında bile verdiği sözden dönme şansı yoktu. Fakat cesaretin bir türü korkaklığın başka bir türüne delalet edebilir ve Zapata da korkuyordu –kendi için değil; fakat kendinden korkuyordu, farkında olmadan yoldaşlarının ve hal-

47. Jesus Hernandez Bravo, "El General Serratos Combatio a Zapata y Hoy lo Defiende" *El Hombre Libre*, 28 Mayıs 1937. Alfredo Serratos, "El General Serratos Refuta Unas Apreciaciones" a.g.e., 2 Haziran 1937 ve ayrıca "Bocetos para la historia: el abrazo Villa-Zapata" *El Universal Gráfico*, 24 ve 25 Kasım 1952.

kının ona duyduğu güvene ihanet etmekten. İşte bu yüzden Mexico City'den nefret ediyordu: 1910'da ordudan ayrıldıktan sonra Díaz'ın damadının başkentteki ahırlarında gelecek vaat eden bir işi bırakıp Anenecuilco'ya, evine bu yüzden dönmüştü; 1914'te Zapatista elçileri Carranza'ya gidip liderlerinin başkente görüşmeye gelmeyeceğini bu yüzden söylemişlerdi. Elçilerinin dediğine göre, Zapata Mexico City'yi "siyasetçi yuvası ve entrika odağı" olarak görüyordu.[48] Zapata'nın kendi ağzından siyasetçiler hakkında tek bir söz çıkmadı. *"Cabronlar* (piç kuruları)" demişti onlar için, daha sonra Villa ile konuşurken, "en ufak bir fırsat görmesinler, hemen üzerine atlar, yükselmek için bir üsttekinin kıçını yalarlar! Bu yüzden bütün *cabronları* postaladım... Onlara dayanamıyorum. Bunların hepsi bir avuç piç kurusu".[49] Temsilcileri Carranza'ya "Zapata'nın ancak başka hiçbir şansı kalmadığında" Mexico City'e geleceğini ve "sadece gerektiği kadar kalıp ayrılacağını" söylemişlerdi. Fakat şimdi Mexico City ona gelmişti. Acaba bir anlaşmadaki hileyi ayırt etmekte o basit at simsarı sezgisine güvenebilir miydi? Palafox'un ona hatırlattığı gibi, kuzeyliler hiçbir zaman Ayala Planı'nda olan kadar bir "sosyal kaygı" sergilememişti. Üç yıl önce, ağustos ayında yapılan bir dizi uzlaşma girişimini öfkeyle hatırlamış olsa gerek. Carrancista elçileri dostane davranabilirlerdi ama bir yabancıydılar ve yüksek siyaset konuşmaya gelmişlerdi; ve Zapata şehirden ayrıldı.

Böylece Cabrera, Villarreal ve Sarabia, 27 Ağustos Perşembe günü, akşamüstü Cuernavaca'ya vardıklarında, ev sahiplerinin –yüz beş kilometre kadar güneye, küçük, sakin, ağacı bol bir kent olup, Jojutla civarındaki uçsuz bucaksız pirinç tarlalarının arasındaki bir vahaya benzeyen Tlaltizapán'a– gitmiş olduğunu öğrendiler. Hiçbir açıklama, onun gidişini mazur gösteremezdi. Geri gelecek dendi, elçilere, manana.*

Zapatistaları Villa'dan uzak tutup yeni bir iç savaşı önlemenin yolunu bulmaya hazırlanan Carrancista delegeleri, işte böyle bir boşluğa düştü. İşlerine yarayabilecek tek bir unsur olduğunu gördüler –eyaletin tükenmişliği. Carrancista elçilerinden biri, şimdiden raporunu hazırlamıştı bile: "Oldukça önemli birkaç Zapatista lideri... bu son derece acımasız ve uzun süren mücadeleden usanmış olduklarından, Zapata'nın Senor Carranza ile herhangi bir anlaşmaya varmaması du-

48. Magaña, a.g.e., IV, 251.
49. Bkz. Villa-Zapata görüşmesinin stenografi ile tutulan kaydı, şu kaynakta basılıdır: Gonzalez Ramirez, *Planes*, s. 113-21.
* Bugün, yarın. (ç.n.)

rumunda liderlerini terk etmeye kararlılar..." Ajanın raporuna göre, "güçleri tükendiği ve evlerinde artık sefalet hüküm sürdüğü için, Zapatista askerlerinde de belirgin bir barış arzusu vardı".[50] Sarabia da raporunda sıradan askerlerin "bitkinliğine ve eve dönüp barış içinde çalışma arzusuna" yer vermişti. Birçok Zapatista'nın kendisine Carrancistaların niyetini sorduğunu belirtmişti, "çünkü dinlenmek istiyorlar. Doğal olarak inandıkları şeylerden vazgeçmek istemiyorlar. Fakat içinde bulundukları mutsuzluk yüzünden kaçmayı bile istedikleri belli oluyor; bunu yapmıyorlarsa, kurşuna dizilmekten korktukları için yapmıyorlar çünkü liderleri Zapata'nın bunu gözünü bile kırpmadan yapacağını biliyorlar".[51] Yeterince savaştıklarına ve artık yeni bir hasat mevsimini ziyan etmeye değecek bir sebep kalmadığına inanan küçük çiftçi ve ırgatların içine düştüğü bu tükenmişlik, bu moralsiz bitkinlik –İşte, Cuernavaca'yı kasıp kavuran kuşku selinin altındaki anafor buydu. Sıradan halk satışa gelmekten korkuyordu ama daha fazla savaşmaktan da korkuyordu.

Cabrera ve Villarreal, Zapata'nın dönmesini beklerken resmi olmayan görüşmeler yaptılar. İlki, geldikleri geceydi. Aksi gibi, hiçbir yerel Zapatista lideri bu görüşmede yoktu –sadece Palafox, Serratos, Soto y Gama, Amezcua ve kısa süre önce atanan birkaç yeni sekreter vardı ve en azından biri (Dr. Alfredo Cuarón) Felipe Ángeles'in adamıydı.[52] İçinde bulundukları zor durumun farkında olan Carrancistalar son derece dikkatli hamleler yaptı. Fakat Zapata'nın yokluğunda Palafox toplantıyı baskı altına almıştı. Sarabia, daha ilk cümlelerinden onun "despotik, baskın ve küstah karakterini" fark etmişti. Cabrera ve Villarreal konuşurken tekledikleri her an –hatta teklemediklerinde bile– Palafox bunları aldatma işareti olarak değerlendirdi. Ulusal bir izleyicinin karşısındaki ilk başrolünü oynamaktan mest olmuş bir halde, bariz bir biçimde tadını çıkara çıkara tartışmanın gidişatını belirledi.

Cabrera ve Villarreal konuşmaya fırsat bulamadılar. Carranza ve Meşrutiyetçi generaller Ayala Planı'na "koşulsuz boyun eğmeliydiler" Palafox bu konuda ısrarcıydı. "Boyun eğene" kadar –"Palafox bu kelimeyi kullandı" diye belirtmişti Sarabia, katılma değil, boyun eğme– Zapata resmi görüşmelere başlamayı reddedecekti. Cabrera ve Villarreal ihtiyatlı bir biçimde planın "ilkelerini" özellikle de toprak reformuna ilişkin olanları kabul edebileceklerini; fakat Ayala Planı'nın

50. García Aragón'dan Robles Domínguez'e, 5 Ağustos 1914, ARD.
51. Sarabia'nın raporu, ARD.
52. Federico Cervantes, *Felipe Ángeles en la Revolution. Biografía (1969-1919)*, 3. Basım, Meksika, 1964, s. 173.

değinmediği farklı ulusal sorunlar da olduğunu söylediler. Zapatistaların toprak reformu talepleriyle diğer meşru planların bir araya getirilebileceği genel bir devrimci program yapmak için bir kongre toplamaya engel neydi? Buna çok benzer bir öneriyi bir hafta sonra bizzat Palafox ileri sürecek, Mexico City'deki toprak reformu yanlısı bir yazara, Ayala Planı'nın hiçbir şekilde bütün ülkenin sorunlarına yönelik çözümler önermediğini belirterek, bu nedenle de ancak ulusal devrimci politikanın bir parçasını oluşturabileceğini kabul edecekti.[53] Fakat o anda Cabrera ve Villarreal ile uzlaşmaya yanaşmıyor, aksine, "ahmakça bir dik kafalılıkla" Ayala Planı'nın kelimesi kelimesine, virgülü virgülüne kabul edilmesinde ayak diriyordu –bunlar kendi sözleri, diye belirtmişti Sarabia. Aksi takdirde, diye uyardı Palafox, Zapatistalar Carranza'ya savaş açacaktı. Yeni bir iç savaşın ülkeleri için ne kadar zararlı olacağı hatırlatılınca da belanın hedefini daralttı. General Villa'dan gelen ve "Ayala Planı'na boyun eğdiğini" yazan mektup dediği bir kâğıdı elinde sallarken, yeni bir savaşta tek acı çeken Caranza olur, diye cevabı yapıştırdı. Bunun ne kadar yanlış bir değerlendirme olduğu ileride anlaşılacaktı.

Cuma günü gelip de Zapata hâlâ dönmeyince, Palafox bir başka toplantı düzenledi. Bu kez görüşmelerin resmi olmasını istiyordu. Villarreal ve Cabrera, Carranza'yı temsil ediyorsa, kendisi de Zapata'yı temsil edecekti: Elçilerden resmi vekâletlerini istedi. Onlar da nasıl olup da geldiklerini –Sarabia'nın önerisi üzerine Zapata'nın dolaylı davetini kabul ettiklerini– anlatıp, dürüstçe Carranza'nın sadece "gayrir esmi temsilcileri" olduklarını ve herhangi bir resmi vekâlet ya da talimat taşımadıklarını söylediler. Bununla birlikte, Carranza'nın sözlü olarak belli meseleleri Zapata'nın bizzat kendisiyle görüşmek üzere yetki aldıklarını da eklediler. Cabrera ve Villarreal'in daha sonra raporlarında belirttiklerine göre, "bu ifade sadece küçük bir hayal kırıklığı değil, büyük bir şaşkınlık yaratmışa benziyordu". Fakat Palafox ateşli nutuklarına devam etti ve elçilere söylenen şu oldu: "Güneyli devrimcilerin kabul edebileceği tek barış zemini, Meşrutiyetçilerin Ayala Planı'nın tüm maddelerine mutlak boyun eğmesi" olacaktı.

Sonunda Zapata cumartesi öğleye doğru döndü. Fakat ciddi bir görüşme olasılığı hâlâ zayıf gibiydi. Akşam yemeğine Zapata, liderleri, adamları ve elçiler hep birlikte oturdular. Güneylilerin Carrancistalara karşı tavrı açıkça saldırgandı. Sarabia'nın hatırladığı, Zapata'nın

53. Palafox'tan Antenor Sala'ya, 3 Ekim 1914. Magaña'da zikredilmiştir, a.g.e., IV, 313-15.

"içine kapanık ve utangaç" hali oldu. Fakat müttefik liderlerden biri, koca kafası, kazınmış saçlarıyla iriyarı bir adam olan Sinaloalı Juan Banderas, Carrancistaları Calco civarında kuvvetlerine saldırmakla suçlarken, Palafox da, "kılını bile kıpırdatmadan" bir yıl önce Huertacı komisyon görevlilerini infaz edişlerini hatırlatmıştı. Bunun üzerine Sarabia elçilerin o anda da pekâlâ öldürülebileceğini düşünmeye başlamıştı. Bu arada Zapata'nın giderek öfkelendiğini de görebiliyordu.

Ardından resmi konuşmalara geçildi. Güneyli liderler genel bir cunta oluşturmamış ve gerçek bir pazarlık için toplanmamışlardı. Morelos Bankası'nda kurulan geçici karargâhta, Zapata, Palafox, Serratos, Banderas, Cabrera, Villarreal ve Sarabia öğleden sonra bir araya geldi. Carrancistalar üç saat boyunca Zapata'nın Palafox ve Serratos ile yaptığı özel görüşmenin bitmesini bekledi. Banderas da Villarreal'i kavgaya çekmeye çalıştı. Sonunda Zapata "bariz derecede sinirli bir tavırla" elçilere döndü. Cabrera, diplomatik bir biçimde, Carreaza'nın iki liderin bir anlaşmaya varabileceği yüz yüze görüşme talebini iletince, Zapata, herkesle geçinebileceğini –"ama tatlılıkla ama kavgayla"– söyledi; şayet Carranza onu görmek istiyorsa, Cuernavaca'ya gelmeliydi.

Bu çıkışın ardından Zapata pek konuşmadı. Palafox ise bildik taleplerini tekrarlamaya koyuldu: Carranza, Ayala Planı'nı imzalamalı ve onun tüm koşullarını kabul etmeliydi. Zapata söze girdiğinde, bu sadece Palafox'un duruşunu onaylama amaçlı oldu. Görüşme ilerledikçe, Zapata giderek hiddetlendi –üç buçuk yıl boyunca uğruna savaştıkları şeyin ufak tefek doğru ve yanlışlarının tartışmaya açılmasına adeta öfkelenmiş gibiydi. Konuşmalar boyunca aktif olarak katıldığı tek bölüm, tüm görüşmecilerin hemfikir olduğu, Federal Bölgede gerilimin düşmesi için Carancistaların Mexico City'nin güneyinde bulunan köylerini resmen Zapatistalara teslim etmesi ve ayrıca eyaletin su şebekesini barındırdığı için stratejik bir hediye olan Xochimilco kentini de onlara devretmesi konusu oldu. Cabrera ve Villarreal'in belirttiğine göre Zapata bu teklifi "bir lütuf" olarak görüp "hararetle" reddetmiş ancak Palafox ve Serratos onu kabule ikna etmişti.

Tartışmalar akşam sekiz buçuk gibi sona erdiğinde, Carrancistalar iyice sersemlemişti. Derken yeni bir karışıklık çıktı. Zapatistalar, elçilere geçiş hakkı için söz vermişlerdi, böylece o gece hatları geçip Mexico City'e dönebileceklerdi. Fakat pazar sabaha karşı saat iki gibi, bir sonraki görüşmeyi beklemeleri gerektiği söylendi. Sabah olduğunda Sarabia, dostu Soto y Gama ve Amezcua'ya bu durumdan yakınınca, sonunda geçiş hakkını aldılar ve bezgin bir halde raporlarını hazırlamak üzere döndüler.

Artık "Kuzey Devrimi ile Güney Devrimi arasında bir çatışmanın an meselesi olduğunu" anlamış bulunuyorlardı. Tek kaydedebildikleri, Zapata'nın "savaşın önüne geçmek" için sonunda belirlemiş olduğu dört koşuldu. Carranza ve generalleri Ayala Planı'nı imzalamalıydı. Xochimilco güneylilere verilmeliydi. Carranza, ya Yürütme Yetkisini devredip çekilecek ya da Zapata'nın bir temsilcisini, muhtemelen Palafox'u kabul edecekti ki "onun muvafakatıyla üstün kararlar dikte edilebilsin ve kamu görevlerine atamalar yapılabilsin". Ve bu üç talep karşılandığında, Ayala Planı'nın seçimlerle ve toprak meselesiyle ilgili hükümlerinin uygulanabilmesine dönük yeni resmi görüşmeler Zapatista karargâhında başlayabilirdi. Bunlar kabul edilmeyeceği aşikâr koşullardı; Cabrera, Carranza'nın ancak dolaylı bir toprak reformu kararnamesi talebine razı olabileceğini düşünüyordu. Yine de elçiler, hiç değilse güneyli tavrın net ve yetkili ağızdan bir ifadesini elde edebilmişlerdi.

Ancak bu tavrın neden bu kadar "haklı çıkarılamaz ve aşırı" olduğunu açıklamakta aciz kaldılar. Cabrera, Villarreal ve Sarabia, sadık birer toprak reformu yanlısıydı. Kendi adlarına, Ayala hareketini özgün bir halkçı devrim, Zapata'yı da meşru bir lider olarak savunmuşken, Morelos'ta sadece hakaret görmüşlerdi. Villarreal, hatanın Zapata'da olmadığına kanaat getirdi. Güneyli lidere yazdığı gibi, ona "tüm güçlükler, tüm uyuşmazlıklar, tüm savaş tehditleri esas olarak Sr. Palafox'dan kaynaklanıyor" gibi geliyordu.[54] Cabrera da bir Amerikan ajanına benzer bir görüş aktarmış ve "Zapata savaşmaktan yorgun düşmüş durumda, lakin... özel sekreteri [Palafox] ...bu koşulları dayatıyor" demişti.[55] ABD'deki sosyalist bir arkadaşına yazan Sarabia ise yargılarında o denli müşfik değildi, "Zapata embesilin teki" diyordu. "... iyi niyetle alçakgönüllü halkın (metinde aynen böyle) gelişmesini istiyor olsa da pratikte, Palafox ve Serratos gibi yetenekli hergelelerin elinde kör bir araca dönüyor..." Ancak bunlar tahlil değil birer reaksiyondu. Somut olan, Zapata'nın Palafox'un tiratlarının kendi bağımsızlık deklarasyonu yerine geçmesine izin vermesi ve görüşmedeki taleplerin yanında durmasıydı. Sarabia, farkında olmadan, olan biteni anlayamadığını itiraf etti. Amerikalı dostuna, "[Zapata] ve halkından farklı şeyler bekliyordum" diye yazmıştı, "Gidip onları yakından tanıma bahtsızlığına uğradığımda gördüklerimden tümüyle farklı şeyler".

54. Villarreal'den Zapata'ya, 5 Eylül 1914, AZ, 27: 21.
55. Belt'ten Dışişleri Bakanı'na, 3 Eylül 1914, NA, 59: 812.00/13095.

Aslında görüşmeler, işin içindeki tek tek her Zapatista için özel anlamlar taşıyordu. Palafox ve Serratos için tartışmalar muhtemelen bir Villista bağlantısı geliştirme fırsatıydı, özellikle de kendi kariyerlerinde ilerlemek için. Soto y Gama ve Amezcua gibi öteki Zapatistalar içinse, üç büyük kampa –Villa'nın, Carranza'nın ve Zapata'nın kamplarına– dağılmış olan "ilkeli devrimciler"i ve onların anarko-sendikalist yardımcılarını yeniden bir araya getirmek için bir fırsattı. Pek çok isyancı yerel lider için, tek başınalığın en iyi politika olduğunun bir kanıtıydı. Zapata ve muhtemelen çoğu Morelos halkı için ise, görüşmeler, Carranza'yla aylardır yaşanan düş kırıklığının kritik bir safhasından ibaretti.

Bu sonuncu anlamıyla görüşmelerin neticesi başarısızlığa mahkûmdu. Baş Lider Carranza, Moreloslu çiftçiler ve rençberler nezdinde en ufak bir sempati yaratamamıştı. Porfiriacı kongrede bir senatör, şişman, buyurgan, kırmızı suratlı yaşlı bir adam olan ve mavi çerçeveli gözlükleri, Bulanjerit favorileriyle eğerin üzerinde koltukta oturur gibi oturan Carranza, siyaseten bir mevtaydı. O anda isyandan ve devrimden yana görünüyor olabilirdi ancak başka bir âlemde –temiz çarşafların, kahvaltı tepsilerinin, yüksek siyasetin ve buz kovasındaki şarapların yerleşik ve medeni âleminde. Doğal arenası taşra kenti Cuautla olan Zapata, bir Carrancista olmuş olsa, bu insana şapka çıkartacak cinlikte bir manevra sayılır ama bir tesadüf olurdu. Morelos halkı, birincisinde olduğu gibi, bu ikinci ağustos krizinde de Zapata üzerinden oynadı; onlar nefret, tiksinti ve hayal kırıklığı içinde Carranza'dan uzaklaştıkça, hem onlardan biri hem de liderleri olarak Zapata da kendini geri çekti. Evet, bu noktada onun Carranza'ya tümüyle karşı çıkması, Villa'yı yeni bir savaş başlatmaya teşvik etmek olurdu, üstelik henüz kazanılmış savaşa kıyasla kesinlikle daha zalim bir savaş. Fakat artık Morelos'ta Carrenza gibi bir adama bağlı kalmak mümkün değildi. Eyaletteki herkes demek olan Zapatistalar için Cuernavaca görüşmeleri asla bir müzakere olmamış, sadece umutlarının ve korkularının nihai tasdiki için bir bahane yerine geçmişti.

Görüşmelerin başarısızlığı –Carranza, 5 Eylül günü Zapata'nın koşullarını alenen reddetti– Morelos devrimi ile Villa'nınki arasında hâlâ bir ittifak doğurmamıştı. Ve tek tek Carrancistalar af dilemekten ya da Zapatistaları hasmane tavırlarından vazgeçirmeye çalışmaktan geri durmadılar: Cabrera da Villarreal de, Zapata'ya neden ve nasıl yanlış anlaşıldıklarını açıklamaya ve hiçbir zarar verme niyetleri olmadığını temin etmeye çalışan mektuplar yazdılar.[56] Mexico City'deki Amerikan

56. Zapata'dan Cabrera'ya, 19 Eylül 1914, AZ, 27: 12. Cabrera'dan Zapata'ya, 23 Eylül 1914, a.g.e. Zapata'dan Cabrera'ya, 4 Ekim 1914, AZ, 27: 7. Villarreal'den Zapata'ya, 5 Eylül 1914, AZ.

Elçiliği ajanları da barış girişimlerine kaldığı yerden devam ettiler. Daha önceki Amerikan müdahalelerinin Zapata'nın egosunu şişirdiğinden yakınan Carranza'yı rahatsız etmemek için de Dışişleri Bakanlığı'ndan "bu hükümetin, Zapata'dan Meşrutiyetçilerle uzlaşmasını ve gerekli reformların yapılması için işbirliği yapmasını samimi olarak istediğini" kendisine söyleme izni istediler ve aldılar.[57] Fakat bu tekliflerin hepsi de başarısız oldu. Zapata kendi bildiği yoldan gitmekte kararlıydı ve madem Mexico City'deki liderler Cuernavaca vakasının anlamını gözden kaçırmıştı, bağımsızlığını gösterecek yeni bir sinyal vermekte vakit kaybetmeyecekti. 8 Eylül günü, Cuernavaca karargâhından Ayala Planı'nın 8. Madde'sinin uygulanmaya başlaması kararı çıktı.[58]

Bu madde, doğrudan ya da dolaylı olarak Ayala devrimine karşı çıkan kişilerin mallarının kamulaştırılmasına hükmediyordu. Ve sadece kırsal değil kentsel mülkleri de kapsıyordu. Kurtuluş Ordusu generalleri ve albayları uygulamayı başlatacak, yerel yönetimler de güney karargâhına envanterlerini ve eğilimlerini bildirecekti. Kırsal mülkler toprağa ihtiyacı olan pueblolara geçecek ya da devrim uğruna ölenlerin dul ve yetimlerini desteklemekte kullanılacaktı. Kentsel mülklerin geliri ise küçük çiftçiye yönelik kredi kurumları oluşturmak ve yine devrim uğruna ölenlerin dul ve yetimlerine maaş bağlamak için kullanılacaktı. Devrimci makamların kamulaştırıp yeniden dağıtacağı "tarlalar, ormanlık araziler ve sular" hiçbir şekilde satılamayacak ya da "devredilemeyecekti": bunların yasal sahipliği ancak miras yoluyla geçebilirdi.

Ayala Planı'nın hükümleri Morelos'ta zaten yürürlüğe girmişti. Uygulanabilir olduğu her yerde köylüler ihtilaflı tarlaları, yerel Zapatista liderleri de kasabaları ve ilçe merkezlerini tekrar işgal etmişti.[59] Elbette planın ilk ilan edildiği andan beri elde edilen, sadece Zapata'nın subaylarına resmen izin verdiği kadarıyla sınırlıydı. Aslında Zapatista liderlerinin mecbur kaldıklarında ya da ellerinden geldiğinde serbestçe mülklere el koymuş oldukları da şüphe götürmezdi fakat Zapata böyle bir uygulama için asla yetki vermemişti. Oysa şimdi, hazır Anayasa askıya alınmış ve elinin altında radikal bir karargâh kadrosu varken, daha ileri gitmeye hazırdı. Eufemio Zapata'nın hükmü altındaki Cuautla'da, yerel olarak itibar edilen çiftçilerden çabucak tarım reformu komisyonları kurulmuş ve bu komisyonlar devrimci çalış-

57. Silliman'dan Dışişleri Bakanı'na, 5 Eylül 1914, NA, 59: 812.00/13116 ve Bryan'dan Brezilyalı bakana, 7 Eylül 1914, a.g.e., 13117.
58. Magaña'da zikredilmiştir, a.g.e., V, 102-31.
59. Trinidad Paniagua'dan Zapata'ya, 2 Ağustos 1914, AZ, 27: 17.

malarına başlamıştı.[60] Sonuçlar, eyalette yeni bir Zapatista hükümeti kurulana kadar geçici kabul edilecekti ancak bu haliyle de hükümeti kuracak olan liderlerin ondan beklentilerine işaret ediyordu. Kentsel mülkiyet üzerindeki hüküm ise, Mexico City için, Zapatistaların başkenti ele geçirmesi durumunda neler olabileceğine dair bir uyarı niteliğindeydi.

Bu genel gözdağı –kamulaştırma hükmü de dahil olmak üzere, Cuernavaca'da talep edilen olanaksız koşullar– Zapata'nın Carranza karşısındaki tavizsiz direnişinin iyice duyulmasını sağladı. Zapata artık Carranza'ya karşı o kadar kararlı görünüyordu ki umutsuz haldeki eski federal ve Orozquista-Huertisa komutanları güney ordusuna katılmak ya da işbirliği yapmak için başvuruda bulunmaya başladılar. Aralarında en göze çarpanları, Benjamin Argumeda, Higinio Aguilar ve José Trinidad Ruiz idi. Zapata'yı, Meşrutiyetçilik karşısında, yani "bu kanla sulanmış anayurdun... aziz vatanımızın zenginliklerini çekip almaya yönelik korkunç Beyaz Saray operasyonu" karşısında sergilediği "onurlu muhalefet" için tebrik ettikten sonra, Veracruz'da kalkışacakları bir isyanı nasıl karşılayacağını sordular. Kendi plan ve programları olduğunu belirtip limanı hâlâ işgal altında tutan Amerikalılardan geri almayı önerdiler.[61] Juan Andrew Almazán da, uzun süre güney davasına hizmet etmiş olduğunu hatırlatıp, sonradan Huerta'ya katıldığı için af dileyerek, bu mazeret gösterme sırasına girdi.[62] Amerikan Konsolosluğu ajanları, 12 Eylül itibarıyla Zapata ile Carranza arasında ileride herhangi bir görüşmenin söz konusu olmadığını teslim ettiler.[63] Gerçekten de Zapatista ve Carrancistalar, önceki hafta boyunca Tenango, Mexico, Atlixco ve Puebla'da birbirlerine ateş açmışlardı.[64]

Bunula birlikte Zapata, bu kriz ortamında davasını askeri yöntemlerle sürdürmekte tereddüt etti. Her şeyden önce tek başına bir savaş kazanması pek akla yatkın görünmüyordu. Ele geçirdiği silah ve mühimmat miktarı oldukça yüksekti –iki milyon mermi ve kendi cephanesiyle birlikte yirmi ya da otuz kadar etkili top– fakat on beş bin kişilik saha gücü oldukça yetersiz ve taktik açıdan da düzenli savaş için hâlâ fazla dağınıktı; gerilla savaşıyla ise daha fazla ileri gidemezdi.[65] Üstelik ordusunun içinde bölünmeler yaşanmıştı. Cuernavaca'da de la O, Palafox'un yargılama yetkisini onun bölgesinde

60. Eufemio'dan Emiliano Zapata'ya, 19 Eylül 1914, AZ, 27: 12.
61. Argumedo, Aguilar ve Ruiz'den Zapata'ya, 10 Eylül 1914, a.g.e.
62. Almazan'dan Zapata'ya, 19 Eylül 1914, AZ, 28: 7: 1.
63. Silliman'dan Dışişleri Bakanı'na, 12 Eylül 1914, NA, 59: 812.00/13166.
64. *El Liberal*, 12 Eylül 1914.
65. Sarabia'nın Raporu, ARD.

kullanmasına sert bir şekilde karşı çıkmış ve önemli bulduğu davalarda kendi hukukunu işleteceği tehdidini savurmuştu.[66] Dahası, şayet Zapata reformlarını uygulama şansını ancak öteki devrimci hiziplerle ittifaka giderek elde edecek ise, ulusal devrimci siyaseti kimlerle oluşturacağı hâlâ belirsizdi. Deneme kabilinden Villa'nın tarafında kaldı. Fakat önde gelen Carrancista generallerinin Baş Lider'lerine sadık mı kalacakları yoksa yeni bir koalisyonda Villa'ya katılmak için onu terk mi edecekleri konusunda kesin bir şey söyleyemiyordu. Ve ikincinin olması umuduyla şimdi saldırıya girişerek birinciyi tahrik edebilirdi. Bu nedenle, Zapata her ne kadar Carranza'yla açıkça ipleri koparmış olsa da, ona karşı doğrudan, kanlı bir saldırıda bulunmadı. Bunu yapabileceği güne hazırlanırken, Ayala Planı'nı imzalamaları ve emirleri onun karargâhından almayı kabul etmeleri şartıyla eski federallerin ve Huertacıların kendisine katılma taleplerini kabul etti; bu eski paralı askerleri Puebla'da ve nihayet Mexico City'e karşı kullanacaktı.[67] Fakat o an için sadece çizgisini korumaya ve güvenilir bir anlaşma elde etmeye bakıyordu. Eylül ortasında Gildardo Magaña'yı kuzeye, Villa ile görüşmeye gönderirken, kendi de bir diğer ajan, Manuel Robles aracılığıyla başkentteki Carrancista liderleriyle görüşmeye devam etti.[68]

Carranza'nın kısa sürede Mexico City'de toplama sözü verdiği devrimci cunta, Zapata'nın giderek daha fazla ilgisini çekiyordu. Carranza cuntayı sadece kendi Meşrutiyetçi iktidar talebini onaylatma maksadıyla istiyordu, ancak Manuel Robles'in Zapata'ya bildirdiğine göre, Obregón ve Blanco gibi birkaç önemli Carrancista lideri barışın tesisi için bu toplantıyı Villista ve Zapatistaların da dahil olacağı genel bir devrimci cuntaya çevirmeye çalışıyordu.[69] Cuntaya kimin hâkim olacağı konusu eylül boyunca havada kaldı. Zapata da olası bir daveti kabul etmekten vazgeçti.[70] Bununla birlikte, Magaña ve Leobardo Galvan aracılığıyla, herkese açık bir toplantı organize etmeye çalışan liderlerle teması devam etti. Magaña sadece Villa'yı görmüyor, aynı zamanda Mexico City'deki Carrancista dostlarıyla da yazışıyordu; Leobardo Galvan ise barış yanlısı Carrancistaların grup toplantılarına katılıyordu.[71] Ve cunta ilk toplantısını 1 Ekim'de Mexico City'de yapıp, 10 Ekim'de Hükümran Devrim Konvansiyonu adı altında Aguasca-

66. De la O'dan Palafox'a, 26 Eylül 1914, AZ, 27: 12.
67. Zapata'dan Argumedo, Aguilar ve Ruiz'e, 21 Eylül 1914, AZ, 27: 12.
68. Magaña'nın Torreón'a demiryoluyla geçişi, 12 Eylül 1914, a.g.e.
69. Robles'dan Zapata'ya, 13 Eylül 1914, a.g.e.
70. Zapata'dan Paulina Maraver'e, 3 Ekim 1914, AZ, 27: 7.
71. Magaña to Columba C. de Magaña, 5 Ekim 1914, a.g.e. Amaya C, a.g.e., s. 67-8.

lientes'de yeniden toplandığında, onun bu yeni karakterini bildirmek üzere Magaña da oradaydı.[72]

Bu, reformdan geçmiş bir meclisti ve Carranza'nın kontrolünde değildi, hatta Carranza'ya sempati dahi beslemiyordu. Aguascalientes'teki yüzden fazla delegenin çok azı hâlâ Baş Lider'e bağlıydı. Çoğu, Obregón gibi; ancak liderlerini devirdikleri takdirde devrimlerini ve ülkelerini koruyabileceklerini düşünen Meşrutiyetçilerdi. Ve halihazırda aralarında otuz yedi Villista oturuyordu. Konvansiyoncular Morelos meselesine büyük önem atfediyordu. 12 Ekim günü, Villista lideri Felipe Ángeles Zapatistaları resmen katılmaya davet etmeyi önerdi. Ertesi gün, bir Zapatista generali ve delege olarak tanıttığı bir gözlemciyi toplantı salonuna oturttu.[73] 14 Ekim'de, kendilerini ülkenin hükümran iktidarı olarak ilan eden Konvansiyoncular, ertesi gün de Ángeles'i Cuernavaca'ya gidip, güneylileri bizzat meclise davet etmekle görevlendirdi. Zapata ihtiyaten bir tepki vermese de karargâhındaki sekreterleri hevesle bir kuzey yolculuğuna hazırlanıyorlardı.

17 Ekim'de Mexico City'ye varan Ángeles komisyonu –Ángeles'in kendisi, Rafael Buelna, Calixto Contreras ve Guillermo Castillo Tapia– burada Lucio Blanco ile uzun bir görüşme yaptı. İki gün sonra Alfredo Serratos'un sorumluluğunda Cuernavaca'ya doğru yola çıkıp aynı akşam kente ulaştı. Ángeles'in Cuernavaca'da ilk aradığı kişi, kendisini Palafox'a götüren Dr. Cuarón oldu. Hiç vakit kaybetmeden ertesi gün öğle vaktinde Zapata ile bir görüşme ayarladılar.[74]

Zapata ve Ángeles ilk kez karşılaşıyordu. Ángeles'in Madero'nun Morelos'taki son komutanı olarak rahat yönetimini unutmayan Zapata, ona karşı özellikle samimiydi. Davet konusuna gelince, diğer liderlerin bu konudaki fikirlerini alması gerektiğini belirtti. Konvansiyon'a delege göndermek yerel devrimciler için bariz biçimde nihai bir politik karar anlamına geldiğinden, bu konuda tek başına karar veremezdi. Liderlerin cevabı beklenirken, Zapata Villa'nın "gri teğmeni" ile bir araya geldi. Ángeles'e, bağımsız bile olsalar, Carrancistaların baskın olduğu bir toplantıya yetkili heyet göndermek istemediğini söyledi. Konvansiyon'un başkanı vekâleten Villarreal idi ve Zapatacılar Cuernavaca'daki ağustos konferansında oynadığı rolden ötürü ken-

72. Magaña'dan C. C. de Magaña'ya, 10 Ekim 1914, AZ, 27: 7.

73. Aguascalientes Konvansiyonu'nun ilk günleri için, bkz. Barrera Fuentes, a.g.e., I, 84-277. Şeref konuğu olarak çağırılan Guillermo Santaella y Santibáñez'in, Ángeles'in bizzat yetiştirdiği bir Zapatacı, dolayısıyla da bir Villa casusu oluşuyla ilgili kanıt için, bkz. Santaella y Santibáñez'den Hipólito Villa'ya, 23, 24 ve 26 Ekim 1914, AZ, 27: 7.

74. Bu görev ve Ángeles ile Zapata arasındaki görüşmenin tutanakları için, bkz. Magaña, a.g.e., V, 198-204.

disine iyi gözle bakmıyorlardı. Zapata, Ayala Planı'nı kabul edinceye kadar, Konvansiyon'un meşruiyetini tanımayacağını söyledi. Ama bu durumda kendi davasını nasıl meclise taşıyacağı, sözcüsüne kabul ettirmeden mecliste planı nasıl oya sunacağı konusunda da kaygılıydı? Tanımadığı bir meclise, "hem sözlü olarak hem de oyla" planı kabul ettirebilirdi? Belki de önden bir "komisyon" göndermeli, şayet başarılı olursa, ardından bir de "heyet" yollamalıydı.

Konferans, 22 Ekim'de Cuernavaca karargâhında resmen başladı. Yerel gurur ve kedere bu denli kök salmış bir devrimin kaderinin belirleneceği, ilginç bir ortamdı bu. Yine, Zapata dışında hiçbir önemli Morelos lideri katılmamıştı. Ve yine, hareketi temsil eden Zapatista "albayları"nın neredeyse hepsi, sekreterlerdi, yani kalem, rakam, söz erbabı adamlar. Üstelik içlerinden sadece biri eyaletin yerlisiydi. Morelos liderlerinin yetkilerinden nasıl olup da bu denli feragat edebildikleri hâlâ bir muammadır. Sanki yerel davalarıyla o kadar meşguldüler ki bu onları ülke meselelerine ciddi biçimde karışmaktan alıkoymuş gibiydi. Sade köylüler olarak, Ayala devrimini Konvansiyon gibi belirsiz bir ittifaka emanet etmenin üzerlerine vazife olmadığını hissetmiş olsalar gerek. Ulusa mal olmuş şahsiyetler olarak, ulusal ölçekte davranma yükümlülüğü altına girmişlerdi ama bu kapasiteye sahip olmadıklarından korkuyorlardı. Anlaşılan inandıkları tek sorumlu davranış yolu, büyük işleri, büyük işlerde uzman olduğunu iddia edenlere bırakmaktı; onlar da bu arada kendilerine ait küçük alanları savunmaya çalışacaklardı. Aynen Zapata gibi, kendi halkına ihanet etme korkusu içinde, bu ihtimali içten içe hep hor gördükleri entelektüellere bıraktılar.

Bu kez Palafox ağzını açmadı: Planlarının gerçekleştiğini görüyordu. Sözü alan, çoğunlukla Ángeles'ti. Zapata'nın, üzerinde anlaşmış oldukları, pozisyonunu özetleyerek başladı: Konvansiyon, Carranza'nın istifa etmesini sağlayana ve –Ángeles'in özenle belirttiği gibi– "Güney devrimince simgelenen, bizim münhasıran toprak reformcusu diyebileceğimiz fraksiyona" temsiliyet hakkı verene kadar, güney karargâhı Konvansiyon'un hükümranlığını tanıyamazdı. Zapatistalar, bu ikinci konuyu Ayala Planı'na biçimsel bağlılık diye aldılar. İçlerinden biri, Konvansiyon'un planın kabulünü oya bile sunmama ihtimali varsa, neden bir komisyon göndermeleri gerektiğini anlamak istedi. Ángeles, planı tümüyle ve doğrudan tanıma konusunda söz vermekten kaçındığı için, bu soruyu sıkıntılı bir biçimde üstü kapalı olarak cevapladı. Sorunun etrafından dolaşarak, Meksika'nın "ne pahasına olursa olsun" barışa ihtiyacı olduğunu vurguladı. Yoksa şayet, Cumhuriyetçi

Parti ABD'deki 1916 seçimlerini kazanacak olursa, "Müdahale için çalışırdı" –en hafif deyimle uzak bir öcü, gerçekleşse bile daha bir buçuk yıl uzakta.

Sekreteler anlaştı, Zapata da anlaşmalarına izin verdi. Son toplantı tutanağı taslağında şunlar hâlâ durur: "Konvansiyon'un Ayala Planı'nı tanıması... gereklidir". Ancak "Ayala Planı" kelimelerinin üzeri, görüşmecilerin belgeyi imzalamak için kullandıkları aynı kalemle çizilmiş ve yerine, satırların arasına "Ayala Planı'nın ilkelerini" diye yazılmıştı.[75] Konvansiyon, güneylilerin ilkelerini kolaylıkla onaylayabilir ve bunların uygulamada ne anlama geleceğine sonra da karar verebilirdi. Zapatistalar, "komisyon görevlilerini" Zapata'nın daha önceden üzerinde kafa patlattığı bu zeminde atadılar.

Toplamda yirmi altı kişiydiler. Başkanlığını Paulino Martínez'in yaptığı grupta, Juan Banderas, Soto y Gama, Gildardo ve Rodolfo Magaña, Leobardo Galvan, Aemzcuaa, Dr. Cuarón, Manuel Robles ve diğer on bir kişi bulunuyordu. Otillo Montaño'nun da seçilmişti ancak hasta olduğu için henüz görevi kabul etmemişti.[76] Yine de eyaletlerinde doğan devrimi temsil edecek gerçek Morcloslu sayısı bariz biçimde azdı. Kuzeye doğru yola çıkanlar arasında gerçekten Yerli kökenli tek komisyon görevlisi, Tepoztlánlı Avukat Galvan idi.

Konvansiyoncular Aguascalientes'de umutla beklerken, kısa sürede hayal kırıklığına uğradılar. Çünkü Zapata'nın verdiği karar, onların uzlaştırma görevini kolaylaştırmak üzere hesaplanmamıştı. Güneyli komisyon, 23 Ekim günü, Ángeles ve adamlarının geldiği arabalara doluşarak Cuernavaca'dan ayrıldı. Ertesi gün Mexico City'den bindikleri tren Aguascalientes'te durmadan yoluna devam etti. Zapata'nın komisyonu yüz mil daha kuzeye ilerleyerek, Zacatecas'ın hemen ötesindeki Guadalupe'da bulunan Villa karargâhına ulaştı. Burada Martínez, anlaşmayı Villa'nın danışmanlarına açtı; diğer Zapatistalar da Villa'nın güney davasına yönelik tavrından bir kez daha emin oldular ve masraflarını aldılar.[77] Zapata "yabancı engellere" yetki verecekse, bir meclisteki parlamenter koalisyonların hiçbirinin oyunlarına başvurmayacaktı. Halkçı bir askeri hareketin lideri olarak sonuna kadar gider ve Villa'nın halkçı askeri hareketiyle alenen ittifak kurardı.

26 Ekim günü nihayet Aguascalientes'e ulaşan Zapatista komisyonu, ertesi sabah Konvansiyoncuların coşkulu bir resmi karşılama tö-

75. Cuernavaca'daki buluşmanın tutanakları, 22 Ekim 1914, AZ, 27: 7.
76. Zapata'dan Konvansiyon sekreterine, 22 Ekim 1914. Magaña'da zikredilmiştir, a.g.e., V, 230-1.
77. Martínez'den Zapata'ya, 28 Ekim 1914, AZ, 27: 7. Aynı tarihli iki mektubun ilki.

reni düzenlediği tiyatro salonunda onlarla buluştu. Ardından Paulino Martínez komisyon başkanı olarak kürsüye çıktı. Zapata'yı ve Villa'yı "bu efsanevi mücadelenin... gerçek temsilcileri... ve hem de iki yerli olarak" methettikten sonra, güneyin tavrını açıkladı. Aslında, kendisinin ve arkadaşlarının niyetinin Konvansiyon'un devrimci tarafsızlık iddiasını bırakıp, Carranza'ya karşı Villa-Zapata askeri çizgisinin politik bir aracı haline dönmesini sağlamak olduğunu beyan etti.[78] Kulislerde ise Ángeles çeşitli manevralar çeviriyor, Zapatista taleplerinin kâğıt üzerinde onaylanması ve başkanlığın Villistalara kalması için çalışıyordu.

Bu andan itibaren, Zapatistaların kontrolü ele geçirmeye yönelik bilinçli çabaları hiç bitmedi. Martínez'in konuşmasının hemen ardından, delegelerin de talebi üzerine, Soto y Gama kürsüye çıktı. Güney karargâhında aylar boyu Palafox'un gölgesinde kalmış olan bu radikal genç avukat, davasını savunmak için bu fırsatı kaçırmayacaktı. Verdiği uzun ve doğaçlama söylevde kendisini bir Zapatista halk lideri olarak kabul ettirmeyi başardı. Meksika tarihini anlatırken, Carranza'yı itham ederken, ulusal bayrağa hakaret ederken ve Meksika halkına Kropotkin'in Rus halkı için yaptığını eş bir belagatla methiyeler düzerken, müthiş bir gürültü kopmasına yol açtı. Fakat neredeyse ölümle tehdide kadar varan sataşmalardan sonra konuşmasını bitirdiğinde, binayı inleten sesler, Villa ve Zapata için atılan viva (çok yaşa) sloganlarıydı.[79]

Konvansiyon'un Ayala Planı'nı kabul etmesini sağlamak tezahürat toplamaktan çok daha zordu. Çünkü çoğunluk hâlâ Meşrutiyetçilerin elindeydi ve onlar Carranza'nın iktidarı bırakmasını isteseler de onun yerinde Villa'yı veya Zapata'yı görmek istemiyorlardı. Fakat ustaca uzlaşmalar ve Soto y Gama'nın hitabetiyle, Martínez Zapata'ya övünerek sunabileceği bir anlaşmaya dolaylı yolardan da olsa elde etti.[80] 28 Ekim tarihli oturumda, tüm gün süren ateşli tartışmaların ardından, Konvansiyon'a planın 4, 6, 7, 8, 9 ve 12. maddelerini "prensipte" kabul ettirmeyi başardı.

Martínez'in başarısı, kendi içinde pek de ezici bir zafer değildi. 6'dan 9'a kadarki maddeler, zaten Cabrera ve Villarreal'in iki ay önce "prensipte" kabul ettiği toprak reformu maddeleriydi. Fakat lehte oyların sağladığı bağlam, buna büyük önem kazandırdı. Aguascalientes Konvansiyonu, o sırada Meksika'nın fiili hükümetiydi ve onun prensipte bile olsa Ayala maddelerini benimsemesi, ülke tarihinde bir kır-

78. Bu konuşma için, bkz. Barrera Fuentes, a.g.e., I, 505-9.
79. Bu konuşma için, bkz. a.g.e., I, 509-14.
80. Martínez'den Zapata'ya, 28 Ekim 1914, AZ, 27: 7, Aynı tarihli iki mektubun ilki.

sal refah politikasının resmen ilk kez kabulü anlamına geliyordu. Dört yıl önce cientificolar yüksek siyaseti neredeyse tamamen büyük toprak sahiplerinin çıkarına kontrol ederken ve Madero yönetimi sırasında toprak reformu yanlıları yine egzantirik toplum mühendisleri konumundayken, bugün bir hükümet, ülkenin yoksullarına onların hizmetinde olduğunu ve onların bu konudaki özel hakkını ilan ediyordu –bu bile tek başına devrimin halkın adalet duygusunu ne kadar ve nasıl ileri götürdüğünün bir işaretiydi. Bu değişimin itici gücü ise Moreloslu devrimcilerdi.

Bütün bunlara rağmen Zapata pratikte ne kadar az şey kazandıklarının da farkındaydı. Onun için en tehlikeli şey, Carranza ile yollarını ayırmamış olduğu halde Konvansiyon'un hükümranlığını yarı yarıya tanımış olmasıydı. Martínez ondan tam temsiliyet yetkisi istediğinde, Zapata bunu gönderemeyeceğini söyledi. Konvansiyon, Carranza'yı kesinlikle devre dışı bırakmadıkça, komisyonunu bir heyet olarak akredite edip, Konvansiyon'un tam hükümranlığını tanıyamazdı.[81]

Konvansiyoncular, 30 Ekim'de Zapata'nın istediği adımları attılar. Obregón ve Ángeles gibi sözü geçen delegeler, Carranza'nın Baş Lider'likten ve Yürütmenin Başkanlığı'ndan azledilip geçici bir başkan belirlenmesi için önerge verdi. Uzun süren ateşli tartışmaların sonunda, önerge kapalı oturumda, 112'ye 21 gibi bir sonuçla kabul edildi. Meclis artık aslında Villa yanlısı olan görünüşte bağımsız bir çizgiye girdiğini ilan etmişti. Birkaç gün içinde Carranza ile yollar tümüyle ayrıldı. 4 Kasım'da, Carranza'nın Mexico City'den ayrılışı kutlanırken, Martínez ve yanındaki delegeler durumdan memnun, Zapata'ya şu raporu iletiyorlardı: "Kuzey Tümeni, takdire şayan bir biçimde hareket etti ve gerçek bir müttefik olduğunu gösterdi. Elde ettiğimiz zaferi, onların sabit ve ısrarlı duruşuna borçluyuz".[82]

Ne var ki bu "zaferin" Morelos'taki yankıları o kadar iç açıcı değildi. Villa'nın Soto y Gama'ya söylediği gibi, Villistaların "birkaç atış daha" yapmak için dört gözle bekledikleri kısa sürede ortaya çıktı; Villa ve Ángeles, Obregón gibi bağımsız Carrancistalarla iktidarı paylaşmak değil, onlara hâkim olmak istiyordu ve bu, onların yine Carranza'nın etrafında toplanmasına yol açacaktı; ufukta görünen yeni bir savaştı –hem de Zapatistaların da dahil olacağı bir savaş.[83] Villa, daha 10 Kasım gibi erken bir tarihte, Zapata'ya "savaş zamanının geldiği-

81. Zapata'dan Martínez'e, 2 Kasım 1914. Aynı tarihli iki mektubun ikisi de Magaña'da zikredilmiştir, a.g.e., V, 240-34.
82. Martínez *et al'dan* Zapata'ya, 4 Kasım 1914, AZ, 30: 8.
83. Antonio Díaz Soto y Gama, "Francisco Villa" *El Universal*, 24 Ağustos 1938.

ni..." yazmıştı.[84] Ve Konvansiyoncu Savaş Bakanı, güney karargâhına "Puebla kentine ve eyaletine karşı aktif bir harekât başlatma" emrini verdi.[85] Moreloslu liderler sekreterlerini Villa'ya bulaştırmakla, insanlarını kendilerinin olmayan bir savaşa sürüklemiş oldular.

Zapatistalar bu yeni ittifaktan açıkça rahatsızdı. 24 Kasım akşamı geç bir saatte, son Carrancistalar da Mexico City'yi boşalttıktan sonra, ilk güney kuvvetleri başkente sessizce, hatta biraz utangaç bir şekilde sızdılar. Orada ne aradıklarını tam olarak bilmeden, kenti talan falan da etmeyip, kaybolmuş çocuklar gibi sokaklarda dolaşarak kapıları çalıp yiyecek istediler. Bir gece sokakları inleten büyük bir gürültü duydular –bir itfaiye arabası ve personeli. Bu ilginç cihazı düşmana ait ağır bir silah zannedip ateş açarak on iki itfaiyeciyi öldürdüler. Bizzat Zapata da pek sakin bir durumda değildi. 26 Kasım akşamı geç bir saatte başkente geldi. Ondan önceki Carrancista liderler şehir merkezinde, özel şahıslara ait iyi evlerde –o sırada sürgünde bulunan científicoların evlerinde– kalıyorlardı, oysa Zapata, Cuautla trenlerinin kalktığı istasyona bir blok uzaklıktaki pis, karanlık bir otele yerleşti. Ulusal Saray'da onuruna verilecek törenlere davetliydi fakat icabet etmeyecekti. Gazeteciler onunla röportajlar yaptılar; fakat zor bela bir iki cümle alabildiler. Villistalar 28 Kasım'da onun kuvvetleriyle birleşmek üzere kuzeydeki varoşlara doğru yola çıktıklarında, Zapata Morelos'a geri döndü.[86]

Zapata o kadar temkinliydi ki yeni müttefiklerini endişeye düşürüyordu. Cuernavaca'daki bir Villista temsilcisi, onun bağımsız yaklaşımına yeniden döndüğünü dahi iletmişti. Amerikan Elçiliği temsilcileri de durumdan rahatsızdı: Meksika'da düzeni sağlayacak güçlü bir Villa-Zapata koalisyonu kurulmasını umut ediyorlardı. Ve 2 Aralık'ta güvenilir bir Villista lideri (Roque González Garza), Villa karargâhında görevli özel Amerikan ajanı (George Carothers), Juan Banderas ve Serratos, Zapata'yı daha yumuşak bir yaklaşıma ikna etmek amacıyla Cuernavaca'ya geldiler.

Villa'nın kişisel mektubunu ilettiler. Zapata'yı Villa'nın samimiyeti konusunda temin edip, kendisinin Mexico City'de güvende olacağına dair söz verdiler. Villa ile ciddi bir "anlaşma" yapması gerektiği konusunda baskı yaptılar. Sonunda Zapata, 4 Aralık günü bir görüşme

84. Villa'dan Zapata'ya, 10 Kasım 1914, AZ, 30: 8.
85. José I. Robles'ten Zapata'ya, 10 Kasım 1914, a.g.e.
86. Cardoso'dan Dışişleri Bakanı'na, 29 Kasım 1914 ve Silliman'dan Dışişleri Bakanı'na, 30 Kasım 1914, NA, 59: 812.00/13940 ve 13939. EZ *Sol*, 28 Kasım, 1914. *El National*, 30 Kasım, 1914.

yapmayı kabul etti fakat başkentte değil, başkentle kendi bölgesinin ortasındaki Xochimilco'da.[87]

Özenle hazırlanan buluşma planlandığı gibi gerçekleşti. Zapata ve Villa ilk kez karşılaşıyorlardı ve bu, muhteşem bir devrimci birlikteliğin ilanıydı. Zapata'yla birlikte baş sekreterleri de gelmişti; kardeşi Eufemio, kuzeni Amador Salazar, hatta kız kardeşi María de Jesús ve küçük oğlu Nicolás. Xochimilco, çiçekler ve renkli flamalarla bayram yeri gibi donanmıştı. Öğrenciler şarkılar söylediler. Şehir bandosu serenatlar çaldı. Tam öğle vakti, Villa küçük bir muhafız alayı eşliğinde kente geldi. Orada bulunan bir Amerikan ajanının belirttiğine göre, Montaño "içten bir hoş geldin konuşması" yapıp Villa'yı coşkuyla kucakladı. Ardından Kuzeyin Santoru'yla Güneyin Attilası'nı tanıştırdı. Selamlaşmalardan sonra, iki lider kasaba okul binasına geçti ve konuşmak üzere üst kattaki kalabalık bir odaya çıktı.

Amerikan ajanının gözlemlediği gibi iki adam "kesin bir tezat" oluşturuyordu. Villa "uzun, yapılı, 100 kilo civarında, neredeyse bir Alman kadar kırmızı yüzlü, başında bir İngiliz güneş kaskı, sırtında koyu kahverengi bir süveter, altında hâki pantolon, tozluklar ve binici botları olan bir adamdı". Onun yanında duran Zapata ise başka bir ülkenin insanı gibiydi. Villa'dan çok daha kısaydı. Amerikalının notlarına göre, "70 kilo civarında", esmer ve "ince yüzlü" bir adamdı, "kocaman sombrerosu yüzünden bazen gözleri görünmüyor... kısa, siyah bir ceketi, büyük, açık mavi bir eşarbı, parlak eflatun gömleği ve değiştirerek kullandığı yeşil çizgili ve rengarenk iki mendili vardı. Siyah dar yandan dikişleri gümüş düğmelerle süslü bir Meksika pantolonu giyiyordu". Amerikalının gördüğü kadarıyla Villa'da "herhangi bir takı bulunmuyordu" fakat "Zapata'nın sol elinde altın kaplama iki adet eski moda yassı yüzük vardı". Zapata'nın yanında kız kardeşi duruyordu ama Amerikalı onu Zapata'nın karısı zannetmişti. "Kadının üzerindekilerin toplam değeri muhtemelen 5 Amerikan dolarını geçmez. Parmakları eski moda altın kaplama yüzüklerle dolu. Aslında altından çok pirinç gibi duruyorlar, parmaklarında en az bir düzine yüzük var". Yanlarında duran ve "üzerinde ev yapımı ve kötü dikilmiş beyaz kumaştan bol bir pantolon ve aynı kumaştan dikilmiş bir gömlek" olan Zapata'nın oğlu, bütün görüşme boyunca uyuklamıştı.

İki lider yarım saat boyunca "pek sesleri çıkmadan, sıkılgan bir biçimde oturdular. Zaman zaman önemsiz bir iki kelime telaffuz et-

87. Cobb'dan Dışişleri Bakanı'na, 6 Aralık 1914, NA, 59: 812.00/13966. Serratos, *El Universal Gráfico*, 25 Kasım 1952. Villa'dan Zapata'ya, 1 Aralık 1914, AZ, 27: 2.

tiler, taşralı sevgililere benziyorlardı". Zapata, "sürekli olarak Villa'yı inceliyor gibiydi". Villa, Carranza'nın ne denli "yukarıdan ve mağrur" olduğunu söyleyene kadar da birbirlerine ısınamadılar. "Hep söylemişimdir" diye patladı Zapata, "Caranza'nın bir orospu çocuğu olduğunu hep söylemişimdir". Eski Baş Lider hakkında atıp tutarak neredeyse bir saat sohbet ettiler. Arada bir Palafox, Serratos ya da González Garza lafa girip evet diyordu. Zapata konyak, Villa ise ağzına içki koymadığı için su istemişti; fakat "kardeşçe birliktelikleri" için kadeh kaldırırken, Zapata'nın verdiği içkiyi hiç tereddütsüz yudumladı. Villa, "az daha boğulacaktı. Yüzü buruştu, gözlerinden yaşlar geldi. Kısık bir sesle su istedi". Ateşini söndürdükten sonra suyu Zapata'ya uzatınca, Zapata kibarca "Hayır" dedi, "sen devam et, iç". Gerçekten kesin bir tezattılar.

Daha sonra Villa, Zapata ve Palafox'un başka bir odaya geçmesiyle görüşmenin gayri resmi faslı sonlandı. Bir buçuk saat boyunca Puebla ve Veracruz'da kalan Carrancistaları nasıl yenebileceklerini tartıştılar. Villa, askeri malzemesiyle övünüyor ve cömertçe neye ihtiyacı olursa olsun Zapata'ya takviye yapabileceğini söylüyordu. Daha sonra akşam yemeği yendi ve konuşmalara geçildi. Amerikan ajanı rahatlamıştı. İki liderin "iyi anlaştığını" görmüştü, bu da "Meksika'da barışın tesis edilmeye başlanması için umut vaat ediyordu".[88] İki gün sonra Kuzey Tümeni ile Orta ve Güney Kurtuluş Ordusu, resmen ve törenler eşliğinde, birlikte Mexico City'ye girdiler. Ulusal Saray'daki fotoğrafçıların gelecek nesillere bıraktığı poz, başkanlık tahtında oturan ve neşeyle gülen Villa ile onun solunda duran asık suratlı Zapata idi.

Bu birlik rüyası kısa sürede yok oldu. Gerçek, Zapata'yı 9 Aralık'ta, Mexico City'den komuta etmek üzere ayrıldığı Puebla seferi sırasında buldu. Yol boyunca, cin fikirli bir başkent temsilcisinden eski Porfirista, Felicista, Huertista ve eski federallerin devrimin üst kademelerine sinsice sızmaya yönelik bitmek bilmeyen girişimlerini dinledi. Temsilci, "bugün hâlâ bu tipleri oyalayıp vakit kazanmak zorundayız" derken üç farklı entrikacıdan dinlediklerini nakletti: "Yakında başka bir şey olacak. Ángeles bizden fakat Villa'yı avcuna almış durumda; Zapata'ya gelince o bir vahşi... ondan kurtulmamız gerekecek..."[89] Villa'nın davranışları, ajanın raporuna itibar edilmesini sağlıyordu. Xochimilco'da söz verdiği ağır silahlar son dakikaya kadar gönderilmemiş; ancak Zapata tekrar isteyince teslim edilmişti; sonra, Zapatis-

88. Canova'dan Dışişleri Bakanı'na, 8 Aralık 1914, NA, 59: 812.00/14048. Gonzalez Ramirez: *Planes*, s. 113-21.
89. Dolores Jimenez y Muro'dan Zapata'ya, 9 Aralık 1914, AZ, 27: 19.

talar dev Popocatépetl ve Ixtaccíhuatl yanardağlarının geçitlerinden geçerken bu silahları kendi sırtlarında ve katırlarla taşımak zorunda kalmışlardı çünkü Villa taşıma için lokomotif temin etmemişti.[90] Zapata, Puebla City'nin dışında silah beklerken, çok daha ağır, çok daha büyük bir ihanet haberini aldı: Mexico City'deki Villista subayları, Konvansiyon'daki baş delegesi Paulino Martínez'i 13 Aralık'ta öldürmüşlerdi.

Zapata 15 Aralık günü kan dökmeden Puebla City'e girdi. Carrancistalar ağır silahlar gelir gelmez kenti boşaltmıştı. Fakat Zapata bu kolay zaferin kutlamalarında bile şüphelerini gizleyemedi. Villa'ya, sık sık gelen raporlarla ilgili neredeyse azarlar gibi bir mektup yazdı "düşmanlarımız Kuzey ve Güney'i bölmek için etkin bir biçimde çalışıyorlar... bu yüzden kendimi özellikle bu konuda hassas davranman için uyarıda bulunmaya mecbur hissediyorum".[91] Zapata, Puebla'yı tutmanın stratejik öneminin farkındaydı ama belirgin bir kafa karışıklığı ve nefret içinde Morelos'a döndü.

Yere göğe sığdırılamayan Villa-Zapata koalisyonu ay sonunda alenen çöktü. Konvansiyon, siyasi organ olarak devam etse de Zapata pratik olarak askeri görevlerini bırakıp Tlaltizapán'da köşesine çekildi. Seferde yanına aldığı Morelos birlikleri, zaferin ihtişamını bir kenara bırakıp, onun ardına düşerek evine döndü. Puebla'da kalan başlıca kuvvet, Juan Andrew Almazán'ın komutası altındaki eski Orozqistaların oluşturduğu birlikti. Almazán, dostları Argumedo ve Aguilar ile birlikte, yerel Felicistalarla Huertista subaylarının hapisten çıkması için anlaşmaya varmıştı. Villista liderlerinin Zapatista karargâhını hedef alan öfkeli protestolarına ve Palafox'un paralı askerleri daha fazla denetlemesi için Zapata'ya bizzat yaptığı baskılara rağmen, Zapata ne sözlü ne de fiili olarak Morelos'un dışında bir şey yaptı.[92] Palafox, Mexico City'de Villistaların öfkesiyle karşı karşıya kaldı. 4 Aralık'ta ortada "iyi bir anlaşma" gören Amerikan ajanı, artık "Villa ile Zapata bozuşmasının uzak olmadığını, bu olduğunda ise Villa'nın ilk ilgileneceği kişinin Senyor Palafox olduğunu" görüyordu.[93] Carrancista generalleri de rakipleri arasındaki uyumsuzluğu özenli ve düzenli bir biçimde değerlendirip saldırı kararı almışlardı. Obregón, yeni yılın başında, 4 Ocak günü, birliklerini Puebla varoşlarına kadar getirdi ve

90. Cronista de la Revolucion, "Sobre Veracruz" *Excelsior*, 21 Temmuz 1929. *La Opinion*, 19 Aralık 1914.
91. Zapata'dan Villa'ya, 16 Aralık 1914, AZ, 27: 19.
92. Palafox'tan Zapata'ya, 21, 22 ve 23 Aralık 1914, a.g.e.
93. Canova'dan Dışişleri Bakanı'na, 30 Aralık 1914, NA, 59: 812.00/14131.

ertesi gün şiddetli bir çatışmanın ardından kenti ele geçirdi. Ardından ciddi bir biçimde Villa'yı ortadan kaldırmak için hazırlıklara başladı. Carrancistalar Zapata'yı önemsemiyor, asıl tehlike olarak Villa'yı görüyorlardı. Obregón ve yoldaşları Villistaları yok etmeden yeni bir rejim kurmayı hayal edemezlerdi; ondan sonra güneydeki sorun mevzi bir rahatsızlık haline gelir, uygun bir zamanda da halledilirdi. Sonraki aylarda bu korkunç savaş kuzeyde şiddetini artırırken, Morelos'ta barış devam etti –savaşın başladığı önceki dört yıllık dönemden, biteceği sonraki beş yıllık döneme kadar eyalet ilk kez barış içindeydi. Ve oradaki halk kendi devrimine sahip olabilecekti.

VIII

Pueblolar Bir Devrim Gerçekleştiriyor

"...jefe Zapatamızın atının kuyruğuna sıkı sıkı asılarak".

Morelos'un tecridi sürerken, eyalet adeta bir sınır idi. Mülksüzleştirilmiş ve yoksul aileler gerçekten de yüzyıllardır burada ikamet etmişler, şimdi de psikolojik olarak, yurt edinmişlerdi. Fethettikleri, temizledikleri, düzelttikleri ve yerleştikleri bu yer sadece geri kazandırdıkları bir arazi parçası değil, bu şekliyle yeniden yarattıkları bir toplumdu. Diğer göçmenler ve öncüler gibi, gelişigüzel ilerliyorlardı –bazen acil ihtiyaçlarının zorlamasıyla, bazen de asla vazgeçmedikleri hülyalarıyla. Ama bu toplumsal yabanıllık içinde bile, demokratik belediyelerin, her ailenin yerel kaynakların kullanımı hakkında bir etkiye sahip olduğu köy mahalleleri kurulması yönünde dikkate değer şekilde sapmadan yol alıyorlardı.

Orta ve Güney Meksika'da kırsal aşiretlerin özgürce birleşme ütopyası çok eskilere dayanırdı. Bu ütopya değişik biçimler altında, İspanyollar gelmeden uzun zaman önce köylüleri harekete geçirmişti. Bunun son aracı ise Zapatacı orduydu: Morelos kırsalındaki aileler, ironik bir biçimde, sivil kavramları askerlik yaparken edinmişlerdi. Orta ve Güney Kurtuluş Ordusu bir "halk ordusu" idi. Bu ordunun erkekleri ve onlara özel levazım askerleri olarak eşlik eden kadınlar için "halk" olmak, "ordu" olmaktan daha fazla bir şeydi. Önder olarak hâlâ, devrimci ordu subaylarından ziyade kendi köylerinin liderlerini görmeye yatkındılar. Başlarda, yani gerilla savaşının ilk yıllarında kime bağlanacakları konusunda bir sorun yaşamadılar çünkü köy liderleri ile devrimci ordu subayları genellikle aynı kişiler, yakın akrabalar ya da eski arkadaştılar. Ne var ki Huerta'ya karşı düzenlenen büyük seferler sırasında düzenli bir ordunun iskeleti oluştukça, amatör savaşçılar profesyonelleşmeye ve komutanların yerel sivil önderlerle çok az kişisel bağlantısı kalmaya başladı. Köy konseyleri normalde ordu ile işbirliği yapıyordu ama sıradan askerler bağlılıkları açısından giderek daha fazla bölünmeye ya da en azından farklılaşmaya başladılar.

Ancak savaş, Kurtuluş Ordusu'nun militarist eğilimlerinin pekişmesine yetecek kadar sürmedi. Olan daha ziyade ordudaki şeflerle köy liderlerinin pratikte federal bir kumanda zinciri içinde birlikte çalışmasıydı. Ordu şefi, emirleri köy liderlerine veya birlikte sefere çıktığı yardımcılarına iletiyor, onlar da bunu ilgili yerlere gönderiyordu. Bu aracı süreç genellikle rakip otoriteler arasında belli bir gerilim barındırmaktaydı.[1]

Köyler veya vazife başındaki köy birlikleri arasındaki gerilime gelince, iç savaş bunu gevşetti. Köy liderleri zaten daha savaştan önce birbirlerinin ailesini en azından gıyaben tanırdı; ve ortak mücadele aralarında bir dayanışma yaratmıştı. Santa María ve Huitzilac gibi geleneksel olarak birbirine rakip yerlerden gelenlerin birbirlerini savunurken ölmeleri, hayatta kalanların birbirine büyük sempati beslemesine neden olmuştu.

Morelos'ta 1913-14'te biçimlenen devrimci ordu, Villa ve Orozco'nun aylakları gibi özerk askeri birliklerden çok farklı olarak, eyalet belediyelerinin silahlı bir birliği idi. Ve 1914 yazı sonunda barış geri geldiğinde, köylüler yerel toplumu sivil anlamda yeniden kurdu. Ellerinden geldiğince çabuk geçici belediye organlarını ve yargı yetkililerini seçip etraftaki değerlere sahip çıkmaya çalıştılar. Hatta demiryolu ekiplerinin raylar için ağaç kesip lokomotifler için su ve yakıt sağlamaya çalışmasına bile izin vermediler.[2] Mexico City'de durumdan rahatsız olmuş Konvansiyon yetkililerine göreyse bu, sapkın ve batıl inançlı köylülerin işiydi. Oysa köylüler durumu başka türlü görüyorlardı: Onlara göre eski demiryolu –hacienda sözleşmeleri artık geçerli değildi; su ve kereste şimdi onlara aitti. Devrimci orduyu destekleyen ve oluşturan onlar olduğu için, onun başarısından fayda sağlayanın da bu kır ahalisi olması gerektiğini düşünüyorlardı. Daha da önemlisi, savaş sırasında askeri önderlerin kendilerine saygı göstermesi gerektiğini, eğer göstermiyorlarsa bu saygıyı gösterecek başkalarının bulunduğunu öğrenmişlerdi. Eyaletin dört bir yanındaki köy otoritelerinin benimsediği bu yeni inat, komşu diktatörlere karşı en sağlam engeli oluşturdu.

Zapata ve liderlerinin büyük bölümü, halkın sivil yönetime ilişkin bu beklentilerini paylaşıyorlardı. Kim olduklarına dair hislerini de

1. Zapata hareketinin geleneksel karakteri için, bkz. Francois Chevalier, "Un factor decisivo de la revolucion agraria de Mexico: 'el levantamiento de Zapata' (1911-1919)" *Cuadernos Americanos*, CXIII, 6 (Kasım 1960), 165-87. Zapatista ordusu için, bkz. Gómez, a.g.e., 114, 133; ayrıca Carlos Perez Guerrero, "Como vivian los bandidos Zapatistas" *Mujeres y Deportes*, 6 Şubat 1937.
2. Robert E. Quirk, *The Mexican Revolution, 1914-1915. The Convention of Aguascalientes*, Bloomington, 1960, s. 206. Palafox'tan Zapata'ya, 21 Aralık 1914, AZ, 28: 19: 1.

kaybetmiş değillerdi –rençberlerin, ortakçıların, puebloların, rancheroların çocuklarıydılar. Otoritelerini önce yerel meclislerinde kazanmışlardı. Harekete geçirdikleri hak iddiaları, dürüst kırsal hak iddialarıydı. Hiçbir yerli Morelos devrimcisi, özenti siyasilerin o sıradaki milli modası hâki üniformayı giymedi. Moreloslu bir lider şık görünmek istediğinde, Zapata'nın Xochimilco'da yaptığı gibi, ilçe pazarında kurulan panayıra gidecekmişçesine giyiniyor, yani yüzüklere, parlak gümüş düğmelere ve cafcaflı renklere boğuluyordu. Devrimci Morelos ordusunun tek üniforması Amador Salazar'ın kişisel muhafızlarının giydiği üniformaydı: Yeşil *charro* takımları.[3] Yerel liderlerin her zaman en çok değer verdiği saygı, kendi köylülerinin saygısıydı. Köylüler gibi ve Ayala Planı yasakladığı için, yapabildikleri kadar çabuk sivil bir eyalet kurup, de la O'yu geçici vali seçtiler. De la O'nun askeri görevleri ağır basınca liderler gizli oyla seçim yapıp yerine Lorenzo Vázquez'i getirdiler. Vázquez de düzenli seçim çağrısında –valilik, eyalet yasama meclisi, yüksek eyalet mahkemeleri ve belediye seçimleri için– bulunmaya hazırlandı.[4]

Sınırdaki fetih kıtalarının dağıtılması çoğu zaman sorunlu oldu ve askeri güce sahip topluluklar Morelos'ta varlığını sürdürdü. Vali Vázquez'e, yerel liderlerin belediye başkanlarını taciz ettikleri, sivil memurlarla dalga geçtikleri ve millileştirilen topraktan vazgeçmeyi reddettikleri şeklinde arka arkaya şikâyetler geliyordu. Vázquez mart ortasında Zapata'ya başvurarak, "[eyalet] yetkililerinin, ordusunun gücü dışında artık herhangi bir yetkisi olmayan devrimcilerin sorumluluğu altında olması gerektiği gibi yanlış bir inanca sahip" bazı kötü niyetli kişilere karşı "moral destek" istemek zorunda kaldı.[5]

Fakat bu zorbalık gelişigüzel ve kişiseldi, herhangi bir yönetme niyetinin işareti değildi. Morelos liderleri hiç değilse de nadiren cuntada toplanıp düzenli karar alırlardı. Kendi kırsal krallıklarının eşitleri olarak, hâlâ sadece eşitler arasındaki birinci aracılığıyla, yani sarayında, Tlaltizapán'daki karargâhında oturan Zapata üzerinden iletişim kuruyorlardı. Büyük bir aciliyet durumunda, danışmak, tavsiye veya emir almak için onun sarayına gidiyorlardı. Neyse ki 1915'te Morelos'ta on-

3. Marte R. Gómez, *Las comisiones agrarias del sur*, Meksika, 1961, s. 87.
4. José Urban Aguirre, *Geografia e Historia del Estado de Morelos*, 2. Basım, Cuernavaca, 1963, s. 252. Amado Chaverri Matamoros, "El Archivo de Zapata" *La Prensa*'da 27 Eylül 1935 tarihinde tefrika edildi. Zapata'nın Soto y Gama'ya söylediğine göre, kendisi, de la O'yu değiştirmek için gizli oylamaya ihtiyaç duymuştu, zira siyaset –kendisinin veya diğer şeflerin tavrına göre tartışma veya fikir değişikliği– istemiyordu. Zapata'nın kendisi, Soto y Gama'ya belirttiğine göre, oyunu Francisco Pacheco'ya vermişti. Soto y Gama ile kişisel görüşme.
5. Vázquez'den Zapata'ya, 14 Mart 1915, AZ, 28: 18: 1.

lar açısından ciddi bir acil durum yoktu. Hatta sefer için sadece birkaçı bölgesinden ayrıldı. Suiistimallere rağmen, Zapata gibi onların da yükümlülük duyguları orduya değil köye yönelikti. Vázquez, yeni hükümeti korumak için Zapata'dan, devrimci komutanların belediye yetkililerine tabi olmalarına, el konulan mülkleri eyalete bırakmalarına ve bir "kamu güvenliği gücü" –geleneksel köy korucuları veya eyalet polisi şeklinde– örgütlenmesine yardımcı olmasını istedi. Zapata da "idari işlerin iyi işlemesini ve bu eyaletin tüm pueblolarında düzen ve asayişin sağlanmasını" temin için Vázquez'in taleplerini kabul etti.

Zapata köy işlerine karışan askeri liderleri zaten azarlıyordu. Birkaç kere yaptığı gibi yerel sıkıntıların halledilmesinde taraf olduğunda, köylülerin sorunlarını kendi kendilerine çözmelerini sağlamak için, müdahalesini sınırlı tutuyordu. Sözgelimi, toprak reformu sırasında Yautepec ve Anenecuilco arazileri arasındaki sınırın belirlenmesi gündeme geldiğinde, bölge tarım komisyonuna her iki topluluğun temsilcilerinin de toplandığı teccorale, yani bir taş duvara kadar eşlik etti. Uzmanlar, çevredeki yaşlılardı. Bu yaşlı insanlar yıllarca komşularının savunması için mücadele etmişlerdi ve komisyonun genç bir üyesinin söylediğine göre Zapata onların değerlendirmelerini "özel bir saygı" ile dinledi. Daha sonra, Anenecuilco'nun başkanı ve kurtuluş ordusunun komutanı olarak tarımcılara kadastro çalışmasını kimin yapacağını gösterdi. "Pueblolar, bu teccoralin kendi sınırları olduğunu söylüyor" dedi ve ekledi "sizin de kararlarınızda beni izleyeceğiniz yer budur. Siz mühendisler bazen düz çizgilere yapışıp kalırsınız ama sınır bu taş duvardır, buranın tüm girdisini çıktısını ölçmek altı ayınızı alsa bile...."[6] Zapata'nın hiçbir zaman bir eyalet polisi örgütlenmesi önemlidir: Kolluk kuvveti, olduğu kadarıyla, köy meclislerine kaldı.

Ordu şeflerinin genelde nasıl bir sorumluluk taşıyacağına yerel halkın kendisi karar veriyordu. Bütün yanlışları düzeltecek yetenek olarak özellikle Zapata'ya güven duyuyorlardı. Puebla sınırı yakınındaki dağların yüksek yerlerinden birinde Soto y Gama'nın ağabeyi Conrado, Eyalet Tarım Komisyonu'nda çalışırken küçük bir ücra köyde yaşlı bir kadınla karşılaştı. İspanyolca anlayıp anlamadığını bile bilmeden ona General Zapata hakkında ne düşündüğünü sordu. "Ne söylememizi istiyorsun?" diye cevap verdi yaşlı kadın, "Bizler jefe Zapatamızın atının kuyruğuna sıkı sıkı asılmış giden yoksul dağ yerlileriyiz".[7]

6. Gómez, *Las comisiones*, s. 76-7.
7. Díaz Soto y Gama, *La revolution*, s. 262-3.

Sonuç, gerçek bir yerel demokrasi imkanıydı. Her ne kadar liderler olağanüstü güçlerini hâlâ muhafaza ediyor ve sefere çıktıklarında bu gücü güvendikleri birine devrediyorlarsa da kontrolleri hiçbir zaman ne kurumsallaştı ne de Porfiriocu patronlarınki kadar kısıtlayıcı oldu. Ve Zapata, her ne kadar kişisel olarak sağladığı garantiler, ona ulaşma imkânının düzensizliğinden dolayı düzensiz olsa da yine de itibar edilen bir baş yargıçtı. Morelos'ta fiilen gelişen devrimci toplum yeni sivil ve askeri yetkililerle çekişmeyi hiçbir zaman bırakmadı ama hiç değilse bu sahici bir çekişmeydi ve meşruiyet makamı açıktı. Hareket başlangıcından itibaren, kırsal liderlerin eyalet köylerinin bütünlüğünü yeniden inşa etme ve ülkenin ilerlemesine yerel düzeyde katılma hakkını kazanmaya yönelik bilinçli bir girişimi olmuştu. Madero, 1910 Kasım'ında devrimi başlattığında Morelos'un kırsal önderleri onun davasına sürü halinde katılmadı; haftalarca süren sıkı hesapların ardından ona katıldıklarındaysa, bilinçli ve pratik nedenleri –köy topraklarının kurtarılması ve köy güvenliğinin sağlanması gibi– vardı. Daha sonra Madero'nun verdiği sözleri tutmayı reddetmesi üzerine tepki gösterdiklerinde de itirazlarını kamusal bir plan içinde tarif ettiler. Nitekim, Madero'nun büyük popülaritesine rağmen, birçok köylü etkin veya edilgin bir biçimde kendilerini destekledi. Eğer Huerta'ya karşı yapılan savaşta ve sonrasında, yerele dönük hassasiyetleri bir yükümlülük gibi gözüktüyse, bu eyalet liderlerinin daha devasa, daha Muğlak projeler karşısında kendilerini rahat hissetmesindendi: Köyde evlerindeydiler, kalanı da sekreterlerine bıraktılar. Bu ısrarlı taşralılık, hareketin hem gücü hem de zayıflığı idi.

Köylerde yeniden tesis edilen otorite, devletin toprak reformuna zemin sağladı. Ve reform da tarımsal mülkiyetin denetimini köylerde yoğunlaştırmak suretiyle köyleri güçlendirdi. Palafox'un 1914 Eylül'ünde ilan ettiği gibi "toprakların yeniden pay edilmesi her pueblonun geleneklerine ve kullanımına uygun olarak yürütülecektir... yani, şayet belli bir pueblo komünal sistem isterse, orada öyle yapılacak, eğer bir başka pueblo toprağın küçük [özel] mülkiyete göre bölüştürülmesini isterse, orada da öyle yapılacaktır".[8] Böylece en geleneksel yerel toplum organları iktidarın ve geçimin kaynağı olarak tezahür ediyordu.

Bu geçmişe bel bağlama, Carrancista toprak reformundan farklıydı. Carranza, 6 Ocak 1915'te, toprakların üzerinde hak iddia edenlere geçici tahsisinin denetimini devlet yetkililerine veren bir kararname

8. Magaña'da zikredilmiştir, a.g.e., IV, 314.

çıkardı. Savaş nedeniyle devlet yetkilileri asker de olabilirdi sivil de, oranın yerlilerinden de olabilirdi dışarıdan gelenler de, yerel "gelenekler ve kullanım" hakkında bilgi sahibi de olabilirdi, kör cahil de. Carranza, reformun "ne eski toplulukları canlandırmak ne de onlar gibi yenilerini yaratmak amacı güttüğünü, yegâne amacın toprağı olmayan yoksul kır nüfusuna ...toprak vermek olduğunu" özellikle belirtti. Daha da ayrıntıya girip "toprakların, pueblonun ortak malı olmayıp, pleno dominio –gayri mahdut mülkiyet hakkına göre...– bölüştürüleceğini de ifade etti. Uygulamada, kamulaştırma ve yeniden dağıtma işini üstlenenler, eski usullere burun kıvırıp yeni dönemde başarıyı yakalamaya kararlı girişimci generaller oldu. Rüşvetse şaşırtıcı ölçülerdeydi. Bu Carrancista liderleri reformun meyvelerine öyle sağlam bir pençe attılar ki Carranza bir yıl sonra başka bir kararname çıkararak askerin "ancak siyasi yetkililerin harekete geçmesinin güç olacağı koşullarda" müdahale etmesi gerektiğini, hatta bu durumda bile müdahalenin ancak yürütmeden sorumlu liderin özel talimatı üzerine, kısıtlı bir amaçla ve geçici bir dönem için olabileceğini belirtmek zorunda kaldı. Ama girişimcilerin Carrancista bölgelerindeki sorumluluğu devam etti. Tarım reformunu yürüten onlar olduğu için, onların serpilebileceği yeni bir ulusal ekonominin yaratılması gerekiyordu.[9] Zapatistalar içinse yerel hayatın onurunu yüceltecek olan ulusal bir görevi yerine getirip kurtulmaktı. Morelos'ta vücut bulacak rejim, bürokratlar veya generallerin emriyle değil, köy önderlerinin işbirliğiyle ortaya çıkacaktı.

Morelos'taki toprak mülkiyetinde 1915'te meydana gelen devrim, büyük ölçüde Manuel Palafox sayesinde düzgün işleyen bir süreç oldu. Hırsı, kendisinin ve diğer tarımcıların Konvansiyon hükümetinde yer almasını sağladı ve kesin tavrı sayesinde yerel reformların resmen kabulü mümkün oldu. Bu, tarihsel bir kariyerin sadece bir başlangıcı gibi görünüyordu. Zapatistalar Mexico City'yi işgal ettiğinde, Palafox da ülkesinin klasik kahramanlar forumuna, şan ve ihtişam çevresine girmiş bulunuyordu. O sırada sadece yirmi dokuz yaşındaydı. Bu kılı kırk yaran, kurnaz, kuvvetli küçük adamın kendi kaderini nasıl tahayyül ettiği hâlâ bilinmiyor, özel arşivlerinin yandığı sanılıyor, arkadaşlarının çoğu ya öldü ya da onu alenen karalamayı öğrendiler, hayatta kalan güvendiği birkaç kişi ise ya gayet ketumlar ya da hakkında

9. Bu kararnameler için, bkz. Manuel Fabila (Der.), *Cinco sighs de legislation agraria en Mixico, 1493-1940*, Meksika, 1941, s. 270-4, 280-1. 1915 Kararnamesi ile ilgili kısa bir yorum için, bkz. Eyler N. Simpson, *The Ejido: Mexico's Way Out* (Chapel Hill, 1937), s. 56-62.

şüpheleri var ama öyle görünüyor ki o kendisini büyük bir ihtimalle, ucu on dokuzuncu yüzyıl ortalarının ölümsüz isimleri Benito Juárez ve Melchor Ocampo'ya, Cumhuriyet'in aydınlanmacı kurucu atalarına kadar giden büyük bir reformcu olarak düşünüyordu. Başkentte kaldığı sürece, sanki bile bile tarihçilerin dikkatini çekmek istercesine hareket etti. Cesur ve dâhice bir program içinde davranan bu kararlı, küstah ve son derece meşgul adam, ilk fırsatta harekete geçti. Xochimilco konferansından sonra, güney karargâhının yönetimini güvendiği yardımcısı Santiago Orozco'yu bırakarak, Mexico City de bir başka Zapatista karargâhı kurmaya koyuldu. Cosmos Oteli'ndeki –"Mexico City'de, San Juan de Letran, 12 adresindeki, iki telefonlu önde gelen uluslararası otel"– bürosundan, çetin manevralar yaparak toprak reformu davasını ilerletmeye çalıştı.

Günler içinde Konvansiyoncu hükümetin Tarım Bakanı olan Palafox, hükümetin bu önde gelen Zapatistası, atandığı gün, kendinden öncekiler gibi "toprak meselesi üzerinde çalışmaya"mı niyetlendiğini soran muhabire, "Hayır senyör, kendimi buna hasretmeyeceğim. Toprak meselesi için çok çalıştım. Ben kendimi [reformu] pratik alanda hayata geçirmeye hasredeceğim..." diye cevap vermişti.[10]

Amerikan ajanları baş belası olarak hemen ona mim koydu. Ajanlardan biri ondan, Zapatistaların bölgesinde bulunan ve sahibi Amerikalı olan bir haciendayı ziyaret etmek için güvenli bir geçiş belgesi istedi. Bu ajanın rapor ettiğine göre Palafox ona "bu mülkler pay edilip yoksullara dağıtıldığına göre, bunu veremeyeceğini" söyledi. Ajan, bu toprağın Amerikan mülkiyetinde olduğunu izah ettiğinde Palafox'un verdiği cevap skandal çıkaracak cinstendi: "Amerika veya bir başka yabancı mülkiyette olması fark etmez; bu mülkler paylaştırılacaktır..." Ajan üstlerine Palafox hakkında başka raporlar da getireceğini vaat ediyor ve "öngörebiliyorum ki" diye yazıyordu, "bu adam, Dışişleri Bakanı'nın önüne yığınla feshedilebilir iş çıkarması mukadder bir unsur olacak". Ajan, Aralık sonunda, mülkleri "Amerikalılara veya Çinlilere ait olup olmadığına bakmaksızın taksim edecek biri" diye tanımlayarak Palafox hakkındaki kesin yargısını verdi. "İmkânsız biri, aşırı sosyalistçe fikirleri nedeniyle ülkesinin sorunlarının olumlu yönde çözümüne bir faydası olamaz". Villa'nın Zapata'yla yolları ayrıldığında, Palafox'la nasıl "uğraşacağını" şeytani bir keyifle bekleyecekti.[11]

10. "Hace 50 años" *Excelsior*, 14 Aralık 1964.
11. Canova'dan Dışişleri Bakanı'na, 17 ve 20 Aralık 1914, NA, 59: 812.00/ 14122 ve 14131.

Ocak başında bakanlığını örgütleyen Palafox, bir Milli Kırsal Borçlar Bankası kurup, Ulusal Tarım Araçları Fabrikası ile Bölge Tarım okullarını da kurdurduktan sonra köylerin toprak dilekçelerini yeniden incelemeye aldı. 14 Ocak'ta, bakanlığı bünyesinde özel bir toprak taksimat bürosu kurdu. Hidalgo ve Guanojuato'daki köylülere bile topraklarının iadesini istemeleri için haber gönderdi.[12]

Palafox, bu işi başaracak teknisyenleri bulur bulmaz, Morelos'taki tarım reformu idaresi de çalışmaya başladı. Bu teknisyenler Ulusal Tarım Okulu 1914 mezunlarından gönüllü olarak gelenlerdi. 1913 sınıfı Villista karargâhına hizmet etmek için Chihuahua'ya gitmiş, ancak çeşitli kişisel bağlar 1914 sınıfını güneye getirmişti. Soto y Gama kardeşlerin bir diğeri, Ignacio, okulda ders veriyordu. Öğrenciler onu sayıp seviyor ve onun Morelos devrimine bağlılığından derinden etkileniyorlardı. Ayrıca, sınıfın en büyük öğrencisi Alfonso Cruz'un da Palafox'u devrimden önce Sinaloa'dan tanıyacağı tutmuştu ve şimdi bakan yardımcısı olarak bütün akranlarını Zapatista hizmetine almıştı.

Konvansiyon, ocak ortasında bu genç tarımcılardan doksan beşini, Morelos, Guerrero, Pucbla, Mexico ve Federal Bölge'deki "kadastroyu ve toprak taksimatını yapmak üzere" tarım komisyonlarına resmen atadı. Yirmi üçünün, altı parti halinde eyaletin eski siyasi ilçelerine gitmesi gerekiyordu. Sonuçta, Morelos'la bağlantılı komisyon görevlilerinden beşi atandığı yere gitmedi. Ancak Morelos en yakın en güvenli ve en heyecan verici yer olduğundan, diğer eyaletlere atananların birçoğu oraya gitti. Böylece, 30 Ocak'ta yanlarında üç ayaklı sehpaları, nivoları ve ölçüm aletleriyle kırk bir genç Cuernavaca'ya geldi. Kısmen çalışma açlığından, kısmen de Mexico City'yi henüz tekrar işgal etmiş ve Konvansiyon'u da Cuernavaca'ya sürmüş olan Carrancista korkusundan erken gelmişlerdi.

Palafox, ilçe bürolarını işletmek için, Morelos'tan geçici olarak sürülen otuz beş sivil ve asker inşaat mühendisiyle sözleşme yaptı. Bunlar arasında Conrado ve Ignacio Díaz Soto y Gama, son derece saygı duyulan genç tarımcı Felipe Santibafiez ve sonradan Yucatan'ın radikal valisi olarak ün kazanacak olan Felipe Carrillo Puerto da vardı. Tarım Okulu'nun alt sınıflarından dört genç tarımcı daha ortaya çıkınca, Palafox onlarla da sözleşme yapıp en son mezunlarla birlikte hemen örgütleyerek çeşitli görevlerle ilçe komisyonlarına atadı.[13] Çalışmalarını denetlemek üzere de Alfonso Cruz'u eyalet tarım işleri başkanı yaptı.

12. Silliman'dan Dışişleri Bakanı'na, 13 Ocak 1915, a.g.e., 14195. *La Convencion*, 5, 6, 14 ve 15 Ocak 1915.
13. Gómez, *Las comisiones*, s. 18-21, 44, 50.

Her komisyonun büyüklüğü, ilçe şefi ve ikinci şefine refakat eden genç asistanların sayısına bağlı olarak değişiyordu. Tetecala komisyonunda dokuz kişi vardı; Jonacatepec ve Yuatepec'te sekiz; Cuernavaca'da yedi; Cuautla'da altı ve Jojutla'da beş kişi. Elemanlar oldukça sabit kaldı: yıl sonu itibarıyla her komisyonda en az bir defa lider değişikliği olmuş ama asistanlarını sadece Jonacatepec grubu değiştirmişti.[14]

Komisyonlar kısa sürede görev yerlerine gittiler, Cuernavacalı olmayanlar teçhizatlarını vagonlarla eski ilçe merkezlerine taşıdılar. Oralardaki yerel Zapatista komutanları, onlara büro ve ikametgâh olarak kullanılmak üzere kasaba merkezine yakın yerlerde binalar tahsis etti. Bunlar, genelde zengin sahiplerinin terk ettiği, millileştirilmiş eski malikânelerdi. Bazıları mobilyalıydı, bazıları değildi; yine de asistanların moralleri hep yüksek kaldı –hatta, etrafta hiç kadın bulunmamasına rağmen. Zapata ve Palafox, komisyonları görevdeyken protesto etsinler diye önceden yerel komutanları ayarladılar.[15]

Bir komisyon karargâhına yerleştikten sonra asistanlar aletlerini yerleştirip lidere göreve başlamaya hazır olduklarını bildiriyorlardı. Birçok köy, zamanında uğruna plantasyonlarla savaştıkları tarlalara ve yanı sıra daha başka birçok toprağa zaten el koymuştu ama üstünde hak iddia ettikleri toprakları yasallaştırma teklifini hemen kabul ettiler. İlk temsilciler geldiler ve kadastroları alıp iki üç gençten oluşan gruplar halinde pueblo liderlerini görmeye gittiler. Oralarda, çoğunlukla genel valilik döneminden kalma ve köylülerin "la mapa" dedikleri köy toprak tapularını inceledikten sonra, yanlarında aletlerini yükledikleri çalışma ekipleriyle birlikte alana çıkıp çalıları temizlemeye ve sınır çizgilerinin nereden geçtiğini belirlemek için "adeta bir askeri harekât yürütürcesine" kıra doğru ilerlemeye giriştiler. Bu hiç de kolay bir iş değildi. "La mapa"lar referans noktası olarak ya "büyük bir kayayı" ya "büyük bir ağacı" ya "bir tepeyi" veya "derin bir kanyonu" gösteriyordu. Asistanların istikamet belirlemek için yörenin yaşlılarına başvurması gerekiyordu ama yine de hiçbir şey kesin değildi. Bu belirsizlik bazen kastiydi: Köyün açgözlülüğünü örtbas etmeye yarıyordu. Pueblo liderleri, haciendaların şimdi istilaya açık olduğunun ve en iyi en fazla toprağı en saldırgan köylerin ele geçireceğinin far-

14. A.g.e., s. 190-5. Santibáñez, Yautepec Komisyonu'nda tarımsal ajan olarak çalışıyordu –Marte Gómez de burada asistanlık yapmaktaydı. Carrillo Puerto ise Cuautla Komisyonu'nda ajan olarak görevliydi, asistanı da halen Meksika İşçiler Konfederasyonu genel sekreteri olan Fidel Velazquez idi. Soto y Gamalara göre, Conrado'nun Guerrero'ya gidişi, Iguala ilçesi ajanı olarak olmuş, Ignacio da Tarımsa Kredi Bankası'nın başına geçmişti.
15. A.g.e., s. 51-7.

kındaydı. Bu koşullar altında bazı köylerin iyi toprakları boşaltmaya yanaşmamasında şaşacak bir şey olmazdı. Ama köy önderleri genelde kendilerini tuttular. Kafa karışıklıkları normalde iyi niyetliydi. En azından toprak meselesinde komisyonun resmi yetkisini kabul edip, varsa haritalarını gösterdiler.

Yine de ciddi ihtilaflar ortaya çıktı. Komisyon, her ne kadar kadastro çalışmalarında yerel geleneğe saygı gösterse de köyler arasında ancak uzlaşmayla hal yoluna konabilecek çözümlenmez husumetler vardı. Bir hacienda bir köyün topraklarını on yıllar öncesinden haksız yere işgal etmiş ve yıllardır başka bir köyden çiftçilere kiralamış olabiliyordu. Şimdi bunların tasarrufu nasıl olacaktı? Böyle durumlarda asistanlar ilgili tarafları bir cuntada toplar ve onlardan uzlaşmacı bir tavır beklerdi. Ne var ki köyler had safhada şüpheci davranır ve meclislere, temsilcilerinin yanı sıra genellikle askeri önderlerini ve çetin ceviz köy mensuplarını gönderirlerdi. Bir köy temsilcisi, meclisin kendi pueblosuna haksızlık yaptığını hissederse, onun vereceği hükmü reddederdi. Komisyona "Biz istemediğimiz şeye eyvallah demeyiz" diyerek onu durumdan haberdar eder ve kendi köyünden seyircilerinin alkışları arasında görüşmelerden çekilirdi.[16]

Komisyondakiler bu durumda ya daha itibarlı bir yetkili olarak bölge devrimci liderine, hatta General Zapata'nın kendisine başvurur veya kendi rakip kadastrolarını hazırlardı. İkinci yolun, rakip köyler arasında şiddetli kan davalarına çıkması muhtemeldi. O zaman son başvuru merci olarak daha yüksek makamları tercih ediyorlardı. Dolayısıyla tek yapabilecekleri yeni müzakereleri denemekti. Zamanla gençlerin çalışkanlığı ve aşikâr samimiyeti, köylülerin güvenini kazanmalarını sağladı. "Bu ingenieritolar* hiç de hanım evladı değilmiş" diye yerli çiftçilerden rapor geldi: "Bizim gibi bütün gün taban tepiyorlar, akşam da kâğıdın kalemin başına geçiyorlar".[17]

Temixco-Santa María davası, komisyonların kırsal alanda kabul görmesine özellikle yardımcı oldu. Eyalet kırsalındaki bütün aileler, hacienda ile Curenavaca'nın kuzeyine düşen köy arasındaki mücadeleyi bilirdi. Porfiriato'nun son yıllarında hacienda, o sırada mutlak gibi görünen bir zafer kazandı ve iç savaşlarda köy neredeyse haritadan silindi. Ancak Cuernavaca komisyonunun ilk işi, Santa María'nın geleneksel topraklarının asıl sahiplerine geri verilmesi yoluna gitmek oldu. Köylüler ingenieritoları, nutuklar ve buketlerle çok sıcak karşı-

16. A.g.e., s. 62-9.
* Mühendisler. (ç.n.)
17. A.g.e., s. 71-8.

ladılar. 19 Şubat'ta resmi iade töreni yapıldı.[18] Eski sakinler geri döndü ve Santa María'da hayat yeniden başladı. Bu dava, diğer köylüler arasında, komisyonun onların tapularına değer vereceğinin bir işareti olarak ün yaptı.[19]

Sonunda bir köyün sınırları kadastrodan geçirildiğinde ve köy komşu haciendadan kendine düşen payı aldığında, bölge komisyonu köyü kararında özerk bırakıyordu. 8 Eylül 1914 tarihli kararnamenin 6. Madde'sine göre bir köy, toprağını tapulu ortak mal olarak tutup küçük köylülere ekim-dikim haklarını verebilir veya tapuların kendisini dağıtabilirdi. Bu konularda ne eyalet ne de federal hükümet herhangi bir yargı yetkisine sahipti. Zapata'nın dilediği ve Palafox'un beyan ettiği gibi yerel mülkiyet sistemini "her pueblonun kendi gelenek ve görenekleri" belirleyecekti.[20] Federal hükümete sadece, mülk ister ortak ister kişisel olsun, tapu sahiplerinin topraklarını kiralaması veya satmasını önleme yetkisi kalmıştı –bu da onları, dalavereci köy politikacılarıyla spekülatörler arasında yapılacak danışıklı dövüşlere karşı korumak içindi. Açgözlülüğe genel bir yasak koymak imkânsız olduğuna göre, hükümete kalan tek iyi seçenek, bunun kurbanı olanların haklarını savunmaktı. Elbette bu sınırlamaya hiçbir yerli çiftçi de karşı çıkmadı.

Böylece Morelos'un köyleri yeniden doğdu. Eyalette faaliyet gösteren altı komisyon, çalıştıkları aylar boyunca, yüz küsur pueblonun neredeyse tamamının kadastrosunu çıkarıp, yerel çiftlik arazisi, kerestelik ve sulama tesislerinin de çoğunu içine alacak şekilde sınırlarını belirlediler.[21] Ayrıcalık tanıdıkları toprak rejimi –veya rejimler silsilesi– düzenli bir yerleşik sistem haline geldi. Zapata, mart başında, o sıradaki Konvansiyoncu Başkan Roque González Garza'ya "Toprak meselesinin kesin biçimde çözüldüğünü, zira eyaletteki farklı pueblo-ların sahip oldukları tapulara uygun bir biçimde, söz konusu toprakların sahipliğine geçtiklerini..." resmen bildirdi. Köyler veya köylüler arasında bundan sonra çıkacak anlaşmazlıkların, doğrudan veya özel bir komisyon ya da asliye hukuk mahkemesi kanalıyla Tarım Bakanlığı'na gönderileceğini belirtti.[22]

---

18. "Informe que rinde el Jefe de la Comision Agraria en el Distrito de Cuernavaca ... 19 Şubat 1915" *El Nacional*, 20 Kasım 1932.
19. Gómez, *Las comisiones*, s. 64-5.
20. Zapata'nın toprak reformunun ideolojik olarak türetilmiş biçimlerini gözden geçirmeyi reddedişi ile ilgili diğer yorumlar için, bkz. Díaz Soto y Gama, *La revolucion*, s. 272-4.
21. Muhtelif komisyonların çalışmalarıyla ilgili beyanlar için, bkz. Gómez, *Las comisiones*, s. 64-78.
22. Chaverri Matamoros'un *La Prensa*'daki metni, 27 Eylül 1935.

Köy mülkiyetine dahil edilmemiş topraklar Sekreter Palafox'un tasarrufuna bırakılıyordu; bu toprakları özel mülkiyet olarak bırakabilir veya uygun bir tazminat ödendikten sonra üçte birine kamu yararına el koyabilir yahut da bir devrim düşmanının malı olarak doğrudan müsadere edebilirdi. Bazı plantasyoncular, tatlı dille, sermaye ve uzman sağlama teklifiyle haciendalarını en azından kısmen geri alabileceklerini sanmışlardı. Joachim Amor, 1914 Ekim'inde Mexico City'den Zapata'ya yazdığı mektupta, "Eğer yanlış bilgilendirilmediysem, orada hüküm süren büyük yoksulluğu göz önünde bulundurarak, plantasyonların yeniden işe başlaması konusuna olumsuz bakmıyorsunuzdur" diyordu. Kendi yatırımı için tek ricası "çok doğal olarak onun rızası, koruması ve yardımıydı ki çalışabilsinler". Söz açılmışken, şayet Zapata, Mexico City hapishanesindeki plantasyoncu arkadaşları Ignacio de la Torre y Mier, Manuel Araoz, Romualdo Pasquel ve José Pagaza'nın serbest bırakılmasını sağlayabilirse, eyaletin canlanmasına onların da katkıda bulunabileceğini de yazdı.[23] Ancak Palafox "fanatik sosyalist fikirleriyle" köylerin almadığı tüm toprakların denetimini elinde tutarak başkentteki gözlemcileri şaşkına çevirmişti. Belli ki fazla toprağı, tazminat dahi ödemeden kamulaştırıverecekti. Yerel devrimci liderlerin bu fütursuz cinneti paylaşmadığına inanan plantasyoncular ve plantasyon avukatları hâlâ vardı. Ama yanıldıklarını öğrenmeleri uzun sürmedi. Bir Amerikan konsolosu Washington'a üzüntüyle şunları yazdı: "[Palafox'la görüşmelerimden] birkaç gün sonra, ABD ve İngiltere'de eğitim görmüş, Amerikan kulübü üyesi ve kaliteli bir Meksikalı olan Ramón Olivares'in [metinde böyle], Morelos'un kötülüğü ile ün salmış Zapatista valisi Genoveva [metinde böyle] de la O ... tarafından Cuernavaca yakınlarında, vahşice öldürüldüğü bildirildi".[24]

Palafox, şeker fabrikaları ve damıtımhaneleri de müsadere etti. Zapata'nın kendisinin de kabul ettiği gibi bunlar "tamamen harabe" halindeydi: Federaller tarafından yerle bir edilmemiş ya da 1913–14 savaşında içindekiler çalınmamış olanlar, daha sonra köylüler ve mülteciler tarafından soyulmuştu. Ama hem Zapata hem Palafox fabrikaların yeniden çalışmasından yanaydı, lakin özel girişim olarak değil, kamu kurumu olarak. Şeker kamışı üretmeye devam eden köylüler hasatlarını buralara getirebilirdi. Mülteci ameleler buralara tekrardan yerleşip gündeliklerini çıkarabilirlerdi. Hükümet de kârı hâsılat olarak

23. Amor'dan Zapata'ya, 21 Ekim 1914, AZ, 27: 7.
24. Silliman'dan Dışişleri Bakanı'na, 13 Ocak 1915, NA, 59: 812.00/14195.

toplayabilirdi. Palafox göreve başlar başlamaz, tamirat, işçilerin seferber edilmesi ve çeki hayvanları işine başlandı. Ve mart başı itibarıyla Morelos'taki dört fabrika yeniden faaliyete geçti –Temixco, Hospital, Atlihuayán ve Zacatepec. Bunlardan sırasıyla yerli generaller de la O, Emigdio Marmolejo, Amador Salazar ve Lorenzo Vázquez sorumluydu. Bunlardan elde ettikleri gayet kıt hâsılatı, askeri hastanelerin, kışlaların, ilkyardım ekiplerinin ve savaşta ölen devrimcilerin dul eşlerinin Zapata'nın deyimiyle "pek çok sıra dışı masrafını" karşılamak üzere karargâha gönderdiler. Zapata, zamanla devletin servetinin eski bolluğunu dahi aşacağından emindi ve o zaman "bunları kullanmanın en iyi yolunun ne olduğunu göreceğiz" diyordu.[25]

Konvansiyonist ordunun mart ortasında Mexico City'yi yeniden işgal etmesinden ve Konvansiyon'un merkezi hükümet olarak oraya dönmesinden sonra, giderek artan ölçülerde konuyla ilgili görünen bu spekülasyonlarla sadece devrimciler değil, gözlemciler de dalga geçiyordu. Morelos'u cazip bulanlar arasında şimdi çeşitli üçkâğıtçılar, fırsatçılar, seyyar satıcılar ve madrabazlar vardı. Palafox, tam da plantasyoncuları ortadan kaldırmak ve eyalette ekonomik canlanmayı sağlamak için onlara işareti çakmıştı. Kendileri de birer üçkâğıtçı olarak sekreterin eski sahiplerin mallarına el koymuş olmasını gayet iyi anlıyorlardı da bu mülkü bir kamu malı olarak tutmasına inanamıyorlardı. Mutlak doğru kabul ettikleri her türlü kanuna göre, Palafox'un, bir ücret ya da fiyat karşılığında toprağı yeni özel sahiplere transfer etmesi kaçınılmazdı. Millileştirme, onlara göre bir kapitalist tayfayı alıp yerine diğerini geçirmeye yönelik antika bir yordamdan başka bir şey değildi.

Bu karakterler içinde en janti ve ısrarcı olanı, son yirmi yılını Meksika'da geçiren New Englandlı Hubert L. Hall'du. Bir işadamı ve Mormon olan Hall, evlatlığı olduğu ülkeye yönelttiği içeriden bakışla, kendisini gayet makul bulan Amerikalıları etkiliyordu. Bir ajanın raporlarına "tamamen güvenilir ve yüksek karakterli bir adamdır. ... Senatör Smoot onu çok iyi tanır..." cümleleriyle geçmişti. [26] Morelos, Hall'un özel ilgi alanıydı. Bir süre Cuernavaca'da bir otel işletmiş ve 1910'da Santa María civarındaki kereste bölgesinde toprak almıştı; Morelos'taki Amerikan mülklerinin tahrip edilmesi konusunda Amerikan elçiliğine yapılan ilk şikâyet, 1911 Ağustos'unda Mrs. Hall'dan gelmişti.[27] Bunu izleyen ayaklanma sırasında Hall, eyaletteki yatırımının üzerine

25. Chaverri Matamoros'un *La Prensa*'daki metni, 27 Eylül 1935.
26. Lind'den Dışişleri Bakanı'na, 23 Mart 1914, NA, 59: 812.00/20609 1/2.
27. Dearing'den Mrs. H. L. Hall'a, 14 Ağustos 1911, NA.

bir bardak soğuk su içmek zorunda kaldı. Mart 1913'te, Zapatistalar barış yapacak gibi göründüğünde zararını telafi etmek üzere "toprak bölüşümü" için bir şirket kurmaya çalıştı; şirketten Zapata'ya elli bin pezoluk ve diğer önde gelen liderlerin her birine de onar bin pezoluk hisse önerdi.[28] Ne var ki plan tutmadı ve arkadan gelen savaşta, Hall Meksika'yla ilgili beklentilerinin ciddi olarak tehlikede olduğunu gördü. Fakat devrimciler 1914 ortasında galip çıkınca, yeniden inşanın kaosu içinde bağlantılarını yenileyerek gerçek bir servet edinebileceğini fark etti. ABD'ye dönüp Dışişleri Bakanlığı'nı "Zapata'nın kişisel dostu" olduğuna ikna etti, güney karargâhına sunmak üzere diplomatik vesikalar elde etmek için diller döktü ve eve seyahat için resmi bir tahsisat aldı. Hall'u, o dönemde ancak Zapata'nın "Bu beyefendinin kampına dönmesi emniyetli değil" uyarısı durdurabildi.[29] Fakat şimdi bu açıkgöz, yeni bir dümenle, sanki diplomatik bir statüsü varmış pozunda ve her zamanki kadar keyifli, Morelos'a dönmüş bulunuyordu.

Teklif ettiği vurgun, Kurtuluş Ordusu Kooperatifi Kolonisi idi. Bu, sermayesi 180.000 pezoluk özel bir şirketti, bu miktarı iki yüz kurucu üye aylık taksitler halinde otuz ayda ödeyecekti. Kurucuları "geçmişte halkın kurtuluşu için korkusuzca savaşan devrimci lider ve sekreterler" olacaktı ve Hall onların adlarını şimdiden "toprağı kolonileştirip, işbirliğiyle ve hükümetten sulama desteği alarak çok sayıda emekçinin çalışacağı sanayi ve imalat işleri kurmak suretiyle aynı halkın eğitimi ve borçtan kurtuluşu için büyük emek harcayanlar" listesine yazıyordu. Kurucular, özellikle bereketli Cuernavaca vadisinde 64.000 dönümlük toprağı olan büyük kombine bir tarımsal holdingin işlerini yürüteceklerdi. Kombine işletme, daha önce Temixco, Ocuila, San Vicente ve Atlacomulco haciendalarına dahil toprakları kapsayacaktı ve Hall, Sekreter Palafox'un bu toprakları şirkete "imtiyaz" olarak vermesini bekliyordu. Burada en yeni tarım ve çiftçilik yöntemleri standart olacaktı. Ayrıca tarım okulları, deneme istasyonları, kooperatif pazarları, dükkânlar, depolar, ahırlar ve haftalık bir gazete de olacaktı. Şirket hisselerinden biri bu kolonide çalışan her bir aile liderine, biri bir ailede büyüyen her çocuğa, biri her evli çifte ve biri de her dula verilecekti. Diğer iki yüz kişilik devrimci grup da böyle kardeş koloniler kurmakta serbestti; ve eğer toprakları yetersizse, bitişik haciendalardan veya pueblolardan toprak alabileceklerdi, "tabi onların haklarına zarar vermeden". Hall ilk koloniyi Cuernavaca civarında, "ruhunu ve

28. Magaña, a.g.e., III, 97.
29. Bryan'dan Brezilyalı bakana, 28 Ağustos 1914, NA, 59: 812.00/13015. Silliman'dan Dışişleri Bakanı'na, 29 Ağustos 1914, a.g.e., 13040.

yüksek ideallerini bu şekilde yaşatmak ve bu fedakâr ve cömert tavırda sürdürmek istediğimiz Güney'in büyük devriminin beşiğinde [böyle]" başlatmayı tercih ediyordu.

Hall'un bu girişime fiilen kattığı liderlerin ve bakanların sayısı tabii ki çok veya önemli değildi. Marttaki ilk (ve tek) el ilanında, aralarında Palafox, Montaño, Lorenzo Vázquez, Leobardo Galvan, Santiago Orozco, Genaro Amezcua ve Antonio ve Ignacio Díaz Soto y Gama'nın da bulunduğu yetmiş kurucunun zaten kaydolduğunu iddia etti. Ne var ki bunlardan sadece Ignacio Díaz Soto y Gama, Hall'ın başkanlık ettiği geçici yönetim kurulunda veya koloni örgütlenme komitesinde yer almaktaydı. Her iki grubun da sekreteri olarak bu atılgan tarımcı, şirketin reklam literatürünü düzenliyordu. Muhtemelen projede cidden yer alan tek kişi de oydu. Hall, proje tanıtımının İngilizce çevirisinde Soto y Gama'nın yüksekten atmalarını yumuşattı: Sözgelimi orijinalde "Konvansiyoncu ordunun diğer tüm ileri gelen liderleri" kurucu olarak geçerken, Hall "General Emiliano Zapata ve Ejercito Libertador'un diğer başlıca görevlileri de davet edilenler arasındadır" diye yazmıştı. Bu liderlerin veya adı geçen diğerlerinin üye olarak imza atmak bir yana, Hall ile tanıştıklarını gösteren bir kayda dahi şimdiye kadar rastlanmamıştır.

Nisan başında Mexico City'de kendiliğinden Palafox'a yanaşan iyi Mormon, şöyle bir beyanat verdi: "Meksika hükümetinin, vatandaşlarının iktisatta, ahlakta ve eğitimde ve benim özellikle teorik ve pratik bir ilgiyle yıllardır ilgilenmekte ve incelemekte olduğum toprak meselesi alanında fayda görmesi ve ilerleme kaydetmesi için şu anda sarf etmekte olduğu büyük insani çabaya yardımcı olmak arzusuyla, önde gelen birkaç yurttaşı, benimle birlikte bir Kooperatif Kolonizasyon Derneği inşa etmeye davet etmiş bulunuyorum. Bu dernek, Güney'in devrimci hareketinin beşiği olan, adı dillerde gezen ve Tarım deyince ilk akla gelen Morelos eyaletinden başlamak üzere, cumhuriyetin avantajlı olduğu görülebilecek kısımlarında hükümetle bağlantılı çalışacak ve iş görecektir. Buradaki askeri yönetimin yüzü aşkın önde gelen kişisinden, memurundan, işin mümkün olan en kısa sürede başlaması için coşkulu bir istek ortaya koyan tarım, ticaret ve artezyen sulamasıyla ilgili kesimlerden aldığımız içten ve istekli cevaba binaen, arzumuzun ve bu hedefe yönelik ilk adımları attığımızın teminatı olsun diye, geçici bir teşkilat kurma yoluna gittik". Ardından toprak hibe isteğinde bulundu. Ricasının "Kanada, Avustralya, Arjantin, Brezilya ve ABD hükümetlerince teklif edilen imtiyazlara kıyasla en makul ve ılımlı teklif olduğuna" inanıyordu. Bu işlerde eski biri olarak Palafox'a

şunu hatırlattı: "Meksika'nın sömürge ve göçmen sorununu incelemiş tecrübeli insanların hemfikir olduğu husus, bu *işin ancak büyük ölçekte yapılır ve hükümet de adamakıllı yardım ve destek sağlarsa, bir tek burada başarılabileceğidir..."*[30]

Ne var ki Palafox'un cevabı "içten ve istekli" değildi. Resmen reddetmemekle birlikte, Hall'un istediği toprağı hibe etmediği gibi, onun aslında bir Amerikan ajanı olup olmadığını araştırmaya başladı. Nisan ortasında, Washington'dan "Hall, Dışişleri Bakanlığı'nda ne önceden çalışmıştır ne de şimdi çalışmaktadır ve ne de onun herhangi bir biçimde temsilcisidir" bilgisini aldı.[31] Morelos'un işlerinde bir daha Hall'in izine rastlanmazken, tarım reformunun bu köylü versiyonu, Tlaltizapán'daki karargâhında bulunan Zapata'nın garantisi altında süratle ilerledi. 16 Nisan'da onunla görüşen bir başka Amerikan ajanı şu bilgiyi veriyordu: "Mülkiyetin zenginlerden alınıp yoksullara verilmesinin doğru olduğuna inanıyor".[32]

Yerel devrim öyle güçlü ve sağlamdı ki Mexico City'deki Zapatista politikacılarının değişmekte olan kaderinden bağımsız olarak yoluna devam ediyordu. Mart ortasında başkente dönen Palafox ve Soto y Gama, Konvansiyon'un Villacı başkanı Roque Gozzalez Garza ile amansız bir mücadeleye girişti. Villistalar sadece Zapatistaların iktidar üzerinde hak iddia etmelerine ve sosyal reformları sürdürme dürtülerine kızmakla kalmıyor ama aynı zamanda en çok, güneyin Carrancistalar karşısındaki askeri çabasının zayıflığını dert ediyordu. Buna mukabil Zapatistalar da Villa'dan düzenli sefer için gereken mühimmatı satın alamadıkları, edinemedikleri veya toparlayamadıkları ve politikaların oluşturulmasında her halükârda eşit bir rolü hak ettikleri için protestoda bulunuyorlardı; en kızdıkları konu Villistaların tarım veya diğer konulardaki toplumsal reformlardan yan çizmeleriydi. En korktukları ise Villistaların kuzeye çekilmesi ve kendilerini ortada bırakmasıydı. İttifakı sürdürebilmek ve onları kontrol altında tutabilmek için Gildardo Magaña'yı Federal Bölge valisi, Amador Salazarı da Mexico City garnizon komutanı yaptılar. Nisan başında Palafox, González Garza'dan güney ordusunun üniforma masrafları için fon talep etti, başkan bunu reddetti ve bu meseleyi kullanarak Palafox'u hükümetten atmaya çalıştı. Soto y Gama aralarını bulmaya kalktıysa da Palafox o kadar saldırgandı ki González Garza, 1 Mayıs'ta onu isti-

30. Hall bölümüyle ilgili tüm belgeler için, bkz. Lind'den Dışişleri Bakanı'na, 23 Mart 1914, NA. İmla, sentaks ve vurgular Hall'a aittir.
31. Bryan'dan Duval West'e, 12 Nisan 1915, AZ, 28: 6.
32. Duval West, Başkan'a Rapor, Mayıs 1915, NA, 59: 812.00/19181.

faya zorladı. Haberlere öfkelenen Zapata, Mexico City'ye çıkıp gelerek –bu onun başkente son gelişiydi– Palafox'un göreve iadesini istedi ama boşunaydı. Bir ay sonra Soto y Gama'nın, González Garza'yı Konvansiyon'da ustaca faka bastırması üzerine, yeni ve arkası daha zayıf bir başkan göreve gelince Palafox da görevine döndü.[33] Ne var ki bu büyük şehir dalavereleri gerçekte Zapata'yı ilgilendirmiyordu ve sürüp gitmelerinin bir nedeni de buydu. Bunlar Morelos'a da taşınmıyordu. Orada halk, dış destekçilere veya efendilere gerek duymadan kendi işine bakıyordu. Ve orada devrim dolu dizgin devam etmekteydi.

İlkbaharda hasat başladı, bu puebloların ilerleyişinin ilk olgunlaşan meyvesiydi. Çiftçilerin getirdiği ürünler plantasyoncuların şeker kamışı veya pirinci değil, geleneksel gıdalar, fasulye ve mısırdı. Yağmur mevsimi yaklaşırken, Vali Vázquez yerel çiftçiye tohumluk ve alet kredisi olarak verilmek üzere –Konvansiyon'dan sağlanan kredi ile– belediye yönetimlerine 500.000 pezo dağıttı. Haziran ortası raporları, eyalette ekim yapılan tüm tarlalarda yine esas olarak mısır yetiştirildiğini bildiriyordu.[34]

Zapata, şeker fabrikalarını boşta bırakan bu gelişmeyi onaylamadı. En azından 1911'den beri haciendaların yeniden örgütlenmesinin halkın refahı için iyi olacağını sezmişti ve tarımcılarla yapılan son görüşmeler, fabrikaların "ulusal fabrikalar" olarak işlemeye devam etmesi gerektiği yönündeki ona ait düşünceyi doğruluyordu. Şeker kamışı yetiştirip fabrikalara satan çiftçiler para kazanacak ve tasarruf yapmaya, yeni mallar alıp yeni hizmetleri kullanmaya imkân bulacak diye düşünüyordu. Bu doğrultuda, tahrip olmuş makinelere takılsın diye yedek parça da sipariş etmişti ve üç fabrika daha yeniden işletmeye geçti. Yine yerli liderler baştaydı –El Puente'de Modesto Rangel, Cuautlixco'da Eufemio Zapata ve Cuahuixtla'da Zapata'nın yeğeni Maurilio Mejía. Daha sonra Mendoza başkanlığında Santa Clara da tekrardan açıldı. Ama bu kez, kâğıt üstünde Ignacio Díaz Soto y Gama'nın yönetimindeki Kırsal Kredi Bankası'na bağlı tarımcılardan teknik destek alıyordu. Zapata, köylüleri sebze yetiştirmekten vazgeçip pazar için ürün üretmeleri konusunda bizzat uyardı. Villa de Ayala çiftçilerine "kırmızı biber, soğan, domates yetiştirmeye devam ederseniz yoksulluktan asla kurtulamazsınız. Size şeker kamışı üretmenizi tavsiye et-

33. Gonzalez Garza'nın arşivi ve kendisine iltimas yapılması üzerinde temellenen bu gerginliklerle ilgili bir tanıklık için, bkz. Quirk, a.g.e., s. 211-23, 232-52-. Zapatista cenahında anlatılan versiyon için. bkz. Palafox'tan Zapata'ya. 28 Mart 1914 [sic, 1915], AZ, 27: 10; Palafox'tan Zapata'ya, 13 Nisan 1915, AZ, 30: 6; A. Díaz Soto y Gama'dan Zapata'ya 17 Mayıs 1915, AZ, 28: 23: 1; Palafox'tan Zapata'ya, 25 Haziran 1915, AZ, 27: 1.
34. *La Convention*, 20 Mayıs ve 17 Haziran 1915.

memin nedeni bu..." dedi. Para ve tohum vermek şartıyla bazı köylüleri şeker kamışı ekmeye ikna etti.[35]

Ne var ki ailelerin çoğu bostan yetiştiriciliğine devam etti. Belli ki haciendayı ıslah etmek yerine pueblonun her zaman ana dayanağı görülen gıda ürünlerini yetiştirip satmayı tercih etmişlerdi. Ve yazın, Morelos'un ilçe pazarlarına yine bildik fasulyelerini, mısırlarını, nohutlarını, domateslerini, soğanlarını, kırmızı biberlerini, hatta piliçlerini yığdılar. O sıralar Mexico City açlığın sınırındayken, Morelos'ta sıradan biri, 1910'dan daha fazla –ve daha düşük reel fiyatlardan– yiyecek bulabiliyordu. Gıda üretimi o kadar boldu ki eyalet ekonomisine sürekli Konvansiyoncu parası aktığı halde, pek enflasyon belirtisi yoktu. Devrimci subayların, yerel görevlilerin ve başkent göçmenlerinin yemek yediği, fonda denilen hanlarda, genç tarımcı komisyon üyeleri, günde dört pezoya rahatça karnını doyurabiliyordu.[36]

Morelos'un devrimci karakteri, böylesi açık bir ferahlık ortamında ortaya çıktı: Halkın nasıl bir tür topluluk içinde oturmaktan hoşlanacağı, onların yetiştirmeyi sevdikleri ürünlerde kendini belli ediyordu. Kazanma hırsıyla yanıp tutuşan kişilerin tarzı, daima başarıya ve sahip olmaya endeksli, hep değişme, hep değişme ve ve böyle sürüp giden bir yaşam onlara hitap etmiyordu. Onlar daha çok, tanıyıp bildikleri öteki mütevazı ailelerle hep birlikte, sade bir refah içinde ve kontrol altında tutabildikleri mütevazı bir hayat istiyordu. Sözgelimi, yeni bir şeyi ancak onun işe yaradığına kesin emin olduktan –yani o şey artık deneme olmaktan çıktıktan– sonra denerlerdi. Ve ancak usule, erkâna uygun bir yolla elde edilen kâr içlerine sinerdi.

Eyalette 1915'teki ilişkilerin tonu, resmen komuta görevinde olanlar arasında bile, yoğun bir şekilde ve adeta bilip isteyerek, taşralı ve rustikti. Terzilik modasında standart, güneyli çiftçilerin iş kıyafeti olan beyaz pijamalardı. Karargâh sekreterlerinin bu pijamaları giymesinin nedeni sadece muhabbetten değildi, bu şekilde daha güvende oluyorlardı. Kuzeyli müttefik devrimciler Cuernavaca'yı ziyaret ettiklerinde hâki üniformalarını çıkarıyorlardı; aksi takdirde, ana meydanın uzaklarında dolaşırken, küfre, hatta saldırıya maruz kalabilirlerdi. Pantalonlu, gömlekli, ayakkabılı biri *catrin*, yani züppe sayılırdı. Dilde, bildik, ikinci tekil şahıs hitap kuraldı ve taşra argosu ve ağızları hâkimdi:

35. Serafin M. Robles, "El Zapatismo y la Industria Azucarera en Morelos" *El Campesino*, Ağustos 1950. Porfirio Palacios, "Todo es según el color. ... El problema del azúcar y la vision de Zapata" *La Prensa*, 19 Şubat 1944.
36. Gómez, *Las comisiones*, s. 39, 59-60. Morelos'a güney ordusuna yapılan ödemeler yoluyla giren Konvansiyon parası için, bkz. Francisco Ramirez Plancarte, *La Ciudad de Mexico durante la revolution constitucionalista*, 2. Basım, Meksika, 1941, s. 450-5.

Bir hemşeri ya da ahbap *vale* idi (tam tercümesi kefil), ateş etmek "birini iflas ettirmek"ti *(quebrar)*, "keyif" *(el gusto)* hileli at yarışları ve kement atma, düşman *los Carranzas* idi, *pobre* (yoksul) *probe, somos* (biz) *semos, fue* (o) *hue* olup çıkmıştı. Eğlenmek için enfes içkiler ya da ithal şovlar olmaz, savaştan önce nasıl yoldan çıkılıyorsa şimdi de gene aynı mahalli kaçamaklara başvurulurdu –ılık bira, su katılmamış rom *(resacado)*, horoz dövüşü ve at üstünde "keyif". Eyaletin kalbi şimdi Tlaltizapán'da atıyordu. Sokak ve meydanların her zaman kule gibi yükselen koyu yeşil defne ağaçlarının gölgesinde kaldığı, ansızın ağaç tepelerine dalan rüzgârın aşağıdaki konuşmaları bastırabildiği, sessizlikte mahalli dere ve kanallar labirentinde dalgalanan suyun sesinin yükseldiği, Jojutla pirinç tarlalarına inen derinlikler içindeki bu sakin, küçük şehirde –işte bu barınakta Zapata sadece bir karargâh değil bir ev de kurmuştu. Ve onunla burada görüşmeye gelen bir Amerikan ajanının da fark ettiği gibi, eyaletteki tüm çiftçi aileleri onu "bir Kurtarıcı ve Baba" olarak görüyordu.[37] Burada, Mexico City'dekinin aksine, kimsenin sürekli olarak gasp edilmiş bir lüksü sergilemekle veya el konulmuş bir hazinenin keyifle tüketimiyle meşgul olması söz konusu değildi; telefonun başından limuzine sıçrayan bürokrat yığını yoktu burada, sadece yerli iş hayatının düzenli, ölçülü döngüsü vardı. Zapata'nın kasabanın kuzey ucundaki eski bir pirinç değirmeninden bozma bürosundaki günleri, ricaları dinleyerek, onları duruma göre ya Mexico City'deki Palafox'a yönlendirerek veya kendisi hüküm vererek, stratejiye ve politikaya karar verip emirler yağdırarak geçiyordu. Akşamüstleri o ve yardımcıları meydana iner, içkilerini içip, cesur horozlar veya hızlı oynak atlarla ilgili münakaşalara girer, bira içmek için yanlarına gelen çiftçilerle havaları ve fiyatları konuşurken, Zapata daima ağır ağır iyi cins purosunu tüttürürdü. Gecelerini karargâhında kasabadan bir kadınla geçirirdi; Tlaltizapán'da en az iki çocuğun babasıydı.[38] Ağustostaki doğum gününde kasaba halkı fiesta yapar, yerel senyoritalar heyecanlı programlar düzenlerlerdi –"resmi tören, konuşma, emekçi marşları, vals, diyalog, konuşma, resmi tören, şiirler, konuşma, fantezi, diyalog, çocuklardan komediler, monolog ve

37. West, Rapor, Mayıs, 1915, NA.
38. Zapata'nın en az beş oğlu ve dört kızı vardır. Karısı Joséfa, ona Felipe ve Maria Asuncion adında iki çocuk doğurmuştu, bunlar henüz ufakken öldüler. Bkz. Herminia Aguilar, "Doña Joséfa Espejo, Vda. de Zapata" *El Campesino*, Mayıs 1950. Diğer çocukları ise "hijos naturales" idi. En azından yetişkinliğe kadar yaşadıklarını bildiklerimiz Nicolás (1906); Eugenio (muhtemelen 1913'te doğdu); Maria Elena (muhtemelen 1913'te doğdu); Ana Maria, (1914); Diego (1916); Maria Luisa (muhtemelen 1918'de doğdu) ve Mateo'dur (1918). Bkz. Gill, a.g.e., s. 69-74.

konuşma, milli marş..."[39] Zapata bu sığınakta kazanmış olduğu zaferin rüyalarına dalıyordu. Kasabanın güneyindeki tepede kilisenin yanına, kendisini ve en yakın liderlerini temsilen bir anıt dikilmesini istedi. Devriminin manevi başkentini Tlaltizapán'da kurmuştu.

Yılın en müthiş eğlencesi Yautepec'teki boğa güreşiydi. Burada Salazar'ın, tren istasyonunun tam karşısına inşa ettirmiş olduğu bir plaza de toros (arena, ç.n.) vardı ve daha sonra Meksika'nın en iyi torrerolarından biri olacak ünlü novillerosu Juan Silveti, Ignacio de la Torre y Mier'in ödül olarak koyduğu Toluca sığırını almak üzere iki genç boğayla güreşmeye gelmişti. Eyaletin dört bir yanından gelen devrimci liderler burada buluştu, bazıları yataklı vagonlarla gelmişti. Zapata tabii ki Tlaltizapán'dan çıkageldi. Hatta o ve Salazar, boğaların etrafında atla daireler çizip, hücum ediyormuş gibi hamleler yaparak ve Silveti'ye banderilleroluk yapan düz hizmetliler için onları yorarak girizgâh kabilinden ön dövüşe bile katıldılar.[40]

Morales'te 1915'te bundan daha zarif bir sosyal etkinlik olmadı çünkü orada sahneye konulacak veya seyre gidilecek hiçbir kültürel faaliyet yoktu. Rafine kültür meraklılarının bazıları dehşet içinde, Konvansiyoncuların Eğitim Bakanlığı'na getirdiği Montaño gibi bazıları da sevinçten etekleri zil çalarak çok uzun zaman önce başkente gitmişlerdi. Hâlâ eyalette olan tek eski zengin, Mexico City hapishanesinden salıverilen ama Cuautla'da ev hapsinde tutulan Torre y Mier idi. Fötr şapkalı havalı çapkınlara ve fularlı hanımlara rastlanabilecek en yakın yer, Mexico Eyaleti hattı üzerinde bir demiryolu kavşağı olan Amecameca idi; burada ayaktakımından bir güruh, süslü bir çifti linç etmişti.[41] Reformunu kendi köklerinden yaratmış bir hudut şehri olarak devrimci Morelos, çok kuşkucu bir toplumdu; oraya ait değilmiş gibi görünenlere kolay kolay konukseverlik göstermez, çok nadiren cömert davranırdı. Yerel aileler, kırsal miraslarını kurtarabilmek için uzun ve zorlu savaşlar vermişlerdi ve kendi tarım toplumlarında sadece kendileri gibi olan aileler istiyorlardı. Bu hoşgörüsüzlükte, bu kasti kabalıkta, kentli usul ve adabın bu iradi reddinde, bir yöntem vardı. Çünkü şehirli takımı, doğuştan uğursuzluğun habercisiydi. Köpekler bile onları görünce havlamayı bilirdi.

Dolayısıyla, kuzeyde eyaletin kaçınılmaz felaketinin ilk alametleri belirdiğinde, bunu hiçbir yerli ve az sayıdaki Zapatista fark etmedi. Bu

39. Felicitacion Que los Vecinos de Tlaltizapan ofrecen al Sr. Gral. Emiliano Zapata ... Ağustos 1915, AZ, 28: 5.
40. Gómez, *Las comisiones*, s. 121-3.
41. A.g.e., s. 102.

alametler, Villa'nın Carrancista General Obrego karşısında art arda üç kez uğradığı muazzam bozguna ilişkin haberlerdi -ikisi nisan başında Celaya'da, üçüncüsü de haziran başında León'da. Hepsi de Mexico City'nin kuzeybatısında bulunan, stratejik önemdeki büyük Guanajuato havzasında. León'da bir kol kaybeden Obregón, şimdi bir savaş ustası olarak ortaya çıkıyordu. Zapata, bu haberlere rağmen ikinci bir cephe açmadı. Başkentteki Palafox ve Soto y Garna ise, sadece Konvansiyon'un dayandığı ordunun çöküşünden değil, yakında gelmesini bekledikleri toprak reformu yasa tasarısından da endişe ediyorlardı.[42]

Ama her ne olursa olsun, bunalım gelip çattı. Temmuzda Pablo González idaresindeki Carrancista ordusu Mexico City'yi işgal etti. Konvansiyon düzensiz bir şekilde Toluca'ya çekildi ve orada ulusal hükümetmiş gibi davranmaya devam etti. Salazar'ın başkent ve Federal Bölge'deki Morelos birlikleri güneye çekildi. Altı gün sonra González, Hidalgo'daki bir Villista saldırısına karşı Obregón'un Veracruz'la iletişimini korumak için başkenti yeniden boşalttı; González gidince, Zapatista kuvvetleri de sessizce sıvıştı. Ama canı istediği zaman geri döneceği kesin gibi gözüküyordu: Villa sürekli darbe alan ordusunu savaş meydanında tutsa da ülkedeki askeri denge kesin olarak Carrancistalar lehine değişmişti.

Sonunda güneyliler de işaretleri okumaya başladı. Dışarıdan gelenler olarak, Morelos'ta darda kalan genç tarım komisyonu üyeleri yitirdi hayallerini önce. Maalesef başkente daha fazla tatil gezisi planlayamazlardı.[43] Sonunda bizzat Zapata harekete geçti. González'in dönüşünü engellemek için 30 Temmuz'da Mexico City'nin kuzeydoğusundaki 1.700 Carrancista'ya karşı 6.000 kişinin başına geçerek şiddetli bir saldırı yaptı. Aynı sırada bütün bölgede benzer saldırılar oldu. Ne var ki hiçbiri Carrancista ilerleyişini durduramadı. 2 Ağustos'ta González, bu kez kalıcı olarak yeniden başkente girdi.[44] Morelos'taki tüccarlar Konvansiyon parasını almamaya başladılar.[45]

Eyalette hâlâ bir alarm durumu yoktu. Zapata dinlenmek üzere Tlaltizapána döndü, şerefine verilen doğum günü partisine katıldı, anlaşılan sarsılan askeri konumundan ziyade Toluca Konvansiyonu'nun işleri ile uğraşıyordu.[46] Palafox ve Soto y Garna'nın tavsiyesi üzerine, Meksika sorununu ele almak üzere o sırada Washington'da toplanacak

42. Palafox'tan Zapata'ya, 25 Haziran 1915, AZ.
43. Gómez, *Las comisiones*, s. 119-20.
44. Pablo Gonzalez'in 17 Haziran'dan 2 Ağustos 1915'e kadar yürüttüğü operasyonlarla ilgili resmi rapor için, bkz. zikredildiği kaynak, Barragán, a.g.e., II, 611-17.
45. Pacheco 'dan Zapata'ya, 5 Ağustos 1915, AZ, 28: 5: 1.
46. Zapata'dan Palafox'a, 26 Ağustos 1915, a.g.e.

bir Amerika kıtasal konferansının Carranza'nın düşüşü ile sonuçlanacağına ve Carrancista liderlerinin sonunda Konvansiyon'a katılacağına inanıyordu.[47] Şayet böyle olacaksa, cephane ve adam israfına gerek yoktu.

Ne var ki bir hafta içinde durumunun çok kötü olduğu açık seçik belli oldu. Villa'nın kuzeyde kilit kasabaları üst üste kaybetmesi ve Amerika kıtasal konferansının başarısızlığa uğraması üzerine, Zapata tekrar eyleme geçti. Artçı Carrancistaları yenmek için Federal Bölge'ye ve Mexico Eyaleti'ne kuvvetli saldırılar yaptı. Hatta eylül sonunda Necaxa'da, metropoliten bölgenin elektriğini sağlayan bir enerji istasyonunu ele geçirdi. Ancak ne bu istasyonu ne de ele geçirdiği diğer köy ve kasabaları elinde tutabildi. Carrancistalar onu her yerde geri püskürttü ve Mexico Vadisi'nin kontrolünü 1910'dan bu yana hiçbir komutanın elde edemediği bir şekilde ele geçirdiler. Puebla ve Mexico Eyaleti'ndeki yerel Zapatista liderlerinin, Carrancista hükümetinin af teklifini kabul etmeye başlaması ise Morelos'taki liderleri fena halde rahatsız etti.[48] Eyaletin inzivası sona ermişti. Buradaki devrimciler artık savunmadaydı.

Toluca'daki göçmen Konvansiyon'u 10 Ekim'de son kez bölündü, Villistalar ve Başkan kuzeye geçti. Zapatistalar tekrar Cuernavaca'ya kaçıp orada Palafox'un yol göstermesiyle ulusal devrimin resmi ve seçkin somutlaşması olarak geri kalanlarla yeniden toplandılar. Bu fiyakalarının havası kısa sürede onarılamaz bir şekilde söndü. ABD, Carranza hükümetini fiilen zaten tanımıştı, Başkan Wilson 19 Ekim'de bunu resmileştirdi. Carranza yetkilileri dışında Meksika'ya tüm silah sevkiyatını yasakladı. Amerika'nın bu kararı böylelikle Carrancista ordularının askeri olarak zaten kazanmış olduğu zaferi politik olarak da onaylamış oluyordu. Bu, beş yıllık iç savaştan sonra Meksika'nın bütünlüğünün yeniden sağlanmasının başlangıcıydı. Carranza sonunda egemen meşru güç olmuştu. Carrancistalar henüz tüm ülkeye hâkim olamamışlardı ama bir diğer gücün kendilerini yerinden etme girişimini önleyebilecek durumdaydılar. Dolayısıyla yöneten onlardı.

Bununla birlikte Morelos'taki yerli yaklaşımı kuşkucu kalmaya devam etti. Yerel liderlerin elinde, kuzeydeki hareketin ne kadar sağlam olduğu konusunda hiçbir ipucu yoktu. Carranza'yı hâlâ sadece eski rejimin bir kalıntısı, Porfiriocu düzeni yeniden kurmaya çalışan

47. Soto y Gama'dan Zapata'ya, 17 Ağustos 1915, AZ, 28: 6: 1.
48. "Para la historia" *La Prensa*, 22 Eylül, 31 Ekim, 3 ve 19 Kasım 1931. (Bundan böyle, bu tefrikalaran alıntılar, sadece *La Prensa*'daki tarihleriyle anılacaklardır). Silliman'dan Dışişleri Bakanı'na, 27 ve 30 Eylül 1915, NA, 59: 812.00/16135 ve 16333.

büyüklük budalası bir başka toprak sahibi olarak görüyorlardı. "Bay Wilson'un" onu tanımasına aldırmıyor, etrafındaki sahiden devrimci generallerin sadakatini muhafaza edebileceğinden kuşku duyuyorlardı. Son beş yılda askerden kaçma ve ihanet olaylarına bol miktarda tanık olduklarından, Carranza'nın fazla dayanamayacağını tahmin ediyorlardı. O zamana kadar üç federal hükümete direnip yıkılmasına yardımcı olmuşlardı ve her biri görünüşte ondan daha güçlüydüler. Dolayısıyla öncekiyle aynı stratejiyi izlediler: Güneyde göz açtırmayan baskınlar, hükümeti tanımama ve yönetimin hırslı sadık kullarını ayaklanmaya teşvik.

Daha da az mazereti olan Zapatista bakanları da Carranza'nın ani üstünlüğünü gözden düşürmeye giriştiler. Artık Cuernavaca'da olan Konvansiyon vasıtasıyla Morelos'un resmi cevabını seslendirerek, inatçı yerli ümitlerini yüksek tutmaya çalıştılar. Tarım Bakanı Palafox, Konvansiyon'un mutlak hâkimiydi ve uzlaşma belirtilerine hiç hoşgörüsü yoktu. O ve Soto y Gama güç kaybettikçe, izlenecek politikalarda daha da uzlaşmaz bir tavır aldılar. 1914'teki gerilimler –Zapata'nın ciddi siyasetten çekilişi ve Palafox'un sert muhalefeti– 1915-16'da daha da abartılı ama daha az dramatik biçimde yeniden ortaya çıktı.

Palafox, 26 Ekim'de, muhtemelen Soto y Gama'nın kaleme aldığı bir Ulusa Manifesto yayımladı. Bu, Carranza'nın yeni hükümetine güneyin ilk resmi cevabıydı, Toluca Konvansiyonu'nun bir ay önce onayladığı ve Cuernavaca'daki geri kalanların şimdi hafifçe tadil edip kendisininmiş gibi onayladığı, geniş siyasi ve toplumsal reform programına bir giriş mahiyetindeydi. Programın kendisi Konvansiyoncuların ulusu kurtarmak için zorunlu olduğuna inandıkları temel değişiklikleri içeren ilginç bir taslaktı. Önceki aralıkta yayımlanan benzer bir Carrancista projesine göre daha ayrıntılı bir kaydedilecek ilerlemeler manzumesi sunuyor ve Carranza'nın toprak, emek, belediyeler, boşanma, eğitim, vergiler ve maden imtiyazları konularında yayımladığı çeşitli kararnamelerden, konusuna göre bazılarında daha ılımlı, bazılarında ise daha sıkı politikalar öneriyordu.[49] Aynı gün Palafox, sözünü tutarak, Tarım Bakanlığı'na kentsel ve kırsal mülkiyet ile doğal kaynaklar üzerinde muazzam bir yetki veren radikal bir tarım yasası yayınladı. Bu dikkate değer yasa ile Tarım Bakanlığı, Meksika'daki muazzam bir

49. Ulusa Manifesto, 26 Ekim, 1915, AZ, 28: 5: 3. Reform programıyla ilgili metin için Gonzalez Ramirez'e de bakılabilir: *Planes*, s. 123-8. Carranza'nın vaatleri için, bkz. a.g.e., s. 158-64. Ona ait kararnamelerle ilgili bir çalışma için, bkz. Nettie Lee Benson, "The Pre- constitutional Regime of Venustiano Carranza, 1913-1917" (Yüksek Lisans Tezi, University of Texas, 1936), s. 96-128.

ulusallaştırma reformunun merkez organı olacaktı.[50] Ne var ki önerilen reformlara bir cazibe kazandırabilecek ulusal bağlamın fantastik bir yanlış yorumunu ele veren giriş manifestosu devasa bir hataydı. Carranza'nın "uğursuz hizbini" "büyük toprak sahipleriyle alçakça ve inanılmaz bir pakt kurduğu" için yerden yere vuran güneyli bakanlar, "sanayiye yeni yollar açan ve büyük işçi gruplarına iş sağlayan... imalatçıları, tüccarları, maden sahiplerini, işadamlarını, tüm faal ve girişimci unsurları memnuniyetle" ve özellikle kabul etmektedirler. Ama " [Zapatista] Devrimi, hacendado"ya, "tüm toprakları tekeline alan, ulusun zenginliğini sömüren, ulusal sefaletin yaratıcısı, insanlara yük hayvanı gibi davranan alçak birer köle tüccarı olan, o verimsiz ve atıl hacendadoya müsamaha göstermeyecektir". Özetledikleri gibi, güneyin programı "çok basittir": "hacendadolara karşı ölümüne savaş, toplumun diğer tüm sınıflarına ise cömert teminatlar".

Bu, 1911 veya 1913'ün retoriğiydi, 1915 sonlarının değil ve zaten su katılmamış bir Zapatista değilse, hiçbir devrimciyi heyecanlandıramazdı. Çünkü eski toprak ağalarının, o sözüm ona zalimlerin Meksika'da artık güçleri yoktu. Çoğu ya hapiste ya da sürgünde telef olup gitmişti. Bir sınıf olaraksa varlıkları bile şüpheliydi. Evet, Morelos dışında, ülkenin köyleri baskın çıkmamıştı. Ama başlarındaki eyalet ve ilçe liderleri, muhtemelen artık toprak reformcusu bir ayaklanma yanlısı değillerdi; çünkü Carranza sayesinde yeni toprak sahipleri haline gelmişlerdi. İş ve işçi dünyasındaki kariyeristlere gelince, onların dayandıkları ve lobi yapacakları bir hükümetleri zaten vardı. Ve o zamana kadar da onlara iyi hizmet etmişti. Bu şekilde sağlam ve dayanıklı bir yeni rejimin fiilen oluşmuş olması, Carranza'nın Amorlar, Escandónlar ve García Pimenteller için değil, devrimci ordulara komuta eden akıllı ve acımasız genç kuzeyli operatörler için bir cephe yaratması, Morelos köylüleri için tehlikenin aşina reaksiyonda değil yabancı bir ilerlemede yatması -güneyli bakanların hakkında hiçbir nosyona sahip olmadıkları kriz buydu. Körlükleri içinde, yerel liderlerin inatçılığını pekiştirdiler.

Morelos'taki yerli devriminin iflası bu yüzden hiçbir şekilde bir göçüş değil ama lime lime, acı verici ve perişan bir çözülmeydi. Zapata, sonbahar boyunca, Oaxaca'dan Hidalgo'ya saldırılar düzenledi. Aslında birlikleri şimdi, Villa'nın onlara ihtiyaç duyduğu zamankinden daha aktifti. Ne var ki bu saldırılarla ne toprak kazanılabildi ne de itibar. Hatta hükümetin moralini bile bozmadı çünkü hükümetin gene-

50. Bu kanunun metni için, bkz. Ek C.

ralleri Morelos'un çevresindeki eyaletlerde sürekli olarak yeni kasabalar ele geçirmekteydiler.[51] Dahası bu saldırılar, Amerikan ambargosu yüzünden her geçen gün kıtlaşan cephane bakımından giderek daha da pahalı hale geliyordu. Zapata, Atlihuayán haciendasında ilkel bir mühimmat fabrikasını çalışır durumda tutabilmişti. Burada Mexico City banliyölerindeki tramvaylardan ve enerji tesislerinden çalınan bakır kablo parçaları kullanılarak eski mavzerler, 30 mm'lik top gülleleri ve tüfek saçmalarını yeniden kullanılabilir hale getirilebiliyordu ama arz düzensiz ve yetersizdi.[52] Bu arada Villacı ordu kuzeyde tamamen çöktü ve dikkatler yeniden güneye çevrildi. Kasım sonunda hükümet Zapatistalara karşı "tam da gizlenip barındıkları yerde... Morelos'ta yapmayı tasarladığı nihai" seferin planını açıkladı.[53] Devrimde daha önce hiç olmadığı kadar tecrit olan eyalet sonunda kısa sürede kuşatma altına alındı. Tarım komisyonunun genç üyeleri, gitmek için izin istediler. İçlerinden korkuya kapılan ve umutlarını yitiren biri alkolik oldu; diğerleriyse geçiş iznini beklemeden başkente gitmenin bir yolunu buldu.[54]

Zapata, yerel savunma kaynaklarının güvenliğini artırmaya çalıştı. Mühimmat fabrikasının yönetimini Savaş Bakanı Pacheco'dan alıp karargâha bağladı.[55] Ordusuna da Zapatatista ve Carrancista bölgeleri arasında, birinci derecede gerekli olsun veya olmasın "her şeyin" ticaretinin yasaklanması –"düşmanın hayatını sürdürmesine yardımcı olabilecek her türlü unsurun ortadan kaldırılması"– emrini verdi.[56] Liderlerden şeker fabrikalarını geri istemeye ve bunların işletmesini doğrudan Kırsal Kredi Bankası'na bağlamaya başladı.[57] Ne var ki bu "ulusal fabrikalardaki" ilk küçük hasatta bile biraz hâsılat sağlanabileceği konusunda umutsuzdu. Hâsılatın bu fabrikalarda çalışan amelelere verilmesini istedi: Sekreterine "Kim bilir sonradan daha nelere katlanmak zorunda kalacaklar?" dedi. Kendini suçlarcasına, çekilmesi muhtemel ve yakın acıların kendi hatası değil "gelmesi mukadder olayların sonucu" olduğunu ısrarla söyledi.[58]

Hükümetin ağustostan itibaren halka açıkladığı af önerisi yerel liderler arasındaki gerilimi iyice artırdı. Karşı tarafa geçebileceği

51. *La Prensa*, 17, 21 ve 24 Kasım 1931.
52. A.g.e., 10 Ekim 1931.
53. A.g.e., 28 Kasım 1931.
54. Gómez, *Las comisiones*, s. 138-59.
55. Zapata'dan Pacheco'ya, 7 Kasım 1915, AZ, 31: Kayıt defteri 2.
56. Karargâh genelgesi, 9 Şubat 1916, AA.
57. Gabriel Encinas'dan Mendoza'ya, 25 Ocak 1916, AA.
58. Palacios'un *La Prensa*'daki metni, 19 Şubat 1944.

şüphesiyle birbirlerinin kuvvetlerini silahsızlandırmaya çalıştılar. Bu tedirginlik, Zapata'nın bir serzenişinde söylediği gibi sadece "liderler arasındaki... maliyeti ne olursa olsun kaçınmamız gereken, mevcut husumetleri derinleştirmeye" yaradı.[59] De la O, yıkıcı telgrafçıların askeri faaliyetlerini sabote edebilecekleri korkusuyla kendi bölgesindeki telgraf bürolarını kontrol altına almaya çabaladı.[60] Topçu silahları yüzünden çıkan bir itiş kakış sırasında, adamlarından biri, en sevilen ve yetenekli Zapatista komutanlarından Antonio Barona'yı öldürdü.[61] Güneydoğu bölgesinde Mendoza, üzerine gelen rakip liderlerden ve sadakati konusunda çıkarılan laflardan dolayı o kadar rahatsız olmuştu ki Zapata'ya yeni bir lider yollama çağrısında bulundu.[62] Ve cephe boyunca, müttefik liderler fiilen affedilmeye başladı. En rahatsız edici olanıysa, karşı tarafa geçen bu kişilerin esas olarak Morelos'a kuzeyden girişin kapısını tutan Federal Bölge ve Mexico Eyaleti'ndeki Pacheco'nun tümeninden geliyor olmalarıydı. Bunlar, Konvansiyoncu Savaş Bakanı Pacheco'nun sürüler halinde görevlendirdiği, Zapatistalara en son katılmış olan kişilerdi ve şimdi, tıpkı geldikleri hızla gidiyorlardı. Yalnız içlerinden biri vardı ki onun kaybı çok vahimdi: Contreras geçidini savunmuş olan, çok sıkı ve cin gibi zeki lider Vicente Navarro. O affedildiğinde, Carrancistalar doğruca Morelos'un eşiğindeki La Cima üzerine harekete geçtiler.[63]

Yine de, üst düzey yerli liderlerin direniş ruhu sönmedi. Üç dört yerde toplanan ve sayıları iki ila üç bini bulan kuvvetler, Federal Bölge'ye, Güney ve Orta Puebla'ya, Mexico Eyaleti'nin güneyine eşgüdümlü saldırılar düzenlediler. Şayet bir liderin maiyetinde eski federal görevliler varsa, bu lider karşı tarafa hizmet eden eski federallerden beşinci kol hizmeti alıyordu. Özellikle Puebla hududu boyundaki bu dost düşman subayları, mühimmat satıyor, istihbarat getiriyor ve çatışmanın başka bir yerde sürmesini sağlayan özel ateşkesler ayarlıyorlardı.[64] Güneydoğuda, Carrancistalar Acapulco'dan başlayıp Chilpancingo ve Igula'yı alarak Morelos'a sızdıklarında, de la O müthiş bir karşı saldırıyla bunları geri püskürttü. O ve Jesús Salgado, Guerrero'ya kadar olan yerleri silip süpürerek garnizonları bozguna uğratırken açık alandaki kuvvet-

59. Zapata'dan L. Vázquez'e, 15 Kasım 1915, AZ, 31: Kayıt defterleri.
60. Zapata'dan de la O'ya, 11-12 Aralık 1915, a.g.e.
61. *La Prensa*, 5 Aralık 1931. Gómez, *Las comisiones*, s. 91.
62. Mendoza'dan Zapata'ya, 4 Ocak 1916, AZ, 27: 5.
63. *La Prensa*, 3, 10 ve 19 Kasım; ayrıca 8 ve 29 Aralık 1931. Melendez, a.g.e., I, 369-70.
64. Gizli andıç, tarih yok (geç 1915-erken 1916?), AGRE, L-E-794: 31 [sic, 19]: 20. Gizli rapor, tarih yok (geç 1915-erken 1916?), a.g.e., 32. J. G. Nava'dan Cesar Lopez de Lara'ya, 29 Ekim 1915, a.g.e., 34.

leri de aynı şekilde "güzel ve bereketli" mahsullerle dolu toprakları kurtardı. De la O, aralık sonu itibarıyla savaşı Acapulco civarındaki Carrancista topraklarına taşıdı. Oradaki Amerikan konsolosunun raporuna göre Carrancistalar kent dışında "herhangi bir müspet kontrolden mutlak olarak yoksundu".[65] 1915'in sonu boyunca ve 1916'nın ilk haftalarında Morelos devrimcileri eyaletleri çevresinde öylesine sert bir direniş gösterdiler ki hükümetin övündüğü "inlerine gireceğiz" saldırısı başlayamadı. Yeni Amerikan maslahatgüzarı "sadece en alt sınıftan Yerlilerin hatları güvenli bir şekilde geçebildiğini" belirtti; "onlar dışında herkes kesinlikle hayatını tehlikeye atmış olurdu".[66]

Ancak hükümetin tek yaptığı baskıyı artırmak oldu. Ocak sonunda kendi toprak reformu propagandasına başladı: Ulusal Tarım Komisyonu'nun "ejidoların pueblolara verilmesi ve tazminatlar için çalışmalara başlayacağı" sözünü verdi.[67] Savaş Bakanlığı müsteşarı, 1 Şubat'ta, güneyde halen bulunmakta olan on bin askere yirmi bin yeni askerin daha katılacağını açıkladı. Zapatistalara "öldürücü bir darbe" indirmek için, hükümetin yeni edindiği uçak filosunu kullanacağı tehdidinde de bulundu.[68] Ve bakanlığı, operasyonları engelleyebilecek mevkilerde bulunan eski federallerin bu görevlerden alınması yönünde adımlar atmaya başladı.[69]

Zapatistaların halk önündeki cevabı yine ateş püsküren bir Ulus'a Manifesto yayınlamak oldu. "Anavatanın ... kardeş katillerinin döktüğü kanla bulanmasının" tek sebebi, diye yüksek perdeden atıyordu karargâh sekreterleri, "hastalıklı ihtirasları ve sıfır vicdanı olan hudutsuz derecede muhteris adam" Venustiano Carranza ve etrafındaki dalkavuklar grubudur".[70] Baş başa kaldıklarında bile neşe saçıyorlardı. Zapata'ya içini döken Palafox'un umudu "yakın gelecekte Mexico City'ye ve ülkenin diğer bölgelerine hâkim olduğumuzda... o kadar çok ziraat komisyonu kuralım ki ülkenin tüm eyaletlerine gitsinler" şeklindeydi.[71]

Ne var ki liderler o kadar emin değildi. Hükümetin enerji ve kararlılığı, onları yargılarında daha karamsar yapıyordu –şiddete devam mı etsinler ki bu Carrancistalara, Huerta ve Robles'in eyalette yaptıklarını tekrarlamaları için davetiye çıkarmak olurdu; yoksa Carranza'yı tanı-

65. Edwards'dan Dışişleri Bakanı'na, 3 Kasım 1915 ve 25 Ocak 1916,NA, 59: 812.00/16834 ve 17256.
66. Parker'dan Dışişleri Bakanı'na, 18 Kasım 1915, a.g.e., 16896.
67. *El Democrata*, 23 Ocak 1916.
68. A.g.e., 1 Şubat 1916.
69. Estado Mayor del General Vicente Segura, *Historia de la Brigada Mixta "Hidalgo" 1915-1916*, Meksika, 1917, s. 23.
70. Ulusa Manifesto, 7 Şubat 1916, AZ, 27: 2.
71. Palafox'tan Zapata'ya, 7 Şubat 1916, a.g.e.

yıp barış ve yerel özerklik için pazarlığa mı otursunlar, karar veremiyorlardı. Bir Carrancista istilasının üzerine çökeceği kuzeybatı bölgesindeki liderler için bu daha da içinden çıkılmaz bir ikilemdi. Oranın üst düzey sorumlusu, Huitzilac'ta üslenmiş olan Pacheco idi. Etraftan aldığı yardımın çoğunu ve birçok kilit savunma noktasını çoktan kaybetmişti. Güçlü Carrancista ordularının La Cima'ya doluşması, onu ya savaş ya anlaşma kararını vermeye zorladı. Alacağı karara bağlı olarak Carrancistalar ya Morelos'un üzerine yürüyecek ya da her tepe ve geçit için savaşmaya mecbur olacaklardı. Pacheco mistik bir adamdı: Her işinde onu Tanrı'nın yönlendirdiğini söylerdi.[72] Şimdi de kutsal emri dinleyecekti.

Zapata, 20 Şubat'ta Pacheco'ya, La Cima'daki Konvansiyonel kuvvetlere komuta etmekte olan General Pablo González ile gizlice temas kurma görevini verdi.[73] Zapata'nın niyetinin ne olduğu –barış görüşmelerini başlatmak mı, yerel bir uzlaşma ayarlamak mı yoksa González'i kışkırtmak mı– gerçi muhtemelen bu sondu ama, belirsiz kalmıştır.[74] Pacheco'nun Zapata'nın sözünü mü dinlediği yoksa başından beri bağımsız bir çizgi mi izlediği de hâlâ açık değildir. Doğrusu her iki lider de ne yapacağını tam olarak bilmiyordu: González'in cevabına bağlı olarak farklı teklifler ortaya çıkabilirdi.

Derken, de la O ve yardımcısı Valentín Reyes, Pacheco ile González arasındaki haberleşmeyi keşfettiler. De La O ile Pacheco, asıl köyleri Santa María ve Huitzilac arasındaki kan davası nedeniyle eski rakiptiler ve son zamanlarda aradaki rekabet iyice kızışmıştı.[75] De la O'nun kıskanmak kadar şüphelenmek için de nedenleri vardı. Reyes ise görünüşte onun Pacheco'yu alaşağı edip kumandayı ele almasını bekliyordu. İkisi de Pacheco'yu ihanete karşı uyardılar.

Pacheco derhal Zapata'ya, de la O ve Reyes'in kendisine musallat olduğundan şikâyet etti. Bunun üzerine Zapata iki lidere de Pacheco'nun "düşmanla kurduğu temas ve girdiği pazarlığın..." karargâhın bilgisi dahilinde olduğunu bildirdi. Onları, görüşmenin amacının "Carrancista Generali Pablo González'in ve altındaki diğer şeflerin, savunduğumuz dava hakkındaki amaçlarını öğrenmek" olduğuna dair temin etti. Pacheco'nun o zamana kadar olup bitenler hakkında tuttuğu raporların karargâha geldiğini ve "[Carrancista generalleri ile] yap-

72. Soto y Gama ile kişisel görüşme. Octavio Paz, "Trágico fin del General Pacheco" *El Universal*, 3 Aralık 1933.
73. *La Prensa*, 7 Temmuz, 1932. Zapata'dan Pacheco'ya, 4 Mart 1916, AZ, 31: Kitapçık 3.
74. Aksi yönde bir görüş için, bkz. Rafael Alvarado, "Zapata intento asesinar al General Pablo Gonzalez" *Todo*, 5 Kasım 1942.
75. Zapata'dan de la O'ya, 8 Ocak 1916, AZ, 31: Kitapçık 2.

mış olduğu görüşmeler Devrim'in yararına olduğu ve Ayala Planı'nın ilkelerine zarar verilmeden avantajlı bir şeyler kazanıldığı sürece" karargâhın Pacheco'nun arkasında olduğunu söyledi.[76]

Ne var ki de la O'nun tahmin ettiği gibi, kısa bir süre içinde Pacheco'dan ikna edilmiş olduğu yönünde işaretler geldi. Düşmanlıklar ertelenmiş görünürken ve güya hassas görüşmelerin orta yerinde, Zapata'ya hırçınca askerlerine iyi ödeme yapılmadığından yakındı.

"Şayet baş veznedara, benim bölüğümün veznedarlarıyla meşgul olmasını emreder de... her gün düşman saldırısına maruz kalan, evlerinden uzaktaki askerlerimin... mısır almasını ve dara düşmemesini sağlarsanız... müteşekkir kalırım" diye yazdı.[77] Ve 13 Mart'ta, ansızın, hiç ateş açılmadan Huitzilac'ı boşaltıp güneye, Cuentepec'e çekildi. Carrancistalar, hemen harekete geçerek bir direnişle karşılaşmadan Huitzilac'a inip, La Cruz'a kadar ilerlediler. Yedi mil ötede, Cuernavaca bombardımana hazırdı. Carrancista subayları dürbünleriyle oradaki pencerelerden sarkıtılan beyaz teslim bayraklarını görebiliyorlardı. González, kuvvetlerinin Morelos başkentine hâkim tepelerdeki mevzilenişini bizzat teftiş etmek için, 18 Mart'ta La Cruz'a geldi.[78] O sırada, sonra yorgun Konvansiyoncular Jojutla'ya çekilmişlerdi. De la O, González'in ilerleyişini engelleyip cepheyi kısa süreliğine kurtardı. Ne var ki eyaletin savunulması artık stratejik olarak imkânsızdı.

Pacheco, akıl almaz bir şekilde serbest kaldı. Cuentepec belediye başkanının, de la O'nun sürekli ihanet iddialarını doğrulamasından sonra bile Zapata onu yarı yolda bırakmadı. Ve 23 Mart'ta Pacheco'ya "bugüne kadar" ihanet söylentilerine itibar etmediğini söylerken, de la O'yu da davayı bütünüyle soruşturup suçluluğu şüpheye yer kalmayacak şekilde kanıtlanana kadar, Pacheco'yu vurmaması konusunda uyardı.[79] Adamakıllı yüz bulan Pacheco, de la O'nun askerlerine kötü davrandığından ve Cuernavaca'yı yağmaladığından şikâyet etti.[80] Ancak belli ki Jojutla'yı kanattan çevirip Konvansiyon'u zapt etme niyetini ele vererek güneye doğru manevra yapınca, şansını zorlamış oldu. De la O'nun devriyelerinden biri onu Miacatlán'da yakalayıp vurdu. Zapata da askerlerini silahlarıyla birlikte diğer liderler arasında bölüştürdü.[81]

---

76. Zapata'dan Reyes ve de la O'ya, 4 Mart 1916, AZ, 31: Kayıt defteri 3.
77. Pacheco'dan Zapata'ya, 11 Mart 1916, AZ, 27: 3.
78. *El Democrata*, 21 Mart 1916, Melendez, a.g.e., I, 370.
79. Zapata'dan Pacheco ve de la O'ya, 23 Mart 1916, AZ, 31: Kayıt defteri 3.
80. Pacheco'dan Zapata'ya, 27 ve 28 Mart 1916, AZ, 27: 3.
81. Zapata'dan I. P. Zabala'ya, 13 Nisan 1916, AZ, 27: 4.

Bu kayıp daha sindirilmeden, arkadan daha kötüsü geldi. Amador Salazar, 16 Nisan'da, kasabanın batısındaki bir keşiften Yautepec'e dönerken serseri bir düşman kurşunuyla ensesinden vurularak öldürüldü. Ölüm o kadar ani olmuştu ki eğerinin üzerinde dimdik kaldı. Nihayet, geniş hasır şapkası yana kaydı da yardımcıları ne olduğunu gördüler.[82] Böylece Zapatistalar, o zamana kadar karşılaştıkları en zorlu ordunun hücumu arifesinde, en üst düzey liderleri ve en iyi komutanlarının ikisinden mahrum kalmış oldular.

O sırada González, kuvvetlerini eyaletin etrafında bir halka şeklinde dizmişti. Yeni rejimin diğer üst düzey politikacıları ve generalleri gibi o da güney sorununa bir son verilmesi konusunda sabırsızlanıyordu. Carranza'nın reformcu kararnamelerine meşruiyet kazandırmak için gündemlerinde anayasal bir konvansiyon vardı ama ülke az çok barışa kavuşmadıkça bunun hazırlıkları başlayamazdı. Ayrıca, New Mexico'daki Columbus'a kanlı bir baskın düzenleyen Villa, uluslararası bir bunalımı tetiklemiş ve onu cezalandırmak üzere bir ABD ordusunu peşine takmış bulunuyordu; üstelik Carrancistalar, Anayasal reformun arifesinde, eski Villa-Zapata ekseninin yeniden belirme ihtimaline bile tahammül edecek durumda değillerdi.[83] González, şimdi komutasındaki iyi donanımlı ve morali yüksek otuz bin askerle, ününü pekiştirmeye ve etkileyici bir başarı kazanmaya kararlıydı. İnatçı Konvansiyoncular, sanki yerel güçleri yeniden toparlayacaklarmış gibi, Jojutla'dan 26 Ekim manifestosunu ve reform programını tekrar yayınladılar.[84] Ancak ayakta kalan Morelos liderleri artık kendilerini kandırmıyorlardı. Eyaletin kısa sürede yeniden bir savaş alanına döneceğini bilerek, köyleri tahliye etmek için askeri ve sivil işleri örgütlemeye çoktan başlamışlardı.[85]

González, 27 Nisan'da karargâhını Tres Marías'da kurup harekâtı yeniden başlattı. 29 Nisan itibarıyla Cuernavaca çevresinde konuşlanan hükümet birlikleri, 2 Mayıs sabahı saat altıda González'in yönetiminde nihai taarruza geçti; kısa ve kesin bir hücumun ardından eyalet başkenti düştü.[86] Zapata savunmayı yönetmek için Tlaltizapán'dan gelmişti ama tam zamanında çekilerek kaçtı. Eyaletin başlıca kasabalarının hemen hemen tamamı, sonraki iki üç gün içinde hükümet komutanlarının eline geçti. Savaş Bakanlığı'nın Zapatista hatlarını bombalayacak bir uçağı bile vardı. González 6 Mayıs'ta Savaş Baka-

82. Melendez, a.g.e., I, 371-2. Gómez, *Las comisiones*, s. 123-4.
83. Kriz hakkında bilgi için, bkz. Clarence C. Clendenen, *The United States and Pancho Villa. A Study in Unconventional Diplomacy*, Ithaca, 1961, s. 234-69.
84. Ulusa Manifesto, 18 Nisan 1916, AZ, 27: 4.
85. Zapata'dan belediye başkanına, 30 Mart 1916, AZ, 27: 3.
86. *El Democrata*, 10 Mayıs 1916.

nı Obregón'a seferin fiilen bittiğini bildirdi.[87] Kurtuluş Ordusu'nun elinde ancak Jojutla, Tlaltizapán'daki karargâh ve birkaç dağınık köy kalmıştı. Carrancista komutanlarını ayartmak için gösterilen son gayretler de nafileydi.[88]

Carrancista ordusu Morelos'a girerken, sanki eski federal ordu yeniden doğmuş gibi görünüyordu. Birlikler, olsa olsa savaş esiri haklarını lütfedecek düşmanın ta kendisi gibi, yerel halkın kurtarıcıları gibi değil, fatihleri gibi gelmişlerdi. Cuautla'yı alır almaz, papazını Zapatista casusu diye astılar.[89] González, 5 Mayıs'ta eyaletteki herkesin silahlarını teslim etmesini emretti: Silah bulundurmaya devam edenler "en şiddetli şekilde" cezalandırılacaktı. 8 Mayıs'ta Jiutepec'de 225 mahkûmu toplayan Carrancista Generali Rafael Cepeda, kısa bir yargılamadan sonra hepsini kurşuna dizdirdi.[90]

Pacificolar, dehşet içinde, Carrancista rotası üzerindeki pueblolardan akın akın kaçmaya başladılar. Güneye, Guerrero'ya veya doğudaki yüksek, volkanik topraklara doğru kaçarken, yüklerini hafifletmek için malzemelerini darmadağın bir şekilde yol kenarlarına atıyorlardı. Jojutla'nın güneybatısındaki Tehuixtla gibi o sırada güvenli olan küçük köylere hınca hınç doluştular. Mayıs başlarında bir gözlemci "Bu köy bir panayırı andırıyor" diyordu "ama bir acı ve intikam panayırı. İnsanların yüzleri öfke dolu. Nadiren birkaç kelime homurdandıkları oluyor ama herkesin dilinin ucunda Meşrutiyetçilere savrulacak en ağırından birkaç hakaret var. Sohbetlerde, göçmenlerin ülkenin en sarp dağlarında kaybolmuş, en ücra, en bilinmedik yollar, köyler, küçük yerleşmeler hakkında bilgi alışverişinde bulunduğuna –ki ailelerini oralara götürüp bırakabilsinler..." dair haberler üzerine yorumlar yapıyorlar.[91]

Carrancistalar mayıs ortasında bazıları savaşçı, bazıları değil, yaklaşık bin üç yüz mahkûmu Mexico City'ye gönderdiler. Başkent askeri komutanı General Benjamin Hill, hem bu hem de gelecekteki mahkûmların tamamının Yucatan'a gönderileceğini bildirip, orada "sivil ve askeri yetkililerin gözetiminde... çalışma fırsatı bulacaklarını..." söyledi –ki bu da onları "topluma ve ailelerine faydalı birer insan" yapacaktı.[92]

87. A.g.e., 5 ve 8 Mayıs 1916. Oscar Lewis, *Pedro Martínez. A Mexican Peasant and His Family*, New York, 1964, s. 101.
88. Almazán, Eufemio Zapata ve Maurilio Mejía'dan Puebla'daki bir kumandana, General Vicente Segura'ya mektuplar ve onun cevapları, Estado Mayor'dadır: a.g.e., s. 104-19.
89. Porfirio Palacios, "Zapatismo vs Gonzalismo" *Todo*, 24 Aralık 1942.
90. *La Prensa*, 5 Mayıs 1932. *El Democrata*, 10 Mayıs 1916.
91. Jojutla'da olan olaylar hakkında yazarı bilinmeyen andıç, 4 Mayıs 1916, AZ, 27: 5.
92. *El Democrata*, 16 Mayıs 1916.

Zapata ise, eyalette bir ordu diğerinin yerini alırken, yerel düzeni korumak için Tlaltizapán'dan belediye polisini örgütlemeye çalışmak gibi umutsuz bir çaba içindeydi.[93] Ne var ki bu sorumluluğu üstlenen polis, sadece ailesi üzerine açılacak ilk ateşi davet etmiş oldu. Çünkü köylüleri yasadışı sayan istilacı Carrancistalar için iktidar ancak şiddet yoluyla devralınabilirdi. Haziran ortasında vuku bulan bir başka ezici saldırıdan sonra González kuvvetleri Tlaltizapán'ı alıp vahşice yağmaladılar. Ayrıca, 286 kişiyi de idam ettiler –yerel defin kayıtlarına göre 132 erkek, 112 kadın ve 42'si 18 yaşından küçük olmak üzere.[94]

Düzenli savaşta aciz kalan Zapata, hayatta kalan liderleri ve yanlarında kalan adamlarıyla yalçın dağlara çekildi. Carrancistalar Zapatista başkentine girdiğinde yerel devrim tamamen yenilgiye uğramış, köylülerin kendi değişikliklerini hayata geçirme çabası muazzam bir hata haline gelmiş, Morelos'ta reform yapılması ve sürmesi artık ancak Mexico City'den dikte edilebilirmiş gibi görünüyordu. Eğer böyleyse, halk devrimi fikri bir yanılsamaydı. Eğer böyleyse, Ayala Planı sırf bir kır şişirmesi, Zapata da uz görüşlü bir önder filan değil, sadece cesur ve kızgın bir budalaydı.

93. Belediye başkanları ve yardımcılarına yönelik genelge, 31 Mayıs 1916, AZ, 30: 12.
94. Palacios, *Zapata*, s. 230. *El Democrata*, 15 Haziran 1916. *La Prensa*, 25 Haziran 1932.

IX
Guerrillerolar Ayakta Kalıyor

"... düşmanla cenk etmek için ..."

Zavallı Mrs. King! O, tıklım tıklım dolu Veracruz'da perişan bir mülteciydi artık. Küçük kızı her geçen devrimci subaya yem olurken, kendi de her gece tekrarlayan bir kâbusun kurbanı oluyor ve bazen sinirleri çatır çatır kopacakmış sanıyordu. Gündüzleri genelde sakindi. Fakat gece olunca, bu iyi dul rüyasında, Cuernavaca'daki mülkünün talan edildiğini görüyordu. Kendisi "acz içinde orada durmuş çığlıklar atarken" Zapatistalar onun o güzelim Hotel Bella Vista'sını yerle bir ediyor ve "taşları düzenle piramit şeklinde diziyorlardı".[1]

Kocasının ölümünden sonra "her şeyini" Cuernavaca'daki otele yatırmıştı. Viktorya dönemine has masumiyetiyle, otelin talihinin kendi talihi olduğuna dikkat çekiyordu. Fakat işte o 1916 yazında, bu topyekûn kaybın "feci hayallerine" artık katlanamıyordu. Meşrutiyetçi ordunun kısa süre önce Morelos'u işgal ettiğini öğrenmiş, böylece, buradaki mülkünü tamir ettirerek hayatını da düzene sokabileceği aklına gelmişti. Geri döndü fakat Cuernavaca'daki manzara dehşetti: "Bir zamanların rahat, mutlu yuvalarının yerinde şimdi yanıp yıkılmış, kurşunlarla delik deşik olmuş duvarlar dikiliyordu, köprüler imha edilmiş, kasabaya giden yollar kesilmişti, her yerde ölümcül savaşın izleri kol geziyordu... İçimden, bunun böyle olacağını biliyordum; fakat kalbim hazır değilmiş. Terk edilmiş sessiz sokakları, evleri geçerek aşağı doğru sürdük arabayı, görünürde tek kişi yoktu. Bir çöp yığınını karıştıran köpek yaklaştığımızı görünce kaçtı. Tekerleklerin takırtısı boşlukta garip yankılar yapıyordu. ... Hıçkırarak ağlıyordum, 'Ama burada kimse yok! Herkes nerede? Nerede herkes?' " Korktuğu başına gelmiş, oteli yıkılmıştı. "Gurur duyduğum büyük yemek salonu tamtakırdı... İçeride hiçbir şey kalmamıştı, gayet mutlu bir şekilde yaşayan domuzlarla tavuklar hariç".

---

1. Onun izlenimleri için, bkz. King, a.g.e., s. 5-6, 263-99. Tırnak içindeki sözler, ondandır.

Üç gün boyunca histeriye yaklaşan bir coşkuyla oteli yeniden inşa edebileceği gibi zorlama bir iyimserliğe kapıldı ve umudunu boş yere sınayarak, işe koyulmak üzere General González'in iznini istedi. Daha sonra öğrendi ki General'in "kendi takıntıları vardı". Zapatistalar dövüşe devam ettiğinden, González, "zorlu düşmanını, akla gelebilecek her yöntemle" ezmek için yanıp tutuşuyordu. Mrs. King'in küçük kederleri onu sıkıyordu. "İnşaattan bahsetmenin zamanı değil Senora King"diye haykırdı. "Yıkım işi henüz tamamlanmadı". "Fakat evimiz! Mülkümüz!" diye hıçkırdı Mrs. King. " 'Ah, Senora' dedi General, neredeyse öfkeyle, 'Onlar geçmişte kaldı. Hepsi bitti gitti' ".

Afallamış bir şekilde yerle bir olmuş otelinin olduğu ıssız meydana yürüdü. "Vadiye kıvrılmış evimle beraber ben de ölmüşüm" diye geçiriyordu içinden. "Bu" dedi "Rosa King'in sonudur". Kasabanın kıyısında, eyalet yönetim binasının yanındaki tepede durmuş, aşağıdaki çakıl taşlı sokaklara, vadi boyunca, kuzey ve doğudaki dağlara kadar devam eden hendeklere bakarken, çocukluğunu hatırlamaya ve bütün çabalarının nasıl olup da boşa gittiğini sormaya başladı. Son kez içini kaplayan neredeyse delice bir çaresizlik içinde dağlara doğru haykırdı, "Siz de mi ölüsünüz?" Sesinin yankıları hıçkırıklar gibi süzülerek geri geldi.

Tam o anda birden dağlarda insanlar olduğunu fark etti –kasabadan özlediği düz insanlar. Birden bire, verdikleri "özgürlüğüne ve ülkesine sahip çıkma" mücadelesinin, ne kadar eski zamanlardan kalma olduğu aklına geldi. Uğruna savaştıkları ve savaşmaya devam edecekleri düşüncenin, dağlar kadar "güçlü, sarsılmaz ve ebedi" olması ona ilham verdi. Gözünde, oradaki tepelerde saklanan "tüfekleri ve liderleriyle, kayalıklarda sığınaklar ve yiyecek otlar bulan" adamların görüntüsü canlandı. Sonradan, "O zaman ölmediğimi anladım" diyecekti. Bu taşra halkı ile onun arasında, dünya ile onun arasında, malını mülkünü yitirmiş olmasının çözemeyeceği bir bağ vardı. Mexico City'ye dönmesini izleyen aylarda, daha da çok felakete uğramasına rağmen, giderek güçlendiğini hissediyordu.

Onun keşfettiğini, oranın devrimcileri de keşfettiler. Son beş yılın, on sekiz ayı yerel halkın refahını kurma çabalarıyla doruğa eren tutkulu deneyimi, Morelos'un kırsal aileleri arasında yakıcı bir birlik duygusu yaratmıştı. Kendi reformlarına bağladıkları büyük ümitlerin tadına hep beraber varmış, González istilasının getirdiği korkunç yıkımın çilesini yine hep beraber çekmişlerdi. Tehuiztla'daki göçmen kalabalığından bir gözlemci, "...adeta tek bir aile orada yeniden bir araya gelmiş gibi gözüküyordu" diye anımsayacaktı, "Herkes herkes-

le tam bir güven içinde konuşuyordu. İnsanlar birbirinin yardımına koşuyor, daha önce birbirini hiç görmemiş kadınlar ve erkekler sanki eski dostlarmış gibi samimi sohbetlere giriyorlardı". Bunların pek azı Guerrero'daki kaldı; çünkü bir Tepoztecanlının da emin olduğu gibi "[Morelos'taki] durum ümitsizdi, öldürülebilirdim, [karım ve çocuklarım] perişan olurdu".[2] Tehuiztlalı bir diğer gözlemci ise "Ama birçoğu, ailelerini 'ulaşılmaz, önceden hiç duyulmamış' yerlere yerleştirip düşmanla ayaklarının bastığı toprak uğruna cenk etmek üzere geri döndü" kaydını düşecekti. Devrim, bu insanlara Morelos'un kendilerine ve sadece kendilerine ait olduğunu düşünmeyi öğretmişti. Onlara göre işgalci Carrancistalar, hâlâ kuzeydeki Amerikan askerleri kadar yabancıydı ve bu Amerikan askerlerinin de o vakte kadar onları alenen itham eden Zapata gibi, Villa'yı bozguna uğratmak için Carranza'nın davetiyle orada bulunduğuna inanıyorlardı.[3] Vatanseverlik, Mrs. King'in kanısına göre, Carranza'nınki gibi yabancı ve rezilane bir yönetime saygı göstermeyi değil, ona can-ı gönülden karşı çıkmayı gerektiriyordu. Zapata ve diğer liderler temmuz başında direnişi yönetmek için geri döndüklerinde, köylüler -bu sefer daha keskin ve daha derin bir kararlılıkla- onların etrafında toplandı. O zamana kadar, evlerini terk etmektense ölmenin daha yeğ olduğunu artık iyice anlamışlardı.

Morelos'ta 1916'nın ortasında direniş, korkunç riskli bir şeydi. Çünkü Pablo González, eyalette Meşrutiyetçi yönetimi tesis edip, Mexico City'de önemli bir makama adaylığını pekiştirme peşindeydi: Emrinde, ona yanıp tutuştuğu bu yüksek pozisyonu kazandıracak otuz bin asker vardı. Devrimden çok önce, Nuevo León ve Coahuila'daki ilk yıllarından beri, başarı ve onay peşindeydi. Altısında bir yetim, on dördünde bir tablacı, hatta bir seferinde ABD'de bir göçmen, derken ufak Coahuila çiftçi kasabasında, küçük bir tüccar ve politikacı ve 1911'de de Madero'yu destekleyen bir devrimci olarak, hayatı boyunca, kimi zaman sakınarak kimi zaman pervasızca, şimdi sahip olduğu fırsat uğruna didinmişti.[4] Önündeki tek engel, beynini uyuşturan ve hırsı arttıkça onu aptallaştıran başarısızlık korkusuydu. 1916'ya gelindiğinde, gözünde füme camlı spor gözlükleri, başında sarkık kovboy şapkasıyla ağır ve gösterişli González'in, savaş kazanamayan tek Carrancista tümen komutanı olmak gibi kötü bir ünle başı beladaydı. Sahip olduğu yüksek rütbeyi Carranza'ya borçluydu. Denetimi altına alamadığı Ob-

2. Lewis, *Pedro Martínez*, s. 102.
3. Meksika Halkına Manifesto, 29 Mayıs 1916, AZ, 27: 5.
4. José Morales Hesse, *El General Pablo Gonzalez. Datos para la historia, 1910-1916*, Meksika, 1916, s. 9-18.

regón'u dengelemek için kontrol edebileceği bir generale ihtiyacı olan Carranza, onun terfilerini bu yüzden ayarlamıştı. Fakat González'in zekâsındaki ağırlık öylesine derindi ki kısa vadede potansiyel bir güce dönüşüyordu. Sırf kendi kazancını düşünen biri olarak, herhangi bir taktik vermeyi becerebilmesi veya cinliği kadar budalalığının da tutması tesadüfe bağlıydı. O zamana kadar şansı pek yaver gitmemişse de Morelos'ta pekâlâ işler yoluna girebilirdi.

Etkili nakillerle eyaletteki Konvansiyoncu otoriteyi kökünden sökerek, görevinin ön koşullarını şimdiden yerine getirmeye başlamıştı. İster belediye yönetimi olsun isterse eyalet hükümeti ya da Konvansiyoncu ulusal devlet birimleri, bu sadık Carrancista gözünde hepsi de gayri meşru ve gericiydi. Ve hepsini görevden aldı. Ayrıca Konvansiyoncu yasa ve hükümlerin tümünü geçersiz saydı. Yürürlükten kaldırılanlar arasında elbette, Palafox'un toprak tapularının yeniden dağıtımı da vardı.

González artık "eyaletteki tüm düzeni ve işleri yeniden yoluna koymak şeklindeki yüce görevini ve azmettiği hedefi"ni gerçekleştirmeye dönebilirdi. Bu girişiminde Meşrutiyetçi denebilecek bir devrimciye göre tuhaf davrandı. Juvenico Robles'in 1913'te askıya aldığı sivil Morelos anayasasını geri getirmek yerine, Robles gibi o da resmen bir askeri diktatör olarak hüküm sürdü. Cuernavaca'daki karargâhını valilik yazıhanesi olarak kullandı. Aynı şekilde, emrindeki komutanlar diğer başlıca kasabalarda da sivil yönetimi üstlendi. Hiçbir garnizon veya müfrezenin olmadığı köylerde de ilçe komutanları sorumlu görevlileri atıyordu. Ağustos ortasında González'in valilikteki yerini General Dionisio Carreón aldı. Fakat Carreón da askeri bir diktatör olarak hükmetti.[5] Bu nedenle, Cumhuriyet'in başka yerlerindeki belediye veya yasama organı seçimlerinin hiçbiri burada yapılmadı ve hiçbir sivil mahkeme kurulmadı. González de temsil ettiği devrimi aşılayacak hiçbir sosyal reform yürütmedi. Onun en büyük başarısı, övünüp durduğu, "yaşamlara ve çıkarlara saygı gösterilmiş, halk için belediye hizmetleri, okullar, tedarik merkezleri, ticaret için tesisler, vs vs kurulmuş" olmasıydı.[6] Temmuz ortalarında, Cuernavaca'da bir Eyalet Tarım Komisyonu kurulması için kararname çıkardı; hedefi, bu komisyonu, Carranza'nın 6 Ocak 1915 tarihli kararnamesinde hükmettiği şekilde çalıştırmaktı. Ayrıca yakında eski ilçe merkezlerinde de yerel komisyonların kurulacağına işaret etti.[7] Fakat bu şekilde, eyalet-

5. *El Democrata*, 21 Ağustos 1916.
6. Morelos Yerlilerine Manifesto, 9 Temmuz 1916, AZ, 28: 4: 1.
7. *El Democrata*, 25 Temmuz 1916.

teki çiftlik mülklerinin tamamının tasarrufunu kendi yetkisine almış oluyordu. Ve bu yetkisini talep eden köylere toprak bahşetmekte ya da geçici tazminatlar ödetmekte kullanabileceği halde, besbelli ki bunu yapmadı. Sadece Axochiapan civarındaki astlarından biri olan Vicente Segura, köyün tazminat yönündeki taleplerine saygı gösterdi.[8]

González'in Meşrutiyetçilik adına gözettiği tek şey pratikte Morelos'un talanıydı. Avantalar yerindeydi. Eyaletin kuzeyi boyunca uzanan dağlarda bol miktarda kereste vardı. Muhabirlerin dokundurduğu gibi, vadiler yeni ekilmiş mahsullerden yemyeşil, sık bir örtü altındaydı.[9] Ve González'in kendisinin de kaydettiği üzere, zengin çayırlarda büyük sığır sürüleri otluyordu –sadece Tlaltizapán civarında, binden fazla büyükbaş hayvan vardı. Ayrıca, son şeker kamışı hasatından elde edilen şeker ve alkol, Zapatistaların onardığı fabrikalarda kalmıştı. Öğütme makinelerinin kendileri de hâlâ haciendalardaydı. Üstelik bir de Zapatistaların geride bırakmak zorunda kaldığı malzemeler vardı. Lokomotifler, yük vagonları, toplar ve mühimmat Savunma Bakanlığı'na geri gönderilebilirdi ama diğer kalemlere özel alıcılardan yüksek talep vardı. Örneğin Tlaltizapán'daki ganimetten elde edilen altı vagon kâğıt, üç vagon kömür ve diğer mineraller, beş bin fıçı barut, yığınla dinamit, nitrogliserin, fitil, kapsül, nitrik asit ve meşe kabuğu, bir araba dolusu sülfür, elli ton bakır, beş vagon dolusu kartuş imal düzeneği, birkaç matbaa makinesi ve yüz adet deri.[10] Bütün bunlar savaşın yağmalarıydı ve González'in tasarrufunda olduğu sonraki birkaç ay içinde, hepsi ortadan yok oldu –Mexico City pazarlarında yeniden zuhur etmek üzere. González, efradı ve astlarının çoğu bu şekilde paralar kazandı. Onlar için Morelos seferberliği, en karşı konulmaz türünden bir yurtseverlik anaforuydu. İktidarlarını nakde çevirerek, Zapatista "haydutlar"ını değerli kaynaklarından mahrum bıraktılar. González'in eyalette oturttuğu devrim işte böyle "iş"ti onun kendi deyimiyle, "bir yeniden inşaa ve ilerleme işi".

Kendilerini sosyal değişimin bu versiyonuna karşı nasıl savunacaklarını düşünüp taşınmaya başlayan köylüler için, González bekleyebilecekleri misillemeleri derhal açıklığa kavuşturdu. Temmuz başlarında Zapatista akıncılarının Santa Catarina ve Tepoztlán'daki Meşrutiyetçi garnizonları neredeyse silip süpürmesinden sonra eline geçen fırsatı, gerekli uyarıyı yollamak için kullandı. Belli ki yerel halk akıncılara en azından casus olarak yardım etmişti. Bir beyanat vererek,

8. Estado Mayor, a.g.e., s. 34, 41, 45-6, 95-101.
9. *El Democrata*, 15 Haziran 1916.
10. *La Prensa*, 25 Haziran 1932.

bu kişilerin ya da diğer köylülerin "hayırhah ve sağlıklı gayretlerini" tekrardan engellemeye kalkmaları durumunda, kendisini "eyaletteki bütün pueblolarda olağanüstü sertlikte önlemler almaya" mecbur etmiş olacaklarını belirtti. Savaş alanında yenilen düşmanın daha sonra köylerde "kendilerine riyakârca barışsever addeden" insanlar arasında saklanmasına izin veremezdi. Bundan dolayı, köylülerin, Meşrutiyetçi komutanlarla işbirliği yaparak, Zapatistaları teslim etmek zorunda olduklarını ilan etti. Aksi takdirde bütün toplum "en feci yükümlülüklere maruz kalacak" ve " herhangi bir temyize uğramadan, kestirmeden cezalara" çarptırılacaktı.[11]

Buna rağmen, Zapatistalar isyanı seferber etti. Stratejik davranarak, eski yirmi bin neferlik yarı düzenli orduyu dağıttılar. González'in lejyonlarını durdurmakta, yirmi bin kişilik düzenli bir ordu bile yetersizdi. Son seferdeki kayıplarından sonra Zapatistaların küçük harekâtlardan fazlasını yapabilen bir üçüncü orduyu donatacak cephanelikleri yoktu. Sonuçta vadideki üretimi kontrol altında tutamadıkları sürece, yerel devrimcilerin yaygın bir mevzilenişi koruyacak güçleri yoktu. Bunun üzerine gerillalığa geri döndüler. Her biri yüz ila iki yüz adamlık, küçük ama kapsama alanı geniş birimlere ayrılarak, arazisini ve kendi bölgelerine düşen halkını çok iyi tanıdıkları, beslenmeleri kolay, bulunmaları ise bir o kadar zor olan tepelerdeki geçici kamplara yerleştiler. Ve temmuz başlarından itibaren, González'i utançtan yerin dibine sokacak baskınlar yapmaya, tuzaklar kurmaya başladılar. Santa Catarina ve Tepoztlán katliamlarından sonra, bin kişiyi aşkın gayet büyük bir kuvvetle Ajusco'dan yukarı Milpa Alta'ya kadar olan Federal Bölge'deki değerli askeri depoları basıp geri çekildiler. 16 Temmuz'da, Tlayacapan'da Meşrutiyetçi bir müfrezeyle yedi saat çatışan Zapatistalar, bir gün sonra iki yüz kişiyle Tlaltizapán'da bir garnizona saldırdılar; aynı garnizon bir hafta sonra da iki yüz kişilik bir başka Zapatista birliğinin saldırısına uğradı.[12]

Hayatta kalabilmiş savaş artığı liderlerin hepsi gerçekten savaşmadı. Kimisi sadece kâğıt üstünde direnişte kalmayı sürdürdü ama kendi üssünde harekete geçmeyi savsakladı; bu ataletlerine bahane olarak da yetersiz mühimmatı gösteriyorlardı. Daha da kötüsü çevre köylerden tedarik için hâlâ vergi topluyor, hatta haydutların kendi bölgelerine sokulmasına göz yumuyorlardı. Haklı olsunlar ya da olmasınlar, onların bu ihmalkârlıkları Zapata'yı tiksindiriyordu. Bu tembel lider-

11. Morelos Yerlilerine Manifesto, 9 Temmuz 1916, AZ.
12. *El Democrata*, 8 ve 20 Ağustos 1916. *La Prensa*, 9, 14 ve 21 Temmuz 1932.

leri utandırıp çatışmaya çekmeye çalışırken, bir o kadar da bunların Meşrutiyetçi denetimi sekteye uğratırken tepesini attırdıkları köylüleri yatıştırmaya uğraştı. Ağustos ortalarında, "kendilerini emekli edip kasabalarında ya da kamplarında yaşamaya çekilen, pueblolardan zorla kopardıklarının yahut devrimin gölgesine sığınarak el koyduğu zenginliklerin tadına bakan" ve "hak etmeyenleri terfi ettiren ya da atayan ...korkakları veya bencilleri" halk önünde itham etti. Bunların "Ülkenin omzuna binen ve hiçbir olumlu hizmette bulunmadan büyük harcamalara neden olan" eski federal subaylar kadar kötü olduklarını belirtti. Ardından onların "yeni bir başıboş ve işe yaramaz insanlar sınıfı oluşturmak için değil, halkın iyiliği için savaş veren silahlı bir hareketi" yönetmeye layık olmadıklarını ilan etti. 1 Mayıs'tan beri –yani, Meşrutiyetçilerin eyaleti işgal ettiği büyük seferden beri– kendilerine yetki verilmediği halde düşman karşısında geri çekilen komutanlar için Kurtuluş Ordusu'ndan onur kırıcı bir şekilde atılmaların sırada olduğunu buyurdu. Bunun yanı sıra "silahlarını düşmanla savaşmak yerine pueblodaki vatandaşları taciz etmek ve onların kısıtlı geçim imkânlarını ellerinden almak için kullanan liderler, subaylar ve askerler" ve ayrıca harekâtı devam ettirmek üzere verilen yeni emirleri yerine getirmeyi reddeden liderler de atılacaktı. Bunların hepsi silahlarını, cephaneliklerini, maiyetlerini, muhafızlarını ve askerlerini karargâha teslim etmek zorundaydılar. Verdikleri terfiler ve yaptıkları atamalar da gözden geçirilmek üzere karargâh sekreterliğine gidecekti.[13]

Bu yüz kızartıcı muameleye uğrayan ilk lider Lorenzo Vázquez oldu. Vázquez, 1911'den beri hem konseyde hem de alanda Zapata'nın en çok güvendiği liderler arasındaydı. Fakat Meşrutiyetçi işgalini takip eden kritik haftalarda, üzerinde büyük şüphe bulutları toplanmaya başladı. O, Montaño ve o sırada infaz edilmiş olan Pacheco, eyaletin içine düştüğü yenilginin, Meşrutiyetçilerle anlaşmayı engelleyen Palafox ve Soto y Gama başta olmak üzere Konvansiyoncuların suçu olduğundan şikâyete geçmişlerdi. Devamında, Pacheco'nun infazından sonra, Vázquez, onun maiyetinden iki subayı kendi kampına almıştı, bunların eski liderlerini González karşısında geri çekilmeye ikna ettikleri rivayet ediliyordu.[14] Vázquez ayrıca, haziran savaşları boyunca koruması gereken, Jojutla çevresindeki savunma hattını, Zapata'nın Tlaltizapán'dan mühimmatı ya da sivilleri çıkarmasına yetecek kadar uzun süre tutamamıştı. Sonrasında, ne kuvvetlerini yeniden örgütle-

13. 10 Ağustos Kararnamesi, 1916, AZ, 28: 4: 1.
14. Masumiyet Beyannamesi, P. Zabala, 14 Nisan 1916, AZ, 28: 5. Melendez, a.g.e., I, 375-

miş ne de bir baskın düzenlemişti. Böylece Zapata, 15 Ağustos'ta onun "mahut korkaklığından" dolayı ordudan itibarı alınarak ihracını emretti. Ardından, Guerrero'dan geri dönemeyen liderler de ihraç edildi. Aralarında, eski Konvansiyon delegesi General Leobardo Galvan da vardı.[15]

Yine de, 1916 sonbaharına doğru gelinirken, Zapatistaların alanda büyük olasılıkla hâlâ beş bine yakın adamı vardı. Muhtemelen iki bin ila üç bin kadar ilave faal ihtiyat da kaybedilenlerin yerine geçmeyi ya da yorgun düşenlerin nöbetini devralmayı bekliyordu. Meşrutiyetçilerin çıkardıkları aflara ve rüşvetlere rağmen savaşmaya devam eden bu liderlerin çoğu, işin başından beri Zapata'nın yanında olanlardı. Güneybatıda Tetecala'daki Puente de Ixtla civarında Meşrutiyetçi garnizonlar ve devriyeleri için en büyük tehdidi Pedro ve Francisco Saavedra oluşturuyordu. Güneyde, Jojutla çevresinde ise her daim yol kesmeye hazır Eutimio Rodriguez, Gabriel Mancera ve Modesto Rangel vardı. Huautla, Zapata'nın kendi karargâhıydı. Güneydoğuda, Jonacatepec çevresinde, Mendoza her zaman olduğu gibi düşmanla devamlı çatışma halindeydi. Tochimilco, Puebla'daki üssünün etrafında hareket halindeki Fortino Ayaquica, düzenli olarak operasyonlar yürütüyordu. Vicente Rojas ile Everardo ve Bardomiano González'in kuvvetleri, Mexico Eyaleti-Morelos sınırı boyunda, Ozumba ve Amecameca çevresinde, sık sık kilit noktalardaki kasabalara baskın veriyordu. Cuautla çevresinde, Sidronio Camacho, Meşrutiyetçi garnizonları neredeyse felce uğratıyordu. Oradan Yautepec'e ve aşağıda Tlaltizapán'a kadar olan kısımda, Eufemio Zapata, Emigdio Marmolejo, Jesús Capistrán ve Juan Salazar, akın üzerine akın düzenliyorlardı. Yautepec'in kuzeyi ve Tepoztlán çevresinde en hareketli liderler olan Timoteo ve Mariano Sánchez ile Gabriel Mariaca vardı. Son olarak kuzeybatı ve batıda, Federal Bölge, Mexico City ve aşağıda Guerrero içlerine kadar olan kesimde Valentín Reyes, Rafael Castillo ve Julían Gallegos'un devamlı hücuma çıktığı, de la O'nun kuvvetleri yer alıyordu.[16] Meşrutiyetçiler bu grupların hiçbirini ne yakalayabildiler ne de etkisiz hale getirebildiler.

Üstelik Zapatista kalkışması Zapatistalığından milim ödün vermedi. Felix Díaz'ın bir önceki şubatta dönüp Veracruz ve Oaxaca'da başlattığı Felicista ayaklanmasına katılması için Zapata'ya cazip öneriler gelmişti.[17] Díaz, aralarında şimdi sürgünde olan Moreloslu kimi

15. 15 Ağustos, 1916 Genel Emri, AZ, 28: 4: 1. 13 Ocak 1917 Genel Emri, AZ, 30: 13.
16. Melendez, a.g.e., I, 372-3.
17. Zapata'dan Mendoza'ya, 6 Nisan 1916, AZ, 31: Kayıt Defteri 4.

eski plantasyoncuların da bulunduğu maddi destekleri sayesinde, çok hızlı bir şekilde Cumhuriyet'teki diğer birçok Carranza karşıtı liderin bağlılığını kazanmayı başarmıştı. 1916 ortalarına gelindiğinde, onun yürüttüğü hareket Meksika'daki en ciddi muhalefet haline gelmiş bulunuyordu.[18] Bu yüzden Mexico City'deki Felicistalar, Meşrutiyetçiler ve Amerikalı diplomatların hepsi Zapata'nın da ona katılacağına inanmışlardı.[19] Fakat Zapata, ötekiler Díaz'a katılmakta ne kadar acele ettiyse o kadar büyük bir hızla bu bağlantıyı reddetti –hem de yardıma en muhtaç olduğu zamanda. Şimdi Felicista olmuş olan Higinio Aguilar ve Juan Andrew Almazán gibi paralı askerlerle Puebla'da askeri bakımdan işbirliği yaptı; fakat ne onlara Morelos'a giriş izni verdi ne de kendi kuvvetlerini onlarla karıştırdı. Siyasi konumunu açıklığa kavuşturmak için de liderlerine yolladığı genelgelerle Díaz'ın dönüşünü bildirerek onu "herhangi bir şekilde" tanımalarını yasakladı[20]. Morelos devrimi ideolojik olarak bir Ayala Planı hareketi olarak kalmaya devam etti.

González'in, Zapatistaların yeniden dirilmesine verdiği tepkiyse hiçbir yanlışa mahal vermeyecek şekilde mankafaca oldu. Daha önce de uyarmış olduğu gibi, etkin direnişçiler artık oralarda olmasa da puebloların üzerine "olağanüstü bir sertlikle gidilmesi" gerekiyordu. Ve başlattığı bu özel süreçle, Morelos tarihinin adı kötüye çıkmış şahsiyeti olan Juvencio Robles'in manevi vârisi olduğunu acilen doğruladı. 15 Eylül'den, yani ulusal bağımsızlık günü arifesinden başlayarak, eyaletteki köylü ailelerinin bir sonraki sınır dışı edilmeler için belli başlı kasabalarda toplanmalarını emretti.[21] Bu talimat, bir kurum olarak köylere deklare edilen bir başka savaş ilanını getirdi beraberinde. Öte yandan, aynı gün, bunun tam zıddı olmak üzere, neredeyse diğer bütün eyaletlerde yerel özerklik sağlansın diye belediye seçimleri yapıldı. Seçimin kurbanları arasında, artık *los consusunaslistas*, yani ganimetleri kazımak için "tırnakları hazırda olanlar" diye anılan *los Constitucionalistas* da vardı.

Zapata bu acemilikten gayet ustaca faydalanarak González'i ve onun eyaletteki devrimini yerin dibine batırdı. 15 Eylül'de Genel Belediye Özgürlükleri Kanunu'nu çıkardı. Karargâh sekreteri Conrado Díaz Soto y Gama ve yardımcıları tarafından hazırlanan bu kanun, Konvansiyoncu programdaki çeşitli reform vaatlerinin resmi bir haya-

18. Díaz'ın 1916-17 maceralarının, Felixçi bir anlatımı için, bkz. Luis Liceaga, *Felix Díaz*, Meksika, 1958, s. 362-462.
19. James L. Rodgers'dan Dışişleri Bakanı'na, 23 Haziran 1916, NA, 43: Amerikan-Meksikalı Ortak Komisyonu: Rodgers'ın gönderileri (bundan böyle AMR): Box 9: 408.
20. Genelge, 7 Haziran 1916, AZ, 28: 4: 1.
21. *El Democrata*, 25 Eylül 1916.

ta geçirilişiydi. İlk beş maddesi, Carranza'nın belediyelerle ilgili olarak çıkardığı kararnameyle aynı doğrultudaydı. Zapata verdiği beyanda "Belediye özgürlüğü, demokratik kurumların ilki ve en önemli olanıdır; çünkü herhangi bir yerleşimde oturan vatandaşların, kendi gündelik yaşam meselelerini düzenlemeleri ve kendi mahallerinin çıkar ve ihtiyaçlarına en uygun çözümler getirmeleri hakkından daha doğal ve saygıdeğer bir şey daha yoktur" diyerek, idari ve mali konularda şehir meclisleri üzerindeki her türlü federal ve eyalet denetimini feshetti. Aslında, böylelikle siyasi atanmışlık sistemini feshetmiş oluyordu. Ve seçimlerin doğrudan olmasına hükmetti. Fakat kanun, diğer on üç maddesiyle Carranzacı bir kararnameye nazaran açıkça çok daha ortaklaşmacıydı. Belirgin şekilde güney esinli bu bölümde Zapata, Carranza'nın tamamen ihmal ettiği bir tehlikeyi teşhis ederek uyarıda bulundu. Vatandaşlar kendi şehirlerinin "en önemli meseleleri"nde doğrudan rol oynamadıkları takdirde, yerel efendiler belediye meclislerine kendi adamlarını seçtirmeyi becerirler" ve "böylece sadece eski jefes políticosun yerini alacak ... yeni bir despotizm kurulmuş olur"du. Arkadan sökün edecek "suiistimalleri ve skandalvari işleri ya da ahlaksız trafiği" önlemek, toprak verilip alınması, maaşların ve giderlerin onaylanması, aydınlatma, kaldırım yapımı, suyun toplanması veya iletimi ve diğer kamu hizmetleriyle ilgili akitlerin imzalanması gibi ortak yaşamın en önemli işlerini bütün vatandaşların onayına sunmak için" belediye meclislerinde yurttaş denetimini sağlayacak çeşitli yöntemler getirdi. Buna göre sırf yerel sakinler seçme ve seçilme hakkına sahiptiler. Memurlar sadece bir yıl hizmet edebilirlerdi ve yeniden seçilebilmek için en az iki yıl daha beklemek zorundaydılar. Belediye bütçesine, belediye mülklerinin alınıp satılmasına, belediye sözleşmelerine, kredilerine ve borçlanmasına ilişkin sorular, kendi özgürce seçilmiş yürütücü komitesi olan, umuma ilan edilmiş genel cuntanın önüne gitmeli ve burada enine boyuna tartışılıp çoğunluk oyu aranmalıydı. Ayrıca vatandaşlardan belli bir azınlıktakiler her zaman, devrim karargâhına genel cunta için dilekçe vererek, işlerin ayrıntılı hesabını sorabilir, hatta itham celsesi dahi isteyebilirlerdi.[22]

Zapata, Meşrutiyetçileri daha da gözden düşürmek için, bir kararname çıkararak yerel pueblolara eyalet ve belediye gelirleri üzerinden parasal garanti teklifinde bulundu. Carranza'nın belediye meclislerinin gelirinden söz bile etmediği noktada, Zapatista sekreterleri ilke olarak "belediye özgürlüklerin yolunu açmak ve bunları somut hale

22. Beledi Özgürlüklere Dair Genel Yasa, 15 Eylül 1916, AZ, 28: 2: 1.

getirebilmek için" puebloların "ihtiyaçlarını fazlasıyla karşılayabilecek miktarda fona ve kaynağa" sahip olmaları gerektiğini belirttiler. Ayrıca, Carrancista sekreterlerin daha sonra yapacağı gibi, toplam verginin ne kadarının şehirlere bırakılacağı kararını da eyalet yönetimine bırakmadılar. Hangi vergi kaynaklarının eyalete, hangilerinin belediye yönetimlerine ait olduğunu hassasiyetle belirttiler. İkincilere ayrılan on dört kaynak arasında rehinciler, meyhaneler ve yeni çıkan benzin istasyonları vardı. Bunlardan en önemli addedilen yerel hak, yerel manavlara, kasaplara ve diğer "birincil ihtiyaç maddesi" satıcılarına salınan aylık satış vergisini toplama hakkıydı. Zapatista sekreterleri kararnamenin yetki hükmünde büyük bir zekâ eseri göstererek, savaş sürdüğü ve eyalet hükümeti diye bir şey var olmadığı müddetçe, belediye meclislerinin hem eyaletin hem de kendilerinin vergilerini toplayabileceğine de hükmettiler.[23]

Zapata'nın o sırada kendi taktiklerinde yaptığı bir değişiklik, pueblolardan aldığı desteği muhafaza etmesini sağladı. Her ne kadar gerilla mücadelesini sürdürse de artık hedeflerini askeriden ziyade siyasi zeminde seçiyordu –böylece savaşı, şoke etkisi yarattığı Mexico City'de yoğunlaştırırken, çevredeki sıradan köylerde hafifletiyordu. Bu değişim, Zapata'nın sonunda kuzeydeki Villa örneğine kulak verdiğinin bir işaretiydi. Villa, orada sadece iki ya da üç yüz adama komuta ediyor; ancak ABD'ye geçmek gibi skandal baskınlar da düzenleyerek yeni Carranza hükümeti için ciddi bir tehlike arz ediyordu: Eylül sonlarında Amerikan askerleri hâlâ Meksika'daydılar ve onları ülkeden çıkarma müzakereleri hâlâ sürüp gidiyordu.[24] Carranza, en azından mayıstan beri, Zapata'nın hükümetin palavra olduğunu kanıtlamak için güneyde de benzer saldırılar, dramatik taarruzlar düzenleyeceğinden korkmuştu.[25] Morelos'ta dengeyi yeniden lehine çevirmeye çalıştığı yaz boyunca, Zapata hiçbir terör gösterisinin peşinde olmadı; fakat 27 Eylül'de Pueblo City'deki bir temsilciden gelen ve bunu denemek gerektiği yönünde ikna edici bir dille yazılmış uzun bir rapor okudu. Octavio Paz adındaki bu temsilci, Carranza'nın askeri kontolünün genelde etkili olduğunu kabul etse de politik konumunun güvende olmadığı konusunda ısrar ediyordu. Carranza'nın yakınlarda talep ettiği Meşruti Konvansiyon seçimleri, etrafındaki ihtiraslı şefleri bölmesine bağlıydı. ABD'nin elinde rejimin iç zayıflığına dair kesin kanıtı olsa, pekâlâ rejimi tanımayı feshedebilirdi. Şayet eli kulağındaki başkan-

23. Morelos Eyaleti, Eyalet ve Belediye Gelirleri Yasası, 18 Eylül 1916, a.g.e.
24. Clendenen, a.g.e., s. 270-95.
25. Cándido Aguilar'dan J. L. Rodgers'a, 22 Mayıs 1916, NA, 43: AMR: 9: 369.

lık seçimlerini, Paz'ın kazanacağına dair bire karşı beş bahse girdiği Cumhuriyetçi aday "Hugges" kazanırsa, bu fesih daha da muhtemel olurdu. Paz, trenlere ve Puebla City'ye saldırılar yapılmasını tavsiye ediyor ve bunun, kuzeydeki Villa hücumları kadar büyük bir uluslararası öfke yaratacağını söylüyordu.[26]

Zapata, 1 Ekim'de halka, aklındaki yeni hareket alanını açıkladı. Meksika Halkı ve Kordiplomatik Sergisi'nde, Carranza'nın siyasi ve iktisadi politikalarına dair şikâyetlerini sıraladıktan ve gelecek Meşruti Konvansiyon'u da berbat bir taklit olarak teşhir ettikten sonra, "Carrancismo tarafından kontrol edildiği söylenebilecek tek bir iletişim hattı yok" diye imalı bir açıklama yaptı.[27] Ve neredeyse akabinde, başkentteki yabancı ajanların gözünü kamaştıracak etkileyicilikte bir operasyon başlattı. 5 Ekim'de Amerikan maslahatgüzarının "Meşrutiyetçiler ile Zapatistalar arasındaki... aylardır süren çatışmaların... en ağırlarından biri" diye tanımladığı bir savaşta, Zapatistalar Xochimilco'da başkentin suyunu sağlayan bir pompalama istasyonunu ele geçirdiler. Bir hafta sonra başka bir grup, Mexico City'nin sadece on üç kilometre ötesindeki San Angel banliyösüne saldırdı.[28]

Zapatista operasyonlarının sonbahar boyunca düzeni bu oldu – Morelos'taki çatışmayı askıya alıp, merkez ve güneydeki hassas noktalara baskı yapmak. Puebla, Tlaxcala, Güney Hidalgo, Mexico Eyaleti, Michoacán, Guerrero ve Oaxaca'da az çok Zapatista olan yerel çeteler sayısız baskınlar düzenlediler. Bu baskınlardan çok azı uzakta, kırdaki köylerde gerçekleştirilmişti yahut çok azı garnizonlara meydan okuma amacındaydı. Baskınlar gitgide daha da sıklaşan şekilde, yabancı konsolosların ilgisini çekmek üzere, ya bir demiryollu boyunda ya da bir değirmenin, fabrikanın yahut madenci bir kasabanın çevresinde gerçekleştiriliyordu.[29]

Zapata, Morelos dışındaki hareketlere karşı beslediği yeni ilgiye rağmen, gözünü hâlâ eyaletteki gerillalardan ayırmıyordu. Kamplarında dinlenmelerine hiçbir bahaneyle göz yummuyor ama Everardo González ve Valentín Reyes gibi haftada iki ya da üç kez Mexico Eyaleti ve Federal Bölge'ye baskına giden şeflerin izinden gitmeleri için onlara gaz veriyordu. Daha da önemlisi, onları pueblolarla iyi ilişkiler sürdürmeye zorluyordu. Zaman zaman belediye görevlilerini meşru guerrillero taleplerini göz ardı ettikleri için fırçalamasına rağmen,

26. O. Paz, Rapor, 27 Eylül 1916, AZ, 28: 2: 1.
27. Meksika Halkına ve Kordiplomatiğe Sunum, 1 Ekim 1916, a.g.e.
28. Parker'dan Dışişleri Bakanı'na, 5 ve 12 Ekim 1916, NA, 59: 812.00/19449 ve 19530.
29. Melendez, a.g.e., I, 373.

onun baskın kaygısı, köylerdeki insanların sahada savaşan adamlara olan sempatisinin sürmesiydi.[30] Liderlerine emirler göndererek, çatışma alanlarındaki insanlara ve mülkiyete saygı göstermelerini, bütün kasaba ve şehirlerde belediye ve adliye yetkililerinin yerlerine yerleşmesini gözetmelerini ve yerel görevlilerin "tam bir özgürlük" içinde çalışmasını sağlamalarını istedi.[31] Liderler arasındaki kan davalarından özellikle kaçınmaya çalıştı; çünkü bunlar masum köylüleri de işe bulaştırarak, sonradan, savaştan dönen savaşçıların ihtiyaç duydukları mera, yiyecek ve yatacak gereksinimini karşılamayı reddetmelerine yol açabilirdi.[32]

Zapata'nın disiplin konusundaki baskısı o kadar güçlüydü ki diğer şefler de kendi bölgelerine talimatlar yayınladılar. Fortino Ayaquica, Tochimilco'daki kampından çevre pueblolardaki müfreze liderlerine, haydutluk yapan ya da yerel hakları ihlal edenleri mahallinde vurmaları emrini verdi. Şüpheliler ise onun karargâhına gönderilecekti.[33] Ayaquica'nın bu inisiyatifi, kendisine Morelos karargâhının övgüsünü kazandırdı.[34]

Bu sırada González sabırsızlıktan ölecekti. Etkileyici profesyonellikte bir askeri idare kurma hayali solmuştu. Süpürme harekâtı duralayınca, görünüşü kurtarmak bile problem haline geldi. Her hafta direnişten ele geçirilmiş daha çok mezra –ve yüz küsur Meşrutiyetçi zayiatı– rapor etmesi gerekiyordu.[35] Emrindeki komutanlar, bu sinirle öfkelerini önlerine kim gelirse ondan çıkarıyorlardı. Albay Jesús Guajardo 30 Eylül'de –kadın, erkek ve çocuk– 180 Tlaltizapán sakinini infaz ettirdi. İddiasına göre aileleri Zapatista'ydı: Onlara çıkardığı zorunlu bir salmayı ödememişlerdi.[36]

Böylece talan her zamanki çılgınlığıyla devam etti. Öyle ki taşınabilir her şey kendisini Mexico City pazarında buluyordu. Bir gün, Mrs. King'i başkentte üç ordu subayı ziyarete geldi, ondan Cuernavaca'dan gelen bir partiden henüz satın aldıkları birkaç küveti teşhis etmesini istiyorlardı. Merkez tren istasyonu yakınlarındaki bir depoya kadar onlara eşlik eden Mrs King, evet, dedi, küvetler Bella Vista'dandı. Subaylar derin bir nefes aldı: Satın aldıkları mallar kaliteliydi! Mrs. King

30. Zapata'dan Ignacio Sagredo'ya, 23 Ekim 1916, AZ, 28: 2: 2. Zapata'dan Mendoza'ya, 5 Ağustos 1916, AA.
31. Kurtuluş Ordusu Liderlerine Genelge, 9 Ekim 1916, AZ, 30: 12.
32. Zapata'dan Mendoza'ya, 13 Kasım 1916, AZ, 28: 2: 3.
33. Müfreze Liderlerine Talimatlar. 10 Ekim 1916. a.g.e.. 1.
34. Devrimci İstihbarat Servisi, 26 Ekim 1916, a.g.e., 2.
35. *La Prensa*, 27 Eylül ve 4 Ekim 1932.
36. Palacios'un *Todo*'daki yazısı, 24 Aralık 1942.

küvetlerin kendisine ait olduğunu söyleyerek, geri istediğini söyledi. Subaylar reddettiler. Dediklerine göre, onlar sadece onun "vazgeçtiklerine" "el koymuşlar"dı.[37]

Birkaç ay sonra Morelos karargâhından bir sekreter, başka bir bölgedeki meslektaşına mektup yazarken, Meşrutiyetçilerin canavarlığını hâlâ taptaze bir acıyla hatırlıyor ve "Huerta'yı bile mumla aratan zalimlerin olacağına... asla kimse inanmazdı" diye yazıyordu. "Gelip de bir gör" diyordu, "... pueblolar tamamen yanmış yıkılmış, kalaslar yerle bir, sığırlar çalınmış, ırgatların alın teriyle ekilmiş ürünleri düşman hasat etmiş... upuzun trenlerinin yük vagonları pazarda satılmak üzere topladıklarıyla tıka basa dolmuş". Temerküz kamplarına gelince gelince, bu konudaki yorumu kısa fakat çok haşindi, "Bin defa lanet olsun, yanında Robles bile bir hiç kalır". Meşrutiyetçiler kırsalı temizlemek için insanları "domuz sürüsü" gibi yükleme yerlerine sürüp, yük ya da sığır vagonlarına doldurduktan sonra Mexico City'ye naklediyor, orada onları sefalet içinde, demiryolu ambarları çevresindeki gecekondulara dağıtıyorlardı. Eyalette kalan ailelerin durumu da daha iyi değildi. "Üç-dört adamın, Carranciata tarafından çalınan öküzlerinin yerine koşulup, bir sabanı çektiklerini görmek –işte bu insanı isyan ettiren bir şey" diye teyit ediyordu sekreter.[38] Yıllar sonra Morelos köylüleri 1916 istilacılarını o kadar büyük bir nefretle anacaklardı ki 1911'den beri çektikleri bütün acıları Carrancistalara atfederek, onları 1912-13'ün federallerinden bile ayırt etmeyeceklerdi.[39]

Ozanlar yöredeki umutsuzluğun gerçek derinliğini ancak gülerek dışavuruyorlardı.

> Allah aşkına, Venustiano, değiştir şu planlarını.
> Askerlerine söyle baltalamasınlar
> Zavallı yaban domuzlarını, inekleri ve tavukları
> Ve de hindileri hücumları sırasında.
> Söyle onlara testiler Zapatacı değil,
> Ne demlikler ne pantolonlar ne de tavalar,
> Eski bir kalıp tereyağ, yemek ve hamur,
> Ne de depoladığımız tohumlar, eşarplar ve tabak çanaklar.[40]

37. King, a.g.e., s. 302.
38. Juan Espinosa Barreda'dan Alberto Paniagua'ya, 30 Mart 1917, AZ, 28: 1: 3. Mrs. King'in, eski hizmetçisini aralarında bulduğu, Mexico City'deki göçmenlerle ilgili izlenimleri için, bkz. a.g.e., s. 301-2.
39. Bkz. örneğin, Lewis, *Pedro Martínez*, s. 84-6.
40. Simmons'ta zikredilmiştir, a.g.e., s. 147-8.

Fakat baskınlarında gittikçe pervasızlaşan Zapatistalar, kasım ayında González'i bir kırılma noktasına doğru ittiler. Taktikleri, Mexico City-Cuernavaca demiryolunda yapılacak iki büyük terör hareketiydi. 7 Kasım'da Federal Bölge'deki Joco istasyonu yakınlarında, güneyde Ajusco Dağı'na doğru çıkan bir treni havaya uçurdular. Mexico City'deki meşgul başkentliler patlamayı ve ardından gelen tüfek seslerini duydular ve güney yamaçlarına baktıklarında yanan enkazdan çıkan dumanları gördüler. Bu faciada dört yüz kadar asker ve sivil yolcu öldü.[41] González o sırada başkentte, Obregón ve Carranza'yla çok hassas politik konulara dalmıştı. Dayanılmaz bir utanç içinde, saldırıyla ilgili resmi soruşturma başlattı ve kendi araştırması için Cuernavaca'ya geri döndü. Orada 11 Kasım'da hızla gayet zalim bir emir çıkardı. "Her kim ki doğrudan ya da dolaylı yoldan Zapatismo'ya veya Meşrutiyet'e muhalif olan herhangi bir diğer gruba yardım eder, o takdirde, teşhis edilmesinden başka hiçbir şeye gerek duyulmadan bir bölük asker tarafından kurşuna dizilecektir" diye ilan etti. Ayrıca yollarda ya da patikalarda yakalanan ve üzerinde Cuernavaca'daki Meşrutiyetçi karargâh tarafından verilmiş bir güvenli geçiş evrakı olmayan kişiler; demiryolu arazisinde bulunup da "tatmin edici bir açıklaması olmayanlar"; belli kasabalara yeniden yerleştirilmeyenler; şahsi güvenli geçiş belgesini bir başkasına vermiş olanlar ve sahtekârlıkla güvenli geçiş belgesi almaya çalışan birine kefil olanlar da bu hızlandırılmış ölüm cezasına çarptırılabilirlerdi.[42] González'in tehditleri boşunaydı.

Birkaç gün sonra, aynı dağın biraz daha yükseklerinde, Zapatistalar başka bir treni daha havaya uçurdu. Kayıplar yine dehşet vericiydi ve başkentliler bir kez daha González'in başkent bölgesini bile korumaktaki yetersizliğine tanık oldu. Amerikan maslahatgüzarı Meşrutiyetin güneydeki başarısızlık haberini acil kaydıyla verdi.[43]

González öfkeden küplere biniyordu fakat çaresizdi. Otuz bin adamla bile görevini yerine getirememişti. Savaş Bakanı Obregón'dan yeni takviye birlikleri de koparamıyordu; çünkü Chihuahua'da Villa'nın ve Oaxaca'da Felix Díaz'ın peşine düşmek ve hâlâ Meksika topraklarında olan Amerikan keşif heyetine bekçilik etmek gibi daha kritik operasyonlar için tüm askere ve malzemeye ihtiyaç vardı. González'in elinden gelen tek şey, kendi başına atıp tutmak oldu: Yok, Obregón onu kasten adamsız ve parasız bırakıyormuş, hatta muhtemelen de devirmeye çalışıyormuş, yok Zapatistalar "barbar" mış, "... hayvani

41. *El Democrata*, 8 ve 9 Kasım 1916. Taracena, *Mi vida*, s. 395.
42. *El Universal*, 14 Kasım 1916.
43. Parker'dan Dışişleri Bakanı'na, 10 Ocak 1917, NA, 59: 812.00/18161.

içgüdülere sahip menfur iblisler, ... tabiat itibarıyla erkekçe savaşamayacak kadar korkak ve caniler"miş, vs vs...[44]

González, Cuernavaca'da yenilgiyi kabul etti. Görev duygusuyla bu siyasi güldürünün devam etmesine ve böylece kendi adamlarının yerel "seçimleri" kazanıp Meşrutiyet Konvansiyonu'nun 1 Aralık'taki açılışında Morelos'u temsil etmelerine izin verdi. Yeni kurulan resmi partinin bir şubesiymiş gibi davranan Liberal Meşrutiyetçiler ile Cuernavaca, Cuautla ve Jojutla'daki garnizonlar, üç asil ve üç yedek karargâh subayını daimi temsilcileri olarak seçtiler. İçlerinden sadece birisi, Jojutla'yı temsil eden Albay Alvaro Alcázar eyaletin yerlisiydi: Jonacatepecli tüccar bir aileden gelen bu politikacı, 1911'de buranın belediye meclisinde görev yapmıştı. Diğerleri Sonora, Nuevo León ve Coahuila'dan gelen kuzeylilerdi. Liberal Meşrutiyetçi komutanları ayrıca Carranza'yı da devlet başkanlığına aday gösterdiler. Valilik için kendi adamlarından biri olan General Gustavo Elizondo'yu düşündükten sonra Carranza'yı bu mevki için de aday gösterdiler.[45] Fakat González'in artık eyaletteki gerçek gücü hakkında rüya görmeye niyeti yoktu. Seferi tartışmak üzere generallerini topladıktan sonra, 22 Kasım'da sözde harekâtları yoğunlaştırmak için; fakat aslında geri çekilmek üzere bir plan açıkladı. Yayınladığı talimatlarda Federal Bölge'deki demiryolu hattının Contreras'tan Cuernavaca'ya kadar olan kısmının her iki tarafında da beşer yüz metrenin açılmasını ve karargâhın gerisin geri Mexico City'ye taşınmasını emretti.[46]

Pratikte başının çaresine bakmaya bırakılan Asker Vali Carreón'un tek yapabileceği, sonun gelmesini beklemekti. Amerikan maslahatgüzarının gözlemlerine göre, onun komutanları da başka yerlerdekiler gibi "sahayı neredeyse tamamen terk edip zamanlarını siyasete ve rüşvet almaya adamış" gözüküyorlardı.[47] Özellikle gelecek mısır hasatını iç etmeye pek hevesliydiler. Bu sırada Meşrutiyetçi birlikler günden güne eriyordu. Zaten sıtmadan kırılıp geçmişlerdi. Diğer bir bela da neredeyse tropik olan bu iklimde mango gibi meyvelerin üzerindeki canlılardan kapılan dizanteriydi. Ardından kış yaklaşırken, Federal

44. Pablo Gonzalez, "Verdades para la historia" Partido Reconstruccion Nacional: *Recopilación de Documentos y Algunas Publicaciones de Importancia* içinde, Monter rey, 1923, s. 239-43.
45. *El Universal*, 9 ve 18 Kasım ve 5 Aralık 1916. Bkz. ayrıca S. Valverde, a.g.e., s. 183-4 ve Gabriel Ferrer Mendiolea, *Historia del Congreso Constituyente de 1916-1917*, Meksika, 1957, s. 168. Liberal Meşrutiyetçi Parti'nun kökenleri için, bkz. Eugene M. Braderman, "A Study of Political Parties and Politics in Mexico since 1890" Doktora tezi, University of Illinois, 1938, s. 156-9.
46. La *Prensa*, 22 Kasım ve 1 Aralık,1932.
47. Parker'dan Dışişleri Bakanı'na, 8 Kasım 1916, NA, 59: 812.00/19793.

Bölge'de tifo salgını kapıyı çalıp eyaletin içlerine doğru yayıldı. Cuernavaca'ya ulaşan az miktardaki morfin ve kinin de özel ellere geçip yeniden satılmak üzere başkent karaborsasının yolunu tuttu. González'in bölgesindeki askeri hastanelerden o zamana kadar yedi bin hasta, bitkin düşmüş, kötü beslenmiş ve morali bozulmuş asker geçmişti. Daha da perişan durumdaki diğerleri yol kenarlarındaki yük vagonlarına ya da derme çatma kulübelere sığınmışlardı. Kimileri de sokaklarda öldü.[48]

Zapata, hasattan sonra aniden Morelos'taki saldırılarını kaldığı yerden başlattı. 1 Aralık'ta, Tlaltizapán'da yeniden oluşturulan karargâhtan Cuernavaca'daki Yautepec, Jojutla, Treinta haciendası, Jonacatepec, Axochiapan, Paso del Muerto ve Puebla'daki Izúcar de Matamoros, Chietla ve Atlixco garnizonlarına eşgüdümlü sürpriz baskınlar düzenledi. Zayıf düşmüş Meşrutiyet savunması çöktü. Jojutla ve Treinta ilk günden düştü, Zapatistalar bahtsız beş yüz askeri etkisiz hale getirdi. Diğer garnizonlar kuşatma altında kalırken Cuernavaca ile Iguala arasındaki demiryolu trafiği durdu. Takip eden günlerde González Mexico City'den raporlar yayınlayarak, kendi kuvvetlerinin Zapatistaları çeşitli köylerden çıkardıklarını; fakat bu operasyonların giderek daha fazla Federal Bölge yakınlarına yaklaştığını bildirdi.[49]

Meşrutiyetçiler aralık sonlarında alabildikleri her şeyi yanlarında götürerek Morelos'tan ayrılmaya başladılar. Arkalarından gelen ve bazen etraflarından dolaşıp onları korkunç tuzaklarına düşüren Zapatista, belli başlı kasabaları yeniden işgal etti. 7 Ocak'ta Jonacatepec'e ilerlediler, ertesi gün Yautepec'e kadar önlerine gelen herkesle savaştılar. 10 Ocak'a gelindiğinde Cuautla'yı yine ellerine geçirmişlerdi. Ertesi hafta boyunca Tetecala'ya, ardından Miacatlán'a ve ardından da Cuernavaca'ya doğru hareket ettiler.[50] Hiçbir teçhizat ele geçirememiş; fakat eyaletlerini kurtarmışlardı.

Birkaç hafta boyunca Tlaltizapán'a hezeyan hâkim oldu. Oradan görüldüğü kadarıyla, Meşrutiyet çökmek üzereydi, Huerta düştüğünde federal generaller kendi kuvvetlerini nasıl çekmişlerse, González de kuvvetlerini öyle geri çekiyordu. Soto y Gama, alelacele Kurtuluş Ordusu Mexico City'yi yeniden işgal ettiğinde uygulamaya koyacağı bir

48. Partido Reconstruccion Nacional, a.g.e., s. 243-4. *La Prensa*, 11 Ekim, 19 Kasım ve 6 Aralık 1932.
49. A.g.e., 29 Aralık 1932 ve 7 Ocak 1933. Melendez, a.g.e., I, 373-4.
50. Devrimci İstihbarat Servisi, 10 Ocak 1917, AZ, 30: 13.

iktisadi ve mali önlemler programı karaladı.[51] O sırada San Antonio'da olan Octavio Paz da federallerin geri çekilişini yanlış değerlendirdi ve "zaferimiz hakiki gözükmektedir" şeklinde gelen istihbaratı karargâha rapor edip Pancho Villa'yı yenmek üzere Cuernavaca'dan kuzeye, başkente doğru bir hamle yaptı.[52] ABD'nin ocak ortasında savaş malzemeleri gönderimine uyguladığı ambargoyu kaldırmasından sonra Zapata Meksika halkına seslenen bir başka Manifesto daha kaleme aldı ve "Korku ve kanla hüküm süren Carrancismo kâbusu sonuna geldi" diyerek, toprak ağaları hariç tüm sınıflara güneyli "cömertliği"ni bir kez daha gösterme konusunda teminat verdi.[53] Buradaki karargâhından ayrıca yeni bir millileştirme kararnamesi de yayımladı.[54] Kurtuluş Ordusu kâğıt üzerinde sert düzenlemelere maruz kaldı –mangasından tümenine kadar, mühendisleri, tıbbi birlikleri ve askeri mahkemesi ile tastamam, faal bir asli ve tali ihtiyat milis gücü haline geldi.[55]

Bu değerlendirmenin gerçekten ne kadar uzak olduğu kısa sürede ortaya çıktı. González'in bükülmesi, hiç de hükümetin de bükülece-ğine işaret filan değildi. Tam da o günlerde, Meşrutiyetçi Konvansiyon'daki Carrancistalar partilerinin gerçek gücünü ve dayanıklılığını sınıyorlardı. Yeni Anayasa'ya girecek toplumsal refah reformlarını tartışır ve yazarken, keskin bir ulusal sorumluluk duygusu geliştirdiler. Hatta Zapatistaların toprak reformculuğuna bile burunlarını soktular. Puebloların radikalce savunulması gerektiği konusuna baş koymuş Pueblalı delege Luis T. Navarro, 1913'te bir Maderista milletvekiliyken Huerta'dan kaçıp Zapatistalara sığınmış ve onlarla beraber Morelos ve Puebla'da on sekiz ay boyunca hizmet görmüş biri olarak, şimdi, 1917'de, Carrancista Konvansiyonu'nda onların onurunu ve davasını savunuyordu.[56] Ve 27. Madde'de, köylerin tüzel kişiler olarak mülklerini ellerinde tutma hakkını ve yeni düzende puebloların yasal kurum statüsüne yükselmesini garanti eden radikaller galip geldiler. Carrancistalar, aslında askeri açıdan Morelos dışında güneydeki konumlarını ilerletmişlerdi. Guerrero ve Puebla'da yerel ilişkiler kurarak iskelet yönetimler inşa etmişlerdi. Morelos'taki gibi mülksüzleştirilmiş köylülerin toprak reformu yanlısı benzer bir hareket düzenlediği ve ardından 1915'te Zapata'ya katıldıklarını ilan ettikleri Tlaxcala'da, Meşrutiyet-

51. İktisadi ve Mali Düzenle İlgili Tedbirler, 10 Ocak 1917, AZ, 27: 18.
52. Paz'dan Soto y Gama'ya, 15 Ocak 1917, AZ, 29: 13.
53. Meksika Halkına Manifesto, 20 Ocak 1917, AZ, 30: 13.
54. Kamulaştırılan Mallarla İlgili Kararname, Ocak (n.d.), 1917, AZ, 28: 10: 3.
55. Kurtuluş Ordusuna Kararname, 31 Ocak 1917, AZ, 30: 13.
56. Luis Sierra Horcasitas, *Patria. Obra Historica-Revolucionaria. Primera Parte*, Meksika, 1916, s. 65-8. *Diario de los Debates del Congreso Constituyente*, II, 1080-4.

çiler yerel lider Domingo Arenas ile bir anlaşmaya vardıklarını bildirmişlerdi. Arenas, 1 Aralık 1916'da, Puebla'daki Huejotzingo yakınlarında kendi kuvvetlerini Meşrutiyetçi kuvvetlerle "birleştirmek" üzere yapılan "insani ve vatansever bir davet"i kabul etmişti. Karşılığında, kendisi tuğgeneral olurken, bütün subayları da rütbe ve yetkilerini korudu. Arenas bölüğü San Martin Texmelucan'daki garnizonda göreve başladığı gibi Savaş Bakanlığı'ndan ödemelerini ve levazımatını da almaya başladı. Tlaxcalan köylüleri de hâlâ devam ettirdikleri topraklara el koyma için geçici bir onay aldılar. Zapata kısaca Arenas'ı Ayala Planı'na ihanetle suçlasa da Tlaxcalan liderinin konumunu sarsamadı.[57] Meşrutiyetçiler, bu ve benzer pazarlıklarla kırsaldaki kontrollerini bütünleştirdiler. Böylece şubat başlarında Meksika'daki son Amerikan birliği de ABD'ye geri döndü. Zapatistalar ise Morelos'u yeniden ele geçirmekle zafer kazanmamış, sadece hayatta kalmış oldular.

Zapata ve liderleri şubat ayında bakış açılarını düzelttiler. Kuvvetlerini Federal Bölge'ye ya da Puebla City'nin karşısına yığmak yerine, eyalet çevresinde bir hat tutmak üzere gruplar halinde Morelos'a giden kilit geçitlere yerleştirdiler. Bu savunma o kadar sağlam görünüyordu ki González onu geçmeye yeltenmedi bile. Şubat başlarında Tres Marias'a kadar inerek civardaki birkaç Meşrutiyetçi ileri karakolu teftiş etti. Üç haftasını o soğuk ve sisli tepelerde, bulutların arasından aşağıdaki Cuernavaca vadisini dikkatle gözleyip kara kara düşünerek geçirdi. Yakında "seferi canlandıracağını" ilan ettiyse de güneyde trenleri kullanamayacağını kabul ediyordu. Şubat sonunda Mexico City'ye geri dönerken, önceden bırakmış olduğu ileri karakolları bile yanında götürdü.[58] Zapatistalar askeri açıdan Morelos'u bir kördüğüm haline sokmuşlardı. González bir hışımla tekrar eyaletin üzerine çökebilir; fakat sadece daha derine batmış olurdu. Zapatistalar hiç değilse savunma açısından güvendeydiler.

Lider ve sekreterlerin şimdi bitirmek üzere başına geçtikleri iş, istiladan önce giriştikleri işti: Eyaletin, bir köyler-topluluğu olarak yeniden kurulması. Bunu kısmen hareketin halk tabanını daha sağlam bir güvence altına almak için yapıyorlardı. Kısmen de Meksika ve ötesindeki gözlemcilere ve bu arada kendilerine, bir tek kendilerinin pueblolara gösterilen saygıda içten olduklarını ve kendi programları yanında Carrancista tarım reformunun sahtekârlıktan başka bir şey olmadığını kanıtlamak için. Benzer darboğazlarda kaçak devrimcileri başka

57. General Domingo Arenas'ın Venustiano Carranza Hükümetine Teslim Olması Yasası, 1 Aralık 1916, AA. 15 Aralık 1916 Genel Emirleri, AZ, 28: 2: 3.
58. *El Democrata*, 8, 15 ve 27 Şubat 1917. *La Prensa*, 16 Şubat 1933

yerlerde de hükümetlerle pazarlığa oturmuş, haydutluğa soyunmuş, paralı asker olmuş ya da Felicistalara yanaşmış, yani bir şekilde başkaldırılarının asıl nedenini unutmuşlardı. Fakat Morelos'ta yerel kır topluluklarını bir arada ve hareket halinde tutma taahhüdü her zaman olduğu gibi güçlü kalmaya devam etti. Açıkçası, altı yıllık bir savaştan sonra, buradaki devrimci liderlerin mücadelelerinin başka bir amacı olduğunu tahayyül etmeleri zordu. Sekreterlere gelince, yanılmış olamayacakları kesin inancıyla onlar da sadakatlerini sürdürdüler.

Buna karşılık Zapatistalar değişmemiş olsa bile, yerel yaşam koşulları değişmişti –kötüleşme yönünde. En çarpıcısı haciendanın ortadan kalkmış olmasıydı. İçinde oturan emekçileri çoktan kaçmış, sınır dışı edilmiş, askere yazılmış ya da alınmış, tarlalarını ekin yahut yabani ot basmış, binaları yerle bir olup yakılmış, değirmenleri sökülmüş, plantasyonları bir üretim merkezi olmak şöyle dursun artık bir barınma yeri bile olmaktan çıkmıştı. Morelos'ta hacienda 1917'de sadece bir yıkıntı, bir kertenkele ve arkeolog yuvası görünüşündeydi. Daha az aşikâr ama aynı derecede önemli olan bir diğer şey ise köylerdeki değişimdi. Buralarda hâlâ toplu halde aileler yaşasa bile, birçoğu buralara kaçıp sığındıkları ve korku içinde kaldıkları için, neredeyse hiç bilmedikleri yerlerdeydiler. Köylerin etrafındaki tarlalar da ekilmemiş halde bomboş uzanıyor, içlerinde hâlâ geçen senenin mısır koçanları kış güneşinin altında kuruyup sarı-gri bir renk almış, dikiliyordu. Meralarda hiç sığır kalmamıştı. Çıplak, çakıl taşlı köy sokaklarında eskiden olduğu gibi domuzlarla tavuklar da eşinmiyordu. Sadece ara sıra kadınlar ya da çocuklar kendi ayak işleri için yıkık bir binadan hızla çıkıp ötekine seyirtiyordu. Öte yandan eski yöre liderleri de yoktu; ya öldürülmüş ya sınır dışı edilmiş ya da saklanmışlardı. Bu sefalet ve toplumsal karışıklık içinde, Morelos'ta böyle zamanlarda hep olduğu gibi haydutlar yeniden ortaya çıktı. Zapatistalar eyaleti tekrar ayağa kaldırırken, artık puebloların kendi kendilerine bir kez daha örgütlemelerine bel bağlayamazdı.

Öte yandan iğdiş edilmiş belediye meclislerinin toparlanmaya rehberlik etmesine de güvenmezlerdi. Küçülmüş olsa da hâlâ işleyen, çalışılabilecek haciendalar, dayanılabilecek yerel kaynaklar, güvenilip ardına düşülebilecek yöreden kişiler olmadan, puebloların tek başlarına üstesinden gelemeyecekleri bu iş için kendilerine yol gösterilmesine ihtiyaçları vardı. Zapatistaların bunu temin etmesi gerekiyordu.

Örgütleme şubesi, Zapata'nın 1916 Kasım sonlarındaki önerisiyle kurulmuş bir büroydu. Birçok köyde geleneksel otoritenin artık var olmadığını hisseden ve Meşrutiyetçilerin çıkarken arkalarında bıra-

kacakları karışıklıkları kestiren Zapata, Soto y Gama'ya "binayı ateşe vermeme yardım edenlerin hiçbiri, şimdi o yangını söndürmede bana yardımcı olmak istemiyor" diye dert yandı. Soto y Gama ve diğer sekreterlerden, pueblolan turlayarak "şayet silahlı bir ayaklanmaya kalktıysam, bu ne haydutları korumak ne de tacizleri örtbas etmek içindi ama pueblolara, onları haklarını çiğneyen herhangi bir lider veya silahlı kuvvete karşı koruyacağımın garantisini vermek içindi" açıklamasını yapmalarını istedi.[59] Soto y Gama, 28 Kasım'da, Devrimci Propaganda ve Birlik İçin Danışma Merkezi olarak Tlaltizapán'daki büroyu resmen kurdu. İlk üyeler on beş kişiydi, aralarında Soto y Gama, Palafox, Montaño, Magaña kardeşler, Enrique Bonilla, Prudencio Casals R., Ángel Barrios ve Leopoldo Reynoso Díaz da vardı.

Danışmanların görevleri genellikle Zapata'nın onlara ana hatlarıyla çizdiği gibi pueblolara duruş biçimlerini yeniden kazandırmaktı. Devrimci askerler ile pacificoların karşılıklı yükümlülükleri üzerine köylerde konferanslar verecek; karargâhın manifestolarını, kararnamelerini ve genelgelerini halk önünde okuyup açıklayacak; liderler arası, liderlerle pueblolar arası ve pueblolann kendi içlerindeki kan davalarına aracılık edeceklerdi. Buradan edindikleri deneyimlerle de merkez karargâha kanunların ve reformların çerçevesi konusunda danışmanlık yapacaklardı. En önemlisi de devrimin kontrolündeki bütün köylerde Devrimci İlkelerin Savunması Dernekleri olarak bağlı cuntalar örgütleyeceklerdi.[60]

Soto y Gama, Gildardo Magaña ve Enrique Bonilla, ilk derneklerini 12 Aralık'ta Tochimilco'da kurdular.[61] Takip eden haftalarda, diğer birçokları da Puebla'nın güneybatısı ve Morelos'un merkezi ile doğusu boyunca örgütlendiler ve buralarda Zapatista hareketinin yerel şubeleri olarak, birçok köyde o güne kadar görülmüş, hem sivil hem de laik ilk halk örgütleri olarak işlev gördüler. Dernek üyelerinin hiçbir resmi yetkisi yoktu ve belediye yönetimlerinin işlerine hiçbir şekilde karışmamaları yönünde gayet sıkı emir almışlardı; fakat uygulamada yerel topluma egemendiler. Kâğıt üzerinde bütün dernekler, her dört ayda bir puebloda yapılan doğrudan seçimlerle seçilmiş dört subay ile oy hakkına sahip altı üyeden oluşuyordu. Görevden ayrıldıktan sonra, bir yıllığına yeniden seçilmeleri yasaktı. Adaylar "devrimci olmak ya da en

59. Antonio Díaz Soto y Gama, "Cargos infundados contra Zapata" *El Universal*, 4 Mayıs 1955.
60. Devrimci Propaganda ve Birlik İçin Danışma Merkezi Temel Kuralları, 28 Kasım 1916, AZ, 28: 2: 3.
61. Tochimilco Devrimci İdealleri Savunma Birliği Vakfı, 12 Aralık 1916, a.g.e.

azından devrimin savunduğu ilkelere sempati duymak" zorundaydılar. Aranan diğer nitelikler, oranın yerlisi olmak, reşit olmak, okuryazar olmak ve yöre halkını ister kamu görevi ister "geçmiş hükümetlerin... nüfuzu" üzerinden sömürmüş olduğuna dair hiçbir sabıkası olmamaktı.[62] Fakat halihazırda Kurtuluş Ordusu'nda olmayan on kadar böyle adam barındıran sadece birkaç köy bulunduğundan ve bir yıllık seçim turu için gereken kırk kişiye çok daha azı sahip olduğundan, dernekler çekirdek kadrolarıyla kaldılar. Neredeyse hepsinde, sözü geçenler, savaşa gitmeyerek yörenin saygısını kazanmış birkaç kardeş ya da kuzenlerdi. Yekûnda, hep birden koltukların belki yarısını dolduruyor ve her dönem bunları kendi aralarında değiş tokuş ediyorlardı.

Dernek üyelerinin çeşitli sorumlulukları vardı. Bunların içinde "her sınıftan yetkilinin seçimine katılmak, pueblonun çıkarlarını garanti altına alacak adaylıklar formüle etmek, vatandaşları seçim görevlerini yerine getirmeleri konusunda ikaz etmek ve onları seçimler için örgütlemek" vardı. Neticede dernek üyeleri 1917 ve 1918'deki düzensiz belediye seçimlerini kontrol etmiş ve Puebla'daki düzenli seçimler üzerinde de muhtemelen gizli ama yine de gerçek bir etkide bulunmuşlardı.[63]

Dernek üyeleri sıradan meselelerde komiser olarak görev yapıyorlardı. En önemli işleri ordunun, askerin sivil otoriteye saygı gösterdiğinden emin olmaktı. Bunun yanı sıra belediye görevlileriyle garnizon komutanları arasındaki anlaşmazlıkların hesabını tutarak aracılık yapıyorlardı. Bu anlaşmazlıklar genellikle ürünler, meralar, yük hayvanları ve boş kalmış parseller gibi yerel kaynakların kontrolüyle ilgiliydi. Çünkü bütün bu göçler ve yeniden yerleşmeler nedeniyle, belli bir tarla ya da bir çift öküz üzerinde kimin daha çok hakkı olduğunu belirlemek artık daha zordu. Bir pueblodaki en sağlam hak iddiası, söz konusu şeyi daha önceden kullanmış olduğuna dair bir bilinirliğe sahip olmaktı. Gerçi geçen sene boyunca bir tüfek dışında hiçbir şey kullanmamış olan devrimci askerler, desteği ya da onları destekleyecek araçları hak ediyorlardı ve jefeleri de onların çıkarlarını koruma konusunda çok atiktiler. Yani, her biri kendi seçim çevresi ve güya devrimin çıkarları için olmak üzere rakip otoriteler birbiriyle yarıştı. Köylülerin ve guerilleroların ilgili hak ve sorumluluklarını belirlemek üzere, Tochimilco

62. Devrimci İlkeleri Savunma Birliği Kuralları, 23 Mayıs 1917, AZ, 29: 10.
63. 1917'deki muhtelif dernek faaliyetleriyle ilgili pek çok belge, AZ, 28: 3, 20 ve 22'dedir. Sabık Zapatacı vali adayının, Atlixco ve Izúcar de Matamoros civarında başa güreştiği Puebla seçimleri için, bkz. Porfirio del Castillo, *Puebla y Tlaxcala en los dias de la revolution*, Meksika, 1953, s. 260.

dernek üyeleri belediye meclisi ile Ayaquica karargâhı arasındaki müzakerelere destek verdi. Devrimin "toprak meselesi" hakkında verdiği sözleri yerine getirmek gibi özel bir iddia ile 21 Aralık'ta pueblonun özellikle yararına bir antlaşma sağladılar. Bu, Zapatista bölgesindeki diğer köyler için de bir örnek haline geldi. Dernek üyeleri, çalışmaları hakkında bilgi vermek üzere sık sık yazışıyorlardı. Böylece devrimin gerçek muhafızları oldukları gibi bir hayale kapılmaya başlayan bu komiserler arasında, sıcak bir yoldaşlık oluşmaya başladı.[64]

En sonuç veren işlerinden biri köylülerin verdikleri mücadelenin üstün değerini görmelerini sağlamak oldu. Dernekler kuruldukça, üyeler, merkez karargâhın duyurularını yöre genel cuntalarında okuyup açıklamak, komşular arası kan davalarını çözmek ve devrimci konferansçıları dizginlemek gibi aslen Danışma Merkezi'nin yerine getirdiği yurttaşlık eğitimi görevlerinin çoğunu üstlendiler. Kamu okullarını geliştirme sorumluluğunu da üstlerine aldılar. Bu hizmetlerinin arkasında yatan motif, daha sonra anayasalarında da belirtecekleri gibi, dürüstçe, "propagandalarını ailelerin sinesine taşımak ve [bu ailelerin] çocuklarının ve diğer akrabalarının zihinlerine güzel ilkeler aşılayarak, onlarda Devrim'e bir ilgi uyandırmak, dürüstçe çalışan insanların mutluluğunun ve Meksikalıların maddi düzende olduğu kadar toplumsal ve siyasi özgürlükler ve haklar alanı ile ahlaki ve entelektüel düzendeki ilerleyişlerinin de Devrim'e bağlı olduğunu anlamalarını sağlamak" yönündeki arzularıydı. Dernek üyeleri, son derece kısıtlı koşullar altında González'in çabaladığından da fazlasını başardılar. Kış boyunca, küçük bireysel bağışlar ve belediye meclislerine toplamalarını "salık verdikleri" özel vergilerle, ortalama on beş ya da yirmi köyde ya hiç yoktan ya da yeniden ilkokullar kurdular. Nisan ortasına gelindiğinde, Tochimilco, Zacualpan ve Jantetelco'daki dernek üyelerinin yetişkinler için açtıkları gece okulları bile vardı. Ve Tochimilzolco'da yetişkinler için bir ticaret okulu açmak üzereydiler.[65] Öğrencilerin Zapatista okullarında aldığı akademik dersler ilkel de olsa değerliydiler. Ayrıca, köy halkı için bir öğretmenden, direnişin anavatan için ve yoksul halk için hâlâ devam edeceğini ve Zapatistaların ulusal birer kahraman olduğunu işitmek, unutulmaz bir şeydi.

Zapata, eyaleti yeniden işgalinden kısa süre sonra, puebloları destekleyecek bir yönetim örgütlemeye başladı. Çıkardığı ilk kanun Palafox'un hazırladığı, "toprak, kereste ve su işlerinde... puebloyu temsil

64. Tochimilco anlaşması, 21 Aralık 1916, AZ, 30: 12. Alpanocan derneği başkanından Tochimilco derneği başkanına, 26 Şubat 1917, AZ, 28: 3: 1.
65. Genelge No. 12, 17 Nisan 1917, AZ, 28: 21.

etmek ve savunmak üzere" her köyde özel bir zirai otorite oluşturmakla ilgili orijinal bir plandı. Palafox kimi köylerin arazi anlaşmazlıklarında aralarında "ezelden beri" temsilciler seçtiklerini bilirdi; fakat şimdi bu makamı "iyi tanımlanmış yetkileri ve görevleri olan", belediye meclislerinden bağımsız, düzenli bir büro haline getirmek istiyordu. Her köyün, doğrudan seçimle, belediye meclis üyeleriyle eşzamanlı olarak bir yıl (maaşsız) hizmet verecek en az iki temsilci seçmek zorunda olduğunu bildirdi. Adayların yirmi beş yaş üzeri, "dürüstlüğüyle maruf" seçildikleri köyün yerlisi ve en az son beş yıldır burada ikamet etmiş olmaları gerekiyordu. Yeniden seçilme ancak iki dönemden sonra olabilecekti. Belediye meclislerinden alınarak şimdi bu görevlilere yüklenen muazzam sorumluluklar arasında, kendi pueblolarının ortak mülkünü, ejidoları yönetmek –boş kalmış tarlaları kiralamak, parselleri orada mukim ailelere tahsis etmek, akarsuların yönlerinin değiştirilmesine ya da yerel ormanın bir kısmından faydalanılmasına izin vermek– başta geliyordu. Hepsinden önemlisi, Palafox'un listelediği gibi, köyün var olma hakkının kanıtlanabilir delili olan "ejidoların isim ve haritalarını" koruma sorumluluğuydu.[66] Zapata, yerel ekonomi üzerindeki yerel kontrolü böyle pekiştirmekle, insanlarının onlarsız yapamayacaklarına inandığı gelenekleri teminat altına alma yönünde hareket etmiş oluyordu.

Bu hedefler kısa sürede inceltilip zenginleştirilerek resmi devrimci onaydan geçti. 1 Mart'ta, Tlaltizapán'da, büyük bir liderler ve sekreterler cuntası toplandı. Danışma Merkezi'nin bir oturumunda, üç gün boyunca devrimlerinin çeşitli problemlerini, yürütmeleri gereken strateji ve politikaları tartıştılar. Hâlâ geçerli olan eldeki tek pusulaya göre, tartışma özgür ve canlıydı. Cunta, bazı konular, özellikle stratejik ittifaklar üzerindeki kararı erteledi.[67] Diğer konulardaki uzlaşma açıktı. Bunlar arasında, Morelos'un nasıl yönetileceğinin de olduğu görülüyordu. Devrimciler, artık geçersiz olan Konvansiyon yerine bir süreliğine hiçbir ulusal otorite makamı kurmayacaklardı. Yüksek emirler, Palafox'un şimdi Tarım, Savaş, Eğitim ve Adalet, Hazine ve İçişleri bakanlıklarına böldüğü Tlaltizapán'daki merkez karargâhtan gelecekti; fakat bunlar, idari olmayıp organik olan genel emirler olacaktı. En büyük ilgi belediye işlerine gösterilecekti.

66. Agraryan Meselelerde Puebloların Temsilcilerine İlişkin Yasa, Affairs, 3 Şubat 1917, AZ, 28: 10: 1. Beş hafta kadar sonra, Meşrutiyetçi Tarım Bakanı, agraryan reformda benzer bir hükümle, ejidoları elinde bulundurma ve yönetme hakkıyla ilgi olarak, belediye otoritelerini değil yerel agraryan komiteleri yetkili tayin etti. Bkz. Fabila, a.g.e., s. 315-16.
67. Fortino Ayaquica, "Como perdio la vida el general Domingo Arenas" *El Hombre Libre*'de tefrika edildi, 8 Eylül 1937.

Takip eden haftalarda Tlaltizapán'dan hepsi de pueblolan güçlendirmek üzere üç temel kanun yayımlandı. Bunların ilki, Zapata'nın köylerle silahlı devrimci kuvvetlerin karşılıklı talepleriye ilgili olan 5 Mart kararnamesiydi. Zapata, bir önceki aralığın Tochimilco Antlaşması'nı incelterek, kuşatma altındaki bir eyalette bulunan sivil memurlara dikkate değer yetkiler tanıdı. Öncelikli olan, pueblolara kendi yerel yönetimlerini seçme ve kendi mahkeme ve polislerini muhafaza etme hakkının verilmesiydi. Belediye yönetimleri, kendi yetki alanlarında, görevine dair referans belgesi sunamayan herhangi bir lideri, subay ya da askeri "tutuklayabilir, silahına el koyabilir ve ana karargâha havale edebilir"lerdi. Köylüler orduya, gerillaların alanındaki pacificosların klasik görevlerinden –ulak ve rehber olarak hizmet etme, savaş sırasında askerlere yemek ve malzeme getirme, yaralılara bakıp ölüleri gömme ve garnizonlara kendi ekip biçecekleri parselleri sağlama– daha fazlasını borçlu değillerdi. Ordunun yaptırımları ise aksine sert bir şekilde kısıtlıydı. Subaylar, belediye yönetimleriyle sadece yemek, otlak, nakledilmekte olan asker ve garnizonlara kışla sağlanması için anlaşmalar yapma ve Ayala Planı'ndan dönenleri askeri mahkemeye verme hakkına sahipti. Öte yandan devrimci köylülere tatminkâr bir saygı göstermek, komutanların boynunun borcuydu. Kendi bölgelerindeki puebloların kendi yönetimlerini seçtiklerini gördükten sonra, sivil anlaşmazlıklara karışmaktan tamamen vazgeçmeleri gerekti. Özellikle, belediyenin toprağı, suyu ve keresteyi nasıl dağıttığına saygı göstermek ve "puebloların gelenek göreneklerine boyun eğmek zorunda"ydılar. Köylülerden hiçbir kişisel hizmet isteyemez ya da onlara zorla herhangi bir iş yaptıramazlardı. Köylülerin sürdükleri topraklar kendilerine ait olduğundan, ne de onlardan kira toplayabilirlerdi. En mucize kabilinden ifade edilen yükümlülük, köy liderlerinin kesinlikle en çok dikkat ettikleri yükümlülüktü: "Pueblo ya da eski haciendalardan tarla edinen" ordu personeli, askeri mahkemeye verilmek tehlikesiyle karşı karşıyadır, zira ordunun her üyesinin, şef olsun ya da olmasın, sadece dağıtım [köylülerin bağışladığı] sırasında kendi payına düşen toprak parçası üzerinde bir hakkı vardır".[68]

İki hafta geçmeden, eyaletin politik sistemini yeniden kurmaya yönelik ikinci temel kanun geldi. Burada Zapata ve sekreterleri, özerk belediyeyi, hükümetin çekirdek birimi olarak tanımlıyorlardı. Fakat puebloların "şimdi olduğu gibi münferit" olduklarını ve sıklıkla "düşmanlıklara, nefrete ve yanlış anlamalara" kapıldığını tesim ede-

68. Puebloların ve Silahlı Kuvvetlerin Hak ve Yükümlülüklerine Dair Yasa, 5 Mart 1917, AZ, 28: 3: 2.

rek "municipiolar arsında birleştirici bir bağ" olarak hizmet edecek yeni bir görev tanımı yapıyorlardı. Bu, yirmi beş yıl önce Sonora ve Zacatecas'ta bulunan ve seçimli kaymakamlıklara benzeyen ilçe başkanlığıydı: Burada, kasaba halkı belediye görevlileri için oy verirken, aynı zamanda kendi bölgesindeki belediye meclisinin düzen ve sorumluluğunu temin edecek ilçe başkanını da seçiyordu.[69] En tepede, eskisi gibi devrimci liderler tarafından seçilen ve yine şeflerin atayacağı üç kişilik hükümet konseyiyle uyum içinde hükümet edecek bir geçici vali vardı. Yine aynı kanuna göre, ana karargâhtaki Zapatistalar resmi kanallar dışında bir bağlantıyla yönetime düzenli bir halk katılımını da sağladılar. Bu reform kendi buluşlarıydı. Bir cuntalar hiyerarşisi içinde –köylüler her ayın on beşinde kendi pueblolarında; seçtikleri delegeler her ayın yirmisinde uygun belediye salonunda ve atanan belediye delegeleri de her ayın ilk günü kendi ilçe merkezlerinde toplanacaktı– yöre halkını ivedilikle ve daimi olarak siyasete katabileceklerini umdular.[70]

Henüz bir ay dolmamıştı ki Zapata, eyalet belediye meclislerinin örgütlenme kanununu içeren otuz iki sayfalık üçüncü temel kararnameyi de yayımladı. "Bunun gibi genel kargaşa dönemlerinde... belediye yönetimleri çalışmaları sırasında ciddi zorluklarla karşılaşmaya mecburdurlar, özellikle de... şimdi olduğu gibi meclislerde oturanların çoğunun yönetim konularında deneyimsizlikleri [söz konusu olduğunda]" şeklinde bir kayıt düşerek söze başlayan ana karargâh sekreterleri, yeni memurların nasıl yol alması gerektiğini tek tek anlattılar. Bir belediyenin mülki bileşimini, yönetiminin kesinlikle tarafsız olan karakterini, dış pueblolarda beledi desteğin oluşturulmasını, belediye başkanının, danışmanların, yardımcıların ve çalışanların çeşitli yetkilerini ve idare, maliye, sağlık, güvenlik, eğitim, adalet, eğlence ve benzeri konulardaki resmi görevlerini ayrıntıyla anlattılar.[71]

1917'de Morelos'taki Zapatista hükümeti uygulamada ham ve bütünleşmemiş bir yönetimdi. İlçe başkanı seçimlerine, köy belediye ya da ilçe cunta toplantılarına ait hiçbir kayıt ortaya çıkmamıştır. Devrimci liderler de belli ki geçici valilik ya da valilik konsey üyeliği için hiç aday göstermedi. Zapata'nın yayımladığı kanunların yürürlüğünü sağlamak için, birbiri ardına genelgeler –liderlere çiftçilerin eyalete geri getirdikleri sığırlara el koymamalarını emreden, belediye meclis-

69. Sonoralı ve Zacatecalı öncülleri için, bkz. Moises Ochoa Campos, *La Re forma Municipal, Htstoria Municipal de Mexico*, Meksika, 1955, s. 315-16, 322-3.
70. Morelos Eyaleti Genel İdare Yasası, 17 Mart 1917, AZ, 28: 1: 2.
71. Morelos Eyaleti Belediye Meclisleri Organik Yasası, 20 Nisan 1917, AZ, 28: 21: 2.

lerine, barışsever vatandaşlarına "kendi güvenlikleri ve savunmaları için" silah taşıma ruhsatı verme yetkisi tanıyan, yerel bıçkınları devrim ordusuna çağıran, sabrı tükenen memurların kafa tutan pacificolara kötü davranmasının önünü kesen, okul ve mahkeme kursunlar diye komutanların ve belediye yetkililerinin yakasına yapışan– yollaması gerekti.[72] Fakat anlaşılan, hiç değilse belediye meclislerinin büyük bölümü, çoğu zaman çalıştı. Şikâyetleri karargâha ileterek, bunların puebloların çıkarına çözümlenmesini sağlayacak kadar kanaatte ve denetimde katı olan memurlar muhakkak ki vardı. Eyalette gerçek bir siyasi veya idari örgütlenme ortaya çıkmadıysa da hiç değilse belli otorite kalıpları yeniden belirdi. Ve bunlar her ne kadar Zapatista sekreterleri tarafından ekilmiş olsalar da yerli ve doğal bir üretimin meyveleriydiler. 1915'teki gibi sivil ve halkçıydılar.

Bu sırada eyaletin etrafındaki hatlarda çatışma sürdü. Her hafta baskınlar ve tuzaklar oluyordu. Sınırın hemen öte tarafında, dört bir yanda devamlı ve kanlı bir savaş hali ortaya çıktı –güneybatıda Iguala çevresinde, güneydoğuda Chietla ve Izúcar de Matamoros çevresinde, kuzeydoğuda Cholula ve Ozumba çevresinde ve kuzeybatıda La Cima çevresinde.[73] Zapata, özellikle ele geçirilmesinin hükümete vahim bir darbe olacağı Puebla City'ye bir saldırı düzenlemek için çok çabaladı. Casuslarının verdiği malumata göre, şehirde huzursuzluk had safhadaydı ve cephaneleri bitmek üzereydi. Öyle ki eğer Zapata kendi kuvvetlerinin beş saatten daha uzun bir süre boyunca ateşi sürdürmelerini sağlayabilirse, burayı ele geçirebilirdi.[74] Tlaxcalan Domingo Arenas ile onu davaya kazanmak ve bölüğünü Puebla seferine katmak için haftalar süren görüşmeler yaptı.[75]

Zapata ile Arenas arasında aracılık yapan bir Felicista lideri bile Zapata'ya taarruzu yaymasını önerdi. "Güney eyaletlerine yapılacak genel bir hamleyle, yani birkaç kasabaya yapılacak eşzamanlı bir saldırıyla, Carranza'yı [Díaz ve Huerta gibi] çok yakında Ypiranga'ya

72. Vatandaşlık haklarına dair genelge, 14 Şubat 1917, AZ, 28: 3: 1. Belediye başkanlarına genelge, 2 Mart 1917, AZ, 23: 3: 2. 5 Mart 1917 Genel Emirleri, AZ, 28: 1: 1. Liderlere genelge, 17 Mart 1917, a.g.e. Liderlere genelge, 18 Mart 1917, a.g.e., 2. Belediye başkanlarına genelge, 12 Mart 1917, a.g.e., 1. Okullara dair genelge, 28 Mart 1917, a.g.e., 2. Mahkemelere dair genelge, 28 Mart 1917, a.g.e. Kırsal cemaatlerde genellikle olduğu gibi, okullarla ilgili genel şikâyet, çocukların çalışmalarının gerektiğiydi. Bkz. Atenango del Rio belediye başkanından genel karargâha, 3 Haziran 1917, AZ, 29: 13.

73. Melendez, a.g.e., I, 374. *La Prensa,* 25 Mart, 6 Nisan, 4 ve 16 Mayıs ve 1 Haziran 1933.

74. Paz'dan Zapata'ya, 27 Ekim 1916 ve 15 Ocak 1917, AZ, 29: 13.

75. Zapata'dan D. Arenas'a, 7 Mart 1917, AZ, 28: 1: 1. M. Caravco'dan Zapata'ya, 23 Mart 1917, a.g.e., 2. Zapata'dan D. Arenas'a, 13 Nisan 1917, AZ, 28: 21: 1. Ayaquica'nın *El Hombre Libre*'deki yazıları, 6 ve 8 Eylül, 4, 6 ve 15 Ekim 1937.

yollayabiliriz" diye yazdı.[76] Zapata, daha yaygın güney ilerlemesi bir yana, Puebla saldırısını hiçbir zaman gerçekleştiremedi; fakat kuvvetleri Puebla City'nin batısı ve kuzeyindeki stratejik topraklardaki askeri inisiyatifi sabırla korudular. Meşrutiyetçiler, Cholula kasabasını korumak için onu bir kaleye çevirmek zorunda kalmışlardı.[77]

Zapata'nın hâlâ hayatta oluşu González için küçük düşürücüydü. 11 Mart'taki Kongre ve başkanlık seçimleri Cumhuriyet'in bütün eyaletlerinde gerçekleşmiş, bir tek onun harekât merkezi olan Morelos'ta yapılamamıştı.[78] Fakat yine de Savaş Bakanlığı'nı sıkıştırıp da yeni malzeme ya da takviye sızdıramadı. Mayıs ayında, oradaki rakibi Obregón bakanlıktan istifa etti; fakat arkadan daha da kötüsü geldi. Bakanlığın bariz bir siyasi işlevi olduğundan, Başkan Carranza onun yetkilerini doğrudan kendi üstüne aldı ki bu durum onun diğer meşguliyetleri göz önüne alındığında, sadece bakanlığın yönünün şaşmasına ve veriminin azalmasına neden oldu; ve artık González yukarıdan sabotaj çığlığı dahi atamıyordu.[79] Bakanlık müsteşarının, şimdi resmen Ulusal Ordu olarak yeniden düzenlenen yazıcıları ve muharipleri disipline sokamayacağı belli oldu. Meyhanelerde savaştakinden daha mutlu olan saha komutanları, sahte savaşlar yapıp zayiat listelerini şişiriyor ve talim diye yağmaya gidiyordu. González aylarca bu gibi mevzularda ter döktü. Bir subayın yolsuzluğuna göz yumup bir diğerini sansürleyen ve ardından yüzsüzce, güneyde, Morelos'un üstesinden gelip en azından Guetamala içlerine kadar ilerlemesini sağlamış olması gereken bir dizi zafer kazandığını ilan eden bu şanssız general, siyasetteki talihinin her geçen hafta mum gibi eridiğini gördü. Başkent banliyölerinde katıldığı hiçbir kermes, onu teselli edemiyordu. Basın, Zapatistaları daima hareket halinde, sadece büyük bir hiddetle ertesi gün ulusal bir trene ya da bir karakola yapılacak yeni baskını ilan edip geri çekilirken betimliyordu. Hükümet sözcüsü yüzlerce Zapatista'nın teslim olduğunu bildirse de Carranza, çatışma bölgesindeki yürütme yetkisinin genişletilmesi için Kongre'ye baskı yaptı.[80] Sonunda Zapatistaların dayanma gücü González'in cesaretini kırdı. Onları ezmeye veya dağıtmaya muktedir olamayınca, "şahsi işleri için" ABD'ye gitmek üzere 7 Temmuz'da iki haftalık izin aldı.[81]

---

76. Caraveo'dan Zapata'ya, 26 Mart 1917, AZ, 28: 1: 2.
77. *La Prensa*, 25 Nisan 1933.
78. A.g.e., 11 Mart 1933.
79. Gabriel Ferrer Mendiolea, "Los secretarios del Presidente Carranza" *El National*, 29 Haziran 1954.
80. *La Prensa*, 22 Haziran 1933.
81. A.g.e., 8 Temmuz 1933.

Yine de Zapatistalar toparlansa bile, Morelos huzura kavuşmadı. Aslında o sırada, Zapatistaların da vahim bir darboğazda olduğu ortaya çıkmıştı. Onları yeni bir krizin eşiğine getiren, hayatta kalma olgusunun tam da kendisiydi; zira eyaleti yeniden kurmalarına ve oldukça iyi idare ediyor olmalarına rağmen, şimdi mücadeleye neden devam etmeleri gerektiğini kararlaştırmaları gerekiyordu. Artık Carranza'nın yakında öyle kolay kolay düşüp rejiminin de yıkılacağını varsayamazlardı. Carranza, ne de olsa, ulusal seçimleri kazanıp Mexico City'de ve Cuernavaca dışındaki bütün eyalet merkezlerinde düzenli bir hükümet kurmayı başarmıştı. Memnuniyetsizlik artmıştı ama kritik düzeyde değildi. Nisanda, ABD'nin Almanya'ya savaş ilan etmesinden sonra, tarafsız dış politikasından dolayı bir ara dara düşer gibi oldu; fakat Zapata'nın San Antonio'daki ajanından da öğrendiği gibi, bu olay başını belaya sokacağı yerde, savaş üzerindeki kontrolü garanti altına almasını sağladı.[82] Zapatistalar, Carranza'nın 1 Mayıs'ta başkanlığa geçişini protesto etseler de iktidarı ayaklanmadan ele geçirme hayali kuran kuzeyli generallerin muhtemel sadakatini baltalayamadılar.[83] Karargâhtaki sekreterler rejimin eli kulağındaki çöküşünü öngörebilirlerdi fakat beş ya da altı yıldır savaşta olan liderler göstergeleri daha farklı okuyorlardı. Temel sorunlar baş gösterdi.

Bu eski muharipler sonunda silahlarını bırakarak hükümeti tanımalı mıydılar? Önlerinde Domingo Arenas örneği vardı. Meşrutiyetçilerin "birleşme" davetini kabul ederek, kendi bölgesinde barış ve özerkliği güvence altına almış, köylerde de her zamankinden daha fazla hürmet görüyordu. Moreloslu liderlere gelince, her ne kadar Arenas'ın ihanetine içerlemiş olsalar da başarısı etkileyiciydi. Yeni Anayasa'nın ortak mallarla ilgili şartı da makul bir teminat gibi görünüyordu, yani şayet eyaletteki güçlerini ellerinde tutabilirlerse, oradan toprak reformu için bastırabilirlerdi. Ayrıca, bir kez hükümeti tanıyıp ondan para ve erzak kopardıktan sonra, –diğer birçok liderin yaptığı ve şimdi Arenas'ı yapsın diye teşvik ettileri gibi– her zaman için yeniden ayaklanabilirlerdi.

Yoksa Felix Díaz'a mı katılmalıydılar? Carranza bir sene önce yeni Anayasa'yla ilgili planlarını ilan ettiğinden ve özellikle yeni sözleşme yürürlüğe girdiğinden beri, Don Felix 1857 Anayasası'nın Eski Liberalizminin bayraktarlığını yaparak caka satıyordu. Onun başını çektiği

82. Zapata'dan Arenas'a, 5 Nisan 1917, AZ, 28: 1: 1. Magaña'dan Zapata'ya, 25 Nisan 1917, AZ, 28: 21: 2. Zapata'dan Magaña'ya, 27 Nisan 1917, a.g.e. Magaña'dan Zapata'ya, 4 Mayıs 1917, AZ, 29: 10. Paz'an Zapata'ya, 23 Mayıs 1917, AZ, 29: 13.
83. Meksika Halkı Önünde Protesto, 1 Mayıs 1917, AZ, 29: 10.

hareket daha popüler ve daha zorlu bir hal almıştı; ayrıca New York'taki zengin sürgünler hâlâ ona maddi destek sağlıyordu. Carranza'nın gerçekten düşmesi halinde, yeni hükümete en büyük ihtimalle Felicistalar hâkim olurdu. Şimdi Díaz'in temsil ettiğini iddia ettiği Eksi Liberal dava uğruna, Moreloslu birçok liderin babası ve büyükbabası savaş vermişti. Onlara göre ve merkez ve güney eyaletlerindeki birçok lider için de Díaz'ın yaptığı askere yazılın ve müttefik olun çağrısı, giderek daha cazip bir hale geliyordu.

Yoksa yollarına bağımsızca mı devam etmeliydiler? Bu durumda, kurban vermeyi sürdürmeyi, adlarına savaştıkları köylülere nasıl izah edeceklerdi? Bağımsızlar olarak, ülkenin dört bir yanındaki diğer önemli muhalifleri göz ardı mı etmeliydiler? Yoksa onlarla ilişki mi kurmalıydılar? Hangi şartlarda kurmalıydılar? Bu şartlar bütün müttefikler için aynı mı yoksa yerel koşullara bağlı olarak değişik mi olmalıydı? Müzakereleri kim yapacaktı?

Bu sorulara cevap bulma ihtiyacı 1917 yılı boyunca büyüdükçe, Zapatista lider ve sekreterleri üzerindeki baskı da arttı. Tlaltizapán karargâhında entrikalar boy gösterdi. Belli ki Zapata ve diğer liderler, yok olup giderler umuduyla, soruların havada kalmasına izin veriyorlardı. Fakat cin gibi bir kararla siyasi fırsatların nerelere çıkabileceğini çok daha derinden sezen sekreterler, kendi fikirlerini zorla benimsetmek için baskı kurup manevralar çevirdiler. Her jest şüpheleri tetikliyordu. İhanete uğrama ve taraf değiştirme korkusu ancak ve ancak Zapata bizzat araya girer de şüpheliye kefil olursa azalıyordu.

Bunca gerilime dayanmak çok zordu. Özellikle zaten gözden düşüşte olanlar için, durum tahammül edilemezdi. Lorenzo Vázquez, önceki ağustosta ihraç edildikten sonra birkaç ayını karargâhta, pratikte ev hapsinde geçirmiş ve üzüntü içinde kalmıştı. 1911'den beri eski silah arkadaşı ve şefi olan Zapata'ya hâlâ saygı duyuyor fakat Palafox ve Soto y Gama onu korkutuyor ve geri püskürtüyordu; öteki liderlere, jefesini kendisine düşman ettiklerinden yakınmıştı.[84] 1917 başlarında, yerel devrimciler eyaleti yeniden ele geçirdikten hemen sonra kaçıp, güneye, –dışlanmış ve kendi kendini sürgün etmiş bir Zapatista cemaatinin toplandığı– Guerrero hattındaki küçük Beunavista de Cuéllar kasabasına gitti. İzleyen haftalarda, o da bir yenik olan Otilio Montaño ile dertleştiler. Vázquez gibi, bu iriyarı, saçları arkaya taralı okul öğretmeni de Zapata'ya her zaman sadık kalmış fakat yine de karargâhta başarısız olmuştu. Zapata onu sevse de ona

84. Palacios ile kişisel görüşme.

hiçbir zaman çok itibar etmemişti. Montaño çok konuşuyordu ama isabetli konuştuğu nadirdi. Bir anarşist, bir pozitivist, bir pastoralist olarak Zapata'yı genellikle ya sıkıyor ya da güldürüyordu. Ayrıca tek bir basit cümle yazamıyordu. Kitabi üslubu, derin felsefi düşüncelerin ifadesine çok iyi gidiyor fakat düz yazışmalarda işe yaramıyordu. Daha da kötüsü, politik açıdan güvenilir olmadığını erkenden göstermişti. 1912'de Zapata'ya mücadeleyi bırakıp kaçmayı tavsiye etmişti; kılık değiştirirler, kendisi siyah gözlük takar, Zapata da bıyığını tıraş edebilirdi. Ayala lideri, Montaño'nun bu panik içindeki tavsiyesini hoş karşılamadı. "Bir peri, bir boğa güreşçisi ya da bir keşiş olmadığı"na göre bıyığını tıraş etmeyecekti, hele ardından gelenleri yüzüstü bırakmaya hiç niyeti yoktu.[85] Montaño 1913'teki Huerta darbesi sırasında, o sırada akıl verdiği lider Jesús Morales'in gerçekten de yaptığı gibi, neredeyse hükümeti tanıyordu. 1915-16 yıllarında Pacheco ve Vázquez ile yakın arkadaşlık kurmuştu. 1917 başlarında ise, Madero'ya daha önce söylediği gibi " 'Toplumsal bir Hiç' ve 'Politik bir Hiç' " olmuştu. Soto y Gama, onu Tlaltizapán'dan atmak için, Guerrero görevlisi olarak Danışma Merkezi'ne atamıştı.[86] Böylece Montaño ve Vázquez, gözden düşmüşler olarak, hareketi bırakmaları gerekip gerekmediğini tartışmaya başladılar.

Mayıs başlarında Buenavista de Cuéllar'da bir ayaklanma patlak verdi. Karışık bir işti. Asiler en yakın ulusal garnizon onlara yardım edemeyecek kadar uzakta olmasına rağmen, Carranza'nın tanınmasını talep ediyorlardı; lakin eski bir liberal özdeyişi ve bu yüzden de bir Felicista göndermesi olan "Barış, Ötekinin Haklarına Saygı Göstermektir" sloganı altında savaşıyorlardı. Apaçık, sadece iki olgu vardı. İsyancılar, Tlaltizapán karargâhının otoritesini reddediyordu ve şefleri, zoraki ya da değil, Lorenzo Vázquez'di. İsyanı bastırmak için hızla harekete geçen Zapata, 5 Mayıs'ta Buenavista üzerine saldırı emri verdi. Bastırma kolay geçti ve 7 Mayıs'ta karargâh, Vázquez'in ihanet suçundan asıldığını duyurdu.[87]

Fakat kalan iz daha da acı vericiydi. Buenavista'dan gelen mahkûmlar, Montaño'yu akıl hocaları olmakla suçladı. Sloganı o önermiş, ayaklanmayı o salık vermişti. Son altı haftada en az iki kez Buenavista'dan geçtiği neredeyse kesindi ve her ne kadar ayaklanma yerinde olmadığı

85. Antonio Díaz Soto y Gama, "El Caso de Montano" *El Universal*, 18 Mayıs 1955.
86. Soto y Gama'an Montano'ya, 5 Ocak 1917, AZ, 30: 13.
87. Martin Demofilo Moreno, "Con fantásticas inexactitudes no se escribe la historia de un pueblo" *La Prensa*, 16 Temmuz 1930. Melendez, a.g.e., I, 375. Zapata'dan Victoriano Barcenas'a, 5 Mayıs 1917, AZ, 29: 10. Devrimci İstihbarat Servisi, 7 Mayıs 1917, a.g.e.

muhakkaksa da muhbirler onun yazdığını iddia ettikleri ve onu Vázquez ile ilişkilendiren mektuplar ortaya çıkarmışlardı.[88] Suçlamaların en ağırı ise Montaño'nun ayaklanma sırasında ya da sonrasında Tlaltizapán'a rapor vermemiş, bunun yerine isyancı kasabaya doğru yola çıkmış olmasıydı. Şehrin çok yakınlarında sadık Zapatistalar tarafından ele geçirilmişti. Montaño masum olduğunu söyleyerek karşı koydu. Fakat davayı ele alan Palafox ve Soto y Gama, iddianame için sıkıştırıyorlardı.

Zapata duruşmayı erteledi, aşikâr ki eski yoldaşını idam etmek istemiyordu. Diğer birçok emektar lider de Montaño'nun suçlu olduğuna inanamıyordu ve her halükârda onu affetmeye eğimliydiler.[89] Fakat aradan günler geçtikten sonra Zapata, yapmak zorunda olduğu şeyi yaptı: Montaño'yu ihanete suçortaklığından yargılaması için askeri mahkemeyi çağırdı. Mahkeme başkanı Palafox idi ve diğer görevlere de çoğunlukla Montaño'nun hasım ve rakiplerini atamıştı. Zapata, kaçınılmaz olan o hükmü şahsen veremezdi. Karargâhın Adalet Bakanı'na, Montaño'nun atılı olan dışındaki bütün suçlarını affedeceğini bildirdi. Ardından, duruşmanın başladığı 15 Mayıs günü Tlaltizapán'ı duruşma bitene kadar terk etti.[90] 18 Mayıs günü sabaha karşı saat birde, devrim mahkemesi, bu küçük okul öğretmenini suçlu buldu. Ertesi sabah, son savunmasını yapan Montaño, "şu an karargâhta olan politikacıların" ona "alçakça bir entrika ile" iftira attıklarını, zamanında bizzat kendisinin kaleme aldığı Ayala Planı'na bir an bile ihanet etmediğini ve Zapata'nın zayıflık göstererek düşmanlarının onu yok etmesine izin verdiğini; fakat Morelos halkının sonunda onun hakkını teslim edeceğini söyledi. Sonunda bir papaz talep etti. Reddedilince, büyük bir öfkeyle vazgeçerek hükmünü ve uzun resmi bir protestoyu imzalayıp ailesine veda etti.[91] Öğle vakti, bir idam mangası tarafından idam edildi. Mahkeme bile kendini, verdiği hükmü savunmaya ve üzüntüsünü ifade etmeye mecbur hissetti.[92]

Öteki liderler başka şekillerde çöktüler. Valentín Reyes mart ayındaki bir savaşta ele geçirilen ulusal orduya mensup otuz askeri kendi elleriyle tek tek vurdu.[93] Cuautla çevresinde, Zapata subayları, yuka-

88. Montano'dan Zapata'ya, 18 Mart 1917 ve Zapata'dan Montano'ya, 3 Nisan 1917, AZ, 28: 1: 2.
89. Moises Bejarano, "Breves Apuntes Sobre la Muerte del Gral. Otilio E. Montano" (MS, n.d., 1960?), s. 5. Juan Salazar Perez'in alicenaplığı sayesine bu notlara müracaat edebildim. Bejarano, Montano'yu koruyan muhafız alayındaydı.
90. Zapata'dan Gregorio Zuniga'ya, 15 Mayıs 1917, AZ, 29: 10.
91. Bejarano, a.g.y, s. 8. "El testamento politico de Otilio E. Montano" *Excelsior*, 21 Ocak 1919.
92. Devrimci İstihbarat Servisi, 18 Mayıs 1917, AZ, 29: 10.
93. Serafin M. Robles'ten Zapata'ya, 13 Mart 1917, AZ, 28: 1.

rıdan gelen emirlere karşı çıkarak, Casasano, Calderón, Hospital ve Cuahuixtla'daki şeker fabrikalarından geri kalanları yerle bir ettiler. Daha da kötüsü, bunun ardından hurda madenleri yüksek fiyattan, Birinci Dünya Savaşı fiyatından satıldığı Puebla ve Federal Bölge'deki ulusal alanlara kaçırdılar. Bu düzenbaz subaylar arasında, Anenecuilco'yu devrimden önce savunan ve Pablo Torres Burgos'a ve Zapata'ya Maderista ayaklanmasının ilk gününden katılan Ayalanlı Luciano Cabrera da vardı.[94] Eufemio Zapata bu yasadışı trafiği önlemeye çalıştı fakat kendisi de kırılmanın eşiğindeydi. Hiçbir zaman ağabeyi gibi güçlü bir karakter olmamıştı ve 1915'ten sonraki geri çekilmeler, onu tamamen boşlukta bırakmıştı. Zaten acılarını gürültülü ve şiddetli bir şekilde alkolde boğmasıyla ünlü olduğundan, dostlarını hırpalamaya başladı. Mayıs 1916'da Mendoza'yı "... delirmekle" suçladı çünkü kendisi "onun kılık değiştirip saklanmaya koştuğunu" biliyordu.[95] Ocak 1917'de, "her anlamda cahil" olduğunu söylediği bir başka devrimci dosta mektup yazarak bir bahaneyle özür talep etti ve dilemediği takdirde "sustalımın diliyle akıllanman gerekecek" diye uyarıda bulundu.[96] Mart ayında ağabeyine bile mektupla hakaretler yağdırdı ve alaycı bir tonda yerli bir kabadayının canının istediği gibi çalmasına izin verip vermeyeceğini sordu.[97] Haziran ortasında, önde gelen astlarından birinin babası olan Sidronio Camacho karşısında kendisini kaybederek yaşlı adamı dövdü. Camacho, öç almak için 18 Haziran'da sokak ortasında onu vurdu ve Eufemio o akşamüzeri öldü. Ardından Camacho adamlarını alıp kuzeydoğuya, ulusal topraklara gitti ve hükümetin çıkardığı aftan yararlandı.[98]

Bu nedenle Morelos devrimi 1917 yazına gelindiğinde kuvvetten düşmüştü ama aynı zamanda kısaca nasıl bir arada kalınacağı gibi hassas bir mücadelenin de sancıları içindeydi. Zapatistaların düzelip eyaleti yeniden örgütlemeleri, Mexico City'deki güçlerden düşmanca yalıtılmış olma konumlarını değiştirmemişti. Ve tam da haydut ya da barbar olmayıp içten devrimciler olmaları nedeniyle, sadece bir anlaşmazlıktan yola çıkıp devam etmelerini sağlayacak bir motif türetemezlerdi. On iki ya da on beş şefin hâlâ hayatta olup davaya bağlı kalmalarına, yerlisi oldukları eyaletin çevresindeki hatlar boyunca hâlâ yılmadan savaşa devam etmelerine ve köylerden gelen büyük desteğe

94. Eufemio'dan Emiliano Zapata'ya, 29 Mayıs 1917, a.g.e.
95. Eufemio Zapata'dan Mendoza'ya, 12 Mayıs 1916, AZ, 27: 5.
96. Eufemio Zapata'dan isimsiz bir şahsa, 8 Ocak 1917, AZ, 30: 13.
97. Eufemio'dan Emiliano Zapata'ya, 28 Mart 1917, AZ, 28: 1.
98. Figueroa Uriza, a.g.e., II, 741. E. Gonzalez'den Zapata'ya, 19 Haziran 1917, AZ, 29: 13.

tutunmalarına rağmen, artık araları daha önce hiç olmadığı kadar açılmıştı. Devrimcilerin hükmettiği bir ülkenin yasadışı devrimcileri olarak artık hareketlerinin amaçları ya da taktikleri konusunda hemfikir değillerdi. Sahiden bir hareket olmuşlar mıydı? Can alıcı kararlar almanın vakti gelmişti.

X
Direniş Yeniden Biçimleniyor

"... unutulmaz General Zapatamız ebediyen kalkmamak üzere yere düştü".

Montaño ve kardeşinin ölümünden sonra Zapata, Tlaltizapán'da aldığı tavsiyeye inancını yitirdi. Genç bir karargâh muhafızı, sonradan şöyle diyecekti: "Normaldeki suskun karakteri, anlaşılmaz, huysuz, fevri, biraz sinir hastası gibi bir şeye dönüşmüştü, öyle ki kendilerini çağırdığında maiyetindeki adamların bile ödleri kopuyordu".[1] Ama onca kederinin arasından ona ulaşmayı başaran sözlere de anında kulak verdi. Bu sözler Tochimilco'dan, oradaki kıdemli sekreter Gildardo Magaña'dan geliyordu. Magaña arabulucu bir adamdı.

Ailesinin sürdürdüğü uygunsuz hayatın yol açtığı gerilimleri cömertlik sayesinde çözebileceğini, daha bir çocukken öğrenmişti. Doğup büyüdüğü yer olan Zamora, 1890'lar ve 1900'lerde, Michoacán eyaletinin modern, müreffeh bir şehriydi. "İnanılmaz derecede mümbit" bir vadiye yayılmış, etrafı tütün, hububat, şeker kamışı ve meyve yetiştirilip hayvan beslenen "zengin ve verimli haciendalarla" çevrili şehir, iyice şişmiş ve nüfusu 1910'da yirmi altı bini aşmıştı. Üç mükellef oteli, eletrikli aydınlatma sistemi, tren istasyonuna doğru koşan tramvayları ve sayfiye köyleri, burası için ayrı bir gurur kaynağıydı. Ancak Magaña biraderlerin küçüğü olarak sonradan hatırladığı gibi, Zamora aynı zamanda "Meksika'nın en fanatik eyaletindeki en fanatik şehirdi". Buranın halkı sırf Katolik olmakla yetinmiyor, aynı zamanda siyasette rahiplerin nüfuz sahibi olması gerektiğine de inanıyordu; katedrallerine ve kiliselerine birer mabet olduklarından dolayı değil, başkalarınınkini geride bırakan kendi ayinlerinin, kutsal yağla takdis ayininin yapılacağı görkemli birer abide olmalarından dolayı gözlerinin bebeği gibi bakarlardı. Din onlar için bir tapınma yöntemi olmaktan ziyade, bir caka satma yoluydu. Zamoralılar, Müdahale Harbi

1. Bejarano, a.g.e., s. 4.

esnasında, şehirlerini işgal eden Fransızlara alkış tutmuşlardı çünkü Fransızlar onları yalın bir cumhuriyetçi eşitliğe indirecek olan liberallerin elinden kurtaracaktı. Bu özentilerin kuluçka merkezi, şehrin yegâne ortaokulu olan piskoposluk papaz okuluydu. Zamoralı babalar 1830'lardan beri evlatlarını buraya birer papaz olup da Latince'de, felsefede, "ilahiyat bilimlerinde" sivrilsinler diye değil, ortodoksinin gururuyla aşılansınlar diye gönderiyordu.[2] Birçok Magañalı burada eğitim görmüş, Gildardo ve biraderleri de her düzgün Katolik çocuğu gibi oraya gitmişlerdi. Ama babaları Conrado, Zamora'da ender rastlanan ruhta bir adamdı ve oğullarına gerek evde ders vererek gerekse örnek olarak öğrettikleri, onlarda okulda aldıkları her şeye karşı bir meydan okuma halini başlattı.

Conrado Magaña'nın kendisi de ebeveynlerinin umduğu gibi bir papaz olmak üzere Zamora papaz okuluna gitmişti. Ama atalarını reddedip sinekkaydı tıraşlı kara mintanlı öğretmenlerini hor görerek, mezun olduğunda iş hayatına atıldı. 1890'lara gelindiğinde, sekiz yüz katırlık katarları olan, kendisine bağlı ajanların Tabasco'dan Colima'ya kadar her yerde alım satım yaptığı, şehrin önde gelen tüccarlarından biri olup çıkmıştı. Zamoralı ahbapları açısından en şoke edici olanı, kendisini gururla liberal ilan etmesi oldu. Maximilian'ın ve Fransızların hatırasına değil, Benito Juárez ve Michoacán'ın kendi evladı Melchor Ocampo gibi papazların nüfuzuna karşı çıkan eski milliyetçilerin hatırasına yakınlık duyuyordu. Nitekim ilk oğluna da Melchor adını vermişti. İyi bir liberal gibi, Mexico City ve illerdeki eziyet gören muhalif basını destekliyor, abonesi olduğu yirmi beş otuz radikal gazeteyi alıp yol arkadaşlarına dağıtıyordu. Çoğu Zamoralı için bir matem günü olan Juárez'in 1906'daki yüzüncü doğum yıldönümü şerefine, tanıdığı bütün yerli çobanları, *ranchero*ları ve katır sürücülerini toplayan Conrado Magaña, şehirde bir geçit töreni yaptırmış ve tören Porfiriocu rejime karşı bir protestoyla doruğa ermişti. Eğitimin gücüne tamamen kani olduğundan, oğullarını dinsel niteliği yüzünden değil, bu niteliğine rağmen papaz okuluna göndermişti. Aynı nedenle, Zamora'da mevcut küçücük bir aydınlanma kırıntısının avantajından yararlanabilsenler diye, gücü yetmeyen ailelere mensup diğer çocukları da okula gönderdi.[3]

---

2. T. Philip Terry, *Terry's Mexico. Handbook for Travellers*, Meksika, 1909, s. 149. José Bravo Ugarte, *Historia sucinta de Michoacán*, 3 Cilt, Meksika, 1964, III, 170-4, 179-81. Eduardo Ruiz, *Historia de la guerra de intervención en Michoacán*, 2. Baskı, Meksika, 1940, s. 48-50. José Guadalupe Romero, *Noticias para formar la historia y la estadistica del Obispado de Michoacán*, Meksika, 1860, s. 107-9. Jesús Romero Flores, *La revolucion como nosotros la vimos*, Meksika, 1963, s. 50-1.

3. Octavio Magaña Cerda ile kişisel görüşmeler.

Gildardo Magaña bütün bu sıkıntılardan bir şekilde sağlam ve bütün olarak çıkmayı başardı. Öğrendiği arabulucuk etmekti: Uzlaşmak değil, ilkelerden vazgeçmek ve taviz alışverişi yapmak değil, birbiriyle çatışan tüm iddiaların mantığını ortaya çıkarmak, her birinde belli bir meşruiyeti teslim etmek, anlaşma zeminlerinin yerlerini hissetmek ve çarpışan tarafları oralarda uyuşmaya sevk etmek. Girdiği tartışmalarda, içgüdüsel olarak yenmeye değil uzlaşmaya gayret ederdi. On kardeşin üçüncü en küçüğü olmasına rağmen, ağabeylerine hep –"tabiatı icabı"– sanki en büyükleriymiş gibi gelirdi –bir Amerikalı tanışı sonradan "biz buna basiretli ve muhafazakâr deriz" demişti. Babası da yönetme yeteneği olarak algıladığı bu yeteneklerin farkındaydı ve iş idaresi okuması için onu Philadelphia'ya gönderdi.[4]

Gildardo babası gibi liberal oldu. Magañalar 1908'de Mexico City'ye taşındı. Orada Gildardo ve erkek kardeşleri, babalarının da katılımıyla, Díaz'a karşı o sırada yükselen muhalefete balıklama daldılar. Anarko-sendikalizme meyilli başkent derneklerine katılarak Mart 1911'de ölü doğan Tacubaya Suikastı'nı körüklediler. Kanundan kaçarken de en yakındaki ayaklanmaya, yani Zapata'nın Morelos'taki ayaklanmasına katılmak için güneye gittiler. O zamandan beri, başta Gildardo olmak üzere, Ayala'da başlayan devrime sadık kaldılar.

Ama Gildardo devrimde bile olsa yine de birliğin özlemi içindeydi. 1911 yazından itibaren, kendisini sadece birer yanlış anlama olarak saydığı farklılıkları gidermeye adamıştı. Önce Maderolarla, ardından 1913-14'te kuzeydeki Meşrutiyetçi liderlerle, daha sonra 1914-15'te de Villa, Ángeles ve Konvansiyoncularla çalışarak karşılıklı güvensizliği hafifletmek ve koalisyonları reforme etmek için uğraştı. Her defasında başarısızlığa uğradı ama uzlaşma dürtüsü hiçbir zaman sönmedi. 1916'da arkadan konuşmanın vahşi bir hal aldığı Tlakizapan'da kalamayıp, daha temiz bir havada iş görebileceği Tochimilco'ya geçmişti. O çevredeki yerel şeflere hâkim olunmasında ve köylerin aşırı devrimci taleplerden korunmasında yardımı dokundu. Uzun boylu, kısık sesli, bebek yüzlü, daha yaşlı liderlere rakip gözükemeyecek kadar genç ve terbiyeli, kendi akranlarının ise ödünü koparacak kadar iriyarı olan bu adam, bölgenin daimi hakemi oldu. Domingo Arenas'ı tekrar Zapatista cemaatine kazanmak üzere girişimde bulunma sorumluluğunu üzerine alan oydu.[5] Ve şimdi, topu topu yirmi altı yaşının olanca di-

4. Carlos Reyes Aviles, "Gildardo Magaña. Breves Dalos Biografkos" Melendez'de: a.g.e., II, 470. William Gates, "The Four Governments of Mexico. Zapata-Protector of Morelos" *World's Work*, Nisan 1919, s. 657.
5. Ayaquica, *El Hombre Libre* içinde, 15 Ekim 1937.

rayetiyle, lideri Zapata'ya verdiği akıl, tek kelimeyle tipik bir Gildardo aklıydı –yönetimde müttefikler bulmak.

Dış temaslaraki genel zihniyet, Zapata'dan pek geçer not alamıyordu. Morelos devriminden her büyük sapma, bu mazeret üzerinden olmuştu. Yanı sıra, bir yıldır ABD ve Küba'da ajanları vardı ama hiçbir şey becerememişlerdi. Zapata'nın kendisine silah ve mühimmat parası gönderdiği San Antonio'daki Juan Espinosa Barreda ancak uçuk bir yerel avukat olan Henry Ben Cline'dan yardım ve nüfuz vaadi almayı başarabilmişti. Aynı zamanda Protestan bir vaiz ve ateşli bir Prohibitionist* olan ve Zapata'nın kazanmasını Meksika'yı kurutsun diye isteyen Cline, vaatle bir kırıntı bile vermezdi.[6] Diğer Meksikalı sürgünler hakkında istihbarat toplamak ve Amerikan siyaseti üzerine bir rapor hazırlamak için Espinosa Barreda'nın ardından San Antonio'ya giden Octavio Paz, ayrıntılı bilgilerle geri dönmüş ancak hiçbir yeni sempatizan veya taraftar yaratamamıştı.[7] Küba'daki Genaro Amezcua ise o vakte kadar tam bir hayal kırıklığı olmuştu. Zapata, Nisan 1916'da onu propaganda yapması, silah ve mühimmat satın alması göreviyle ABD'ye göndermişti. Oysa o bir ay sonra Havana'da şöyle bir görünüp kayboldu ve kendisinden bir daha ancak 1917 ortalarında haber alınana kadar fiilen orada kaldı.[8] Zapata'nın Meksika'daki operasyonlar için işe aldığı diğer ajanlar, mesela "Atl" sıfatıyla Mexico City'deki Zapatista espiyonajını yürüten Carlos M. Peralta veya "Delta" sıfatıyla Puebla City'de casusluk yapan Alfredo Miranda, ekonomik olarak her sıfırı tükettiklerinde malumatı da tükettiler; Miranda hükümetin genel affını hiçbir zaman kabul etmemişti.[9] Tlaltizapán'da –ve Meşrutiyetçiler arasında– yeni kontaklar kurma tavsiyesi adeta yıkıcılık gibi geliyordu.

Ama Magaña'dan gelen bir öneri olması sebebiyle, Zapata kısa sürede buna onay verdi. Magaña'ya güveniyordu; Morelos'un ne bir yerlisi ne de bir yaşayanı olduğu halde, önceki müzakerelerde mahalli çıkarlara asla ihanet etmemişti. Ayrıca, sonunda Obregón gibi adamlarla iş görmek zorunda kalacağını ve bunu da ancak temiz bir vicdanla yapabileceğini de çoktan kavramıştı: Temmuzda, Sonoralı liderin Carranza hükümetine yönelik son eleştirileri onuruna, bunların "Alvaro Obregón şerefine" adıyla yayınlanmasına izin vermişti. Zapata'nın

* Yasakçı; alkol üretim ve satışı aleyhtarı. (ç.n.)

6. Chaverri Matamoros, *La Prensa* içinde, 12, 13 ve 16 Eylül 1935.
7. Zapata'dan Paz'a, 15 Nisan 1916, Archivo de Octavio Paz (bundan böyle AP). Paz'dan Diodoro Arredondo'ya, 21 Aralık 1916, AP. Paz'dan Palafox'a, 15 Ocak 1917, AP.
8. Genaro Amezcua'nın servis kaydı, Nisan 1910'dan Mayıs 1920'ye kadar, AZ, 12: 5.
9. Chaverri Matamoros, *La Prensa* içinde, 16 Eylül 1935.

kararı Morelos devrimini tamamen yeni bir rotaya doğru hareket ettirdi. Kendisi yerel hareketi bir arada tutmaya uğraşarak Tlaltizapán'da kalırken, yetkilisi Magaña, Tochimilco'dan, öteki kamplardan dostlar bulmaya çalışacaktı.[10]

Muhtemel bir yardım kaynağı hiç ellenmeden bırakıldı. Bu, artık plantasyoncuları ihtiva etmeyen ancak aslen 1914'ten itibaren Carranza'ya katılmış eski Leyvacılardan oluşmuş, Mexico City Morelos kolonisiydi. Patricio Leyva, Antonio Sedano, Benito Tajonar, Domingo Diez, Miguel Salinas'ın oğlu León, Manuel Mazari –bu sürgünlerin hepsi, kendi aralarında ağız dalaşına tutuşan ve Zapata'yı hiç onaylamayan ancak kendi doğdukları eyalete hâlâ büyük bir aşkla bağlı ve onu felaketten esirgemek isteyen kimselerdi; hükümette de bağlantıları vardı. Şayet Zapata, Magaña'ya onlardan yardım istemesi talimatını verseydi, pekâlâ yardım edebilirlerdi.[11] Ama tam da Morelos'un yerlisi ve dolayısıyla onun birer rakibi olmaları nedeniyle, Zapata'nın yerel meselelere katılsınlar diye davet edeceği son kişilerdi bunlar. Ayrıca, Carranza'dan lütuf görmek değil, onu başkanlıktan ayrılmaya zorlamak istiyordu.

Magaña, her ne kadar mali ve stratejik olarak hükümetin en amansız hasmı olarak kalsalar da o an için Felicistalardan da geri duruyordu. Zapata'nın Magaña'dan örgütlemesini beklediği devrimci muhalefetin, Felix Díaz ve kafadarlarının New York'ta lanse ettikleri ve Magaña'nın tabi olmak şöyle dursun, herhangi bir yakınlık emaresi göstermekten bile kaçınmaya dikkat ettiği reaksiyoner muhalefetle en ufak bir alakası yoktu. Batı ve Güney Puebla'da Zapatista-Felicista ortak askeri operasyonlarına devam eden Magaña, propaganda da ise bunları daima birer pür Zapatista harekâtı olarak duyurdu.

Ağustos ortasında görüşme önerileri –Villa ve Emilio Vázquez'e– başladı. Zapata, Paz'ın San Antonio'da gözlediği ve "özellikle toprak meselesi"nde ağabeyinden daha güvenilir bulduğu Emilio'ya "tebriklerini" gönderdi. 1912'de yürürlüğe soktukları müphem işbirliğini deneme mahiyetinde yeniden devreye sokarak onu sadece "ortak idealleri" uğruna çalışmaya ve Paz'a yardımcı olmaya devama zorladı. Zapata, Villa'ya karşı daha katiydi. Her ne kadar Villa hükümet için artık askeri bir tehdit olmaktan çıkmışsa da genelde Chihuahua'da potansiyel bir siyasi tehdit olarak kalmaya devam etti; Zapata da onun öngörülen koalisyona katılımını elzem görüyordu. Devrimcilerin birliğini göster-

10. [Genaro Amezcua:] *Mejico Revolucionarto a los pueblos de Europa y America, 1910-1918*, Havana, n.d., 1918?, s. 88-9. Reyes Aviles, *Cartones*, s. 42, 53.
11. Mazari, "Bosquejo" s. 123. Sedano, a.g.e., s. 24-5.

mek için Villa'dan 1 Eylül'de yayınlanmak üzere yeni bir Ulusa Manifesto'ya imza atmasını istedi. Aynı zamanda ona, Washington temsilcisi olarak Emilio Vázquez'i aday gösterip gösteremeyeceğini de sordu.[12]

Bu arada Magaña Puebla'da ulusal kuvvetlerin başındaki General Cesáreo Castro'yla haberleşmeye hazırlanıyordu. Carranza'nın zımnen güvendiği ve onun kendi memleketlisi, yani Coahuilalı olan ama aynı zamanda toprak reformu eğilimleri de bulunan bu şef, Magaña'nın 1914'te Monterrey'de tanıştığı bir "ilkeler devrimcisi"ydi. Magaña'nın araya koyduğu çöpçatan, Atlixco'da üslenmiş bir Puebla yerlisi olan Albay Eduardo Reyes'ti. 1911 ortalarından beri ara ara Morelos'taki devrimci komşularıyla temasta olan Reyes, Magaña'nın kendisini bunun bir yurtseverlik davası olduğuna inandırması üzerine, şimdi onlarla tekrardan müzakereye girmek gibi ölümcül bir riske giriyordu. O ve Magaña, General Castro'yla işlemleri nasıl başlatmak gerektiği konusunda 20 Ağustos'ta yazışmaya başladılar.[13]

Yeni macera daha yola çıkmadan neredeyse bir felaketle sona erdi. Çünkü Magaña son altı haftadır, haziran başında gizli bir görüşmede yeniden Zapatista olma sözü veren Domingo Arenas'ın bu sözü kamuoyu önünde yerine getirmesini beklemiş durmuştu. Gecikmeyle ilgili olarak Magaña ve Ayaquica'dan gelen ısrarlı şikâyetlerin tahrikiyle çeşitli bahaneler öne süren Arenas, en sonunda onlarla isyan beklentileri konusunda yeni bir toplantı istediğini belirten bir not gönderdi. Onları, 30 Ağustos öğle vakti Tochimilco'nun hemen kuzeyinde, Popocatépetl Volkanı yamaçlarındaki küçücük bir mezra olan San Pedro Coaco'da kendisiyle buluşmaya davet etti. Oranın yakınlarında mutabık kalınan zamanda, yanlarında refakatçileri ve emir erleri olduğu halde buluştular. Arenas'ın kendisini ve Magaña'yı ölü veya diri Puebla City'ye götürmeyi planladığını duyan Ayaquica, Arenas'tan zaten fena halde şüpheleniyordu. Ve şimdi bunu açık açık duymuş oldular –Arenas'tan yaptığı af teklifini kabul etmeleri önerisi geldi. Başlayan tartışma öfkeli bir kavgaya dönüştü. Muhafızlar iyi bir ilk atış için etrafta manevra yapmaya başladılar. Derken ateş başladı. Arenas yakın mesafeden yatay olarak doğruca Magaña'ya ateş etti ama ıskaladı. Arenas'ı yumruklamaya başlayan ve onu bir güreş müsabakasındaki gibi çökerten Magaña, sonunda avcı bıçağıyla bu tek kollu, sıska Tlaxcalanlı'nın karnını deşti. Arenas yine de kaçıp gitti. Zapatista muhafızları onu yakalayıp vurduklarında, emir subaylarının arkasından koşmaya

12. Zapata'dan E. Vázquez'e ve Villa'ya, 18 Ağustos 1917, AZ, 29: 13.
13. Eduardo Reyes'in hizmet beyannameleri, 17 Nisan 1919, AZ, 30: 36.

çalışıyordu. Magaña, hemen yola çıkarak olanları Zapata'ya rapor etmek üzere Tlaltizapán'a gitti.[14]

Fakat Ulusal Manifesto beklendiği gibi 1 Eylül'de gözüktü. Üç ana önermesi vardı: Carranza düzmece bir devrimciydi; Cumhuriyet'in gerçek devrimcileri "en somut ifadesini Ayala Planı'nda bulan ilkeler için hâlâ çarpışıyorlardı"; ve yeni rejim, Luis Terrazas, İñigo Noriega, Enrique Creel ve Ignacio de la Torre y Mier gibi latifundiacıların* harabeleri üzerine yükselecekti.[15]

İçlerinde en önemli olanı son önermeydi. Çünkü eski rejimin önde gelen figürleri olan ve adları hiç de tesadüf eseri geçmeyen latifundiacılar, şimdi sürgünde bulundukları New York'tan Felicista hareketine yaptıkları cömert bağışlarla yine muteber şahsiyetler olmuşlardı.[16] Manifesto devrimciler arasında bir tür plebisit işlevi gördü. Onu imzalayanlar kendilerini sırf Carranza'nın sahte devrimci hükümetine karşı değil, Felix Díaz'ın sahte muhalefetine karşı da bağlamış oldular.

Bu çabalar, çarpıcı herhangi bir başarı kazanmadan ama Zapata'nın olağanüstü bir dikkatle sürece bizzat odaklanması sayesinde feci bir yanlışlık da yapılmadan, sonbahar boyunca sürdü. Her ne kadar Palafox, Morelos'a sızan Carrancista casuslarına karşı ucu sonunda Magaña'ya dokunabilecek bir haçlı seferine giriştiyse de onu frenleyen Zapata, Magaña'yı da yeni irtibatlar bulması konusunda yüreklendirdi. Önceki yıl Axochiapan civarındaki köylere toprak dağıtan Carrancista komutanı Vicente Segura'ya ve Laredo, Texas'ta sürgünde bulunan Lucio Blanco'ya başvuru yapılmasını özellikle tavsiye etti.[17] Genç Octavio Magaña'yı Paz'ın yaptıklarını denetlemek üzere gizli bir görevle San Antonio'ya da gönderdi. Ve son olarak güney propagandasını da Havana'daki Amezcua'ya gönderdi ve oranın basınında yayınlattı.[18]

---

14. Ayaquica, *El Hombre Libre* içinde, 3, 5, 8, 12 ve 15 Kasım 1937

* Latifunda: Bazı Latin Amerika ülkelerinde, genelikle toprağında yaşamayan toprak ağalarına ait ve serflerce ekilip biçilen, çok büyük toprak mülkiyeti.

15. Ulusa Manifesto, 1 Eylül 1917, AZ, 29: 13.

16. Liceaga, a.g.e., s. 406, 426. Meksika sürgün siyasetinin coğrafyası ilginçti. En muhafazakar unsurlar Paris'e ve Biarritz'e çekilip, kaybedildiğini aşikâr addettikleri bir davaya ne parasal ne de prestij anlamında bir şey verdiler. Ortada, sanki utandıkları "Yerli" bir ülkeyi yönetme sorumluluğundan da azade olmuşlar gibi bir durum vardı. Yalnızca zengin olanlar ise –científico girişicimcileri– esasen New York'ta iş yapıyorlardı ve en etkileriydiler. Muhtaç avukatlar, politikacılar, gazeteciler ve pis işleri yapanlar, en çok Karayiplere ve Amerika'nın güneybatısındaki Meksikalı cemaatlere yanaştılar. Bu konuda, 1918 ve 1919 için, AGRE, L-E-837: 12'de dağlar gibi bilgi vardır.

17. Belediye yetkililerine genelge, 10 Eylül 1917, AZ, 28: 10: 1. Hainlere karşı kararname, 20 Eylül 1917, a.g.e., 2. Palafox'tan Mendoza'ya, 16 Ekim 1917, AZ, 29: 1. Zapata'dan Magaña'ya, 3 Kasım 1917, a.g.e., *Excelsior*, 13 Eylül 1917.

18. Amezcua, a.g.e., s. 100-2, 106-15, 119-28, 138-47, 151-9.

Karşılık vermekte ağırdan alan Savunma Bakanlığı, güneyde yeni bir hücum düzenledi. Carranza ve danışmanlarının, Puebla'da müzakere hedefleyen Zapatista girişimlerinin daha ince bir stratejiyi mi yoksa teslim olma eğilimini mi temsil ettiğini söylemeleri zordu.[19] Her neyse, reaksiyonları kararı savaşa bırakmak şeklinde oldu. 1916'da olduğu gibi, ulusal taburlar kaçışa mahal vermemek için etraflarını sarıp "son ve kati darbeyi" indiriyorlardı.[20] Harekâtın komutası önce General Castro'ya verildi ama Zapatista'yı bitirme işi kârlı bir hamilikti ve González kısa sürede komutayı yeniden devraldı. Yağınurlar bittikten sonra, siyasi yaşamı uğruna bir ölüm kalım mücadelesine girerek generallerini sahaya sürdü. Böyleyken bile pek azı yerinden kıpırdayabildi. Morelos'un sadece doğu bölgesine doğru ilerlenebildi ve bu da büyük ölçüde, Eufemio Zapata'yı ve Domingo'nun intikamcı kardeşi Cirilo Arenas'ı öldürdükten sonra ulusalcılara katılan, eski Zapatista Sidronio Camacho'nun işiydi. Cuautla civarındaki Zapatista liderlerinin elinde etkili şekilde direnmelerini sağlayacak mühimmat olmadığından, istilacılara ancak taciz ateşi açarak çekildiler. González'in muvazzaf generalleri, ağır bir topçu bombardımanının ardından, 19 Kasım'da Cuautla'ya girdi. İki hafta içinde Jonacatepec ve Zacualpan'ı da almışlardı.[21]

Mexico City'deki Carrancistalar sevinçten bayram etti. González nihayet Morelos'a nihai seferi başlattı ve yakında da eyalete çekidüzen verir diye düşünüyorlardı. Hâlâ hayalini kurdukları eski haciendalarından ellerine geçecek servetin beklentisi, onları özellikle tahrik ediyordu. "Kısa sürede, belki de gelecek hasatta, farklı fabrikalarda... ciddi bir şeker üretimi olacağı yolundaki diri umut" yeni çıkan günlük *Excelsior* gazetesinin sayfalarını süsledi. Muazzam bir başarının arifesinde olduğuna González de inanmıştı. Planının, "şeker kamışı plantasyonlarını" yeniden kurmak olduğunu herkese ilan etti. Kendisi her ne kadar toprak reformuna atıf yapmayı atlamışsa da Tarım Dairesi'nden de herhangi bir itiraz gelmedi; o daire ki tarım bürosunun başında iki aydır Patricio Leyva bulunuyordu.[22]

Ama ulusalcıları ileriye taşıyacak bir ivme yoktu. Sefer durma noktasına gelirken, başkent basını daha haftalar boyu, son darbenin geçen haftaki değil gelecek haftaki operasyonda vurulacağı haberini yana yakıla vermeye devam etti. Camacho, Cuautla çevresindeki denetimini sürdürüyordu ama bir türlü Yautepec'e veya Tlaltizapán'a doğru iler-

19. *Excelsior*, 11 ve 14 Ağustos 1917.
20. A.g.e., 4 Ekim 1917.
21. A.g.e., 2 Eylül ve 24 Kasım 1917.
22. A.g.e., 3 Aralık 1917. *Boletin Oficial de la Secretaria de Fomento, Colonization e Industria*, II, 7 (Ekim 1917), i.

leyemiyordu. Arenas daha bildik bir bölgeye doğru geri çekildi. General Silvestre Mariscal, Guerrero'dan anca yukarıya, Morelos hattına doğru ilerleyebildi; Puente de Ixtla'yı alıp da eyalete nüfuz etmeyi başaramadı. Ne Puebla'daki Castro ne de Mexico Eyaleti'ndeki Salvador González hücumun eşgüdümünü sağlayabildiler.[23]

Magaña, kendi diplomatik faaliyetlerine serinkanlılıkla devam etti. Yaptığı en umut verici müzakereler hâlâ, Castro'yla irtibatı ayarlamak üzere Eduardo Reyes'le olanlardı. Ama birliğin öteki muhtemel üyeleriyle ilişkileri de ihmal etmedi. Aralık başında, o sırada federal bir milletvekili ve ulusal siyasetin de önde gelen bir şahsiyeti olan Alfredo Robles Domínguez'i karşılıklı bir mektup teatisine çekmeyi başardı.[24]

Ay ortasında, gayretinin arkasındaki mantık ansızın açığa çıktı. Coahuila'da bir isyan patlak verdi; çünkü seçimi kaybeden vali adayı yenildiğini kabul etmedi. İçlerinde bir zamanlar güvenilen ulusal komutanların da bulunduğu sözü geçen ama şimdi nefret edilen bazı önemli yerel liderler de bu isyanında ona katıldılar. Hadiseye bulaşanlar arasında, Coahuilan'ın yerlisi olan ve Meksika'ya tekrar gizlice girme fırsatını yakalayan Lucio Blanco gibi sürgünler de vardı. Sempatizan yahut suçortağı olan ulusal birlikler de Veracruz'da kazan kaldırdı.[25] Ayaklanma haberleri, Tlaltizapán ve Tochimilco'daki Zapatista karargâhında bir yazışma fırtınası estirdi. Magaña, San Luis Potosi'deki isyancılara yazdı ve onları "diğer sağlıklı unsurlarla... aynı telden çalarak" birleşmeye zorladı; bunun "ülke devrimcilerinin, o sırada zaten iletişim içinde oldukları büyük çoğunluğunun niyeti olduğu" konusunda teminat verdi. Zapata da hoşnutsuz bir Hidalgo'ya bizzat yazarak onu Coahuila isyancılarıyla yakın işbirliği içinde olmaya teşvik etti. Hadiseleri yakından takip ederek Magaña'ya, özellikle firari Lucio Blanco ve Tlaxcala'daki ulusal komutan Pedro Morales'le temas kurmasını özellikle tavsiyede ve ricada bulundu.[26] Zapatista karargâhından, acilen iki etkileyici manifesto yayınlandı, biri Devrimcilere, biri de Ulus'a. Her ikisinde de birlik çağrısı yapılıyordu. İlkinde öne sürülen teze göre, Coahuila isyanı, Carranza'nın tek başına devrimi bir halk yönetimi olarak son kurumundan yoksun bıraktığını göstermişti. Ayala Planı şimdi artık sadece "kır ahalisinin" sancağıydı; Ülke meselelerinin tümüne yönelik komple bir çözüm seti değil. Akıllı davranıp

23. *La Prensa*, 19, 26 ve 28 Ekim, 23 Kasım, 2 ve 16 Aralık 1933.
24. A. Robles Domínguez'den Magaña'ya, 11 Aralık 1917, AZ, 29: 1.
25. La *Prensa*, 14 Aralık 1933. Maria y Campos, a.g.y., s. 203. Devrimci İstihbarat Servisi, Bülten 5, 3 Ocak 1918, AZ, 29: 8.
26. Magaña'dan S. ve M. Cedillo'ya, 25 Aralık 1917, AZ, 29: 1. Zapata'dan Azuara'ya, 26 Aralık 1917 ve Magaña'ya, n.d. (Aralık sonları 1917?), a.g.e.

geçici başkanlığa kimseyi önermeyen Zapata, kimseyi de karşısına almadı. Başkanın vekâletini, ulusun devrimci liderlerinden oluşan yeni bir cuntadan alacağı sözünü verdi. İkinci belgede ise, karargâh sekreterleri siyasetçilerin son kongre seçimlerindeki resmi suiistimallere dair sabırsızlığıyla ustaca oynuyordu. Burada Carranza söz verdiği reformları asla yerine getirmeyecek kurt bir Porfiriocu olarak çiziliyor ve tekrarlayan karışıklıklardaki kişisel sorumluluğu vurgulanıyordu. Manifesto, "Herkes, asker veya sivil, toplumsal reformcusu ve sade liberal demokratı, sosyalist eylem adamı ve devrimci idealle platonik bir aşk yaşayanı –hepsi, barışı getirecek bir devrimci koalisyonun özlemi içinde" diyordu. "Tek engel" Carranza'ydı.[27]

Bu usta propagandadan esinlenen umutlarsa, çok aşırıydı. Coahuila'daki isyancı generaller askerlerini peşlerinden sürükleyemedi. Veracruz'daki isyan suya düştü. Toluca'da, sadık görevliler, Coahuilalılara destek olmak üzere girişilen tehlikeli bir komployu daha başından engelledi. 1918 Ocak'ının ilk günlerinde tehdit çökertilmiş bulunuyordu. Ülkenin çeşitli yerlerinde, homurdanan politikacılar ve komutanlar tarafından, Carranza yönetimine karşı dağınık protestolar ve şiddetli direniş patlamaları yöneltilmeye devam etti; Guerrero'da General Mariscal'ın isyan bayrağını çekmesine ramak kaldı. Ama hiçbiri ciddi bir harekete dönüşmedi.[28]

Magaña ve Zapata yine de çabalarını ilerlettiler. Magaña, mükemmel espiyonaj sayesinde şimdi artık hükümet içinde yürüyen keskin rekabetin ayrıntılarına ulaştı. Sonoralı Generaller Obregón ve Hill'in hükümetten kritik önemdeki soğumaları, Liberal Meşrutiyetçi Parti'de kızağa çekilmeleri ve Kongre'de muhalif bir çoğunluk oluşturmak için Robles Domínguez gibi sözü geçen sivillerle aynı telden çalmaya başlamaları, Pablo González'in Liberal Meşrutiyetçilerden istifa edip Obregón'un öteki önemli rakipleriyle ortak hareket etmeye sürüklenmesi ve bunların Carranza'ya olan "koşulsuz" bağlılıkları –bütün bunlar kavgacı Magaña'nın meseleyi nasıl dinleyip nasıl ses vermesi gerektiğini en iyi bildiği şeylerdi. Durumu gayet iyi anlayan ve daha da fazlasını isteyen Zapata'ya her şeyi açıkça anlattı. Dolayısıyla Magaña ve Zapata gelecekte vuku bulabilecek hükümet devirmelere garantili bir şekilde yardım edebilmek için Coahuilalı isyancılarla irtibatlarını muhafaza ettiler.[29]

27. Cumhuriyet'in Devrimcilerine ve Halka, 27 Aralık 1917, a.g.e.
28. *La Prensa*, 6 Ocak 1934. Zapata'dan Magaña'ya, 18 Ocak 1918, AZ, 29: 8. *Excelsior*, 20-30 Ocak 1918. Braderman, a.g.e., s. 167-9.
29. Magaña'dan Francisco Coss'a, 14 Ocak 1918 ve Zapata'ya, 19, 20 ve 23 Ocak 1918; Zapata'dan Magaña'ya, 26 Ocak 1918 ve Luis Gutierrez, Jesús Dávila Sánchez ve Coss'a, 28 Ocak 1918, AZ, 29: 8.

Aynı sıralarda Magaña, Zapatistaların ateşkes koşullarını Carranza'ya bizzat takdim etmek için bir başka manevra ile meşguldü. Castro'yu ve Savaş Bakanlığı müsteşarını işleyerek şubat ayı itibarıyla tekliflerini Başkan'ın önüne koydu. Zapatistalar, "barışa yönelik herhangi bir eyleme geçici bir temel" olarak, halihazırdaki cephede bir ateşkes yapılmasını, civar ulusal topraklardaki köy ve kasabaların sivilleri için de teminat sözü verilmesini istiyorlardı. Karşılığında, kendileri de ulusal kuvvetlere saldırmamaya ve sınırlarından içeri giren tüccarları ve barış amaçlıları korumaya ant içeceklerdi. "Güney"de normal düzenin yeniden ihyasını, bu anlaşma zemini üzerinde iyi niyetle müzakere edebilirlerdi. Carranza'ya verilen memorandumun her satırından, Zapatista ordusuna dokunulmayacağı ve Morelos'un denetiminde kalacağı iması akıyordu. Kısacası, eğer Carranza eyaletin yerlisi olan devrimcilerin meşruiyetini tanırsa, onlar da onun hükümetini tanıyacaklardı.[30] Magaña'nın önerdiği anlaşma, fiiliyatta Carranza'nın daha önce Domingo Arenas'la üzerinde hemfikir olduğu şeydi. Ancak Başkan için Arenas, başa çıkması kolay, sadece yerelde mevki sahibi ikincil bir liderken Zapata, Meksika'nın gelişmesi konusunda ülkeyi karıştıran davranış ve umutları temsil eden, adı çıkmış ve Carranza'nın yoldan da çıktığına inandığı bir şahsiyetti. Ona göre Zapata'yı tanımak demek, "halkı uzlaştırabilecek" reformlar ihtimalini itiraf etmek demekti. Carranza, birkaç hafta sonra "Ben hiçbir zaman devrimci olmadım, şimdi de değilim, gelecekte de olmayacağım" açıklamasını yaptı. "Ben ateşli bir Meşrutiyetçiyim ve anayasal düzeni yeniden tesis etmekle gurur duyuyorum. Yapılacak her şey yapılmıştır".[31] Magaña'nın teklifini reddetmedi; görünen o ki cevap vermeye bile tenezzül etmedi.

Zapatistaların müttefik arayışı, şubatta yeni ve vahim bir aciliyet kazandı. Topraklarındaki tuhaf bir ziyaretçiden söz eden raporlar, Zapata ve Magaña'yı tedirgin etmeye başlamıştı; söz konusu ziyaretçi, sonradan teosofi ve arkeolojiye merak sarmış Amerikalı kodaman William E. Gates'ti. Gates, Meksika'da resmi olarak araştırma yapıyor ama aslında halihazırdaki Meksika siyaseti hakkında malzeme topluyordu. Esrarengiz bir biçimde Meksika'yı iyi tanıyordu. Johns Hopkins'ten (sınıfının sonuncusu olarak, 86'da) mezun olduktan ve Cleveland iş dünyasında rezil olup inzivaya çekildikten sonra, Madame Blavatsky'nin *Secret Doctrine*'ini* keşfetmiş ve "antik Amerika'nın gizemlerine" gömülmüştü. Şahsen, muazzam bir servet biriktirir ve

30. Savaş ve donanma müsteşarına memorandum, Şubat (n.d.) 1918, AZ, 30: 36.
31. *Evolution*, 30 Mart 1918, Braderman'da zikredilmiştir, a.g.e., s. 166.
* Gizli Doktrin. (ç.n.)

ezoterik bir kütüphane sahibi olurken, Maya hiyerogliflerine ve tarihine merak sardı. 1910'a doğru, kırklarının sonlarına gelmiş bekâr bir erkek olarak kendini tamamen araştırmalarına hasredebilmek için Cleveland'ı terk edip San Diego dışındaki canlı bir teosofi cemaatine katıldı ve burada, sonunda gerçek bir Hopkinsli olup çıktı; teozofların Antikite Okulu'nda Amerikan arkeolojisi ve dilbilim profesörlüğüne yükselerek Harvard Peabody Müzesi bülteninde Mayalara dair bir makale yayımladı, Cenevre'deki antropoloji kongresine dil kavramları üzerine bir bildiri sundu, San Diego Müzesi'nin kurulmasına yardımcı oldu, bu arada barış için dua etti ve 1916'da bir diğer Hopkinsli olan Wilson için oy kulandı. 1917'de Gates de uluslararası meselelere balıklama daldı. Santa Monica'da, Morelos'taki Kurtuluş Ordusu Yardımlaşma Kolonisi eski mensubu ve kendisi gibi olgunlaşmış Güney Californialı bir seyyah, ayrıca bir de Latince üstadı olan, H. L. Hall'a, modern Meksika'nın gizemlerini çözmeye nasıl can attığını itiraf etti. Ona göre bu, başkalarının işine burnunu sokmak değil, ülkesine ve ülkesinin komşusuna hizmet etmekti. Daha sonra ısrarla iddia ettiği gibi, "çıkar peşinde değildi, ki kendisinin hiçbir çıkarı yoktu, Yerlilere olan ilgisi" ve onlarla ilgili hakikatleri "idarenin emrine hazır etmenin zorunlu görevi olduğunu [hissetmesi]" nedeniyle bu görevi yapıyordu. Haziran 1917'de, on yıl öncesinden Cleveland'da İlerici bir şehir savcısı olarak tanıdığı Savaş Bakanı Newton D. Baker'a (Hopkins, 92) mektup yazarak ona seyahati hakkında bilgi verdi. Bir ay sonra "Carranza'ya meyletmiş olarak" Yucatan'a vardı.[32] Carranzacı valinin eyaleti nasıl yönettiğini görünce öfkeden gözü döndü. Valinin pratikte bir "Bolşevist", "Meksika I.W.W."sinin* patronu olduğuna hükmeden teozof, Carranza'dan nefret etmeye ve aleyhinde kanıt toplamaya başladı. Otuz iki yıldır ilk kez olmak üzere sınıf sekreterine kariyeri hakkında bir not yazarak, Ulusal Müze'de onursal profesör olduğu Mexico City'de İngiliz elçisiyle konuştu ve ondan Zapata'yla görüşmesi tavsiyesini aldı.[33] Böylece, bütün o kibri ve haddini bilmezliği

32. Gates üzerine, bkz. *The Johns Hopkins University Register*, 1885-6'lar ile 1909-10 boyunca; Emmett A. Greenwalt, *The Point Loma Community in California, 1897-1942. A Theosophical Experimnent*, Berkeley, 1955, s. 119-20; J. McKeen Cattell, *Leaders in Education. A Biographical Directory*, New York, 1932, s. 344; ve William Gates, "The Four Governments of Mexico. Creole, Mestizo, or Indian?" *World's Work*, Şubat 1919, s. 385. Bkz. ayrıca ABD Senatosu'ndaki Baker'la mektuplaşması: *Investigation of Mexican Affairs. Report and Hearings before a subcommittee of the Committee on Foreign Relations*, 66 Kong., 1 Oturum, 2 Cilt, Washington, 1920, I, 310-28 ve *The New York Evening Post*'ta Hall ile olan mektuplaşması, 5 Ağustos 1919.

* Industrial Workers of the World'ün (Dünya Sanayi İşçileri) kısaltması. (ç.n.)

33. *The Johns Hopkins Alumni Magazine*, VI, 3 (Mart 1918), 292.

içinde, 1918'in Şubat ayı başında Magaña'yı görmeye Tochimilco'ya geldi. Orada, mükemmel bir İspanyolca'yla konuştu. Ve Magaña da onun –koyu bir Wilsoncu, ABD Savaş Bakanı'nın yakın bir arkadaşı ve bir üniversite profesör olarak– şişirilmiş sözlerine güvendi. Washington'da Zapatistalar namına konuşma yapma teklifini Magaña bu yüzden minnettarlıkla karşıladı ve onu Tlaltizapán'a gönderdi.[34] Orada Zapata'ya acı haberler veren Gates, Cihan Harbi bittiğinde, ki kısa süre bitecekti ve Carranza düştüğünde, ki kendisinin bu konuda en ufak bir kuşkusu yoktu, ABD'nin Meksika'da daha fazla çatışmaya göz yummayacağını söyledi.

Her ne kadar durumdan vazife çıkarmış ve samimi olsa da Gates hiçbir şekilde bir diplomat değildi. Meksika'daki ABD politikasını anlatmak üzere düzenlediği bir protokolde, Zapata ve diğer devrimcilere bir seçenek sundu: Savaş bitmeden, kendi aralarında bir birlik kurmaya çalışmak. Bu birliği beceremeyecek olurlarsa, o durumda "insanlık namına, Meksika'nın kendi kendini tahrip etmesine izin verilemeyeceğini" ilan etti. Bir askeri operasyon "seçeneğinin önüne geçmesi" için Wilson'a destek çıkacağına dair abartılı sözler verdi. Ama Zapata'yı da uyardı: "Meksika'nın, kendi selameti için, müdahaleyi kaçınılmaz kılmayacağını görmelisiniz".

Zapata, Gates'in raporuna inandı. Ve 1914, 1916 fiili müdahalelerinin aksine, tek başına bu uyarı onu korkuttu. Evvelce, doğru veya yanlış, gringoların manevralarına öylesine alakasız (1914) veya öylesine doğrudan Carranza yanlısı (1916) şeyler olarak bakardı ki bunlar onun güney stratejisinde hiçbir değişiklik gerektirmezdi. Oysa şimdi, Amerikalı profesörün ortaya attığı tehdit öylesine can acıtıcıydı ki lafını etmesine bile izin veremezdi. Gates, "Meksika, kendi kendini mahvedecek bir yolda devam etmemelidir" sözleriyle protokol okumasını bitirmeye çalışıyordu ki Zapata onu susturdu. "Bunu işitmiş dahi olmayayım" dedi.[35] Ama Amerikalının dışavurduğu ölümcül cömertliğin püf noktasını kavramıştı: Birlik olma yolundaki çabalarını iki katına çıkarması gerekecekti. Kendisi ve ülkedeki diğer isyancılarla muhalifler, en kısa sürede örgütlenmedikleri takdirde, kendilerini bekleyen iki tüyler ürpertici tehlike vardı. Ya taraftarlarını, kapıda bekleyen Amerikan tehdidini arkasına alıp tüm hizipleri birleştirmekte kullanacak olan Carranza'ya kaptıracaklardı; yahut da eğer Carranza düşerse, kendi karışıklıkları ve düzensizliklerinin bedelini ödeyecek, ülkenin

34. Magaña'dan Zapata'ya, 2 Şubat 1918, AZ, 29: 2.
35. Gates, *World's Work* içinde, Nisan 1919, s. 661-2.

egemenliğini, velev ki geçici olsun, ABD'ye vereceklerdi. Zapata için her iki seçenek de tiksinti vericiydi ve sonuçta vatana ihanetti. Güneye doğru yoluna devam eden Gates, oradaki isyancılarla görüşmek üzere Oaxaca'ya geldi; artık bir diğer sorumluluk, "ulusal adap" konusunda da hassasiyet gösteren Zapata, Morelos'ta kaldı.

8 Şubat'ta, Tlaltizapán'dan Kurtuluş Ordusu şef ve subaylarına hitaben bir sirküler yayınlandı. Sirküler, zafer yakındır diyen bir giriş ritüelinden sonra, "tüm devrimci unsurların birliği, barışın temeli ve ideallerimizin acil ve tam zaferinin zorunlu koşulu olduğundan, bundan böyle iyi birer companero gibi bize yardım etmek üzere Carranza ordusundan firar eden her asker, şu andan itibaren Zapatista kuvvetlerinin her türlü güvencesi altında olmaya hak kazanmıştır" diye ilan ediyordu. İki gün sonra, Zapata, diğer eyaletlerdeki asker kaçaklarıyla ilgilenmesi için iki yıldır ilk kez bir özel elçi atadı. Elçi oralardaki devrimcilerin "kıstas ve faaliyetlerini" birleştirmek üzere Guanajuato ve Zacatecas'a gidecekti. 14 Şubat'ta Havana'da bulunan Amezcua'yla düzenli bir yazışma başlattı ve ay sonunda "halen 'Meşrutiyetçi' saflarda hizmet eden veya hizmet etmiş ve Devrim altında birleşmek istemiş veya isteyen tüm şef ve subaylarla görüşme yetkisini" Magaña'ya verdi.[36]

Zapatistaların birlik çağrısında kısa süre içinde yeni bazı ayrıntılar kendini gösterdi. Mart ortasında yayınlanan Cumhuriyet'in Devrimcileri'ne başlıklı önemli bildirgede Ayala Planı'nın sözü dahi edilmiyordu. Feryat, sadece bir araya gelmek içindi, hiçbir ihtiyaç birlikten "daha zaruri" gözükmüyordu. Zapata, "bu kez daha resmi ve daha kati yeni bir davet" yaparak, devrimcilerden genelde "aralarındaki küçük farklılıkları bir kenara bırakmalarını ve toplanıp meseleleri tartışarak fikir birliğine varmalarını" istedi. Aynı gün genel merkez fabrikalarda ve maden ocaklarında dağıtılmak üzere yeni bir manifesto yayınladı. "Şehirlerdeki kardeşleri, Carranza'ya karşı mücadelelerinde tarlalardaki kardeşleriyle" birleşmeye davet eden bu çağrıda, "Ayala Planı'nda da taahhüt edilen ilkelerimizin zaferi" şeklinde geçen son bir atıf vardı –ama işçilerin bu ilkeleri kabul etmesi yönünde herhangi bir talep yoktu. İki manifesto birden yayınlamak aksi halde sıcak bakacak liderlerden fazla aleni bir talep olmuşcasına, genel merkez Senor Blank'e bir de resmi mektup da gönderdi ve Zapata'nın Başkan'ı alaşağı etmek üzere şahsi işbirliği davetini iletti. O vakit beraberce zafer kazanmış

36. Liderlere ve Subaylara Genelge, 8 Şubat 1918, AZ, 29: 2. Zapata'dan Albino Guerrero'ya, 10 Şubat ve Magaña'ya, 25 Şubat 1918, a.g.e. Zapata'dan Amezcua'ya, 14 Şubat 1918, AZ, 12: 5.

olarak, toprak reformunu kurumlaştırma, proletaryayı kurtarma vb görevlerini yerine getirirlerdi. Ayala Planı'na yine hiçbir atıf yoktu. Zapata, 24 Mart'ta Kurtuluş Ordusu'nun, Carranza ordusuna ister yeni katılmış olsun isterse başından beri hizmet etsinler, tüm firarileri rütbelerini muhafaza ederek ordusuna kabul edeceğini ilan eden bir kararname imzaladı.[37]

Bu yeni acil ittifak eğilimi, halen en renkli ve en geniş tabanlı isyanı sürdüren Felicistalara da hitap etmek durumundaydı. Don Felix'e muhtelif ama aktif şekillerde yoldaşlık eden şefler arasında, Tampico petrol sahasını kontrol edip Amerikan ve İngiliz şirketlerinden büyük servetler koparan Manuel Peláez; San Luis Potosi'den Joaquín Jiménez Castro ve Cedillo kardeşler; Nuevo León ve Tamaulipas'tan Juan Andrew Almazán; Michoacán'dan José Ines Chávez García; Veracruz ve Puebla'dan Marcelo Caraveo, Pedro Gabay, Roberto Cejudo, Constantino Galán ve Higinio Aguilar; Oaxaca'dan José Inés Dávila ve Guillermo Meixueiro; Chiapas'tan Alberto Pineda vardı.[38] Ama işte tam da bu gücünden dolayı Felicismo ile anlaşmak zordu. Zapatistalar Felicistalarla anlaşarak, onları devrimci muhalefete kazanmış gibi görünebilirdi ama aynı zamanda kendileri gerici muhalefet saflarına kaymış da olabilirlerdi. Felixçilerle Puebla'da askeri bakımdan işbirliği yapmak zorunda olan Magaña, onlarla herhangi bir yerde varılacak siyasi anlaşmaya karşı Zapata'yı uyardı. Onlarla ittifak yapmak, suçortağı olmak demekti; bu da güneyin davasını mahvederdi. Ama Zapata burada da o kadar endişeli değildi. Gerçi o da Felicistalarla resmi bir yakınlık istemiyordu ama onlarla daha sıkı bir askeri bağlantının sağlayabileceği stratejik imkânlara değer veriyor ve artık Felicistaları da içine alan devrimci bir birliğin uluslararası etkilerinin kıymetini biliyordu. Magaña'ya cevabı, bırak, temsilcilerimiz müzakere etsin şeklinde oldu; sadece yetkileri sınırlanacak, çok ileri giderlerse tanınmayacaklardı.[39]

Felicistalarla anlaşmanın cazip tarafları nisanda iyice ayan beyan oldu. O ay hükümete karşı dört sarsıcı isyan patlak verdi. İsyancılar, Puebla ve Tlaxcala'da Cirilo Arenas, Tamaulipas'ta Luis Caballero, Tlaxcala'da Pedro Morales'in ve Guerrero'da da Silvestre Mariscal'in birlikleriydi. Her isyanın kendine has kökenleri olmakla birlikte, dördü de üç aşağı beş yukarı Felicista idi. Onları yakından inceleyen Ma-

37. Cumhuriyet'in Devrimcilerine ve Cumhuriyet'in İşçilerine,
38. Liceaga, a.g.e., s. 420-1, 430-8, 456-7. E. David Cronon (Der.), *The Cabinet Diaries of Joséphus Daniels, 1913-1921*, Lincoln, 1963, s. 214.
39. Magaña'dan Zapata'ya, 11 Nisan 1918 ve Zapata'dan Magaña'ya, n.d. (Nisan ortası, 1918?), AZ, 29: 3.

gaña, yorumlarını Zapata'ya gönderdi.[40] Bu ayaklanmalardan nasıl faydalanmalıydı? Zapatistalar, Morales ve Arenas'ın bölgelerinde, halk nezdindeki nüfuzlarını hemen devreye sokabildi; Nahuatl'daki sekreterler ise tüm Zapatista devriminin tek "Yerli" perdesinde Tlaxcalan ve Puebla köylerinde dağıtılacak manifestolar hazırlayarak, Carranza'yı hiçe sayan mahalli liderleri kutladı ve tazelenmiş bir bağlılıkla Zapata safına geçmeye çağırdı.[41] Ancak Tamaulipas ve Guerrero ayaklanmalarını Zapatista amaçları uğruna dizginlemek, oranın çoktan Don Felix'e meyletmiş liderleriyle anlaşmayı gerektirecekti.

Zapata, şüphelerine rağmen, sonunda başlıca Felicista kamplarını ziyaret edecek bir elçi atadı. Seçimini Soto y Gama'nın arkadaşı ve genel merkezin 1914'ten beri güvenilir ast sekreteri olan Reynaido Lecona'dan yana yaptı. Lecona, yanında mart manifestoları ve kararnamesi, diğer propaganda malzemeleri ve delegelerin "bir bayrak altında" birleşecekleri bir plan üstünde çalışmaları için Morelos'ta toplanacak genel bir cuntaya özel davetiyeler olduğu halde, nisan sonunda doğuya doğru yola çıktı.

Zapata, aynı ruhla 25 Nisan'da Tlaltizapán'da dikkate değer bir belge daha imzaladı. Bu yeni Meksika Halkına Manifesto, tam bir sevilen-temsilci şaheseriydi. Yazarı, tüm şeytanlığını arıtıp en tatlı siyasi cümlelere dönüştürmüş olan Conrado Díaz Soto y Gama idi. "Devrim Nereye Gidiyor? Elinde silah, yerinden doğrulan insanların evlatları kendileri için ne öneriyor?" diye soruyordu Gama. Cevap, genelde kabul edilen devrimci amaçların yumuşak bir tekrarıydı –"topraklarını ve böylelikle hürriyetini geri vererek, oranın yerli ırkını rehinelikten çıkarmak; tarlalardaki emekçileri, yani *hacienda*'ların halihazırdaki kölelerini, küçük birer mülk sahibi yaparak, kaderini elinde tutan, özgür insanlara dönüştürmek; şehirlerdeki işçileri kapitalist sömürüye karşı koruyarak, onların iktisadi, entelektüel ve manevi yaşam koşullarını iyileştirmek; diktatörlüğü yıkmak ve Meksika halkına mebzul miktarda ve etkili siyasi hürriyetleri kazandırmak". Bunun için önerdiği araçlar daha da yumuşaktı –"ayrıntı noktalarını saptamak, her sorunun ehven çözümünü bulmak ve belli bölgelerin özel koşullarını ya da muayyen sakin topluluklarının kendine özgü gereksinimlerini unutmamak için, ülkedeki bütün devrimcilerin muvafakatine dayanmak ve her birinin fikriyatını bilmek lazım gelir". Nazik Conrado,

40. Magaña'dan Zapata'ya, 27 Nisan 1918 ve Devrimci İstihbarat Servisi'ne, Bülten 1, 28 Nisan 1918, a.g.e.
41. Arenas'ın harekât bölgesindeki Pueblolara Manifesto ve Arenas Bölüğünün Lider, Subay ve Askerlerine Manifesto, 27 Nisan 1918, a.g.e.

"yeni bir dışlayıcı hizbin ya da massedici kişiliklerin" devrimci hareketi egemenliği altına almasını önlemek için, "uygulaması kolay ve basit şu işlemi" öneriyordu: "Devrimci güçler, Cumhuriyet'in başkentini işgal ettiğinde, hizip veya bayrak farkı gözetilmeksizin, ülkenin her yerinden gelen şeflerin katıldığı bir cunta teşkil edilecek. ... ulusun sesi kendini bu cuntada duyuracak... Geçici hükümet kurulur kurulmaz, Kongre, genel iradenin hakiki ve özgün organı olarak, ulusal sorunları vicdanına dayanarak çözecek".

Conrado, Zapatistaların yeni siyasi pozisyonunu sadece ayrıntılarda ele veriyordu. Önce "reaksiyonun tuzak ve entrikalarını" kaydederek ama yeni 1917 Anayasası'nı yerin dibine batırmaları ve eski 1857 şartını göklere çıkarmaları atlayarak, Zapatistaları Felicistalardan ayırdı ama boşamadı. Carranza'nın şahsını yerin dibine batırıp, tüm "onurlu" devrimcilerin taleplerini haklı bularak, hatta ondan nefret etseler bile o anda Carranza'ya hizmet edenlere selam çakarak, Zapatistalarla müzmin muhalifler arasında, evlilik sözü etmeden bir kaçamağı teşvik etti. Ayala Planı'na, hatta "Güney"e atıf yapmayı yine ihmal edip, hep tek bir vücutmuş gibi "Devrim"den bahsederek; ancak "belli bölgeler"in ve "muayyen gruplar"ın "özel gereksinimleri"ni dilinden düşürmeyip, toprak reformunu her seferinde birincil devrimci amaç olarak öne sürerek, hükümetin Morelos'ta tanınması için Zapata ve liderlerince tanınması gerektiğine işaret etti. Bu, Zapatista heyetinin 1915 Konvansiyonu'ndaki saldırgan nutuklarından bambaşka bir çığlıktı; hele 1914 yazında Palafox'un Carranzacı temsilcilere üsteleyip durduğu taleplerle hiç mi hiç alakası yoktu.

Aslında, ulusal terimlerle bu, Ayala Planı'nın kendisinin feshiyle aynı kapıya çıkıyordu. Kısmen de Zapata'nın henüz kendi eylemliliğini Cumhuriyet'in tamamını kapsayacak bir toplumsal reformun ateşleyicisi olarak tanımlamadığı, hâlâ mahkemelerde hak arayan bir yerel adalet hareketi olarak baktığı, Eylül 1911 tavrına bir dönüştü. Artık hemen hemen yedi feci yıl boyunca uğruna dövüştüğü plandan kalan tek iz, manifestonun sonundaki slogandı –"Reform, Hürriyet, Adalet ve Hukuk". Zapata, üstüne titrediği bir yerdeki insanların bu haklardan istifadesini ve barışı teminat altına alabilmek ve ülkesinin çok korktuğu bir dış müdahaleye karşı hazırlanmasına yardımcı olabilmek için, kendi bağımsızlığından feragat edip "uyum ve kardeşlik için... çalışmaya" hazır olduğunu ilan etmişti.[42] Bundan sonraki hiçbir ulusal bildiride, kendinin o eski Ayala Planı'nından bahsetmedi.

42. Meksika Halkına Manifesto, 25 Nisan 1918, a.g.e.

Manifesto, Tlaltizapán'dan Tochimilco'ya gönderildi ve orada, Ayaquica ile konuk Felicista lideri Caraveo tarafından imzalandıktan sonra, nüshaları Magaña'nın görevlendirdiği ajanlarca Mexico City'ye ve doğu ve kuzeydoğudaki Felicista bölgelerine götürüldü. Morelos devrimini ulusal harekete yeniden katmak için 1911'en beri harcanan çabaların en ciddisi, böylece seyrine başlamış oldu. Yönün ve hızın dolaysız kontrolü Tochimilco'da olduğu için, Zapata buradaki kargâhın örgütlenmesine sıra dışı bir ilgi gösterdi. Biraz canı sıkılan Magaña, şefine bürosunu en düzgün bir şekilde işler tutacağı konusunda güvence verdi.[43] Ama Zapata, diplomatik meselelere en az geçmişte köy topraklarının iadesine yoğunlaştırdığı kadar yoğun bir dikkatle odaklanmaya devam etti.

Tlaltizapán'da yerel hayhuy hâlâ sorun oluyordu. González'in bir yıl önce Morelos'u terk ederken geride bıraktığı sefalet nedeniyle, köylüler 1918 başında pek yetersiz bir hasat yapabilmişti. Gates'in eyalette gördüğü katışıksız yoksulluk ve yıkım, ona savaşın bitirdiği Belçika'yı hatırlatmıştı –"küçük çapta bir Rheims, Ypres ve St. Quentin".[44] Ve şimdi yağmurlar başlarken, köylüler büyük bir kıskançlıkla bir sonraki hasat için ektikleri tohumlara nöbetçilik ediyorlardı. Zapata onları askeri zoralımlardan korumaya çalıştı.[45] Ama bu gibi zor zamanlarda yerden biten hırsızlar ve haydutlarla köylülerin bizzat dövüşmesi gerekti. Devrimci İdealleri Savunma Dernekleri'ndeki tecrübelerinden dolayı hakları konusunda sıkı birer militan kesilmiş olan köylüler, öz-savunma için örgütlenip silahlanarak, aralarında pek de fark gözetmeden bütün mütecavizleri kovdular. Kaçınılmaz olarak bazı yanlışlıklar da yapıldı. Morelos'un kendisinin de bunlarda payı olduysa da en vahimi, nisan sonlarında, Tochimilco'nun güneyinde, yakınlarda dernek seçimlerinin yapıldığı Puebla'da meydana geldi.[46] Ekim-dikim işleri sırasında yaşadıkları şantaj ve eziyetler canlarına tak etmiş olan Amecac pueblosunun bekçileri, Felicista müttefiki bir Caraveo bölüğüne ateş açtı. Tam olarak ne olduğuna dair sonraki hikâyeler farklıydı. Amecacanlar, kendi açılarından, zorla içeri giren birliklere komuta eden subayın kendilerinden istediği yiyecekleri ve otları vermeyi reddettiklerinde, askerlerine belediye binalarındaki depolara el koyma emri verdiğini iddia ettiler. Dediklerine göre, bunun

43. Zapata'dan Magaña'ya, 2 Mayıs 1918 ve Magaña'dan Zapata'ya, 4 Mayıs 1918, AZ, 27: 15.
44. Gates, *World's Work* içinde, Nisan 1919, s. 657.
45. Puebloların Haklarına Dair Kararname, 5 Mart 1918, AZ, 29: 4.
46. Dromundo, *Biografía*, s. 168. Alpanocan ve Tepanapa yerellerinden Tochimilco merkeze raporlar, 13 ve 29 Nisan 1918, AZ, 29: 3.

üzerine mahalli yetkililer kendilerini savunmuşlardı; karşılıklı ateş açılmış, her iki taraftan da ölenler olmuş ve Felicistalar enselerinde köylülerin soluğunu hissederek kaçmışlardı. Öte yandan talihsiz subaysa, adamlarıyla beraber barışçıl bir şekilde Amecac'a vardıklarında, "Şimdi sadece bir ikisi gelmişken şunların işlerini bitirelim" gibi konuşmalar duyduğunu iddia ediyordu. Anlattığına göre, belediye memuruyla akşam yemeği yerken silah sesleri işitmiş ve dışarı koştuğunda, köylülerin adamlarını öldürdüğünü görmüştü. Kaç adamını kaybettiğini bilemiyordu.[47]

Hangisi doğru söylerse söylesin, skandal Zapata'yı mahcup etti. Amecac sorumlusu Ayaquica, sıkı bir soruşturma için köyün tüm nüfusunun Tlaltizapán'a sevkini istedi. Mağdur olan birliklerin, aslen Chihuahualı olan Caraveo gibi, oranın yerlisi olmadıklarını kabul ediyordu ama bugün dışarıdan gelenlere direnen köylü, "yarın aynı şeyi bizim kuvvetlerimize yapar" diye de uyarıyordu. Bir başka öfkeli lider tüm köylülerin silahsızlandırılmasını istedi "çünkü kendi çıkarlarını savunmaları için silah taşıma izni aldıkları takdirde, [bize karşı] suç işlerler"di.[48] Zapata arayı yumuşatmaya çalıştı; Caraveo'yu Guerrero'da bir göreve yolladı, karargâhlara şüpheli pueblolların yalnızca "en güvenilir vatandaşlarını" çağırdı, Magaña'dan vakayı Tochimilco civarında tırmandırmamaya çalışmasını istedi. Ancak mağdur köylülerle ilişkileri düzeltmek için günler boyu, Caraveo'yu intikam almadan Guerrero'ya gönderebilmek için ise üç haftadan fazla dil dökmesi gerekti.[49] Çatışmadan iki buçuk ay sonra, başlatmış olduğu ihtilafta henüz hâlâ karar vermesi gereken Zapata, köylülerin ancak ruhsatlı olmak kaydıyla silah taşımaya ve kendilerini ya da Ayala Planı'nı savunmaya hakları olduğunu teyit etti. Bundan altı hafta sonra ise kendi bölgesindeki dik kafalı pueblolara yaptığı "yurtseverce çağrı"da, onların "kötü insanlara ve kötü devrimcilere" karşı savunma amaçlı silah taşıma haklarını bir kez daha teyit etti.[50]

Tlaltizapán'daki genel karargâhın kendisinde de ağır bir rahatsızlık vardı. Manuel Palafox'un azli aynı derecede önemliydi. Dış politika, bir önceki yıl Zapata'nın ana iştigal alanı olduğundan, Palafox şefi nezdindeki etkisini yitirmişti. Daha kötüsü, onun saygısını da kaybet-

47. Magaña'dan Zapata'ya, 2 Mayıs 1918, AZ, 27: 15.
48. Ayaquica'dan Zapata'ya, 2 Mayıs 1918 ve T. Cortes Cabrera'dan Magaña'ya, 1 Mayıs 1918, a.g.e.
49. Magaña'dan Caraveo'ya, 4 Mayıs 1918 ve Zapata'ya, 5 Mayıs 1918 ve Zapata'dan Magaña'ya, 7, 16 ve 23 Mayıs 1918, a.g.e.
50. Belediye yetkililerine genelge, 16 Temmuz 1918, AZ, 30: 23. Sözde Carranza Hükümeti Tarafından Aldatılan Tüm Pueblolara Yurtsever Sesleniş, 22 Ağustos 1918, AZ, 27: 9.

mişti. Bunun tek nedeni, Palafox'un hırçın tabiatı ve Zapata'nın şimdi iş görmek istediği öbür kamplardaki adamları bizzat aşağılaması yüzünden, uzlaşma girişimlerinde işe yaramaması değildi; geçmişe bakıldığında, Zapatistaların şu an içinde bulunduğu zor durumunun da sorumlusuymuş gibi gözüküyordu –1914'te talihsiz bir şekilde Villa'ya bulaşmalarından, Meşrutiyetçi partideki değerli şeflerle arayı açmalarından ve devrimci hareketteki en uzlaşmaz grup olarak kazandıkları daimi ünden dolayı onu suçlayabilirlerdi. Gates, Palafox'un Tlaltizapán'daki aykırı rolünü şubatta fark etmiş ve gözlemini "Konu siyaset ve Meksika'ya ait veya uluslararası meselelerse, Palafox ortalarda yoktu –başka işlerle dışarıda oluyordu. Ama eğer konu, tapular, ürünler, sulamaysa, oradaydı" şeklinde özetlemişti. Amerikalının Palafox'un rütbesinin indirilmesi konusunu açması üzerine, Zapata konuğunun tahminlerini doğruladı. Ortada kalan Palafox kendini oburca yerel reformların idaresine verdi. Gates, daha sonraları, geldiğinde, "Palafox'un bütün sulama operasyonlarını, tarımsal kredi bankalarını, çiftçilere ekim-dikim işlerinin belli aşamalarında avans ödeme yapışlarını, ürünün pazarlanması ve borçların ödenmesini garanti altına alışlarını, bunların hepsinin çiftçileri ekonomik bağımsızlığa alıştırmak üzere tasarlandığını sayıp dökmesi karşısında, yemeğe bile oturamadığını" hatırlayacak ve "O konuşurken yemek soğudu" diyecekti. Gates'in reformları "bizdeki en modern çizgilerle aynı anlayışta" diye nazikçe övmesi üzerine de patetik bir hazla Soto y Gama'ya dönüp "Senyor bunun dünyadaki en iyi sistem olduğunu söylüyor" diye kasılmıştı. Artık hiçbir şey onu, Ayala Planı'nı fiilen kendisinin kaleme aldığını söylemekten alıkoyamazdı. Palafox bahar süresince falso yaptı. Öyle anlaşılıyor ki yoldaşlarından şüpheye düşerek boşboğazlığa başlamış ve karargâhta bir nefret nesnesi haline gelmişti. Zapata az kalsın onu kurşuna dizdiriyordu. Ancak Magaña'nın, Montaño'dan sonra ikinci bir infazın fazla olacağı ikazı üzerine insafa gelerek bu mahvolmuş küçük adamı, "kendisinin uygun bulduğu hizmetleri sunması için" Tochimilco'daki Magaña'nın yanına gönderdi.[51]

Yine de hiçbir mevzi *imbroglio* Zapata'yı yeni dostlar kazanma ve bir birlik kurma üzerinde yoğunlaşmaktan alıkoyamazdı. Amecac ve Palafox krizlerinden geçerken, Magaña'yla beraber hangi asileri birliklerine davet edip hangi sürgünleri devrimci harekete geri çağıracaklarını, muhalefetteki hangi federal adayları destekleyeceklerini

51. Gates, *World's Work* içinde, Nisan 1919, s. 658, 660. Zapata'dan Magaña'ya, 26 Mayıs 1918, AZ, 27: 15.

gözden geçirmeyi ihmal etmedi.[52] Felicistalar arasından Lecona'nın misyonuna cevaplar gelmeye başladı. Ve Gates'in Mexico City'deki bir arkadaşından gelen notta, "âlimin" ABD üst düzey görevlileriyle konuşmuş olduğu ve bu görevlilerin Amerika'nın Carranza politikasında bir değişiklik yapacaklarını söyledikleri belirtiliyordu. Bu tamamen şişirmeydi –Gates, mayısta ABD'ye dönüşünde, işi başından aşkın Savaş Bakanı Baker'la Washington'da ancak "birkaç dakikalığına" konuşabilmiş, o da nezaket göstermek dışında hiçbir vaatte bulunmamıştı– ama daha fazlasını bilmeyen Zapata ve Magaña notu ciddiye aldılar.[53]

Zapatistaların müzakereleri, kongre seçimlerinin yaklaştığı yaz boyunca giderek daha da karışık bir hal aldı. Carranza muhaliflerinin her türlüsüne –Villa'ya ve onun ABD'deki ajanına, irili ufaklı Felixçilere, diğer bağımsız asilere– mektuplar, randevular, manifesto imzaları için ricalar gitti.[54] Octavio Magaña'nın temmuz ortasında San Antonio'dan dönüp de Paz'ın üzücü bir durumda olduğunu, alkolik ve sürgün siyasetin dışında kaldığını ve "toprak reformundan yana" eğilimleri olan Vázquez Gómez'in istihbaratın tersine, Amerikalıların yanında duranın Avukat Emilio değil Doktor Francisco olduğunu bildirmesi üzerine, Zapata siyasi yol arkadaşları konusunda savurgan bir müsamahakârlık içine girdi. Ağustos başında, Gildardo Magaña'ya "... şu anki düşünüş biçimimde hesaba kattığım, mümkün olduğunca çok şey yapacak birçok insanı bir araya toplamak, işi hangi yöne doğru eğeceğimizi ondan sonra göreceğiz" diye yazdı. Her ne kadar doktorun kötü olduğunu itiraf etse de aynı zamanda onun "siyasette gayet keskin olduğuna ve bir şeyler yapacağına" da dikkat çekti. Cevabını beklemeden Magaña'ya kendi fikrini tekrarladı: "fikirlerinde mükemmelen bütünlüklü ve [kötü] cetlerden yana da tertemiz birini bulmak... neredeyse nafile". Ajan ve müttefik olarak istedikleri, zaten kurulmuş bağlantıları olan adamlardı "çünkü bunlar pratik olma, siyasetin her türlü açısını anlama ve hadiseleri nasıl tartmaları gerektiğini bilme avantajına sahiptiler".[55] Ertesi hafta içinde imzalayıp Felipe Ángeles, Emilio ve Francisco Vázquez Gómez'e gönderdiği mektuplarda, onları

52. Magaña'dan Zapata'ya, 16 ve 19 Mayıs 1918, a.g.e.
53. Manuel Peláez'en Zapata'ya, 21 Mayıs 1918 ve Zapata'dan Magaña'ya, 23 Mayıs 1918, a.g.e.
54. Bunlar arasında: Zapata'dan M. Díaz Lombardo'ya, 28 Mayıs 1918, a.g.e.; J. Cabrera'ya, 4 Temmuz 1918, AZ, 30: 23; S. Salazar, J. J. Bafios, G. Olarte, M. Romero, J. Carrera ve L. Salazar'a, 12 Temmuz 1918, a.g.e.
55. Zapata'ya Rapor, 10 Temmuz 1918, a.g.e. Zapata'dan G. Magaña'ya, 4 ve 6 Ağustos 1918, a.g.e., 20.

işbirliğine, kuzeyde bir isyan başlatmaya ve Washington'un saldırganlığını fark edip hazırlıklı olmaya zorladı.[56]

Ağustos ortasında, Liberal Meşrutiyetçileri Kongre çoğunluğundan mahrum bırakan seçimlerden sonra, Zapata nihayet hepsinin en önemlisi olan muhalife, bizzat Obregón'a seslendi. Obregón'u isyana teşvik eden, muhtemelen Soto y Gama'nın elinden çıkma iki mektup gönderdi. Bunlardan ilkinde, "reaksiyonun devrimin kazanımlarını bir çığ gibi tehdit ettiği" uyarısında bulunuyor ve Obregón'dan "ulusun özgürleşmesine yardım etmek üzere, bir savaşçı olarak giriştiği işi zirveye çıkarmasını" istiyordu. İkincisinde Carranza'yı diktatör olarak lanetliyor ve basit bir yurtseverlik eylemi olarak birleşme üzerinde ısrarla durup "bu zamana kadar kendilerini bizden uzakta tutan devrimcilerin değerli işbirliğini" talep ediyordu. Aynı hafta, Obregón'un Mexico City'deki başyaveri Aaron Sáenz'e ve geçen Kongre'nin Liberal Meşrutiyetçi milletvekillerine mektuplar göndererek, onları kutladı ve şayet hükümet canlarını yaktıysa, güneye davet etti. Magaña, Tochimilco'da Villa'ya karşı 1915'te verilen büyük muharebede Obregón'a hizmet etmiş eski ulusal subay olan bir mülteci bulduğunda, Zapatistaların kendisine duydukları saygıyı göstermek için, eski komutanına mektup yazmasını da sağladı.[57]

Obregón isyan etmediği gibi, ne onun mektuplarını hiçbir zaman almamış olan kendisi ne de almış olan emir subayları, Zapatistalara kâğıt üzerinde bir cevap verdiler: Obregón daha sonra Zapata'yla anlaşmayı ummuş olsa bile, planının yazılı bir kaydını bırakmayı pek göze alamazdı çünkü Carrancista casusları bulup yayınlardı. Fakat yılmayan Zapata, ağustos sonunda, ABD'deki gizli ajanının adını da vererek, Francisco Vázquez Gómez'e tekrar başvurdu. Eğer Gates'in masalı doğruysa, bu takdirde Vázquez Gómez, Amerikan hükümetini birleşik devrimci hizipleri savaşan taraf olarak tanımaya ikna ederdi.[58]

Pek muhtemel ki Carranza, Zapata'nın muhalif ve düşmanlarıyla iletişim kurduğunun farkındaydı. Carrancitsa "koşulsuzlar"ı arasındaki en önemli general ve Magaña'nın Castro ve Reyes'le hâlâ pazarlık yaptığı bölgenin başkomutanı olan Pablo González ise kesinlikle biliyordu. González, Zapata'dan her zamanki şiddetiyle nefret ediyordu. Ama Zapatista girişimlerini durduracak pozisyonda değildi. Askeri

56. Zapata'dan E. Vázquez'e, 11 Ağustos 1918 ve F. Vázquez Gómez'e, 12 Ağustos 1918, a.g.e. Zapata'dan F. Ángeles'e, 11 Ağustos 1918, AZ, 27: 9.
57. Zapata'dan Obregón'a, 17 ve 24 Ağustos 1918 ve Saenz ve Liberal Meşrutiyetçi vekillere, 24 Ağustos 1918; Leonel Ramirez'den Obregón'a, 22 Ağustos, 1918, AZ, 30: 20.
58. Reyes Aviles, *Cartones*, s. 56, *n.* 1. Zapata'dan F. Vázquez Gómez'e, 30 Ağustos, 1918, AZ, 30: 20 ve 27: 9.

bakımdan, garnizonları zayıflatmadan ve Felicistalara karşı harekete geçmiş birliklere çatmadan, Tochimilco'yu veya Tlaltizapán'ı zapt edecek bir kuvveti seferber edemezdi. Zaten bu aylar yağmur sezonu aylarıydı ve topçu ve süvari hücumları başladıkları günün ikindisinde durma noktasına gelirdi. González siyaseten de bir çıkmazdaydı. Şayet Castro'nun Magaña'dan öneri almasını yasaklarsa Magaña ve Ayaquica'yı tavlayıp genel afları kabul ettirme fırsatını elinden kaçırmış olacaktı. Hayal kırıklığı ve öfke içinde Morelos'a dönüp Zapata'yı tuzağa düşürme konusunda, Zapata'nın Mexico City'deki emekli olmuş eski bir emir subayının ağzını aradı. Ama onu reddeden adam bir de güneye uyarı göndermeye kalkınca, González'in onu hapsetmesi gerekti.[59] Sonuç, ulusal birliklerin Morelos içinde ve çevresinde tuttukları hatlarda pek de ilerleyememeleri oldu. Ulusal ordudaki subayların daimi çarpışma raporları verdiği, eski bir Savaş Bakanlığı müsteşarının, dokunaklı bir şekilde, "Cid'in daha önce bizzat verdiği ve onun ölümünden sonra verilenlerden daha çok muharebeye" girildiği yorumunda bulunduğu doğrudur.[60] Ama Zapata, de la O, Mendoza ve Ayaquica tarafından Puebla'ya, Guerrero'ya, Mexico Eyaleti'ne ve Federal Bölge'ye harekâtlar düzenlediyse de ulusal ordudaki komutanlar hiçbir karşı saldırıda bulunmadı.[61] Sonbahar süresince, Cuautla ve Jonacatepec civarında evvelki yıl almış olduklarından başka hiçbir yeri işgal etmediler.

Ve Zapatistaların müzakere girişimleri de sonbahar boyunca sürdü. Kuryeler, Tochimilco ve Tlaltizapán'dan Felicistalara, Francisco Vázquez Gómez'e, doğrudan Morelos'ta bulunan ulusal ordu subaylarına, diğer bölgelerin zaten müttefik devrimcilerine ve Obregón'a mektuplar getirip götürdü.[62]

Gelen birlik yanlısı yanıtların tamamı cazip değildi. Sözgelimi, bunlardan biri, artık Felicistalardan bağımsızlaşmış olan Manuel Peláez'in Puebla'da üslendirdiği bir ajandan geliyordu –Federico Córdova'dan. Córdova, eylül ortasında, şimdi o da Don Felix'ten ziyade

59. Manuel N. Robles, "Lo que supe de la muerte del General Emiliano Zapata" *La Prensa*, 19 Eylül 1955.
60. *Excelsior*, 15 Haziran 1918.
61. A.g.e., 8, 9 ve 24 Eylül ve 20 ve 23 Ekim 1918. Zapata'dan Magaña'ya, 6 Ağustos 1918, AZ, 30: 20. ABD Askeri ataşesinin bilgi notları, 14 Eylül ve 4 Kasım 1918, NA, 59: 812.00/22245 ve 22361.
62. Bu mektuplardan birkaçı: Zapata'dan C. Galan, M. Carvanzo ve R. Cejudo'ya, 1 Eylül 1918; S. Cedillo, F. Vázquez Gómez, L. Caballero, L. Gutierrez ve Almazán'a, 5 Eylül 1918; Obregón'a, 17 Eylül 1918; Magaña'dan J. A. Castro'ya, 7 Eylül 1918, AZ, 30: 26; Zapata'dan E. Figueroa'ya, 5 Ağustos 1918, a.g.e., 20; Caly Mayor'a, 12 Ekim 1918, a.g.e., 25. L. F. Bustamante, "Dizque Don Pablo no Autorizo la muerte de Emiliano Zapata" *El Universal Gráfico*, 10 Kasım 1937.

Peláez'e sadık olan Marcelo Caraveo'ya, başkentteki isimsiz "senores"-lerden bir haber geçti: Beyaz Saray, halihazırda muhalefetteki hiçbir devrimcinin, kendi başına "durumu kontrol edemeyeceğine" kani olmuştu; şayet devrimci hizipler Peláez liderliği altında bir araya gelirse, bu aynı "senores"ler askeri mühimmat ve 50.000.000 dolarlık bir Amerikan kredisi sağlayabilirlerdi; Peláez, borcun teminatı olarak Tampico civarındaki "mülkünde bulunan petrol kuyularını" gösterecekti. Buna mukabil Caraveo, "belli ki Gringolar ve Peláez pazarlıkta bir noktada kesişmişler..." kaydını düşerek haberi Magaña'ya uçurdu. Magaña, kısa sürede Zapata'dan gelen zehir zemberek bir cevapla döndü. Peláez'in "gerçek ve bilinçli bir devrimci olduğunu" kabul edip "sağlam ve emin" bir devrimci birlik arzusunu yineleyen Zapata, "işi layıkıyla taçlandırmak için, gereken en büyük basiret ve en kaçınılmaz nezaketle –yani, savunduğumuz halkın çıkarlarına karşı önyargısız olarak ve insanlarda büyük bir kıskançlıkla kendini hissettiren ulusal adaba en ufak bir tahkirde bulunmadan– hareket etmeliyiz" cevabını verdi. Özetle Peláez'in davetini reddedip kendininkini tekrarladı.[63] Ama öteki yanıtlar cesaret vericiydi. Birkaçının satır aralarını okuyan Zapata, eylül sonunda Alfredo Robles Domínguez'i Mexico City'deki "genel temsilciliğine" atadı, ekim başında da Magaña'yı, yanında atama emri, 15 Mart ve 25 Nisan manifestoları, diğer propagandalar ve Zapatistaların İngiliz Sefarethanesi'ndeki temaslarına dair kısa bir bilgilendirmeyle birlikte yolladı. Vázquez Gómez gibi Robles Domínguez'in de ancak tamamen sivil cephede, kanun kaçaklarının dışarıda savaşan taraf olarak tanınmalarının savunuculuğunu yapacaktı.[64]

Kış geldikçe, Zapata'nın yazışmalarında yeni ve belirgin biçimde telaşlı bir ton kendini gösterdi. Artık çok miktarda yerel gailesi vardı. Bu aylarda bütün dünyayı kasıp kavuran İspanyol nezlesi, ekim başlarında Mexico City'de zuhur etti ve hemen güneye yayıldı. Bir salgın için gerekli tüm koşullar vardı –uzamış bir yorgunluk, açlığa talim etme, kötü hava, sürekli hareket halinde olma. En yoksul köylülerin olduğu ve birçok liderin kamp kurduğu dağlarda, ısıran kış soğuğu binlerce kişiyi hasta etti. Kasabalarda cesetler öyle hızla birikiyordu ki gömücüler yetişemiyordu. Aralık ayı itibarıyla Cuautla'da barınan sadece 150-200 sivil kalmıştı. Cuernavaca'da beş bine yakın mülteci vardı. Açık kırlara gelince, yalnızca bir aile Gehenna'da yerleşme-

63. Caraveo'dan Magaña'ya, 20 Eylül 1918 ve Magaña'dan Caraveo'ya, 24 Eylül 1918, AZ, 30: 26.
64. Zapata'dan Robles Domínguez'e, 25 Eylül 1918 ve Magaña'dan Robles Domínguez'e, 2 Ekim 1918, a.g.e., 25.

yi denemişti. İğreti kulübelerde, dondurucu soğukta aç ve bakımsız günlerce yatan kadın, erkek ve çocuklar birer birer öldü. Hayatta kalan akıllılar ölülerini öylece bırakıp Guerrero'ya, Balsas Nehri'nin güneyindeki daha emniyetli iklimlere kaçtılar. Ulusal devriyeler, kelimenin tam anlamıyla "mezar sessizliğine" terk edilmiş, tekmil köyler buldular. Mexico City'deki Carrancistalar böyle haberlerde dehşet verici bir rahatlama buluyorlardı. Bir gazete "İspanyol Nezlesi, Morelos'taki Huzura Kavuşturma İşine Devam Ediyor" başlığını atmıştı.[65] Eyalet ölümler ve göçler nedeniyle 1918'de nüfusunun dörtte birini kaybetmişti; bu sayısal olarak 1914'te Huerta'nın yol açtığı kayıp kadar büyük değildi ama oransal olarak, on altıncı yüzyılın büyük veba salgınlarındaki kayıp sayısından hiç kuşkusuz daha büyüktü. Hastalananlar arasında pek çok Zapatista askeri ve Tochimilco'daki kurmayın tamamı vardı; hiçbir önemli sekreter ölmediyse de hastalıktan çoğu haftalarca yattı. İlaveten Zapata, son zamanlarda Mexico City ve Toluca'da tutuklanan çeşitli ajan ve silah kaçakçılarını da kaybetmişti. Güçlü kuvvetli adamlardan mahrum kalan liderleri, şimdi artık cephane ve teçhizattan yana da sıkıntı içindeydi. Üstelik Palafox ve bir arkadaşı, sekreter Enrique Bonilla, Tochimilco'dan Cirilo Arenas'ın kampına kaçmışlardı; muhtemelen firar finallerini yapacak gibi görünüyorlardı.[66] González de güneyde yeni bir sefer başlatmıştı. Ama Cihan Harbi'nin sona ermesiyle beraber onun asıl meşguliyeti, bunca azapla Zapata'yı sıkıştırmak, onun üzerine çöken bu acılardan güç devşirmek ve onu –Gates'in geçen şubatta yumurtladığı tehdidin şimdi gerçek çıkıp çıkmayacağı, ABD'nin Meksika'ya yine müdahale edip etmeyeceği konusunda– ümitle ümitsizlik sınırına sürmekti.

Zapata, kasım sonunda Texas'taki Felipe Ángeles'e mektup yazdı. Belki Ángeles'in okuduğu Fransa, Amerikalıları zapt etmeye yardımcı olabilirdi. Acaba Ángeles, Feld Mareşal Foch ile olan "yakın arkadaşlığını" Foch'un "güçlü moral nüfuzunu" "Meksika halkının davasını desteklemek" üzere kazanmak için kullanamaz mıydı? Soruyu dolaylı olarak soran Zapata, iki hafta sonra korkusunu Magaña'ya doğrudan doğruya açıkladı. Bilmediği konularda her zamanki mütevazılığıyla Magaña'ya ve Soto y Gama'ya, "eğer davamız için avantajlı olacağını düşünüyorsanız" dedi ve "Müttefik Güçlere nasıl yaklaşmak, Cumhuri-

65. *Excelsior*, 26 Kasım 1918. Bkz. ayrıca a.g.e., 25 Ekim 1-10 Kasım ve 3, 9 ve 11 Aralık 1918; Manuel Mazari, *Breve estudw sobre la ultima epidemia de influenza en la ciudad de Mexico*, Meksika, 1919, s. 21. S. Valverde, a.g.e., s. 186; Manuel Arvide Rendon, "Labor desarrollada en el Sur en 1918" *El Legionario*, Haziran 1953. Holt Büttner, a.g.e., s. 22-3.
66. *Excelsior*, 15 Ekim 1918. Magaña'dan Zapata'ya, 3 Kasım 1918, AZ, 30: 21.

yet'in ve Devrim'in çıkarlarına uygun bir şeyi nasıl önermek gerektiği" konusunda görüşlerini istedi. Bu girişimi kritik derecede önemli addediyordu "çünkü bana öyle geliyor ki şayet Avrupa-Amerika sorunu çözülürse, ABD bizim ulusumuza çullanacaktır".[67] Bu durumda Gates'in ima ettiği o imkânsız tercih ortaya çıkacak, ya ulusal savunma için Carranza'ya katılmak ya da yabancı gözetimi kabullenmek gerekecekti. Bu arada Magaña'yı, Castro ve Reyes'le yarı kalmış ciddi müzakereleri başlatmaya memur etti. Onlarla giderek artan yazışmalarda, Felicista isyanında veya Carranzacı "koşulsuzların" göreve gelmesindeki gibi "belirgin şekilde reaksiyoner unsurlara" düzenlenecek saldırıların bahsi göze çarpmaya başladı. Zapatista bakış açısının teması şimdi aşikârane şekilde vatanseverlikti. "Eğer çok kısa sürede barış olmazsa" diye uyarıyordu Castro'yu Magaña, "eğer biz Meksikalılar birbirimizle kardeşçe geçinemezsek, Avrupa'daki savaşın bitmesiyle Amerikan heyulasının elleri boşalacağından, en aşağılayıcı müdahalelere maruz kalma tehdidiyle baş başa kalacağız ve bunun en hafif sonucu bir ulus olarak egemenliğimizin katiyetle ortadan silinip süpürülmesi olacak".[68] Burada hiçbir katakulli, anavatan sevgisi ticareti filan yoktu, samimi bir alarm vardı.

Castro'nun sadık kaldığı González, kendisinin ve bağlılarının vatanseverlik görevine açıkça farklı bir açıdan bakıyordu. Onun için bu görev, Morelos'ta Carrancista memurlarının yeniden göreve gelmelerine indirgenmişti. Ve aralık başında, yağmurlar durmuş, Zapatistalar sayıca, sağlıkça ve ihtiyat askeri ve mühimmatı bakımından son derece zayıflamış ve hükümet yeni Kongre'de iktidarını pekiştirmişken, askeri operasyonlarını sıklaştırdı. On bir bin askerle Cuautla ve Jonacatepec'ten ve eyalet etrafındaki hatlardan çıkıp başka dört büyük kasabayı çabucak işgal etti –Yautepec, Jojutla, Cuernavaca ve Tetecala. Dağınık haldeki Zapatacı kuvvetler direnmeye çabaladılar ama birkaç gün içinde her yerde bozulup tepelere doğru ricat ettiler.

González bu kez Morelos'taki Meşruti devrimi daha profesyonelce yürüttü. İşgali emniyete almak için, kırk elli kadar köy ve kasabada garnizonlar bırakıp demiryolu tamiratlarını hızlandırdı. Başkentin onun devlet adamlığı hakkındaki merakını tatmin için de belediyelere yetkililer atadı, görevde bulduğu bazılarını onayladı, diğerlerini ise

67. Zapata'dan Ángeles'e, 21 Kasım 1918, a.g.e. Zapata'dan Magaña'ya, 8 Aralık 1918, AZ, 30: 19.
68. Magaña'dan Castro'ya, 3 Aralık 1918, a.g.e. bkz. ayrıca Magaña'dan Castro'ya, 3 ve 10 Kasım 1918 ve Reyes'e, 10 Kasım 1918; ve Reyes'ten Magaña'ya, 9 Kasım ve 8 Aralık 1918, a.g.e.

daha güvenilir tiplerle değiştirdi; geçici valiliğe ve bölge yargıçlığına kimleri atayacağına dair ise spekülasyonlar aldı yürüdü. Generallerinin ilgisini mahalli düzenin sağlanmasında tutabilmek için, çeşitli plantasyonlara el koyduktan sonra, onları hükümetten kiralamak üzere düzenleme yaptı. Ve muhtemel yatırımcı ve girişimcilere teminat olsun diye bir yeniden nüfuslandırma politikası başlatarak Cumhuriyet'in herhangi bir yerinden Morelos'a gelecek emekçiler için yol parasını bedava yaptı. Belirttiği gibi, niyeti, "eskiden bu denli serpilmiş olan bu zengin eyaleti yeniden inşa etmekti".[69] Aldığı yerler arasında Tlaltizapán da vardı. Zapata zaman zaman kasabaya hücum edebilir veya gizlice sızabilirdi. Ama aralık ortasından itibaren o bir firariydi. De la O, Mendoza ve diğerleri de.

Saklanmakta olan Zapatistalar, kendilerini adeta içine çeken yeni fesatlarla karşı karşıyaydılar. Arenista bölgesinden Palafox, kasımda Güneylilere bir Manifesto yayınlayarak liderlerini terk edip kendisinin başlattığı ayrılıkçı kırsal harekete katılmaya zorlamıştı. Çoktan yanına çektiğini iddia ettiği Everardo González'le ittifak halinde, –sloganını "Toprak ve Hürriyet" diye değiştirdiği– Ayala Planı'na karşı mücadele edeceklerdi. Sözünü ettiği diğer müttefikleri arasında, her ikisinin de artık birer Peláez partizanı olmasından hiç söz etmediği Arenas ve Caraveo vardı.[70] Kişi olarak Palafox, Zapatistalar arasında hâlâ makbul bir insan değildi ama en azından onun vasıtasıyla Zapata hariç her şef, daha vaatkâr, petrol zengini bir isyana giriş yapabilirdi. Öbür taraftan Castro, aralık ortasında, Magaña'ya ve "onun gibi hüsnüniyetle çalışan herkese" genel af lütfedilmesini önerdi. Castro, Başkan'la yakın temas halinde bulunduğundan, teklif pratikte Carranza'nın kendisinden gelmiş oldu. Castro'ya göre, eğer Zapatistalar içten yurtseverler ise, hükümeti düşmanlarına karşı tahkim etmek için tekrar ulusal devrime katılır, ardından onu içeriden değiştirmeye çalışırlardı. Şeklen, "koşulsuzluk zemini dışında" bir genel af teklifinde bulunamayacağını açıklayıp "Şayet bu [teklif] yürürlüğe girerse, bunun sizin hayatlarınızın, ailelerinizin ve çıkarlarınızın mutlak garantisi olacağını taahhüt ederim" diye devam etti.[71] Sunulan bu koşullarda tek tek Zapatistalar, verdiği sözler ne olursa olsun kendilerini kovuşturup kurşuna dizdirebilecek olan González'e Morelos'ta değil, kendilerine hep dürüst dav-

69. Askeri operasyonlar ve eyaletin yeniden yapılanması için, bkz. *Excelsior*, 3, 7, 9, 11-14, 16, 21-2 ve 26 Aralık 1918.
70. Manifesto ve Carranzacı üstünkörü bir analiz için, bkz. a.g.e., 24 Ocak 1919.
71. Castro'dan Magaña'ya, 19 Aralık 1918, AZ, 30: 19. Bkz. ayrıca Reyes'ten Magaña'ya, 8 Aralık 1918 ve Magaña'dan Zapata'ya, 10 Aralık 1918, a.g.e.

ranmış olan Castro'ya Puebla'da teslim olarak iktidara hizmet etmenin ayrıcalıklarını yeniden kazanabilirlerdi.

Zapatista örgütlenmesi yine de olduğu gibi kaldı. Morelos devriminin rütbeli hiçbir eski lideri, ayaklanan bir başka şef için Zapata'yı gözden çıkarmadı. Her ne kadar Palafox güneydeki bazı şeflere şahsen müracaat ettiyse de halihazırdaki darboğazları içinde bile ona geri alınamaz hakaretlerle karşılık verdiler. Maurilio Mejía "... senin gibi yanlış cinsten sefil bir iblis, kendine bizim gibi gerçek erkeklerin arkadaşı diyemez" diye çemkirmişti. Emigdio Marmolejo'dan da daha az galiz ama aynı derecede sert bir ret cevabı geldi: "Bana söylediğin bütün o yalanları git seni tanımayan insanlara söyle; çünkü açık söyleyeyim, burada Morelos'ta, ilerlettiğin en hafif deyimiyle ahmakça üslupla kimseyi şaşırtmayı başaramazsın... Senin nasıl entrikacı ve nankör biri olduğunu adım gibi bildiğimden, sana hiç hak etmediğini artık hepimizin açıkça gördüğü iyilikler yağdırmış ve seni düşünmüş olan bir kişiyi şimdi yermeni gayet doğal karşılıyorum".[72] Yerli büyük şeflerin hiçbiri, ne ulusalcılara teslim oldu ne de harekâtını geçici olarak Puebla'ya kaydırdı. Sekiz yıl önce verilen starttan itibaren birlik olmuş şefler –Zapata, de la O, Mendoza, Ayaquica, Jesús Capistrán, Francisco Alarcón, Timoteo Sánchez, Gabriel Mariaca, Pedro ve Francisco Saavedra, Zeferino Ortega, Magaña, Mejía ve Marmolejo– bu moral bozucu krizde de birbirlerine sadık kaldılar. Evet, kışın, González ve Castro'nun genel affını kabul eden ikinci derecedeki bazı liderleri ve pek çok birliği kaybettiler; buralardaki grupları öylesine küçüldü ki gerilla savaşı bile sürdüremez hale geldiler. Ama halklarının kendilerine olan o asli sadakatini yitirmediler. Kaideyi bozmayan tek bir istisna dışında (Guerrero kökenli Victoriano Barcenas'a bağlı başıboş kalmış bir birim), affa uğrayan kuvvetler, ulusacılarla işbirliğine girerek eski yoldaşlarını ispiyonlamadı, onların bastırılmasına ise çok daha az yardımcı oldular. Aksine, subay olsun, erat olsun sessizce evlerine dönüp, işgalden önceki gibi, cılız, dağınık ekinlerinin başına geçtiler. Liderlerinin ricatı gibi, onların teslim oluşu da stratejikti. Tarlalarda ve köylerde yeni bir fırsatın doğmasını beklediler. Bu arada yeri geldiğinde ve mümkün olduğunda, eski şeflerine hizmetten de geri durmadılar. Yiyecek, barınak ve istihbarat sağladılar. Kelimenin gerçek anlamıyla mahalli devrimi beslediler ve ayakta tuttular.

72. Mejía'dan Palafox'a, 27 Kasım 1918, AZ, 30: 21. Marmolejo'dan Palafox'a, 3 ve 25 Aralık 1918, AZ, 30: 19 ve 27: 13.

Bütün bunlar olurken Zapata, Magaña'yla düzenli temas halinde kaldı ve görüşmeleri kesintisiz devam etti. Mexico ve Puebla City'deki ajanlardan gelen haberler bir Amerikan müdahalesi konusundaki endişelerini artırdığından, Magaña'nın Castro'yla olan pazarlıklarında hep yurtseverlik temasından gitmesinde ısrarcı oldu.[73] Magaña'nın, Mexico City'deki Proleter İttifak'a desteğini açıkladığı bildiriye onay verip civardaki isyancılarla yazışmayı sürdürdü. Ama şu anki asıl ilgi alanı, ABD kendisine karşı harekete geçmeden Carranza'yı devirmeye ikna etmek için Carranza'nın halen sadık muhalifleri arasındaki bağlantılardı. Havana'daki Amezcua'ya, "Ulusal devrimci partiyi yeniden inşa edebilmek için, Carranza'yı aradan çıkarmak şarttır" şeklindeki artakalan son iddiasını orada da yayması ve Zapatistaların bu durumda Liberal Meşrutiyetçilerle ve "üstün ilkeli" diğerleriyle işbirliğine gideceği yolunda verdiği sözü tekrarlaması için, uzun raporlar ve propaganda malzemeleri gönderdi.[74]

ABD'nin Carranza'ya Meksika petrol kararnamelerine ilişkin olarak giderek daha da sitemkâr diplomatik notalar göndermesi, izlenen bu rota için hem cesaret verici hem de ümit kırıcıydı. Magaña'nın ele geçirip Zapata'ya ilettiği bu notaların kopyaları, Carranza'nın bir başkan olarak ülkesini tehlikeye attığının ve yurtseverlerin onu bir an önce saf dışı etmesi gerektiğinin kanıtı diye memnuniyetle karşılandı; oysa bunlar aynı zamanda, Carranza'ya yönelik saldırıları artırmanın, Amerikalıları harekete geçireceği konusunda, grotesk ve üstü kapalı bir uyarıydı.[75] Ama Zapata hiç duraksamadı. Magaña, onun üstelemesiyle Carranza'yı Cumhuriyet'in içteki ve dıştaki her türlü sıkıntısının tek kaynağı olarak gösteren cüretkâr bir Meksika Halkına Yılbaşı Manifestosu hazırladı. Eyalet ve Kongre seçimlerindeki yolsuzluklarla ilgili olarak Carranza'yı bir kez daha yerin dibine batırıp Liberal Meşrutiyetçileri öven Zapata, artık onu alenen, savaş sırasındaki tarafsızlığının sahteliğiyle, "Kayzerciliğin çıkarlarını" korumakla, "demokrasiye karşı emperyalizmin tarafını tutmakla", "Fransız ve İngiliz sermayesini" gücendirmekle ve en kötüsü "petrol meselesinde", "Alman bakanla birlikte çalışılmış yasalar dikte ettirmekle" suçladı. Ortaya çıkan anlaşmazlıklarla ilgili olarak da "en büyük failin Carranza'dan

73. Atl 'dan Rapor (Carlos Peralta), n.d. (Aralık 1918?), AZ, 30: 19. Zapata'dan Magaña'ya, 13 Aralık 1918, a.g.e.
74. Zapata'dan Magaña'ya, 17 Aralık 1918; H. Aguilar'a, 25 Aralık 1918; ve Amezcua'ya, 15, 25 ve 30 Aralık 1918, a.g.e.
75. Magaña'dan Zapata'ya, 31 Aralık 1918, a.g.e. ve 5 Ocak 1919, AZ, 30: 24. Amerikalıların notları için, bkz. ABD Dışişleri Bakanlığı, *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1918*, Washington, 1930, s. 687-792.

başka hiç kimse olamayacağını" ilan etti. Onun ancak devrimciler tarafından çöplüğe atılması halindedir ki "yeniden kendi kaderimizin efendisi olabiliriz" diye de bitirdi.[76]

Zapatistaların rotası ocakta yine yerinden oynadı. Castro'nun Carranza'yı yüzüstü bırakmaya asla niyeti olmadığına, tek isteğinin Zapatistaları genel affa ikna etmek olduğuna karar veren Magaña, onunla ve Reyes'le olan görüşmeleri bitirdi. Hemen ardından Francisco Vázquez Gómez'e olan ilgisi yeniden canlandı. Havana'ya yazarak, Amezcua'dan, San Antonio'daki Vázquez Gómez'e yazmasını ve propaganda ve beyanatlar arasında eşgüdüm sağlamalarını istedi.[77] Ve ocak sonunda Tlaltizapán'a geri dönen Zapata'ya bir posta ve Vázquez Gómez'den gelen devrimci programı yolladı –yanı sıra, San Antonio'dan gelen ve aralarında, Ángeles, Villa ve Villarreal'in de bulunduğu birçok sürgünün Vázquez Gómez'i desteklediğine, itibarlı doktorun ona gözü kapalı güvenen ve tüm desteğini sunmuş olan [o sırada Versailles'daki!] Başkan Wilson'la daimi iletişim içinde olduğuna dair bir de rapor vardı. Magaña'nın kendi tavsiyesi, kanundışı tüm devrimcileri, bu "çok hünerli adamın" yönetiminde birleştirmek ve onu devrimin Yüce Şefi ilan etmekti. Vázquez Gómez'in programında sadece iki kusur görmüştü. Bunlar da gayet barizdi –bir, toprakların, suyun ve kerestenin pueblolara geri verileceğinden hiç söz etmemesi ve iki, devrimcilerin "devrimci ilkeleri" hükümsüz kılan 1857 Anayasası'nı geri getirmeyeceğini belirtmemesi. Ancak Magaña program üzerinde gerekli değişiklikleri yapmıştı ve Vázquez Gómez'in de görevde kalabilmek için bu değişikliklerin "kendi çıkarına" olduğunu kabul edeceğine inanıyordu. Zapata'nın cevabını beklemeden Vázquez Gómez'e üzerinde gerekli düzeltmeler yapılmış programla ilgili olarak geçici bir onay gönderdi.[78]

Zapata'nın 4 Şubat'taki cevabı Magaña'yı bariz biçimde ferahlattı. Ulusal otorite talebinin suçlu gerginliği geride kalmıştı artık: Yerelde oynadığı rolün gururuna sonunda yeniden kavuşabilecekti: Vázquez Gómez'in Yüce Şefliğini kabul etmekten "mutlu" olduğunu yazdı, "hele hele, sizin de pek iyi bildiğiniz gibi, insanları mutlu ve kendi emek ürünlerinin mutlak sahibi olarak görmekten başka bir emelim asla yokken". Ertesi gün Vázquez Gómez'e muhtemelen Magaña'nın daktilosundan çıkma uzun bir hatır mektubu imzalayıp gönderdi. Pa-

76. Magaña'dan Zapata'ya, 5 Ocak 1919 ve Meksika Halkına Manifesto, 1 Ocak 1919, AZ, 30: 24.
77. Magaña'dan Castro'ya, 14 Ocak 1919 ve Amezcua'ya, 15 Ocak 1919, a.g.e.
78. Magaña'dan Zapata'ya, 31 Ocak 1919, a.g.e. ve F. Vázquez Gómez'e, 1 Şubat 1919, AZ, 30: 29.

lafox'un 1915'teki "bağnaz sosyalist düşüncelerinden" eser taşımayan, Amerikalı izleyiciye hitap ettiği besbelli olan bu mektup, sanayide, ticarette, madencilikte, petrol işinde, maliyede ve tarımda "girişimcilik ruhu" adına kayda değer bir açıklamaydı. Tek bir yerde "Meksika halkının küçük mülkiyetin tesisi için toprağa olan ihtiyacını" karşılamak üzere bir toprak reformu talep ettiği ima ediliyor ama "tarım sorununda özel inisiyatifin bütün güçlü kaynaklarını bastırma eğilimi taşıyan... anlamsız radikalizmi hiçbir şekilde desteklemiyoruz" denilerek açık teminat veriliyordu. Zapata'nın burada meşru ilan ettiği tek kısıtlama, "toplumsal kuvvetlerin serbest işleyişini ortadan kaldırma tehdidinde bulunan tekeller"e yönelikti.[79]

Villa ve Peláez'e derhal mektuplar göndererek onları kararından haberdar etti ve doktorun "köklü ve sıkı kanaatlere sahip, diplomatik çevrelerde bol miktarda tanıdığı olan, kültürlü ve dimdik bir eski devrimci olduğunu" hatırlattı ve Vázquez Gómez'i tanımaya zorladı. 10 Şubat'ta, Magaña'nın düzenlediği Meksika Halkına ve Devrimcilerine başlıklı manifestoyu imzaladı. Manifesto, "Geçen yılın 15 Mart ve 25 Nisan tarihli manifestolarında temelleri sunulan güç birliğini, mutlu bir sona taşımak ve tam anlamıyla hayata geçirmek için" Vázquez Gómez'in "Devrimin Yüce Şefliğine" layık Zapatista adayı olduğunu resmen ilan etti. 1920'nin başkan adaylarına halihazırda düzülen methiyeler gibi, Meksikalı bir okur için daha reformcu olan ve "Meksikalılar için... tek kelimeyle birleştirici bir halka olarak ortaya çıkan" "El Doctor"a övgüler yağdırıyordı. Hemen arkadan karargâhtan aynı minvalde bir de bülten yollandı.[80]

Bu arada Pablo González Morelos'taki hâkimiyetini daha etkili bir hale getirmeye çalışıyor ve önceki bozgunundan çıkardığı dersler içine işlemiş olduğundan, eskiye nazaran daha dikkatli manevralar yapıyordu. 1920 başkanlık yarışının zaten sürpriz atı olan bir aday olduğu için, bu kez bir başka fiyaskoyu kaldıramazdı. Dolayısıyla, Tlaltizapán dışındaki bütün önemli kasabalar üzerinde sağlam bir kontrolü olmasına rağmen, de la O terörünün onu mahcup edeceği alanlardan uzak durdu. Üs olarak Cuautla'yı kullandı: Burasıyla Mexico City arasındaki demiryou Cuernavaca hattından daha emniyetli, çevredeki çiftlik arazisinde devriye gezmek daha kolaydı. Ordusunun karargâhını burada tutan González, eyalet başkentini de buraya kurdu. Kendi kurmayın-

79. Zapata'dan Magaña'ya, 4 Şubat 1919 ve F. Vázquez Gómez'e, 5 Şubat 1919, a.g.e.
80. Zapata'dan Villa'ya ve Peláez'e, 9 Şubat 1919; Meksika Halkına ve Devrimcilere Manifesto, 10 Şubat 1919; Extra Bulletin, 14 Şubat 1919; Magaña'dan C. Aguilar'a ve L. Ibarra'ya, 15 Şubat 1919 ve Ángeles'e, 16 Şubat 1919, a.g.e.

dan bir emir subayını, Albay José G. Aguilar'ı buranın yeni valisi olarak atayıp, savaş tutsaklarını günde elli beş centavo ve yemek karşılığında kasabanın yeniden inşasında çalıştırmaya başladı. Şubat sonunda başkente dönüp basına açıklamada bulundu ve "eyalet haciendalarının çoğunun, çoktan işlemeye başlayıp birçok insana iş verdiğini" söyledi... Generallerinin geçimlerini de gayet iyi sağlamıştı: "Bazı mülahazaları takip edecek olursak" diye övünüyordu, "Santa Inés, Cuahuixtla, San Carlos, Atlihuayán, Calderón, Tenextepango, Zacatepec, Treinta, San José Vista Hermosa, El Puente, Hospital plantasyonlarında ve başka birçoğunda, işler devam ediyor. Hepsinden gayet iyi bir hasat bekleniyor..." O zamana kadar eyalette ne yeniden bir tarım komisyonu kurma yoluna gitmiş ne de resmen ya da gayri resmi olarak bunu planladığını belli etmişti. 1911'deki gibi 1919'da da, tarlaları yaz yağmurlarına hazırlayan çiftçilerin büyük bir bölümü hukuken ortakçı ya da irgattı. Ama González'e göre, onların tek tek kaderlerinin, "eyalet için bir refah çağı olacağı" öngörüsünde bulunduğu o tuhaf derecede tanıdık ilerlemenin yanında en ufak bir kıymeti harbiyesi yoktu. *Excelsior*'daki dostlarının, cientifico editörlerini anımsatır bir üslupla attığı başlıktaki gibi, "Morelos Düzenli Hayata Geri Dönüyor"du.[81]

Ulusal ordunun denetimi, González'in yokluğunda dahi kendini hissettiriyordu. General Gustavo Elizondo, Cuernavaca çevresinde de la O ile gayri resmi bir ateşkes yaptı. Başka yerlerdeki Zapatista liderleriyse göze batmamaya çalıştı. Kayda değer yegâne çatışma, devlet güçlerinin hareket halindeki bir Zapatista grubunu geçici olarak sıkıştırdığı çatışmalardı. Zapatista birliklerinin teslim olmaları çok küçük ölçeklerde devam etti. Ve barışta yerel ekonomideki düzelme de devam etti. Federal Bölge'yle Puebla arasındaki ticaret, yeni açılan demiryolu hatları ve yük arabası yolları boyunca yeniden toparlandı. Pazar yeri kasabalarındaki koşuşturma yeniden başladı. En hızlı patlama, dört bin kadar sakinini hızla yeniden kazanan Cuautla'da oldu; daha 1910'daki nüfusunun üçte ikisine bile ulaşabilmiş değildi ama mevcut durumda gayet hatırı sayılır bir nüfustu. Ulusal komutanın mart başlarında buradaki büyük Lent'in İkinci Cuması panayırını teşvik etmesi, kasabadaki rönesansa işaret ediyordu –sekiz yıl önce Zapata, Pablo Torres Burgos ve Rafael Merino da Maderist devrime katılma yolundaki nihai planlarını aynı yerde masaya yatırmışlardı.[82]

81. *Excelsior*, 1, 6 ve 12 Mart 1919.
82. A.g.e., 13 ve 19 Mart 1919. Melendez, a.g.e., I, 376. Dromundo, *Vida*, s. 259-60. Donanma Harekâtları Şefi için Andıç, 10 Mart 1919'da Biten Hafta için Haftalık Rapor, NA, 45: Konu Dosyası W-E-5: Box 654.

Ama işgal siyasi olarak bir kez daha hız kesti. Aradan üç ay geçmiş ve devlet güçleri harcadıkları onca zorlu çabaya rağmen, tek bir önde gelen Zapatista'nın yakalanmasını ya da teslim olmasını sağlamayı başaramamıştı. Daha da moral bozucu olanı, bazı şeflerin zaman zaman fiilen kasabada yaşaması ve arada bir de halk arasında gözükmesiydi. "Atınızın Cuautla panayırındaki yarışlara girmesini ister misiniz?" diye sordu Mejía, Jonacatepec'teki Mendoza'ya yazdığı mektupta. "Horoz dövüşleri de olacak, bizim de iyi horozlara ihtiyacımız var. Bize horoz getirebilir misiniz acaba?"[83] Ve Zapatista merkez karargâhı, tehlike anında yakındaki Tochimizolco mezrasına geçmek kaydıyla, henüz hâlâ Tochimilco'daydı.

González'in en büyük hüsranı, Zapata'nın bizzat kendisinin herkesin dilindeki bir kanun kaçağı olarak kalmış olmasıydı. Şubat sonunda dinç bir ulusal kuvvet onu Jojutla'nın güneydoğusundaki üssünden çıkarmış ve önce Jonacatepec'e, oradan da eyalet sınırı boyunca Tochimilco'ya doğru sürmüştü. Ama liderleri üzerindeki otoritesini muhafaza eden Zapata onların sahadaki hareketlerini yönetmeye ve cline baktıkları köylülere saygılı olmalarını sağlamaya devam etti. Mart başında onlara, "Yiyecek isteyeceğinizde, bunu güzel kelimeler kullanarak yapın ve her ne isterseniz isteyin, nezaketle ve daima minnettarlığınızı göstererek isteyin" talimatını vermiş ve "... ne kadar iyi davranırsak, o kadar çabuk zafere uzanır ve tüm puebloları yanımıza alırız" diye de bitirmişti. Halkın kendisine bahşettiği koruma belli ki ihlal edilemezdi. Başına muazzam ödüller konduğu dedikodularına rağmen kimse onu ele vermezdi. Aksine, kasabalardaki casusları onu devletin bütün operasyonlarından haberdar ediyorlardı. Hele Cuautla'daki barmenler ve fahişeler, oradaki ulusal karargâh personeliyle olan yakın temaslarından ötürü, özellikle iyi hizmet veriyorlardı.[84]

Dağlardan ricat eden Zapata ve Magaña yıkıcı diplomasiye devam ettiler. Magaña bir ajan vasıtasıyla Peláez'i, Tampico yakınlarındaki üssüne gitmiş olan dönek Palafox'u dinlememesi yönünde uyarmıştı. Cevaben Peláez'den elli bin pezo ve mühimmat teklifi aldı. 10 Mart'ta kardeşi Octavio'yu "General Alvaro Obregón'un başkan adaylığı için çalışan unsurlarla konferanslar toplamak" göreviyle Mexico City'ye gönderdi. Ve 17 Mart'ta Zapata "Yurttaş Carranza'ya" küstah bir açık mektup yayınladı. Muhtemelen Soto y Gama'ya ait olan ibarelerle Za-

83. Mejía'dan Mendoza'ya, 25 Ocak 1919, AZ, 30: 24.
84. Magaña'dan Zapata'ya, 2 Mart 1919; Zapata'dan Magaña'ya, 3 Mart 1919; ve Genelge, 4 Mart 1919, AZ, 30: 32. Elias L. Torres, "No te descuides, Zapata" *Jueves de Excelsior*, 8 Nisan 1937.

pata bizzat "ilk ve son kez" olmak üzere, tanımadığı bir cumhurbaşkanına ya da tiksindiği bir politikacıya değil" ama "duygu ve akıl sahibi olan o adama, annelerin ıstırabı, yetimlerin acısı, anavatanın endişe ve kaygılarıyla, ara sıra (bir an için dahi olsa) harekete geçeceğine inandığım Meksikalıya" sesleniyordu. Basit dili, spesifik göndermeleri, kibirli ama ölçülü tonu, saldırgan ama sorumlu savunmalarıyla bu mektup, Carrancista rejimine yöneltilmiş etkileyici bir ithamdı. Vázquez Gómez'in barışı ve devrimci birliği sağlayabileceğine dair gecikmiş, rasgele bir değiniden sonra Carranza'ya "bir yurtsever ve bir insan olarak" ülkenin hatırı için istifa etmesi ricasıyla son buluyordu mektup. İzleyen birkaç günde, Magaña müttefik kanun kaçaklarına mektubun kopyalarını göndermiş ve bunları başkent ile öteki büyük kentlerde dağıttırtmıştı.[85]

Zapata'nın azmi Carrancistaları her geçen gün daha fazla sinirlendiriyordu. Gerçi Carranza onları daha "prematüre"yken ezmeye çalışıyordu ama 1920 başkanlık kampanyası çoktan başlamıştı; Başkan'ın otoritesine karşı devam eden direniş, onun siyasi ününü zedeliyor, halefi kontrol etmeye yönelik gayretlerini baltalıyordu. Halen silahlarıyla karşısında duran Peláez, Díaz ve bunların aveneleri yanında Chihuahua'da Villa'nın halen kayıplara karışmış olması, Ángeles'in de Villa'ya yardım etmek üzere kırsala dönmesi ve Tabasco'da valilik üzerine kopan bir diğer kıyamet yüzünden, Carranza Zapata'ya özellikle diş biliyordu. Diğerlerini gericiler yahut tehlikeli ama esasen Meksika'daki yeni düzen ve ilerlemeyle alakasız, sırf iktidar peşinde koşan rakipler olarak niteleyip affedebilirdi. Ama kır insanının hakları için ayağa kalkmasıyla nam salmış sevilen bir kanun kaçağı olarak Zapata'da, sembolik olarak, yaklaşan seçimler açısından inkâr edilemez bir moral meydan okumayla karşı karşıya idi.

Zapatista'nın ayakta kalışı hükümeti yurtdışında da güç duruma düşürüyordu. Başka asilerin hayatta kalışıyla benzerlikler kurularak bu durumun ya Carranza'nın yeterince popüler olmayışının ya da diğer ülkeler tarafından tanınmaya layık olacak kadar kuvvetli olmadığının kanıtı gibi gözüküyordu. Aslında ABD'de, büyük ölçüde William Gates sayesinde, kendisiyle ilgili olarak her ikisinin de geçerli olduğu düşüncesi zaten yaygındı. Gates, ocak ayında etkili yayın organların-

85. C. Aguilar'dan Magaña'ya, 4 Mart 1919, AZ, 30: 32. Obregóncu-Zapatcı temasları üzerine, bkz. Octavio Magaña Cerda, *Yo acuso a los responsables, El pueblo que nos juzgue*, Meksika, 1961, s. 26-34 ve Hill'den Obregón'a, Nisan 20, 1919, Gonzalez Ramirez'e zikredilmiştir, *Planes*, s. 263-4. Zapata'dan Carranza'ya, 17 Mart 1919, AZ, 30: 32, Palacios'ta yeniden basılmıştır: *Zapata*, s. 258-66. Gildardo Magaña'nın Beyanatı, 20 Kasım 1924, AZ, 25: 3.

dan *North American Review*'da son turuna dair bir makale yayımladı. İşin püf noktası, Gates'in de vurguladığı gibi, Carranza'nın meşru bir başkan olmayışıydı: "Carranza'nın yanında Alman Bakan'ı, I.W.W.'yi buluyoruz" diye yazarak, kırsaldaki devlet güçlerinin "Belçika'daki Almanlar veya Rusya'daki Bolşevikler gibi" olduğunu belirtiyor, orada görmüş olduğu yegâne mutlu insanlarınsa, tam aksine, Zapata, Felix Díaz ve diğer asilerin kontrolündeki alanlarda yaşadığını öne sürüyordu. Bu asi liderler "anayasal bir hükümeti yeniden iktidara getirmeye, sosyalist kanunları silip atmaya ve uluslararası itibar gören konumlarını yeniden kazanmaya yönelik birleşik bir siyasi devrim"e şekil veriyordu. Zapatistalara karşı ise özel bir saygı gösteriliyordu. "Morelos dağ köylüleri layık oldukları yere gelmedikleri sürece (gerçekte Madero'dan önce, 1909'da Zapata tarafından başlatılmış olan) Meksika devrimi asla sona ermez" diye yazdı; "bari İsviçrelilerle dövüşseydiniz". İmgeleri zorlama, açıklamaları yanıltıcı olsa bile, makale, zengin ayrıntı düzeyinden, taze bilgiler sunmasından ve ikna edici tartışmasından ötürü Gates'in istediği ilgiyi uyandırdı. Şubat ayında aylık *World's Work* dergisinde beş bölümlük bir diziye başladı. "Meksika'nın Dört Hükümeti" başlığı altında, Carranza'nın hem tiranca ve zayıf olduğu hem de Meksika halkının gerçek özlemlerini onun muhaliflerinin temsil ettiği tezini işledi. *Literary Digest* dergisi editörleri, şubat sonunda, "Yerlilere" topraklarını geri verme konusundaki tek "dürüst niyet sahibinin" Zapata olduğunu da kaydederek Gates'in ilk makalesini özetlediler. Bunun üzerine Meksikalı editörlerin kimi keyifle kimiyse alarm halinde, oradan buradan bilgi toplayıp kendi gazetelerinde hikâyeyi halka mal ettiler. Haberlerine Zapatista'nın Yüce Şefliğe Vázquez Gómez'i aday gösterdiği yolunda Palafox'un onlara verdiği başlıklar attılar. Carranza için Zapata ağır bir yükümlülük halini almıştı. Başkan, mart ortası itibarıyla, gazeteci dostlarının *New York Times*'dan alıntıladığı başyazıyı olumlayan bir haletiruhiye içine girmişti: "Morelos'ta düzen, şeker ekiminin, şeker sanayinin ve genelde tarımsal çalışmaların kaldığı yerden devam etmesi, haberleşmenin, eğitimin yeniden canlanması ve huzurlu yaşam, Zapata'nın kati çöküşüne, daimi yokluğuna veya imhasına bağlıdır... O affın dışındadır".[86]

Dolayısıyla Zapatistaların ölçülü bir iyimserlik için nedenleri vardı. Gates'in reklamıyla yenilgide bile devrimci siyasetin önemli bir hizbi

86. William Gates, "Mexico Today" *North American Review*, CCIX (Ocak 1919): 68-83 ve *World's Work* içinde, Şubat-Haziran 1919. "Mexico Today a Storm-Center of Misery and Danger" *Literary Digest*, LX, 8 (22 Şubat 1919): 50-4. *The New York Times*, 18 Mart 1919. *Excelsior*, 19 Mart 1919.

olarak kaldılar. Şayet dağılmaz da eski stratejilerinde ayak direrlerse, kısa süre sonra Carranza'nın çözülüşüne şahit olabilir ve neredeyse on yıllık bir mücadeleden sonra kendi mahalli devrimlerini yeni ulusal liderlerin tanıyacağı bir zafere taşıyabilirlerdi. Magaña ile Tochimilco'daki diğer sekreterler ve yardımcılar tam başarının arifesindeyken yakalanmamak yahut öldürülmemek için, bir son an tedbiri arayışı içinde kıvranırken askeri operasyonlardan vazgeçmek istediler. Gates'e gönderilmek üzere Zapata'ya yazdıkları ve "Güneyin Devrimi"ne karşı gösterdiği hakkaniyet yüzünden kendisine teşekkür ettikten sonra ondan daha fazla kamuoyu desteği için Vázquez Gómez'le iletişime geçmesini istedikleri mektupta yaptıkları gibi, artık sözle iş görme yoluna gideceklerdi.[87] Mermiyle iş görmeyi şu an çok riskli buluyorlardı. Zapata'yı, kriz patlak verene kadar düpedüz saklanıp beklemeye zorladılar.

Zapata'nınsa başka fikirleri vardı. Başından beri adamlarıyla sahada olduğundan, neden sona doğru geri çekilmesi gerektiğini anlayamıyordu. Teklif onun şahsi mizacına aykırı düşüyor, siyasi açıdan da beraberinde riskler getiriyordu. En önemli şeyin dayanışma olduğu bir sırada ortadan kaybolması, öteki liderler arasındaki ayrılıkları körüklemeyecek miydi? Mendoza, Ayaquica, Saavedra veya daha az olmak kaydıyla de la O, onun kesinlikle hâlâ hayatta olduğunu bilmez, onun çarpıştığını görmez ya da duymazlarsa, onların saygısını elinde tutmaya nasıl devam edebilirdi? Ayrıca, Cuautla'daki casuslarından öğrendiğine göre, Morelos'ta sansasyonel bir askeri darbe için elverişli koşullar daha yeni ortaya çıkmıştı. Pablo González'le güneydeki en iyi süvari subayı, Ellinci Alay Komutanı Albay Jesús Guajardo arasında şiddetli bir anlaşmazlık çıktığına dair raporlar geliyordu. González, mart ayı ortalarında Guajardo'ya Huautla civarındaki dağlarda bulunan Zapatistalar üzerine bir harekât düzenlemesini emretmiş, bundan saatler sonra, yakışıklı genç subayı mahalli bir barda âlem yaparken yakalamıştı Guajardo arka kapıdan sıvışmaya çalışmış fakat González onu yakalatıp hapse attırmıştı. Her ne kadar Guajardo yürekten bir sadakatle González'e bağlı, kendisi de Coahuilalı olduğu halde (Başkan'ın deyimiyle) "Zapatacı süprüntüleri" ezmekten zevk alan ve yörede Zapata karşısında erkek erkeğe bir sınavı özlediğini açıkça ilan etmesiyle nam salmış biriyse de González onu yine de tutuklatmıştı. Hadise bir skandala dönüştü. Ve 21 Mart'ta, Zapata'nın Guajardo'ya gizli bir not uçurarak "hak ettiği bir muameleyle karşıla-

87. Zapata'dan Gates'e, 24 Mart 1919, AZ, 30: 32.

nacağı kendi birliklerine katılmaya" davet ettiği haberi geldi.[88] Casuslara göre, cezasını çeken Guajardo şimdi yeniden sahaya dönmüştü; fakat generaline karşı büyük bir kin duyuyordu. Onunla pazarlığı ilerletmenin vaat ettiği çıkarlar dayanılmazdı. Eğer o ve alayı bu tarafa çekilebilirse, Zapatistalar Morelos'un belli başlı kasabalarında tekrar denetimi ele geçirebilirlerdi –tıpkı 1911'deki, gibi tam bir ulusal kriz yaşanırken. Tochimilco'daki ihtiyatlı olma uyarıları Zapata'yı etkilemedi. Guajardo'yla uzaktan veya saklandığı yerden görüşemezdi. Karargâhtakiler canlarının istediğini yapabilirlerdi ama o mart sonunda oradaki diplomatlara ve sekreterlere hoşça kal deyip harekete geçmek üzere büyük umutlarla Morelos'un yolunu tuttu. Bundan aşağı yukarı bir on sene kadar sonra, genç yaverlerinden biri "Onu daha dünmüş gibi hatırlıyorum" diyecekti; "Sanki hayırlı bir iş bitireceğini bilen biri gibi, daha da büyük bir enerjiyle, yepyeni bir coşkuyla mücadeleye atılıyordu".[89]

Zapata, nisan ayı başlarında öldürüldü. Bir pusuya düştü, o daha eyalete dönerken planlanmış bir tuzağa. Guajardo'ya gönderdiği not, ona değil de González'in masasına ulaşmış ve aklına bir karşı plan getirmişti. Zapata'yı ölü veya diri ele geçirene kadar, Guajardo'nun onun yanındaymış gibi hareket etmesini sağlayacaktı; şayet canlı ele geçirecek olursa da bir sıkıyönetim kurdurup halkın önünde infaz ettirecekti. González, ne kadar kurnazca becerilirse becerilsin Zapata'nın ölümünün hükümet açısından asla ortadan kaldırılamayacak bir tehdit oluşturduğunu o zamana kadar öğrenmişti. Ama onun kırsalda pişkin pişkin dolanmasına izin vermek, daha da feci bir tehlikeydi. Zapata hakkında Amerikan basınında çıkan duyurular, Zapatistaların Vázquez Gómez'e olan bağlılığına dair haberler, Zapata'nın açık mektubundaki alaylar –bütün bunlar Başkan'ı öfkeden küplere bindirmiş ve son toplantılarda onunla birlikte olan González, Carranza'nın güneydeki bu düşmanının ortadan kaldırılmasından duyacağı derin memnuniyeti sezinlemişti. Zapata'ya tuzak kurup öldürmek halkının zaten gözünden düşmüş bir rejime güveni iyice sarsabilirdi ama Carranza da bu darbenin onun gücünü ve muhalefetin beyhudeliğini kanıtladığını ileri sürebilirdi.

Zapata'nın Guajardo'ya yazdığı mektupla, González kurduğu komployu mart sonlarında Cuautla'da uygulamaya koydu. Önce Carranza nezdinde plana bir çifte kontrol çekti. Ardından resmen yetki

88. Zapata'dan Guajardo'ya, 21 Mart 1919, AZ, 27: 14. Guajardo'nun rahatsızlıkları için, bkz. "Carranza autorizo la muerte de Zapata, dice Pablo Gonzalez" *Novedades*, 28 Ekim 1942.
89. Reyes Aviles, *Cartones*, s. 45-6.

almış olarak, Guajardo'nun serbest bırakılıp Cuautla karargâhı nezareti altına alınmasını emretti. Orada, subayların yemek salonunda yaşanan onur kırıcı bir sahnede, ona emir tekrarı yaptırdı. Bir akşam, onu bütün yemek boyunca kapıda beklettikten sonra, kahvesini içerken içeri alınmasını emredip odada bulunan diğer tüm subayları ve konukları dışarı çıkarttırdıktan sonra, sakin sakin, genç meslektaşını yalnızca sarhoş bir öküz olmakla değil ama hain olmakla da suçladı. Delil olarak da Zapata'nın mektubunu çıkardı! González'in yirmi küsur yıl sonra keyifle hatırladığına göre, Guajardo afallamıştı. Bütün kariyerinin –hem de bu arada hayatının– haksız bir şekilde sona ermek üzere olduğunu görmüş olmalıydı. Kendi askeri yeteneklerine dair ince bir kibri vardı: İçeri atılmak gerçekten de yaralamıştı onu, içinde sızlanıp durduğu rezalet ve kaçınılmaz son da ağır bir kedere sürüklemişti onu. Guajardo'yu gözyaşlarına boğmayı beceren González sonunda ona acıyıp planını açıkladı. Çaresiz kalan Guajardo da kabul edip Zapata'nın mektubuna cevap verdi. Eğer Zapata ona garantileri taahhüt ederse, o da günü geldiğinde adamları ve mühimmatıyla beraber onun tarafına geçerdi.[90]

Artık yoklama çekmeler başlamıştı. Guajardo'nun boyun eğmeye bu kadar hazır oluşuna haklı olarak hayret eden Zapata, 1 Nisan'da tekrar yazdı. Kendisinin, Guajardo'nun "kanaatleri" ve "sert fikirleri" konusunda dile getirdiği saygı, bir dalkavukluk ritüelinden öte bir şeydi. Ulusal ordu subayında, Zapata'nın beğeni duyduğu gözü pek, sert-zarif bir yön vardı. Biraz da çekinerek Guajardo'dan 4 Nisan'da, yani gelecek cuma ayaklanmasını istedi. İlk iş olarak da ondan sadece, eski yoldaşları Victoriano Barcenas ile o sırada Jonacatepec'te bulunan çetesinin bastırılmasında ordu kuvvetlerinde yardım ettikleri için affedilen Zapatistaları tutuklayıp bir devrimci askeri mahkemede yargılanıncaya kadar gözaltında tutmasıydı. Guajardo derhal cevap verdi, şanına uygun, gelecek vaat eden işlerdi bunlar ama akla uygun bir bahaneyle birkaç gün beklemek gerektiğini söyledi. Nisan'ın 6'sıyla 10'u arasında yirmi bin atımlık bir parti cephanenin Cuautla'da olması gerekiyordu, kendisinin de isyana çıkmadan önce buna ihtiyacı olduğunu söyledi. Ama söylemediği şeyler de vardı; González bu sevkiyata eşlik edecek kişi olacaktı ve o sırada başkentte Carranza'yla toplantı halindeydi. Guajardo, şefi ortalarda yokken harekete geçmekten çekiniyor olmalıydı.[91]

90. Guajardo 'dan Zapata'ya, n.d. (30 Mart 1919?), AZ, 27: 14.
91. Zapata'dan Guajardo'ya, 1 Nisan 1919 ve Guajardo'dan Zapata'ya, 1 Nisan 1919, a.g.e. *Excelsior*, 7 Nisan 1919.

Zapata nazik ama ısrarlı bir biçimde bu kadar beklemeyeceğini yazarak yanıt verdi. Bir yardımcısını, Feliciano Palacios'u Guajardo'nun Chinameca'da üslendiği kampa gönderip, işin nasıl geliştiği hakkında rapor istedi. Palacios kuşkulanacak bir şey bulamadı ve Zapata'yı Guajardo'nun "çok kararlı ve hevesli" olduğu konusunda temin etti; emrinde beş yüzü aşkın adam olduğunu bildirdi, gerektiği gibi donatılıp teçhiz edilmiş bu adamların Jonacatepec'i kolayca alması gerekiyordu.[92] Zapata sabırsızlansa da Guajardo'nun ertelemesini kabul etti.

7 Nisan Pazartesi itibarıyla her şey hazırdı. Mühimmat yerine ulaşmıştı. González gerideydi. Zapata'ysa ulusal ordudan başka saf değiştirmeler de olacağı sözünü almış, Jonacatepec, Tlaltizapán ve Jojutla'ya karşı girişeceği muharebenin detaylarını belirliyordu. Zapatistalar, dikkati Morelos'tan çekmek için o gece Puebla'daki Cholula'ya saldırdı. Aynı gece Cuautla'da son hazırlıklarıyla meşgul olan Guajardo ise nihayet ertesi sabah hükümete karşı ayaklandığını ilan etti. O Cuautla'dan ayrılırken de kefaletle serbest bırakılmış bir Zapatista esiri olan Eusebio Jáuregui, Zapata'ya onun lehine bir diğer tavsiye mektubu gönderdi.[93]

Guajardo, Zapata'nın talimat verdiği gibi, doğruca Jonacatepec üzerine yürüdü. Orada, öteki ulusal ordu subayları da onun düzmece ayaklanmasına katılıp 9 Nisan sabahı kasabayı Zapata adına işgal ettiler. Guajardo Zapata'yla yaptığı anlaşmaya uyarak Barcenas ve döneklerini tutukladı. Ama hemen ardından onları kurşuna dizdirdi.[94]

Zapata muhafızlarıyla birlikte, Jonacatepec'in güneyindeki Okyanuslararası hat üzerinde yer alan küçük tren istasyonuna, Pastor İstasyonu'na gelmiş, Guajardo'yu bekliyordu. Casusları ortada dolaşan tezgâh söylentilerini derlemişlerdi kendisine ama o yine de kuşkularını frenledi. Jonacatepec'ten ulaşan haberler üzerine Guajardo'ya elini çabuk tutmasını emretti. Adam başına otuzar muhafızları olacaktı. Akşamüstü 4.30'da, Pastor'da buluştular –Zapata'nın yanında otuz adamı vardı, Guajardo ise altı yüz kişilik birliği ve bir de makineli tüfekle geldi. Zapata yine de samimiydi; Guajardo'ya abrazo verirken,* kendisini kutlarken ve hediye ettiği Altın As isimli ödüllü doru atı ka-

92. Zapata'dan Guajardo'ya, 2 Nisan 1919, AZ, 27: 14. Palacios'tan Zapata'ya, 3 Nisan 1919, AZ, 30: 36.
93. Palacios'tan Zapata'ya, 7 Nisan 1919, a.g.e. Zapata'dan Guajardo'ya, 6 Nisan 1919, Palacios'ta zikredilmiştir, *Zapata*, s. 273-5. *Excelsior*, 9 ve 10 Nisan 1919. Jáuregui'den Zapata'ya, 8 Nisan 1919, AZ. 27: 14.
94. Emiliano Zapata'nın ölümüyle biten olayların raporu, Mart-Nisan 1919, a.g.e. Salvador Reyes Aviles'ten Magaña'ya, 10 Nisan 1919, AZ, 30: 36.
* Sarılırken. (ç.n.)

bul ederken. Yola birlikte devam edip birkaç mil güneye, Tepalcingo'ya gittiler. Zapata içten içe hâlâ endişeliydi ve akşam boyunca birçok kez Guajardo'yu, kendi bölgesinde diğer Morelos liderleriyle birlikte akşam yemeğine katılması için iknaya çalıştı –baskı yapmak ve sınamak üzere. Ama davetler boşunaydı. Guajardo, mide ağrısından dolayı affını istedi ve sonunda da o gece Chinameca'ya dönmek istediğini söyledi; González'in oradaki cephaneliği ele geçirmediğinden emin olmak istiyordu. Zapata kabul etti: Ertesi sabah erkenden Chinameca'da buluşup bir sonraki hamlelerini konuşurlardı. Guajardo gitti, Zapata da yolları üzerindeki bir dağ kampında geceledi. Toplam 150 kişilik, yani Guajardo'yu onu orada tutsak almaktan caydıracak sayıda bir takviye güç eşlik ediyordu artık kendisine.[95]

10 Nisan sabahı, şafak söktükten hemen sonra Zapata ve muhafızları ayaklanıp yola düştü. Burası Zapata'nın kendi memleketiydi. Villa de Ayala'nın ancak otuz beş mil aşağısındaki Cuautla Irmağı boyunca uzanan Chinameca haciendası, onun 1911'de Madero'ya katıldıktan sonra ilk ele geçirdiği yerlerden biriydi. Ve daha sonra andığı gibi, o yazki krizde o gün az kalsın orada kıstırılıp öldürülüyordu. Aynı kır yollarında defalarca at sürmüştü –pazara veya hayvan mezatlarına gitmek üzere yola çıkmış genç bir adam olarak, derken sekiz yıldır saklanıp avlanan bir asi, bir devrimci, bir kanun kaçağı olarak. Bu toprakların her patikasını, her vadisini, her çitini karış karış bilirdi. O nisan sabahının erken saatlerinde ortalık taptaze ve serindi. Yağmurlar ve ekim-dikim henüz başlamıştı. Ağustosta kırkına basacaktı. Çocuklarından sadece en büyüklerini, o sırada on üçündeki Nicolás'ı yakından tanırdı ama onun da büyüyüşüne pek şahit olamamıştı. Güne dair hiçbir alamet yoktu, öylesine bir perşembeydi işte; Guajardo'yla uğraşmak tansiyonu yükseltmişti ama temeldeki güven, korku ve ümidin yarattığı gerginlik, eski ve bildik bir gerginlikti. Sabah 8.30 sularında, adamlarıyla birlikte tepelerden Chinameca'ya doğru inişe geçti.

Haciendanın dışında, ön duvara sırtını dayamış çeşitli dükkânlar vardı, Zapata ve Guajardo bunlardan birinde bir araya geldiler. Zapata'nın muhafızları duvarın ardında dinlenmeye çekildi. Ama mühimmat ve taarruz üzerine konuşmaları kısa süre sonra bölgede ordu güçlerinin olduğuna dair haberlerle kesildi. Zapata derhal Guajardo'ya haciendayı korumasını emrettikten sonra kendi adamlarından devri-

95. Palacios, *Zapata*, s. 276-8. Bu yazının temeli, Zapata'nın muhafız alayında lider olan Adrian Castrejon'un notlarıdır. Guajardo'nun, Güney Harekât Ordusu Kuvvetleri Başı General Pablo González'e 14 Nisan 1919 tarihli Resmi Raporu için, bkz. *El Universal*, 16 Nisan 1919.

yeler çıkararak onları keşfe gönderdi. Bir devriyenin başına da kendi geçti. Ortada düşmandan bir iz olmamasına rağmen, oralara nöbetçiler bırakıp kendisi hacienda civarına döndü. Saat sabah 11.30 sularıydı. Şimdi duvarların ardında sadece Guajardo'nun askerleri vardı, bir de Guajardo'yla onun mühimmat zulasından on iki bin atımlık bir parti alma müzakeresi yapan yardımcı Palacios. Zapata beklemedeydi. Guajardo'nın akşam yemeğine katılıp pazarlığı bitirmesi için içeri davet ettiği Zapata, beklemede kalmayı seçmişti. Ama Guajardo'nun subayları gelip daveti yineledikçe, tako yanında bira fikri kulağa daha iyi gelmeye başladı. Güne erken başlamış, at sırtında epeyce zorlu bir sürüş yapmışlardı. Saat ikiye geldiğinde, Zapata'nın sabrı taşıyordu; nihayet 2.10'da kabul etti. Guajardo'nun ona önceki gün hediye ettiği al donlu kısrağa binerek on adamına kendisiyle birlikte haciendanın kapısından içeri girmelerini emretti.

Olay yerinde bulunan ve o akşamı Magaña'ya rapor eden genç yardımcısı "Onumuz da emrettiği gibi, kendisini izliyorduk" diye anlatacaktı. "Geri kalanımız [duvarların dışında], ağaçların altına çekilmiş, karabinalarını çatmış, güven içinde gölgelikte dinleniyordu. [Guajardo'nun] Saflar halindeki muhafızları, onu selamlamaya hazırlanıyormuş gibiydiler. Boru, Zapata'nın şerefine arka arkaya üç kez çaldı; sonuncusunun sesi dinmek üzereyken, Baş General kapının eşiğine henüz ulaşmışken... silahlarını doğrultan askerler, ona tabancasına davranma fırsatı dahi vermeden, kısa mesafeden iki kez yaylım ateşi açtı ve unutulmaz General Zapatamız bir daha kalkmamak üzere yere düştü".

Yardımcının raporu, "Uğradığımız şaşkınlık korkunçtu" diye devam ediyordu. "Hain Guajardo'nun askerleri... her yere mevzilenmiş, hemen hemen bin kadar adam üstümüze ateş ediyordu. Kısa sürede direnmek beyhude hale geldi. Bir tarafta biz vardık, Lider'in kaybıyla donup kalmış bir avuç adam; öbür tarafta ise ...haliyle düşmüş olduğumuz kargaşadan faydalanarak acımasızca saldıran bin kişilik bir düşman. İşte trajedi böyle yaşandı". Tuzakta, Palacios –kapıda yaylım ateşi başladığında, ev sahipleri de içeride onu vurmuştu– ve Zapata'nın son muhafız birliğinde at binen başka iki kişi daha öldürülmüştü. Sağ kalanlar, hayatlarını kurtarabilmek için, birkaç mil güneydeki Sauces kampına doğru kaçtılar.[96]

96. Palacios, *Zapata*, s. 279-82. Reyes Aviles'ten Magaña'ya, 10 Nisan 1919, AZ. Kapıdaki ateşte, Agustin Cortes ve Lucio Baslida adlı iki yaver de öldürüldü. Önce, Castrejon, Gil Muñoz Zapata ve Zeferino Ortega'nın da öldüğü bildirildi. Mamafih, Jesús Capistrán gibi onlar da sadece yaralıydılar.

Zapata'nın naaşını geri getirme şansları yoktu. Guajardo'nun askerleri, aldıkları emir üzerine, daha yere düştüğü anda onu çekip haciendadan içeri almışlardı. İki saat sonra, naaşı bir katıra yükletmiş olan Guajardo, gergin bir şekilde birliğini Cuautla'ya doğru geri çekiyordu. Saat 7.30 civarında, yani cinayet akşamının karanlığı etraftaki tepelere çökerken, birlik Villa de Ayala'dan geçmeye başladı ve biri telefon ederek haberi ötelere ulaştırdı. Genel karargâhtaki González için haber adeta inanılması mümkün olmayacak kadar iyiydi. Zapata'nın hileyi tersine çevirip de şu anda Guajardo'nun cesedini getirmediği ve kendi katil adayları üzerine bir saldırıya geçmek üzere olmadığı ne malumdu? Ya Guajardo sahiden öbür tarafa geçmiş idiyse? González birliklerini hazırladı. Ama saat dokuzu biraz geçmişken, Guajardo'nun birliği, vukuatsız Cuautla'ya ulaştı. Gecenin karanlığında güneyden gelen birlik, atların toynaklarından ve koşumlarından çıkan şakırtılar arasında kasabaya girip, mezarlığı ve Senor del Pueblo kilisesini sıra halinde geçti ve ön safların Galeana caddesinde ana meydana bakan bir dükkânın önüne varmasıyla durdu. González ve subayları bakmak için dışarı çıktılar, bu arada Guajardo cesedi kaldırımın üzerine indirtti. González cesedin yüzüne bir cep feneri tuttu. Evet, bu gerçekten Zapata'ydı. Derhal bürosuna dönen González, Carranza'ya telgraf çekerek "büyük bir tatminle" Guajardo'nun "el movimiento preparado"yu* yerine getirdiğini bildirdi. Ve Guajardo'nun bu hizmeti yüzünden tuğgeneralliğe terfi ettirilmesini salık verdi. Bu arada Zapata'nın cesedi, itişip kakışan, bağrışan bir kalabalığın arasından mahalli polis karakoluna götürüldü ve orada kesin olarak teşhis edilip –Eusebio Jáuregui şahitti– delil olarak da fotoğraflandı.[97]

Ertesi gün devasa kırmızı manşetler haberi Mexico City'e ulaştırdı. Carrancista editörleri, bağlantılarını düşünerek, "Meşhur Attila"nın akıbetine bayram ettiler. González'i, "Doğrusu zaferin kendisine pek yakıştığı" "o saygın askeri" ise, "coşkulu kutlamalarla" destekliediler. Cumhuriyet'in "zararlı bir unsuru bünyesinden atışını" görmek umut vericiydi. "Kana susamış çetebaşının" ölümünün, Zapatismo'nun ölümü ve "ülkenin önemli bir bölgesinin etkin bir şekilde huzura kavuşmasına doğru atılmış ...önemli bir adım..." olduğunu işleyerek, inceden resmi tezi tekrarladılar. Oysa Obregón adına konuşan gazeteciler, daha bir ölçülüp tartılmış haberler geçti. *El Demócrata*'nın editörleri "Efsane ve İnsan" başlıklı yorumlarında, Guajardo, González ve Baş-

* Hazırlanan eylem. (ç.n.)

97. Olayların raporu ..., Mart-Nisan 1919, AZ. *Excelsior*, 11, 12 ve 14 Nisan 1919. Emiliano Zapata'nın ölüm kâğıdının kopyası, 11 Nisan 1919, AZ, 30: 36.

kan'ı tebrikte işi dikkat çekici ölçüde ağırdan aldı ve sadece "ustaca tezgâhlanıp cüretle sahneye konulmuş bir strateji" olarak söz etti olaydan. Zapata'nın kendisine karşı ise gayet merhametliydier. Her ne kadar "son derece kusursuz bir deha ve karakter abidesi" olarak kabul etmemişlerse de bir haydut veya kötü adam olarak yerden yere de vurmamışlardı. "Yerlilerin bilincinde bir mitos ölçeğinde yer edinmiş" olduğunu teslim ediyorlardı. Pueblolar peşine düşmüştü, diye açıklıyorlardı "çünkü onlara eski saldırılara karşı bir savunma formülü vermişti. Örtük olarak zaten mevcut olan bir formüldü bu ve Zapata'nın isyan çığlığı çalkantılı fırtına bulutlarını yoğunlaştırmaktan öte bir şey yapmadı". Zapata mitosunu ortadan kaldırmak için, onu doğuran haksızlıkları ortadan kaldıracak reformlar gerektiği sonucuna vardılar.[98]

Kendi kendilerine kaldıklarında, olay birçok köklü devrimciyi rahatsız etti. Özellikle ordudaki subaylar, terfilerin Guajardo'ya ve onun tezgâhtaki ortaklarına gitmesine kızgınlardı. Hatta bazıları işi Başkan'a şikâyete ve karın ağrılarını basına sızdırmaya kadar vardırdı.[99] Daha cömert diğer bazı devrimcilerse bölünmüş sadakatlerin kederine gömüldü. Hükümetin Genel Levazımat Bürosu'nda genç bir subay olan Jesús Romero Flores, sonradan haberleri okuduğu sabahı hatırlayacaktı. O ve üstü General Francisco Múgica, kendilerini "aşırı solda" addeden kişilerdi. 1916-17 Anayasa Konvansiyonu delegesi olarak her ikisi de toprak, emek ve eğitim konusunda radikal maddelerin savunuculuğunu yapmıştı; reformların şartlarda yer almasını sağlayan oylar üzerinde, anahtar komisyondaki anahtar kişi olarak Múgica büyük rol oynamıştı. Kendisi her ne kadar 1911'in ilk günlerinde bir kez Zapata'ya karşı dövüşmeye gönüllü olmuşsa da yıllar geçtikçe onun uzun ve bitmeyen mücadelesine hayran olmuştu. Ayrıca, çocukluğunda Magaña biraderlerle olan arkadaşlığını da inkâr edemezdi –Zamora papaz okulunu atlatıp daha sonra muhalif bir gazeteci olarak ortaya çıkmasında onların babasının emeği vardı. Güneyli *agrarista*lara sempati duyan ve Magañaları tanıyan bir diğer Michoacáno da Romero Flores'ti. Suikastı öğrenince, "kara" günler yaşadıklarını düşünmüştü. Múgica'yla beraber o cuma sabahını "içleri sızlayarak ve neredeyse hiç konuşmadan" bürolarında geçirmişlerdi. Bu yeni ölüm, Flores'e, "her şeyi bir keder ve korku duygusunun sarmalamış göründüğü" bir önceki kışın korkunç grip salgınını hatırlatmış, hükümetin yaptığı kal-

98. *Excelsior*, 11 ve 12 Nisan 1919. *El Universal*, 11 ve 12 Nisan 1919. *El Democrata*, 13 Nisan 1919.
99. *El Universal*, 16 Nisan 1919.

leşlikle övündüğünü okuyunca da, yaşadığı çöküntü "iktidardaki dalaveracı sürüsüne" karşı bir gazaba dönüşmüştü.[100]

González, naaşın yöre halkına teşhirini ayarlayarak cuma ve cumartesiyi Cuautla'da geçirdi. Hatta cumartesi akşamı Cuautla mezarlığında yapılacak defin için film kameraları bile getirtti. Gösterişli bir merasimin, ölenin Zapata olduğu konusundaki tüm kuşkuları dağıtacağını düşünüyordu –bu, dayanan Zapatista direnişini yerle bir edecek ve köylüleri de onlara kol kanat germekten caydıracaktı. Naaşı görmek için, aralarında Zapata'nın iki kız kardeşinin de bulunduğu binlerce kişi, çevredeki pueblolardan akın ettiler. Bu "mütevazı insanlar" tek sıra halinde tabutun önünden geçerken bir an durup ona bakacak ve "tepeden tırnağa titreyeceklerdi" diye yazdı bir *Excelsior* muhabiri. Hevesli muhabirin de inandığı gibi, onları ürperten "çete başının" korkusu değil, galiba kendi suçları karşısında duydukları dehşetengiz şaşkınlıktı: Yıllar önce, onlar için ayağa kalkmasını istedikleri bir adam bulmuşlar ve o da onlar için ayağa kalkmıştı, şimdiyse onun ölüsünü görüyorlardı. Haber Cuautla'dan çıkıp eyaletin dört bir tarafını dolaştı, onunla birlikte kaybın şoku da. Bir Tepoztecanlı, sonradan, "sanki kendi babam ölmüş gibi içim yandı" diyecekti.[101]

González, 16 Nisan'da bir bildiri yayınlayarak yas tutmayı yasakladı. "Zapata ortadan kaldırılmıştır, Zapatismo öldü" deyip duruyordu. Son bir Obregónista başyazısına cevaben "Zapata'nın düpedüz bir gangster" şu anda onu bir "şehit" mertebesine yükseltmeye çalışanların da "vicdansız siyasetçiler" olduğunu ilan etti. "İnsanın ölümü bir şeyi değiştirmez çünkü fikirler ölümsüzdür" şeklindeki çıkarımları "kutsallara muazzam bir saygısızlık!" olarak niteledi. González, "hiçbir doğru ve yüksek fikrin [Zapata'nın] anısıyla bir arada mevcut olamayacağını" göstermek için Ayala Planı'nı alay konusu yapmaya devam etti. Bu plan "Emiliano takipçilerine cehalet ve bönlüklerini ardına gizlesinler diye mekanik bir biçimde tekrarlamaları öğretilen bir çığlıktan... siyasi büyüklere ve cientificolara karşı... yazarının düşüncelerinin boşluğunu sergileyen bir içi boş söz ve sövgü zırvalığından başka bir şey değildi..." Sonunda Zapatista pueblolarına barışçıl bir hayata dönmeleri ve artık haydutları desteklememeleri için tehditkâr bir çağrı yapılıyor ve González, "Bu günden itibaren, hiçbir tereddüte

100. Summerlin'den Dışişleri Bakanı'na, 16 Nisan 1919, NA, 59: 812.504/176. Jesús Romero Flores, "Evocacion luctuosa de Emiliano Zapata" *El Nacional*, 10 Nisan 1956 ve *La revolucion*, s. 166. Armando de Maria y Campos, *Múgica: Crónica Biográfica*, Meksika, 1939, s. 12-16. O. Magaña ile kişisel görüşme. Múgica'nın Zapata'ya karşı erken hareketi, bkz. Múgica'dan Madero'ya, 24 Haziran, 1911, AM.

101. *Excelsior*, 13 Nisan 1919. Lewis, *Pedro Martínez*, s. 108.

mahal vermeden, hükümetin icraatlarına hâkim olacak olan şiar –işinde gücünde olan ve düzene uyanlar söz konusu olduğunda koruma ve güvence altına alma; sorun yaratanlar ve isyancılar söz konusu olduğunda ise katı ve ibretlik cezalar olacaktır"[102] şeklinde kestirip atıyordu.

González'in korktuğu başına geldi ve suikastın yarattığı şok, yeredeki havayı kıramadı. Cinayetin ertesi günü isimsiz bir vandalın Cuernavaca'daki Borda Bahçeleri'nde bulunan bir direğe kazıdığı gibi, "Güneyin Asileri" için, "dizlerinin üzerinde yaşamaktansa, ayaklarının üzerinde ölmek daha iyi"ydi.[103] Olağanüstü defin töreni ve tehditler de insanların moralini bozamadı. Romero Flores gibi, Morelos'un kır ahalisi de kendilerini büyük bir şaşkınlık içinde buldu. Birçoğu Zapata'nın öldüğüne inanmayacaktı. Tuhaf hikâyeler aldı yürüdü. Kimisi, Zapata'nın tuzağa düşmeyecek kadar zeki olduğundan bahsediyor, astlarından kendine çok benzeyen birini bulup ölümcül toplantıya onu gönderdiğini iddia ediyordu. Teşhir edilen cesetin hiçbir şekilde Zapata'ya ait olamadığı da ileri sürüldü. Zapata'nın sağ yanağında bir ben veya göğsünde bir doğum lekesi vardı, yahut kement attığı elinin küçük parmağının ucu yoktu –ya da başka bir şey; González'in sergisinde olmayan herhangi bir şey. Lider, her zaman olduğu gibi, birkaç gün içinde ortaya çıkacaktı. Ardından daha da tuhaf haberler dolaşmaya başladı. Zapata'nın öldüğü gün bindiği at, şu Guajardo'nun verdiği doru kısrak –işte o, sürücüsüz bir halde dağlarda dörtnala giderken görülmüştü. Onu görenler, şimdi atın beyaz, bir yıldız kadar beyaz olduğunu söylüyorlardı. Hatta içlerinden biri üzerinde Zapata'nın kendisini de tek başına güneydeki Guerrero dağlarına doğru yol aldığını görür gibi olmuştu. Onun ölmediği inancı bir teseliydi, hem artık savaşmıyor olmanın utancı hem de onun omuzlarına imkansız bir sorumluluğu yüklemiş olmanın, ona ölümüne güvenmiş olmanın kederi için bir avuntu. Ama iyileştirici bir teselli olmadı. Artık yeni düzene tutunmak için ter döken kırsal aileler arasında yakıcı bir keder sürdü gitti. Her şeyin ötesinde, inanılmaz olana duyulan müphem, acılı bir inanç, lidere o öldükten sonra dahi sadık kalmanın bir yoluydu.

Yine de güçlü olan haklı oldu; González'in planı yeterince iyi işlemiş gibi görünüyordu. Morelos üzerinde kurduğu devlet denetimi sabit kaldı. Önde gelen kent ve kasabalarda geri dönen tüccar ve dükkân sahipleri, barıştan dolayı o denli mutluydu ki şikâyetlerini yüksek sesle ifade etmediler, buralar ve civar köylerdeki yoksul halk ise başkaldır-

102. *El Universal*, 17 Nisan 1919.
103. Frank Tannenbaum, *Peace by Revolution. Art Interpretation of Mexico*, New York, 1933, s. 139.

mak şöyle dursun, protesto gösterisi dahi yapamayacak kadar sıkı bir gözetim altındaydı. Genel kabul Zapatista örgütünün artık paramparça olacağı yolundaydı. Sanki döneme bir mühür vurmak istercesine, Carranza da Zapata'yı pusuya düşüren subay ve askerlerin terfisine onay verdi. Guajardo sadece tuğgeneralliğe yükselmekle kalmadı, aynı zamanda elli bin pezoluk bir de ödül aldı ve alnının akıyla bunun bir kısmını cinayeti işleyen adamlara dağıttı. Puebla'daki federal yetkililere, Albay Reyes'i tutuklamaları emredildi; birçok sırra ortak olan bu aracı artık harcanabilirdi.[104]

104. Palacios, *Zapata,* s. 285-7. G. Magaña'nın E. Reyes'en yana şahadeti, 20 Ekim 1920, AZ, 30: 28.

XI
Morelos, Zapatista'ya Kalıyor

"Aile içi mesele bu..."

Madero'nun 1910'da başlattığı büyük devrimin sona ermesi tam 10 yıl aldı. Başlangıçtaki ılımlı hareket, parlamenter alavereler ve yönetsel dalaverelerle erkenden dinebilirdi. Fakat científicolar uzlaşma fikrinden korktu ve Huerta'nın hareketi legal siyasetin dışına çıkmaya zorlamasına izin verdiler. Protesto gösterileri ve ayaklanmalarda yer alan devrimciler, ordulara ve militanlara dönüştü. 1914'teki zaferde bir tek onlar yönetimde kalmış, yalnızca kendi aralarındaki anlaşmazlıkları devam etmişti. Ancak mücadelede açığa çıkan halkçı enerji o kadar muazzamdı ki radikal 1917 Anayasası bile geçici bir yatışma dışında bir şey getirmedi. Doğruydu, devrim aslında o tarih itibarıyla sona ermişti. Carranza dışında, önde gelen kamuoyu figürleri yedi yıl öncesinde ya duyulmamış ya da önemsizdi. Ordu yeniydi, tıpkı her zaman yeni olan bürokrasi gibi. Okullar, gazeteler, hatta anavatan gururu bile yeniydi. Ülkenin temeli olan tarım da yeni ellerdeydi. Fakat hareketi bu noktaya kadar götüren Carranza, bunu bir rejim olarak kuramadı. Hiçbir bıyıklı toprak sahibi, hiçbir eski Porfiriocu senatör, hiçbir başkan, altmışındayken sekseninde gösteren Díaz gibi, devrime odaklanmadı, devrim ruhunu sempatik bir davaya bağlayamadı. Carranza yönetimi boyunca, yeni ulusal liderler arasındaki karakteristik ruh hali, umutsuzluk, tiksinti ve alaycılığa varan bir sabırsızlık olmuştu; devletin sağladığı barış ortamını sürdürenler bile istemeyerek de olsa böyle davranıyorlardı. Bir halk kahramanı başkan olmadıkça, sıradan insanlar kendi yaşam modellerinin, liderin hayatında görkemli bir şekilde büyümüş izlerini sürmedikçe, yeni liderler halkın devrim umudunu canlandıramayacak ve yeniden düzene bağlılıklarını sağlayamayacaktı. Şayet böyle biri ortaya çıkmazsa, tüm bu devrim girişimi sonuçsuz kalabilirdi. Onun sırası da 1920'de geldi.

O yılın baharında Meksika'nın yeni liderleri ani bir devrimle güçlerini birleştirip Carranza'yı indirdiler. Alvaro Obregón: Halk kahramanı

işte karşımızdaydı; sert, kurnaz, savaştaki günlerinden daha canlı ama her zamanki kadar uyanıktı, üç parçalı takım elbisesi ve köstekli saatiyle şıktı, alnındaki perçemini kibarca geri itiyordu, sağ kolu yoktu, yüzünde acıdan ve gerginlikten gelen, artık sıradan bir ifade vardı, buna rağmen espri yapmaktan da geri durmazdı. 1910 krizi gibi 1920 krizi de halef-selef sorunu üzerine çıkmıştı. Bu sebeple sadece üst düzey siyasetçileri ilgilendiriyordu. Sokak şarkıcıları olayı hoş sözlerle yansıttı:

Halk çok çok sakindi
Bu kargaşa ve yaygarayı izlerken
Sakin sakin
"Aile içi mesele bu" dediler.[1]

Fakat önceki krizlerin aksine, bu kriz ulusal bir çöküşü tetiklemedi. Ve her ne kadar kontrolün el değiştirmesi hafif seviyelerde kalmışsa da, yine de çok önemliydi. Meksika devrimi, Obregón başkanlığa geldiğinde doğru rotasına tekrar girebildi.

Morelos'taki devrimciler, Obregón yönetiminde eyalet için can alıcı önemde roller oynadı. Resmi görevli ya da kanun kaçağı olarak direnme, görmezden gelme, hoş görme ya da Obregón'a katılma tercihleri, Obregón'un sonrasında kime kıyak yapıp, kimi köstekleyeceğine dair tercihlerine bağlıydı. O sıralar Ulusal devrimci hareketin yerel kanadı olarak görev yapacak partinin niteliği de aynı tercihe bağlıydı. 1919'dan 1920'nin başlarına kadar Morelos'taki hiçbir yetkili, yasal olsun olmasın, Obregónista değildi. Ama hepsi de 1920 hesaplaşmasındaki pozisyonlar için dolaplar çevirirken, olaydan haberi olmayanları da çok kritik bir randevuya hazırladılar.

Morelos'ta 1919 boyunca geçerli olan buyruklar, nihai olarak doğrudan Carranza veya González'den gelen Meşrutiyetçi buyruklar olarak kaldı. González 20 Haziran'da karargâhını Cuautla'dan Puebla City'e taşımış olsa da eyalette bıraktığı komutanlar, Francisco Cosío Robelo, Estanislao Mendoza, Fortunate Zuazua ve Salvador González gibi kendisinin sıkı partizanları ve çoğu kuzeyli, adanmış Pablistalardı. Meşrutiyetçi reformun yeni bir kurnazlığıyla, artık siyasi temsilcileri kuzeyli kurmay subaylar değil, Morelos'un yerlileriydi; 1913'ten beri orada görünmeyen ama hiç değilse aslen oralı olan yerliler. Unutuluşun içinden çıkıp yeniden devlet görevlisi olmak için gelen eski Leyvacılar. Benito Tajonar, 17 Haziran'da Cuautla'da altı yıl önce kaybettiği valilik koltuğuna geçici olarak yeniden oturmuştu. Küflü mes-

1. Simmons'ta zikredilmiştir, a.g.e., s. 162-3.

lektaşları da eyalet çapında daha mütevazı görevlere geldiler. Bazıları Mexico City, Puebla ya da Guerrero'dan yeni dönmüş, başkaları ise bir zamanlar sağlıklı ama artık gereksiz bir yerel inzivadan yeniden doğmuşlardı.[2] Fakat yerli kökenleri bağımsızlıklarına zemin olmadı. Federal hükümete göre Morelos'un 1913'ten beri devam eden askıya alınma konumunu hukuken hâlâ koruyordu. Mevcut devlet memurlarının hepsi atamayla göreve gelmişti –eski ilçe merkezlerine Carranza'nın, diğer kasaba ve köylere ise Tajonar'ın atadığı belediye başkanları gibi seçimle gelinen koltuklarda bile atanmışlar oturuyordu. Bürokratik işlerine González'in yardımcısı eski vali, yeni vali vekili Albay Aguilar nezaret ediyordu. Millet meclisi ya da düzenli bir vali için herhangi bir seçim planlandığına dair duyuru filan da yapılmadı. Sonuç olarak ortaya çıkan devrim de bu yüzden yerel bir gelişmenin ürünü değil, bir tür organ nakli oldu; patronlarla çıraklarının bir başka mutlu işbirliği.

Tajonar göreve başladıktan bir hafta sonra "Morelos sakinlerine" yayınladığı bildiride niyetini belli etti. Misyonunun "ülkemizi eski müreffeh hayatına, her zaman sahip olduğu yüceliğe döndürmeye çalışmak, ülkeyi genel olarak yeniden inşa etmek" olduğunu söyledi. Bunun zor bir çaba olacağını kabul ediyordu çünkü "Eyaletin hayırsız evlatları ülkeyi, iyi niyetini suiistimal ederek, yoldan çıkarmış... özgürlük hasretini kullanmış ve gerçek inananların inancını sömürmüştü". Ama "Meşruti idealle" "uyum ve... yeniden yapılanma" sözü veriyordu. Özellikle "toplumsal ilerleme"yle ilgilendiğini vurguladı. Bunu başarmak için de "program" değil, dört "önlem" teklif ediyordu. Mali meselelerde "sermayeyle vergiler arasındaki mükemmel bir uyum yakalamaya yönelik bir uzlaşma politikası" önerdi. Adli meselelerde "her türlü önyargı... ve kişisel nüfuza" son vermeyi ve "adalete aç insanların bu arzusunu yerine getirmeyi" teklif etti. Siyaset arenasında "General Pablo González'in başlattığı süreçlerden" aldığı ilhamla, "eyaletteki belediye meclislerini, otonomi özgürlüklerinin uygulanmasına geçmek üzere doğru bir şekilde hazırlamayı" öngörüyordu. Ama "tüm dikkatini" devlet okullarına vereceğini söyledi. "Halkın aydınlanması" benim "asıl isteğimdir" dedi. "Cehaletle, yani maddi ve kolektif geri kalışımızın asıl kökeni, tiran ve despot hükümetler oluşmasının yegâne sebebiyle savaşmak için hiçbir çaba ve fedakârlıktan kaçınmayacak"tı. Ayrıca "açıkgöz kilise nüfuzu"nun okullara sızmasını önleyeceğine de yemin etti; "bununla" kastettiğinin "kızıl radikal liberalizm" olmadığı konusunda da tebaasına güvence verdi. Son olarak "hiç ay-

2. S. Valverde, a.g.e., s. 233, 236.

rım yapmaksızın tüm Morelenselere resmi bir çağrı yaptı" ve onlardan "bu talihsiz vatanın, Anka kuşu gibi küllerinden yeniden doğmasına, eski, büyük, güçlü ve saygın günlerine kavuşmasına" yardım etmelerini istedi. "İrredantist Morelenseler"e, "azaltılması mümkün olmayan sağlıksız işlerde ayak direyenlere" ise özel çağrıda bulunarak "asi tutumlarına" bir son vermelerini ve "yeniden yapılanma çalışmalarına" yardım etmelerini istedi. González'in onu göreve atamasının sebebi ise sonuç cümlesinde, "eyaletin bir evladı, sizlerin kardeşi" olarak bağlılık istemesiyle ortaya çıktı.

Tajonar'ın muğlak, tekrarlarla dolu ve kendiyle çelişen bildirisi, yönetiminin de güvenilir bir rehberi oldu. Göreve geldikten üç gün sonra ilk icraatını gerçekleştirdi. Eyalet hazinesini, yani hükümetinin "mihenk taşı ve temel zeminini" yeniden yürürlüğe sokmak üzere bir Genel Mali Kanun çıkardı –Escandón yasama meclisinin Mayıs 1910'da onaylamış olduğu Genel Mali Kanun'un hafifçe revize edilmiş hali. Ona göre bu, "hedeflenen amacın gerçekleşmesini sağlayacak"tı.[3]

Bu arada Tajonar, González ve Carranza'ya itaat etmeyen Zapatista liderleri de sahada kaldı. Zapata'nın liderlik deneyiminde, onun yıllar içinden süzülüp gelen gerçekçi metanetinde demlenmiş savaşçılar olarak ölümünün şokuna göğüs germişler ve eskisi gibi devam etmek için kayda değer bir çaba içine girmişlerdi. Suikasttan beş gün sonra Morelos'taki Zapatista kampından "Meksika halkına" seslenen bir başka manifesto daha yayınlandı. Önlerinde "üç katlı bir görev" vardı: "Reform işini tamamına erdirmek, şehidin kanını yerde bırakmamak ve kahramanın izinden gitmek". Bağımsızlık mücadelesinin Peder Hidalgo ve General Morelos'un ölümünden sonra nasıl devam etmiş olduğunu hatırlatan metinde ayrıca, Cumhuriyet'in "ezilen yığınlarının", "toprak bölüşümünün kurtarıcı ilkesini" zaten kabul etmiş oldukları ve "sadece bir zaman meselesi olan" zaferi kazandıklarında "tüm Meksikalıları... köle olmaktan isyancı olmaya, dünyevi esaretlerin bozduğu paryalar olmaktan Tarih'in önünde saygıyla eğileceği özgür insanlar olmaya dönüştürecekleri" de beyan ediliyordu. Sonuç bölümü "Meksika Ulusu önünde edilen davaya sadakat yemini"nin tekrarına ayrılmıştı. Son sözler ise adeta nefes nefese, dokuz yıl boyunca içinde yaşadıkları isyandan taşan bitkinlik, keder, hüsran ve umutsuzluk içinde sarf edilmiş bayat bir uyarıydı: "Porfirio Díaz'dan daha utanmaz, Francisco [León] de la Barra'dan daha yalancı ve Makyavelist, suikastçı Huerta'dan daha aptal ve ikiyüzlü olan Carranza'nın acıma-

3. *Periodico Oficial del Estado de Morelos*, 3. Seri, No. 1, s. 1-4.

sız diktatörlüğüne, ahlaksızlığına, yolsuzluklarına karşı sonuna kadar savaşacağız". Büyüklü küçüklü otuz dört lider ve sekreteri, bu metne bir dayanışma gösterisi olarak imza atmışlardı. En başta Magaña vardı, ardından Mendoza, Jesús Capistrán, Pedro Saavedra, Ayaquica, de la O ve diğer kıdemliler geliyordu.[4]

Zapatista muhalefeti sözde kalmadı. Zapata'nın ölümü karşısında hissedilen halkçı nefret ve suçluluk duygusu, kır halkının kendilerine koruma, yemek ve istihbarat sağlamasını getirdi beraberinde. Suikasttan haftalar sonra el altından aldıkları yerel destekle sivil ve askeri yetkililere karşı terörist misillemeler bile yaptılar. Özelikle ordu subayları bu "gizemli saldırılarda" kendilerini "takip edilip avlanmış" birer hayvan gibi hissetmişlerdi. Zapatista teröristlerinin bir gece Jojutla'da vurduğu belediye başkanı az daha ölüyordu ve tedavi için sessiz sedasız Mexico City'e çekildi.[5]

Direnişe son vermeye çok uzak duran Zapatista liderleri, en çok direnişi kimin yöneteceğiyle ilgileniyorlardı. Yaz boyunca kendi halef krizlerini yaşamaya devam ettiler. Vaatler muazzamdı –Zapata'nın pelerini, yaklaşan başkanlık seçimi curcunasında Zapatista stratejisini belirleme hakkı, Amerika'nın müdahalesi halinde güney cephesini yönetme ve nihai zaferin ödülleri. Hem sorumluluktan hem de hırstan birbirlerinin yarasına tuz bastılar. Ama asla ayrılmadılar, sadece ara sıra kendi aralarında kavgaya tutuştular. Kriz baştan sona bir "aile içi mesele" olarak kaldı –sürüyü eve sağ salim döndürme meselesi.

Liderlikte iki ana rakip olan Magaña ve Mendoza özünde çok farklı stratejiler izliyorlardı. Kırk sekiz yaşındaki Mendoza, hayatta kalan Zapatista liderlerinin en yaşlısıydı. Gerçek bir savaşçı olarak Nisan 1911'den bu yana askerlerinin başında aktif görev almıştı. Güneydeki en zor seferler, onun altın günleri olmuştu. Diğer liderlere göre kişisel meselelere dönme zamanı olan barış dönemi, ona göre taburlarını büyütme ve güçlendirme zamanıydı. Yazışmaları için yardımcılar ve sekreterler tuttuğu ve onlardan siyasi tavsiyeler aldığı halde, diğer devrimci ve muhalif kamplarla ciddi bir siyasi bağlantısı yoktu. Eskiden olduğu gibi şimdi de en umursadığı şey çarpışmaktı ve her zaman için hem muharebeye hem de kaçmaya hazırdı. Mendoza'ya göre hareketin sorumluluğunu üstlenmek, son tahlilde bütünlüğünü ve yalnızlığını korumak anlamına geliyordu. Sekreterleri müzakereleri yürütebilir, hatta bir anlaşmaya bile varabilirlerdi ama Mendoza'nın buna uzun süre itibar edip

4. Meksika Halkına Manifesto, 15 Nisan 1919, AZ, 30: 36.
5. *El Democrata*, 25 Nisan 1919.

etmeceyeğini ya da onu kendi avantajına kullanıp kullanmayacağını garanti edemezler ve hareket uyumsuz bir biçimde devam ederdi. Bununla birlikte Zapatista yönetiminin şimdi kırk sekiz yaşındaki Magaña'ya kalacak olması, etkili sonuçları olan bir değişim olurdu. Zapata'yla birlikte başlatmış oldukları diplomatik bağlantıların kesinlikle devam edecek olması nedeniyle değil sadece; ama az bulunur yetenekte ve Meksika'nın yeni yönetici sınıfıyla yakın ilişkileri olan bir siyasetçi olarak, Zapata'ya veya herhangi bir Zapatista liderine göre yaptığı anlaşmaların dengesini çok daha iyi sezmesi, bu anlaşmaları yürürlükte tutması ve kendi seçmenleri için bu anlaşmalardan en yüksek verimi alması çok daha muhtemel olduğu için de. Tüm Zapatistalar içinde, Morelos'taki yerel devrimi ulusal bir rejime çevirebilecek yegâne kişi, Magaña'ydı.

Rekabet, Zapata'nın ölümünden hemen sonra kafa karışıklığı içinde başladı. Suikasta tanık olan yaver, resmi raporunu hemen o akşam Tochimilco'daki Magaña'ya gönderirken, üstü kapalı da olsa Magaña'nın iddiasını tanımış oluyordu. Fakat yaver ertesi gün de Mendoza'ya bir resmi rapor gönderdi. "Morelos eyaletindeki [Zapatista] birliklerin ... lidersiz kaldığını" gözlemleyip Mendoza'ya açık açık bir an önce bu birliklerin idaresini geçici olarak ele almasını ve yeni bir lider seçmek üzere bir cunta çağrısında bulunmasını salık verdi. Mendoza'ya "kıdemli bir general ve erdemli biri olduğun için, tüm compañeroların bu iktidarı kabul edeceğini sanıyorum" diye yazmıştı.[6] Başka bir pürüz de Mejía'nın Mendoza'ya yazdığı notla ortaya çıktı. Mejía, Morelos liderlerinin Tochimizolco'da toplanmasını istemişti; "böylece bir araya gelip bir karar verilebilirdi..."

Magaña iddiasını sağlama almak için elini çabuk tuttu. 14 Nisan'da, Ayaquica ve astlarıyla Tochimilco'da yaptığı bir toplantıda, yeni bir başkomutan konusundaki "nihai onayı" vermek üzere "mümkün olduğunca çabuk" bir genel cunta toplanması gerektiğinde hemfikir oldular. O zamana kadar yerel liderler her zamanki bölgelerinde görev yapacak, Tochimilco **karargâhı** ise "Zapata hayattaymış gibi... çalışmaya" devam edecekti. Ertesi gün Magaña, liderlere genelgeler göndererek "mümkün olduğunca çabuk" kendisine katılmalarını ya da "yetkili bir temsilcilerini" göndermelerini istedi. Mejía, 17 Nisan'da Mendoza'ya yeniden yazarak cuntanın "aciliyetini" vurguladı ve hem ondan hem de liderlerinden "en geç 21'ine kadar" Tochimizolco'ya gelmelerini ısrarla istedi.[7]

6. S. Reyes Aviles'ten Mendoza'ya, Nisan 1919, AZ, 30: 36.
7. Genelge, 15 Nisan 1919 ve Mejía'dan Mendoza'ya, 17 Nisan 1919, a.g.e.

Mendoza buna razı gelemezdi. Cuntaya katılacağını bildirdiği halde geziyi erteledikçe erteledi. Tepalcingo'nun güneyinde, Morelos-Puebla sınırındaki küçük San Miguel Ixtlilco mezrasında bulunan kampını güçlendirirken, özürlerini dahi iletmedi. İlk başlarda Ayaquica bölgesine gitmekten, en eski ve en kıskanç rakibinden ya da Morelos liderlerinin toplanmasındaki rahatsızlıktan veya yalnızca halefliğin getireceği formalitelerden korktuğu için işleri ağırdan almış olabilirdi.[8] Fakat bu oyalanma, Magaña'nın kurumsal otoritesini dağıtmada işine yaradı. Mayıs başlarına gelindiğinde, durum bilinçli bir ön kesme, pratikte ise bir başkaldırı halini almıştı. Magaña, 5 Mayıs'ta Mendoza'ya, yeni lider seçilene kadar, Tochimilco karargâhının Zapata'nın ölümünden önce olduğu gibi "Kurtuluş Ordusu'nun ana merkezi" olarak kalacağını hatırlatmanın uygun olduğunu düşündü. 7 Mayıs'ta başka bir genelge yayınlayarak Vázquez Gómez'in Devrimci Birlik Jefe Supremo'su olarak atanmayı kabul ettiğini duyurdu, ona bağlılık yemini edilmesini istedi ve Zapatistaların başkomutanlığına aday olması talebini tekrar etti.[9] Fakat Mendoza yoluna bağımsızca devam etti. Ona yakın liderler Vázquez Gómez'le doğrudan iletişime geçip Zapata'nın ölümünü bildirdiler ve haleflik için emirlerini beklediklerini söylediler.[10] Mendoza ise, 7 Mayıs tarihli genelgeye bizzat cevap vermeyecek, böylece de Magaña'yı en azından Vázquez Gómez'le arasında arabulucu olarak tanımış olduğunu ima etmiş olacaktı. Ne lider adayı önerecek ne de genel cunta için herhangi bir delege atayacaktı. Ve üç hafta önce onu hizaya getirmeye zorlayan Mejía şimdi ona katılıyordu.

Magaña'nın öteki Morelos liderleri arasında hâlâ büyük desteği vardı. Jesús Capistrán, 17 Mayıs'ta Vázquez Gómez'i tanıdığını ve Magaña'yı başkomutanlığa aday gösterdiğini belirterek genelgeye cevap verdi. Capistrán'a yakın beş lider daha aynısını yaptı. Magaña, 23 Mayıs'ta, "şimdi birlik olarak kalmaya eskisinden de çok ihtiyaçları olduğunu" ısrarla belirten ve Zapata'nın iç çekişmeleri her zaman "davaya ihanet" saydığını ifade eden bir başka genelgeyle ustaca kendi adaylığının propagandasını yaptı. Karamsar bir dille, şayet Zapatistalara bir arada kalamazlarsa, toprak reformculuğunun çok az şey ifade ettiği kamplara sürükleneceklerini ima etti. Çağrı yine acil cunta yönündeydi.[11]

8. Magaña'dan Mendoza'ya, 15 ve 17 Nisan 1919, a.g.e. Soto y Gama'dan Mendoza'ya, 4 Mayıs 1919, AZ, 30: 35.
9. Magaña'dan Mendoza'ya, 5 ve 7 Mayıs 1919, a.g.e.
10. Joaquin Camano ve diğerlerinden F. Vázquez Gómez'e, 5 Mayıs 1919, a.g.e.
11. Capistrán'dan karargâhlara, 17 Mayıs 1919 ve Z. Ortega, B. Abúndez, V. Aranda, F. Alarcón, ile F. P. Saavedra'dan karargâhlara, 19 Mayıs 1919, a.g.e. Genelge, 23 Mayıs 1919, a.g.e.

Ama Magaña kontrolü ele geçirmeye doğru ilerledikçe, muhalefeti de birbirine lehimlemişti. Mejía artık açık açık ona karşıydı. Hiçbir zaman istikrarlı yahut ketum biri olmayan, hatta ihtirasından ötürü "el mulato*" unvanını kazanmış olan Mejía, amcasının ölümünden sonra daha dengesiz olmuştu. Mayıs ortalarına kadar kararsız liderleri muhalefet, muhalif liderleri de protesto etme konusunda gaza getirdi. 25 Mayıs'ta Axochiapan'daki kampından Magaña'ya resmi bir bildiri gönderdi: "Bizim mütevazı fikrimiz, bu [cunta] çağrısının erken ve uygulanamaz olduğu yönündedir..." Dayanakları çürüktü: Kaçak liderlerin çoğu, askeri "operasyonlarla" o kadar meşguldüler ki Magaña'nın cuntasında (olmadıkları bir cunta da olsa) çoğunluk sağlanamazdı ve çoğunluk olmadan yapılacak bir oylama da hem geçersiz hem de bölücü olurdu. Lakin zayıf bir gerekçe bile hiçbir şey denmemesinden iyiydi. En azından Magaña'nın sekreteryal ayrıcalıklarının çoğunu bırakması yolunda bir talep gelmesine yetti. Tochimilco karargâhı organizasyon ve personel açısından aynı kalsa da muhalifler artık Magaña'nın "hayati öneme sahip tüm meselelerde" "ordunun önde gelen liderlerine" danışmasını istiyordu. Özellikle "bu bürolara, hem Jefe Supremo'nun makamından... hem de ülkenin farklı yerlerinde başka orduları yöneten companerolardan gelen her türlü yazışmanın haber verilmesini, aynı zamanda her birine verilen cevabın bir kopyasının da ulaştırılmasını" istemişlerdi. İlk imzayı Mejía ve Mendoza atmıştı. Ama Capistrán bile imzalamış, muhtemelen kararı erteletemezse, harekette oluşacak açık bölünmeden korkmuştu.[12]

Diğer sekreterlerin çok azının yapacağı bir hareketle, Magaña yumuşadı; konuyu zorla kabul ettirmektense beklemeye karar vermişti --özellikle de Obregón'un 1 Haziran'da başkan adaylığını açıklamasından sonra ortaya çıkan ulusal çekişmelere bakarak. Obregón, Sonora'dan yayınlanan bir bildiride Carranza'nın halefini seçeceği iddiasını reddetmekle kalmayıp, ulusal siyasi mücadelenin koşullarını da radikalce ve ustaca yeniden tanımladı. Meselenin özeti, Meksika'da bu güne kadar sadece "birbirleriyle taban tabana zıt eğilimli" iki partinin olmuş olmasıydı, liberaller ve muhafazakârlar. Halihazırda, sadece tek bir parti, liberaller faaldi: "Liberal eğilimler ileriydi ama sırf ayrıntıda birbirinden farklılaşan sonsuz sayıda gruba bölünmüşlerdi". Ama Muhafazakârlar yeniden güçlenmek için ilkelerine ihanet eden devrimcilere yönelmişti. Bundan dolayı da mevcut siyasi çekişme ra-

* Melez. (ç.n.)
12. Mejía ve diğerlerinden Magaña'ya, 25 Mayıs 1919, a.g.e.

kip başkan adayları arasındaki sıradan bir kavga değil, bütün gerçek devrimcilerin ortak zaferlerini kazanmak ve sonunda bu zaferin yerleşmesini güvence altına almak için elbirliğiyle çalışmak zorunda olduğu en üst sınavdı. Bu argümanda güçlü bir şekilde ima edilen şey, kanun kaçağı olarak sürünmeye devam eden "sonsuz sayıda grup" arasındaki devrimcilerin destek çağrısıydı. Zapatistalar, Obregón'un toparlamaya niyetlendiği liberal hareket içinde açıkça rol aldı. Çünkü Obregón, "cellatın" parasını ödeyen ve "halkın gazap ateşini tutuşturmak için her zaman en iyi yakıt olmuş... şehit sayısını artıran" muhafazakârları lanetlerken, doğrudan Carranza ve González'i işaret etmiş ve Guajardo'nun kurbanının hatırasını onurlandırmıştı. Magaña, bu bildiriden dolayı gerçekten umutlandı, hatta Amezcua'nın bildiriyi Küba'da dağıtmasını istedi.[13] Morelos'ta kan davasından kaçınabilirse, başka yerlerdeki gözlemcileri Zapatistaların hâlâ oyunda olduğuna inandırabilir ve kendi siyasi tel örgülerini onarmaya devam ederek önündeki zorlu aylarda hiç değilse bir ulusal anlaşma imkanını kalıcılaştırabilirdi.

Kendi bölgesinde hiçbir itirazla karşılaşmayan Mendoza, artık Zapatista başkomutanı gibi hareket etmeye başladı. Bu varsayımında onu, belli ki Puebla Cityli gözlerden uzak bir genç olan ve bir zamanlar Palafox'un yaverliğini yapan sekreteri Arturo Deloy cesaretlendirmişti. Deloy, Zapatista operasyonlarını adeta kendisi koordine ediyormuş gibi, haziran boyunca komşu liderlerle bağımsız yazışmalara başlayarak birinin manevrasından diğerini haberdar etti. Mendoza, 13 Haziran'da kampının yakınlarında karşı koyan bir mezraya düzenlenen saldırıyı bizzat üstlendi, herkesi öldürüp evleri yaktı. 30 Haziran'da kendine sadık olan köyleri diğer liderlerin baskınlarına karşı güçlendirmek için, kendilerini savunmaya yönelik silahlanma hakkı verdi. Ve Pablo González bölgesindeki pueblolara kaçak Zapatistaları saklamamaları için bir bildiri yayınladığında, "karşı manifesto" Tochimilco'dan değil, San Miguel Ixtlilco'dan geldi. Temmuz ortalarında, Ayaquica'yı liderlerin aklını çelmekle ve kendi bölgesinde pueblolara taciz etmekle suçlayan Mendoza, az kasın ona saldırıyordu. Amansız düşmanlıkların önüne ancak Ayaquica ve Magaña'dan gelen en yumuşak yanıtla geçilebildi.[14]

13. Manifesto metni için, bkz. Luis N. Ruvalcaba (Der.), *Campana Politka del C. Alvaro Obregón, Candidate a la Presidencia de la República, 1920-1924*, 5 Cilt, Meksika, 1923, I, 40-59. Magaña'dan Amezcua'ya, 24 Haziran 1919, AZ, 30: 34.
14. Chaverri Matamoros'un *La Prensa*'daki metni. 1, 4, 8 ve 9 Ekim 1935. Ayaquica ve Magaña'dan Mendoza'ya, 22 Temmuz 1919, AZ, 30: 39.

Ulusal muhalefet liderleri bu kargaşa ve belirsizlik içinde cazip bir fırsat yakalamıştı. Zapatista hareketi onlar için artık meşru bir hedefti. Askeri değeri sınırlı da olsa, sadece ismi bile siyasi bir ödüldü. Bu ödülü kazanmak, başkanlık yarışından ümitli olan herkese saygınlık ve inandırıcılık katardı –kanundışılara hemen, hâlâ yasal olanlara ise 1920'de. Yaz boyunca, hareketi içine almak ya da hiç değilse uysallaştırmak üzere karmaşık entrikalar tezgâhlandı. En kurnaz müzakereci Magaña'ya fazla teklif gitmediği belliydi. Ama diğer Zapatistalar arasında, yabancı idareyi kabul eğilimi arttı.

Temmuz ayı başlarından itibaren, de la O'nun Cuernavaca'nın kuzeyindeki Tepeite dağlarında bulunan kampına Obregóncu bildiriler gelmeye başladı. Gönderen, Mexico City hapishanesinden kaçıp Ajusco Dağı'nda saklanan bir firari Albay Aurelio Calvo idi. Kendi adına mı yoksa emirle mi çalıştığı hâlâ bir Obregónista sırrı olarak kalmakla birlikte, Mexico City-Cuernavaca tren yolunu kesebilecek kudrette bir liderle anlaşmaya gitmeyi düşünmeleri, onlar açısından akıllıca bir hareketti. Calvo her ne kadar son derece tedirgin bir yaklaşım sergilese de bir kaçak olarak kendisinin oraya de la O'yu Carranza'yı tanımaya ikna etmek için gelmemiş olduğu açıktı. De la O ne kadar ikirciklense de bağlantısının cesaretini kırmadı.[15]

Hareket açısından en müthiş hamle, Tampico civarlarında hâlâ isyan lideri olan Manuel Peláez'den geldi. Peláez'ın, isyandaki en büyük ulusal rakibi Felix Díaz'la boy ölçüşebilmesi için güneyli müttefik ve taraftara ihtiyacı vardı. Geçen eylülden beri Zapatistaların desteği için pazarlık halindeydi. Zapata o zamanlar onu geri çevirmiş olsa da Peláez bir sonraki pazarlık şansını harcamamıştı: Palafox yıl sonuna doğru kampına geldiğinde Peláez kendisini "o İşkaryot çok saygısızdı" diye karşıladı.[16] 1919 ortalarına gelindiğinde, Caraveo'yu yeniden Chihuahua'ya atamış, Güney Puebla'daki tek taraftarı olarak da İginio Aguilar kalmış olan Peláez'ın, güneyde her zamankinden daha çok yardıma ihtiyacı vardı; o da bir kez daha Zapatistalara döndü. Teklifini onlara iletecek ajanlar arasında Aguilar ile Puebla City ile Izúcar de Matamoros'taki kendi temsilcileri vardı. Kendisini salık verecek sponsor olaraksa, kötü şöhretli, hiç değilse bir zamanların Zapatistası, şimdi Zapata'nın ölümünden sonra faydalı ve kampında hoş karşılanan Manuel Palafox vardı. Palafox, nisan ortalarından beri sınırdaki Zapatistalara yazıp onlara mücadeleyi bırakmamalarını, Felicista'ya katılmama-

15. De la O'nun *Impacto*'daki metni, 21 Ocak 1950.
16. C. Aguilar'dan Magaña'ya, 4 Mart 1919, AZ.

larını telkin ediyordu.[17] Haziranda ise Morelos ve Puebla'daki liderlere birer yazı gönderip, kendisinin Oaxaca dağlarında merhum Zapata adına bir misyon yürüttüğünü ve eski yoldaşlarından yardım istediğini bildirdi. Magaña, derhal alarma geçip bu aykırı sesi denetim altına almaya çalıştı. Hazırladığı uzun genelgede, Palafox'un karargâhlarla ilişiğinin kesilmesine dair nahoş kokular saçan hikâyeyi tekrarlayarak, Zapata'nın sırdaşı olma iddiasını patlattı.[18] Ama bu susturma girişimi sonuç vermedi. Palafox'un Peláez'in kampına döndüğünde bu kez hiç kuşkusuz sözünü ettiği gibi, Morelos liderlerinin Magaña'yı komutan olarak tanımadaki gönülsüzlükleri, Magaña'nın eski ve yeni rakipleri arasında garip bir yatak arkadaşlığı yaratmıştı. Peláez ise Palafox'ta, liderlerin zaafları üzerine oynayabileceği en ideal kişiyi bulmuştu. Onun sayesinde sadece tek tek Zapatistalardan bağlılık deklarasyonları almakla kalmayıp, aynı zamanda hâlâ sürgündeki Vázquez Gómez'e ayrılmış olmaya devam eden ulusal Zapatista unvanı Jefe Supremo'yu da elde etme konusunda da bahislerin en şanslı adayı olmuştu.

Peláez'in entrikası, temmuz sonlarında Magaña'ya gönderdiği buz gibi bir mektupla başladı. Peláez kibar ama bir o kadar sert bir dille Zapatista'nın Vázquez Gómez'e bağlılığını onaylamadığını belirtmiş, devrimcilerin sahada "somut bir birlik" kazanmadan Jefe Supremo'luğa aday olmaması gerektiğini öne sürmüş ve son olarak da birliği geciktirmenin Zapatista'ya mali ve askeri yardımı ertelediğini ortaya atmıştı.[19] Magaña'ya bir tek Zapatista bağlılığının maliyetini sormadığı kalmıştı. Hafif örtük bir ültimatom havası taşıyan mektup, Magaña'yı diplomatik olarak felç etti.

25 Temmuz'da, Aguilar'ın Izúcar'daki ajanı doğrudan Mendoza kampına bir Peláecista anteni uzattı. Deloy'a Palafox'un selamlarını iletti ve ayrıca Peláez'in Palafox'a "liderleri ziyaret etmesi, kuvvetleri toparlaması, savaş için onlara cephane vermesi ve [bizim] halka, onlara artık maaş vereceğini söylemesi" için güneye gitmesini emrettiğini bildirdi. Peláez'in "ihtiyacınız olan her şeyi vereceğine" dair vaadini tekrarladı. Deloy, Palafox'a cevaben ayrıntıları konuşabilecekleri bir toplantı yapabileceklerini söyledi.[20]

San Miguel Ixtlilco'dan gelen karşılık, temkinli ama yüreklendiriciydi. 29 Temmuz'da, yeni terfi eden General Deloy, Palafox'a cevap

17. Palafox'tan Sabas Crispín Galeana'ya, 15 Nisan 1919, AZ, 27: şüphe uyandırıcı nitelikte belgeler. Galeana, halihazırda Tlapa, Guerrero civarında faaliyet göstermekte ve yerel Felixçilerle işbirliği yapmaktaydı. Bkz. Liceaga, a.g.e., s. 523.
18. Genelge, 30 Haziran 1919, AZ, 30: 34.
19. Peláez'den Magaña'ya, 22 Temmuz 1919, AZ, 30: 39.
20. Chaverri Matamoros'nin *La Prensa*'daki metni, 8 Ekim 1935.

verip teklifini sordu. 4 Ağustos'ta Mendoza, Peláez'in şahsi ajanı olan Federico Córdova'ya yazarak Peláez'in söz verdiği cephaneyi ne zaman nereye göndereceğini öğrenmek istedi. Belli ki ne Deloy ne de Mendoza Magaña'yı aralarındaki anlaşmadan haberdar etmişti. Yine belliydi ki diğer liderler de bu işe dahil değildi.

Peláecistalar, her biri kendi bağlantısı üzerinden derhal bu flört için baskı yapmaya başladılar. Palafox, 10 Ağustos'ta Deloy'a yazdığı uzun mektupta, toprak reformu mücadelesini devam ettirmek için "Güneyli unsurları bir araya getirmek" istediğini açığa vurdu. Gergin bir biçimde verip veriştirdiği mektupta, kendi kıskançlıklarının, düş kırıklıklarının ve kininin hâlâ sızlayan yaralarını ele vererek hareketin neden batmakta olduğunu anlattı. Zapata "güzel atları, dövüş horozlarını, gösterişli kadınları, kâğıt oyunlarını ve alkollü içkileri" öylesine sevmişti ki diye yazıyordu öfkeyle, hareketi olması gerektiği gibi yönetememişti. Zapata'yı, 1914'ten sonra, "tembellik rehaveti"ne kapılmakla suçladı. "...Merhum liderin enerjisi de becerileri de 22 kadınla birden sürdürdüğü aşırı ahlaksızlık yüzünden yok olmuştu. Çünkü bu kadar eteğe vakit ayırayım derken, Güney'in devrimci hareketine verecek zamanı hiç kalmıyordu". Ve bunu izleyen entrikalarla da diye atıp tutuyordu, Magaña karargâhın yönetimini ele geçirmiş, ayrılık ve parçalanmalara yol açmış ve neredeyse Zapata'nın suikasta kurban gitmesine neden olmuştu –zaten kendisi de bu yüzden kaçmıştı. Vázquez Gómez de önemli sayılabilecek hiçbir "devrimci itibarı olmayan" sadece Magaña'nın desteklediği modası geçmiş biri figür olarak Palafox'un iğnelemelerinden nasibini alıyordu. Palafox'un vardığı sonuç, Zapatista sadakatini Ayala Planı'nın kendi yorumladığı versiyonuna ve muhtemelen de kendi Jefe Supremo seçimine kaydırılması çağrısıydı. Açtığı bir dipnotta, Zapata'nın üzerine attığı "töhmetleri" Mendoza'ya hatırlatmasını Deloy'a ısrarla tavsiye etti. Federico Córdova ise daha az kırıcı bir dille sadece birlik için daha fazla çaba gösterilmesini ve ister Felipe Ángeles olsun ister Manuel Peláez, "iyi bir jefe" seçilmesini önermekle yetindi. Eylülde, Mendoza'ya mektup yazarak, "bu bölgelerdeki operasyonları geliştirmek için yeterli unsurlarla birlikte" Peláez'in bizzat güneye vardığını bildirdi. Bu arada, Aguilar'ın yerel ajanları Deloy'a rapor vermeye devam ediyordu.[21]

Fakat entrika ağustosta çöktü. Sonunda ne Deloy ne Córdova ne Aguilar ne de Palafox, Mendoza'nın aklını çelip nice zamandır askeri olduğu yerel hareketten kopmaya ikna edebildi. Mendoza artık aşi-

21. A.g.e., 4, 7 ve 8 Ekim 1935. Cordova'dan Mendoza'ya, 14 Ağustos 1919, AZ, 30: 3.

retten biri olan Magaña'ya boyun eğmeyecekse, tam bir yabancı olan Peláez'i hiç kollamazdı. Deloy, 20 Ağustos'ta Palafox'a verdiği yanıtta, Mendoza'ya kendisiyle işbirliği için vaatte bulunulması konusundaki tereddütlerini bildirdi. Eski Ayala Planı'nın reforma ihtiyacı olduğunu ve planın Palafox versiyonunun "bazı devrimci agraristaları" tatmin etme ihtimalini teslim ediyordu ama hareket içindeki, Palafox'un daha körükleyeceğini ima ettiği, çatışma tehlikesi konusunda ısrarlıydı. "General Francisco Mendoza'yla bütün mesaim" diye yazdı, liderinin izinden giderek, "birlik içindir". Aguilar'ın casusları Deloy'a rapor vermeye devam etseler de Peláecista mektuplaşması durdu.[22]

Artık sorunu çözmek için hareket eden Magaña ağustos sonunda bir çağrı yaparak, 2 Eylül'de genel cunta toplantısı istedi. Morelos liderlerinin güvenlerini tazelemek için de toplantı yeri olarak Huautla'daki Capistrán kampını belirledi. Bu kez onay şaşırtıcı derecede kolay geldi. Cunta, Huautla'da gününde toplandı. Hükümet devriyelere rağmen, otuzdan fazla lider korumaları ve kurmaylarıyla katılmışlardı. Aralarında de la O'nun Tepeite delegasyonu ile şahsen Magaña, Ayaquica ve Soto y Gama dahil Tochimilco birliği bulunuyordu; Mejía ve Mendoza yoktu ama teğmenleri katıldı. Görüşmeler çok hızlı gitti. Ve 4 Eylül günü, Zapata'nın ölümünden sonra geçen tam yirmi bir meşakkatli haftanın ardından bir araya gelen eski tüfekler, yeni bir başkomutan seçmek üzere sandık başına gittiler. Hareketteki çeşitli fraksiyonları, eğilimleri ve bölgeleri temsil eden beş aday vardı: Timoteo Sánchez, Mejía, de la O, Capistrán ve Magaña. Oylamada ilk üçü birer oy aldı, Capistrán'a on bir oy çıktı, Magaña ise on sekiz oy alarak oy çokluğuyla seçimi kazandı. Seçimler o kadar özgürdü ki Ayaquica'nın grubundan dört kişi Capistrán'a, üçü de Magaña'ya oy vermişti. Mejía ve Mendoza liderlerinin tümü Magaña'ya oy vermişti. Seçmenler, çoğunluğun kararına saygı göstereceklerine dair yemin ettiler. Böyece Magaña resmen Zapata'nın halefi oldu.[23]

Magaña, toplantıda bulunmayan muhaliflerin kendini kabul etmesini sağlamak ve Zapatistaların ulusal siyasete geri döndüğünü duyurmak için hızla kamuoyu çalışmalarına başladı. Soto y Gama ve genç yardımcısı Carlos Reyes Avilés'in hazırladığı resmi manifesto, 5 Eylül'de yayımlandı. "Güney Devrimi"nin, "büyük bir adım atmış" olduğu ilan edildi, rahatlama ifadesiyle. "Askeri olduğu kadar politik rotayı da belirleyecek bir başkomutan seçiminde anlaşmaya varılarak,

22. Chaverri Matamoros'un *La Prensa*'daki metni, 4, 8 ve 9 Ekim 1935.
23. Magaña'dan Mejía'ya, 2 Eylül 1919, AZ, 30: 38. Huautla cuntası kayıtları, 4 Eylül 1919, a.g.e.

savaş meydanında kazanılacak yüz zaferden daha önemli, güzel bir sonuç elde edilmiş bulunmaktadır". Manifestoyu kaleme alan mutlu sekreterlere göre, "Bu uyum, Zapata'nın ölümünün davayı "başsız bir vücut gibi, dağınık" bırakmamış olduğunun kanıtıydı. "Güney"in, tam aksine, "liderinin ölümünden önce olduğu gibi, örgütlü bir hareket olarak yoluna devam ediyor" olduğunu duyurdular coşkuyla, "yüksek ideallerin rehberliğinde, birlikten aldığı kuvvet ve hedef bilinciyle, soylu hedefine, toprağın fethi yoluyla kır halkının özgürlüğüne kavuşmasına doğru tereddütsüz yürüyor"du. Mendoza ve diğer yaşlı liderlerin hatırına Magaña'nın, hiç kuşkusuz, bir Zapata olmadığını kabul etme inceliğini de göstermişlerdi. Ama merhum liderin güçlü kişiliği ile yapmış olduğu şeyleri yenisi de politik becerisi sayesinde yapabilirdi. Her ne olursa olsun, diye vurguladılar, Huautla'da yapılan oylamanın tanınması, Zapata'nın öğretmiş olduğu ilkelerin en mükemmel ifadesi olacaktı. Soto y Gama ve yaveri, anma bölümüne şöyle son vermişlerdi: "Aşağıda imzası olanların en büyük arzusu şudur ki ulaşılan zafer için kardeşlerini kutlarken, onlara daha şimdiden ölümsüzleşen liderimiz Emiliano Zapata'nın çizip bize bırakmış olduğu şanlı yolu, ibreti, onur dersini, ciddiyeti ve kararlılığı en ince ayrıntısına kadar takip etmeleri konusunda da cesaret versinler".[24]

Magaña, özellikle Mendoza'ya, uzlaşmacı çağrılar gönderdi. Küskünlüğü süren eski tüfek, 10 Eylül'de genel merkeze verdiği cevapta "muhtelif liderler"in Huautla cuntasından duydukları memnuniyetsizliği kendisine bildirmiş olduğunu ve diğer muhalifler mutabık kalana kadar cuntanın kararını onaylamayacağını belirtti.[25] Magaña buna rağmen destek ricalarına devam etti. Ve eski guerrillerolar –ki çoğu Mendoza kuvvetlerinde yer alıyordu– üzerinde kendisini yetkili sayarak, onları pueblolardan emekli olan pacificoları taciz etmekle itham etti ve silah taşıma ruhsatlarını karargâha rapor etmelerini emretti.[26] Capistrán da eski tüfeği sakinleştirmeye çalıştı. Ve 24 Aralık'ta Mendoza yola geldi. Magaña'nın sahip olduğu "soylu ilkeler ve zarif nitelikler"in kendisini ikna ettiğini söyledi. "Hırs ve kalleşlik" suçlamalarına yemin ederek itiraz ediyor, "tarihin herkese gereken ödülü vereceğini" düşünerek kendini avutuyor ve Magaña'nın "baş general" olduğunu resmen kabul ediyordu.[27]

24. Güneyin Devrimcilerine Manifesto, 5 Eylül 1919, a.g.e.
25. Magaña'dan Mendoza'ya, 5 ve 7 Eylül 1919 ve Mendoza'dan Magaña'ya, 10 Eylül 1919, a.g.e.
26. Belediye başkanlarına yönelik genelge, 20 Eylül 1919, a.g.e.
27. Capistrán'dan Mendoza'ya, 20 Eylül 1919 ve Mendoza'dan Magaña'ya, 24 Eylül 1919, a.g.e.

İhtilaf yine de devam etti çünkü Mendoza hâlâ Mejía'yı koruyor, Mejía da entrikalarına devam ediyordu. Her ne kadar Peláez, Palafox ya da Córdova'yla iletişime geçtiğine dair hiçbir kanıt ortaya çıkmamışsa da Mejía şüphe verici bir şekilde Vázquez Gómez'e Jefe Supremo olarak çamur atmayı sürdürdü ve Aguilar ve Cirilo Arenas'la bağlantısı olduğu iddiasında bulundu. Huautla cuntasının yaptığı seçimi kınayarak çoğu yenilenmiş bir dayanışmaya hazır olan Zapatista liderleri arasındaki farklılıklar üzerinde durmaya devam etti. Hatta bir defasında, Huautla'ya girip Capistrán ve teğmeninin gitmiş olduğunu görünce, puebloyu liderine karşı ayaklandırmayı bile denedi. Yerel halk işi ağırdan almasa başarıyordu da: Capistrán zamanında dönerek onu korkutup kaçırdı ve böylece de utanç verici skandalı önledi.[28] Mejía o kadar provakatif bir hale gelmişti ki bir diğer eski tüfek Adrian Castrejón, Magaña'ya, onu vurması gerektiğini ima etti. "... bu meseleyi ciddiyetle ele almanın tam zamanı" olduğunu ilan etti zar zor okunan mektubundaki tek anlaşılır cümlede, "Gelecekte yaşayacağımız daha büyük kargaşalardan kaçınmak için en uygun önlemler bir çırpıda alınmalı".[29] Ancak mesele Magaña'nın şiddetle bastıramayacağı kadar çetrefilliydi. Mejía'nın vurulması amcasının vurulmasıyla kıyaslanacak, Zapatistaların çözülmesi hakkındaki hükümet propagandasını destekleyecek ve muhtemelen Mendoza'yı da tekrar ilan edilmiş bir bağımsızlığa yöneltecekti.

Didişme, sonunda Magaña'nın sevdiği barışçıl ve kişisel yoldan son buldu. Anahtar, Capistrán'ın eylül sonunda Mendoza'ya gönderdiği bir rica mektubuydu; uzun, imla hatalarıyla delik deşik ama ölçülü ve ağırbaşlı üslubuyla dokunaklı, Mendoza'nın Huautla oylamasını geri dönüşsüz kabul etmesi için el yazısıyla yazılmış bir rica. Magaña'nın halef olma hakkı konusunda Mendoza'nın yine duraksadığına dair haberler aldığını belirtiyordu Capistrán; –"şayet doğruysa, bizlerin devrimciliğini hükümsüz bırakıp, mazlum ve aziz halkımız için dokuz yıllık bir özveriyi heba ederek, bizi felakete sürükleyecek" bir duraksamaydı bu. Capistrán "seçkin dostu ve yoldaşı"na, cunta delegelerinin kendisini "bize yadigâr kalan eski liderlerden, sevip saydığımız" biri olarak gördüklerini ve kararlarında onun görüşlerini nasıl dikkate aldıklarını da bildirerek, güven verdi. Seçim konusunda yazdıkları ise mektubunun en ikna edici bölümüydü. "Onurlu bir insan ve samimi bir dindaşınız olarak sizi emin ederim ki" diyordu, "(seçim) kesinlikle

28. Capistrán'dan Magaña'ya, 29 Eylül 1919, a.g.e.
29. Castrejon'dan Magaña'ya, 24 Eylül 1919, a.g.e.

en yasal biçimde gerçekleşmiştir". İmzaların atılmasında en ufak bir tehdit ya da silah zoru yoktu. "Böylesi bir dayatmayı kabul etmemizin mümkün olduğuna inanıyor musunuz?" diye sorduktan sonra devam etti; "Bütün dünya, Muhterem Peder Miguel Hidalgo y Costilla'nın aziz vatanımız için yaptığı özgürlük çağrısından bu yana Meksika'nın yetiştirdiği en onurlu, en büyük yurtseverin başlattığı bu muazzam işi devam ettirmeye layık olup olmadığımızı görmek için bizi izliyor". Yanlış anlamaları düzeltmek için bir görüşme talep etti. Mendoza'ya açık açık, "kendi hırsları uğruna bütün bu önyargılarla sizi kandırmaya çalışanlara zerre kadar itibar etmeyiniz" ricasında bulundu. Mevcut ihtilaf için hiç sözünü sakınmadan Mejía'yı suçladı. Ertesi gün, Magaña'ya Mejía'nın kendi bölgesindeki düzenbazlıklarından yakınırken, şayet Mendoza Mejía'yı dizginlemeyecekse, duymak istediği emirleri ima etti: Adamlarını seferber etmiş, dediğine göre keşfe hazır bekliyordu.[30] Ama Mendoza Capistrán'ın çağrısına uydu. Bir hafta sonra, yerel meseleleri uzun uzadıya tartışan iki lider, karargâhlara Mejía'nın entrikalarını özellikle mahkûm eden bir yazı yazdılar. Yazdıkları bu yazı, Magaña'nın liderliğinin açık ve kesin bir kabulüydü ve Mejía sesini kesti. Ayaquica ve Magaña da, Mendoza'ya kendi kamplarında onu hedef alan entrikaları bastıracaklarını belirttiler.[31]

Zapatistaların halef krizi, başladıktan altı ay sonra şimdi gerçekten sona ermiş ve Magaña sayesinde örgütleri yara almadan hayatta kalabilmişti. Magaña tecrübesinin verdiği yetkiyle, ekim ortalarında muzaffer bir Cumhuriyet Devrimcilerine Manifesto yazarak, ulusal "birlik ve uyum" çağrısı yaptı. Geçici başkanlık için bir kez daha Zapatistaların Jefe Supremosu, Francisco Vázquez Gómez'i önerdi –"sakin ve telaşsız bir insan, bir savaşçı değil, bir sivil, bölgesel ve fraksiyonel farklılıkların ortasında bir tarafsız" bir adam, "uyuşmazlıkları bağdaştıracak" biri[32]– Magaña bir yandan Vázquez Gómez'in erdemlerini anlatırken, bir yandan da kendininkileri sıralıyordu. Başarmış olduğu yerel yeniden birleşme bir söz kesme filan değildi ama kötü niyetle ve sadece o an için yapılmış bir anlaşma da değildi. Gergin liderlerin her birine kendilerini harekete geçirmek üzere yaklaşır, hepsini kabul etme noktasına getirir ve bir konsesusa ikna ederken, Zapata olmadan da birbirlerine güvenebileceklerini kanıtlamıştı. Ve madem González onları hâlâ yakalayamamıştı, onlar da hep birlikte yerel ve ulusal dev-

30. Capistrán'dan Mendoza'ya, 28 Eylül 1919 ve Magaña'ya, 29 Eylül 1919, a.g.e.
31. Capistrán, Mendoza ve P. Casals R.'dan Magaña'ya, 6 Ekim 1919, AZ, 30: 4. Ayaquica'dan Mendoza'ya, 10 Ekim 1919 ve Magaña'dan Mendoza'ya, 12 Ekim 1919, a.g.e.
32. Cumhuriyet'in Devrimcilerine Manifesto, 15 Ekim 1919, a.g.e.

rimci siyasetin kayda değer bir unsuru olarak kalmaya devam ederlerdi.[33]

Bu güven, sonbahar ayları boyunca, Zapatistalar açısından derhal hayati bir önem kazandı. Çünkü o sıralarda, Avrupa'daki savaşın bitmesiyle birlikte Meksika'nın ödünü patlatan uluslararası bir kriz, doğrudan ABD'den gelen bir meydan okuma olgunlaşıyordu. Süreci hızlandıran, ABD fahri konsolosu William O. Jenkins'in 19 Ekim'de Puebla City'de ortadan kaybolması oldu.[34] İki gün sonra, Federico Córdova, Amerikan Büyükelçiliği'ne Jenkins'i Peláez'ın emriyle kendisinin kaçırdığını haber verdi; amacı Carrancistaların büyük şehirlerin bile asayişini sağlayamadığını göstermekti. Jenkins, 26 Ekim'de sağ salim ortaya çıktı. Dava burada kapanabilirdi: Jenkins ve ABD Kongresi'ndeki arkadaşlarının öfkesine rağmen Dışişleri Bakanı Lansing'den gelen resmi ABD tepkisi fazlasıyla yumuşaktı. Ama başkanlık yarışında adaylığını henüz açıklamış olan Carranza, itibarını şişirmek için bu davayı sahneye koymayı tercih etti. Himayesi altındaki Puebla görevlileri kısa bir süre sonra Amerikan ajanı Jenkins'i, Carranza'yı itibarsızlaştırmak için kendini kaçıranlarla işbirliği yapmakla suçladı. Bu girişimle Carranza'nın ABD'yi rahatsız edecek derecede güçlü olduğunu, ona muhalefetin artık ihanete eşdeğer olduğunu, Carrancistaların ulusal egemenliğin tek sağlam teminatı olduğunu da söylemiş oldular. Jenkins 15 Kasım'da gözaltına alınıp kısa bir sorgulamadan geçti. Lansing, ABD'nin "oldukça şaşkın ve endişeli" olduğunu söyledi. Dört gün sonra yeninden gözaltına alınan Jenkins, mahkemeye kadar tutuklandı. Ve 21 Kasım'a gelindiğinde kriz, Mexico City gazetelerinin büyük kırmızı manşetlerinde tam anlamıyla patladı.[35] Meksikalılar için olayların seyri açık görünüyordu. Son altı aydır önemli Amerikan gazeteleri, Meksika hükümetine yönelik saldırgan duygularını dışavurmuştu. Temmuz ve ağustos aylarında ABD Parlamento Mevzuat Komitesi'nin oturumlarında aralarında William Gates'in de bulunduğu bilirkişiler, Carranza'yı yerin dibine sokmuş ve Meksika'ya iyi niyetli bir müdahale yapılmasında ısrar etmişlerdi. Dışişleri alt komisyonunda Meksika'yla ilgili oturumları, eylülden bu yana şahin Cumhuriyetçi Senatör Albert B. Fall yürütüyordu: En etkili bilirkişiler Amerikan yatırımlarının güçle

33. *Excelsior*, 21 ve 29 Ekim 1919.
34. A.g.e., 20 Ekim 1919. Bu olayın diplomatik perspektiften bir tartışması için, bkz. Charles C. Cumberland, "The Jenkins Case and Mexican-American Relations" *Hispanic American Historical Review*, XXXI, 4 (Kasım 1951), 586– 607. Aksi belirtilmedikçe, bundan böyle Meksikalı ve Amerikalı görevlilere ait alıntılar, bu makaleden gelecektir.
35. Örneğin, *El Universal*, 21 Kasım 1919, "Jenkins Case About to Provoke Inter national Conflict".

korunabileceğini savundular. Muhtelif Cumhuriyetçi valilerin henüz ve tekrar seçilmiş olmaları da Gringo öfkesinin bir başka göstergesiydi.[36] Bakan Lansing artık bu durumun Meksika-Amerika ilişkileri üzerinde "çok ciddi bir etkisi" olacağı ve bunun "tek sorumlusu"nun Meksika olduğu yönünde uyarıda bulunuyordu. Hileli olsun olmasın, Jenkins vakası Amerikan müdahalesi için mükemmel bir bahane yerine geçti. Bu krizde Meksikalı liderlerin hepsinin oynayacak bir rolü vardı; resmi görevli, kanun kaçağı ve sürgün. Morelos'taki politicolar ve komuta kademesindeki generallerse, otomatikman sadece bağlı oldukları hükümete sadık vatanseverlerdi. Ama Zapatista liderleri açısından ulusal çıkarlarla parti çıkarları arasında fark olduğunu kabul edip, bunlar arasında bir seçim yapmak ve sonra da yüz yüze bakmak acıklıydı. Bu zorlu sınavı sadece güvenle aşabilirlerdi.

Magaña, Zapatista inisiyatifini eline aldı ve hükümete desteklerini sunmak için sessiz sedasız hazırlanmaya başladı. Carranza'yla arasını bulması için Lucio Blanco'ya döndü. Zapatistalar onu toprak reformundan yana tutumu, 1914-1915 yıllarında güneye karşı gösterdiği cömertlik ve Carranza'nın yakın zamanda Obregón'un ordudaki popülaritesini dengelemek için kendisini geri çağırması gibi olaylarla tanır, sevgiyle anardı. Blanco, kasım ayının ilk günleri boyunca Magaña'ya bir pasaport alabilmek için görüşmelerde bulundu ve Carranza'yla görüşme kanalları ayarladı. Ve uluslararası krizin kritik bir safhaya gelmesiyle birlikte de Magaña başkanlık ofisine mesajını gönderdi. Pratik olarak, "Jenkins davasını ve Cumhuriyet'in genel olarak içinde bulunduğu zor durumu göz önüne alarak" teslim olmayı öneriyordu. "Keşke" diye yazmıştı, "yetkililerle isyanımıza son verebileceğimiz ve ülkenin hemen ve tam bir barışa kavuşabilmesi için işbirliği yapabileceğimiz bir anlaşmaya varmak üzere bir görüşme yapabilseydim".[37]

Bu olağandışı bir manevraydı. Yaklaşan müdahale tehlikesine rağmen, kanun kaçağı liderlerin büyük kısmı muhalefette kaldı. Chihuahua'dan Villa açık bir tepki koymadı, ne uzlaşmacı ne de muhalif. Senatör Fall'un oturumundaki bilirkişilerden birinin çok geçmeden kendisi için "harika bir Meksikalı... Amerikan dostu"[38] diyeceği Peláez'den

36. ABD Temsilciler Meclisi, *Appointment Of a Committee for In vestigation of Mexican Situation. Hearings Before the Committee on Rules*, 66 Cong., 1 Oturum, 2 Kısım, Washington, 1919. *Investigation of Mexican Affairs*, I, 3-744- *Excelsior*, 6 Kasım 1919.
37. Blanco'dan yetkili makama, 11 Kasım 1919, AZ, 30: 4. İsimsiz (ancak metinden anlaşıldığı üzere, kesinlikle Magaña) birinden, sorumlu başkâtibe, tarih yok (23 Kasım 1919?), AZ, 30: 32.
38. Bkz. William F. Buckley'nin tanıklığı, 6 Aralık 1919, *Investigation of Mexican Affairs* içinde, I, 840.

de açık bir tavır gelmedi. Aralıksız yıkımın ne anlama gelebileceğini en iyi bilen Felicistalara gelince, Amerikan karşıtı bir birleşik direnişe hiç sempati göstermediler: Hatta özellikle Veracruz çevresindeki askeri operasyonlarını artırdılar.[39] Bu uzlaşmaz liderlerin izlediği strateji, dünyanın o bölgesindeki toplumsal çatışmalar kadar eski bir siyasi gelenekten türemiş, tanıdık bir stratejiydi: En önemli, en müsamaha gösterilmez düşman, iç düşmandı; dışarıdan gelen yardım ise Tanrı'nın bir lütfuydu. Ama Magaña yeni bir ülke algısına sahipti. Meksika'da ancak yetmiş beş yıllık bir geçmişi olan ve sadece onun kuşağındaki liderler arasında yaygın bu anlayışa göre, asıl düşman daima dış düşmandı, acil bir ulusal durumda benimsenecek yegâne sorumlu tavır, yerel rakiplerle resmi ve gerçek bir işbirliği yapmak, affedilmez günahsa, ülke içi yarışmanın kutsallığına leke sürmekti. Dolayısıyla Magaña'nın stratejisi de yeniydi. Carranza'ya yardım ederse Amerikan müdahalesinin önünün alınmasına faydası dokunabilir ve partisinin meşruiyetini ilan etmiş olurdu. Zapata hayatta olsaydı, Zapatista stratejisi bu kadar esnek olamazdı. Zapata, Morelos köylerinin savunmasıyla ülke savunmasının denk olmadığını, büyük krizlerde yerel davaların tali kaldığını sonunda zihnen öğrenmişti. Ama kalben, iki mücadelenin sonuçta bir olduğuna inanıyor gibiydi. O olsa, muhtemelen Jenkins meselesine asla eğilmez, belki Magaña'nın hükümeti gringolarla savaşacaklarına inandırmasına izin verir ama ötesinde "isyanımıza son vermeye" asla yanaşmazdı. Zapatistaların kendilerine yönelik olarak aslen Meksikalı olduklarına dair bilinçli bir algıya ulaşmış olduklarının belgelenmesi, Magaña'ya kaldı.

Blanco, 27 Kasım'da Carranza'ya bir not geçti ve Magaña'nın "oldukça gergin uluslararası durum nedeniyle" kimliğini gizleyerek Mexico City'e vardığını ve kendisiyle şahsen görüşmek istediğini bildirdi. Carranza ertesi sabah görüşmeyi kabul etti ve 28 Kasım sabahı saat 9.00'da Blanco, bir yardımcısı ve Magaña, Carranza'nın evine ulaştılar. Blanco ve yardımcısı giriş salonunda beklerken, Zapata'nın halefiyle Carranza ve onun kurmay başkanı, genç Tuğgeneral Juan Barragán özel bir görüşme yaptı. Barragán'ın üç hafta sonra yazdığı nota göre, Magaña, "Kampına ulaşan gazetelerden... uluslararası plandaki sıkıntılı duruma dair edindiği bilgiler ve bir asiden önce bir Meksikalı olmasının ışığında, ...emrindeki eli silahlı adamları yeniden bir araya getirmeye ve aralarındaki husumeti askıya almanın en uygun biçimini bulmaya hazır olduğunu" beyan etmişti. Çünkü savaş patlak verdiğin-

39. Liceaga, a.g.e., s. 590-2.

de Meksikalıların kendi aralarında çatışmasının "vatanseverlik olmadığına inanıyordu".

Bunun üzerine Carranza ona "Peki ne istiyorsunuz?" diye sordu. Magaña, "yalnızca teminat" cevabını verdi. Sadece kendisinin ve liderlerinin kişiliklerine, mülklerine, sivil ve siyasi haklarına saygı duyulmasını, bağlılıklarının tanınmasını istiyordu, o kadar. Carranza'nın işittiği düpedüz bencilce bir avuç açmaydı ve seve seve bir hayırsevere dönüşerek Magaña'ya "her tür teminat..." sözü verdi. "İşlerinizi tamamlamak için" diye devam etti Başkan, "silahlı kuvvetlerin desteğine ihtiyacınız varsa onu da olmuş sayın". Magaña, Morelos'a ulusal ordu eşliğinde dönmesinin "önerdiğim şeylerin belki de tam zıddı sonuçlara yol açabileceği"ne dikkat çekerek teklifi reddetti. Pozisiyonunu açıklığa kavuşturmak için eski kurda "Her şeyden önce, grubun önde gelen liderleriyle izlenimlerimi paylaşmaya ve onlarla uyum içinde, duruma uygun ve değer bir çözüm üretmeye ihtiyacı" olacağını hatırlattı. Söylediğine göre, Carranza'ya haklı olarak samimiyetinin sorgulanmasına sebep olacak küçük düşürücü hiçbir teklifte bulunmadı, dolayısıyla ondan da küçük düşürücü bir teklif beklemiyordu. Hiçbir itirazda bulunmayan Başkan, misafirine en uygun bulduğu şekilde hareket etmesini söyledi. "Karşınıza öngörülmemiş bir şey çıkarsa General Barragán'yla iletişime geçebilirsiniz. Kendisi zaten bu konu üzerinde çalışıyor" dedi. Görüşme karşılıklı saygı ifadeleriyle sonlandı –amaçları açısından bir başarıydı.[40]

Bu arada Ayaquica, teslim olmak üzere Puebla City'de ortaya çıkmıştı. İşbirliği yaptığı yerel Peláecista liderlerinden biriyle birlikte habercilere Jenkins davasını aydınlatacak bilgilere sahip olduğunu açıklamıştı. Davayı ve yol açtığı uluslararası krizi duyduğunu ve "her şeyden önce" bir Meksikalı olarak, "ulusal bütünlüğün zayıflamasına sessiz kalamayacağını..." söyledi. Peláecista liderinin derhal Amerikan Büyükelçiliği'ne gönderdiği istihbarat, Jenkins'in kaçırılma komplosu kurmuş olduğunu yalanlıyordu –hükümetin onu serbest bırakması gerektiğinin bir kanıtı. Ayaquica ve söz konusu Peláecista bunun ardından dağlara geri döndü ama arkalarında teslim olma şartlarını ayarlayacak delegeler bıraktılar; nitekim Pablo González, 29 Kasım'da onlarla şahsen konuşmak için Puebla'ya geldi.[41] O sırada ABD'yle devam eden anlaşmazlık şiddet kullanma noktasına iyice yaklaşmıştı. Bakan Lansing, 28 Kasım'da Washington'daki Meksika büyükelçisine

40. Juan Barragán'ın beyanatı, 15 Aralık 1919, AZ, 30: 37. Buluşmanın daha güncel bir versiyonu için bkz. *Excelsior*, 30 Kasım 1919.
41. *El Heraldo de Mexico*, 28 Kasım 1919. *El Universal*, 30 Kasım 1919.

çıkışmış ve uyarısını yapmıştı: Jenkins'in hâlâ hapiste olması nedeniyle, "bu ülkenin (ABD'nin) sabrı neredeyse tükenmiş ve kırılma noktasına gelmiştir. Amerika halkının öfkesi kabarıp taşmak üzeredir. Bu durum gelecekteki diplomatik ilişkileri zora sokabilir hatta kesintiye uğratabilir ve ilişkilerdeki bir kopma kesin olarak ... bu milletin tüm gücüyle sonuna kadar sürdüreceği bir savaş anlamına gelir". Ertesi gün Mexico City'ye gayet küstah bir nota vererek Meksika hükümetini Amerikalıların duygularına karşı "kasti bir kayıtsızlık" göstermekle suçlayıp, Jenkins'in acilen salıverilmesini talep etti. Amerikan basını konuyu manşete taşıyıp uzun haberler vererek krizi derinleştirdi. 3 Aralık'ta kriz zirveye ulaştı. O gün, Fall Senato'ya Dışişleri Bakanlığı temsilcisiyle birlikte hazırladıkları bir önerge sundu ve Senato'dan Dışişleri Bakanlığı'nın Meksika'yla "ufukta gözüken ihtilaf"a dair icraatlarını önceden onaylamasını, bununla da kalınmayıp Senato'nun Başkan Wilson'dan Carranza'yı tanıma kararını geri çekmesini ve "bu hükümetle Carranza'nın sözde hükümeti arasındaki her türlü diplomatik ilişkiyi kesmesi" yolunda talepte bulunulmasını istedi.[42] Karar onaylanıp Dışişleri Komitesi'ne iletildi. Amerika'nın Meksika'ya bir kez daha, üstelik bu kez 1914 ve 1916'dakinden daha kararlı, daha serbestçe ve daha tehlikeli bir şekilde müdahalesi kaçınılmaz görünüyordu. Mexico City'deki gazete başlıkları, bas bas Amerikan savaş uçak ve gemilerinin vurmaya hazır olduğunu bağırdı.[43]

González'le görüşmeler yolunda giderken, 4 Aralık'ta Ayaquica teslim olmak üzere Atlixco'ya geldi. Yanında çok sayıda Zapatista lideri, sekreter ve 250 silahlı adam vardı. Ertesi gün hepsinin silahlarını teslim etmesi üzerine, González hepsini aftan yararlandırıp adam başı 20'şer pezo ve bir de güvenli geçiş hakkı verdi. Ayaquica, daha sonra Tochimilco'ya gidip belediye başkanı oldu. Ortada, Magaña ve Ayaquica örneklerini izleyen diğer Zapatista liderlerinin de yakında teslim olacağına dair rivayetler dolaşıyordu.[44]

Uluslararası anlaşmazlık da tam bu anda hafiflemeye başlamıştı. Lansing, 4 Aralık'ta Dışişleri Komitesi'nden Fall'un tasarısındaki Meksika-Amerika ilişkilerini kesme bölümüne uymamasını istedi. 5 Aralık'ta Puebla'daki yetkililer Jenkins'i kefaletle salıverdiler. 8 Aralık'ta, Fall'un sert bir karar gerektiğine dair bilgi notunu okuyan savaş ma-

42. *Congressional Record*, 66 Con., 2 Oturum, Cilt LIX, Kısım I, s. 73. İçişleri Bakanlığı temsilcisi Henry Fletcher, ABD'nin Meksika büyükelçisiydi ve istişareler için Washington'daydı. Bkz. *Investigation of Mexican Affairs*, I, 843C.
43. *El Detnocrata*, 3 Aralık 1919.
44. *El Universal*, 5, 6 ve 24 Aralık 1919. *Excelsior*, 6 ve 9 Aralık 1919.

lulü Başkan Wilson "Kongre'den böyle bir kararın geçmesinden derin endişe duyduğunu" bildirdi.[45] Ancak Jenkins davasının devam ettiği, Amerikalı parlamenterler ve editörlerden gelen kesintisiz salvoların gayet kaygı verici bir şekilde yankı bulduğu Meksika'da barış eğilimi haftalarca belli olmadı. Kriz devam ediyor gibi görünüyordu. Bu arada dağınık haldeki isyan liderleri de hükümet desteğiyle aftan yararlanmaya devam ettiler. Morelos'ta, aralık başları boyunca neredeyse her gün küçük Zapatista grupları kendini ihbar etti durdu. Gergin bir şekilde saklanmaya devam eden liderler de hükümeti tanımaktaki çıkarlarının ne olacağını anlamak için gizli ulaklar gönderdiler. Ayın ortalarına doğru González'in karargâhındaki görevliler, Morelos ve Puebla'da aralarında de la O, Mendoza, Jesús ve Próculo Capistrán, Adrian Castrejón, Timoteo Sánchez ve Gabriel Mariaca gibi kıdemlilerin de olduğu, yirmiden fazla birinci kademe Zapatista jefesinin teslim olduğunu iddia ettiler. Aslında de la O ve Mendoza gibi birçokları dağlardan inmemiş ama inenler candan bir hoş geldinle karşılanmıştı; hatta Jesús Capistrán'ı Jojutla ya da Jonacatepec'e belediye başkanı yapmak için yerel bir çaba da vardı. 21 Aralık'a kadar o denli çok lider silah bırakmıştı ki González güneydeki barış sürecinin sona erdiğini düşünerek Puebla'daki güney karargâhının 1 Ocak itibarıyla kapandığını duyurdu.[46] Zapatistaların Morelos ve Puebla'da resmi düzenin sağlanmasında verdikleri destek, Magaña'nın onlar adına konuşurken doğruyu söylediğinin, yani onların en çok düşündüğü şeyin anavatanları olduğunun dramatik bir kanıtıydı.

Ne var ki krizin bittiği ortaya çıkınca Zapatistalar hareketlerinin garip bir durumda kaldığını fark ettiler. De la O, Mendoza ve Mariaca gibi liderler kanun kaçağı olarak kalmaya devam etti; hâlâ silahlıydılar, hâlâ saklanıyorlardı ve artık aftan yararlanmak istemelerinin bir gerekçesi de yoktu. Magaña, Ayaquica ve Capistrán gibi diğerleri ise, anayasanın üstünlüğünün aleni bayraktarları, hatta memurları, beklenmedik ama yine de meşhur dönekler olarak boy gösterdiler. Bu yeni ve daha sakin bağlamda, vatansever duygularla hükümeti tanımaları, Carranza'yı da siyasi olarak tanıdıklarına delalet eder gibiydi. Bu nedenle de González güney harekâtı hakkındaki son raporunda bundan bahsetti ve asilerin ülkenin bekası için değil, onun kendi kampanyasının düzenli gidişatı içinde kendilerini savaşmaktan vazgeçmeye zorlamış veya ikna etmiş olması nedeniyle teslim olduklarını ima

45. James H. Callahan'da zikredilmiştir, *American Foreign Policy in Mexican Relations*, New York, 1932, s. 578-9.
46. *El Universal*, 16, 24 ve 25 Aralık 1919. *Excelsior*, 17 Aralık 1919.

etti. "Amerikan Konsolosu Jenkins vakasının... barış açısından hiçbir kıymeti harbiyesi yok" diye yazdı.[47] O sırada, önde gelen Zapatistalar da Carrancistalar arasında sıkışıp kalmış, kolay kolay çıkamıyorlardı. Capistrán ve Ayaquica kendi yetki alanlarında hayli özgür olsalar da Mexico City'deki Magaña pratikte ev hapsindeydi.[48]

Zapatistaların hükümetle bu birlikteliğinin, ne denli nitelikli olursa olsun, ağır da bir anlamı vardı. Tıkanma, Carranza'nın düşmesi halinde affedilen liderlerin de mahvolabileceği ihtimalindan kaynaklanmıyordu; çünkü son günlerin kaosunda kaçıp iktidara gelen yeni partiye katılabilirlerdi. Kişisel bağları onları sınırladığından, silahlı yoldaşları aleyhine dönüp hareketi ebediyen engellemeleri gibi bir durum da yoktu. Tıkanma daha ziyade, o teatral teslim oluşlarıyla kendilerini sadece Carrancista siyasetine değil ama Carrancista ilkelerine de bulaştırmış olmalarındaydı –bu da hareketin kasaba ve köylerdeki şöhretini tehlikeye attı.

Çünkü düzen onarılıp yeniden tesis edilse de Carrancistalar siyasi olarak Morelos'a özerklik filan tanımazlardı. Nitekim Vali Tajonar, 4 Aralık'ta, 1919'da olduğu gibi 1920'de de belediye başkanları ve danışmanlarının yürütmenin atamasıyla göreve gelmesine hükmetti. Belediye ve eyalet yönetimi seçimlerinin yapılması için art arda verilen dilekçelere ve resmen verilmiş seçim sözlerini içeren raporlara rağmen, hiçbir seçim yapılmadı.[49] Carrancistaların hazırlıklı olduğu tek oylama, başkanlık seçimiydi. Ama eyaleti Carrancista adayına göre ayarlayabilmek için idari kontrolü artırdılar. Vali vekili olarak Albay Aguilar'ı kovup yerine daha bilgili ve güvenilir bir Coahuilalı olan José María Rodriguez'i getirdiler; o da belediye başkanlarını seçimle gelen etkili bir bürokrasiyle kuşatarak işe başladı.

Carrancistalar ekonomide toprak reformu vaat etmişlerdi ama kendine özgü etkisi olan ve sadece onlara özgü devrimci amaçlara uygun bir reform. 1914'ten beri yerel emlak işlemlerinde hiçbir resmi kayıt bulunmadığını fark eden Tajonar, yeni bir tapu kayıt sistemi getirilmesine karar verdi ve eyalette son beş yılda emlak alan, satan ya da miras yoluyla edinenler, buradaki topraklarından kira ya da hizmet almak için sözleşme yapan ya da sırf yerel tapusunun onaylanmasını isteyenler için, 15 Ekim-31 Aralık dönemini vergi ödeme ve taleplerin resmi tasdik dönemi olarak belirledi.[50] Sonuçta pueblolar korunmuş

47. A.g.e., 18 Aralık 1919. Partido Reconstruccion Nacional, a.g.e., s. 50.
48. Soto y Gama'dan Paz'a, 26 Mart 1920, AP.
49. *Periodico Oficial, Üçüncü Kısım*, No. 9, s. 4. *El Heraldo de Mexico*, 11 Aralık 1919.
50. *Periodico Oficial*, Üçüncü Kısım, No. 8, s. 3.

değil, fakirleşmiş oldu ve plantasyoncular tekrar canlandı. Kasım başında, Luis García Pimentel, de la Torre y Mier ve Araoz'un varisleri ile diğer eski zenginler, Morelos'taki plantasyonları kiracı generallerin ve onlardan devren kiralayan üçüncü şahısların ellerinden alıp 1914'te toprağı elinde tutan plantasyoncularа geri vermesi için hükümete baskı yapmaya başladılar. González'e bağlı generallerin onuruna dil uzatıp servetlerini tehdit ettiği için de anında *El Demócrata*'daki Obregónistaların desteğini kazandılar. Burada "Askerileşen Şeker Endüstrisi" üzerine eleştirel bir başyazı yayımlandı. Yazar, hükümetin haciendalara el koymasının yanış olduğunu ve ardından onları fabrikaları kışla gibi yönetip, işçilere asker gibi davranan ve teçhizatı korumayan askeriyeye kiralamasının da bir başka yanlış olduğunu ifade ediyordu. Yazara göre haciendaları eski sahiplerine vermek daha iyi olacaktı. Zira bu kişiler, "çıkarları... ve özel deneyimleri ile buraları hem başarıyla işletecek hem de mümkün olan en fazla sayıda teknik eleman ve işçiye kazançlı işler sunacaktı".[51] Carrancistalar talebin yarattığı siyasi enerjiyi de fark etmişlerdi. Ve Carranza, plantasyoncuların sempatisini kazanmak ya da en azından düşmanlıklarına ortak olmak için hakların iadesi talebine boyun eğdi. Topraklı sürgünler, aralık ve ocak ayları boyunca Morelos'a geri döndüler. García Pimentel'in oğlu Joaquín gibi gerçekten yurtdışı sürgününden dönenler, İçişleri Bakanlığı'nın 3. Seksiyonu'na gerekli emri veren başkanlık sekreteri kanalıyla vatandaşlığa geri alınma izinlerini de ayarlamışlardı.[52]

Morelos'ta Carrancista politikalarının uygulaması iyice küstah bir hal almıştı. 19 Ocak'ta yerel siyasetin ana yönüne son mührü vurmak üzere, valiliğe Tajonar'ın yerine Rodriguez atandı.[53] Bu arada, plantasyoncular haciendalarını elden geçirmekle meşguldüler. Pek azı "bu kutsal topraklara" şahsen geri dönen Luis García Pimentel, Jr., kadar cesur olsa da hepsinin alanda harekâtları iştahla yürüten temsilcileri vardı. Sorunlar katmerliydi. Plantasyoncular, dağ gibi fonlar olmadan, ki artık yoktu, yağmurlar başlamadan nasıl tohum alacak, yıkılan binalarını, öğütme değirmenlerini ya da sulama kanallarını nasıl onaracak, şimdiki hasat için, yaz ekimi için ya da gelecek seneki büyük hasat için nasıl ırgat tutacak ve malen nasıl bağımsız kalacaklardı? 1910'lardaki yerel nüfusun yalnızca % 55'i kalmışken, nasıl yardımcı bulup da işe alacak yahut hangi uzmanın aklını çelip de harap olmuş bir bölgeye getireceklerdi? Ama Meksika'da onlardan daha yaratıcı ya

51. *El Demácrata*, 10 ve 12 Kasım 1919.
52. L. García Pimentel, Jr.'dan annesine, 25 Şubat 1920, AGP.
53. Urban Aguirre, a.g.e., s. 252.

da girişimci kimse yoktu. Borçluların elinden deli gibi mallarını alıp ortakçılarının kirasından ucuza mısır satarak çabucak nakit edindiler. Ortak olarak işe girip, acil durumlar için para biriktirdiler. Bol miktarda kötü, biraz da iyi tohum alıp ekim için yeterli miktarı toparladılar. Çalınan teçhizatı telafi edip yalnızca çok gerekli olan makine ve kanalları onarmışlardı. Geri kalanları işleri düştükçe halletme yoluna gittiler. Tarlaları cüzi miktarlarla bir yıllığına kiraya verip ekilmesini ve tapularının tanınmasını sağladılar; ertesi yıl kirayı artırabilirlerdi. Luis Jr.'ın kendisini ve ustabaşını günde 12 saat "zenciler gibi" işe koşması gibi, onlar da yöneticilerini aynı çalışma aşkıyla işe koştular. Her şeyden öte yeniden bel bağlayabilecekleri bir toprakları vardı ve genç Luis'in de ebeveynine hatırlattığı gibi "Doğrusu bu topraklar çok iyiydi". Haftalar geçtikçe, gerek anında çözümler uydurarak, gerekse çok çalışarak etkileyici bir ilerleme kaydettiler. Luis, "Tarih öncesi yöntemlerin tren yoluyla buluşması en ilginç şeylerden biri" demişti. "Ama saplar yeşile dönmeye başladı". En önemlisi plantasyoncuların, Puebla'daki mülkleri toplamak için kurulmuş fonlara girmeden, diğer yabancı mükellefleri işe dahil etmeden, büyük ölçüde kendi çabalarıyla toparlanmasıydı. García Pimentel'in Mexico City'deki evlatlarına mutlulukla kavun ve meyve gönderme sözü veren Luis, diğer plantasyoncular gibi Morelos'taki şeker haciendalarını "iyi bir geleceğin" beklediğini farz ediyordu.

Yeniden hayat bulan plantasyoncuların gelişmesi, köylerde için için yanan bir öfke uyardırdı. Bu seferki, Carrancista generallerinin becerebildiğinden de saldırgan bir gelişmeydi. Generallerin plantasyonlar üzerindeki kontrolü çok külfetli de olsa, aslında askeri bir işgal durumuydu ve bu sebeple kati değildi, ister istemez sivil ve muhtemelen halkçı bir revizyona tabi olması kaçınılmazdı. Oysa plantasyoncuların tapularını geri alması, bu toprakların resmi olarak yeniden ve sonsuza kadar onların taarruzuna sevk edilmesi gibiydi. Plantasyoncular da kendilerine yönelik yaygın hiddetin farkındaydı. Genç Luis ebeveynine, Jonacatepec civarındaki halkın "Çok, çok kötü, çok nankör" olduğundan yanıp yakılıyordu, "Birçoğu *yalvarmaya* geldi, [ama] beni selamlayıp seni sordular". Halbuki sadece tek bir kadın gelmişti. Onun bundan çıkardığıysa, yerlilerin bir Zapatista misillemesinden korkarak bu cömert ağanın oğluna ilgi göstermekten geri durduklarıydı. Ama yalnızca Tenango'ya gidip dönmek için askeri koruma talep edince, asil kendisinin yerlilerden korktuğunu ele verdi. Daha da kötüsü, köylüler "sorularıyla" onu canından bezdiriyorlardı. Topraklar, ağaçlar ve sular üzerindeki hakları konusunda "kimileri eski kafalı,

kimileri de modernist" diye şikâyet ediyordu Luis. Ebeveynine şöyle bir teminat verdiği konusunda en ufak bir şüpheye mahal yok: "Bugün militan Zapatista hareketi artık tamamen bitmiş durumda. Kalan çeteler sayıca az ve önemsiz". Yine de Morelos'un havasındaki gerginliği sezdiği için, köylülerin yakında ejidolarını istemeye başlayacağından sızlanarak şu gözlemde bulundu: "Ölmeyen ve ölmeyecek olan Zapatista, pasif Zapatistadır. Hırsızlık bu insanların kanında var, ne bir şey ne de bir kimse bunu onlardan çekip çıkarabilir".[54]

Plantasyoncular toparlanırken, Zapatista liderleri edilgin kaldıkları oranda pueblolardaki manevi otoritelerini kaybettiler. Ve bu çürüme sadece hareketlerini değil, Morelos'taki devrimi de toptan tehlikeye attı. Çünkü eğer onlar popülerliklerini kaybederlerse, köylerde kök salmış olan tek yerel parti de yok olacaktı –ki bu da kırsal yörelere, eskiden olduğu gibi, yeni bir düzenin dayatılacağı anlamına geliyordu. Zira Morelos için Zapatistaların 1920'deki akıbeti, devrimin 1910'da açılıp o zamandan beri hâlâ kapanmamış son evresi olarak, hayati önem taşıyordu. Yerel bir devrimin olup olmayacağı, hatta ulusal devrimde yerel bir etkinin olup olmayacağı konusu hâlâ bir soru işaretiydi.

Bu kargaşa içinde, eyalet dışından gelen muhalifler entrikalarına devam ettiler. Peláecistaların bu kez yeni ajanlar ve yenilenmiş, hünerli diplomasisiyle giriştiği komplo yine içlerinde en ciddi olanıydı. Her şey Peláecista liderlerinden Rafael Pimienta'nın ocak başlarında Gabriel Maríaca'nın Tetecalita'da saklandığı yere gelmesi ve ona Mexico City'den düzenli silah ve cephane tedarik etme teklifiyle başladı. Evvelki yaz Palafox'un ettiği tekliften farklı olarak Pimienta karşılığında hiçbir siyasi bağlılık istememiş, yalnızca Peláez'in 1857 Anayasası'nı toprak reformlarıyla birlikte geri getirmek istediğini, şimdi Zapatistaların da tüm isteğinin bu olduğunu bildirmişti. Maríaca nasıl cevap vermesi gerektiğinden emin değildi. Görev bilinciyle talimat almak için Magaña'ya yazdıysa da hiçbir cevap almadı. Sonradan teklifi kabul etmesini "kendimi yalnız bulduğumdan ve davamız uğruna yılmadan savaşma arzusuyla" diyerek açıkladı. Hatta Pimienta'yı, Everardo González'in Meksika Eyaleti'nin güneydoğusundaki dağlarda bulunan kampına götürecek bir kılavuz dahi buldu. Pimienta, dağıtılacak levazımatı buraya getirmeyi planlıyordu.[55] Diğer Zapatista kamplarına ise Felicista çağrısı daha cazip geldi. Ocak ayı boyunca, kafası karışmış

54. L. García Pimentel Jr.'dan annesine, 22 Ocak ve 25 Şubat 1920, AGP. İtalikler yazara ait.
55. Mariaca'dan Magaña'ya, ocak (tarih yok) ve 13 Mart 1920, AZ, 30: 15 ve 16.

yirmiden fazla önemsiz lider, Felicista subayları olarak görevlendirilmek üzere Veracruz'daki Felicista karargâhına başvurdu ve isteği kabul edildi. Morelos'tan dört Zapatista generali 18 Ocak'ta şahsen Veracruz kampına ulaşıp Don Felix'in emrine girdi.[56] De la O, Tepeite'deki kampından Obregóncu Albay Calvo ile teması sürdürdü.

Ama Magaña vazgeçmemişti. Palafox ve Mendoza'ya zaten karşı biri olarak, sorunlardan kaçmak için kavgayı bırakıp gitmeyecek bir adam olduğunu kanıtlamıştı. Özellikle gerçek barışın ne anlama geldiğini bildiğinden, Carrancistaların onu içine hapsettiği uzlaşmacı hareketsizlikten huzursuzdu. Ocak ayı başlarında, hakkındaki Carranza yanlısı ve muhalif propagandanın "durum belirlemek için... talimat" bekleyen bazı liderleri endişelendirdiği haberini aldığında, Mexico City'nin ölü barışından kaçıp sahadaki mücadeleye geri dönme ve gerçek bir çözümün temellerini atma hazırlıklarına girişti.[57] 11 Ocak günü, güneyde son zamanlarda "ciddi ve iyi niyetli unsurların" aklını çelmeye çalışan "gerici" raporlardan söz ederek, Lucio Blanco'ya "bizi bu denli zayıflatan ayak oyunlarına" bir son vermek üzere yola çıktığını bildirdi. Her zamanki politikliğiyle Blanco'yla teması kesmedi ama kendisiyle ve General Barragán'la müzakereleri sürdürmek üzere, uzun süredir Zapatistalara yardım eden Pueblalı bir avukatı seçti; ayrıca Blanco'yla yazışacağı sözü verip ona kullanacakları şifrenin anahtarını da gönderdi.[58] Ocak sonu itibarıyla yine bir kanun kaçağı olarak tekrar Puebla dağlarındaydı. Evvelce olduğu gibi, orduyu bir kenara koyup diplomatik çabaya yoğunlaşarak affedilen Ayaquica ile işbirliğine gitti ama ABD'de oluşmaya başlayan sürgün cuntası için Zapatista delegeleri olarak Genaro Amezcua ve Vázquez Gómez'in isimlerini verdi.[59]

Magaña'nın dönüşü Morelos'taki harekete cesaret verdi. Zapatistaların hükümet ve Felicista saflarına akını sona erdi. Bununla birlikte Magaña akıllılık edip Peláecista lideri Pimienta'ya hiçbir itirazda bulunmadı ve Pimienta izleyen haftalarda söz verdiği askeri levazımatı gizlice Maríaca'nın kampına soktu. Bu arada sekreterler Zapatista örgütlenmesini yeniden koordine etmek üzere canla başla çalışıyordu. Soto y Gama, belediye başkanını da sessiz sedasız ayarladıktan sonra, mart başında Tlaltizapán'da gizli bir Zapatista bürosu kurdu. Orada,

56. Liceaga, a.g.e., s. 596-7.
57. J. Ramos'tan Magaña'ya, 2 Ocak 1920, AZ, 30: 15.
58. Magaña'dan Blanco ve Felipe T. Contreras'a, 11 Ocak 1920, a.g.e.
59. Magaña'dan Amezcua ve F. Vázquez Gómez'e, 30 Ocak 1920, a.g.e. Magaña'nın adını verdiği üçüncü bir delege ise, Mexico City'li radikal editör, Augustin Arriola Valadez idi.

"çeşitli ulusal sorunlara dair tüm devrimci kıstasları toparlamak üzere" bütün Zapatista kamplarından sekreter ve yardımcıların katılacağı aylık toplantılar planladı. Soto y Gama, Mendoza'nın ekibini davet ederken ona, "uğruna savaştığımız dava zafere bu kadar yaklaşmışken" aradaki uyumun elzem olduğu tavsiyesinde bulundu.[60] Zapatista örgütünün resmi Jefe Supremosu hâlâ Vázquez Gómez'di ve Mexico City'deki ajanı Magaña'ya ona sadık kalması ve Peláez'la ittifak kurmaması için yalvarıyordu. Ve aralarında de la O, Mendoza, Maríaca, Francisco Alarcón, Pedro Saavedra, Valentín Reyes, Zeferino Ortega, Vicente Aranda, Everardo González ve Sabino Burgos gibi eski tüfeklerin de yer aldığı yirmiden fazla yerel lider, mart ortasında Vázquez Gómez adına harekete geçmeye hazırdı. Aralarında 2500'e yakın gerilla, 1500'e yakın yedek toplamışlardı. Askeri cuntadaki Mariaca ve de la O, Pimienta'nın getirdiği mühimmatın dağıtımına nezaret ettiler. Mariaca'nın Magaña'ya bildirdiğine göre operasyona başlamaları, bir tek ondan gelecek emre kalmıştı.[61] Ayrılıklar ve şüphelerle dolu dört aydan sonra, Zapatatistalar yerel ve ulusal siyasette büyük oranda Magaña sayesinde yine söz sahibi oldular.

Bu harekete geçiş olabilecek en elverişli zamana denk geldi. Çünkü mart ortasında Carrancista başkan adayı hazirandaki seçim için kampanyasına başladığında, ulusal haleflik krizi kamuoyunda da duyulmaya başladı. Obregón, Pablo González ve Carrancistalar daha yasalara saygılı ve daha tekinsiz bir günlük mücadeleye geçiş yaptılar. Kanatlarının altında gergin bir biçimde pusuya yatmış sürgünler, asiler ve kanun kaçakları vardı.

Magaña, yirmi sekiz yılın verdigi fevkalade bir kararlılıkla artık hareketin müttefiklerini değiştiriyordu. Ve daha da fevkalade bir içgörüyle nereye yanaşacağını da gayet doğru olarak tahmin etti –Obregón'a. Obregón'un güneydeki şahsi ajanı Tuğgeneral Juan C. Zertuche daha bunu teklif eder etmez. Morelos, Guerrero, Mexico, Puebla ve hatta Michoacán'daki liderlere haber gönderdikten sonra, güneydeki en stratejik bölge olan Puebla, Oaxaca ve Veracruz'un buluştuğu Mixteclel Valle geçidindeki Obregónista karargâhına bizzat gitti. Burası Díaz'ın memleketi, Don Porfirio'nun elli yıllık üssüydü ve şimdi de onun yeğeni Don Felix'in üssü olmuştu; mart sonuna kadar buralarda operasyon yapan yegâne Zapatista, Felicista adına çalışanlardı. Tam o

60. Soto y Gama'dan Mendoza'ya, 3 Mart 1920, AA.
61. Severo Leal'den Magaña'ya, 29 Şubat 1920, AZ, 29: 7. Soto y Gama'dan Amezcua'ya, 23 Mart 1920 ve S. Burgos'tan Amezcua'ya, 24 Mart 1920, AA. "Mexico, Estimate of the Military Situation, March 5, 1920" NA, 45: 658. Mariaca'dan Magaña'ya, 13 Mart 1920, AZ.

sırada Magaña bölgeye vardı, yerel liderleri geri çağırıp, Obregón'dan yana olduklarını ilan etmeleri ve kriz patlak verdiğinde bölgeyi onun adına ellerinde tutmaları için onları örgütlemeye başladı.[62]

Morelos'a dönersek, yeni ittifak burada hızla kuruldu. 27 Mart'ta, polisin Mexico City'de aralarındaki beş federal vekil bulunan yetmişten fazla önde gelen Obregónista'yı hapse atmasından altı gün sonra, emirle ve bizzat Tepeite'ye gelen Calvo de la O'ya rapor verdi ve başkentte kuşatılmış gibi göründüğünü söyledi. De la O cevabında "Yarın, onlara yaşlanıp işimin bitmediğini göstereceğim" diyordu. Ertesi gün Tres Marias'tan Cuernavaca'ya giden bir yolcu trenini havaya uçurdu. Sağ kalanlar arasında ABD Büyükelçiliği'nin askeri ateşe yardımcısı da bulunuyordu; de la O, onu fidye için elinde tuttu. Bir gün sonra Federal Bölge'ye akın düzenletip Milpa Alta'daki cephanelikleri yağmalattı. Calvo'nun, "General Obregón dostunuz olmak istiyor" şeklinde teminat vermesi üzerine, öfkeli küçük lider, "Söylediklerini neyle kanıtlayacaksın?" diyerek malzeme için bastırdı. İşareti alan Calvo, "önüne silah ve cephanelik yığmayı" teklif etti. Birkaç gün içinde teslimatlar başladı.[63] Ağzının payını alan Peláecista Pimienta, sinip yeni bir pazarlığın peşine takıldı ve de la O'nun kurmay başkanı olarak kalmakla yetindi.

Nisan başlarında ulusal kriz patlak verdi. Carranza, muhalefeti kontrol etmeye yönelik son bir beceriksiz çabayla, sadık bir Carrancista generalini, Obregónista grubunun ana üssü olan Sonora'ya başkomutan olarak atamakta ısrar etti. Savaş Bakanlığı müsteşarı, 2 Nisan'da, Obregón'a çıktığı seferi kesip, henüz affedilmiş bir Felicista lideriyle yıkıcı ilişkilere girdiğine dair suçlamalarla ilgili savaş mahkemesinde ifade vermek üzere Mexico City'ye dönmesini emretti. 6 Nisan'da kendisini artık sadece bir tanık değil muhtemelen bir sanık olarak da bulan Obregón, hâkim karşısına çıktı. 10 Nisan'da Sonora'nın Obregóncu valisi ve yasama organı, eyaletlerinin federal hükümetten pratikte bağımsızlığını ilan ettiler. Mexico City polisi, Obregón ile en yakın teğmeni Benjamin Hill'i tutuklamanın kıyısına geldi. 11 Nisan'da, son moda bir Chapultepec lokantasındaki özel akşam yemeğinde Obregón, Pablo González'i, cömert bir Pablista tarafsızlığı anlamına gelen bir anlaşmaya kurnazca razı etti. Ve 13 Nisan sabahı,

62. Palacios, *Zapata*, s. 294. Liceaga, a.g.e., s. 608. Zertuche, Obregón'un kampanyasında 1 Mart'a kadar önemli bir rol almıştı; o tarihteyse "bir görevi yerine getirmek üzere" kayıplara karıştı. Bkz. Ruvalcaba, a.g.e., II, 354. Zertuche hakkında daha fazlası için, bkz. Ricardo Calderón Serrano, "Un soldado de la Revolucion" *El Nacional*, 22 Ocak 1947.

63. Ferris'ten Dışişleri Bakanı'na, 29 Mart 1920, NA, 59: 812.00/23531. Summerlin'den Dışişleri Bakanı'na, 12 Mayıs 1920, NA, 45: 659. De la O'nun şu yayındaki metni: *Impacto*, 21 Ocak 1950.

aleyhindeki suçlamaların açıklanacağı gün, başkente kaçtı.[64] Hesaplaşma devam ediyordu.

Zapatistalar, Obregón davasına başından beri içtenlikle dahil olmuşlardı. Çünkü hem Obregón hem de Hill kaçıp güneye gelmişler ve her ne kadar demiryolu işçisi kılığında Morelos'tan Guerrero'ya giden trene binen Obregón, yerel asilere başvurmayı erteleyebilecek durumdaysa da başkentin güney varoşlarına kadar ancak ulaşabilen Hill'in onlara bir an önce ihtiyacı olmuştu. Kaçtığı salı günü, de la O'ya mektup yazarak kurtarılacağı yeri ve zamanı bildirdi. Oysa o sırada Zapatistalar onunla buluşamayacak kadar uzaktaydı ve Mixcoac'un dışındaki bir taşocağında saklanmak zorunda kaldı. Ama de la O, perşembe günü cevap verdi ve Hill'i kutlayarak, sonradan "intihar seferi" diye tanımladığı grubu hemen ertesi gün göndereceğine dair söz verdi. "Liderler, zaten yoldaşlara her türlü yardımı ulaştırmak ve gereken ilgiyi göstermek için emirler taşıyor" diyen de la O, Hill'e "Ben de kendi payıma buradaki her şeyin hazır olmasını sağlayacağım" şeklinde teminat vermişti. Calvo, Hill'i Zapatistaların bulabileceği bir yere yerleştirdi ve Valentín Reyes emrindeki beş yüz akıncıyla birlikte, hafta sonu Contrera yakınlarındaki Federal Bölge'ye girip Obregónistaları aldı. Pazar günü dönüşte iki yüz kişilik bir ulusal ordu müfrezesiyle karşılaştılar ve çıkan çatışmada Calvo'yla birlikte dokuz kişi öldü. Ama Reyes ertesi gün Hill'i sağ salim La Cima'daki kampa götürüp de la O'ya teslim etti.[65] 20 Nisan Salı günü, Obregón'un kaçışından bir hafta sonra, Magaña yeni isyancılara yönelik, muhtemelen Soto y Gama'nın kaleme aldığı resmi bir karşılama mektubu yayımladı. Mektup, Díaz, Huerta ve Carranza'ya kısa bir mersiyeyle başlıyor, ardından "bugün yine savaş alanına inen... Meşrutiyetin onurlu insanlarına, Obregónistalara" başlangıcıyla övgünün dozunu artırıyordu: "Hoş geldiniz kardeşlerim! Her biri birer kahraman olan ve dağlardaki kartal yuvaları arasında yüzlerini güneşe karşı dönerek ölen, özgür Meksikalılar olmanın özlemi içinde özgürlük ateşini harlamaya devam eden kardeşleriniz sizleri kucaklıyor... Bu birliğimiz bize savaşı kazandıracaktır". Yazar, Temsilciler Meclisi'ndeki bu ilk sahne alışı için "zafer borazanları" havasına kaptırmıştı kendisini. Son bir imge kullanmaktan da kendini alamadı: "93 Fransa'sının Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik" şiarını göstermek üzere dalgalanan "barışın beyaz bayrağı".[66]

64. Ruvalcaba, a.g.e., III, 7-222.
65. De la O'nun şu yayındaki metni: *Impacto*, 21 Ocak 1950. *El Liberal*, 19 ve 22 Nisan 1920. *El Universal*, 20 Nisan 1920. *El Democrata*, 18-21 Nisan 1920.
66. *El Demócrata*, 13 Mayıs 1920.

Magaña affedilen Zapatistalara çoktan bulaşmıştı. Tochimilco'daki Ayaquica'ya gönderdiği raporlara, Ayaquica'nın cevabı, "Çok memnun oldum çünkü artık işlerimizi yoluna koyabileceğimize inanıyorum" oldu. Magaña'ya, "gerektiğinde seferber olabilmem için" diyerek yerel komutanla anlaşma yaptığına dair garanti veren Ayaquica, kendisine "dostu ve companerosu" olarak "bilmesi gereken diğer şeyleri" sözlü olarak iletecek bir de ulak gönderdi.[67]

Bu arada, Obregónista isyanı tek bir haftada büyük bir ulusal ayaklanmaya dönüşmüştü. Obregón, yerel yetkililerin daha kaçtığı gün sığınma verdiği Kuzey Guerrero'dan, partizanlarına ve Cumhuriyet'in çeşitli yerlerindeki olası müttefiklerine hemen şifreli telgraflar gönderdi. Sonora hükümeti hemen oracıkta Carranza'nın otoritesini tanımadığını resmen açıkladı. Sonora'daki ulusal ordu komutanları, 15 Nisan'da, kendilerinin de emirleri yerine getirmeyeceklerini bildirdiler. Sinaloa, Michoacán ve Zacatecas'taki sivil ve askeri yetkililer ile diğer eyaletlerdeki düşük rütbeli askerler de arkalarından geldi. Kuzeybatı'da Manuel Peláez kendi kuvvetlerini bu yeni harekete kattı. Ve Guerrero valisi, meclis üyeleri ve başkomutan da 20 Nisan'da resmen federal otoriteyi tanımadıklarını açıkladılar. Aynı gün, Obregón'la birlikte Guerrero'ya sığınan Meksika İşçi Partisi liderleri de aynı şeyi yaptılar.[68]

Artık Morelos'taki resmi görevliler de Obregónistalara katılmak için kıvranıyordu. Gerçi Vali Rodriguez, Carranza'ya olan sadakatinden hiçbir şey kaybetmemişti ama belediye başkanlarının hemen hemen tamamı onun kontrolünden çıkıp yeni isyancılara olan sempatilerini dile getirdiler. Eyaletin tarafsız Pablistaları, Cuernavaca'daki General Francisco Cosío Robelo ve Cuautla'daki General Salvador González gibi komutanlar da kendi bölgelerinde isyanı teşvik eder şekilde hareket ediyorlardı. 14 Nisan'da Obregón'dan haber geldikten sonra, ne Cosío Robelo'dan ne de González'den ses çıkmıştı. Cosío Robelo'ya, de la O ve Hill'in üzerine gitme emri verildiyse de Robelo harekete geçmedi ve silah, günde bir pezo ve "yağma" sözü karşılığında köylüleri yanlarına çeken asiler, Federal Bölge'nin güneyi ve Kuzey Morelos'ta özgürce yollarına devam ettiler; sonunda Savaş Bakanlığı onlara karşı General Gustavo Elizondo'yu Mexico Eyaleti'nden çağırmaya mecbur oldu. González, 21 Nisan'da Cuautla'yı boşaltarak kasabayı kendi kendini savunmaya bıraktı. Aynı gün, garnizonu denetlemek üzere Cuernavaca'yı şahsen ziyaret eden Savaş Bakanlığı müsteşarı, Cosío

67. Ayaquica'dan Magaña'ya, 15 Nisan 1920, AZ, 27: 6.
68. Figueroa Uriza, a.g.e., II, 824-36. Ruvalcaba, a.g.e., III, 350-3.

Robelo'nun birliklerinin ana gövdesini yanına alarak çoktan Puente de Ixtla'ya çekilmiş olduğunu fark etti. Orada Obregón'a rahatça direnebilecekleri gibi, rahatça katılabilirlerdi de. Müsteşar, ertesi gün Cosío Robelo'nun sadakat yeminiyle Mexico City'e geri dönüyse de Morelos'taki ulusalcılar atıl kalmaya ve buradaki asayiş kötüleşmeye devam etti.[69]

Obregónista başkaldırısı Sonora'nın isyankâr yetkililerinin Agua Prieta Planı'nı yayımladığı 23 Nisan'da zirveye ulaştı. Carrancistaları uzaklaştırmayı, Sonora Valisi Adolfo de la Huerta'yı geçici başkanlığa geçirmeyi ve yeni seçimlerle hükümeti yeniden kurmayı öngören resmi bir ulusal siyasi programdı bu. Şimdi biri Mexico City'de Carranza, diğeri de Sonora'da de la Huerta olmak üzere iki büyük yönetici vardi ortada ve hükümet yanlılarıyla isyancıların kimin meşru olduğuna karar vermeleri gerekiyordu. Ve bu konuda asiler, özellikle orduda kat kat fazlaydı. Carranza'nın Maliye Bakanı Luis Cabrera, "Bu isyandan öte bir şey... bu, gerçek bir askeri darbe" diyecekti[70] Ertesi hafta ayaklanmalar muazzam bir ulusal patlamaya dönüştü.

Olayın yansımaları, Morelos'u da ana akıma sürükledi. Agua Prieta Planı'nın haberleri Cuernavaca'ya varır varmaz, Vali Rodriguez Carranza'ya bağlılık ilan etmek üzere alelacele bir belediye başkanları cuntası topladı. Ancak bir araya gelen yetkililer, Carranza yerine Obregón ve Sonoralılardan yana taraf oldular. Sonunda harekete geçen Cosío Robelo onları kutlayıp Rodriguez'i görevden alarak eyaletteki tüm belediye milislerine silah dağıtılmasını emretti.[71] Zapatistaları karşılarına alma korkusuyla, Obregónista görevlerini kabul edip etmemekte kararsız olan köyler, Magaña'nın Puebla'daki karargâhına haberciler gönderdiler; fakat Magaña'nın onlardan isyana tam destek vermelerini tavsiye etmesi üzerine, eski tüfek Zapatistalar da bu kez Obregón'un partizanları olarak harekete geçti. Onlar köylerinde vaziyet almaya veya sahada eski liderlerine katılmaya başladıkça, Güney'in Özgürlük Ordusu da yeniden şekillendi.

Yerel isyan dalgası çılgınca yol alıyordu. Savaş Bakanlığı müsteşarı, "askerlik ruhundan yoksun olması" sebebiyle Cosío Robelo'yu 25 Nisan'da görevden aldı ama işe yaramadı. Pablo González, geride

69. *El Demácrata*, 21, 22 ve 26 Nisan 1920. *El Liberal*, 24 ve 25 Nisan 1920. Joaquin D. Lopez, "Rectificacion al General Francisco Cosio Robelo" *El Universal*, 29 Aralık 1930.
70. Planın bir kopyası için, bkz. Gonzalez Ramirez, *Planes*, s. 251-5. Destek beyanatları için, bkz. Clodoveo Valenzuela ve Arnado Chaverri Matamoros, *Sonora y Carranza*, 2. Baskı, Meksika, 1921, s. 299. Cabrera'nın açıklaması için bkz. *El Demácrata*, 3 Mayıs 1920.
71. S. Valverde, a.g.e., s. 237. Rodriguez hakkında daha olumlu bir yaklaşım için, bkz. Urban Aguirre, a.g.e., s. 223-5.

Pablistalara epeyce ipucu bırakarak o pazar başkente kaçtı. Pazartesi günü Obregón Iguala'dan, Cosío Robelo ise Cuernavaca'dan kısa bir süreliğine gelip Puente de Ixtla'daki şenlikte anlaşmayı bağladılar. Salvador González, gıyabında onlara olan yakınlığını ilan etti. Salı günü, Cosío Robelo beş bin silahlı ve teçhizatlı adamını Obregón'un emrine vererek resmen Sonoralıların safına geçti. Çarşamba günü Savaş Bakanlığı'ndan Cuernavaca'daki asilerin başını ezme emri alan Pablistacı General Elizondo da onlara katıldı. Aynı gün sadık generallerden biri Cuautla'yı işgal etmiş fakat çaresizce boşaltıp başkente geri çekilmişti. Nisan sonunda, eyletteki örgütlü grupların tümü Obregón yanlısı olmuştu –tüm ulusal ordu birlikleri, yirmi altı belediyenin bütün yöneticileri ve milis kuvvetleri ile Zapatista çetelerinin tamamı. Plantasyoncular yeniden tası tarağı toplamıştı.[72] Magaña, halen kararsız köylüler için 1 Mayıs'ta Güney Bölgesi Puebloları Genelgesi'ni yayımlayıp, önceki tavsiyesini tekrarladı: "Carrancista yalanlarından kafası karışan ama şimdi sahaya dönüp Devrim'in zaferine olanca gücüyle katkı veren yeni companerolar da dahil olmak üzere, davamıza taraf olan herkes, kendilerine has yollarla, tüm onurlu devrimcilere maddi manevi her türlü desteği vermekteler". Son uyarısı, iktidarı almak üzere olan yorgunluktan bitmiş bir adamın uyarısıydı: "Dün olduğu gibi bugün de yanımızda olan puebloların dostuyuz. Fakat ölümsüz Emiliano Zapata'nın kutsal hatırasına vefa borcunu ödemeyenleri nasıl cezalandıracağımızı da biliriz".[73]

Obregón ve yardımcıları, 2 Mayıs günü saat 7.15'te zafer coşkusu içinde trene doluşup Iguala'dan ayrılarak başkente doğru yola çıktılar. Morelos'tan geçerken Zacatepec'te mola verdiler. Hill, Salvador González, de la O, Pimienta, Reyes, Mariaca ve diğer liderler burada onları bekliyordu. Hep birlikte, biraz sakinleşmek ve Mexico City'e giderken emirleri toparlayıp ilgili stratejileri gözden geçirmek için yakındaki Jojutla'da bulunan Mazari ailesinin evine çekildiler. Bu geç ama tatlı mı tatlı başarıdan mest olmuş de la O, kendini tutamayıp Obregón'a "Cebimde yarım bir Cumhuriyet var" dedi. O akşamüstü grup Cuernavaca'ya doğru yola devam etti. Cosío Robelo ve Elizondo orada bir karşılama töreni hazırlamıştı. Obregón, Mrs. King'in eski Bella Vista Oteli'nin balkonundan coşkulu, büyük bir kalabalığa seslendi.[74] Ülke-

72. *El Democrata*, 26 ve 28 Nisan, 2 Mayıs 1920. *El Liberal*, 26-29 Nisan 1920. *El Universal*, 9 Mayıs 1920. Francisco Cosio Robelo, "Rindiendo Cuentas" a.g.e., 27 Aralık 1930.
73. Güney bölgesi Pueblos'a yönelik genelge, 1 Mayıs 1920, AZ, 30: 18.
74. Ruvalcaba, a.g.e., IV, 56. Mazari, "Bosquejo" s. 117, 126. De la O'nun *Impacto*'daki metni, 21 Ocak 1950. Gustavo Casasola, *Historia Gráfica de la Revolución Mexicana, 1900-1960*, 4 Cilt, Meksika, 1964, II, 1381.

nin başka yerlerinde de başarıya tırmanan isyanla birlikte Obregónistaların –yüksek rütbeli kanun kaçağı Zapatistalar olmadan– kısa sürede Federal Bölge'ye ulaşacağına kuşku yoktu.

Yeni güneyli birliğe karşı tehditler devam etti. Mexico City'den hâlâ bir direniş başlatmaya uğraşan Carrancistalar, La Cima, Tres Marias ve Cuernavaca tren istasyonlarındaki asilerin mevzilerini bombalamak için bir iki uçak gönderdiler. Ama asi kuvvetleri kendi taarruzlarına odaklandıkça, bunların hepsi boşunaydı.[75] Magaña'ya, uzaklardaki San Antonio'dan, terk edilmiş Vázquez Gómez'den de bir rica geldi; Gómez, bu yalnızca "Carranzasız bir Carrancismo olacağından" Obregón'u kabul etmemesi için umutsuzca yanıp yakılıyordu. Fakat Vázquez Gómez'in adını mahlas olarak kullandığı Aztek kral-şairinin şarkıları kadar hüzünlü ve beyhude yere olan bu yakarı, bir sürgünün rüzgâra karşı inlemesinden başka bir şey değildi.[76] Carranza gibi, ondan yalnızca bir yıl kıdemli olan doktor da siyasi bir mevta olmuştu. Magaña ona cevap bile vermedi; Vázquez Gómez'de hayran olduğu her türlü siyasi hünere sahip ama aynı zamanda genç, son derece hayat dolu ve sahiden de başkan olmak üzere olan birini Obregón'da bulmuş ve ona yapışmıştı. Diğer Zapatistalar da öyle. Birleştikçe saflarını kabartarak ilerleyen müttefik asi orduları, Federal Bölge'nin güneyindeki her zaman yeşil çam ormanlarını ve dağ parklarını aşıp açık merkez vadiye indiler.

En sonunda 7 Mayıs günü Carranza ve kalan son hükümet yanlıları da Veracruz'a ulaşmaya çalışarak başkente kaçtılar. O zamana kadar Obregón, de la O'nun birlikleri refakatinde Xochimilco'ya varmış bekliyordu. Ertesi gün hepsi birden Tacubaya'ya gidip, bu kez de Obregón'un ajanlarının şehri Obregón'u kabule hazır hale getirmesini beklediler. Burada bir gazeteci, "Güneyle kurulan ittifakın kalıcı olacağına inanıyor musunuz?" diye bir soru sordu. Obregón'un verdiği cevap, onun devlet adamlığının bir nişanesiydi. Doğrudan kamuoyu önüne verilmiş, içinde hem özel bir öneri barındıran hem de onu tasdik eden bu cevapta Obregón "Bu ittifakın kati olduğuna inanıyorum" diyordu. "Ve bu, bir sonuç olarak, o bölge için pek çok yarar sağlayacaktır".[77] Obregón, 9 Mayıs'ta kahraman bir fatih olarak Mexico City'e tekrar girdi. De la O, hemen yanındaydı. Dört gün sonra Magaña ve Soto y Gama da ricale yakışır siyah takım elbiseler ve şapkalar içinde başkente vardılar. Çekilen fotoğraflarda, arkadaşlarının konfeti yağ-

75. *El Democrata*, 4 Mayıs 1920. *El Liberal*, 3 Mayıs 1920. Urban Aguirre, a.g.e., s. 225-6.
76. Netzahualcoyotl'dan Magaña'ya, 4 Mayıs 1920, AZ, 30: 18.
77. *El Universal*, 9 Mayıs 1920.

muru altında, baston yutmuş gibi tören buketlerini yakalamış halde görünüyorlardı.[78] Bu Zapatistalar için çile artık sona ermişti.

Obregón ve Sonoralı ortakları, beceriyle ve hızla hükümetlerini kurdular. Tek bir çirkin sahneye katlanmaları gerekti –Puebla'da, aralarında yerel Zapatistaların da bulunduğu asilerden kaçarken trenden ayrılıp kuzeydeki yalçın dağlara çekilen Carranza'nın, 21 Mayıs'ta muhafızları arasına katılan hainlerin suikastına uğrayarak öldürülmesi.[79] İstiflerini bozmayan ve ihanet karşısında soğukkanlı bir nefret sergileyen Obregónista liderleri suikastçıyı tutuklatıp anlaşmalarına devam ettiler. 24 Mayıs'ta, Carranza'nın Mexico City'de cenazesinin olduğu gün, Kongre'de Pablo González'in 8 oyuna karşılık 224 oyla Adolfo de la Huerta'yı geçici başkan seçmesini sağladılar. Sonora'daki asilerin başkomutanı olan General Plutarco Elias Calles, 26 Mayıs'ta Savaş Bakanlığı görevine getirildi. Dört gün sonra başkente varan de la Huerta, 1 Haziran'da altı aylık geçici ara dönem için yemin etti.[80] Bu yumuşak geçiş, şimdiye kadar siyasetçilerden sapına kadar şüphelenen sokak şarkıcılarını bile şaşırtmıştı. Biri gözlemlerini şöyle aktardı:

Şimdi artık herkes tek bir parti olmuş.
Dalaşacak kimse yok.
Artık savaş yok dostlar.
O halde takılalım bu rüzgâra

Hatta balad şarkıcılarının aşırı derecede kaçındığı bir düşkünlük olarak, bir kehanette dahi bulundu,

Herkes oyunu
General Obregón'a verecek.
Çünkü ihtirasına gem vuran
Tek lider o.[81]

Zapatistalar yeni rejimi hızla bütünleştirmekte öncü oldular. 2 Haziran'da, aralarında Moreloslu güçlerin de olduğu yirmi bin Agua Prieta partizanı Zocalo'ya yürüdü. Yeni lider Palacio Nacional'in balkonundan gururla bunu izlerken, belli belirsiz gülümseyen Pablo González'in yanı başında, kısa boylu, esmer, güneşten kaşlarını çatmış de

78. A.g.e., 10 Mayıs 1920. *El DemScrata*, 13 Mayıs 1920. Casasola, a.g.e., II, 1394, 1403-4.
79. A. Barrios'nun Magaña'ya raporu, 16 Mayıs 1920, AZ, 30: 18. *El Democrata*, 17, 22 ve 23 Mayıs 1920. *El Universal*, 17 ve 23 Mayıs 1920. *Excelsior*, 19 ve 20 Mayıs 1920. Bu bölümle ilgili dokunaklı bir roman için, bkz. Fernando Benitez, *El rey viejo*, Meksika, 1959.
80. *El Universal*, 24 ve 25 Mayıs 1920. *El Demócrata*, 1 ve 2 Haziran 1920.
81. Şarkı, Simmons'ta zikredilmiştir, a.g.e., s. 168.

la O vardı. Bir açıdan bakıldığında adeta Zapata gibi görünüyordu. Zapata öleli bir yılı geçmişti. (Ölen Zapata değil de, de la O olsaydı, o an orada duran herhalde Zapata olurdu, aynı rahatsızlıkla kaşlarını çatmış, Magaña'nın Obregóncu dalgaya katılmaya ikna ettiği ama muhtemelen Magaña endişeli değilken, tekrar ne zaman isyan edebileceği konusunda kendisi endişe eden Zapata). Geçit töreninden sonra Palacio'nun süslü salonlarında resmi fotoğraflar çekildi. Bunlardan birinde, de la O, sağında teğmeni Valentín Reyes, solunda diğer generaller olduğu halde, dişini sıkmış duruyor ve yalnızca o, tam Zapata'nın her zaman yaptığı gibi, kameraya doğrudan bir şüpheyle bakıyordu. Morelos'un en iyi adamları, bir pozun ne olduğunu bilmiyorlardı. Ama işte her halükârda orada, ülkenin en yüksek rütbeli komutanlarıyla aynı mevkide, yerli bir lider duruyordu. O yazki şölenlerde, dağların öte yanındaki küçük güney eyaletinin halkını, herhangi bir plantasyoncunun avukatı değil, halkın çoğunun kapı kapı dolaşıp odun kömürü satarak geçindiği bir köyün jefesi temsil etti.[82]

Zapatistalar iktidar için olduğu kadar gösteri için de gelmişlerdi. Savaş Bakanı Calles, 2 Haziran'da, o zamana kadar Obregón'un emrindeki düzensiz kuvvetlerden oluşan Zapatista Kurtuluş Ordusu'nu Güney Tümeni adı altında resmen ulusal orduya kattı, de la O ve Magaña da tümgeneral oldular.[83] Magaña siyasette özellikle işe yarardı çünkü hem halen görevdeki hem de henüz bir göreve getirilmemiş liderlerle uzun süreli ilişkisi vardı. Sahadaki liderlerine yeni rejimin özelliklerini anlatıp, Mendoza gibi hâlâ isteksiz olanları ikna etti. Bir zamanlar Zapatista ama şimdilerde hem Felicista hem de kanun kaçağı olan liderler için af ayarlayabilecekti. O ve Soto y Gama, Antonio Villarreal gibi geri dönen sürgünlerle birlikte, hemen bildikleri işlere geri döndüler. Magaña'nın en büyük yardımı, Villa'nın teslim olması ve emekliliği için Başkan tarafından yürütülen müzakerelere destek olarak San Antonio'da Villa'nın casusuyla yaptığı anlaşma oldu. Magaña, San Antonio'ya çetiği telgrafta, hükümetin "muhteşem bir yapı"da olduğunu ve "General Villarreal ve Güneyli unsurlar büyük bir memnuniyetle aracılık edecekler"ini söylemişti.[84] Bu ve diğer başvurular sebebiyle Villa, en sonunda 28 Temmuz'da bir barış anlaşması

82. Casasola, a.g.e., II, 1432, 1434, 1464. *El DemScrata*, 20 Haziran 1920. *El Heraldo de Mexico*, 25 Haziran 1920.
83. A.g.e., 4 Haziran 1920. *El Universal*, 4 Haziran 1920. Palacios, *Zapata*, s. 295.
84. P. Martínez'den Magaña'ya, 2 Haziran 1920 ve Mendoza'dan Magaña'ya, 6 ve 15 Haziran 1920, AZ, 30: 22. G. Lozano Sánchez'den Magaña'ya, 2 Temmuz 1920, a.g.e., 31. Magaña ve Soto y Gama'dan Villarreal'e, 16 Mayıs 1920, a.g.e., 18. Magaña, A. Barrios ve O. Paz'dan M. Díaz Lombardo'ya, Haziran (tarih yok) 1920, a.g.e., 15.

imzaladı ve Obregónistaların ülkeyi birliğe kavuşturacak tek devrimciler olarak ünlerini sağlama aldı. Soto y Gama ise şimdi, ister hükümet içinde isterse dışında olsun siyasette kilit rol oynayan radikal entelektüeller ve profesyonellerle geçmişe dayanan bağlantıları yüzünden, Magaña'nın hemen ardından gelen ikinci Zapatista operatörüydü. Obregón'un himayesinde, 1914-1915 Konvansiyonu'ndaki kafadarlarını yeniden bir araya getirdi, yeni adaylarla konuştu ve 13 Haziran'da Ulusal Agrarista Partisi'ni kurdu. Bölgedeki arkadaşları, Morelos, Guerrero, Puebla, Tlaxcala, Mexico, Hidalgo, San Luis Potosi, Durango, Guanajuato, Jalisco ve Chihuahua'da dernekler örgütledi. Ağustostaki kongre seçimlerinde, yalnızca yedi Agrarista milletvekilliğine hak kazandı. Fakat Soto y Gama'nın Obregón'la ilişkisi sayesinde, mecliste milletvekili sayısının onlara verdiğinden on kat daha fazla güçle hareket ettiler. Ekimde meclis ikinci başkan yardımcısı Soto y Gama iken, aralıkta başka iki Agrarista birinci ve ikinci başkan yardımcısı oldu. Agraristalar, ayrıca, itimatnameler, anayasal konular, dışişleri ve tarım gibi birincil önemdeki komitelerde de görev yapıyorlardı.[85]

Magaña ve Soto y Gama Morelos açısından en değerli katkıyı Tarım Bakanlığı'nda sundular. Bakan, geçici ara dönemde gelmiş olan Villarreal'di. Daha sonra Obregón 1 Aralık'ta başkan olunca, daimi göreve geçti. Magaña ve Soto y Gama, onun anladığı anlamdaki "devrimci göreve" olan inançlarını ifade ettikten sonra üstünden baskıyı eksik etmemişlerdi. Göreve gelince o da onlara iyilik yaptı. Bakanlığın toprak reformu büro yöneticisi olarak Patricio Leyva'yı gönderip, yerine beş yıl önce Konvansiyon'un Ticaret Bakanı olan, Soto y Gama'nın akrabası Valentín Gama'yı getirdi. Gama, derhal Havana'dan dönen Genaro Amezcua'yu Morelos'taki resmi temsilcisi yaptı.[86] Soto y Gama'ya bağlı Agraristaların aleni desteğini ve teşvikini arkasına alan Villarreal, 1920'de genel tarım reformuna yönelik ilk ciddi çabayı –23 Haziran tarihli İşlenmemiş Araziler Yasası, 6 Ekim tarihli Ulusal Ziraat Komisyonu Genelgesi ve 28 Aralık tarihli Ejido Yasası– hayata geçirmeyi başardı.[87] Böylece Morelos puebloları için Soto y Gama ve Magaña, en üst düzey davaların süper avukatları oldular. Merkezi otoriteye yerel erişim 1920 Mayıs'ının ortalarında olduğu gibi doğrudan değildi; bu tarihte,

85. Vicente Fuentes Díaz, *Los partidos politicos en Mexico*, 2 Cilt, Meksika, 1954-6, II, 24. *Directorio de la Cámara de Diputados del XXJX Congreso de los Estados Unidos Mexicanos*, Meksika, 1921, s. 12-34, 53-70.

86. *Boletin Oficial de la Secretaria de Agricultura y Fomento*, V, 5-8 (Mayıs-Ağustos 1920), ii, iv.

87. Soto y Gama ile kişisel görüşme. Bu yasaların önemi için, bkz. Simpson, a.g.e., s. 81-8 ve Frank Tannenbaum, *The Mexican Agrarian Revolution*, New York, 1929, s. 185-6, 330.

Jonacatepec'teki kimliği belirsiz bir Zapatista albayı Obregón'a telgraf çekerek García Pimentels'in kasabadaki çiftçileri istismar ettiğinden şikâyetçi olmuş, Obregón ise, sadece iki gün sonra çektiği cevabi telgrafta "büyük bir zevkle" arkasında olduğunu ifade etmişti. Ancak ne kadar karmaşık olursa olsun, hükümetin icraat dairelerine itiraz ve dilekçe kanalları hâlâ açıktı. Soto y Gama'nın Mendoza'ya bildirdiği gibi, en tepedeki Obregóncular "bizi dinliyor, bizimle ilgileniyorlar"dı.[88] Tam olarak "bir çıkarlar manzumesi" olmasa bile, köylüler muktedirlerden kendilerini savunma şansını ve düze çıkma umudunu –1910'a göre devrim niteliğinde bir değişim– söke söke aldılar.

1920'de Zapatistalar kendi memleketlerinin neredeyse mutlak yetkilisi olarak ortaya çıkmışlardı. Lider eyaletin askeri komutanı ve bir gazetecinin gözüyle "Kudüs psikoposunu hatırlatan bir tavra sahip bir patriark" olan General de la O idi.[89] Bir sonraki adım, yeni atanan Vali Dr. José G. Parrés'in 10 Temmuz'da yemin etmesi oldu. Hidalgo'nun yerlisiydi ama 1918'den beri Zapatistaların Morelos'taki kıdemli hekimi olmuştu. Vali vekili, 1917'de Mexico City'deki Zapatista espiyonajının başı olan, evvelce "Atl" olarak bilinen Carlos M. Peralta'ydı. Ardından üç federal vekil geliyordu; ilk olarak Soto y Gama'nın yerel ajanı, Tlaltizapán'ın yerlisi ve 1911'den beri Zapatista militanı olan Leopoldo Reynoso Díaz; ardından seçilmiş yardımcılarından, her ikisi de Zapatista karargâhında yetişme, Mariano Montero Villar ile Francisco de la Torre. Yalnızca Senatör Benito Tajonar şans eseri oradaydı.[90] Amezcua da eşit bir kademede bulunuyor ve eyaletin Tarım Bakanlığı işleriyle uğraşıyordu. Daha sonra yerel Defensas Sociales'in liderleri geliyordu, bunlar hâlâ silahlı ve hâlâ görev başındaki sivil milislerdi. De la O, Pimienta'nın ve diğer entrikacıların kışkırtmasıyla haziran ve temmuz boyunca defensalara silahlarını bıraktıracak ve kasabalara kendi düzenli kuvvetlerini konuşlandıracak gibi hareket etti.

Rakip birimler arasında hayra alamet olmayan çeşitli çatışmalar da oldu. Tepki olarak milis liderleri, 1918-1919 yıllarında, Zapatista karargâhındaki defensaların çoğunu örgütlemiş kişi olan Magaña'ya başvurup yardım istediler. Hatta liderlerden biri, Magaña'ya muhtemelen de la O'ya karşı çıkmak için vali olma talebini de teklif etti.[91]

88. S. Robles'ten Obregón'a, 19 Mayıs 1920 ve Obregón'dan Robles'e, 21 Mayıs 1920, AZ, 30: 18. Soto y Gama'dan Mendoza'ya, 1 Haziran 1920, AA.
89. Francisco Bulnes, *Los grandes problemas de Mexico*, 2. Baskı, Meksika, 1956, s. 58.
90. S. Valverde, a.g.e., s. 239, 253. *Directorio de la Cámara* (1921), s. 20, 24, 27. *Directorio Cámara de Senadores XXVIII Leg*, Meksika, 1920, s. 6.
91. Soto y Gama'dan Mendoza'ya, 1 Temmuz 1920, AA. *Excelsior*, 3 ve 5 Ağustos, 1920. Castrejon'dan Magaña'ya, 9 Temmuz 1920, AZ, 30: 31.

Ağustos başlarında Magaña şikâyet ve önerileri başkana iletti. Emekli olmak isteyen milislerin altı aylık emeklilik parası almasını, geri kalanların ise federal hükümetten maaş almayacak olsalar da federal atlı polis olarak ve silahlı kalmalarını önerdi. Parrés kendisinden Eyalet Tarım Komisyonu'nu idare etmesini istemiş olduğundan, Magaña daha az ileri gidip masraflarını hükümetin karşılayacağı özel görevli yüz milisin kendisine eşlik etmesini istedi.[92] Netice aşağı yukarı düşündüğü gibi oldu: De la O'ya saldırmamak için Morelos'tan uzak kaldı. Fakat milisler silahlarını bırakmazken, liderler de mahallenin aslanları olarak hayatlarına devam ettiler.

En dipte ve Zapatistaların gölgesinde devlet görevi yapan bir diğer devrimci türü daha vardı. Bunlar bölge hâkimleri, belediye başkanları, danışmanlar ve bazıları son isyanda yeni atanan asistanlardı ve çoğunu, önceki sene Tajonar göreve getirmişti. Ancak şimdi yerel seçime tabiydiler ve kendilerine Emiliano'nun en yakınları, keskin savaşçılar olarak hizmet ettikleri geçmiş kariyerler icat ettiler. Çok geçmeden kendi icatlarına kendileri bile inanmaya başladılar.

Zapatista görevlileri devrimlerini çabucak yeniden uygulamaya koydular. Parrés, 18 Ağustos'taki ikinci kararnamesiyle devrimde ölen yerel askerlerin ailelerine aylık bağladı. 4 Eylül'de 5 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile yeni bir tarım reformu başlattı. "General Emiliano Zapata'nın liderliğindeki Güney Devrimi'nin toprak proletaryasını savunmak için yapıldığını... Ayala Planı'nın içlerinde en önemlisi ejidoların pueblolara iade ve hibe edilmesiyle ezelden beri sömürülen tarım işçisinin özgürleştirilmesi olan kilit ilkeleri... Morelos'un yaşadığı tarihsel anların güney dağlarında amansız mücadeleye devam eden bütün o yurttaşların çabasının bir sonucu olduğunu, kardeşlerimizin döktüğü kan, gözü yaşlı yetimler ve Devrim'in arkada bıraktığı dullarımızın hayatta kalanlardan sözlerini tutmasını istediğini" göz önünde tutarak, "Chinameca şehidinin Villa de Ayala'da yaptığı teklifi taçlandırmak için" bu ajansı resmen kurduğunu belirtti. Ajans dediği, Magaña'nın idare etmesini istediği Eyalet Tarım Komisyonu'ydu ve Carranza'nın 6 Ocak 1915 tarihli kararnamesinde belirtilen ve Zapatistaların Agua Prieta Planı'nı açıklarken tanımış oldukları yeni Anayasa'nın 27. Madde'sinde onaylanmış ilkelere göre çalışacaktı.[93]

Bu yeni yasayla Morelos, köylülerin saygın ve hakları olan, iktisaden serbest köylüler olarak kalabileceği bir yer olmuştu. Yasal olarak

92. De la Huerta'ya andıç, 6 Ağustos 1920, a.g.e., 30.
93. *Periodica Oficial del Estado de Morelos*, 4. Seri, No. 1, s. 3-4; No. 3, s. 3-4; No. 4, s. 3.

pueblo, rancheria, congregacion ya da comunidad olmaya hak kazanan herhangi bir çiftçi kümesi, artık valiye başvurup eski topraklarını alabilecek ya da yerleşim yeri civarında yeni topraklar için başvurabilecekti. Parrés, dilekçeyi almasından sonraki 24 saat içinde davanın geçerliliğini ve vakti gelen toprağın büyüklüğünü belirlemek için Tarım Komisyonu'na danışacağını ve kararını vereceğini belirtti. Şayet onayladıysa –ki her zaman onaylayacakmış gibi konuşuyordu– görevlilerler, yerel ajanlarının köye geçici tapuyu devretmesini sağlayacak ve ilgili belgeleri de tetkik ve tavsiyesi için Başkan Obregón'a ulaştırmak üzere, başkanlığını Villarreal'ın yaptığı Ulusal Tarım Komisyonu'na iletecekti. Şayet Başkan, ant içtiği üzere onaylarsa, tapu asliyet kazanacaktı. Parrés, reforma mümkün olduğunca çok çiftçiyi katmak için savaş karmaşasıyla dolan ve yasal olmalarına rağmen halen sivil kurum statüsünde olamayan mülteci kamplarının da kendisine bu konuda dilekçe verme hakları olduğunu vurguladı; belli ki bu hakları verme niyetindeydi. Palafox'un reformlarına kıyasla bu yeni yasa toprak verdiği köylülere hareket kısıtlaması getiriyordu. Önceden köyün asli toprak tapusu tam kapsamlı ve ebediydi. Şimdi söz konu olansa, sırf kullanma hakkıydı, üstelik kötüye kullanıldığında "Millete" geri verilmek üzere. Tarım Bakanı emirle köy işlerine pekâlâ karışabiliyordu. Kuşkusuz Kongre de, Başkan da yerel ilişkilerde ilginç değişiklikler yapabilirdi.[94] Kırsal topluluklar devletin vesayeti altında olduğundan, federal hükümet de buralarda resmi bir rol oynadı. Fakat Leyvacıların 1912'de denediği, Pablo González'in ise 1918-1919'da uyguladığı önlemlere kıyasla yeni yasa eyaletteki puebloların muhafazası yönünde cömert bir ferman oldu.

Böylece 1920 yılı, halkçı toprak reformunun ulusal politika olarak kurumlaşması ve Zapatista hareketinin Morelos siyasetine yerleşmesiyle huzur içinde sona erdi. Gelecekte, bu başarılar iyi günde de kötü günde de devam edecekti. Zapata'nın, onun liderlerinin ve gönüllülerinin zorladığı, Magaña'nın ise kazanıp güvenceye aldığı talep buydu.

Yeni yaklaşımlar, yeni politikalar, yeni yasalar, yeni kurumlar ve yeni otoriteler –ve bir de 1910'daki sayısına oranla sadece beşte üçü kalan sade bir kır halkı. Onlar da bir zafer kazanmıştı, hem de bunu eyaletteki şehirlere göçerek ya da haciendalara doluşarak değil, sadece köylüler olarak, orada, ait oldukları yerlerde, en azından "pasif Zapatismo" dumanları tüten küçük kasabalarda, pueblo ve rancholarda

94. Carranza hükümetinin, anayasa öncesi ve sonrası çıkardığı, muhtelif agraryan kararnameler, yasalar ve genelgeler için, bkz. Fabila, a.g.e., s. 270-361.

kalarak yapmışlardı.[95] 1910'da yaşamak istedikleri yegâne hayatın temelleri yıkılmaya başlamıştı. Dağınık mısır ve fasulye tarlalarını görev duygusuyla sürerek, ara sıra at ya da sığır ticareti yaparak, birkaç pezoya yumurta, domates, soğan, biber ya da kömür satarak, kavruk bostanlarına bakarak, umarsızca plantasyonlardaki en kötü topraklarda yarıcılık yaparak, kendilerini harap ettikleri halde, topluluklarını devam ettirme mücadelesini yine de kaybetmişlerdi. Onları bekleyen tek şey, tüten kamış ve çeltik tarlalarında ücret karşılığı çalışarak, patrondan emir alarak, sonunda patronun da patronuna ait kulübelere taşınarak, uzaklara giden eski dost, komşu ve akrabalarını uzaktan izleyerek ve nihayetinde borç içinde ölerek çekilecek, utanç ve acıdan oluşmuş, uzun bir cehennem azabıydı. Şimdi aradan on sene geçtikten ve her üç kişiden ikisini kaybettikten sonra, yine üslerinde ve mücadeleye devam ediyorlardı. Hepsinden öte, puebloların yeni hükümetten, yeni bayraktarlardan, yeni reformlardan daha fazla önem arz eden dayanıklılığıydı. Yüzyıllardır eziyet ve tehdit gören bu küçük topluluklar, gaspçıların kendilerini imha etmeye yönelik, son değilse bile, en büyük şansını boşa çıkararak, bugüne kadar kendilerine karşı yürütülen en arsız, en insafsız ve en ustaca kuşatmadan bile sağ çıkmışlardı. Morelos köylüleri 1920'de ezik ve yaslı bir halde ortaya çıkmış olsalar da atalarının yerel geleneklerine olan bağlılıklarını kanıtlamışlardı. Miras aldıkları inanç, bir hırs değil, bir sorumluluk kaynağıydı, bir ele geçirme değil, bir onarma ilhamıydı, bir uyaran değil, bir kuvvetti. Miras bırakmak istedikleri de işte buydu.

Savaş sırasında, hem federal hem de ulusal birlikler Anenecuilco'yu birçok defa yerle bir etmişti. Yıkıntılarında, yokuşlu, parke taşlı sokaklarında otlar bitmişti. Ama şimdi, artık aileler geri dönüyordu. Çok geçmeden yeniden işe koyulacak bir topluluk oluşmuştu. Parrés'ın Tarım Komisyonu'nun kararını açıklamasından üç hafta bir gün sonra, 26 Eylül'de, Anenecuilcolular yerel tarlalarını geri almak için bir başvuru daha yaptılar. Yeni yasayı ilk deneyen köylüler onlar olmuştu. Parrés, 28 Eylül'de, elinde önceleri Hospital ve Cuahuixtla plantasyonlarının olduğu toprakların geçici tapusuyla yanlarına geri döndü.[96]

95. Kentlerin, kasabaların, puebloların, ranchoların ve haciendaların 1910 ve 1921'deki karşılaştırmalı nüfusları için bkz. Holt Büttner, a.g.e., s. 94-105.
96. *Periodico Oficial*, 4. Seri, No. 11, s. 1-2.

SONSÖZ

Bir Halk İnancını Koruyor

"Anenecuilcoluların Hayatı Bir Emsaldir.." –Jesús Sotelo Inclán

Zapata'nın amcasının, Eylül 1909'da ona bıraktığı toprak tapuları, adeta kutsal belgeler gibiydi. Bunlar sadece Zapata'nın sorumluluğunu üzerine aldığı bir yasal haklar demeti değil ama aynı zamanda kendisinden önceki tüm Anenecuilco liderlerinin onuruna toplu bir tanıklık, pueblonun tüm geçmiş nesillerinin birikmiş güveniydi. Bunlar onun sorumluluğuydu. Bir buçuk yıl sonra köyünü devrime adamaya karar verince, bu tapuları bir çelik kasa içinde köy kilisesinin zeminine gömdü.

Bir keresinde federal askerler Cuautla ilçesini talan ederken kazara çelik kasayı da keşfedecekler diye Zapata'nın ödü patladı. Yakın bir yardımcısı ve Anenecuilca'dan hemşerisi olan José Robles'i tapuları bulundukları yerden çıkarıp kendisine getirmeye yolladı. Robles'in askerler yüzünden bölgeye girememesi üzerine, Zapata bir başka Anenecuilalı olan, köy meclisindeki sekreteri Francisco Franco'yu gönderdi. Franco'nun tapuları getirmeyi başarması üzerine Zapata onları saklaması için Robles'e teslim etti. "Eğer bunları kaybedersen, compadre" dedi ona "güzel bir meşe ağacında sallanarak kurursun".

1914 başlarında, Michoacán isyancılarından birkaç temsilci, Zapata'nın samimi olup olmadığını gözleriyle görmek için Pozo Colorado'daki kampına geldi. Gerçekte ne uğruna savaşıyordu? Bunu nasıl kanıtlayabilirdi? Bunun üzerine Robles'i yollayıp Anenecuilco belgelerini getirtti ve bunları ziyaretçilerine gösterek "*Par esto peleo*" dedi. "İşte bunun için savaşıyorum. Bu tapular için değil; ancak bu sadakat ve dürüstlük kayıtları uğruna".

Mücadele uzayıp gittikçe Zapata belgelerle ilgili ekstra önlemler aldı. Tehlikeli bölgelerden uzak durması ve belgeleri canı pahasına koruması talimatını vererek onları Franco'ya emanet etti. Sonraları Zapata sık sık bu tapulardan bahsetse de onunla beraber kaybolamayacaklarını bilmek onu daha rahatlatmış gibi görünüyordu. "Bir gün

elbette öleceğim" derdi; "fakat pueblomun evrakları her daim güvencede kalacak".

Ocak 1919'da, Villa de Ayala yakınlarında Franco ile buluştu ve ona görevini tekrarladı. Hatta Franco'ya, kendisinin ortadan kaybolması durumunda, belgeleri Carranza'nın toprak reformu yetkililerine takdim etme yetkisi de verdi.

Bundan üç ay sonra Zapata öldü. Franco Anenecuilco'ya döndü fakat Vali Tajonar ve Vali Rodriguez hiçbir reforma ön ayak olmadıkları için, çelik kasayı gizledi. Böylece aradan bir yıl geçti.

Ardından Agua Prieta ayaklanması başladı ve 1920 ortalarına doğru da Mexico City ve Cuernavaca'ya yeni bir rejim geldi. Franco bu noktada Zapata'nın bıraktığı belgeleri ortaya çıkardı ve köylüler onu yeni liderleri olarak seçtiler. Franco, o sonbahar tarlalarının tazmin edilmesi konusundaki koşulsuz ve haklı talepleriyle ilgili dilekçeyi sundu. Anenecuilcalılar, komşularıyla aralarındaki barışı korumak için haklarının tamamını talep etmediler; çünkü kısmen Villa de Ayala ve Moyotepec arazilerini de içine alıyordu.[1]

Validen çabucak gelen kaçamak cevap adaletin yerine gelmesinden ziyade bir lütuf idi. Ulusal Tarım Komisyonu ve Tarım Bakanlığı'ndaki uzmanlar, eski ve genellikle hatalı tapulardan yola çıkarak yapılan reformların sadece işleri karıştıracağına karar verdiklerinden, Parrés'in Anenecuilcalılara verilmesini sağladığı arazi, bir tazminat değil, bir hibeydi –Parrés'ten onlara ait olduğunu onaylamasını istedikleri, bin iki yüz dönümü aşkın bir arazi. Anenecuilcalıların bunu kabul etmekten başka çareleri yoktu. Ve hâlâ itiraz ve tahliye edilme tehlikesiyle karşı karşıya olmalarına rağmen, 20 Ekim'de bu hibenin koşullu iyeliğine hak kazandılar.[2] Köylülerin asıl tapularının neredeyse hiçbir değeri kalmamıştı fakat Franco onları yine de yeni belgelerle beraber saklamaya devam etti.

Zapatistalar 1920'lerin başlarında Mexico City'de hâlâ güçlüydü. 1921'de Soto y Gama'nın Agraristaları, Millet Meclisi'nde olağanüstü bir oturum yapılmasını sağladı ve aylarca toprak reformu tartışıldı; Cumhuriyet'in bütün yörelerindeki köylerden gelen dilekçeler okundu, toprak kanunu hakkındaki incelemelere atıfta bulunuldu, salonlarda nutuklar atıldı ve bunların hepsi, Meksika kırsal nüfusunun sıkıntılarının sadece bir zaman veya mekân meselesi değil, aksine son derece köklü ve ulusal çapta bir ayıp olduğunu alenen kanıtlamak için yapıldı.

1. Sotelo Inclán, a.g.e., s. 201-5.
2. Gill, a.g.e., s. 52.

Böylece, hiç değilse Agrarista Partisi'nin bir toplantısına gelen ve daha güçlü bir reform için baskı yapma sözü veren Başkan Obregón'u ikna ettiler. Sonuç, 10 Nisan 1922 tarihli Toprak Reformu Mevzuat Kanunu idi; böylelikle yeni Anayasa ülke yoksullarına resmen koruma sağlamak adına 1930'ların ortalarına kadar en esaslı şekilde kullanılmış oldu. Hükümetin bir başka yerinde, Ulusal Tarım Komisyonu'nun genel sekreteri olarak 1914-16 yılları arasında Zapataista karargâh sekreteri olan Miguel Mendoza L. Schwerdtfeger görev yapıyordu. Magaña orduda daha az önemli olsa da askeri kolonilerdeki federal büronun ve Ulusal Tarım Konfederasyonu'nun başkanı olarak hâlâ nüfuz sahibiydi.[3] Bu bağlantılar Anenecuilco'ya büyük yarar sağladı. Başkan, Kasım 1922'de koşullu hibeyi, 900 dönümden fazlasını Manuel Araoz'un Cuahuiztla'daki haciendasından ve 750 dönümden çoğunu da Alanso'nun varislerinin Hospital'inden alarak, yaklaşık 1700 dönüm kadar artırdı. Alonso'nun avukatı, Şubat 1923'te bu hükme karşı Cuautla bölgesi mahkemesinden bir men kararı talep etti. Fakat Franco'nun elindeki pueblo belgeleri eksiksizdi ve mahkeme bu talebi geri çevirdi. Sonunda 11 Nisan 1923'te köy asli tapusunu teslim aldı, böylece yetmiş beş hanenin lideri, dört başı mamur birer ejidatario oldu.[4]

Yeni rejimden diğer topluluklar da faydalandı. Kırkın üzerinde düzensiz kamp, yerleşim, banliyö ve eski hacienda yurtluğu, Parrés tarafından sivil tüzel kişilikler olarak tanındı. Vali bunların yaklaşık yarısına ve halihazırda yerleşik köylerin çoğuna ejido hakkı tanıdı. 1923 sonlarına gelindiğinde eyaletin o sıradaki 150 pueblosundan 115'ine toprak tedarik etmişti. Resmen teşvik gören birçok çiftçi, Tepoztlán'daki "Bolşevikler" gibi sendikalar oluşturup ulusal işçi konfederasyonu CROM'a üye oldular.[5] 1923'te eyaleti dolaşan Amerikalı bir gazeteci tarlalarda çalışan işçilerin "memnuniyetsiz olmadıkları"na kanaat getirdi. Hiç şeker kamışı kalmadığı doğruydu fakat köylüler eski endüstrinin yıkılmasından pişman değillerdi. "Eyalet için refah sayılan, bizim için ıstıraptı" diyorlardı. Ejidatarioların Amerikalıya söylediği gibi "Bizler [artık] ne yetiştirmek istiyorsak onu, kendi tüketimimiz için yetiştiriyoruz".[6]

---

3. Soto y Gama ile kişisel görüşme. Díaz Soto y Gama, *La revolution*, s. 292-3. Fuentes Díaz, *Partidos*, II, 25. Simpson, a.g.e., s. 82-5. Julio Cuadros Caldas, *Mexico-Soviet*, Puebla, 1926, s. 485-6 ve *El Comimismo Criollo*, Puebla, 1930, s. 52-9. Jesus Silva Herzog, *El agrarismo mexicano y la reforma agraria. Exposition y critica*, Meksika, 1959, s. 304-10, 313-20. Melendez, a.g.e., II, 474.
4. Sotelo İnclán, a.g.e., s. 205-6. Gill, a.g.e., s. 53.
5. *Periodico Oficial*, 4. Seri, No. 9-13, 15, 16, 19, 20, 22-31, 34-52, 55, 57-60. Diez, *Bibliografia*, s. ccxvii. Lewis, *Life*, s. 236.
6. Ernest Gruening, *Mexico and Its Heritage*, New York, 1928, s. 162.

Bunun karşılığında yerel halk, federal hükümete sıkı sıkıya bağlandı. Aralık 1923'te de la Huerta'yı başkan yapmak için birçok eyalette ayaklanma çıktığında, Morelos köylüsü kendi eyaletinde sessiz kaldı. Tek şüpheli hareket, Jesús Capistrán gibi, Parrés'in Cuernavaca'da kurduğu politik aygıttan nefret eden ve onun asilere sempati duyduğundan şüphelenen eski Zapatista liderlerinden geldi. Ve patriark de la O, Parrés ve yardımcılarını görevden alıp 15 Aralık'ta yeni bir loyalist vali atadığında, hoşnutsuz liderler hükümete olan desteklerini sürdürdüler. Sonrasında, Guerrerolu isyancılar Morelos'a girmeye çalıştılar fakat de le O, onları Puente de Ixtla'da tutmak için kuvvetlerini seferber etti. Ayrıca eyaletteki köylere silah dağıttı. Onlar da kriz geçene kadar hiç tereddüt etmeden stratejik noktaları korudular.[7] Muhtemelen altmış yıl önceki Müdahale Harbi'nden beri puebloların ulusal makamlara olan bağlılığı hiç bu kadar doğrudan ve sağlam olmamıştı.

1927'ye gelindiğinde istatistikler, Morelos'un tarım programları nedeniyle diğer eyaletlerden daha fazla değiştiğini gösteriyordu. Burada hâlâ faaliyet gösteren sadece dört ya da beş hacienda vardı. Diğerleri ya boş duruyordu ya da sivil cemiyetlere dönüşmüşlerdi. Çevredeki 120'yi aşkın köyde köylüler yeniden kurulan ejidolarına ter döküyorlardı. Plantasyoncular, son yedi yılda yöredeki topraklarının yarısından fazlasını kaybetmişken, 16.800 kadar ejidatario, hibe ve tazminatlar aracılığıyla 307 bin dönümden fazla arazinin kesin mülkiyetine sahip olmuştu. Şimdi eyaletteki çiftçi ailelerinin en az yüzde 80'i, koşullu olarak kendi toprağını elde etmişti ve bu tarlalar toplamda ekilebilir arazinin yaklaşık yüzde 75'ini oluşturuyordu.[8] Morelos gibi zengin, sulak, sıcak, iki hasat arasındaki tek aranın mahsulün olgunlaşma süreci olduğu bir coğrafyada, ortaya çıkan tasarruf hakkı modeli, ana hatlarıyla eski popülist ütopya'ydı. Tepoztlán'a araştırma yapan, kibar ama cin gibi zeki Amerikalı antropolog, buradaki hayatın özünün gösterişsiz bir ahenk, doğallık ve hoşnutluk olduğunu görmüştü.

Aynı görüş, genellikle sözünü esirgemeyen Amerikalı bir muhabir tarafından da yansıtıldı. "Tepoztlán! Bundan yüz yıl sonra da şimdiki gibi kendine yetmeye ve bu destansı güzelliğe sahip olmaya devam edecek misin?" diye seslendi okura bu muhabir. "Eğer senin tanrısal

7. S. Valverde, a.g.e., s. 246-7, 315. *Excelsior*, 17, 23-25 ve 30 Aralık 1923. Luis Monroy Duran, *El ultimo caudillo, apuntes para la historia de Mexico, acerca del movimiento armado de 1921, en contra del gobierno constituido*, Meksika, 1924, s. 329-37. Melendez, a.g.e., II, 141-3, 160-3. Figueroa Uriza, a.g.e., II, 978-9.
8. Holt Büttner, a.g.e., s. 29, 101-2. Tannenbaum, *Agrarian Revolution*, s. 324-5, 498. Jorge L. Tamayo, *Geografia General de Mexico*, 4 Cilt, Meksika, 1962, IV, 64-5.

elininin falına doğru baktıysam, sen geleneklerini sonsuza dek yaşatacaksın..."[9]

Ama bu istatistik ve güzellemelere rağmen yeni sıkıntılar baş göstermişti. Bunlardan en rahatsız edicisi, Başkan Calles'in 1924'te, Obregón'un yerine geçmesinin, Ulusal Agrarista Partisi içinde yol açtığı anlaşmazlık ve didişmelerin yerel yankıları gibi siyasi konulardı. Ağustos 1924'te Senato, de la O'nun yerleştirdiği valiyi görevden alıp, yerine devrimden önce Jonacatepec ve Tetecala'da jefe político, sonrasında ise Zapatista olan Ismael Velasco'yu atadı. Savaş Bakanlığı, eylül ayında de la O'nun kendisini Tlaxcala'ya yeniden atayarak Morelos başkomutanlığına bir Sonoralıyı tayin etti. Ekim ayında Velasco gitti ve yerine Joaquín Rojas Hidalgo vali oldu. Hidalgo, on altı ay sonra, Şubat 1926'da, 1912'den beri ilk defa eyalet seçimlerini yaptı. Seçimler, dört adayı destekleyen yedi partiyi ön plana çıkardı ve biri Cortés sarayındaki bir işletmede, biri Cuernavaca'da özel bir evde ve biri de Jojutla'da olmak üzere her birinin kendine ait yasama meclisi olan üç rakip adayın zafer iddiasıyla sonuçlandı. Kongre, derhal Rojas Hidalgo'yu görevden alıp yerine 1912-13 yılları arasında Morelos'tan federal milletvekili olan Valentín del Llano'yu atadı. Martta, son seçimleri geçersiz sayan del Llano, mayısta istifa etti. Kongre aralıkta yeni bir atama yapana kadar yerine yardımcısı vekâlet etti; Kongre ise yaptığı atamayı şubatta geri çekip yerine yeni bir atama yaparken, bir ay sonra bunu da yeniledi.[10]

Köylüler açısındansa, yörelerindeki bu politikacı artışı olsa olsa çekirgelerin ziyareti kadar memnuniyet vericiydi. Santa María Alpuyeca sakinlerinin İçişleri Bakanlığı'na yazdıkları tipik şikâyette olduğu gibi "...pueblomuz, eyaletin geri kalanı gibi, belediyelere pueblonun kesinlikle can düşmanı olan yöneticiler dayatmak üzere gelen Sr. Rojas Hidalgo zamanından beri hüküm süren kargaşa ve tam bir keşmekeş nedeniyle, bir dizi adaletsizlik ve her çeşit rahatsızlıktan mustariptir..., şimdi Sr. Rojas Hidalgo gittiğinden, bizler de artık rahata erdik sanarak ellerimizi yukarıya uzattık. Fakat acıyla tam tersinin olduğunu gördük ve büyük bir hayal kırıklığına uğradık. Zira ardından gelen ve dediklerine göre Gachupin kanından olan Sr. Valentín del Llano, gericilerin kendisini kandırmasına göz yummuş ve

9. Redfield, a.g.y, s. 54-68. Carleton Beals, *Mexican Maze*, New York, 1931, s. 137.
10. Fuentes Díaz, *Partidos*, II, 25-6. S. Valverde, a.g.e., s. 243-55, 285. Gruening, a.g.e., s. 465-6. Diez, *Bibliografía*, s. ccxviii-ccxx. Velasco'nun erken dönem kariyeri için, bkz. *Semanario Oficial*, XII, 12, 13; XIII, 28, 17; XVI, 26, 15; XVII, 3, 15. Del Llano için, bkz. a.g.e., XXI, 28, 1.

her şeyi olduğu gibi bırakmıştır. Bu beyefendi gitti ve bizlerin üç aydır hükümetin başında kimin olduğundan haberimiz yok... Tek bildiğimiz işlerin her gün daha da kötüye gittiği, kim bilir başımıza daha ne işler açılacak..."[11]

Bir başka dert de sonradan görme çiftçilerdi. Bunlardan kimileri geri dönen yerliler, kimileri de toprak sahibi olmanın daha zor olduğu eyaletlerden gelen göçmenlerdi. Eli açık politik atmosferi ve cömert doğası nedeniyle Morelos'un cazibesine kapılıp binlercesi gelmişti. Çoğu köylere yerleşti. Eski haklarını talep ettikleri ya da yeni hibeler elde etmek için canlarını dişlerine takıp mücadele ettiklerinden, ev sahipleri için karın ağrısı oldular. Gelenler arttıkça, eyaletin reklamı da iyice artmış oldu.

Bu kadar açık olmamakla birlikte bundan da rahatsız edici olanı, para sıkıntısıydı. 1920 ortaları boyunca ulusal ekonomi düzeldikçe, köylüler çeşitliliği giderek artan malları daha yüksek fiyata satın almak zorunda kaldılar. Oysa mısır tarlalarına bağlanıp birkaç da çiftlik hayvanı besleyerek, yeterli parayı kazanma ihtimalleri pek yoktu. 1925'te eyaleti yeniden gezmeye çıkan Amerikalı gazeteci, tarlalarında yine şeker pancarı isteyen ejidatariolara rastladı. Fakat değirmenler hâlâ harabe halindeydi; uzmanlar, yeniden inşalarının 25 milyon Dolar gerektirdiğini söylüyorlardı ki bu pek de olası bir yatırım değildi. Kimi köylüler metropol piyasasına pirinç yetiştirmeyi denediler fakat bunun için bütün kârı daha ürün gelmeden götüren simsarlarla çalışmaları gerekiyordu. Bir vakada çeltik tarlaları için gerekli su üzerine yaşanan bir ağız dalaşı, iki pueblo arasında silahlı bir meydan savaşına dönüşmüştü. Giderek mütevazı bir geçimden fazlasını isteyen çiftçilerin, sıkça ya komşularından toprak kiralaması ya da ücretli işlerde çalışması gerekiyordu.[12]

Yerli savaş emektarları eyalette kaldı: Umutsuz bir haletiruhiyeleri yoktu, hele yıkıcı hiç değillerdi. 1926-28 süresince, Kuzey ve Doğu Morelos'ta, üç küçük yasadışı çete, o sırada Jalisco'da patak veren Katolik Cristero ayaklanmasını destekleyip şiddet yaratmaya çalıştı ama pueblolar arasında hiçbir ciddi sempati yaratamadı. Çete mensupları, silahlı ve görevli köylülerle karşılaşmamak için dağlarda saklandılar. Böyleyken bile bir çete, eski Zapatista lideri, şimdi ise ateşli bir ulusal ordu generali olan Adrian Castrejón'un kuvvetlerine yenik düştü. Dolayısıyla 1927 sonlarında Veracruz'da askeri bir ayaklanma patlak

11. Gruening'de zikredilmiştir, a.g.e., s. 467.
12. A.g.e., s. 162-3. Morelos'ta şeker üretimiyle ilgili bilgi notu için, 8 Kasım 1924, NA, 59: 812.61351/6.

verdiğinde, Başkan Calles Morelos'tan o kadar emindi ki buraya herhangi bir takviye göndermek ya da milisleri seferber etmek zahmetinde bile bulunmadı. Böylece güneyde en ufak bir pürüz çıkmaksızın, doğudaki isyancıları ezmeyi başardı. İki yıl sonra, kuzeydeki bir başka başarısız ayaklanma sırasında da Morelos'ta aynı barış havası hüküm sürdü.[13]

Ancak ne denli sağlam olursa olsun, yerel sadakat otomatik olmaktan çıkmış, zorlamalı bir hal almıştı. 1928 sonrasında esas olarak minnet ve iman gücüyle ayakta kaldı, zira o yıl Morelos, Mexico City'deki en iyi bayraktarı olan Obregón'u, dinci bir fanatiğin kurşunuyla kaybetti ve eyalete hiçbir minnet borcu olmayan Calles, ulusun en tepedeki siyasi efendisi oldu. Soto y Gama'nın, Calles'in o sırada örgütlediği Ulusal Devrimci Parti'de yer almayı reddetmesiyle, Agraristalar bölündü ve Morelos başkentteki yandaşlarını da kaybetmiş oldu. Geçici bir başkanın 1929'da eyalette çıkardığı rekor sayıda hibe sağanağı ardından, köyler yalvarmaya gitti.[14]

Bu arada Anenecuilco mücadeleye devam etti. Eski doğrudan meydan okuma tarzının, artık köye zarar vereceği apaçıktı –Haziran 1927'de Manuel Araoz'un avukatları Cuahuixtla topraklarının istimlakı için Cuautla bölge mahkemesine müracaat etti fakat işe yaramadı. Ancak köylülerin özellikle uyanık olmasını gerektiren daha sinsi yöntemler gelişti. Alonso'nun avukatları, Hospital'in zaten istimlak edilmiş tarlalarından ikisini federal Sulama ve Tarım Kredi Bankası'na satmayı denediler. Ne var ki Francisco Franco bu manevrayı hızla mahkemeye götürdü, böylece Anenecuilcalılar birkaç mevsim daha tarlalarını barış içinde sürme olanağı buldu.[15]

1929'a gelindiğinde köyde başka bir sıkıntı baş gösterdi. Genç erkekler evlenip yeni aileler kurdukça, göç etmeyip yerel arazilerden pay almak için baskı yapmaya başladılar. Fakat ejidoda onlara uygun bir pay vermeye yetecek toprak yoktu. Hibe edilen toprağı büyütmeye getirilen resmi kısıtlamalar da durumu iyice kötüleştiriyordu. Yasal olarak, Anenecuilco'nun asıl hibeden sonraki on yıl boyunca, yani Ekim 1930'a kadar, yeni arazi talep etmeye dahi hakkı yoktu.

---

13. Sheffield'den Dışişleri Bakanı'na, 13 Mayıs, 24 Ağustos, 13 Eylül ve 18 Ekim 1927, ayrıca 7 Ağustos 1928, NA, 59: 812.00/28408, 28662, 28719, 28906, 29272. Mazari, "Bosquejo" s. 127. Melendez, a.g.e., II, 235-40.

14. Fuentes Díaz, *Partidos*, II, 26-7. Melendez, a.g.e., II, 212. Holt Büttner, a.g.e., s. 29 Marte R. Gómez, *La reforma agraria de Mexico. Su crisis durante el periodo 1928 1964*, Meksika, 1964, s. 33-9.

15. Sotelo Inclán, a.g.e., s. 205-6.

Franco, eski tapulara başvurarak içgüdüleriyle bir çıkış yolu aradı. Anenecuilcalılar, 9 Mayıs 1929'da kaybettikleri toprakların tazminatı için yeniden başvurdular. Bu talep temmuzda aciliyet kazandı, zira Ulusal Toprak Reformu Komisyonu Morelos'taki toprak reformunun eylülde bitmesi, Eyalet Tarım Komisyonu'nun dağılması ve tazminat, yeni bağış ya da genişletmeyle ilgili hiçbir başvuru kabul edilmemesi yönünde bir hüküm verdi. Ancak Ulusal Komisyon bu hükmü hayata geçiremeyince, Franco ekim sonunda Anenecuilco'nun ejidosunu genişletmek için yeniden bir başvuru yapma yoluna gitti.[16]

Her iki eylem de bir sonuç getirmedi. Tazminat talebi usulsüz olduğu gerekçesiyle geri çevrildi. Genişletme başvurusu da derhal, pueblo-ların haklarını daha da kısıtlayan yeni mevzuata takıldı. Yürütmenin 26 Aralık 1930 tarihli bir kararnamesine göre, köylüler, önceki hibelerin "etkili biçimde" kullanıldığını kanıtlayamadıkları sürece, daha fazla ejido arazisi isteyemezlerdi ve yeni istimlak edilecek toprakları işlemeden önce ödeme yapmaları gerekirdi.[17]

Anenecuilco için bunlar müthiş engellerdi ve gittikçe daha da üstlerine abanıyordu. Federal hükümet kendi güvenliğini geliştirip, giderek daha muhafazakârlaştıkça ve yatırımcıların asabi durumlarına daha dikkat ettikçe, siyasi bağlantıların primini yükseltti ve halkın ihtiyaçlarını basitçe göz ardı etmeye başladı. Her ne kadar Morelos'ta 1930'da yeni bir eyalet anayasası yürürlüğe girmiş bulunuyor ve yerel kuralları bundan böyle seçilmiş valiler ve yasa yapıcılar koyuyorsa da gerçek talimatlar hâlâ Mexico City'den geliyor ve sade vatandaşların önündeki seçenekler gittikçe azalıyordu. Anenecuilcalılar uygulamada sadece Francisco Franco'nun çabalarını desteklemeye devam edebildi. Ejidolarını genişletme talepleri nihayet Aralık 1932'de Ulusal Ziraat Komisyonu'nun önüne geldi ama bu hiçbir icraata yol açmadı.

Pueblo'nun mücadelesi 1934-35 kışı boyunca hummalı bir hal aldı. Yeni başkanlık seçimleri henüz yapılmıştı ve gidecek olan başkan, mutat olduğu üzere, kendisiyle beraber gidecek olan meslektaşlarına son dakika iltimasları geçmeye başladı. Bunlardan biri ki kendisi için sadece sembolik bir şeydi, Güney Cuautla'daki iki tarlanın José María Leyva Kooperatifi olarak örgütlenmiş bir generaller kliğine verilmesiydi. Bu tarlalar, tesadüfen, Anenecuilco ejidosundaki en verimli tarlalardan biriydi. Kooperatifin önde gelen generallerinden biri olan Maurilio Mejía'nın da bilmesi gerektiği gibi, bunlar Anenecuilco'nun

16. Gill, a.g.e., s. 53. Simpson, a.g.e., s. 117. Sotelo Inclán, a.g.y, s. 206.
17. Fabila, a.g.e., s. 536-9. Simpson, a.g.e., s. 114-16.

en başından beri tapusuna sahip olduğu tarlalardı. Bunun yanı sıra köy, bu tarlaları 1923'te Hospital haciendasından "kesin" olarak kazanmış ve 1927'de mülk sahipliğini mahkemede başarıyla savunmuştu. Ama arazi değerliydi ve küçük mahkemelerin hükümleri genelde yüce başkana işlemiyordu. Kısa süre sonra generaller arazinin etrafının çitle çevrilmesi için ekipler gönderdiler.

Francisco Franco, onurlu Anenecuilco soyunun gerçek bir evladı, Zapata'nın mirasının varisi olmaya layık olduğunu şimdi kanıtladı. Mejía ve yandaşlarına Anenecuilco tapularını tekrar mahkemeye sunarak çevirdikleri manevralarına karşı duracağını bildirdi. Ve 29 Kasım 1934'te tazminat için yine başvurdu. Bunun üzerine generaller onu yerel yöneticilere başkaldırmakla suçlayıp, yakalanması için özel bir av başlatınca, belgeleri de alarak dağlara kaçtı. İmkân buldukça çeşitli yetkililere yazarak, ölümün kıyısında aylar geçirdi. Bir kez daha bir resmi evrak tomarı, Anenecuilco'nun en güvenilir adamının kendini tümüyle adamasına ilham kaynağı olmuştu.

Sonunda Franco'nun dilekçeleri, radikal toprak reformculuğunu ulusal bir politika olarak tekrar dirilten yeni Başkan Lazaro Cárdenas'ın dikkatini çekti. Böylece 29 Haziran 1935'te, herkesi hayretler içinde bırakarak Anenecuilco'ya gelen Başkan, resmi zabıtlarda generallerin malına el konulduğunu, sözü geçen tarlaların kooperatifin tarım makineleriyle beraber pueblonun hakkı olduğunu ve Francisco Franco'nun siyasi tacizlere karşı güvence atına alındığını ilan etti.

Anenecuilco'nun davası artık kapanmış gibi görünüyordu. Profesyonel Zapatista politikacılarının gölgede kalmalarına rağmen, Başkan Cárdenas gerçekten de yeni ejidolar bahşetmeye ve Morelos'ta kesinlikle köyü düze çıkaracak başka reformlar uygulamaya koyuldu. On yıllık bir devrim ve ardından on beş yıllık bir dilekçe döneminden sonra, Zapata'nın doğduğu pueblo sonunda neredeyse haklarını kazanmıştı. Şayet Zapata yaşasaydı, büyükbaba olacaktı.

Geriye sadece formalite olarak ejidonun genişletilmesi için başvuru yapmak kalmıştı. Bu başvuruyu Franco yaptı ve Başkan Cárdenas 14 Mayıs 1936'da gereğini yerine getirdi. Toplam doksan üç ejidatario için Anenecuilco'ya şimdi 10.139 dönümük bir arazi, yani neredeyse devrim öncesinin küçük bir haciendası verilmişti. Bunun yaklaşık bin iki yüz dönümü, Ayala Nehri yatağındaki verimli topraklardan oluşuyor ve altı yüz dönümü sulanıyordu; geri kalanı ise köyün batısına doğru olan kıraç tepelerdi.[18]

18. *Excelsior*, 29 Haziran 1935. Gill, a.g.e., s. 53-5. Sotelo Inclán, a.g.e., s. 207.

Ancak Anenecuilco'nun başarısı yeni bir çıban başı oldu. Bu durum Villa de Ayalalıları da genişletme talebinde bulunmaya teşvik etmişti; ne var ki hibelerini aldıklarında, bunun halihazırda Anenecuilco'ya tahsis edilmiş toprakları da içerdiğini fark ettiler; yani bir yıl önce Cárdenas'ın Anenecuilcolulara sözlü olarak vaat ettiği toprakları. Ne yazık ki Anenecuilco'da hiç kimse Başkan'ın sürpriz ziyareti sırasında resmi bir kayıt tutmadığından, köy Villa de Ayala'nın meydan okumasına karşı kendini savunacak durumda değildi. Morelos'un eski dostlarının Mexico City'de hâlâ etkili olmasına rağmen –Magaña, kendisi de bir Michoacáno olan Başkan'ın güvenini kazanmış, Parrés ise tarım müsteşarı olmuştu– kimse vaktini bu iki küçük köyü barıştırmaya harcamadı. Nicolás Zapata 1937'de Cuautla'da belediye başkanı oldu fakat babasının doğduğu köye hiçbir yardım eli uzatmamıştı. Babasının aksine, siyasetin sadece en temel ilkelerini öğrenmiş, bu da onun sorumluluk duygusunu çürütmüştü.

Anenecuilco ile daha büyük, zengin ve üstelik ilçe merkezi olan Villa de Ayala arasındaki çekişme neredeyse iki yıl boyunca devam etti. Derken Mayıs 1938'de Villa de Ayala'nın lehine bir yürütme kararı çıktı. Şaşkına dönen Anenecuilcalılar kararı tanımayı reddettiler. Özellikle piyasa fiyatının yarısını ödemek zorunda olduklarını öğrendikten sonra, durumun telafisi için başka yerden verilecek toprakları da kabul etmeyeceklerdi. Mülksüzleştirilenler yine de pueblolarını terk etmedi. Yerel arazileri kiralayarak ve komşularına ırgatlık yaparak orada kaldılar.

Köylüler nasıl ve neden olduğunu bilmeden, hayatlarının en temel koşullarının değiştiğini görebiliyor ve bundan keyif değil üzüntü duyuyorlardı –işe bakın ki her şey yetkililerin onların refahıyla ilgilendiği son birkaç yılda olup bitmişti. Böylece, Morelos'un ejidatariolarına ticari ürün üretme şansı vermek isteyen Cárdenas, Zacatepec'te devasa bir kooperatif şeker fabrikası inşaası emri verdi. Fabrikanın açılışını Şubat 1938'de yaptı; tarlalar yine şeker kamışıyla doldu. Fakat arazinin değeri kaçınılmaz olarak fırladı. Böylece ejidonun içinde ve dışındaki girişimciler yerel anlaşmaları kendi çıkarları doğrultusunda bozdular. Bunun yanı sıra eyalet, Guerrero, Mexico ve Puebla'dan yeni gelenlerle doldu taştı. Hepsi de Zacatepec için şeker kamışı üreten pueblolarda kendilerine yer bulma derdindeydi. 1940'a gelindiğinde Anenecuilco, 1930'dakinin iki katını aşan, çoğunluğu göçmen bir nüfusa sahipti. Bunların kimi kiracı, kimileri de çok yüksek ücretler almalarına rağmen ejidoda bir pay sahibi olmak için çabalayan, yarım ya da tam gün çalışan ırgatlardı. Toprak uğruna girilen

bu acımasız yarışta, ortalama arazi büyüklüğü on dönümün altına, yani yedi yıl öncekinin üçte birine inmişti.[19] Şimdi Tarım Bakanı olan Parrés'in desteklemesine rağmen, ejidoların genişleyebileceği pek az yer kalmıştı.

Sonunda Anenecuilcalılar halihazırda ellerinde tuttukları hibe arazisine bitişik araziyi kabul ettiler ve mülkü istimlak edilen sahiplerine piyasa fiyatının beşte birini ödemeye razı olduar. (Bunlar, Nicolás Zapata'nın patronları olan sabık valilerdi). Fakat tarlalar açıldığında Nicolás ortaya çıkıp en iyi kısımlarına el koymaya çalıştı. Bunun üzerine federal yetkililer herhangi bir toprağı vermeyi reddettiler. Vergi makbuzları hâlâ Anenecuilco'ya gidiyordu ama arazinin tasarrufu kısa sürede, İspanyol diye ün yapmış zengin bir yerel toprak sahibinin eline geçti.

1940'ta ihtimaller köyün daha da aleyhine dönmüş görünüyordu. Çünkü Cárdenas'la en sıkı irtibat noktası durumundaki Zapatista olan Magaña bir sene önce ölmüştü ve sağ kalan Zapatista seçkinleri, Parrés, de la O, Ayaquica ve Castrejón'un da yöneticileri arasında olduğu, resmi bir dernek olan Zapatista Cephesi'ni kurmuşlardı. Nicolás Zapata'yı daha sorumluluk sahibi bir davranış sergilemeye teşvik etmek üzere, onu yönetim konseyine onur üyesi yapıp Morelos yasama organına seçilmesini ayarladılar. Islah olmadığı halde artık rejimin bir temsilcisi olan Nicolás, hemen Anenecuilco ejidosunun yüz dönümden fazlasını ele geçirdi. Anenecuilcalılar direnince, onları diğer parsellerden de attırıp buraları Villa de Ayala ejidosundaki ortaklarına bağışladı.[20]

Anenecuilcalılar yine de gitmediler, şimdi gerçek ejidatariolar kadar çok sayıda kiracı ve işçi olarak kaldılar. İkinci Dünya Savaşı'nın kuzeyde, Federal Bölge'de ve Morelos'un içinde birçok yeni iş olanağı yarattığını duymalarına rağmen, cılız da olsa yerel bir ümidi, uzaktaki parlak bir riske yeğlediler. Evlerinde hiç değilse yemek yemek için çalmak zorunda kalmazlardı.

Anenecuilco 1943'te ümitsiz bir darboğazdaydı. Köylülerin sefaleti, Ulusal Üniversite'de Zapata üzerine aldığı derslerde duyduklarından sonra Morelos'a gelerek bu güneyli öndere dair gerçeği bizzat keşfetmek isteyen genç bir tarihçiyi şoke etmişti. Geri adım atmamaya

19. Urban Aguirre, a.g.e., s. 256, 265. Theodore Schwartz, "L'usage de la terre dans un village à Ejido du Mexique" *Etudes rurales*, 10 (Temmuz 1963), 37-49. *6° Censo de Poblacion, 1940, Morelos*, Meksika, 1943, s. 13, 44. Nathan L. Whetten, *Rural Mexico*, Chicago. 1948, s. 260, 584.

20. Gill, a.g.e., s. 56-7, 64. Sotelo Inclán, a.g.e., s. 212. Palacios ile kişisel görüşme. *Excelsior*, 25 Haziran, 1940.

kararlı fakat borç içinde, yardıma muhtaç, gelecek hasatını beklediği tarlasını kaybetmiş çok sayıdaki Anenecuilcalı, tapuları dışındaki her türlü savunmaya olan inançlarını yitirmişlerdi. Bu tapuları genç misafire artık altmış yaşına gelmiş olan Francisco Franco gösterdi. Onun iddiasına göre, bu tapular tek başlarına pueblonun tarihini kanıtladıkları için, var olma hakkını da kanıtlayabilirlerdi –ki bu Franco için sadece köyün siyasi özerklik hakkı değil, aynı zamanda yerlilerinin yaşamlarını doğdukları yerde saygın bir şekilde devam ettirmeye yönelik sosyal hakkı da demekti. Franco ve diğer Anenecuilcolulara göre kurtuluşlarının akla uygun tek kaynağı, bu miraslarıydı. Bu çok iç karartıcı bir kanaatti. "Onları ıstırap çekerken görmek" diye düşündü genç adam, "bana sanki bütün geçmiş nesillerin ıstırabını görmek gibi geliyor". Mexico City'ye geri dönüp köydeki arkadaşlarıyla mektuplaşmaya başladığında, onların "trajik bir macera" için yine silahlanabileceklerinden korkuyordu. Kısa süre sonra yayımladığı kitabında, yeni Başkan Manuel Ávila Camacho'dan Anenecuilco'nun tapularını zorla kabul ettirmesini diledi. "Acaba, kendi toprakları için savaşan ilk pueblonun, onları en son teslim alan pueblo olması mümkün olacak mıdır, yoksa asla alamayacaklar mı?" diye sordu.[21]

Bu sırada Franco, Nicolás'a karşı yeniden direniş örgütledi. "Eğer Miliano hayatta olsaydı" diye akıl yürüttü, "o da diğer herkes gibi on dönüme razı olurdu. Diğer köylüler de, yerli olsun, göçmen olsun bu isyana katıldı ve 1940'ların ortalarında, en azından sahip oldukları tarlaların kontrolünü ellerinden bırakmadılar. Şimdi artık puebloya dışarıdan daha da az insan geldiğinden, hatta bazı canı burnunda genç erkekler başka yerlere taşındığından, kalanlar arazilerin daha da parçalanmasını ve genel borçluluğu frenleyebiliyorlardı. Nicolás'ın 1946'da Cuautla ilçesinden federal vekil olması üzerine, yerel mücadele yine tehlikeli bir hal aldı; fakat Anenecuilcalılar yollarına devam ettiler.

Cuautla polisi, 1947 Noel'inden dört gün önce Anenecuilco'ya inip Franco'nun evine baskın yaptı. Eve zorla girerek ondan köy belgelerini vermesini istediler ve yaşlı adamı öldürmeye kalktılar. Fakat ailesi karşı koyunca polis kaçtı. O gece gelen ulusal askeri birlik ateş açtı ve Franco'nun iki oğlu, 22 yaşındaki Julían ile 17 yaşındaki Vírulo'yu öldürdü. Yaralanan yaşlı adam kaçmaya çalıştı fakat askerler onu yakalayarak yakınlardaki bir hendekte işini bitirdiler. Belgeleri ise hiçbir zaman bulamadılar.[22]

21. Sotelo Inclán, a.g.e., s. 213-14.
22. Gill, a.g.e., s. 65.

İzleyen yirmi yıl boyunca Meksika'da büyük değişiklikler olmaya devam etti. Nüfus neredeyse ikiye katlandı. Fabrika ve inşaat işçilerinin sayısı üç katına çıktı. Ekim alanları iki katına yükseldi. Tarım ve sanayi üretimi üç kattan fazla arttı. Otuz bin kilometreden fazla yol kullanıma açıldı ve bu yollarda giden araba, kamyon ve otobüs sayısı beş katından fazlasına çıktı. Radyo sayısı en az on kat yükseldi. Her an açık televizyon sayısı bir milyonun üzerine çıktı. Satıcılıkta, marka adı, reklam yapma, standart ambalajlama gibi yeni dalavereler olağan hale geldi. Federal hükümet, bir ihracat-ithalat ajansı aracılığıyla ürünleri doğrudan yerli üreticiden satın alıp doğrudan tüketiciye satmaya başladı. Sadece trenlerle yapılan yıllık nakliyat üç katına çıktı. Bu patlamanın içine çekilerek onu daha da hızlandıran şey, nüfusun Cumhuriyet sınırları içinde yer değiştirmesi oldu –merkez ve güneydeki yoksul, yoğun nüfuslu kırsal kesimlerden, gözle görülür bir gelişme kaydeden kuzeybatı ve Gulf Coast'a ya da başta artık devasa bir metropol olan Mexico City olmak üzere büyük şehirlere. Kırsal kesim insanlarının çoğu, ejido parsellerinin sağladığı az buçuk emniyet yüzünden olduğu yerde kalsa da yer değiştirenlerin sayısı iki milyondan fazlaydı. 1960'ların ortalarına gelindiğinde çalışan nüfusun hemen hemen yarısı hâlâ tarımdaydı. Gelecek, belli ki esasen kent toplumundaydı. Meksikalıların üçte birinden fazlası daha şimdiden nüfusu yirmi bini aşkın şehirlerde yaşıyordu. Ve hepsinin üstünde, yönlendiren, ikna eden, zorlayan bir yeni ulusal öncüler nesli ortaya çıktı. Rejimin çeşitli katlarında eğitimden geçmiş bu öncüler, hem düzeni korumaya hem de artık Kurumsal Devrim adını verdikleri gelişimi hızlandırmaya yeminliydiler.[23]

Morelos, hücumun ve şişmenin tam ortasındaydı. Buradaki değişiklik gerçekten de olağanüstü bir şiddette yaşandı. Nüfus ikiye kat-

23. Dönemin eğilimleri için bkz. Frank R. Brandenburg, *The Maying of Modern Mexico*, Englewood Cliffs, 1964; Francois Chevalier, "'Ejido' et Stabilite au Mexique" *Revue Française de Science Politique*, XVI, 4 (Ağustos 1966), 717-52; Howard F. Cline, *Mexico. Revolution to Evolution, 1040-1060*, New York, 1962; Floyd ve Lillian O. Dotson, "Urban Centralization and Decentralization in Mexico" *Rural Sociology*, XXI, 1 (Mart 1956), 41-9; Marco Antonio Duran, "Condiciones y perspectivas de la agricultura mexicana" *El Trimestre Economico*, XXVIII, 1 (Ocak 1961), 52-79 ve "Las funciones de la propiedad de la tierra en la reforma agraria mexicana" a.g.e., XXXI, 2 (Nisan 1964), 228-42; Julio Duran Ochoa, *Poblacion*, Meksika, 1955; Edmundo Flores, *Tratado de E'conomia Agricola*, Meksika, 1961; Pablo Gonzalez Casanova, *La democracia en Mexico*, Meksika, 1965; Paul Lamartine Yates, *El desarrollo regional de Mexico*, 2. Baskı, Meksika, 1962; Oscar Lewis, "Mexico Since Cardenas" Richard N. Adams vd, *Social Change in Latin Amer ica Today* içinde, New York, 1960; Gilberto Loyo, *La poblacion de Mexico, estado actual y tendencia, 1960-1980*, Meksika, 1960; Pierre Monbeig, "Le mouvement demographique au Mexique" *Tiers-Monde*, IV, 15 (Temmuz 1963), 387-406; Nathan Whetten ve Robert G. Burnight, "Internal Migration in Mexico" *Rural Sociology*, XXI, 2 (Haziran 1956), 140-51. Daha güncel yorumlar için, bkz. Kuhn, Loeb & Co.: *Prospectus, $15,000,000, Mexico*, New York, 1966.

landı, pazara dönük ürün (şeker kamışı, pirinç, yer fıstığı) üretimi iki kattan fazla arttı, sınai girişimler muhtemelen dört katına, sanayi işçileri muhtemelen beş katına çıktı. Yerel patlamanın en tipik örneği, Zacatepec şeker fabrikasının üretimindeki artıştı. Kooperatif yöneticileri, eskimiş makineye, çapraşık organizasyona ve küf tutmuş planlara rağmen, 1953-1962 arasında üretimi yüzde 37 artırdılar. Koca fabrikadan çıkan yollar, kendisi için üretim yapan elli küsur ejidoya bağlıyordu. Tıbbi, teknik ve eğitsel hizmetlerde de aynısı oldu.[24] Krediler, kooperatifler aracılığıyla Ulusal Ejidal Bank'tan özel ejidolara aktarılıyordu. Hükümetten gelen, hangi ürünün, ne zaman, ne kadar ekilip, ne zaman biçileceğine dair talimatlar da İhracat-İthalat Ajansı üzerinden yürüyordu. Eyalet gözle görülür bir şekilde tarıma bağlı kalmasına rağmen, buradaki hayat gittikçe fabrika hayatına benziyordu.

Morelos yeni gelenlerle dolup taşmıştı. Burası, evsiz barksız ve yoksul göçmenler için hem her şeye karşılıksız yeniden başlayabilecekleri bir hudut bölgesi hem de Mexico City'ye adım atmadan önce hazırlanabilecekleri bir geçiş kampıydı. Gittikçe genişleyen, başarıya ulaşmış başkentli kesim için ise peşin aldıkları hafta sonu evlerinde emekliliklerini hayal edebilecekleri bir inziva alanı. Emlak geliştiricileri açısından, daha da küçük parsellere bölüp geçirecekleri caddelerin yerlerini işaretledikleri bir cennetti. Genel olarak girişimciler için ise canlı bir pazardı. 1950'ye gelindiğinde, Morelos'ta ikamet edenlerin dörtte biri zaten oranın yerlisi değildi. Zacatepec, Jojutla ve Cuautla gibi belediyelerde bu oranlar üçte birle yaklaşık yarım arasında oynarken, Cuernavaca'da ise yerliler azınlıktaydı. 1960'ta eyaletteki göçmenlerin oranı yüzde 36'ydı. Altı ya da yedi yıl sonra bu oran yüzde 50'ye yaklaştı. O zamana kadar, plantasyoncuların yarım yüzyıl önce ancak safça hayal edebildikleri Japonlar bile gelmişti –ama ırgat olarak değil, Cuernavaca'nın dışındaki yeni bir araba fabrikasının teknisyenleri olarak. Bu tufan arasında, topraktaki tasarrufun yasal örüntüsü, 200 ejidoda, kullanışlı toprakların yüzde 80'inden fazlasını oluşturan 740.000 küsur dönüm arazi, kerestelik orman ve merayı elinde tutan 32.000'i aşkın ejidatariosu ve esasen küçük parseller halinde geri kalanı elinde bulunduran, yaklaşık 10.000 özel mülk sahibiyle el değmeden kaldı;

24. Holt Büttner, a.g.e., s. 23, 58-66, 71-85. *Anuario Estadistico de los Estados Unidos Mexicanos, 1058-1050,* Meksika, 1960, s. 444-6, 523 ve *VIII Censo General de Poblacion, 1960. 8 de junio de 1960. Resumen General,* Meksika, 1962, s. 365, 392. *Resumen del Boletin mensual de la Direccidn General de Economia Agricola,* No. 428-33 (Ocak-Haziran 1962), s. 42; No. 434-9 (Temmuz-Aralık 1962), s. 38-9, 63; No. 464-9 (Ocak-Temmuz 1965), s. 11, 15, 17; No. 470-5 (Temmuz-Aralık 1965), s. 48, 52, 54. Urban Aguirre, a.g.e., s. 258-9.

fakat yerel topluluklar, eskisine göre akılları durduracak kadar farklı bir gelişme gösterdi. Cuernavaca, Cuautla ve Jojutla elbette ki giderek büyük merkezler haline geldiler. Fakat 1940'ta sadece 1.900 kişinin yaşadığı bir pueblo olan Zacatepec de aynı şekilde gelişerek 1950'de 7.000 kişilik bir kasaba ve 1960'ta da 13.500 kişilik nüfusuyla eyaletin ikinci büyük şehri oldu. Huitzilac ve Jonacatepec gibi bazı eski köyler, devrim öncesinin bile gerisine düşer ve Jantetelco ya da Coatlán del Rio gibileri zar zor büyürken, Emiliano Zapata gibi henüz 1940'ta kurulmuş yeni bir koloni, 1960'ta büyüyüp 7.000 kişiden daha kalabalık bir kasaba haline geldi.[25]

Eyalet siyasi olarak da reform geçirdi. Hemen hemen bütün eski tüfek Zapatistalar, tıpkı 1952'de la O'nun başına geldiği gibi vefat etti ve akrabalarının onları kutsamak için Guadalupe Bakiresi'ne dua ettikleri mezarlarının yolunu tuttular. Hayatta kalan birkaçı ise genelde sabah güneşinde sessizce oturmaktan daha fazlasını yapamayacak kadar yaşlanmıştı. Tek tük de olsa, hâlâ vazife başında olan, hafta içinde biraz çalışıp ardından pazar günleri eski yoldaşlarını görmek ve yerel bir dilekçeye imza toplamak için otobüslerle yollara düşen, birkaç eski toprak da vardı. Yeni memurlar, genellikle Ulusal Üniversite mezunu, vakur, uyanık, enerjik, sistemin pürüzsüz bir şekilde işlemesi için her an tetikte ve "modern devlete emanet edilmiş görevleri yerine getirip, yönetilenlere kamusal ve toplumsal hizmetlerin azamisini sunabilecek" genç erkeklerdi.[26] Valiler ve yasama organı üyeleri, sıkı sıkıya düzenlenmiş anayasal bir program çerçevesinde, yetkiyi alıp teslim ediyorlardı. 1946 ve 1958 yılları arasında Morelos'ta resmi olarak sadece doksan dört işçinin katıldığı üç grev meydana geldi.[27] Evet, yozlaşma, eyalet ve belediye yönetiminin birçok kademesinde sürdü. Resmi şiddet kullanma alışkanlığı da öyle –Tlaquiltenangolu tanınmış bir ejidatario lideri olan Ruben Jaramillo'nun karısı ve üç üvey oğluyla birlikte 1962'de katledilmesi örneğinde olduğu gibi.[28] Fakat ardından patlayan skandal cinayetten de önemli gözüküyordu. Jaramillo'dan hiç hoşlanmayan şehirlilerin bile, vahşetin geçmişe ait olduğuna inanmaları ve şimdiki yöneticilerinden daha incelikli olmalarını beklemeleri de bu-

25. *Septimo Censo General de Poblacion, 6 de Junto de 1950. Estado de Morelos*, Meksika, 1953, s. 46-7; *VIII Censo, Resumen General*, s. 247, 363, 365, 392-3, 425; ve *VIII Censo General de Poblacion, 1960. 8 de Junto de 1960. Localidades de la República for entidades y municipios*, 2 Cilt, Meksika, 1963, I, 762-6. Urban Aguirre, a.g.e., s. 260-1. Holt Büttner, a.g.e., s. 94-105. "Mexico, Land does not pay" *The Economist*, 12 Kasım 1966.
26. *Informe que rindio ante el H. Cabildo el Sr. Valentin Lopez Gonzalez, Presidente municipal coristitucional de Cuernavaca, Morelos, 1964-1965*, Cuernavaca, 1965, s. 1.
27. *Anuario Estadistico, 1946-1950*, s. 288-309; *1954*, s. 373-409; *1958-1959*, s. 400-29.
28. *Presente!* 27 Mayıs, 3, 10, 17 ve 24 Haziran ve 1 Temmuz 1962.

nun bir kanıtıydı. Nitekim 1964'te göreve gelen yeni vali, işe başlama töreninde seleflerinin davranışını kınayarak, "eyaletin kurumsal yaşamında yeni bir devir" sözü verdi.[29]

Anenecuilco yine de durgunlaştı. Franco'nun ölümünden sonra eskisine oranla büyümesi yavaşladığından, her yıl sadece on beş yirmi kişinin gelmesiyle 1960'larda nüfusu 1.250 civarında küçük bir köy olarak kaldı. Ama Ejido, bu kadarını bile besleyemiyordu. Puebloda toprak arzı üzerindeki baskı o kadar zorluydu ki ortalama ejido arazisi büyüklüğü azala azala beş dönüm civarına inmişti ve böyle bir arazi hiçbir aileyi geçindiremezdi. Köyün belalısı artık, söylentiye göre hükümetin Morelos'ta başını belaya sokmaması için hediye olarak verdiği, Veracruz'daki zengin bir haciendaya taşınmış oan Nicolás Zapata değildi. Yeni belalı Ejidal Bank idi, çoğu ejidatarionun ulaşabildiği tek banka. Zacatepec'ten yönetiliyor, memurları çiftçilere, büyükbaş ya da kümes hayvanı beslemeleri, meyve bahçesi dikip arı kovanı koymaları, kavun ya da domates yetiştirmeleri için kredi vermiyorlardı, oysa bunlar Cuautla ya da Mexico City'deki çevre pazarların cömertçe ödüllendireceği girişimlerdi. Onlar sadece şeker kamışı ve pirinç tarımını finanse ediyor ve ortalama bir ejidatarioya şeker kamışında yılda 450 pezo, pirinçte ise en fazla 525 pezo ödeme yapıyorlardı –yani günde on ile on iki sent.

Köylüler bu durumda dahi kaldılar. Kendi yağlarıyla kavrulmak için çeşitli yollara başvurdular. Bir ejidatario tarlasını Zacatepec fabrikasına ya da Cuautla'daki özel bir fabrikaya kiralayıp garantili bir asgari ücretle çalışabilirdi. Bir başkası ise tarlasını komşusuna kiralayıp onun için çalışabilir ya da bir ihtimal ABD'de mevsimlik işçilik yapabilirdi. Şanslı bir azınlık, ejido dışında özel araziler satın alıp, ejido içinde de birkaçını kiralamayı, ayrıca kredi alarak faaliyetlerini çeşitlendirmeyi başardı. Çoğunun tek yapabildiği ise emeğini daha iyi durumdaki ahbaplarına kiralayarak daha uzun süre ve daha çok çalışmaktı, öyle ki bunlar sonunda başkalarının tarlalarına kendi tarlalarında harcadıklarından daha fazla zaman harcar hale geliyorlardı.

Banka kredilerini toprağa yatırmaktansa, kıt kanaat geçinmek için ücret gibi kullandılar. Katıra ya da traktöre ihtiyaç duyduklarında, dışarıdan kiraladılar. Borçları yükseldi. 1950'nin sonlarına doğru pueblonun toplam borcu 200.000 pezoydu, tek bir ejidatario başına 23.000 pezo düşüyordu. Köylüler fiiliyatta bankanın ırgatları ya da çalışanları olmuşlardı. Anenecuilcalılar, yanlış yere de olsa meramlarını gayet iyi

29. *El Universal*, 19 Mayıs 1964.

anlatır şekilde "hiç toprağımız yokken daha kolay yaşıyorduk!" diye hayıflanıyorlardı.[30]

Anayolun uzağındaki köyde hayat sakindi. Köye giden yol ve ara yollar her zaman oldukları yerdelerdi, alçak kerpiç evler de tıpkı eskisi gibiydi. Buna rağmen bir pazar günü Mexico City'den hikâye arayışında olan bir yazar çıkıp gelebilir ve mezarlıkta, yerel sohbetler kadar ilginç mezar taşları bulurdu –Fidencio Espejo, Zapata'nın kayınpederi, 1909, María de Jesús Zapata, 1940, María de la Luz Zapata, 1944, Franco ve oğulları, 1947.[31] (Şef olarak Franco'nun yerine geçen kimse meşhur olmadı ve tanınmanın belalarına uğramadı). Federal hükümet, 1960'ların başlarında, puebloya bir Zapata müzesi bahşedilmesini isteyen başkentli aydınları yatıştırmak amacıyla, Zapata'nın baba evinin yıkıntıları üzerine beton bir pavyon inşa etti. Fakat yolunu sadece şahsi ziyaretleri için dolaşan turistler bulabiliyordu. Eyaletin ve ülkenin önde gelenleri, her 8 Ağustos sabahı, pavyonun yanındaki küçük amfitiyatroda, doğum gününde Zapata'ya şükranlarını sunmak için toplanırlardı; fakat öğleden sonra, daha yağmur bastırmadan hepsi gitmiş olur ve pueblo yine sıcak, melankolik ve sessiz haline gömülürdü. Genelde, kadınlar evlerde, erkekler tarlalarda olduğundan, köy boş, neredeyse terk edilmiş gibi gözükürdü. Zaman zaman beliren genç insanlar ya sokakta sessizce ayak işleri yaparlarken ya da kilisenin bitişiğindeki duvarları tozlu avluda oynarken bağrışırlardı. Yabancı ziyaretçi onları görünce gözlerini kısarak, "Bu köyde, çocuklar hâlâ yaşlılara saygıyı, akrabalarına karşı görevlerini, işte ve oyunda dürüstlüğü öğreniyorlar. Yakında aya bir adam göndermek üzere olan, bilerek nükleer savaş çıkarabilecek, zaten soykırım suçuyla malul bir dünyaya verilecek ne ilginç dersler" diye düşündü. Ama sonunda, onların Anenecuilcalılar olarak, bu zora da dayanacaklarına karar verdi.

30. Gill, a.g.e., s. 58-62. *Resumen del boletín mensual de la Dirección General de Economía Agrícola*, No. 428-33 (Ocak-Haziran 1962), s. 76-8. Antonio Tapia, *La economia de la produccion agricola en el Distrito Economico de Cuautla, Estado de Morelos*, Meksika, 1960. Ramon Fernandez y Fernandez, "Notas Bibliográficas" *El Trimestre Economico*, XXVIII, 2 (Nisan 1961), 349-54.

31. Gaston García Cantu, *Utopias mexicanas*, Meksika, 1963, s. 120-8.

EK A

Morelos'taki Belli Başlı Plantasyonlar, 1908-1909

Bu tablo, Diez ve Magaña'nın eksik rakamlarına dayanmaktadır. Gerçi, Southworth'un haciendalar rehberi de eksiktir ama buradaki listede olduğu gibi orada da Araoz, Escandón ve Amor'un mülkleri hemen hemen iki kat, Alonso mülkü ise nereyse on dört kat daha büyük olarak gösterilir.[1]

FABRİKALAR	SAHİPLERİ	HACİENDALAR	ALAN (DÖNÜM)
Zacatepec	Juan Pagaza	Zacatepec	8.480,5
San Nicolás	Juan Pagaza	San Nicolás	
Cuahuixtla	Manuel Araoz	Cuahuixtla	31.292,7
Treinta	Manuel Araoz Manuel Araoz	Treinta Acamilpa	
Santa Clara	Luis Garcia Pimentel	Santa Clara	168.420,9
Tenango	Luis Garcia Pimentel Luis Garcia Pimentel	Tenango San Ignacio	
Hospital	Vicente Alonso's widow	Hospital	2.614,3
Calderón	Vicente Alonso's widow	Calderón	
Chinameca	Vicente Alonso's widow	Chinameca	
Tenextepango	Ignacio de la Torre y Mier	Tenextepango	38.750,2
Atlihuayán	Sons of Antonio Escandón Sons of Antonio Escandón	Atlihuayán Xochimancas	14.937,2

1. Diez, *Dos conferencias*, s. 56. Magaña, a.g.e., 217-19.

San Carlos	Estate of Tomás de la Torre Estate of Tomás de la Torre Estate of Tomás de la Torre	San Carlos Cocoyoc Pantitlán	6.980,6
Miacatlán	Romualdo Pasquel Romualdo Pasquel	Miacatlán Acatzingo	42.837,3
FABRİKALAR	**SAHİPLERİ**	**HACİENDALAR**	**ALAN (DÖNÜM)**
Cocoyotla	Romualdo Pasquel	Cocoyotla	
San Vicente	Estate of Delfín Sánchez Estate of Delfín Sánchez Estate of Delfín Sánchez Estate of Delfín Sánchez Estate of Delfín Sánchez	San Vicente Chiconcuac Dolores San Gaspar Atlacomulco	20.538,9
San Gabriel	Emmanuel Amor	San Gabriel	50.037,8
Actopan	Emmanuel Amor	Actopan	
Santa Inés	Benito Arena's widow Benito Arena's widow Benito Arena's widow	Santa Inés Guadalupe Buenavista	6.177,5

EK B

Ayala Planı (Plan de Ayala)

Zapatistalar Ayala Planı'na çok güveniyorlardı. Planı ilk ilan ettikleri 1911 Kasım'ının sonlarından, "birleşme" uğruna rafa kaldırdıkları 1918'in ilkbaharına kadar, Zapatista liderleri onu bir eylem planından çok, her derde deva bir ilaç, adeta bir "Kutsal Metin" gibi gördü. Onun koşullarından hiç taviz vermediler; klasik bir Meksika milenyumuna damgasını vuracak projelerine karşı en ufak bir saygısızlığa müsamaha göstermediler. Morelos ve Puebla'daki gittikçe küçülen hâkimiyet alanlarında, onun gönülden destekçileri olarak kaldılar; ta ki 1930 Nisan'ında Plan de Agua Prieta'ya bağlılık yemini edene kadar. Sonrasında, Ayala Planı modern Meksika'da toprak reformunun en kayda değer ve tartışmalı deneyiminin ilk sembolü olarak ün kazandı.

Plan bir anda yaratılmış değildi. Bir tutum bildirimi olarak, Juarez'in "ilkeler", "hukuk" ve "adalet"e en yüce önemi verdiği halk derslerinin, Fransızlara karşı girilen direnişte oluşan ulusal gururun, Don Porfirio'nun uzun süren hükümranlığında verilen kişisel sözler ve yapılan siyasi istismarlar karşısında duyulan büyük öfkenin ve son zamanların virtüözü Madero'ya beslenen ümitlerin sönmesinin bir meyvesi olarak en az elli yıldır gelişmekteydi. Zapatistaların devrimci siyasetteki özel konumunun bir ifadesi olarak yaklaşık dokuz ay boyunca zihinlerde büyütülüp beslendi. Ana çatısı, Ayalalıların 1911 Mart'ında sadakatlerini ilan ettikleri, Madero'nun San Luis Planı'ydı. Bundan dolayı, iş başında bulunan yerel ya da federal, seçimle ya da atamayla gelmiş bütün yetkililerin görevden alınmasını, serbest seçimlerin yapılmasını, tarafsızca yeni görevlilerin atanmasını ve kırsal kesimdeki gayri menkullerle ilgili ihtilafli tüm davaların adli olarak yeniden ele alınmasını talep ediyordu. Zapata'nın konumu yaz boyunca, hatta ağustos ayındaki tatsız kriz süresince dahi aynı kaldı.

Zapatistalar kendi taleplerini ancak federallerin onları Morelos dışına kovaladığı eylül sonlarında sonra belirttiler. Açıklamaları üstünkörüydü: "Karşıdevrimcilerin Cumhuriyet'in Başkanı Francisco L. de

la Barra'ya sundukları dileklerini kapsayan Andıç". Bu radikal planın ana hatlarıyla getirmesini bekledikleri seçimsel çözümlere karşı olan bariz kuşkularına rağmen, yine de genelde eski sınırların çerçevesini aşmadılar.

I. Mevcut Geçici Cumhurbaşkanı Francisco L. de la Barra'yı tanıyor ve saygı duyuyoruz.

II. Mevcut Geçici Valilerin açığa alınması ve [yerlerine gelecek olanların] ya halkın ya da mevcut Karşıdevrim'in General ve Liderleri'nin arzusuyla seçilmesi gerektiğini beyan ediyoruz. Başkomutan ve onların [eyalet başkentleri?] meydanlarına garnizon kuran kuvvetler de öyle.

III. Halen Morelos, Puebla, Guerrero ve Oaxaca eyaletlerindeki Plaza'ları işgal altına tutan federal kuvvetlerin buraları boşaltmalarını istiyoruz.

IV. [An meselesi olan Başkanlık] seçimleri askıya alınsın.

V. Oralardaki pueblolara, adalet önünde hak ettikleri toprak, kereste ve su verilsin, mevcut Karşıdevrim'in çıkış noktası bu [talep]dur.

VI. Atanmış kaymakamlıkların feshedilmesini ve ülkedeki tüm siyasi tutuklulara mutlak hürriyet tanınmasını talep ediyoruz.

Etkili Genel Oy, Yeniden Seçilmeye Hayır.
Sn. Juan del Rio, [Puebla] 26 Eylül 1911.

[İmza] Emiliano Zapata, Eufemio Zapata,
José Trinidad Ruiz, Augustin Quiros, Jesus Jauregui,
Emigdio L. Marmolejo, José Cruz, Jesus Navarro,
José Rodriguez, Jesus Sánchez, José Vergara,
Mariano Rodriguez, Proculo Capistran, Amador Salazar.

Zapatistalar, şayet de la Barra dileklerini yerine getirirse, karşılığında derhal silah bırakma sözü verdiler.[1]

Altı hafta sonra Zapata, yeni Başkan Madero'ya teslim olma koşullarını bildirerek, konumunu açıklığa kavuşturdu. Bu açıklama, eylülde yapılan açıklamadan daha açık ve daha çok hedefe yönelikti çünkü oluşumuna Gabriel Robles Domínguez yardım etmişti. Aynı zamanda, sırf Morelos'u ilgilendirmesi, pueblolar için "adalet" isteminden vazgeçip bunun yerine "toprak reformu yasası" talebini geçirmesi ve

1. Dilekçe..., 26 Eylül 1911, AA.

yeni vali ve eyalet polis amiri atamalarında cumhurbaşkanının rolünü tanımasıyla da daha ılımlı bir yapıya sahipti.

1. General Ambrosio Figueroa, Eyalet Yönetimi'nden çekilecektir.
2. Federico Morales'in kumandasındaki kuvvetler Eyalet'ten çekilecektir.
3. Tüm silahlı isyancılar için genel af ilan edilecektir.
4. Tarladaki emekçinin şartlarını iyileştirecek bir toprak reformu yasası çıkarılacaktır.
5. Federal askerler halen işgal ettikleri Eyalet kasabalarından çekilecektir. Bu kuvvetlerin geri çekilme müddeti, Cumhuriyet'in Başkanı'nın vereceği basiretli karara bağlıdır; ancak General Zapata, silahlı yoldaşlarını temsilen ve kendi adına, Sr. Madero'dan bu sürenin 45 günü aşmamasını saygıyla rica eder.
6. Federal güçler çekilirken, General Zapata'ya bağlı 500 kişilik bir kuvvet, silahlarıyla birlikte, [Baş] Yönetici'nin tahsis edeceği kasaba ya da kasabalarda kalacaklardır. Bu kuvvet, kırsal polis karakterinde olacak ve bu yüzden emirlerini İçişleri Bakanlığı'ndan alacaktır.
7. Bu kuvvetlerin şefi, Sr. Madero tarafından atanacaktır fakat General Zapata, kendi adına ve altındaki liderleri temsilen, bu atamalarda seçilecek kişilerin Señor Raúl Madero ya da Eufemio Zapata'ya tesadüf etmesini saygıyla rica eder.
8. Silahlanarak ayaklanmış tüm liderlere, süratle pasaport ya da güvenli geçiş belgesi ulaştırılacaktır.
9. General Zapata Eyalet Hükümeti'nin işlerine karışmayacak ve kişisel nüfuzunu, kurulan makamların itibarlı olmasını sağlamak için kullanmaya gayret edecektir.
10. Federal Hükümet, devrim sırasında alınan kredinin ödenmesi için 10.000 pezo tutarına bir meblağ havale edecektir.
11. Eyalet Valisi, önde gelen devrimci Eyalet Liderleri tarafından Sr. Madero ile uyum içinde seçilecektir.
12. Eyalet kırsal polisinden 50 kişilik bir garnizon, Villa de Ayala'da kalmaya devam edecektir.
13. General Zapata'nın kuvvetleri derhal Villa de Ayala ve Jonacatepec'de toplanacaktır.

Villa de Ayala, 11 Kasım 1911
[İmza] General Emiliano Zapata[2]

2. Magaña'da zikredilmiştir, a.g.e., II, 65-6.

Zapatistalar iki hafta sonra Ayala Planı'na uygun olarak kendi devrimlerini resmen başlattılar. Planı kimin tasarladığı sorusuna gelince, dışarıdan bakanların buna verdiği cevaplar muhtelifti. Biri, planı Francisco Vázquez Gómez'in yazıp Zapata'ya ilettiğine inanıyordu.[3] Öteki Francisco'nun o sıralarda San Antonio'da sürgünde olan kardeşi Emilio'nun, Otilio Montano tarafından önerilen planın bir kopyasını alıp tonunu yumuşatarak resmen ilan edilmesi için Morelos'a geri gönderdiğini iddia ediyordu.[4] Beriki ise, Emilio Vazquez, Montano, Paulino Martinez ve o sırada *Diario del Hogar*'ın bir editörü olan Enrique Bonilla'nın bir araya gelip plana son halini vermek üzere beraber çalıştıklarını söylüyordu.[5] Yine bir diğeri, planı tuhaf üç Guerreralının –Gonzalo Avila, Salustio Carrusco Nunez ve Fidel Fuentes– yazıp Eylül 1911'de Montano'ya yolladığını öne sürdü.[6] Bunların dışında bir de planı Palafox ya da Soto y Gama'nın yazdığını söyleyenler vardı.[7] Bu iddiaların hepsi de gayet zayıf delillere dayanıyordu. Planın oluşturulma şekline dair Zapatistaların da resmi bir açıklaması vardı ki planın gerek üslubu, gerekse içeriği bunun doğruluğunu kuvvetle teyit eder.

Buna göre Zapata, kendisinin Morelos ve Federal Bölge'ye yaptığı ekim baskınlarının sadece yağma için olduğu yolundaki başkent raporlarına içerlemiş ve dolayısıyla Montano'dan, Zapatistaların sadece birer haydut olmadıklarını kanıtlayan bir program kaleme almasını istemişti. Montano ve yardımcıları, önde gelen liderlerle istişare ederek bir taslak metin oluşturmuşlar, Zapata kasım başlarında bunu inceleyip övdüğü hale, Robles Domínguez ile yapacağı anlaşma nedeniyle artık gereksiz olduğu kanaatine varmıştı. Müzakereler çöktükten sonra, Zapata ve Montano beraberce Pueblo dağlarına kaçıp Miquetzingo köyü civarlarında saklanmış ve burada taslağa son halini vermişlerdi. Fikirler, Zapata'nın liderlerinin onayını aldığı fikirlerdi; ifade ise çoğunlukla Montano'nundu. Bitirdiklerinde Zapata bölgedeki bütün liderleri toplamış ve yakındaki küçük Ayoxustla kasabasında onların önünde okutup hepsine imzalatmıştı. Ardından Huautla yakınlarındaki Morelos dağlarında bulunan karargâha geçen Zapata, buradaki kilise papazının onun için daktiloyla çoğalttığı plan nüshalarını, Mexico City'deki elçiliklere ve buradaki asıl ajanı olan Gildardo Magaña'ya

3. Ramon Prida, *De la dictadura a la anarquia*, 2. Baskı, Meksika, 1958, s. 382.
4. Teodoro Hernandez, "La verdad sobre el zapatismo" *Mujeres y Deportes*, 13 Şubat 1937.
5. Francisco Cosio Robelo, "El dragon de dos cabezas. Zapata y Pascual Orozco" a.g.e., 6 Mart 1937.
6. Figueroa Uriza, a.g.e., I, 275-6.
7. Örn. Gates'in *World's Work*'teki yazısı, Nisan 1919, s. 658

göndermişti. Magaña'ya "Maderismo" ile yapılan görüşmeleri askıya alması ve bu "önemli belge"yi bastırmaya çalışması talimatını verdi. Metropol editörlerinden sadece *Diario del Hogar*'dan Bonilla, Madero'dan belgeyi yayınlama izni istedi. "Peki, yayınla" dedi Madero, "yayınla ki herkes Zapata'nın nasıl bir çılgın olduğunu öğrensin". Öyle de oldu. 15 Aralık'taki ikinci baskı da çabucak tükendi.[8]

Karışıklığı ve düzensizliğiyle, başkente özgü inceliklerden uzak bu şey, aslında bir uyarıydı –hem sözlük anlamıyla hem de konuşma dilinde. En çarpıcı olan, Zapatistaların konumundaki dört radikal değişiklikti. Birincisi, Zapata ve liderlerinin yürüttüğü bu harekât, artık Morelos'a ya da güney bölgesine ait yerel bir protesto hareketi olmayıp, federal otoriteye el koymaya hazırlanan ulusal bir hareket olmasıydı. İkinci olarak, devrimciler pueblolara sadece kaybetmiş oldukları tarlaları iade etmekle kalmayacak, "tekelci" olduğuna hükmettikleri hak sahiplerinin bazı topraklarını da istimlak edecek ve onlara karşı çıkan mülk sahiplerini tam anlamıyla tasfiye edeceklerdi. Üçüncü olarak, çatışmada ele geçirdikleri Maderista devrimcilere savaş esiri değil, vatan haini muamelesi yapacaklardı. Dördüncü olarak da kişisel hırsları caydırmak amacıyla, iktidarı ele geçirinceye kadar geçici bir başkan ya da vali atamayacaklardı. Son üç madde gibi tedbirleri, anarko-sendikalistler dışındaki hiçbir devrimci grup, politika olarak benimsemek şöyle dursun, daha bir üç yıl savunmayacaktı bile. Ayala Planı, Mexico City'deki politikacıların hiç değilse kırsal nüfusun militan ve ihtiyatlı kesiminin ne hale gelmiş olduklarını anlamaları bakımından bir uyarı olmuştu. Ama haliyle başka şeylerle o kadar meşguldüler ki bu onları sadece kırsal kesimin toprak reformu konusunda ne denli uçuk istekleri olduğuna inanırdı.

Ayala Planı, diğer devrim belgelerinden de belirgin izler taşıyordu. Bunlardan birisi, Emilio Vazquez'in cumhurbaşkanlığını destekleyen, 31 Ekim 1911 tarihli Plan de Tacubaya'ydı. Burada, Madero'nun kişisel ihanetleri ve siyasi yetersizliği iddiaları üzerinde duruluyor ve Vazquezci harekât, 1910'daki ilk hareketin devamı ve uygulanışı çerçevesine oturtuluyordu. İcabeden şekilde çerçevesi yeniden çizilen bu kavramlar ve kimi Tacubaya ifadeleri, esasen aynı bölümde olmak üzere Ayala Planı'nda da kendini gösterdi –Tacubaya'nın uzun ve konudan konuya

8. Magaña, a.g.y, II, 80-3. Bu hikâyenin ayrıntıları ve doğruluğu için bkz. Palacios, *Zapata*, s. 62-3 ve *El Plan de Ayala. Sus orígenes y su promulgation*, 3. Baskı, Meksika, 1953, s. 47-8, 57-61; Serafin M. Robles, "Semblanza del Plan de Ayala" ve "El Plan de Ayala. Como fue el juramento de este Historico Documento" *El Campesino*, Ocak 1950 ve Aralık 1954; ve de Gómez, *Las comisiones*, s. 93-6.

atlayan önsözü, Zapatista sürümünde ilk maddede yer aldı. Tacubaya etkisinin kaynağı büyük ihtimalle, Vazquezci planın eş-imzacısı ve Ayalalıların dostu olan Paulino Martinez'di. Muhtemelen Zapata ve Montano'yla dertleşerek Madero'ya duyduğu nefreti ve bu nefreti etraflıca ifade edebildiği bir dili de onlara bulaştırmış, bu arada onların nefretini de iyice pekiştirmişti. Büyük ihtimalle, Tacubaya Planı'nın bir nüshası da güney kampına ulaşıp bir itham örneği olarak iş görmüştü. Ayala Planı üzerinde etkisi olan unsurlardan bir diğeri de Liberal Parti'nin niyetlendiği reform programının gerekçeli bir beyannamesi olan 1906 yılına ait kimi evraklarla, anarko-sendikalistlerin 23 Eylül 1911 manifestosunda arazi ve fabrikalara el koyup ortak refah yararına kullanmaları için Meksikalılara yaptığı canlı ve harekete geçirici çağrıydı.[9] Liberallerin, üzerinde yoğun biçimde ve son olarak eylül manifestosunda kafa patlattığı kavram ve ifadelerin birçoğu, Ayala Planı'nda sürekli olarak geçiyordu. Örneğin diğer planlarda ya hiç ya da nadiren gözüken, liberal literatürde ise kendine sık sık yer bulan kan, yara, kanlı çatışma, kan ve ateş, kan dökme imgelerine on iki yerde ratlanıyordu. Ayrıca, kamulaştırma ve el koyma, önceden (dört, beş yıldır ve eylülden beri de hararetle) sadece Liberaller tarafından desteklenen ve 1911'de sırf onlar ve Zapatistalar tarafından yüksek sesle dile getirilen eylemlerdi. Liberaller, benzer şekilde, ailevi sadakatlerin büyük bir devrimci dayanışma içinde erimesini de yüksek sesle ve açıkça tartışmış, Zapatistalar da bu savı benimseyip onların ardına düşmüştü: Madero, planında sadece "hemşerilere" "yurttaşlara" seslenirken, Ayalalılar "kardeşlerine" sesleniyordu. Ayrıca Meksika muhalefetinin siyasi kozu olan ama Liberallerin daima üzerinde özel hak iddia ettiği bazı sözler de Ayala Planı'na adeta sımsıkı çakılmıştı –diktatörlük, adalet, tiran, despot, zincirler, köleler, boyunduruk, refah, anavatan gibi. Son olarak, planın "Özgürlük, Adalet, Hukuk" şeklindeki şiarı, Liberallerin 1906 programındaki "Reform, Adalet, Hukuk" sloganına çok yakındı. O sıralar Zapatistalar arasında onları kışkırtacak liberal olmadığına göre, üzerlerindeki bu semantik ve siyasi etkinin kaynağı muhtemelen, Liberallerin el altından satılan, Zapata ve Montano'nun bildiği ve başkentten kuryelerle ulaşan *Regeneration* gazetesiydi.

Ama çalışmanın varsayımsal entelektüel borçlarına işaret eden bu aritmetiği, onu değersizleştirmiyordu. Ayala Planı, taşıdığı Vazquezci tınıya rağmen, o dönemde birçok başkent politikacısının sandığı gibi

9. Manifesto için, bkz. Ricardo Flores Magon, *Vida y Obra. Semilla Libertaria*, 3 Cilt, Meksika, 1923, II, 36-45.

Vazquezci propagandanın bir parçası değildi. Eğer Vazquez'e destek çıkıyorsa, bunu neden açıkça yapmıyordu –özellikle Vazquezcilerin tam da halktan toplayabilecekleri her türlü devrimci sempatiye bu denli ihtiyaç duydukları anda? "Morelos Eyaleti'nin evlatları" denirken, neden bir kez bile Emilio ya da Francisco Vazquez'in adı anılmıyordu? Neden, Yüce Şef tercihinde ilk akıllarına gelen devrimci, Vazquez'in o sıradaki en azılı rakibi Pascual Orozco'ydu? Öte yandan plan, onca kan ve ateşine rağmen, bir diğer Liberal broşür de değildi. Anarko-sendikalistlerin üzerine espriler yapmış ya da gülmüş olabilecekleri paragraflarda, 1910 devriminin başlamasında "halk"la beraber "Tanrı"nın yardımını da tanıyor, bir sanayi proletaryasının varlığına bile ancak dolambaçlı yoldan işaret ediyor, pueblolarla kişilerin özel mülkiyet hakkını kabul ediyordu. Sınıf mücadelesi fikrinden habersizdi ve uluslararası meseler konusunda, "medeni dünyadan" yani Edwardiyen bir Avrupa ile Taftiyen bir ABD'den gelecek bir onay umuduna indirgenmiş varsayımlar yansıtıyordu. Her ne kadar Liberaller 1910'dan itibaren güney hareketinin üzerine kusursuzca oturan yeni "Toprak ve Özgürlük" sloganını bulmuşlarsa da Ayalalılar, küçük bir tadilatla eski "Reform, Özgürlük, Adalet ve Hukuk" şiarına bağlı kaldılar.

Ayala Planı, Meksika tarihinde ortaya çıkmış diğer devrimci plan, program ve manifestoların çoğundan daha özgün bir plandı. Örneğin, toprak reformu üzerine en önemli maddeleri olan altı, yedi ve sekiz, ödünç alacak çok şey olmasına rağmen, önceki planlardan neredeyse hiçbir şey ödünç almamıştı. Madde 8'de dul ve yetimlerin üzerine özel olarak eğilinmesi de daha önce görülmemiş bir şeydi. Devrime ihanet edenlerle ilgili Madde 10 da öyle.

Planın en özgün ve ilginç özelliği, bütününe hâkim olan tarih duygusuydu. Çoğu çağdaş planın pek azının Meksika'nın geçmişine uzanan kökleri vardı ve bu da ancak yakın geçmişe kadar giderdi. Örneğin, San Luis Planı'nda geçmişe, sonlara doğru, Don Profirio'nun devrimci La Noria (1871) ve Tuxtepec (1876) planlarındaki yeniden-seçilme karşıtı hükümler arasında şöyle bir değinilirdi. Fakat Ayala Planı'nda Madero'ya yönetilen ilk büyük suçlama, onun "Ayutla'nın devrimci kanıyla yazılmış ölümsüz 57 Kanunnamesi'ne olan... derin saygısızlığı" nedeniyleydi. Plantasyoncuların mülklerine el konulmasındaki "norm ve örnek" de "ölümsüz Juarez'in dini mülklere ilişkin olarak yürürlüğe koyduğu, her defasında bize zulüm ve gericiliğin boyunduruğunu dayatan despotları ve muhafazakârları cezalandıran" kanunlardı. Planın hiçbir yerinde, diğer planlarda açıkça sözü geçen ve dönemin kentlilerinin öncelikli kaygısı olan "barış", "ilerleme" ve "demokrasi"

gibi hedeflere yer verilmiyordu. Bunun yerine amaç, cumhuriyetçi bir halkın "özgürlüklerini geri kazanmak"tı ve iki defa belirtildiği gibi "refah ve esenlik" getirmekti. Bu da Meksika'da yeni bir hayal değil, bir ütopyaydı; ilk kez on altıncı yüzyılın en hararetli zamanlarında tahayyül edilmiş, on sekizinci yüzyılda Bourbon reformcuları tarafından yeniden diriltilmiş, Humboldt tarafından uygun bulunup halka mal edilmiş, bağımsızlık için yapılan zorlu girişimlerde devamlı tekrar edilmiş ve ardından uzun Porfiriyen "evrim" boyunca büyük ölçüde bastırılmış bir ütopya. Meksika adetlerinin bu en eskisinden türeyen Ayala Planı'nın, ülkelerini esasen farklı bir şekilde hayal edemeyen insanlar üzerinde muazzam ve kalıcı bir etkisi vardı. Tarihin bir ayak bağı olduğu ötekilere ise hiç dokunamamıştı.

Planın taklit elmasları andıran süslü belagati, hiç kuşkusuz Montano'ya aitti. Düşük ücretli bir köy öğretmeni olan ve o sırada Porfirio Díaz eğitim sisteminin kitaplarından öğrendiklerini öğreten Montano, yıpratıcı derecede acılı bir şimdi yaşamış ve daha mutlu olduğuna inandığı bir geçmişi yüceltmişti. İşe bakın ki bu yüceltme, resmi ideoloji sayesinde daha kolaydı. Bu, Díaz'ı Cumhuriyet'in onurlu kahramanlar silsilesindeki bir diğer kahraman olarak tanımlayıp Meksika tarihindeki rolünü meşrulaştırarak yapılıyordu. Önce Hidalgo, ardından Morelos, sonra Juarez ve ondan sonra en kahraman cumhuriyetçi olan Juarez'in yüce generali ve gerçek varisi olan Don Porfirio geliyordu.[10] Geç dönem Hapsburgs tarzında ilerlermiş gibi görünen bu sülalede, arkadan gelecek kişi, tahminen, Díaz'ın başkan yardımcısı, yozlaşmışlığı dillere destan olan Roman Corral'dı. Montano gibi ülke entelektüellerine göre aradaki tezat can acıtıcıydı. Científicolar rezilleştikçe, geleneksel kahramanlar daha da yücelmiş görünüyordu, özellikle de Juarez. Montano, Villa de Ayala'nın asırlık komitesinde, eski kahramanlarla iyice özdeşleşip, yeni girişimcilere olan öfkesini daha da sivriltebilirdi.

Zapata, geçmişin liderlerine, öncülleri ve ilham kaynakları olarak da bakıyordu. Anenecucilco'daki ilkokul öğretmeni Fransız Müdahalesi gazisiydi ve Zapata onun tarih derslerini iyi hatırlıyordu.[11] Amcalarından ikisi, cumhuriyetçi loyalistlerle birlik olup, Puebla'da Fransızlara karşı savaşmış ve Zapata onların hikâyelerini dinleyerek büyümüştü. Kendisi de sohbetlerinde sıkça Hidalgo, Morelos ve Juarez'e göndermeler yapardı. Zapata, lideri ve kaynaklardaki yani toprak tapularındaki tarihinin zorunlu bir öğrencisi olarak, köyünün neden

10. Popüler bir metin için bkz. Manuel Payno, *Compendio de la historia de Mexico*, 6. Baskı, Meksika, ii.
11. Palacios, *Zapata*, s. 18, ve Páez, *El Sol de Puebla*, 2 Nisan 1951.

ve nasıl mücadele ettiğini ayrıntılarıyla biliyordu. Ayala Planı, Montano için olduğu gibi onun için de, birbirinden ayrı düşünülemez pueblo ve halk savunması bildirilerinden bir diğeriydi.

Planın aşağıdaki çevirisini *Diario del Hogar*'ın 15 Aralık 1911'de yayımlanan baskısından yaptım. Bu Mexico City'de herkesçe bilinen ilk baskıydı. Aralarında, Magaña'da yayımlanmış resmi Zapatista sürümünün de bulunduğu başkaları da vardır.[12] Aradaki farklar, küçük ifade değişiklikleri, atlanan yerler, dilbilgisi ve diğer muhtelif düzeltmelerden ibarettir. Bu son tür düzeltmelerden en kayda değeri, ilk haliyle anayasal süreci ihlal eden Madde 12'nin hukuken işlenip inceltilmesidir – başlangıçta Başkan'a tanınan yetkiyi, isabetli bir düzeltmeyle Kongre'ye tanıyarak.[13] Aslına sadık bir çeviri sunabilmek için belirsiz olanı açıklamamaya, karışıklık olanı çözmemeye, savruk olanı toparlamamaya çalıştım. İspanyolca söz dizimindeki esnekliğin İngilizce'de çöktüğü bazı durumlarda, aşikâr bir anlamı aşikâr tutabilmek için, kelimeleri ayraç içine almam gerekti. Ayrıca kimi yerlerde noktalamaları da aynı nedenle değiştirdim. Tumturaklı kelimeleri hafifletmek yerine muadillerini bulmaya çalıştım; çünkü bu kelimelerin kırdaki yazarın öfkesini daha iyi ifade ettiğini düşündüm. Sonuçta, bu onun gösterisiydi.

Morelos Eyaleti'nin evlatlarını Özgürleştirme Planı, San Luis Planı'nın Meksika Anavatanı'nın çıkarları doğrultusunda olduğuna inandığı reformlarla birlikte uygulanmasını savunan İsyan Ordusu tarafından kabul edilmiştir.

Aşağıda imzası bulunan ve kısa süre önce yapılan 20 Kasım 1910 devriminin ülkeye verdiği sözleri sürdürmek ve yerine getirmek üzere devrimci bir cunta teşkil eden bizler, ait olduğumuz ve *llamamos* [*böyle*, sevgili, aziz anlamına gelen *amamos* yerine yanlışlıkla *llamamos* diye basılmış] dediğimiz milletimizin ve bizi yargılayan medeni dünyanın önünde, aşağıdaki planın, hepimize zulmeden zorbalığa son vermeye ve anavatanı bizlere dayatılan diktatörlükten kurtarmaya kararlı bir şekilde geliştirdiğimiz önerileri tespit ettiğini resmen beyan ederiz:

1. Don Francisco, I. Madero tarafından yönetilen Meksika halkının, "etkili genel oy, yeniden seçilmeye hayır" sloganı altında savunacağına yemin ettiği kutsal ilkeleri ihlal ederek iktidarı eline geçiren ve böylelikle halkın inancını, davasını, hak ve özgürlüklerini ayaklar altına alan bir adam için değil, çiğnenen özgürlüklerini yeniden ele geçirmek ve haklarını geri almak uğruna kanını dökmeye gittiğini göz önünde bulundura-

12. A.g.e., II, 83-7.
13. Hem bu versiyon hem de resmi versiyon şu kaynaktadır; Gonzalez Ramirez, *Planes*, s. 73-83. Planın elle yazılmış ve 28 Kasım 1911 tarihli bir kopyası için bkz. AZ, 28: 14.

rak; sözünü ettiğimiz bu adamın, yukarıda zikredilen devrimi başlatan, kendi iradesini ve nüfuzunu, Geçici Hükümet'in sabık Cumhuriyet Başsavcısı Francisco L. de Barra'ya [*böyle*] bir yönetim normu olarak zorla kabul ettiren ve bu fiiliyle müteaddit defalar kan akmasına neden olup, hilekâr ve gülünç tavırlarıyla anavatanın başındaki talihsizlikleri kat kat artıran, kendi kişisel ihtirasını, sınır tanımayan zorbaca içgüdülerini ve Ayutla'nın devrimci kanıyla yazılmış, ölümsüz 57 Kanunnamesi'nden südur eden evvelce mevcut yasaların uygulanmasına karşı beslediği derin saygısızlığı tatmin etmekten başka hiçbir emeli olmayan Don Francisco I. Madero'nun ta kendisi olduğunu göz önünde bulundurarak;

Meksika Kurtuluş Devrimi'nin sözde şefi olan Don Francisco I. Madero'nun, tutarsız davranışları ve büyük zayıflıklarından dolayı, Ulusal Hükümranlık'ın hiçbir surette temsilcisi olmayan ve olamayan, hem bizlerin hem de şu anda bile savunduğumuz ilkelerin en azılı düşmanı olarak ülkede huzursuzluğu tahrik eden ve ona kendi kanını içirtmek üzere anavatanın bağrında yeni yaralar açan, Diktatör Porfirio Díaz hükümetinden kalma yoz baskı unsurlarının ve yönetim erklerinin çoğunu yaşatmaya devam etmesi yüzünden, Tanrı'nın ve halkın yardımıyla görkemli bir şekilde başlattığı devrimi mutlu bir sona taşımayadığını dikkate alarak; ayrıca mezkûr Sr. Francisco I. Madero'nun, şimdiki cumhurbaşkanı, Ulus'u kandırmak ve sayısız entrika çevirmek suretiyle San Luis Potosi Planı'nda Ulus'a verdiği sözleri yerine getirmekten kaçındığını, yüce cumhurbaşkanlığı makamını işgal etmesinde ona yardımcı olan devrimci unsurları imha ederek, peşine düşerek, hapsederek veya öldürerek, yukarıda sözü geçen Ciudad Juarez anlaşmalarında verilen sözleri *siendo* olarak, [*böyle*, kısıtlayıcı anlamına gelen *cinendo* yerine yanlışlıkla *siendo* diye basılmış] yerine getirmediğini de dikkate alarak;

Adı bu kadar sıkça tekrarlanan Francisco I. Madero'nun, soru soran, ısrar eden ya da kendisinden devrimin sözlerini yerine getirmesini talep eden puebloları, haydut ve isyancı diye adlandırarak süngülerin kaba kuvvetiyle susturup kana bulamayı denediğini ve onları, mantık, adalet ve hukukun sağlayacağı tek bir güvence bile bahşetmeden topluca bir imha savaşına mahkûm ettiğini göz önünde bulundurarak; Cumhurbaşkanı Francisco I. Madero'nun Etkili Genel Oy Hakkını halkın üzerinde oynadığı kanlı bir aldatmacaya çevirdiğini, yine bu halkın arzularının aksine Savcı José M. Pino Suarez'i zorla cumhurbaşkanı yardımcılığına atadığını, [aynı dayatmayla] eyalet valiliklerine de Morelos halkının baş belası ve zorbası sözde General Ambrosio Figueroa gibi kendisi tarafından atanan başka [adamları] getirttiğini veya halk için yeni esaret zincirleri döküp, Porfirio Díaz'ınkinden de yüz kızartıcı ve vahim yeni bir diktatörlük yolu izlemek üzere, kendisince devrim düşmanı ilan

edilen científico takımı, feodal toprak ağaları ve sömürgen patronlarla skandal işbirliklerine girdiğini, çağdaş tarihin kaydettiği en dehşet verici anarşiye sürüklediği Morelos eyaletinde ve diğer yerlerde olduğu gibi, hayatlara ve çıkarlara en ufak bir saygı göstermeksizin hukuku ayaklar altına almakla, Eyaletlerin egemenliğini ihlal ettiğinin gün gibi ortada ve tescilli olduğunu da, eşit derecede göz önünde bulundurarak;

Bütün bu mülahazalarla, mezkûr Francisco I. Madero'nun, devrimin kendi kaleminden çıkma sözlerini gerçekleştirmekten aciz kaldığını, halkın iradesiyle oynayarak iktidara geçmekte kullandığı devrim ilkelerine ihanet ettiğini, pueblolaın hak ve hukukuna hiçbir saygısı olmaması nedeniyle yönetme kabiliyetinden yoksun olduğunu, bizleri köleleştiren científicoları, toprak sahiplerini ve patronları mutlu etmek uğruna, özgürlüklerini isteyen Meksikalıları kan ve ateşle aşağılaması nedeniyle anavatana ihanet ettiğini ve bugünden itibaren, kendisinin başlattığı devrimi, var olan diktatörlük yetkilerini çökertene kadar devam ettireceğimizi beyan ederiz.

2. Önceden belirtilen nedenlerden dolayı, Sr. Francisco I. Madero'nun, Devrimin Şefi ve Cumhuriyet'in Başkanı olarak tanınması geri çekilmiş olup, bu görevlinin devrilmesine çalışılmaktadır.

3. Şanlı General Pascual Orozco, Kurtuluş Devrimi'nin Şefi olarak tanınmıştır, Lider Don Francisco I. Madero'nun yardımcısı, onun bu hassas mevkiyi kabul etmemesi halinde Devrim Şefi olarak General Don Emiliano Zapata tanınacaktır.

4. Morelos Eyaleti Devrim Cuntası, resmen yemin ederek Ulus'a: Aşağıda belirtilen eklemelerle baskı altındaki pueblolaın yararına olacak şekilde kendi San Luis Potosi Planı'nı yapacağını ve savunduğu ilkeleri zafere ya da ölüme kadar kendisinin savunacağını beyan eder.

5. Morelos Eyaleti Devrim Cuntası, Porfirio Díaz ve Francisco I. Madero'nun diktatörlük unsurlarını devirmeyi başarmadan, hiçbir muameleyi ve uzlaşmayı kabul etmeyecektir; çünkü ulus, kurtarıcıymışcasına sözler veren ve iktidara kavuştuğu anda bunları unutarak birer zorbaya dönüşen, bu sahtekâr ve hain adamlardan bitap düşmüştür.

6. Yürürlüğe soktuğumuz plana ek olarak, şunu da bildiririz ki: Toprak ağalarının, científicoların ya da patronların gasp ettiği tarlalar, kereste ve su (ile ilgili olarak), bu mülklere tekabül eden tapulara sahip olan pueblolar veya yurttaşlar, bize zulmedenlerin kötü niyetiyle ellerinden alınan o gayri menkule derhal sahip olacak ve değinilen mülkü, elde silah, ne pahasına olursa olsun muhafaza edeceklerdir; onlar [bu mülkler] üzerinde hakları olduğunu düşünen gaspçılar ise devrim zafere erdiğinde kurulacak özel mahkemeler önüne çıkartılacaklardır.

7. Meksika pueblolarının ve vatandaşlarının büyük çoğunluğunun üzerinde yürüdükleri topraktan başka bir şeye sahip olmamaları, topraklar, kereste ve su birkaç kişinin elinde tekelleştiği için yaşam şartlarını hiçbir şekilde ilerletemedikleri veya kendilerini Sanayi ya da Tarım'a hasredemedikleri için korkunç bir yoksulluğun pençesine düştükleri gerçeğinden hareketle, Meksika pueblolarının ve halkının, ejidolarını, kolonilerini ve pueblo vakıflarını ya da ekip dikecekleri ya da işleyecekleri tarlalarını alabilmeleri için, bu tekellerdeki üçüncü şahıslık güçlü maliklerden alınarak istimlak edilecektir.

8. Toprak ağaları, científicolar ya da patronlara [ilişkin olarak], halihazırdaki plana doğrudan ya da dolaylı yoldan karşı çıkanların malları kamulaştırılacak ve [aksi takdirde] onlara ait olacak olan üçte ikilik kısmı, savaş tazminatlarına ve bugünkü plan uğruna mücadele ederken yenik düşen kurbanların dul ve yetimlerinin aylıklarına gidecektir.

9. Yukarıda bahsedilen mülklerle ilgili işlemleri yürütebilmek için, uygun oldukları noktada dezamortisman ve kamulaştırma yasaları uygulanacaktır; çünkü ölümsüz Juarez'in kilise mülkleri konusunda yürürlüğe soktuğu, her seferinde bizim boynumuza o aşağılık zulüm ve gerilik boyunduruğunu zorla geçirmeye çalışan despotları ve muhafazakârları cezalandıran bu yasalar, bizim için norm ve emsal yerine geçecektir...

10. Don Francisco I. Madero'nun sesiyle Cumhuriyet'in San Luis Potosi Planı'nı savunmak için, elde silah başkaldıran ordudaki şefler ve mevcut plana silahlı güçle karşı koyanlar, savundukları davaya ve anavatana ihanetten yargılanacaklardır, zira bunların çoğu zorbaları mutlu etmek adına, üç beş kuruş uğruna veya rüşvet karşılığında yahut zımnen rıza göstererek, Don Francisco I. Madero'nun ulusa verdiği sözleri yerine getirmesini isteyen kardeşlerinin kanlarını döküyorlar.

11. Savaş masrafları San Luis Potosi Planı'nın 11. Madde'sine uygun olarak karşılanacak ve sırtladığımız devrim sırasında başvurulan her türlü işlem, sözü edilen planda belirtilen aynı talimatlarla uyum içinde olacaktır.

12. Gerçekleşme yoluna taşıdığımız devrim muzaffer olur olmaz, farklı eyaletlerden gelen belli başlı devrimci liderlerden müteşekkil bir Cunta, geçici başkanını atayacak ya da önerecek, o da federal kuvvetlerin örgütlenebilmesi için seçim çağrısında bulunacaktır.

13. Cunta'da her eyaletin önde gelen devrimci liderleri, ait oldukları eyaletin valisini kararlaştıracak, bu atanan görevli ise halk güçlerinin acilen örgütlenmesi için seçim çağrısında bulunacaktır, bundan maksat, herkesçe bilinen Ambrosio Figueroa'nın Morelos Eyaleti'ne atanması veya diğerlerinde olduğu gibi, bizleri, Diktatör Madero'nun

ve onu etkisi altına almış cientificoların ve toprak ağalarının kaprisi yüzünden uzamış kanlı çatışmalara sürüklemesine ramak kalan, pueblolların başına bela olmuş zorunlu atamalardan kaçınmaktır.

14. Eğer Başkan Madero ve mevcut ve eski rejime ait diğer diktatörlük unsurları, anavatanın başına gelen büyük felaketlerden kaçınmasını istiyor ve [eğer] anavatanlarına hakiki bir sevgi besliyorlarsa, derhal işgal ettikleri makamları terk etmeli ve böylelikle anavatanın bağrında açtıkları derin yaraların kanamasını durdurmalıdırlar, zira bunu yapmadıkları takdirde, kardeşlerimizin kanları ve lanetleri üzerlerine olacaktır.

15. Meksikalılar: Düşünün ki bir adamın şeytanlığı ve kötü niyeti yüzünden utanılacak bir şekilde kan dökülmektedir; çünkü bu adam yönetmekten acizdir; düşünün ki bu yönetim sistemi anavatanı nefessiz bırakmakta ve kurumlarımızı süngünün kaba kuvvetiyle çiğnemektedir; bu yüzden, nasıl onu iktidara getirmek üzere silahları elimize alıp ayaklandıysık, bu sefer de Meksika halkına verdiği sözleri yerine getirmediği ve kendisinin başlattığı devrime ihanet ettiği için ona karşı yine silahlarımızla ayaklanıyoruz. Bizler şahısçı değiliz, bizler ilkelerin partizanıyız, adamların değil!

Meksika Halkı, bu davayı elinizdeki silahlarla destekleyin, böylece anavatanı refah ve esenliğe kavuşturacaksınız.

Ayala, 25 Kasım 1911
Özgürlük, Adalet ve Hukuk

İmza, Baş General Emiliano Zapata; Generaller, Eufemio Zapata, Francisco Mendoza, Jesus Morales, Jesús Navarro, Otilio E. Montano, José Trinidad Ruiz, Proculo Capistrán; Albaylar Felipe Vaquero, Cesáreo Burgos, Quintin Gonzalez, Pedro Salazar, Simon Rojas, Emigdio Marmolejo, José Campos, Pioquinto Galis, Felipe Tijera, Rafael Sánchez, José Perez, Santiago Aguilar, Margarito Martinez, Feliciano Dominguez, Manuel Vergara, Cruz Salazar, Lauro Sánchez, Amador Salazar, Lorenzo Vazquez, Catarino Perdomo, Jesus Sánchez, Domingo Romero, Zacarias Torres, Bonifacio Garcia, Daniel Andrade, Ponciano Dominguez, Jesús Capistrán; Yüzbaşılar Daniel Mantilla, José M. Carrillo, Francisco Alarcón, Severiano Gutierrez; ve diğer imzalar.

[Bu] özgün metnin gerçek bir nüshasıdır. Puebla Dağları'ndaki Kamp, Aralık, 1911. İmza Başgeneral Emiliano Zapata.

EK C

Toprak Reformu Kanunu

Zapatistaların temel toprak reformu kanunu da en az Ayala Planı kadar özgündü. Zapatista kanunu, tarımda bireysel mülkiyete getirilen özgül kısıtlamalarla, bu kısıtlamaların ötesinde köylülerin elinde olmayan tüm toprakların doğrudan kamulaştırılmasına ilişkin hükümlerle, köy arazisinin ilelebet devredilemez olarak tanımlanmasıyla, tarımda sendikaların ve şirketleşmelerin yasaklanmasıyla, "düşman" mülkü üzerinde müsadere haklarının tesisiyle, özel tarım mahkemeleri, federal sulama, tarımsal kredi, tarımsal eğitim ve araştırma birimlerinin kurulmasıyla, Tarım Bakanlığı'na tahsis edilen muazzam güçle, yerel yürütmede yetkinin eyalet yerine belediyelerde olmasıyla, evvelki devrimci proje, yasa tasarıları ve kanunlardan radikal bir şekilde ayrılıyordu. Çok açık bir biçimde Carranza'nın 6 Ocak 1915 kararnamesine çok az şey borçluydu.[1] Kanunun muhtemel birçok eş yazarından şüphesiz en önemlisi Palafox'tu. Aşağıdaki çeviri bana aittir.[2] İspanyolca'daki yalınlığı İngilizce'de de koruyabilmek için sadece söz diziminde değişiklikler yaptım ve köşeli ayraç içinde kelimeler ekledim. Başka yerlerde de olduğu gibi, İngilizce okurlarına daha aşina olması nedeniyle hektarı dönüme çevirdim.

BİRLEŞİK MEKSİKA DEVLETLERİ

Cumhuriyet Yürütme Konseyi

TOPRAK REFORMU YASASI

1. Tam aksi yöndeki iddialar için bkz. Antonio Díaz Soto y Gama, "La Ley Agraria del Villismo" *Excelsior*, 26 Ekim, 1950 ve Gómez, "La Reforma Agraria" s. 167.
2. Bu metnin esası şu kaynaktan erişilebilir durumdadır: Reyes H., a.g.e., s. 125-34. 28 Ekim 1915 tarihli kötü bir nüshası da mevcuttur: bkz. AZ, 28 S 4.

Yürütme Konseyi, teçhiz edilmiş olduğu melekeleri kullanarak, Meksika Cumhuriyeti sakinlerine şunları bildirir:

Ayala Planı'nda, silahlı ayaklanmaya girişen insanların özlemlerinin, özellikle de Devrim'in acil nedeni ve yüce hedefi olan toprak reformu kazanımları konusundaki özlemlerinin kısaca belirtilmiş olması dikkate alındığında, adı geçen planın teyit ettiği ilkeleri, ivedilikle uygulamaya dökülebilecek genel kurallar haline sokulmuş bir biçimde, bir an önce layıkıyla düzenlemek, acilen gereklidir.

Her insanın kendisinin ve ailesinin geçimini sağlamak için gerekli bir toprak parçasına sahip olması doğal hakkını tam anlamıyla teminat altına alan bir sosyal devleti gerçekleştirmek amacıyla, insanların toprak üzerindeki haksız tekeli kökünden ve ebediyen ortadan kaldırma yolundaki isteklerini çeşitli yollarla ortaya koydukları dikkate alındığında, halkın meşru özlemlerini acilen tatmin eden, mevcut kanun gibi bütün kanunları hızlandırarak halkın arzusuna saygı göstermek, Devrimci Otoriteler'in bir görevidir.

Şu sıralarda, her kamusal yükümlülüğün tatbik edilmesini zorunlu kıldığı kutsal devrim görevini yerine getirmek şöyle dursun, gericiler, toprak ağaları ve çalışan sınıfın diğer sömürücüleriyle dava ortaklığı yaparak, halkın iktisadi ve toplumsal kurtuluşunu sağlamak için gereken adımlara destek olmayı reddeden ve böylelikle Devrim'le özdeşleşmediklerinin ipuçlarını veren yetkililerin sayıca bir avuç olmaktan uzak oluşlarını, bu nedenle tutum belirlemenin elzem olduğunu göz önünde bulunduran Hükümet, davadan soğumayı dikkate alacağını ve Devrim'in organı olma karakterlerini unutarak Devrimci ideallerin zaferine etkili bir biçimde yardım etmeyen tüm yetkilileri sorumlu tutacağını, kesin bir dille beyan eder.

Önceki mülahazaları ve Hükümran Devrimci Konvansiyon'un halen oturum halinde olmamasından dolayı Yürütme Konseyi'nin en yüce Devrim otoritesi olmasını göz önünde bulunduran [Konsey] şunlara hükmetmiştir:

MADDE 1. Tarlalarından, kerestelerinden ve sularından mahrum edilen topluluk ve kişilere, [işbu vesile ile] bunlar geri verilecektir, bunların mülklerine bir an önce sahip olabilmeleri için, 1856 yılından önce alınmış yasal tapu senetlerinin olması kâfidir.

MADDE 2. Bir önceki maddenin söz ettiği geri verilen mülkler üzerinde hak sahibi olduğunu düşünen kişi ya da gruplar, geri vermeyi takip eden bir yıl içinde, Tarım Bakanlığı'nca tayin edilen heyetler

önünde [tapularını] ibraz etmek zorundadırlar ve buna mahsus düzenlemeye tabidirler.

MADDE 3. Ulus, Cumhuriyet'in pueblolarının, rancholarının ve topluluklarının geleneksel ve tarihi hakları olan tarlalarını uygun olduğuna hükmettikleri biçimde ortaklaşa pay etme [común repartimiento] ve ortaklaşa kullanma [ejidos] haklarına sahip olma ve idare etme hakkını tanır.

MADDE 4. Ulus, her Meksikalının sorgulanamaz hakkı olan, oradan alacağı ürünlerle, kendisinin ve ailesinin ihtiyaçlarını karşılamasını sağlayacağı bir toprak parçasına sahip olma ve onu ekip biçme hakkını tanır; bunun sonucu olarak ve küçük mülkler yaratmak üzere, tek istisnası pueblolara, rancheriara ve topluluklara ait olan tarlalar ile bu kanunun tespit ettiği azami sınırları aşmayan çiftliklerin, mevcut maliklerinin elinde kalması olmak kaydıyla, ülkenin bütün toprakları, amme hizmeti nedeniyle ve mütekabil tazminatlar marifetiyle kamulaştırılacaktır.

MADDE 5. Devrim düşmanı olmayan mülk sahipleri, aşağıdaki tabloda tespit edilen azami miktarları aşmayan alanları, kamulaştırılamaz arazi parçası olarak ellerinde tutabilirler:

İKLİM	TOPRAK KALİTESİ	SU	DÖNÜM
Sıcak	Birinci sınıf	Sulanıyor	247.1
Sıcak	Birinci sınıf	Mevsimlik	345-9
Sıcak	İkinci sınıf	Sulanıyor	296.5
Sıcak	İkinci sınıf	Mevsimlik	445.8
Ilık	Birinci sınıf	Sulanıyor	296.5
Ilık	Birinci sınıf	Mevsimlik	535-4
Ilık	Düşük	Sulanıyor	345-9
Ilık	Düşük	Mevsimlik	494.2
Soğuk	Birinci sınıf	Sulanıyor	345-9
Soğuk	Birinci sınıf	Mevsimlik	445.8
Soğuk	Düşük	Sulanıyor	445.8
Soğuk	Düşük	Mevsimlik	543-6
Verimli mera alanları			1,235.5
Verimsiz mera alanları			2,471.0
Verimli kauçuk fundalıkları			741–3
Verimli kauçuk fundalıkları			1,235-5
Henequen tarlaları			741-3
Tapusuz topraklar –Cumhuriyet'in kuzeyi –Coahuila, Chihuahua Durango, Kuzey Zacatecas ve Kuzey San Luis Potosi			3,706.5

MADDE 6. Devrim düşmanlarının tarımsal mülkleri ulusal mülk ilan edilmiştir. Şimdiki halde yürürlükte olan Kanundan etkilenen Devrim Düşmanları şunlardır:

a. Halkın "Científico Partisi" olarak adlandırdığı, Porfirio Díaz rejiminde teşkil etmiş siyasetçi ve finansör gruplarının parçası olan şahıslar.

b. Porfirio Díaz ve Victoriano Huerta'nın idareleri sırasında, sahtecilikle ya da ahlaksız yollardan mülk edinen, resmi makamlarının gücünü haksız çıkarları için kullanan, şiddete başvuran ya da kamu hazinesini yağmalayan Eyalet valileri ve diğer yöneticiler.

c. Científico Partisi'ne mensup olmaksızın, suç mahiyetinde uygulamalara başvurarak ya da ülkeye maliyeti herkesçe malum imtiyazların korumasında iş görerek servet yapan siyasetçiler, kamu çalışanları ve işadamları.

d. [Şubat 1913'te Madero'yu deviren] Ciudadela darbesinin fikir babaları ve suçortakları.

e. Victoriano Huerta idaresinde, siyasi mahiyetteki kamu makamlarında görev yapmış kişiler.

f. İnançlı kesimde, gerek mali araçlar gerek propagandayla Zorba Huerta'ya ayakta kalması için destek veren yüksek Ruhban sınıfı mensupları.

g. Díaz ve Huerta hükümetleriyle Devrim'e karşı aynı düşmanlıkla mücadele eden diğer diktatörlük hükümetlerine doğrudan ya da dolaylı olarak yardımcı olanlar.

Bu hususi şarta, söz edilen hükümetlere savaş için kaynak ya da yardım parası sağlayanlar, Devrim'e karşı savaşsın diye gazetelere destek ya da ödenek verenler, Devrim destekçilerine aynı şekilde saldıran ya da ihbar edenler, devrimci unsurlar arasında bölücü faaliyet yürütenler ya da herhangi bir şekilde devrimci davaya karşı savaş açmış hükümetlerle suçortaklığına giren herkes dahildir.

MADDE 7. Madde 5'te belirtilen genişliği aşan tarlalar, amme hizmeti nedeniyle kamulaştırılacaktır. Tazminatlandırma, 1914'teki mali sayıma göre hesaplanacak, tazminatın zamanlaması ve şekli düzenlemenin öngördüğü biçimde olacaktır.

MADDE 8. Tarım ve Kolonizasyon Bakanlığı heyet önerecek, bu heyet Cumhuriyet'in çeşitli eyaletlerinde ve davadaki bilgiler temelinde görev yapmak üzere, Madde 6'ya göre Devrim düşmanı addedilme-

si ve bu yüzden, hemen uygulanmak üzere, ilgili müsadere cezasına tabi olması gereken kişileri yargılayacak komisyonlar kuracaktır.

MADDE 9. Sözü edilen komisyonlar tarafından verilen kararlar, Ayala Planı Madde 6'nın tasarrufu gereğince tesis edilmesi gereken ve nasıl örgütleneceği başka bir kanunun konusu olacak olan özel Toprak Mahkemeleri'nin vereceği nihai hükme tabi olacaktır.

MADDE 10. Devrim davası düşmanlarından, müsaderesine hükmedilmek suretiyle elde edilen toprakların ve Madde 5'te tespit edilen azamiyi aşan çiftlik kısımlarında gerekli istimlakın yapılması marifetiyle elde edilen toplam arazi, hisselere bölünecek ve her vakada kır halkına öncelik verilmek üzere, ihtiyacı olan Meksikalılar arasında dağıtılacaktır. Her hisse, ailenin ihtiyaçlarını tatmin etmesine izin verecek bir genişlikte olacaktır.

MADDE 11. Halihazırda küçük çiftliklerde ortakçı ya da kiracı olanlar, bir önceki maddenin tasarrufuna uygun olarak her hissenin taşıması gereken genişliği aşmadıkları sürece ve mutlak tercih herhangi bir diğer talep edenden yana [halihazırdaki ortakçılardan ya da kiracılardan] olmak üzere, bunları [çiftlikleri] yargı yoluyla mülk olarak edinme hakkına sahip olacaklardır.

MADDE 12. Tarım ve Kolonizasyon Bakanlığı, sözü edilen hisselerin sahip olması gereken alanı tespit etmek üzere mühendislerden oluşacak ve sözü edilen hisselerin yer tespitini ve ölçümünü, her durumda pueblolara ve Madde 5'e göre istimlakten muaf tutulanlara ait tarlalara itibar ederek usulüne uygun şekilde yapacak teknik bir heyet kuracaktır.

MADDE 13. Sözü edilen komisyon, ölçüm ve alt bölümlere ayırma görevini yerine getirirken, tefeci akitleri, siyasi efendilerin suçortaklığı yahut istismarı veya büyük toprak sahiplerinin el koyması ya da gaspı marifetiyle kendini soyguna uğramış addeden küçük toprak sahipleri tarafından önlerine getirilen iddiaları karara bağlayacaktır.

Bu şekilde verilen kararlar, Madde 9'da belirtilen özel Toprak Mahkemeleri tarafından yeniden gözden geçirilecektir.

MADDE 14. Hükümet'in topluluklara ya da şahıslara terk ettiği tarlalar devredilemez ve herhangi bir şekilde ipoteklenemez, bu tasarrufun dışına çıkmaya yeltenen her türlü akit geçersizdir.

MADDE 15. Hükümet tarafından küçük parçalara bölünerek çiftçilere terk edilen tarlaların mülkiyet hakkı, sadece meşru varislere aktarılabilir.

MADDE 16. Bu kanunun mümkün olabildiğince hızlı ve eksiksiz bir şekilde yürürlüğe girmesi için, işbu tasarruf Eyaletlerin hüküm-

ranlığına bir taarruz gerektirmemek ve maksat sadece, Cumhuriyet'in ıskat olunmuş çiftçilerinin geliştirilmesi hususundaki Devrimci ideallerin hızla gerçekleştirilmesi olmak üzere, aynı kanunda teyit edilen [toprak reformu] ilkelerini benimsetme, şubenin her türlü meselesinden haberdar olma ve çözme yetkisi, münhasıran Tarım ve Kolonizasyon Bakanlığı'na bırakıldı.

MADDE 17. Mahiyetleri her ne olursa olsun, tarımsal kolonilerin kurulması, idaresi ve teftişi, kolonicilerin temini de dahil, Tarım ve Kolonizasyon Bakanlığı'nın münhasır salahiyeti içindedir.

MADDE 18. Tarım ve Kolonizasyon Bakanlığı, işleri görmek üzere, sözü edilen bakanlığa bağlı, "Ulusal Sulama ve İnşaat Hizmetleri" olarak isimlendirilecek teknik bir teftiş [dairesi] oluşturacaktır.

MADDE 19. Kerestelikler ulusal mülk ilan edilmiştir ve bunların teftişi, [Bakanlığın] düzenleyeceği şekilde Tarım ve Kolonizasyon Bakanlığı tarafından yapılacak ve bu keresteliklerden, ortak mal sistemine göre belirlenen yetki alanına girdikleri pueblolar faydalanacaktır.

MADDE 20. Tarım ve Kolonizasyon Bakanlığı, söz konusu bakanlığın yapacağı kendi özel düzenleme uyarınca bir Meksika tarım bankası kurmakla yetkilidir.

MADDE 21. Bir önceki maddede dile getirilen bankacılık kurumunun idaresi, aynı bakanlığın koyduğu idari esaslar uyarınca, Tarım ve Kolonizasyon Bakanlığı'nın münhasır salahiyeti içindedir.

MADDE 22. Madde 20'nin amaçları doğrultusunda, Tarım ve Kolonizasyon Bakanlığı, Devrim düşmanlarına ait olmaları kaydıyla, kentsel mülkiyeti, ulusal ya da istimlak edilmiş mülklerdeki somut malzemeyi, [bu mülklerin] ihtiva ettiği mobilyalar, makineler ve tüm nesneler de dahil olmak üzere her türlü malzemeyi müsadere etme ya da millileştirme yetkisine sahiptir.

MADDE 23. Bayındırlık Bakanlığı tarafından aktedilmiş ve Tarım şubesiyle ilgili akitlerde verilen bütün imtiyazların yahut bu [Tarım Bakanlığı] tarafından 31 Aralık 1914'ten önceki dönemde [aktedilmiş olanların] hükümsüz olduğu beyan edilmiştir, bu akitlerin, titiz ve vicdanlı incelemelerden sonra, halkın ve Hükümet'in yararına olduklarına karar vererek süresini uzatma yetkisi Tarım ve Kolonizasyon Bakanlığı'na kalmıştır.

MADDE 24. Tarım ve Kolonizasyon Bakanlığı, Cumhuriyet'te bölgesel tarım [ve] ormancılık okulları ile deneme istasyonları kurmakla yetkilidir.

MADDE 25. Mevcut kanunun 10, 11 ve 12. Maddelerinde belirtilen toprak dağıtımı marifetiyle hisse sahibi olmaya hak kazanan

kişiler, aşağıdaki maddenin teyit ettiği sorumluluk ve yasaklamalara tabidirler.

MADDE 26. Bir hissenin sahibi, onu gereği gibi işlemekle yükümlüdür ve şayet geçerli bir nedeni olmadan hissesini üst üste iki yıl ekip biçmeden bırakırsa, toprağı ondan alınacak ve talep edene verilecektir.

MADDE 27. Madde 22'de bahsedilen, millileştirilmiş mülklerden elde edilen gelirin yüzde 20'si, 1914 yılı mali sayımı esas alınarak, istimlak edilen mülklerin tazminat ödemelerine tahsis edilecektir.

MADDE 28. İki ya da daha fazla hisse sahibi olanlar bir araya gelerek, mülklerinden ortaklaşa yararlanma ya da bunlardan elde ettikleri ürünleri ortaklaşa satma amacı ile Kooperatif Dernekleri oluşturabileceklerdir; fakat bu dernekler anonim şirket şeklini alamaz ya da hisselerin ekimiyle doğrudan ya da münhasıran ilgili olmayanlar tarafından teşkil edilemez. Bu maddenin tasarrufunu ihlal edecek şekilde oluşturulan dernekler, hukuken tümden geçersiz sayılır ve aleyhlerine kamu davası açılır.

MADDE 29. Federal Hükümet, değinilen kooperatif derneklerinin kurulmasını ve işlemesini düzenleyen kanunlara hız kazandırır.

MADDE 30. Tarım ve Kolonizasyon Bakanlığı, mevcut yasanın bir an önce yürürlüğe girmesi ve uygulanması için gerekli bütün düzenlemeleri süratle yapar.

MADDE 31. Mülke halihazırda biçilmiş mali değer, milli hazinenin, gelecekte mülk üzerine konulabilecek vergilere temel teşkil etmesi için değerlendirme yapma hakkına hiçbir şekilde halel getirmez.

MADDE 32. Eyaletlerin yargı alanı içinde addedilenler de dahil olmak üzere, ulusal mülk olarak beyan edilmiş bütün sular kullanılabilirdir ve herhangi bir amaçla kullanılır, bunun için herhangi bir tazminat gerekçesi olamaz.

MADDE 33. Su kullanımında her zaman için tarımsal taleplere öncelik tanınacaktır ve enerji elde etme ve diğer ihtiyaçlar ancak bu talepler karşılandıktan sonra gelir.

MADDE 34. Suyun kullanımıyla ilgili düzenlemeleri hızlandırmak Tarım ve Kolonizasyon Bakanlığı'nın münhasır salahiyet alanındadır.

MADDE 35. 1 Ekim 1914 beyannamesi uyarınca, Devrim düşmanlarına ait ürünlerin devriyle ilgili her türlü akit, tamamen geçersizdir.

Olanak Sağlayan Maddeler

Birinci: Cumhuriyet'in bütün Belediye Yetkilileri hiç zaman kaybetmeden, hiçbir özür ya da bahane göstermeden, mevcut Kanun'u

uygulamak ve uygulatmak mecburiyetindedirler, aynı kanun gereğince, Tarım ve Kolonizasyon Bakanlığı'nın atayacağı Tarım Komisyonları'nın kendi dönemlerinde doğabilecek düzeltmeleri yapma yetkisine halel getirmeden ve görevlerini yerine getirmede ihmalkâr ya da kayıtsız davranan yetkililerin Devrim düşmanı addedilerek sert bir şekilde cezalandırılacaklarının da bilgisiyle, pueblolara ve şahıslara, derhal, onlara taalluk eden toprak ve diğer mülkleri vermek onların görevidir.

İkinci: Mevcut Kanun, Cumhuriyet'in temel [hukukunun] bir bölümünü oluşturmaktadır, bundan ötürü umumi niteliktedir ve herhangi bir şekilde ona aykırı olan bütün kurucu ya da ikincil kanunlar feshedilir.

Bin dokuz yüz on beş yılının ekim ayının yirmi ikinci gününde, Belediye Binası'nın dilekçeler ve zabıtlar salonunda kabul edilmiştir.

Bu yüzden, basımını, dağıtımını ve acilen yürürlüğe konulmasını emrediyoruz.

REFORM, ÖZGÜRLÜK, ADALET VE HUKUK

Cuernavaca, 26 Ekim, 1915.

Manuel Palafox
Tarım ve Kolonizasyon Bakanı,
Otilio E. Montano
Halk Eğitimi ve Güzel Sanatlar Bakanı,

Luis Zubiria y Campa
Hazine ve Kamu Kredileri Bakanı
Jenaro [*böyle*] Atnezcua
Savaş Bakanlığı Başkâtibi
Miguel Mendoza L. Schwerjegert [*böyle*]
Çalışma ve Adalet Bakanı

Birleşik Meksika Devletleri Yürütme Konseyi

John Womack'ın kaleme aldığı bu önemli toplumsal tarih çalışması, Meksika Devrimi ve özel olarak da 1914 tarihli, Emiliano Zapata'nın önderliğindeki köylü ayaklanmaları üzerinde duruyor. Kuzeydeki müttefiki ve yakın dostu Pancho Villa'nın aksine Zapata yoksul bir çiftçi olmadığı gibi bir "bandit" yani haydut da değildi. İstese hayatını yaşadığı eyalette küçük bir soylu olarak geçirebilirdi. Halbuki o Güney'deki Morelos eyaletinde devrimci hareketin başına geçerek bugün bile örnek alınan bir tarım reformu geliştirmeyi seçmişti.

Özellikle 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başlarında hızla gelişen kapitalist tarım işletmelerine ve o zamana kadar yöre-halkının olan toprakların bu işletmelere geçişine karşı ayaklanan köylülerin başına geçen General Zapata 1914'te muzaffer bir komutan olarak başkent Mexico City'ye girer ama onun amacı iktidar değildir.

Ayrıntılı bir Meksika tarihi, devrim ve Zapata kitabı olması yanında, bu çalışma aynı zamanda, hem yazarı hem de anlattığı baş karakteriyle, bir tutkunun, bir aşkın, kendini bir işe, davaya adamanın da ürünüdür.

John Womack'ın titizlikle belgelendirdiği sürükleyici anlatısı Emiliano Zapata'nın tarihsel önemini ve bıraktığı mirası anlamak ve bugün Meksika köylüleri ve adını ondan alan Zapatist hareket için neler ifade ettiğini görmek için vazgeçilmez bir kaynaktır.

AYRINTI • HİSTORİAAYRINTI
ISBN: 978-975-539-939-3
9 789755 399393

35 TL